

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ І ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА

Хрестоматія

УДК 378.01+[378.011.3-051:005.336.5](075.8)
Б90

Рецензенти:

д-р психол. наук, проф., чл.-кор. НАПН України І. В. Данилюк
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка),

д-р пед. наук, проф., чл.-кор. НАПН України О. В. Матвієнко
(Київський національний лінгвістичний університет),

д-р. пед. наук, проф. І. М. Зварич
(Київський національний торговельно-економічний університет)

*Рекомендовано до друку вченою радою факультету психології
(протокол № 1 від 30 серпня 2021 року)*

*Ухвалено науково-методичною радою
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 10-21 від 2 грудня 2021 року)*

Б90 Педагогіка вищої школи і педагогічна майстерність викладача : хрестоматія / упоряд.: В. А. Бугров, А. А. Марушкевич, Є. С. Спіцин. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2025. – 703 с.

ISBN 978-966-933-078-9

Хрестоматія містить важливу інформацію для опанування студентами навчальної дисципліни "Педагогіка вищої школи і педагогічна майстерність викладача". Матеріал видання структуровано відповідно до тем підручника А. А. Марушкевич, Є. С. Спіцина "Педагогіка вищої школи".

Для студентів, аспірантів, науково-педагогічних працівників, науковців.

УДК 378.01+[378.011.3-051:005.336.5](075.8)

ISBN 978-966-933-078-9

© Бугров В. А., Марушкевич А. А., Спіцин Є. С., 2025, упорядкування
© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2025

ЗМІСТ

Передмова	10
Тема 1. Методологія педагогіки вищої школи	11
• Велика Хартія університетів. Magna Charta Universitatum (1988 р.).....	11
• Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року).....	13
• Закон України "Про вищу освіту" №1556-VII від 01.07.14	14
• Коменский Я. А. Великая дидактика. (гл. XX. "Метод наук в частности").....	23
• Андрущенко В., Губерський Л. Філософія як теорія та методологія розвитку освіти.....	24
• Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008 (Стаття "Методологія")	33
Тема 2. Предмет і завдання педагогіки вищої школи.	
Функції вищої освіти	39
• Всесвітня Декларація про вищу освіту для XXI ст.: підходи, практичні заходи та рамки пріоритетних дій, спрямованих на реформу і розвиток вищої освіти (1998 р.).....	39
• Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти в новому десятиріччі. Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, Льовені Лубен-ла-Ньов, 28–29 квітня 2009 р.	47
• Закон України "Про вищу освіту" №1556-VII від 01.07.14.....	49
• Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки.....	50
Тема 3. Склад і структура вищої освіти України	101
• Закон України "Про вищу освіту" №1556-VII від 01.07.14.....	101
• Національна рамка кваліфікацій (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 519)	125

- Андрущенко В., Губерський Л. Філософія як теорія та методологія розвитку освіти.....132
- Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. (Статті: "Дистанційна освіта", "Заочна освіта", "Формальна освіта", "Неформальна освіта", "Неперервна освіта")..... 138

Тема 4. Інтеграційні процеси у вищій освіті..... 145

- Бергенське комюніке.
Загальноєвропейський простір освіти – досягнення мети. Комюніке Конференції Європейських міністрів освіти.
Берген, 19–20 травня 2005 р..... 145
- На шляху до європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації.
Комюніке Конференції Міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти, м. Лондон, 16–19 травня 2007 р..... 152
- Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти в новому десятиріччі.
Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, Льовені Лубен-ла-Ньов, 28–29 квітня 2009 р..... 159
- Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність (2015 р.)..... 168
- Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність
Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2016 р.)..... 173
- Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008
(Стаття "Європейський вимір в освіті") 183

Тема 5. Освітній процес у вищій школі.

- Зміст вищої освіти..... 186**
- Закон України "Про вищу освіту"
№1556-VII від 01.07.14..... 186
- Програма розвитку дистанційного навчання на 2004–2006 роки (2003 р.)..... 189
- Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (2019 р.)..... 193

● Стратегічний план розвитку Університету на період 2018–2025 року (2018 р.)	215
● Положення про організацію освітнього процесу у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (2018 р.)	229
● Концепція впровадження дистанційного навчання в освітній процес Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2020 р.)	252
● Положення про порядок реалізації студентами Київського національного університету імені Тараса Шевченка права на вільний вибір навчальних дисциплін (2018 р.)	262
● Положення про гарантії освітньої програми в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (2020 р.)	271
● Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. (Стаття "Навчальний предмет")	278

Тема 6. Форми організації

та методи навчання у вищій школі	280
● Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI ст.: підходи, практичні засоби та рамки пріоритетних дій, спрямованих на реформу та розвиток вищої освіти (1998 р.)	280
● Закон України "Про вищу освіту" №1556-VII від 01.07.14	286
● Національна доктрина розвитку освіти України в XXI ст. (2002 р.)	288
● Положення про організацію освітнього процесу у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (2018 р.)	290
● Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України (1993 р.)	303
● Коменский Я. А. Великая дидактика. (Гл. XVI "Общие требования обучения и учения, т. е. как учить и учиться наверняка, чтобы не мог не последовать положительный результат")	313

Тема 7. Система діагностики знань і умінь студентів

у закладі вищої освіти.

Забезпечення якості вищої освіти	314

● Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI ст.: підходи, практичні засоби та рамки пріоритетних дій, спрямованих на реформу та розвиток вищої освіти (1998 р.)	314
● Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2005 р.)	315
● Закон України" Про вищу освіту" №1556-VII від 01.07.14	337
● Положення про організацію освітнього процесу у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (2018 р.)	356
● Положення про систему забезпечення якості освіти та освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (МАКЕТ) (2019 р.)	368
● Положення про систему виявлення та запобігання академічному плагіату у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (2020 р.)	384
● Система оцінювання знань. Критерії і показники якості навчальної діяльності. Кредитно-модульна система навчання // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008.	393

Тема 8. Психолого-педагогічні основи формування професійної компетенції викладача закладу вищої освіти.

Професійне самовиховання у вищій школі	402
● Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI ст.: підходи, практичні засоби та рамки пріоритетних дій, спрямованих на реформу та розвиток вищої освіти (1998 р.)	402
● Закон України "Про вищу освіту" №1556-VII від 01.07.14.....	406
● Національна Доктрина розвитку освіти України в XXI ст. (2002 р.)	414
● Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) (2016 р.)	416

● Професійний стандарт на групу професій "Викладачі закладів вищої освіти" (2021 р.)	434
● Положення про обрання та прийняття на роботу науково-педагогічних працівників (2002 р.)	442
● Порядок присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам (2016 р.)	444
● Концепція розвитку педагогічної освіти (2018 р.)	457
● Етичний кодекс університетської спільноти (2017 р.)	477
● Коменский Я. А. Всеобщего совета об исправлении дел человеческих (Ч.IV. Пампедия. Гл. XIII "Школа зрелости, к которой относятся искусства благой жизни и успешной деятельности или жизненная практика")	480
● Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008 (Статті "Професійна компетентність", "Професійна мобільність", "Професійна перепідготовка", "Професійний розвиток", "Діагностика якості професійної діяльності")	482

Тема 9. Система організації виховної роботи

у вищій школі.....	490
● Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI ст.: підходи, практичні засоби та рамки пріоритетних дій, спрямованих на реформу та розвиток вищої освіти (1998 р.)	490
● Закон України "Про вищу освіту" №1556–VII від 01.07.14	492
● Національна Доктрина розвитку освіти України в XXI ст. (2002 р.)	503
● Концепція національного виховання студентської молоді (2009 р.)	504
● Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні (2004 р.)	510
● Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 р.)	546
● Методичні рекомендації до планування виховної роботи зі студентами у вищих навчальних закладах освіти III–IV рівнів акредитації (1998 р.)	557
● Методичні рекомендації "Про організацію управління виховним процесом у вищих закладах освіти" (1999 р.)	560
● Етичний кодекс університетської спільноти (2017 р.)	565

- Національно-патріотичне виховання студентської молоді та мовна підготовка як важливий чинник формування фахової компетентності випускника Університету (2018 р.).....573
- Концепція національно-патріотичного виховання у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (2019 р.) 582
- Інститут кураторства: реалізація навчально-виховного процесу в КНУ імені Тараса Шевченка (2019 р.).....587
- Положення про кураторство Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2021 р.) 590

Тема 10. Педагогічна майстерність викладача,

- її зміст та шляхи формування 595**
- Макаренко А. С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду. Про мій досвід.....595
- Сухомлинський В. О. Сто порад учителю 598
- Кузьміна Н. В. Нариси психології праці вчителя 602
- Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів (2013 р.).....606
- Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників (2019 р.) 614

Тема 11. Педагогічна техніка викладача.....625

- Кузьмінський А. І.
Педагогічна техніка, особливості її прояву в діяльності викладача вищої школи 625
- Сухомлинський В. О. Сто порад учителю 626
- Дейл Карнегі. Як виробляти впевненість у собі і впливати на людей, виступаючи публічно 631
- Станіславський К. С. Робота актора над собою.....635

Тема 12. Мовлення викладача як засіб педагогічної праці.....637

- Гошовська В. А. Мова і мовлення. Мова і мислення 637
- Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи 638
- Сухомлинський В. О. Сто порад учителю 640

- Бабич Н. Д. Основи культури мовлення..... 643
- Брус М. П. Культура мовлення, її ознаки.
Мовна норма і варіантність 651

Тема 13. Педагогічне спілкування в структурі

- професійної діяльності викладача..... 653**
- Огієнко І. І. Студенти вищих шкіл і рідна мова..... 653
- Гриценко Т. Б. Спілкування як комунікація..... 654
- Кан-Калик В. А. Вчителю про педагогічне спілкування..... 658
- Кан-Калик В. А. Техніка педагогічного спілкування 664
- Риданова І. І. Основи педагогіки спілкування 667
- Щуркова Н. Є. Практикум з педагогічної технології 672
- Леві В. Л. Мистецтво бути іншим 677

Тема 14. Педагогічний такт як стратегія поведінки викладача.

- Педагогічні конфлікти та шляхи їх подолання..... 682**
- Ортинський В. Л. Педагогічний такт 682
- Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання..... 684
- Макаренко А. С. Педагогіка індивідуальної дії 685
- Сухомлинський В. О. Слово вчителя
в моральному вихованні 687
- Синиця І. О. Педагогічний такт і майстерність учителя..... 688
- Мовчан В. С. Основні поняття науки "етика" 693
- Чернокозова В. М., Чернокозов І. І. Етика вчителя.
Педагогічна етика 697
- Етичний кодекс університетської спільноти (2017 р.) 699

ПЕРЕДМОВА

Педагогіка вищої школи і педагогічна майстерність викладача – одна з найважливіших дисциплін професійної підготовки викладачів закладів вищої освіти, яка допомагає студентам зрозуміти зміст теорії й практики навчання, виховання, розвитку особистості в умовах ЗВО. Її вивчення передбачає ознайомлення молоді з методологією, предметом і завданнями курсу; складом, структурою, змістом вищої освіти; формами організації, методами навчання, системою діагностики знань і умінь та організації виховної роботи; психолого-педагогічними основами формування професійно-педагогічної компетентності науково-педагогічних працівників; педагогічною майстерністю викладача, її змістом та шляхами формування, педагогічною технікою і її структурою, способами оволодіння, мовленням викладача як засобом педагогічної праці, педагогічним спілкуванням в структурі професійної діяльності викладача, педагогічним тактом як стратегією поведінки викладача тощо.

Вивчення курсу "Педагогіка вищої школи і педагогічна майстерність викладача" передбачає самостійну роботу молоді з необхідними джерелами: найбільш актуальними документами, працями визначних вітчизняних і зарубіжних педагогів, розробками колег з різних університетів країни, і це викликає необхідність супровідного видання – хрестоматії.

Мета хрестоматії полягає в уможливленні засвоєння студентами інформації з рекомендованої в підручнику "Педагогіка вищої школи" для подальшого її використання в професійній діяльності.

Підготовлена нами хрестоматія "Педагогіка вищої школи і педагогічна майстерність викладача" включає матеріали до 14 найважливіших тем курсу. Сподіваємось, що ця книга буде у пригоді науково-педагогічним працівникам, аспірантам і студентам ЗВО України при вивченні курсу "Педагогіка вищої школи і педагогічна майстерність викладача", сприятиме кращому усвідомленню майбутніми фахівцями процесів, які відбуваються в освітній сфері.

Укладачі

ТЕМА 1

МЕТОДОЛОГІЯ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

ВЕЛИКА ХАРТІЯ УНІВЕРСИТЕТІВ

Magna Charta Universitatum
(Болонья, 18 вересня 1988 р.)

Преамбула

Ректори європейських університетів, які підписалися нижче, ті, що зібралися в Болоньї з нагоди дев'ятисотліття найстарішого в Європі університету за чотири роки до остаточного скасування кордонів між країнами ЄС, висловлюючи надію на перспективу розширення співробітництва між усіма європейськими націями, переконані в тому, що народи і держави мають, як ніколи раніше, усвідомити роль, яку університети відіграватимуть у суспільстві, що змінюється і набуває дедалі більше рис інтернаціональності, вважають, що:

1) на завершальному етапі цього тисячоліття майбутнє людства значною мірою залежить від культурного, наукового і технічного розвитку, зосередженого в центрах культури, знань і досліджень, якими є справжні університети;

2) завдання університетів щодо поширення знань серед нових поколінь передбачає, що в сучасному світі вони також мають служити суспільству загалом, і що культурне, соціальне й економічне майбутнє суспільства вимагає, зокрема, значного внеску в подальшу освіту;

3) університети повинні давати майбутнім поколінням освіту і виховання, що навчать їх, а через них і інших, поважати гармонію навколишнього середовища та самого життя.

Ректори європейських університетів, що підписалися нижче, проголошують перед усіма державами та перед совістю всіх націй основні принципи, що мають відтепер і назавжди бути основоположними для університетів.

Основні принципи

1. Університет – самостійна установа в суспільствах з різною організацією, що є наслідком розходжень у географічній та історичній спадщині. Він створює, вивчає, оцінює та передає культуру за допомогою досліджень і навчання.

Для задоволення потреб навколишнього світу його дослідницька та викладацька діяльність має бути морально й інтелектуально незалежною від будь-якої політичної й економічної влади.

2. Викладання та дослідницька робота в університетах мають бути неподільні для того, щоб навчання в них відповідало постійно змінюваним потребам і запитам суспільства, науковим досягненням.

3. Свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності є основним принципом університетського життя. Керівні органи й університети, кожний у межах своєї компетенції, повинні гарантувати дотримання цієї фундаментальної вимоги.

Відкидаючи нетерпимість і будучи завжди відкритим для діалогу, університет є ідеальним місцем зустрічі викладачів, які здатні передавати свої знання і володіють необхідними засобами для їхнього вдосконалення за допомогою досліджень та інновацій, і студентів, які мають право, здатність і бажання збагатити свій розум цими знаннями.

4. Університет є хранителем традицій європейського гуманізму. Тому він постійно прагне до досягнення універсального знання, перетинає географічні та політичні кордони, затверджує нагальну потребу взаємного пізнання і взаємодії різних культур.

Способи

Для досягнення цих цілей у світлі викладених вище принципів потрібні ефективні способи, що відповідають сучасним умовам.

1. Для забезпечення свободи в дослідженнях і викладанні всім членам університетської спільноти слід надати необхідні засоби.

2. Потрібно брати на роботу викладачів і визначати їхній статус відповідно до принципу неподільності дослідницької та викладацької діяльності.

3. Кожен університет з урахуванням конкретних обставин має гарантувати своїм студентам дотримання свобод і умов, за яких вони могли б досягти своїх цілей в культурній освіті.

Університети, особливо європейські, розглядають взаємний обмін інформацією та документацією, а також збільшення кількості спільних проектів для розвитку освіти як основний елемент постійного прогресу знань. Тому, як і на початку своєї історії, вони стимулюють мобільність викладачів і студентів, а також розглядають загальну політику в питанні рівного статусу, звань, іспитів (без упередженого ставлення до національних дипломів) і присудження стипендій як необхідний інструмент для здійснення своєї місії в актуальних на сьогодні умовах.

Ректори, що підписалися нижче, від імені своїх університетів беруть на себе зобов'язання зробити все від них залежне для того, щоб кожна держава, а також зацікавлені наднаціональні організації формували свою політику, спираючись на положення цієї Великої хартії, що виражає одностайне бажання університетів, вільно визначене та проголошене.

[Джерело: Велика хартія університетів. Magna Charta Universitatum. Болонья, 18 вересня 1988 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

(Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України
28 червня 1996 року)

Стаття 53. Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої й післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пілг учням і студентам. (Положенням ч. 3 ст. 53 "держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах" у контексті ч. 1, 2, 4 зазначеної статті дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України №5-рп/ 2004 від 04.03.04).

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови в державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

[Джерело: Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/content/constitution.html>].

ЗАКОН УКРАЇНИ "ПРО ВИЩУ ОСВІТУ"

№ 1556-VII від 01.07.14

Розділ 1. Загальні положення

Стаття 1. Основні терміни та їх визначення.

1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

1) автономія закладу вищої освіти – самостійність, незалежність і відповідальність закладу вищої освіти у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених цим Законом;

1⁻¹) академічна доброчесність – сукупність етичних принципів та визначених Законом України "Про освіту", цим Законом та іншими законами України правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень;

2) академічна мобільність – можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами;

3) академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і вико-

ристання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом;

4) акредитація освітньої програми – оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою на предмет забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти;

5) вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти;

6) вищий військовий навчальний заклад (заклад вищої освіти із специфічними умовами навчання) – заклад вищої освіти державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту;

7) заклад вищої освіти – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей;

8) галузь знань – гармонізована з Міжнародною стандартною класифікацією освіти широка предметна область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей;

9) Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС) – система трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС;

10) засновник закладу вищої освіти – органи державної влади від імені держави, відповідна рада від імені територіальної громади (громад), фізична та/або юридична особа, рішенням та за рахунок майна яких засновано заклад вищої освіти. Права засновника, передбачені цим Законом, набуваються також на підставах, передбачених цивільним законодавством;

11) здобувачі вищої освіти – особи, які навчаються у закладі вищої освіти на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації;

12) кваліфікація – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти, що засвідчується відповідним документом про вищу освіту;

13) компетентність – здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей;

14) кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі – кредит ЄКТС) – одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин. Навантаження одного навчального року за денною формою навчання становить, як правило, 60 кредитів ЄКТС;

15) ліцензування – процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність відповідно до ліцензійних умов провадження освітньої діяльності;

16) освітня діяльність – діяльність закладів вищої освіти, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу;

17) освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма – єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій). Освітня програма може визначати єдину в її межах спеціалізацію або не передбачати спеціалізації;

18) особа з особливими освітніми потребами – особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти;

18¹) професія, для якої запроваджене додаткове регулювання, – вид професійної діяльності, доступ до якого, крім наявності освіти відповідного рівня та спеціальності, визначається законом або міжнародним договором;

18²) регіональне замовлення у сфері вищої освіти – засіб задоволення потреб економіки держави, регіону та суспільства у кваліфікованих кадрах, забезпечення конституційного права громадян на вищу освіту шляхом укладання регіональним замовником (Радою міністрів Автономної Республіки Крим, областною, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями) із закладом вищої освіти регіонального контракту на підготовку фахівців з вищою освітою;

19) результати навчання – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми (програмні результати навчання) або окремих освітніх компонентів;

20) спеціалізація – складова спеціальності, що може визначатися закладом вищої освіти та передбачає одну або декілька профільних спеціалізованих освітніх програм вищої або післядипломної освіти;

21) спеціальність – гармонізована з Міжнародною стандартною класифікацією освіти предметна область освіти і науки, яка об'єднує споріднені освітні програми, що передбачають спільні вимоги до компетентностей і результатів навчання випускників;

22) сталий фонд (ендавмент) закладу вищої освіти – сума коштів або вартість іншого майна, призначена для інвестування або капіталізації на строк не менше 36 місяців, пасивні доходи від якої використовуються закладом вищої освіти з метою здійснення його статутної діяльності у порядку, визначеному благо-дійником або уповноваженою ним особою;

22¹) студентоцентроване навчання – підхід до організації освітнього процесу, що передбачає:

- заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу;

- створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії;

- побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу;

22²) тимчасово переміщений заклад вищої освіти (наукова установа) – заклад вищої освіти (наукова установа), який у період тимчасової окупації або антитерористичної операції у період її проведення, під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях за рішенням засновника (засновників) змінив своє місцезнаходження шляхом переміщення з тимчасово окупованої території до населеного пункту на підконтрольній українській владі території;

22³) уповноважений заклад вищої освіти – заклад вищої освіти, якому центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки встановлює квоти для зарахування осіб, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія, для здобуття вищої освіти на конкурсних засадах за державним замовленням;

23) якість вищої освіти – відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості.

2. Терміни "ліцензія", "ліцензійні умови", "орган ліцензування" вживаються в цьому Законі у значеннях, наведених у Законі України "Про ліцензування видів господарської діяльності".

Стаття 2. Законодавство України про вищу освіту.

1. Законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України і складається із законів України "Про освіту", "Про наукову і науково-технічну діяльність", цього Закону та інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку.

2. Якщо міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені національним законодавством, застосовуються правила міжнародних договорів.

3. Права закладу вищої освіти, що визначають його автономію, встановлені цим Законом, не можуть бути обмежені іншими законами чи нормативно-правовими актами.

Стаття 3. Державна політика у сфері вищої освіти.

1. Державну політику у сфері вищої освіти визначає Верховна Рада України, а реалізують Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки.

2. Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципах:

1) сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя;

2) доступності вищої освіти;

3) незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти);

4) міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи;

5) наступності процесу здобуття вищої освіти;

6) державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної, мистецької та педагогічної діяльності;

7) державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із

сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів закладам вищої освіти, що провадять таку діяльність;

8) сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти;

9) відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою.

3. Формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом:

1) гармонійної взаємодії національних систем освіти, науки, мистецтва, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави;

2) збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення якості вищої освіти;

3) розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя;

4) створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення додатковою підтримкою в освітньому процесі осіб з особливими освітніми потребами, зокрема психолого-педагогічним супроводом, створення для них вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти;

5) розвитку автономії закладів вищої освіти та академічної свободи учасників освітнього процесу. Автономія закладу вищої освіти зумовлює необхідність таких самоорганізації та саморегулювання, які є відкритими до критики, служать громадському інтересові, встановленню істини стосовно викликів, що постають перед державою і суспільством, здійснюються прозоро та публічно;

6) визначення збалансованої структури та обсягу підготовки фахівців з вищою освітою з урахуванням потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців;

7) забезпечення розвитку наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності закладів вищої освіти та їх інтеграції з виробництвом;

8) надання особам, які навчаються у закладах вищої освіти, пільг та соціальних гарантій у порядку, встановленому законодавством;

9) належної державної підтримки підготовки фахівців із числа осіб з особливими освітніми потребами на основі забезпечення їх додатковою підтримкою, зокрема психолого-педагогічним

супроводом, та створення для них вільного доступу до освітнього процесу, зокрема забезпечення вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти;

10) створення умов для реалізації випускниками закладів вищої освіти права на працю, забезпечення гарантії рівних можливостей щодо вибору місця роботи, виду трудової діяльності на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності з урахуванням здобутої вищої освіти та відповідно до суспільних потреб;

11) запровадження механізмів стимулювання підприємств, установ, організацій усіх форм власності до надання першого робочого місця випускникам закладів вищої освіти.

4. Держава сприяє розвитку закладів вищої освіти як центрів незалежної думки.

Стаття 4. Право на вищу освіту.

1. Кожен має право на вищу освіту.

Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних закладах вищої освіти на конкурсній основі, якщо певний ступінь вищої освіти громадянин здобуває вперше за рахунок коштів державного або місцевого бюджету, а також в інших випадках, передбачених законодавством.

Громадяни України вільні у виборі закладу вищої освіти, форми здобуття вищої освіти і спеціальності.

Громадяни України, які не завершили навчання за кошти державного або місцевого бюджету за певним ступенем освіти, мають право повторно безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних закладах вищої освіти за тим самим ступенем освіти, за умови відшкодування до державного або місцевого бюджету коштів, витрачених на оплату послуг з підготовки фахівців, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Право на вищу освіту гарантується незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального і майнового стану, національності, мови, походження, стану здоров'я, ставлення до релігії, наявності судимості, а також від інших обставин. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття вищої освіти, крім випадків, встановлених Конституцією та законами України.

Не вважається дискримінацією права на здобуття вищої освіти встановлення обмежень і привілеїв, що визначаються спеці-

фічними умовами здобуття вищої освіти, зумовленими особливостями отримання кваліфікації.

Для реалізації права на вищу освіту особами з особливими освітніми потребами заклади вищої освіти створюють їм необхідні умови для здобуття якісної вищої освіти.

Для реалізації права на вищу освіту особами, які потребують соціальної підтримки відповідно до законодавства, здійснюється повне або часткове фінансове забезпечення їх утримання у період здобуття ними вищої освіти за кожним освітнім рівнем.

Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту за другою спеціальністю у державних та комунальних закладах вищої освіти, якщо за станом здоров'я вони втратили можливість виконувати службові чи посадові обов'язки за отриманою раніше кваліфікацією, що підтверджується висновками медико-соціальної експертної комісії, та в інших випадках, передбачених законом.

2. Іноземці та особи без громадянства, у тому числі закордонні українці, які постійно проживають в Україні, особи, яких визнано біженцями, та особи, які потребують додаткового захисту, мають право на здобуття вищої освіти нарівні з громадянами України, у тому числі за рахунок коштів державного або місцевого бюджету.

Інші іноземці та особи без громадянства можуть здобувати вищу освіту за кошти фізичних (юридичних) осіб, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законодавством або угодами між закладами вищої освіти про міжнародну академічну мобільність.

Усі особи, які здобувають вищу освіту у закладах вищої освіти, мають рівні права та обов'язки.

[Джерело: Закон України "Про вищу освіту". № 1556 – VII від 01.07.14 [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>].

КОМЕНСКИЙ Я. А. ВЕЛИКАЯ ДИДАКТИКА

(гл. XX. "Метод наук в частности")

Ручейки должны слиться в реку.

В целях практического применения соберём, наконец, разбросанные выше наблюдения относительно искусного обучения наукам, искусствам, языкам, нравам и благочестию. Я говорю искусного, т.е. лёгкого, основательного и быстрого.

Наука есть умственное зрение, требующее от себя условий, подобных зрению глаза.

Наука, или знание вещей, будучи не чем иным, как внутренним созерцанием вещей, обусловливается такими же элементами, как и внешнее наблюдение или созерцание, а именно глазом, объектом и советом. Только при наличии таких элементов получается зрение. Оком внутреннего зрения является разум или умственные способности, объектом – все вещи, находящиеся вне и внутри интеллекта, светом – должное внимание. Но как во внешнем зрении нужен ещё и определённый способ, чтобы видеть вещи так, как они есть, так и здесь нужен известный метод, при котором вещи так бы представлялись уму, чтобы он воспринимал и постигал их верно и легко.

В общем, следовательно, юноше, желающему проникнуть в тайны наук, необходимо соблюдать четыре условия:

- 1) он должен иметь чистое духовное око;
- 2) перед ним должны быть поставлены объекты;
- 3) должно быть на лицо внимание;
- 4) подлежащее наблюдению должно быть представлено одно за другим в надлежащем порядке, – и он всё будет усваивать верно и легко.

[Джерело: Коменский Я. А. Великая дидактика, содержащая универсальное искусство учить всех всему. Гл. XX. Метод наук в частности. Педагогическое наследие / сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. М. : Педагогика, 1987. С. 70].

АНДРУЩЕНКО В., ГУБЕРСЬКИЙ Л.

ФІЛОСОФІЯ ЯК ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

1.1. Філософія як теоретична, світоглядна і методологічна основа педагогічного пізнання і практики.

Серед системи знань, які людина освоює в процесі навчання та виховання і які назавжди вкарбовуються в її духовний світ, власне, становлячи його основу, головними є знання добра і зла, людини і людяності, справедливості, честі, гідності й героїства. Під час життя та праці у когось із нас "вивітрюються" знання, скажімо, з хімії чи математики. Далеко не завжди ми пам'ятаємо фізичні закони розвитку природи, руху світил, класифікацію рослин, будову клітини тощо. Однак поняття добра і зла, закладені першим учителем, залишаються в нас практично назавжди. І це зрозуміло. Вони нам конче потрібні протягом життя, щоб бути людиною. Ці знання – світоглядні, філософські. Їхнє освоєння є тією стрижневою віссю, навколо якої розвивається освіта. Формування світоглядно-філософської культури людини є головним покликанням учителя.

Усі ми не уявляємо вчителя інакше, як освічену, висококультурну, мудру людину. Мудрість же базується на узагальненні знання і фактів, наукового і практичного досвіду, життєвого процесу як такого. Останнє забезпечує особлива форма духовно-практичного освоєння світу – філософія. Вивчення курсу філософії є для майбутнього педагога такою ж необхідною умовою, як і оволодіння безпосередньою предметною галуззю, в якій буде реалізовуватись його педагогічна майстерність. А якщо зважити на те, що філософія аналізує найбільш загальні закони світооблаштування та розвитку людини, її значення для реалізації пізнавальної та світоглядно-виховної функцій вчителя важко висловити будь-якими простими словами. Філософія – це наука і світогляд, логіка і методологія наукового пізнання, теоретична платформа ідеалу й ідеології виховного процесу.

Дехто намагається якщо й не "викинути" філософію з вищої освіти як такої, педагогічної освіти зокрема, то в усякому разі – суттєво обмежити її вивчення. Мовляв, для чого вивчати десят-

ки і сотні раз вивчене!? А ми розглядаємо подібне як диверсію проти педагогіки, вищої освіти і людської духовності загалом. Більш руйнівної пропозиції щодо освіти ми ще не зустрічали.

Філософія – це мудрість віків, прозоре бачення сучасності й прогнозування майбутнього через призму ідеалу. Вона наближує людину до Вічного, а тому в ній (для кожного з нас), за висловом німецького філософа К. Ясперса, приховано "персональний, потаємний знак долі". Вивчення філософії, осягнення вічних істин, узагальнених мислителями різних народів і часів в процесі розвитку цивілізації, є коли б чи не найбільш глибоким і життєдайним джерелом для формування гуманітарного підґрунтя вчителя. Як писав Карл Ясперс, "університет збідніє, якщо це живе духовне підґрунтя припинить своє існування, якщо запанує філологія без філософії, технічна практика безтеорії, безкінечні факти без ідей, наукове дисциплінування, а не дух" (К. Ясперс. Ідея університету // Ідея університету. Антологія. Л., 2002. С. 117).

1.2. Поняття філософії в контексті педагогічного освоєння дійсності.

Як особливу форму духовно-практичного освоєння світу філософію часто називають наукою. І це справедливо, адже ж філософія вибудовує власне знання на основі доведення, практичної перевірки знань, здобутих за допомогою історично вивчених методів, шляхом формулювання проблеми, гіпотези, створення теорії тощо. Ще частіше її називають світоглядом, що також заперечень не викликає, оскільки філософія не лише здобуває відповідне знання, але й формує ставлення до нього з боку людини, вивіряє й визначає значення самого знання для людини, її практичної діяльності. Є й такий погляд на філософію, який ототожнює її з теологією. Більшість же вчених-гуманітаріїв називають філософію формою суспільної свідомості й розглядають її як форму духовно-практичного освоєння світу. І це також справедливо, оскільки філософія є особливою частиною духовності людини, яка має свій предмет, віддзеркалює його в особливій формі й з певним значенням.

Показовими з цього приводу є міркування одного з невизнаних раніше класиків філософської думки, знаменитого англійського мислителя, який в буквальному сенсі цього слова "перевер-

нув" історичну еволюцію філософського знання, Бертрана Рассела: "Філософія – слово, що вживалося в багатьох змістах, більш-менш широким або вузьким. Я пропоную вживати це слово в найширшому розумінні, що і спробую тепер пояснити. Філософія ... є чимось проміжним між теологією і наукою. Подібно до теології вона складається із спекуляцій з приводу предметів, щодо яких точне знання виявлялося дотепер недосяжним; але подібно науці вона волає скоріше до людського розуму, ніж до авторитету, будь то авторитет традиції або одкровення. Усе точне знання, на мою думку, належить науці; усі догми, оскільки вони перевищують точне знання, належать теології. Але між теологією і наукою є Нічия Земля, що піддається атакам по обидва боки; ця Нічия Земля і є філософія. Майже всі питання, що більш за все цікавлять спекулятивні розуми такі, що наука на них не може відповісти, а самовпевнені відповіді теологів більше не здаються настільки ж переконливими, як у попередні сторіччя. Чи розділений світ на дух і матерію, а якщо так, то що таке дух і що таке матерія? Чи має Всесвіт яку-небудь єдність або ціль? Чи розвивається Всесвіт у напрямку до деякої мети? Чи дійсно існують закони природи, або ми просто віримо в них завдяки лише властивій нам схильності до порядку? Чи є людина тією (істотою – авт.), якою вона здається астрономові, малюсінькою грудочкою суміші вуглецю і води, що безсило копошиться на маленькій і другорядній планеті? Або ж людина є тим, якою вона уявляється Гамлету? А може вона бути і тим, і іншим одночасно? Чи існують піднесені і низинні способи життя, або ж усі способи життя є тільки марністю? Якщо ж існує спосіб життя, що є піднесеним, то з чого він складається, і як ми його можемо досягти? Потрібно чи добру бути вічним, щоб заслужувати високої оцінки, або ж до добра потрібно прагнути, навіть якщо всесвіт неминуче рухається до загибелі? Чи існує така річ, як мудрість, або ж те, що представляється таким, просто максимально рафінована дурість? На такі питання не можна знайти відповіді в лабораторії. Теологи претендували на те, щоб дати на ці питання відповіді й притому досить визначені, але сама визначеність їхніх відповідей змушує сучасні уми ставитися до них з підозрою. Досліджувати ці питання, якщо не відповідати на них, справа філософії" (Б. Рассел. История Западной философии. М, 1993. Т. I. С. 5–6).

Ми розуміємо під філософією особливий спосіб духовно-практичного освоєння дійсності, яка формує теоретичне підґрунтя наукової картини світу і наукового світогляду, формує цілісний погляд на світ, місце людини в ньому, досліджує різноспрямоване ставлення людини до світу і в кінцевому розумінні виробляє систему узагальнених цінностей та ідеалів, що концентруються навколо проблеми мети і сенсу життя, щастя і шляхів його досягнення.

Обґрунтовуючи в гранично загальній формі відповіді на найбільш актуальні питання, що стоять перед людством, філософія постає як теоретико-методологічна і світоглядна платформа для інших форм науки і суспільної свідомості. Не є винятком і педагогіка. Спираючись на філософське розв'язання проблеми людини та її ролі у світі, ціннісних орієнтацій та ідеалів, педагогіка формує конкретну програму навчально-виховних дій, які мають забезпечити підготовку людини до життя в контексті існуючих реалій, а також з погляду суспільного ідеалу. Вивчення філософії для майбутніх учителів є такою ж необхідною умовою, як зведення фундаменту під майбутній дім. І оскільки, як говориться в Біблії, цей дім має зводитись "на камені, а не на піску", філософія в педагогічному університеті має посідати чільне місце серед навчальних дисциплін і вивчатись не в скороченому, а в повному форматі.

Педагогіку нерідко називають практичною філософією. І в цьому немає нічого дивного. Якщо головним питанням філософії є людина, її ставлення до природи, інших людей і до свого власного буття, то що ж тоді залишається педагогіці як не обґрунтування на цій основі основних способів її (людини) утвердження у світі як особистості? Останнє здійснюється через освоєння суми необхідних знань, соціального досвіду і культури, формування системи ціннісних орієнтацій та навичок практичної діяльності, розвиток природних задатків до того чи іншого виду творчості тощо. Усе це і є предметом педагогіки як науки про навчання і виховання, їхню роль у встановленні людини і розвитку особистості.

Нерозривний взаємозв'язок філософії й педагогіки простежується від найдавніших часів і до наших днів. Він має генетичний характер. Первинність філософії щодо педагогіки (як і інших наук) визначається насамперед тим, що вона уособлює собою більш широкий погляд на Світ, місце і роль людини в ньому, зосереджує своє пізнання на загальних закономірностях розвит-

ку Світу як "світу природи" і "світу людського буття" (культури), а тому й постає для них як теорія і методологія.

Філософія є теоретичною основою і методологією педагогічного освоєння світу. Головні методологічні принципи філософії є одночасно висхідними принципами педагогіки. Спираючись на них, педагогіка виокремлює власні принципи (навчання, виховання, освіти тощо), вибудовує теорію, коріння категоріального каркасу якої міститься в лоні філософії.

Принцип (від лат. *princīpium* – начало, основа) – первонаачало, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки, є в основі пізнання. Існує й інше поняття принципу – етичне. У цьому розумінні в поняття "принцип" вкладається зміст внутрішнього переконання людини, тих моральних і теоретичних засад, якими вона керується в житті, у різноманітних сферах діяльності. Людину, яка нехтує принципами, називають безпринципною, непослідовною. І навпаки, людина твердих переконань і принципів вважається партнером прогнозованим, а якщо означені принципи мають прогресивний характер – партнером цікавим і надійним. Педагогіка враховує й використовує для побудови власної теорії обидва підходи. Принцип як начало й основа є для неї началом і основою педагогічної теорії; принцип як переконання людини є для педагогіки метою формування тієї духовної основи, з якої розпочинається особистість.

Домінантними в системі філософського пізнання є принципи *збігу начала і принципу, системності, розвитку, історизму, сходження від абстрактного до конкретного, практики*. Послідовна реалізація, дотримання цих і багатьох інших принципів у процесі пізнання освіти як соціального феномену забезпечить дослідження від суб'єктивізму, відповідних збочень, забезпечить його науковість, що веде до істини. Саме на цих принципах розгортається філософське бачення будь-якого предмета. Не є винятком і система освіти. Аналіз освіти через систему зазначених загально-філософських принципів саме і формує ті знання, які у своїй сукупності становлять основу, фундамент предметного поля філософії освіти.

Принцип системності в педагогіці, наприклад, указує на те, що освіта є цілісним формоутворенням, своєрідним організмом, сукупністю визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія.

Сьогодні поняття "система", "системність", "системний підхід", "системний аналіз", "загальна теорія систем" уживаються настільки часто, що не рідко розглядаються як основний критерій науковості. Між тим досить багато дослідників вкладають у ці поняття примітивний (побутово-сформований) зміст. Повернення поняття "системності" в структуру наукової методології соціального пізнання пов'язано з розумінням його філософського змісту. Останнє ж полягає в тому, що кожен досліджуваний об'єкт розглядається як система, з одного боку, у тісному взаємозв'язку з іншими об'єктами, з іншого – як органічна єдність внутрішніх складників, сукупність яких утворює його структуру. При цьому система як органічний синтез її складових аж ніяк не зводиться до їхньої простої суми; вона є вищою за своєю суттю, а головне – утворює нову якість, значення якої відчують її складники.

Педагогіка у світлі принципу системності постає як цілісне, системне вчення, яке своїми багатогранними зв'язками входить до системи вищого виміру – до філософського вчення про людину і суспільство загалом, взаємодіє з усіма його структурними підрозділами і одночасно як особливий об'єкт, що має власні структурні елементи, внутрішні зв'язки, між якими визначають її (освіти) сутність і спрямованість. Система, як відомо, вища за її складові: вона характеризується як нова якість, що задає характер, темп, ритм, ідеологію і моторику кожному із складників, що її утворюють. У цьому розумінні педагогіка як система має свій внутрішній "дух", що пронизує кожний із складників, обумовлює його розвиток саме в цьому, а не іншому напрямі. Початкова чи професійна освіта, загальноосвітня підготовка школярів чи розвиток вищої школи як елементи системи розвиваються відповідно до її "духу", а не автономно. Звичайно, вони мають внутрішні детермінанти розвитку, однак у кінцевому розумінні вони підпорядковуються загальносистемним вимогам, системі як вищому утворенню.

Для розуміння цього можна звернутись до аналогії розвитку людини, точніше її окремих частин тіла. Майбутній піаніст чи скрипаль, відточуючи свою гру на відповідних інструментах, культивує розвиток руки, зокрема пальців, таким чином, що він принципово відрізняється від розвитку руки (пальців) майбутнього штангіста чи каратиста. При цьому розвиток пальців піаніста детермінується ідеологією майбутньої професії, точніше внутріш-

нім духом особистості, яка прагне реалізувати себе саме в цій галузі. Тонкі й довгі пальці – одна з головних ознак піаніста, тоді як наявність міцної структури біцепсів є необхідною ознакою спортсмена. "Усі люди зіткані з одного матеріалу", – писав М. Монтень. Однак їхній розвиток, що обумовлений спрямуванням людини на ту чи іншу професію, відбувається далеко не однаково.

Важливе значення для розуміння педагогіки як системи має **принцип розвитку**. У філософському розумінні він фіксує процес змін, результатом якого є виникнення якісно нового буття; забезпечує досягнення предмета шляхом сходження від простого до складного, від нижчого до вищого; дозволяє осмислити механізм зазначених процесів, його джерело, загальну спрямованість.

Філософський зміст принципу розвитку безпосередньо стосується педагогіки. В його вимірі вона постає не як дещо статичне і завершене, а як система, що розвивається відповідно до зовнішніх і внутрішніх детермінантів. Педагогічна теорія і практика аж ніяк не є раз і назавжди заданими величинами. Вони розвиваються відповідно до потреб практики, розвитку суспільства і особистості. Застарілі педагогічні підходи рано чи пізно відторгаються; новітні – впроваджуються, хоч на перших етапах, як правило, зустрічають шалений опір. Означені зміни в педагогіці здійснюються через поєднання традицій та інновацій. Педагогіка є системою консервативною. Нове в ній "приживається" не менш важко, ніж "відмирає" старе. Розвиток при цьому здійснюється не лінійно, а за своєрідною спіраллю, немовби повертаючись назад, але вже на вищий рівень.

Не менш важливе значення для філософського розуміння педагогіки має **принцип збігу начала і принципу**. Як відомо, він указує на підґрунтя (основу), що забезпечує якісну розбудову всіх складових освіти, а завдяки цьому одночасно її формування як цілісного феномена. При цьому філософське розуміння "єдності" розгортається як виявлення внутрішньої суперечливої природи освіти – єдності протилежностей, що, у свою чергу, дозволяє підшукати джерело її (освіти) розвитку, охопити як "саморух сущого" в його перервах поступовості, "перетвореннях у протилежність", "знищення старого і створення нового".

У світлі зазначеного принципу педагогіка постає як система діяльності, що безперервно розвивається і одночасно залиша-

ється самототожною, тобто такою, що, розвиваючись, не перестав виконувати свою головну функцію – навчально-виховну, забезпечує неперервний процес навчання і виховання, як того потребує практика.

Складність розуміння цього процесу полягає в тому, що дитина, як головний предмет педагогічної теорії й практики, по-перше, постійно розвивається, зростає, мужніє, а отже, потребує до себе все нового й нового ставлення; по-друге, у природі не існує двох однакових дітей, усі діти різні й застосування загальних педагогічних прийомів чи підходів до кожного потребує власної ідеології, логіки, техніки і технології; нарешті, не існує раз і назавжди заданих умов навчання і виховання особистості, вони завжди різні. А це означає, що педагогіка аж ніяк не є теорією, що дає відповіді на всі запитання, що кожного дня постають перед учителем. Відповіді на них учитель має відшукати сам. Звичайно, здебільшого спираючись на загальні принципи педагогічного вчення, інколи з виходом за його межі. Головне – творчість та індивідуальний підхід, що базуються на загальних принципах, які реалізуються вчителем завдяки власним творчим здібностям. Принцип розвитку в педагогіці переростає в принцип творчості, педагогічної майстерності, без яких педагогіка стає "мертвою справою".

Не менш складним для розуміння педагогічного значення є ***принцип сходження від абстрактного до конкретного (і навпаки – зворотного сходження)***. У сенсі філософії він дозволяє пізнати предмет, процес, явище спочатку в найзагальніших, а з часом – більш поглиблено – у всіх конкретних характеристиках. Останнє безпосередньо стосується й педагогіки. На першому етапі пізнання людина "бачить" систему освіти, так би мовити, загалом, без конкретизації, не вникаючи в тонкощі й особливості побудови, без порівнянь з іншими освітніми системами тощо. Таке бачення дозволяє проникнути в сутність. Адже, щоб пізнати сутність, треба звернутись до абстрактного мислення, яке розчленовує цілісний об'єкт на окремі абстракції, унаслідок чого досягається глибоке знання його окремих сторін і властивостей.

Однак за його межами залишається багатоманітність взаємозв'язків цих складників, завдяки яким педагогічна система постає саме такою, а не іншою. Конкретні характеристики дозволяють досягнути її як особливої даність, ідентифікувати саму із собою. Конкретне в

мисленні виступає як результат, синтез багатьох визначень, як єдність різноманітного, а тому як цілісне знання об'єкта.

Слід мати на увазі те, що відтворення цілісного об'єкта в мисленні є не механічним поєднанням однобічно абстрактних характеристик, а діалектичним процесом виведення одних визначень з інших, відображення об'єктивного внутрішнього зв'язку сторін предмета в процесі його розвитку. Останнє здійснюється за допомогою таких загально-філософських методів, як аналіз і синтез, індукція та дедукція, логічного та історичного методу тощо.

Важливе навантаження у філософському пізнанні освіти покладається на *принцип відповідності логічного й історичного*. У філософському розумінні "історичне" – це об'єктивний процес розвитку предмета, його реальна історія з усіма її поворотами, особливостями, випадковостями; "логічним" же є не що інше, як "історичне", представлене в теоретично-узагальненому, очищеному від випадковостей вигляді. Освіта у світлі цього принципу постає одночасно і як історичний процес, що здійснюється, і як формоутворення, яке в ході свого історичного розвитку викристалізувало власну сутність. Принцип відповідності логічного й історичного дозволяє ухопити й осмислити цю сутність як таку, яка поступово формувалась в історії (необхідне в історичному розвитку освіти), і одночасно як таку, яка є відображенням історичного процесу в абстрактній і теоретично послідовній формі.

Логіка розвитку освіти є її реальною історією, очищеною від випадковостей і представленою в теоретично узагальненій формі. Вона аналізує освітній процес, абстрагуючись від його випадкових вивертів, представляє його тим самим, ніби у виправленому вигляді. Щоправда, логічне "виправлення" здійснюється за законами, випестуваними в лоні власне історичного процесу. Тому логічне не спотворює історичний процес розвитку освіти, а представляє його в узагальненому вигляді. Це дозволяє виявити роль кожного з елементів освіти, яку вони відіграють у складі єдиного цілого. Оскільки ж логічне пізнання освіти здійснюється в органічній єдності з історичним, за її (освіти) узагальненими характеристиками яскраво простежуються їхні детермінуючі обставини – конкретні умови розвитку освіти як цілісної системи.

У найбільш узагальненому вигляді освіта постає як відображення всіх конкретних умов життєдіяльності людини, як відлуння

того єдиного і неповторного "духу", з яким та чи інша епоха входить в історію. "Дух епохи", таким чином, постає першим і одночасно останнім детермінуючим фактором розвитку освіти. У науковому розумінні він є загальною парадигмою її (освіти) розвитку.

[Джерело: Андрущенко В., Губерський Л. Філософія як теорія та методологія розвитку освіти / В. Андрущенко, Л. Губерський. К. : "МП Леся", 2012. С. 22–30].

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ОСВІТИ

Гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008.

(Стаття "Методологія")

Методологія – учення про метод, наука про побудову людської діяльності. Традиційно найрозвиненішою галуззю М. є М. пізнавальної діяльності, М. науки.

Серед наукових понять, з якими доводиться мати справу педагогу, поняття "М." – одне з найбільш невизначених, багатозначних і навіть суперечливих. Тому не випадково в педагогічних працях воно часто тлумачиться зовсім по-різному, часто густо не зовсім коректно. Невизначеним є саме тлумачення М. Нерідко воно виводиться не стільки з аналізу загальних потреб і тенденцій розвитку освіти і науки, яка її вивчає, скільки із загальних філософських основ, які не дають однозначного розуміння. Слово "М." асоціюється у свідомості багатьох педагогів із чимось занадто абстрактним, далеким від життя, яке зводиться до цитат, з філософських текстів, ідеологічних і адміністративних документів, слабко пов'язаних з педагогікою взагалі й поточними потребами педагогічної теорії та практики зокрема.

Залежно від рівня розгляду "М." розуміють по-різному. У широкому розумінні її тлумачать як систему принципів і способів побудови теоретичної й практичної діяльності, а також як учення про цю систему. Особливість методологічних принципів полягає у визначенні вихідних наукових позицій, які є загальними для всіх галузей, і одночасно теорією наукового пізнання в конкретній галузі науки. За іншим, також широким визначенням це вчення про метод наук, пізнання і перетворення світу. У сучасній літературі йдеться передусім про методологію наукового пізнання, тобто вчення, про

принципи побудови, форми і способи науково-дослідницької діяльності. Нечіткість уявлень про М. породжується прямим перенесенням то одного, то другого із цих визначень на педагогічну діяльність без урахування особливостей педагогічної науки.

Педагогам доводиться обирати, і вибір першого визначення згідно з вимогами логіки має спиратися на специфіку завдання, яке розв'язується за допомогою даного визначення. Розв'язати цю проблему можливо, виділивши якісні рівні в М. Ця позиція протистоїть простому зведенню методології до філософії, яке доводилося не так давно долати вченим. Вони самі вказували на неоднорідність М. і необхідність виділення різних рівнів методологічного аналізу.

Для визначення місця М. педагогічної науки в загальній системі методологічного знання необхідно враховувати, що розрізняють кілька рівнів М. Змістом 1-го рівня М. є філософське знання. 2-й рівень М. становить загальнонаукову М. (системний і діяльнісний підходи, характеристика різних типів наук, досліджень, їхні етапи та елементи: гіпотеза, об'єкт і предмет дослідження, мета, завдання тощо). 3-й рівень становить конкретна наукова методологія, тобто сукупність методів, принципів дослідження і процедур, які застосовуються в тій чи іншій спеціальній науковій дисципліні, наприклад, у педагогіці.

М. спеціальної науки включає в себе не лише питання попередніх рівнів, наприклад системного підходу, або їхнє моделювання в педагогіці, але й проблеми, специфічні для наукового пізнання в даній галузі. Для М. педагогіки це проблема співвідношення педагогіки та психології, показники науковості тієї чи іншої педагогічної праці тощо. Деякі вчені відмічають також 4-й рівень, який утворюють методика і техніка дослідження.

Зі сказаного зрозуміло, що перші два рівні М. не підходять для педагогіки. М. педагогіки є конкретно-наукове вчення – це вчення про педагогічне знання, про процес його набуття, способи пояснення (створення концепції) і практичного застосування для перетворення або вдосконалення системи навчання і виховання.

Узагальнюючи наведене вище, можна дати таке визначення М. педагогіки: вона є системою знань про структуру педагогічної теорії, про принципи підходу і способи набуття знань, які відображають педагогічну дійсність, а також системою діяльності з одержання таких знань і обґрунтування програм, логіки, методів і оцінки якості дослідницької роботи.

У цьому визначенні поряд із системою знань про структуру педагогічної теорії, принципами і способами набуття знань виділяється система діяльності дослідника з їхнього одержання. Отже, предмет М. педагогіки виступає як співвідношення між педагогічною дійсністю та її відображенням у педагогічній науці.

М. педагогіки включає такі положення: а) учення про структуру і функції педагогічного знання; б) вихідні, ключові, фундаментальні педагогічні положення (теорії, концепції, гіпотези), які мають загальнонауковий смисл; в) учення про логіку і методи педагогічного дослідження; г) учення про способи використання одержаних знань для вдосконалення практики.

У методологічному знанні важливу роль відіграють методологічні принципи і вимоги до дослідницької діяльності.

Основоположним принципом будь-якого наукового дослідження є методологічний принцип об'єктивності. Його втілено у всебічному врахуванні факторів, які породжують те чи інше явище, умови, за яких воно розвивається, адекватності, дослідницьких підходів і засобів, які дають можливість одержати істинні знання про об'єкт, передбачають виключення суб'єктивізму, однобічності й упередженості в підборі та оцінці фактів.

Принцип об'єктивності, проте, не виключає участі в процесі людини дослідника з її творчою індивідуальністю, певним чином орієнтованим внутрішнім світом. Принцип об'єктивності диктує вимогу доказовості, обґрунтованості вихідних основ, логіки дослідження та його висновків. Вимога доказовості передбачає також альтернативний характер наукового пошуку.

Другим методологічним принципом є близький до розглянутого вище принцип сутнісного аналізу. Дотримання цього принципу пов'язано із співвіднесенням у досліджених явищах зовнішнього, особливого й одиничного, із проникненням в їхню внутрішню структуру, розкриттям законів їхнього застосування і функціонування, умов і факторів їхнього розвитку, можливостей цілеспрямованої їхньої заміни.

Для психолого-педагогічних і психологічних досліджень важливим є дотримання методологічного генетичного принципу, суттю якого є розгляд факту або явища на основі аналізу умов його походження, подальшого розвитку, виявлення моментів зміни одного рівня функціонування на інший (якісно інший), напри-

клад з'ясування генетичних і соціальних передумов виникнення індивідуально-психологічних особливостей людини в онтогенезі.

З генетичним підходом пов'язаний також методологічний принцип єдності логічного та історичного, який вимагає в кожному дослідженні поєднувати вивчення історії об'єкта (генетичний аспект) і теорії (структури, функцій, обов'язків об'єкта в його сучасному стані), а також перспектив його розвитку. З даного принципу випливає вимога наступності, урахування нагромадженого досвіду, традицій, наук, досягнень минулого.

Одним із загальних наукових принципів є принцип концептуальної єдності дослідження. Коли дослідник не захищає, не проводить послідовно певну концепцію, не виробляє її сам або не приєднується до однієї з наявних, йому не вдається досягнути єдності й логічної несуперечливості підходів і оцінок, він неминуче "опускається" на позиції еkleктики. Принцип концептуальності внутрішньо суперечливий, він не що інше, як єдність визначеного, що його вважають за правильне, і невизначеного, мінливого. Це й відрізняє його від упередженості.

Різноманітність сторін, елементів, відношень, внутрішніх і зовнішніх факторів функціонування і розвитку соціально-педагогічного процесу обумовлює необхідність його системного вивчення. Системний підхід як методологічний принцип ґрунтується на положенні про те, що специфіка складного об'єкта (системи) не вичерпується особливостями її складових, а пов'язана передусім характером взаємодії між елементами. Тому на перший план виходить завдання пізнання характеру і механізму цих зв'язків і стосунків, зокрема стосунків людини і суспільства, людей всередині певного співтовариства. У процесі системного аналізу з'ясовуються не лише причини явищ, а і вплив результату на причини, які його породили.

Особливу увагу слід звернути на необхідність цілісного підходу до освітніх систем – інакше кажучи, дотримання принципу цілісності в дослідженні й дуже обережного підходу до вичленення з метою спеціального вивчення окремих сторін, елементів, відносин психолого-педагогічного процесу. Власне вичленення можна здійснювати лише умовно, тимчасово, постійно співвідносячи одержувані результати з ходом усього процесу загалом чи його результатами.

Психолого-педагогічний процес є так званою нелінійною системою (у випадку зміни одного з елементів нелінійної структури

інший змінюється не пропорційно, а за складнішим законом), дослідження структури не може бути вивченням її окремих елементів, оскільки сума дій компонентних причин, що діють окремо, поодиночці, не дорівнює наслідку, одержаному в результаті спеціальної дії. При вивченні якоїсь сторони, елемента, аспекту педагогічного процесу слід завжди враховувати загальні закономірності й найважливіші взаємодії цього процесу загалом.

У педагогічному процесі виразно виявляються взаємодії, що їх вивчає синергетика – сучасна теорія сумісної дії. Ця теорія фокусує увагу на нерівноважності, нестабільності як природному стані відкритих нелінійних систем, на багатоваріантності й невизначеності шляхів їхнього розвитку залежно від множинності факторів і умов, що впливають на них. Звідси випливає висновок про те, що будь-якій системі, у тому числі й педагогічній, не можна нав'язувати спосіб існування або розвитку, але можна обирати і стимулювати один із закладених у конкретних умовах варіантів, розраховуючи не стільки на кібернетичний (управлінський), скільки синергетичний (саморегулювальний) процес, на незначні впливи, які, проте, збігаються з можливим варіантом розвитку (їх називають резонансними).

Діяльнісний підхід у психологічних, психолого-педагогічних дослідженнях також є конкретно-науковим методологічним принципом. Діяльнісний підхід виражається у прагненні дослідників використовувати положення теорії діяльності в методиці й інтерпретації змісту своїх праць. Суть діялісного підходу полягає в тому, що досліджується наявний процес взаємодії людини з навколишнім світом, який забезпечує виконання певних важливих завдань. Стосовно проблем навчання діялісний підхід означає виявлення й опис тих способів дії, які мають привести до розкриття змісту поняття в навчальному матеріалі й повноцінного засвоєння відповідних знань.

До методологічних основ дослідження не слід відносити, як це часто роблять молоді дослідники, загальні положення, що не містять конкретної інформації про використаний науковий підхід і не допомагають розкрити та пояснити його суть. Наприклад, такими є формальні посилання на принцип єдності теорії й практики в пізнанні навколишньої дійсності, соціальні вимоги всебічного розвитку особистості, директивні документи в галузі системи освіти в Україні, виступи керівників держави і системи освіти тощо.

Цілком зрозуміло, що ці положення є обов'язковими орієнтирами для науки і практики, їх необхідно враховувати в процесі педагогічної діяльності, у характеристиці актуальності обраної теми. Але вони не можуть розглядатися як безпосередні методологічні основи конкретного науково-педагогічного пошуку, що має специфічний зміст, предмет і умови проведення. У визначенні його методологічних позицій слід виходити з тих фундаментальних педагогічних теорій, які пояснюють обраний напрям дослідження та засади, на яких цей напрям ґрунтується.

Для чого треба знати методологію, видно відразу з розглянутого вище – без методологічних знань не можна грамотно провести педагогічне або будь-яке інше дослідження. Таку грамотність дає володіння методологічною культурою, до якої входять: методологічна рефлексія (уміння аналізувати власну наукову діяльність), здатність до наукового обґрунтування, критичного осмислення і творчого застосування певних концепцій, норм і методів пізнання, управління, конструювання.

Методологічна культура потрібна не лише науковому працівникові. Це культура мислення, яка ґрунтується на методологічних знаннях і необхідною частиною якої є рефлексія. Така культура потрібна практиці не менше, ніж науці. Для виконання інтелектуальних завдань у галузі педагогіки і науковцю, і вчителю потрібне вміння бачити проблему і співвідносити з нею практичний матеріал, висувати припущення і уявляти собі наслідки реалізації "що було б, коли б", поділяти вирішення завдання на кроки в оптимальній послідовності тощо. При цьому найважливішою ознакою методологічної культури вчителя і нині є уміння і бажання користуватись науково-педагогічними знаннями для аналізу і вдосконалення своєї роботи. Учителю важливо знати, як взаємопов'язані педагогічна наука і практика, яке місце педагога в системі цього зв'язку, яке застосування можуть знайти методи дослідження в його практичній діяльності (С. У. Гончаренко).

[Джерело: Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 498–500].

ТЕМА 2

ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ. ФУНКЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ВСЕСВІТНЯ ДЕКЛАРАЦІЯ

**про вищу освіту для ХХІ ст.: підходи, практичні
заходи та рамки пріоритетних дій, спрямованих
на реформу і розвиток вищої освіти**

(Схвалена Всесвітньою конференцією з вищої освіти
в Парижі 9 жовтня 1998 року)

Преамбула

На порозі ХХІ ст. ми є свідками безпрецедентного попиту на вищу освіту та його широкої диверсифікації поряд з усе більшим усвідомленням його вирішального значення для соціально-культурного та економічного розвитку і створення такого майбутнього, в якому молодші покоління повинні будуть оволодівати новими навичками, знаннями та ідеями. Під вищою освітою розуміють "усі види навчальних курсів, підготовки або підготовки для наукових досліджень на останньому рівні, що надаються університетами або іншими навчальними закладами, що визнані як навчальні заклади вищої освіти компетентними державними органами". (Визначення, затверджене Генеральною конференцією ЮНЕСКО на її 27-й сесії в листопаді 1993 р. в Рекомендації про визнання навчальних курсів і свідоцтв про вищу освіту). Усюди вища освіта стикається із серйозними проблемами і труднощами в таких областях, як фінансування, створення справедливих умов доступу до навчальних курсів і самого навчання на цих курсах, сприяння підвищенню професійної кваліфікації, орієнтація підготовки на придбання конкретних навичок, підвищення і збереження якості викладання, наукових досліджень і послуг, забезпечення адекватності програм, можливості працевлаштування випускників, укладення дієвих угод про співробітництво та за-

безпечення рівноправного доступу до благ міжнародного співробітництва. Водночас перед вищою освітою відкриваються нові горизонти, пов'язані з технологіями, які сприяють створенню знань, управлінню ними, їхньому поширенню, доступу до них і контролю над ними. Рівноправний доступ до таких технологій слід забезпечити на всіх рівнях систем освіти.

Друга половина нинішнього століття увійде в історію вищої освіти як період його найбільш бурхливого розвитку: із 1960 р. по 1995 р. чисельність студентів у всіх країнах світу зросла з 13 до 82 млн, тобто більш ніж у шість разів. У цей же період ще більше став і так уже величезний розрив між промислово розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, особливо найменш розвинутими щодо доступу до вищої освіти та наукових досліджень, а також щодо ресурсів, що виділяються на них. Цей період характеризувався також ще більшим соціально-економічним розшаруванням і зростанням відмінностей з погляду можливостей отримання освіти всередині самих країн, включаючи деякі найбільш розвинені й багаті. Без адекватної вищої освіти і науково-дослідних установ, що створюють критичну масу кваліфікованих і освічених людей, жодна країна не в змозі забезпечити реального стійкого розвитку на ендогенній основі, а розвиваються як бідні країни, що не можуть, крім іншого, скоротити розрив між ними і промислово розвиненими країнами. Спільне використання знань, міжнародне співробітництво та нові технології здатні відкрити нові можливості для скорочення цього розриву.

Вища освіта, історія якого налічує кілька століть, переконливо продемонструвала свою життєздатність і свою здатність до змін, сприяння перетворенням і прогресу в суспільстві. Масштабність і темпи перетворень такі, що суспільство все більше ґрунтується на знаннях, так що вища освіта і наукові дослідження сьогодні виступають найважливішими компонентами культурного, соціально-економічного та екологічно сталого розвитку людини, спільнот і націй. У зв'язку з цим перед вищою освітою постають грандіозні завдання, що вимагають самого радикального перетворення та оновлення її, з тим щоб наше суспільство, яке нині переживає глибоку кризу цінностей, могло вийти за межі чисто економічних міркувань і сприйняти більш глибокі аспекти моральності й духовності.

Саме з метою пошуку рішень цих проблем і розгортання процесу серйозної реформи вищої освіти в усьому світі ЮНЕСКО скликала Всесвітню конференцію з вищої освіти для XXI ст.: підходи та практичні заходи. У ході підготовки до цієї Конференції ЮНЕСКО в 1995 р. видала "Програмний документ: реформа та розвиток вищої освіти". Згодом були проведені п'ять регіональних консультацій (Гавана, листопад 1996 р.; Дакар, квітень 1997 р.; Токіо, липень 1997р.; Палермо, вересень 1997 р.; Бейрут, березень 1998 р.). Прийняті на них декларації та плани дій, незважаючи на притаманну їм специфіку, належним чином ураховані в цій Декларації – як і весь процес аналізу, здійсненого в ході підготовки Всесвітньої конференції.

Ми, учасники Всесвітньої конференції з вищої освіти, які зібралися в штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі з 5 по 9 жовтня 1998 р.,

- нагадуючи про принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права та Міжнародного пакту про громадянські й політичні права,

- нагадуючи про Загальну декларацію прав людини, п. 1 ст. 26 якої говорить, що "кожна людина має право на освіту" і що "вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного", і схвалюючи основні принципи Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960 р.), яка в ст. 4 зобов'язує держави, що є Сторонами цієї Конвенції, "зробити вищу освіту доступною для всіх на основі повної рівності й залежно від здібностей кожного",

- беручи до уваги (що стосуються вищої освіти) рекомендації великих комісій та конференцій, зокрема Міжнародної комісії з освіти для XXI ст., Всесвітньої комісії з культури і розвитку, 44-ї і 45-ї сесій Міжнародної конференції з освіти (Женева, 1994 і 1996 рр.), рішення 27-ї та 29-ї сесій Генеральної конференції ЮНЕСКО, що стосуються, зокрема, Рекомендації про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів, Всесвітньої конференції з освіти для всіх (Джомтєн, Таїланд, 1990 р.), Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), Конференції з академічної свободи та університетської автономії (Синай, 1992 р.), Всесвітньої конференції з прав людини (Відень, 1993 р.), Всесвітньої зустрічі на вищому рівні в інтересах

соціального розвитку (Копенгаген, 1995 р.), четвертої Всесвітньої конференції зі становища жінок (Пекін, 1995 р.), Міжнародного конгресу з освіти та інформатики (Москва, 1996 р.), Всесвітнього конгресу з вищої освіти та розвитку людських ресурсів для ХХІ ст. (Маніла, 1997 р.), п'ятої Міжнародної конференції з освіти дорослих (Гамбург, 1997 р.) і особливо Порядку денного на майбутнє з теми 2 (Поліпшення умов та якості навчання), у рамках якої передбачається, що "ми зобов'язуємося забезпечити відкриття шкіл, коледжів та університетів для дорослих шляхом звернення із закликом до Всесвітньої конференції з вищої освіти" (Париж, 1998 р.), сприяти перетворенню установ після середньої освіти в навчальні заклади, що забезпечують навчання протягом усього життя, а також визначити відповідну роль університетів",

- будучи переконані, що освіта є найважливішою опорою прав людини, демократії, сталого розвитку та світу і тому має стати доступною для всіх протягом усього життя і що необхідні заходи для забезпечення координації та співпраці між різними секторами, особливо між загальною, технічною і професійною середньою і після середньої освітою, а також між університетами, коледжами та технічними навчальними закладами,

- вважаючи, що в цих умовах розв'язання проблем, з якими ми стикаємося на порозі ХХІ ст., буде визначатися світоглядом майбутнього суспільства, а також тією роллю, яка відводиться освіті загалом і вищій освіті зокрема,

- усвідомлюючи, що на порозі нового тисячоліття вища освіта покликана відстоювати цінності та ідеали культури світу і що для цього необхідна мобілізація інтелектуального співтовариства,

- беручи до уваги, що істотна зміна і розвиток вищої освіти, підвищення її якості та адекватності, а також розв'язання основних проблем, з якими вона стикається, вимагають активного залучення не тільки урядів і вищих навчальних закладів, а й усіх зацікавлених осіб, включаючи студентів та їхні сім'ї, викладачів, представників ділових кіл і промисловості, державний і приватний сектори економіки, парламенти, засоби інформації, спільноти, професійні асоціації та суспільство, а також більшої відповідальності вищих навчальних закладів перед суспільством, їхньої підзвітності в питаннях використання державних і приватних, національних або міжнародних ресурсів,

- підкреслюючи, що системи вищої освіти мають зміцнювати свій потенціал функціонування в умовах нестабільності, перетворюватися і одночасно служити джерелом перетворень, задовольняти соціальні потреби і сприяти забезпеченню справедливості й рівності; зберігати і практикувати наукову вимогливість і оригінальність, діючи в душі неупередженості, що є основоположною умовою досягнення і підтримки необхідного рівня якості; повинні приділяти в своїй роботі основну увагу студентам, виходячи з перспективи освіти протягом усього життя з тим, щоб забезпечити їхню всебічну інтеграцію в глобальне суспільство знань прийдешнього століття,
- також вважаючи, що міжнародне співробітництво та обміни є основними шляхами розвитку вищої освіти в усьому світі, проголошуємо таке.

Завдання та функції вищої освіти

Стаття 1. Задача, пов'язана з поширенням освіти, підготовкою кадрів і проведенням наукових досліджень.

Ми знову підтверджуємо, що необхідно зберігати, зміцнювати і розширювати головні цілі та цінності вищої освіти, зокрема в тому, що стосується її внеску в сталий розвиток і вдосконалення суспільства загалом, а саме:

a) забезпечувати підготовку висококваліфікованих випускників і відповідальних громадян, здатних задовольняти потреби в усіх сферах людської діяльності, шляхом надання можливості отримання відповідних кваліфікацій, що поєднують знання та навички високого рівня, включаючи професійну підготовку на основі використання курсів і навчальних програм, постійно адаптуються до сучасних і майбутніх потреб суспільства;

b) забезпечувати можливість (*espaceouvert*) для здобуття вищої освіти і навчання протягом усього життя, надаючи учням оптимального діапазону вибору і гнучкого характеру початку і припинення здобуття вищої освіти в рамках цієї системи поряд з можливістю індивідуального розвитку і соціальної мобільності, з метою виховання в душі громадянськості й підготовки до активної участі в житті суспільства на основі глобального світогляду, а також з метою створення ендегенного потенціалу та зміцнення прав людини, сталого розвитку, демократії й миру в душі справедливості;

с) просувати, створювати і поширювати знання шляхом дослідницької діяльності та як однією із послуг, що надається суспільству, забезпечувати його необхідними знаннями з метою надання допомоги в галузі культурного, соціального та економічного розвитку, заохочуючи і розвиваючи природничо-наукові й технологічні дослідження, а також дослідження в галузі соціальних і гуманітарних наук і творчу діяльність у сфері мистецтва;

д) допомагати розуміти, інтерпретувати, зберігати, розширювати, розвивати і поширювати національні й регіональні, міжнародні та історичні культури в умовах культурного плюралізму та різноманітності;

е) сприяти захисту і зміцненню суспільних цінностей, забезпечуючи виховання молоді в дусі цінностей, що становлять основу демократичної громадянськості, здійснюючи критичний і неупереджений аналіз і роблячи таким чином внесок в обговорення стратегічних напрямів і в розширення перспектив гуманізму;

ф) сприяти розвитку і вдосконаленню освіти на всіх рівнях, у тому числі шляхом підготовки викладачів.

Стаття 2. Етична роль, автономія, відповідальність і прогнозування.

Відповідно до Рекомендації про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів, прийнятої Генеральною конференцією ЮНЕСКО в листопаді 1997 р., вищі навчальні заклади, їхні співробітники та студенти повинні:

а) зберігати і розширювати свої основні функції, дотримуючись у всій своїй діяльності наукової та інтелектуальної етики і вимогливості;

б) мати можливості для того, щоб виступати з етичних, культурних і соціальних проблем за повної незалежності й з усією відповідальністю, будучи свого роду інтелектуальним авторитетом, необхідним суспільству, щоб допомагати йому аналізувати, розуміти і діяти; підвищувати ефективність своїх функцій критичного осмислення і передбачення шляхом постійного аналізу виникаючих соціальних, економічних, культурних і політичних тенденцій, спрямовуючи роботу в галузі прогнозування;

с) використовувати свій інтелектуальний потенціал і моральний авторитет для захисту та активного поширення універсально визнаних цінностей, включаючи світ, справедливість, свободу, рівність і солідарність, проголошених у Статуті ЮНЕСКО;

д) користуватися повною академічною свободою і автономією, які слід розуміти як комплекс прав і обов'язків, будучи при цьому повністю відповідальними і підзвітними перед суспільством;

е) відігравати певну роль у сприянні виявленню та розв'язанню проблем, які позначаються на добробуті громад, країн і світового співтовариства.

Формування нового підходу до вищої освіти

Стаття 3. Справедливість доступу.

а) Відповідно до ст. 26.1 Загальної декларації прав людини доступ до вищої освіти має визначатися здібностями, можливостями, зусиллями, завзятістю і наполегливістю тих, хто хоче отримати таку освіту, і можливість отримання такого доступу може зберігатися протягом усього життя так, щоб нею можна було скористатися в будь-який час за належного визнання раніше придбаних навичок. Тому недопустима ніяка дискримінація щодо доступу до вищої освіти за ознакою раси, статі, мови і релігії, а також в силу будь-яких економічних, культурних і соціальних відмінностей або фізичних вад;

б) Забезпечення рівноправного доступу до вищої освіти має починатися зі зміцнення і, за необхідності, переорієнтації його зв'язків з усіма іншими ступенями освіти, особливо із середніми. Вищі навчальні заклади слід розглядати як складову частину системи освіти, що починається з дошкільного виховання та початкової освіти і триває протягом усього життя; самі вищі навчальні заклади повинні проводити у своїх стінах відповідну роботу, щоб бути компонентом цієї системи і сприяти її розвитку. Вищі навчальні заклади мають працювати в тісній співпраці з батьками, школами, учнями, соціально-економічними групами та громадами. Середня освіта повинна не тільки готувати кваліфікованих кандидатів для здобуття вищої освіти шляхом розвитку у них здібностей до навчання на широкій основі, а й відкривати шлях до активного життя за рахунок надання підготовки для всілякої роботи. Однак доступ до вищої освіти повинен залишатися відкритим для тих, хто успішно закінчує середню школу чи її еквівалент, або представляє документи, необхідні для вступу, причому, наскільки це можливо, у будь-якому віці й без якої б то не було дискримінації;

с) У зв'язку з цим швидке і повсюдне підвищення попиту на вищу освіту вимагає, щоб у належних випадках в рамках будь-

якої політики перевага відтепер віддавалася підходу, заснованому на здібностях кожного, як це визначено в ст. 3 "а" вище;

д) Необхідно активно сприяти доступу до вищої освіти представників деяких особливих цільових груп, таких як корінні народи, культурні й мовні меншини, нездолені верстви населення, жителі окупованих територій та інваліди, оскільки ці групи як у колективному, так і в індивідуальному плані володіють досвідом і талантом, які можуть становити велику цінність для розвитку суспільств і націй. Ті труднощі, з якими ці групи стикаються в питаннях як доступу до вищої освіти, так і його продовження, можуть бути подолані завдяки спеціальній матеріальній та педагогічній допомозі.

Стаття 4. Розширення участі та посилення ролі жінок.

а) Хоч у справі розширення доступу жінок до вищої освіти і досягнуто значного прогресу, у багатьох регіонах світу зберігаються різні перешкоди соціально-економічного, культурного і політичного характеру, які заважають їхньому повноцінному доступу та ефективній інтеграції. Подолання цих перешкод залишається невідкладним пріоритетним завданням процесу оновлення з метою забезпечення рівноправної, вільної від дискримінації системи вищої освіти, заснованої на принципі обліку здібностей;

б) Необхідно продовжувати прикладати зусилля, спрямовані на викорінення в галузі вищої освіти всіх стереотипів, зумовлених ознакою статі, облік гендерних аспектів у всіх аспектах і розширення участі жінок на всіх щаблях і в усіх галузях, де вони не мають гідного представництва, забезпечивши, зокрема, їхню більш активну участь у процесі прийняття рішень;

с) Слід сприяти розвитку гендерних досліджень (досліджень з питань становища жінок) як галузі знань, що має стратегічне значення для перетворення вищої освіти та суспільства;

д) Слід докладати зусиль щодо усунення політичних і соціальних бар'єрів, що обумовлюють недостатнє представництво жінок, і, зокрема, щодо розширення їхньої активної участі в розвитку політики та прийнятті рішень на різних рівнях у рамках вищої освіти та суспільства.

[Джерело: Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI ст.: підходи, практичні заходи та рамки пріоритетних дій, спрямованих на реформу та розвиток вищої освіти. (Схвалено Всесвітньою конференцією з вищої освіти в Парижі 9 жовтня 1998 р.) // Образование в XXI веке. К., 2001].

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС 2020 – ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР ВИЩОЇ ОСВІТИ В НОВОМУ ДЕСЯТИРІЧчі

Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, Льовені Лубен-ла-Ньов, 28–29 квітня 2009 р.

II. Навчання для майбутнього: пріоритети вищої освіти в наступному десятиріччі.

8. Прагнучи досягти найкращих результатів за всіма напрямками вищої освіти, ми відповідаємо на виклики нової епохи. Це вимагає постійного зосередження уваги на якості. Більше того, підтримуючи високо цінну різноманітність наших систем освіти, національними політиками повністю визнаватимуться цінності різних місій вищої освіти, починаючи з навчання і дослідження до послуг населенню та залучення до соціальної єдності й культурного розвитку. Усі студенти і працівники вищих навчальних закладів мають бути достатньо підготовленими, щоб відповідати вимогам суспільства, що швидко змінюється та розвивається.

Соціальний вимір: рівний доступ і закінчення навчання.

9. Студентський корпус у вищій освіті має відображати різноманітність населення Європи. Тому ми підкреслюємо соціальні характеристики вищої освіти і ставимо за мету забезпечення рівних можливостей доступу до якісної освіти. Доступ до вищої освіти має бути розширеним через сприяння можливостям студентів з мало представлених груп і забезпечення відповідних умов для завершення ними навчання. Це включає поліпшення навчального середовища, зняття всіх перешкод у навчанні, створення відповідних економічних умов заради того, щоб студенти могли користуватися навчальними можливостями на всіх рівнях. Кожна країна-учасниця має встановити сумірні цілі для розширення загальної участі й підвищення участі мало представлених груп у вищій освіті, що мають бути досягнуті до кінця наступного десятиріччя. Зусилля щодо досягнення рівності у вищій освіті мають супроводжуватися діями в інших частинах освітніх систем.

Навчання протягом життя.

10. Розширена участь також досягається через навчання протягом життя як інтегровану частину наших систем освіти. Нав-

чання протягом життя підпорядковується принципу суспільної відповідальності. Повинні забезпечуватися доступність, якість надання, прозорість інформації. Навчання протягом життя включає отримання кваліфікацій, розширення кола знань і розуміння, набуття нових навичок і компетенцій, збагачення особистісного зростання. Навчання протягом життя передбачає, що кваліфікації можуть набуватися через гнучкі траєкторії навчання, включаючи заочне ("неповне") навчання, а також навчання на виробництві (підприємстві, робочому місці).

11. Запровадження стратегії навчання протягом життя вимагає надійних партнерських відносин між державними органами, вищими навчальними закладами, студентами, роботодавцями і працівниками. Стратегія навчання протягом життя Європейської хартії університетів, що розроблена Європейською асоціацією університетів, робить корисний внесок у визначення такого партнерства. Успішні стратегії навчання протягом життя включатимуть основні принципи і процедури визнання попереднього навчання на основі результатів навчання, незалежно від того, чи знання, навички і компетенції були отримані через формальні, неформальні або неофіційні траєкторії навчання. Навчання протягом життя має бути підкріплене відповідними організаційними структурами і фінансуванням. Навчання протягом життя, що заохочується національними стратегіями, має запроваджуватися в інституційну практику вищих навчальних закладів.

12. Розробка національних рамок кваліфікацій є важливим кроком у запровадженні навчання протягом життя. Нашою метою є їхнє запровадження і підготовка до самосертифікації відповідно до Загальної рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) до 2012 р. Це потребуватиме постійної координації на рівні ЄПВО та з Європейською рамкою кваліфікацій навчання протягом життя. У національних контекстах проміжні кваліфікації всередині першого циклу можуть бути засобом розширення доступу до вищої освіти.

[Джерело: Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти в новому десятиріччі / Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, Leuven/Louvain-la-Neuve, 28–29 квітня 2009 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

ЗАКОН УКРАЇНИ "ПРО ВИЩУ ОСВІТУ"

№ 1556-VII від 01.07.14

Стаття 26. Основні завдання закладу вищої освіти.

1. Основними завданнями закладу вищої освіти є:

1) провадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями;

2) для університетів, академій, інститутів – провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі;

3) участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу;

4) формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах;

5) забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;

6) створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів;

7) збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства;

8) поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян;

9) налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури;

10) вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці та сприяння працевлаштуванню випускників.

[Джерело: Закон України "Про вищу освіту". [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>].

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ на 2022–2032 роки

(Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України
від 23 лютого 2022 року № 286-р)

Загальна частина

Ця Стратегія визначає напрями розвитку системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства та економіки країни та визначає її основні характеристики, що повинні бути сформовані до 2032 року, – бачення. Для реалізації мети цієї Стратегії передбачено стратегічні та операційні цілі та завдання на найближче десятиліття з відповідними показниками (індикаторами) досягнення (виконання), механізм, очікувані результати, заходи щодо проведення моніторингу реалізації цієї Стратегії на кожному етапі та ресурсні потреби.

Основоположні принципи цієї Стратегії узгоджені з іншими програмними документами. Ця Стратегія спрямована на досягнення Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722, зокрема Цілі сталого розвитку 4 щодо забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх. Ця Стратегія узгоджена із Стратегією людського розвитку, затвердженою Указом Президента України від 2 червня 2021 р. № 225, напрямом 20 "Якість життя" Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179 (Офіційний вісник України, 2021 р., № 22, ст. 1015), Стратегією розвитку медичної освіти в Україні, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2019 р. № 95 (Офіційний вісник України, 2019 р., № 21, ст. 734), пріоритетними напрямками та завданнями (проектами) цифрової трансформації на період до 2023 року, схваленими розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 365 "Деякі питання цифрової трансформації" (Офіційний вісник України, 2021 р., № 36, ст. 2153).

В основу цієї Стратегії покладені прагнення України стати рівноправним членом європейської спільноти, а визначені нею

стратегічні та операційні цілі відповідають зобов'язанням України згідно з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію), ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. Статтею 431 глави 23 Угоди про асоціацію закріплено курс на активізацію співпраці України та Європейського Союзу у сфері вищої освіти, зокрема щодо:

- реформування та модернізації системи вищої освіти;
- сприяння зближенню у сфері вищої освіти в рамках Болонського процесу;
- покращення якості та підвищення важливості вищої освіти;
- поглиблення співробітництва між закладами вищої освіти;
- розширення можливостей закладів вищої освіти;
- активізації мобільності студентів, наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників.

Ця Стратегія відповідає зобов'язанням України як члена Європейського простору вищої освіти, зокрема у Стратегії дотримано ключові принципи Болонського процесу, закріплені у Великій хартії університетів (м. Болонья, 1988 рік), яку станом на початок 2021 року підписали ректори 81 закладу вищої освіти, та Спільній декларації міністрів освіти Європи "Європейський простір у сфері вищої освіти" від 19 червня 1999 р. щодо сприяння мобільності громадян з метою подальшого навчання чи працевлаштування в єдиному Європейському просторі вищої освіти, підвищення сумісності та порівнянності систем вищої освіти країн-учасниць, підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти. Ця Стратегія відповідає положенням щодо розбудови інклюзивного, інноваційного та взаємопов'язаного Європейського простору вищої освіти до 2030 року згідно з Римським міністерським комюніке від 19 листопада 2020 р. і передбачає подолання викликів, зокрема шляхом цифровізації (діджиталізації) вищої освіти, розвитку віртуальної мобільності, студентоцентрованого навчання та викладання.

Ця Стратегія узгоджена з Конвенцією про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні (м. Лісабон, 11 квітня 1997 р.), ратифікованою Законом України "Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в

Європейському регіоні", яка має на меті сприяти визнанню кваліфікацій вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти.

Ця Стратегія узгоджена з положеннями Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти, прийнятої на 40-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО (м. Париж, 12–27 листопада 2019 р.), підготовка до ратифікації якої здійснюється Кабінетом Міністрів України. Глобальна конвенція спрямована на регіональне та міжнародне співробітництво, підвищення рівня міжнародної академічної мобільності, що вимагає створення нормативної бази для успішної реалізації цих процесів.

Стратегічні та операційні цілі щодо проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень як основи якісної вищої освіти та популяризації науки, а також відповідні завдання спрямовані на забезпечення інтеграції України до Європейського дослідницького простору та узгоджуються з пріоритетами дорожньої карти інтеграції науково-інноваційної системи України до європейського дослідницького простору, затвердженої наказом МОН від 10 лютого 2021 р. № 167.

Цілі цієї Стратегії відповідають принципам формування та шляхам реалізації державної політики, визначеним статтею 3 Закону України "Про вищу освіту". Ця Стратегія спрямована на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 471 (Офіційний вісник України, 2020 р., № 50, ст. 1571), зокрема забезпеченню виконання пріоритету 13.4 "Якісна вища освіта та розвиток освіти дорослих".

Положення цієї Стратегії узгоджуються із Стратегією популяризації української мови до 2030 року "Сильна мова – успішна держава", схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 596 (Офіційний вісник України, 2019 р., № 62, ст. 2159), щодо утвердження української мови на всій території України в усіх сферах суспільного життя, що забезпечує єднання українського суспільства та зміцнення його української ідентичності.

Опис проблем, які обумовили прийняття Стратегії

Проблемами, які існують у системі вищої освіти та разом із суттєвими зовнішніми і внутрішніми викликами створюють

ризиками та негативно впливають на можливості подальшого розвитку, є:

- недостатня ефективність системи вищої освіти.

Стаття 78 Закону України "Про освіту" визначає, що держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі не менше ніж 7 відсотків валового внутрішнього продукту за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством, але майже всі роки незалежності України обсяг фінансування освіти був меншим від цього показника.

У 2019 році загальні витрати на освіту за всіма її рівнями становили 6,07 відсотка валового внутрішнього продукту, витрати зведеного бюджету – 5,44 відсотка валового внутрішнього продукту. Витрати на освіту за 5–8 рівнями Міжнародної стандартної класифікації освіти (без урахування витрат на наукові дослідження і науково-технічні (експериментальні) розробки) становили 1,84 відсотка валового внутрішнього продукту, зокрема із зведених бюджетів – 1,34 відсотка.

У 2022 році заплановані видатки на освіту зведеного бюджету вперше перевищили 7 відсотків валового внутрішнього продукту.

В Україні широка за географічним розташуванням і велика за кількістю мережа закладів вищої освіти (без урахування їх відокремлених структурних підрозділів): на 1 млн населення припадає близько семи закладів вищої освіти – університетів, академій та інститутів. Розширення мережі закладів вищої освіти супроводжувалося надмірним дублюванням напрямів підготовки в них. Зокрема, у 2020 році у м. Києві прийом за освітніми програмами підготовки фахівців освітнього ступеня бакалавра з права здійснювали 35 закладів вищої освіти.

В умовах скорочення загальної кількості вступників посилюється концентрація здобувачів вищої освіти у невеликій кількості провідних закладів вищої освіти м. Києва, Львова та Харкова, що загострює проблеми внутрішньої міграції та концентрації населення.

Прагнення закладів вищої освіти відкривати нові напрями підготовки з метою залучення вступників призводить до надмірного аудиторного навантаження на одного наукового, науково-педагогічного та педагогічного працівника та надмірної кількос-

ті залучених наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників. Це свідчить про неефективне використання фінансових ресурсів та управління у системі вищої освіти.

Недостатній обсяг фінансування вищої освіти в Україні зумовлює відсутність ресурсів для реалізації програм корпоративної соціальної відповідальності, які важливі для підготовки майбутніх лідерів.

Відповідно до методології Європейської асоціації університетів (EUA) рівень автономії університетів визначається за чотирма компонентами: академічна, фінансова, організаційна, кадрова. Найвищий рівень автономії заклади вищої освіти України мають у кадровому компоненті (80 відсотків), що охоплює питання, пов'язані з набором, оплатою праці та кар'єрним зростанням персоналу, але наявна тарифна сітка щодо оплати праці для державних закладів суттєво обмежує кадрову автономію. Найнижчим є рівень фінансової автономії (46 відсотків) через обмеження, які відповідно до Бюджетного кодексу України статус бюджетної установи накладає на державні та комунальні заклади вищої освіти у питаннях розпорядження власними надходженнями, отримання позик, визначення напрямів витрачання коштів, у тому числі власних коштів закладу, перерозподілу коштів між статтями бюджету.

Фінансування вищої освіти має системні недоліки, тому залишається неефективним, а заклади постійно відчують брак коштів на забезпечення функціонування та насамперед на розвиток, що вимагає здійснення невідкладних заходів щодо пошуку кардинально нових механізмів залучення ресурсів у системі вищої освіти (сталі фонди (ендаументи), співфінансування, державно-приватне партнерство тощо). Стримуючим фактором для забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти залишаються неефективність і витратність мережі закладів вищої освіти, що посилюються наявними обмеженнями фінансової автономії закладів вищої освіти.

Ідентифікована ключова проблема 1. Недостатній рівень фінансування системи вищої освіти, неефективне управління та використання ресурсів, недостатній прояв соціальної відповідальності, незабезпечення рівноправності та автономності закладів вищої освіти повною мірою.

Ідентифіковані проблеми:

- низький (порівняно із сусідніми країнами) рівень валового внутрішнього продукту та недиверсифікована система бюджетного фінансування вищої освіти і, як наслідок, відсутність мотивації для досягнень;

- недотримання послідовності у реалізації державної політики та непослідовність в управлінні системою вищої освіти, невідповідність мережі закладів вищої освіти потребам держави;

- розрив між системою вищої освіти та ринком праці, дисбаланс попиту і пропонування інноваційних спеціальностей, відсутність механізмів зворотного зв'язку між роботодавцями і закладами вищої освіти;

- соціальна відповідальність та врахування екологічної складової, що не є ключовими цінностями для багатьох закладів вищої освіти;

- незбалансованість прав і відповідальності, непослідовна автономність закладів вищої освіти, неготовність багатьох з них використовувати надані законодавством можливості;

- недостатня довіра суспільства до закладів вищої освіти.

За даними компанії Кноета, валовий показник охоплення післяшкільною освітою (вступ на навчання за рівнями Міжнародної стандартної класифікації освіти 5, 6) в Україні є надзвичайно високим, зокрема у 2014 році він становив 82,3 відсотка (13 місце із 119 країн). Для порівняння у Німеччині такий показник становив 65,5 відсотка, у Франції – 64,4 відсотка, в Італії – 63,1 відсотка.

Високий рівень охоплення освітою певною мірою є наслідком дії хибних стимулів, зумовлених системою фінансування, яка заохочувала заклади вищої освіти працювати насамперед на кількість студентів, а не на якість їх освіти. Незважаючи на те, що з 2020 року запроваджено нову систему розподілу бюджетних коштів, кількість студентів все ще є основним фактором, що визначає обсяг фінансування закладів вищої освіти, тому заклади часто намагаються зарахувати якнайбільше здобувачів, не звертаючи уваги на рівень їх підготовки, вмотивованість до здобуття вищої освіти. З метою запобігання скороченню обсягу фінансування заклади вищої освіти також не відраховують студентів за неуспішність у разі, коли вони не виконують вимог

освітньої програми, що не сприяє підвищенню якості надання освітніх послуг і демотивує наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників, праця яких знецінюється.

Крім того, масовість здобуття вищої освіти пов'язана з низькою привабливістю професійної (професійно-технічної) освіти, яка стереотипно сприймається населенням як менш успішна/престижна ланка освіти, що знижує кількість тих, хто здобуває професійну освіту, та збільшує частку тих, хто здобуває вищу освіту.

Зниження якості вищої освіти, зумовлене зазначеними факторами, позначається на довірі до результатів здобуття вищої освіти в закладах вищої освіти, зокрема роботодавців.

Причиною цього є, зокрема, те, що роботодавці, як і представники менеджменту, промисловості, громадських та інших неурядових організацій, професійних спільнот, засобів масової інформації, здобувачі вищої освіти (студенти, аспіранти, докторанти), молоді дослідники, потенційні здобувачі вищої освіти та їх батьки, адміністрація закладів вищої освіти, науково-педагогічні та наукові працівники закладів вищої освіти тощо (далі – заінтересовані сторони реформ), недостатньо залучені до процесів формування, проведення моніторингу та здійснення контролю за менеджментом у закладах вищої освіти, а, отже, практично не мають впливу на розвиток закладів вищої освіти.

Довіру до системи освіти підривають також прояви академічної недоброчесності. У період перенасичення інформаційними ресурсами, розвитку інформаційних технологій, доступу до значної кількості джерел інформації проблема дотримання принципів академічної доброчесності, особливо у сфері вищої освіти, набуває надзвичайного масштабу. В Україні питанню дотримання академічної доброчесності з кожним роком приділяється дедалі більше уваги.

Тривалий час однією з ключових проблем недовіри до системи вищої освіти були явища корупції під час вступу, яку вдалося розв'язати шляхом запровадження технологій зовнішнього незалежного оцінювання. На даний час ще залишаються траєкторії вступу з високими корупційними ризиками, окремі заклади вищої освіти запобігають об'єктивному оцінюванню результатів навчання, користуються сумнівними схемами із залученням закордонних філій та прогалинами в законодавстві.

Ідентифікована ключова проблема 2. Брак відкритості закладів вищої освіти, спроможності продукувати корисну інтелектуальну продукцію, принципової протидії проявам корупції та академічної недоброчесності, безумовної підтримки чесного вступу та об'єктивного оцінювання результатів навчання.

Ідентифіковані проблеми:

- процедури чесного вступу періодично намагаються дискредитувати, а професійній орієнтації вступників бракує системної державної підтримки;

- низький рівень довіри до інноваційної діяльності закладів вищої освіти, недостатні практика та досвід впровадження цифрових технологій;

- неготовність закладів вищої освіти до проведення затребуваних бізнесом прикладних досліджень та створення інноваційних інтелектуальних продуктів для економіки;

- невикористання більшістю закладами вищої освіти для свого розвитку можливості громадянського суспільства (наприклад, утворення аналітичних центрів);

- недостатня розвиненість культури академічної доброчесності, толерантне ставлення частини академічної спільноти до корупції та хабарництва у вищій освіті;

- поширена імітація закладами вищої освіти надання якісних освітніх послуг.

Забезпечення якості вищої освіти є одним з фундаментальних принципів Європейського простору вищої освіти. Поняття "якість вищої освіти" охоплює відповідність вищої освіти визначеній місії (меті), набору стандартів чи критеріїв, позитивні зміни у підготовці студентів або особистісному зростанні, прозорість, підзвітність, досконалість.

У ХХІ столітті країни Болонського процесу в Європейському просторі вищої освіти практично повністю перейшли від моделі забезпечення якості шляхом визначення необхідних ресурсів до моделі забезпечення якості на основі результатів. При цьому основна увага приділялася визначенню чітко вимірюваних критеріїв та індикаторів якості, запровадженню структурованих систем забезпечення якості, зокрема таких елементів зовнішнього забезпечення якості, як стандарти якості і досконалості та оцінювання щодо відповідності ним на основі чітких критеріїв,

вимоги до змісту освіти (стандарти вищої освіти), уніфікований додаток до диплома європейського зразка, європейська кредитно-трансферна система, цільові показники ефективності, вимірювані результати навчання, рейтинги, рамки кваліфікацій, фінансування залежно від результатів, що є ефективним в умовах поєднання зовнішнього та внутрішнього забезпечення якості. Тому центральною ланкою системи вищої освіти залишаються заклади вищої освіти, які відповідають за побудову системи внутрішнього забезпечення якості.

Розвиток системи внутрішнього забезпечення якості освіти є недостатнім. За даними звіту Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (далі – Національне агентство), більшість закладів вищої освіти вважає, що мають систему внутрішнього забезпечення якості освіти або окремі її елементи. Основними слабкими сторонами закладів вищої освіти, що впливають на якість вищої освіти на рівні закладу та її сприйняття, є недостатнє впровадження сучасних стандартизованих моделей управління закладом, низький рівень студентоцентричності, зокрема недостатній рівень реалізації можливостей для осіб з особливими потребами, недостатнє урахування інтересів та думок заінтересованих сторін під час визначення змісту та напрямів підготовки, слабкий зворотній зв'язок з результатами опитування учасників освітнього процесу та внутрішнього оцінювання навчальних планів та освітніх програм, неефективні інструменти оцінювання та стимулювання якісної викладацької діяльності, недостатнє використання зовнішніх об'єктивних та прозорих інструментів та залучення зовнішніх заінтересованих сторін для оцінювання якості результатів навчання, низька ефективність системи забезпечення академічної доброчесності, низька якість інфраструктури, зокрема лабораторій, гуртожитків та території кампусів, непідготовленість інфраструктури до навчання осіб з інвалідністю та осіб з особливими освітніми потребами (лише 7,7 відсотка закладів вищої освіти мають повністю готову інфраструктуру для навчання осіб з особливими потребами, а майже 15 відсотків закладів вищої освіти взагалі не розпочинало адаптації інфраструктури).

Ідентифікована ключова проблема 3. Низький рівень доступності вищої освіти через недотримання європейських стандартів

якості, стану інфраструктури та освітнього простору, базування освітнього процесу на наукових дослідженнях, забезпечення умов для вразливих категорій здобувачів.

Ідентифіковані проблеми:

- формальне застосування антидискримінаційної політики, що перешкоджає прийняттю рішень здобувачами освіти з видатними досягненнями та додатковій підтримці окремих категорій вступників;

- невідповідність між запитом суспільства на відносно недорого, але якісну вищу освіту, її ресурсним забезпеченням, недосконалість нормативно-правового регулювання;

- застарілість та зношеність матеріально-технічної бази, зокрема гуртожитків, нестача або відсутність сучасного лабораторного обладнання для освітнього процесу та наукових досліджень;

- несистемне сприйняття, недовіра до інституційних механізмів забезпечення якості вищої освіти;

- поглиблення розриву між науковими дослідженнями та змістом освіти, який часто ґрунтується на застарілій інформації;

- недостатнє використання потенціалу інтернаціоналізації у вищій освіті.

Інтернаціоналізація передбачає поширення діяльності закладів вищої освіти за кордоном, узгодження її з міжнародними процесами реформування вищої освіти і науки та інтегрування кращого міжнародного досвіду та цінностей в освітній процес, наукові дослідження і системи управління, відіграє ключову роль у підвищенні якості вищої освіти.

В умовах розвитку процесів глобалізації конкуренція на світовому ринку освітніх послуг загострилася, закладам вищої освіти доводиться дедалі важче залучати кожного іноземного вступника. Незважаючи на військові дії на сході України, кількість іноземних студентів з 2011 року зросла на 43 відсотки і становила в 2020 році 76,5 тис. осіб. Разом з тим цей показник не відповідає потенціалу системи вищої освіти. Підвищення рівня привабливості закладів вищої освіти для іноземців, визнання здобутих в Україні кваліфікацій за кордоном потребує насамперед подальшого розвитку інструментів визнання і гармонізації кваліфікацій, підвищення якості освітніх програм та наукової діяльності, більш активного просування закладів вищої

освіти на міжнародному ринку освітніх послуг та інвестицій у розвиток інфраструктури закладів. Пріоритетами державної політики щодо залучення іноземців на навчання до закладів вищої освіти повинні бути збільшення обсягу освітніх послуг, що їм надаються, підтримка гуманітарних та етнічних цінностей, інтеграція іноземців – постійних мешканців країни в суспільство, збільшення можливостей для навчання і професійного розвитку громадян України за кордоном на умовах еквівалентного обміну з іншими державами.

Запровадження єдиного вступного іспиту до магістратури висвітлює серйозні недоліки у вивченні іноземної мови, насамперед англійської. Без просування в цьому нагальному питанні можливий лише обмежений прогрес у розвитку міжнародної мобільності, спільних освітніх програм та досліджень з іноземними університетами, залучення кращого іноземного досвіду та іноземних інвестицій. Без знання іноземних мов здобувачі освіти не зможуть набути достатніх мультикультурних компетентностей та навичок комунікації в міжнародному контексті.

На сьогодні проблемами, що стримують подальший процес інтернаціоналізації, є недостатній рівень володіння іноземними мовами всіх учасників освітнього процесу, низька якість освітніх програм, що робить їх непривабливими для іноземців, обмеження фінансових можливостей і кадрової автономії закладів вищої освіти, що не дає змоги запрошувати іноземних викладачів, та застаріла матеріально-технічна база, насамперед гуртожитків.

Ідентифікована ключова проблема 4. Євроінтеграційні прагнення, які не завжди підкріплюються готовністю до гармонізації структур, наукової кооперації та запозичення кращої практики, створення умов для іноземців та підготовки українських студентів до відкритого світу.

Ідентифіковані проблеми:

- обмежена впізнаваність українських освітніх кваліфікацій та застосування складних процедур визнання документів про вищу освіту за кордоном;
- недостатнє залучення кращого іноземного досвіду, його носіїв, відсутність механізму залучення іноземних інвестицій у розвиток закладів вищої освіти;

- недостатній потенціал закладів вищої освіти для залучення та якісної підготовки іноземних студентів і недостатній рівень забезпечення сприятливих і безпечних умов для їх навчання;

- значна частина здобувачів вищої освіти не набуває достатніх знань про розмаїття культур, навичок робочої комунікації в міжнародному контексті;

- недостатнє використання закладами вищої освіти можливостей міжнародної мобільності, спільних освітніх програм, досліджень з іноземними університетами;

- недостатня привабливість вищої освіти.

Заклади вищої освіти залишаються недостатньо привабливими як для потенційних здобувачів вищої освіти, так і для власних працівників та інших заінтересованих сторін реформ.

Так, потенційні здобувачі вищої освіти не впевнені, що їх освітні потреби будуть задоволені, а здобута освіта дасть змогу працевлаштуватися за здобутою спеціальністю, адже реалізація на практиці студентоцентрованого підходу часто є непослідовною. Це стосується як можливостей здобувачів освіти будувати власну індивідуальну траєкторію здобуття освіти (у тому числі можливість обирати вибіркові дисципліни), так і побудови партнерських відносин між викладачем та здобувачем на відміну від непродуктивної вертикалі "викладач – студент", яка існує на даний час у більшості закладів вищої освіти. Протягом тривалого часу декларуються цінності студентоцентризму та завершується процес розроблення нових державних стандартів вищої освіти (затверджено близько 200 стандартів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти), заснованих на компетентісному підході, який передбачає замість обов'язкових освітніх компонентів набір результатів навчання, що значно розширює академічну автономію закладів вищої освіти.

Внаслідок перевантаження програм закладів вищої освіти навчальними дисциплінами, які не забезпечують повною мірою формування передбачених стандартами результатів навчання і компетентностей, надмірного обсягу теоретичної підготовки та недостатнього практичного навчання у здобувачів освіти спостерігається зниження мотивації до повного її зникнення до навчання та майбутньої роботи за фахом. Відсутність новітніх,

цікавих методів організації освітнього процесу стає причиною емоційної втоми здобувачів.

Надання послуг у сфері здобуття вищої освіти для дорослих потребує подальшого законодавчого врегулювання, зокрема щодо джерел фінансування. Підвищення привабливості закладів вищої освіти для дорослих повинно стати невід'ємною частиною їх діяльності.

Втрачається заінтересованість у закладах вищої освіти як роботодавцях, оскільки низький рівень фінансування вищої освіти позначається на матеріальному становищі наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників. Заробітна плата науково-педагогічного персоналу у закладах вищої освіти в Україні є набагато нижчою, ніж у провідних країнах світу. У 2017/18 навчальному році річна заробітна плата професорів в Україні становила 5,7 тис. доларів США, у Великій Британії – 116,7 тис. доларів США, у Німеччині – 99,5 тис. доларів США; викладачів (лекторів) в Україні – 4,7 тис. доларів США, у Великій Британії – 54,2 тис. доларів США, у Німеччині – 58,8 тис. доларів США.

Низька затребуваність державою педагогічної і наукової праці, її низький рівень оплати призвели до зниження престижності цього виду зайнятості. Єдина тарифна сітка не забезпечує достатніх можливостей для винагороди працівників закладів вищої освіти відповідно до їх досягнень та внеску в розвиток закладів. Залежність штатного розпису закладів вищої освіти від кількості студентів протягом останніх років створює постійний ризик звільнення висококваліфікованих фахівців і науковців і сприяє їх еміграції або переходу до інших сфер діяльності. Демотивація наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників стає суттєвою перешкодою для підвищення якості вищої освіти в Україні.

Ідентифікована ключова проблема 5. Поширена імітація студентоцентризму, неконкурентні заробітна плата та умови праці працівників, брак управлінської підготовки у керівного складу закладів вищої освіти, неусвідомлення місії лідерства у формуванні людського капіталу та згуртуванні суспільства, в освіті дорослих, що призводить до зниження привабливості закладів вищої освіти.

Ідентифіковані проблеми:

- традиційна уніфікація в освітньому процесі стримує індивідуалізацію освітніх траєкторій, пошук власної моделі самореалізації здобувачів вищої освіти;
- низький рівень управлінської спроможності керівного складу та культури врядування у сфері вищої освіти, формалізм і негнучкість у підходах до організації освітньої, науково-технічної та інноваційної діяльності;
- недостатня увага держави та закладів вищої освіти до освіти дорослих, поширене в суспільстві формальне ставлення до безперервного навчання;
- зосередження закладів вищої освіти виключно на освітній та науковій діяльності, що не сприяє створенню умов для всебічного розвитку особистості та реалізації її талантів;
- зниження престижу викладацької діяльності, зокрема через неконкурентоспроможні умови та оплату праці та високий рівень бюрократизації професійної діяльності.

Аналіз поточного стану справ, тенденції та обґрунтування щодо необхідності розв'язання виявлених проблем

Аналіз поточного стану

Інституційне середовище системи вищої освіти визначається Конституцією України, Законами України "Про освіту", "Про вищу освіту", "Про наукову і науково-технічну діяльність", значний вплив на правовідносини у сфері вищої освіти та її розвиток мають Цивільний, Господарський, Податковий, Бюджетний кодекси України та Кодекс законів про працю України.

Відповідно до зобов'язань, взятих Україною в рамках Угоди про асоціацію, реформування системи вищої освіти повинно узгоджуватися з такими ключовими документами Європейського Союзу та Болонського процесу, як рішеннями конференцій міністрів, відповідальних за вищу освіту, країн Європейського простору вищої освіти (зокрема, Римським міністерським комюніке від 19 листопада 2020 р.), Європейською рамкою кваліфікацій для навчання впродовж життя (2017 рік), Рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2018 рік), стандартами і рекомендаціями щодо забезпечення якості в Європейському просторі

вищої освіти (2015 рік). Динамічні зміни у сфері вищої освіти сприяють розбудові Європейського освітнього простору, зокрема Цифрова стратегія Європейської Комісії (European Commission Digital Strategy), Європейська програма розвитку навичок, формування Європейського дослідницького простору.

З ухваленням нової редакції Закону України "Про вищу освіту" (2014 рік) Україна запровадила базові принципи Європейського простору вищої освіти для модернізації системи вищої освіти. Завершено перехід до трирівневої системи вищої освіти (бакалавр (молодший бакалавр як короткий цикл), магістр, доктор філософії/доктор мистецтва). При цьому з 2017 року припинено набір вступників на освітні програми за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста, а у зв'язку з виокремленням рівня фахової передвищої освіти з 2020 року також і за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, розпочато реалізацію освітніх програм підготовки фахових молодших бакалаврів на рівні фахової передвищої освіти. Новий підхід до підготовки докторів філософії/докторів мистецтва здійснюється за структурованими освітньо-науковими/освітньо-творчими програмами, які передбачають освітню компоненту, що стала передумовою для створення докторських шкіл, які наближують Україну до Європейського простору вищої освіти.

Нова система забезпечення якості вищої освіти базується на стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. В основу акредитації освітніх програм покладено оцінювання їх якісних освітніх характеристик та розвитку в контексті внутрішнього забезпечення якості освіти в закладі вищої освіти. Утворене Національне агентство має ознаки інституції професійного саморегулювання, діє як колегіальний орган, у складі якого забезпечене представництво державних, комунальних і приватних закладів вищої освіти, Національної та національних галузевих академій наук, роботодавців і студентства. Вимога законодавства щодо набору іноземних студентів лише на акредитовані освітні програми є запорукою їх якісної підготовки та важливим заходом для забезпечення довіри до української вищої освіти в світі.

Основний зміст вищої освіти визначається стандартами вищої освіти нового покоління, які базуються на компетентнісному під-

ході. На законодавчому рівні визначено професії, для яких запроваджене додаткове регулювання, що дає змогу посилити увагу до якості підготовки фахівців за відповідними спеціальностями. Водночас здійснюється дерегулювання підготовки за всіма іншими спеціальностями, зокрема шляхом послаблення вимог до ліцензіатів і спрощення процедури ліцензування в цілому.

Важливими кроками до модернізації структури вищої освіти України та її інтегрування до світового освітнього і наукового простору стало затвердження в 2015 році нового переліку галузей знань і спеціальностей та його гармонізація в 2021 році з Міжнародною стандартною класифікацією освіти. Гармонізація в 2020 році Національної рамки кваліфікацій з Європейською рамкою кваліфікацій для навчання впродовж життя сприяла створенню умов для визнання національних освітніх кваліфікацій у міжнародному середовищі.

Упровадження зовнішнього незалежного оцінювання в 2008 році дало змогу викоринити корупцію під час вступу до закладів вищої освіти. Завдяки започаткуванню в 2015–2016 роках переходу до адресного розміщення бюджетних місць залежно від рейтингу вступників у рамках широкого (національного) конкурсу суттєво збільшилася питома вага вступників, які вступають до обраного університету. Разом з єдиним фаховим вступним випробуванням та єдиним вступним іспитом з іноземної мови до магістратури, формульним розподілом місць державного замовлення діюча система вступу в основному забезпечує високі стандарти рівного та справедливого вступу до закладів вищої освіти на конкурсних засадах.

Експериментальне впровадження дуальної форми здобуття вищої освіти є складовою частиною політики забезпечення якості вищої освіти шляхом розвитку співпраці закладів вищої освіти з роботодавцями, що передбачає залучення представників ринку праці до формування освітніх програм і стандартів вищої освіти, діяльності наглядових рад, створення сталих фондів (ендаументів) закладів вищої освіти.

Зберігається особливий порядок формування державного замовлення та його розміщення у вищих військових навчальних закладах та закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання з метою підготовки фахівців для забезпечення націо-

нальної безпеки і оборони, захисту державного кордону, задоволення потреб Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, СБУ, правоохоронних органів та служби цивільного захисту.

З 2020 року вперше запроваджено правила такого розподілу коштів державного бюджету на підготовку здобувачів вищої освіти, які передбачають залежність обсягу фінансування закладів вищої освіти від результатів їх діяльності відповідно до визначених показників. Метою таких змін є мотивація закладів вищої освіти до збільшення обсягів досліджень і зайняття позиції ТОП-1000 у визнаних міжнародних рейтингах. Перелік показників і відповідні коефіцієнти і індекси, що застосовуються для оцінювання освітньої, наукової та міжнародної діяльності закладів вищої освіти, поступово удосконалюються шляхом практичного впровадження нового підходу.

Поряд із зміною принципів розподілу державного фінансування важливим інструментом забезпечення справедливої конкуренції суб'єктів освітньої діяльності на ринку освітніх послуг стало запровадження на законодавчому рівні такого показника індикативної собівартості, як економічно обґрунтований розмір плати за навчання.

Одним з ключових принципів Європейського простору вищої освіти є автономія закладів вищої освіти, що передбачає скорочення регуляторних функцій держави та забезпечення самоорганізації і саморегулювання академічної спільноти. Відповідно до критеріїв Європейської асоціації університетів щодо академічної, організаційної, кадрової та фінансової автономії закладів вищої освіти інституційна автономія українських закладів (насамперед її академічна складова) загалом розширилася, але подальший розвиток гальмують суттєві обмеження фінансової автономії, що залишаються.

Розширення автономії супроводжується посиленням відповідальності керівників закладів вищої освіти за результати роботи. Запроваджено встановлення цільових показників діяльності закладів вищої освіти, досягнення яких повинні забезпечити їх керівники, що є важливим підґрунтям для оцінювання ефективності управлінської діяльності засновником, учасниками освітнього процесу, місцевою громадою та суспільством.

Більшого впливу на життя учасників освітнього процесу набули органи студентського самоврядування, які в багатьох закладах вищої освіти стали реальними представниками інтересів здобувачів освіти та учасниками процесів забезпечення якості вищої освіти.

У цілому система вищої освіти України продемонструвала великий адаптивний потенціал під час вимушеного переходу на дистанційні інноваційні технології навчання в період карантину, встановленого Кабінетом Міністрів з метою запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Разом з тим обмежені можливості IT-інфраструктури багатьох закладів вищої освіти та незадовільний рівень цифрової компетентності наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників не дали змоги забезпечити освітній процес в умовах дистанційного навчання на достатньому рівні.

Тенденції розвитку вищої освіти в Україні

Сучасні цивілізаційні процеси характеризуються своєю складністю, масштабністю, багатовекторністю та динамічністю, створюють нові виклики для системи підготовки людини до життя. Процес глобалізації посилив конкуренцію системи вищої освіти, зокрема через виникнення нових провайдерів освітніх послуг, збільшення можливостей для трудової та академічної мобільності, поширення транскордонної освіти. Це вимагає від закладів вищої освіти спрямування зусиль на залучення кращих студентів і наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників та спонукає органи державної влади до перегляду національних стратегій розвитку з метою запобігання відставанню в секторі вищої освіти. У таких умовах для збереження і примноження потенціалу системи вищої освіти, її спроможності формувати якісний людський капітал і забезпечувати інноваційні процеси у суспільстві необхідно визначити стратегічні пріоритети на найближче десятиліття з урахуванням ключових геополітичних і технологічних факторів, наслідків гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та завдань сталого розвитку країни.

Тенденції

Тенденціями розвитку вищої освіти, що визначають майбутнє вищої освіти і міжнародної студентської мобільності до 2030 року, є:

- старіння населення, що призводить до пошуку нових можливостей для освіти і зайнятості;
- підвищення рівня автоматизації виробництва;
- невідповідність компетентностей, яких повинні набути здобувачі вищої освіти, як розрив між вимогами роботодавців та пропозиціями закладів вищої освіти та наукових установ;
- стрімка урбанізація, переміщення населення в міста у пошуку роботи і кар'єрних можливостей;
- суворіша імміграційна політика, яка передбачає більше бар'єрів для мобільності до країн з високим рівнем доходів;
- економічні зміни, зокрема стрімке зростання ринків, що виникають, яке спричиняє ріст попиту на розширення доступу до освіти, включаючи навчання за кордоном;
- дисбаланс спроможності економік, що проявляється як протиставлення попиту молоді в країнах, що розвиваються, на вищу освіту і великого обсягу освітньої пропозиції в розвинених економіках, що створює можливості для транснаціональної освіти;
- скорочення обсягу фінансування вищої освіти із зведених бюджетів.

Зазначені тенденції суттєво вплинуть на систему вищої освіти в глобальному масштабі: кількість здобувачів вищої освіти до 2030 року зросте на 56 відсотків порівняно з 2015 роком і становитиме 332 млн осіб; якісно зміниться попит, що призведе до розвитку освіти впродовж життя, впровадження онлайн/змішаного навчання, подрібнення освітніх програм, орієнтації на результати, необхідні для кар'єри, спеціалізації/об'єднання освітніх інституцій. Прогнозується збільшення кількості іноземних студентів до 6,9 млн осіб у 2030 році, що на 51 відсоток більше порівняно з 2015 роком, збільшення кількості освітніх програм з англійською мовою викладання тощо. Отже, заклади вищої освіти будуть змушені пропонувати більш актуальні, доступні та гнучкі освітні програми.

Гостра респіраторна хвороба COVID-19, спричинена коронавірусом SARS-CoV-2, зумовила значні зміни в сферах освіти і

науки завдяки безпрецедентному поширенню інформаційних технологій та різкому зростанню обсягів інформації, що передаються через глобальні комунікаційні системи. Зокрема, доступ до Інтернету, який до цього сприймався здебільшого як джерело ресурсів для навчання, відкрив нові можливості для використання його як інструменту навчання, а не тільки як електронної бібліотеки. Використання дистанційних інноваційних технологій дало змогу також надати нового значення поняттю "залучення здобувача освіти до освітнього процесу", що раніше визначалося здебільшого його фізичною присутністю на заняттях.

Гостра респіраторна хвороба COVID-19, спричинена коронавірусом SARS-CoV-2, призвела до значних економічних наслідків та критичного впливу на освіту в глобальному масштабі. У зв'язку з тим, що заклади освіти були закриті у більше ніж 190 країнах, внаслідок чого порушився процес здобуття освіти для більше ніж 1 млрд. здобувачів освіти, ЮНЕСКО під час надзвичайної сесії Глобальної зустрічі з питань освіти (2020 рік) наголосила на нових зобов'язаннях щодо досягнення Четвертої цілі сталого розвитку "Якісна освіта", підкреслюючи необхідність інвестування в інклюзивне і справедливе навчання впродовж життя, посилення глобального співробітництва в галузі освіти, забезпечення всеохоплюючого відновлення. Вища освіта відіграє значну роль у реалізації цих амбітних цілей, адже роль університетів у формуванні освітньої політики та практики є ключовою для розв'язання проблем, пов'язаних з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2.

Цифровізація

У 2020 році Європейська Комісія затвердила План дій з цифрової освіти на 2021–2027 роки, який враховує виклики, що зумовлені гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, і передбачає такі два пріоритетних напрями, як прискорення розвитку ефективних цифрових освітніх екосистем, що потребує наявності розвинутої інфраструктури, зв'язку і цифрового обладнання, ефективного планування та розвитку цифрового потенціалу, включаючи сучасні організаційні можливості, підготовлених наукових, науково-педагогічних та

педагогічних працівників, які володіють цифровими компетентностями, високоякісного освітнього наповнення, інструментів і безпечних платформ, що відповідають стандартам приватності та етики та є зручними для користувачів, застосування допоміжних технологій для осіб з інвалідністю; розвиток цифрових умінь і компетентностей для цифрової трансформації, зокрема базових цифрових умінь і компетентностей, починаючи з дошкільного віку, поглиблених цифрових навичок, підготовка більшої кількості фахівців у цій сфері, зокрема з урахуванням гендерного балансу.

Європейський простір вищої освіти

У Комюніке, ухваленому Конференцією міністрів вищої освіти Європейського простору вищої освіти 19 листопада 2020 р. у м. Римі, визначено бачення та завдання розвитку Європейського простору вищої освіти на період до 2030 року як інклюзивного, інноваційного та взаємопов'язаного простору на підтримку стійкої, згуртованої та мирної Європи.

Інклюзивність планується забезпечити через доступ до вищої освіти для різних соціально вразливих груп, біженців і мігрантів, сиріт, осіб з інвалідністю, етнічних і релігійних меншин тощо. У цьому контексті підвищується актуальність визнання результатів попереднього навчання, створення прозорих механізмів визнання кваліфікацій, насамперед біженців і внутрішньо переміщених осіб, запровадження мікрокваліфікацій (microcredentials) та освітніх мікромодулів.

Інноваційність повинна бути реалізована шляхом застосування нових та удосконалених методів і практик (включаючи цифрові технології) для викладання, навчання та оцінювання, що повинні здійснюватися у тісному зв'язку із дослідженнями. Заклади освіти повинні диверсифікувати освітні пропозиції та оновлювати зміст освіти з метою задоволення зростаючих потреб у розвитку інноваційного та критичного мислення, підприємницьких та лідерських навичок, розвивати гнучкі освітні траєкторії на основі студентоцентрованого підходу.

Взаємопов'язаність планується забезпечити шляхом сприяння міжнародній співпраці та реформам, обміну знаннями, академічній мобільності студентів і персоналу, набуттю учасниками освітнього процесу міжнаціональних та міжкультурних компе-

тентностей. Не менш як 20 відсотків випускників в Європейському просторі вищої освіти повинні пройти навчання за кордоном. Цифрові технології допоможуть здійснювати безпечний, ефективний та прозорий обмін даними (з урахуванням захисту приватності) і застосовуватимуться у сфері визнання кваліфікацій, забезпечення якості та мобільності з урахуванням досвіду реалізації, зокрема, ініціативи European Student Card.

Компетентності та професії майбутнього

Швидкі зміни, що відбуваються у суспільстві, технологіях, вимагають від фахівців як професійних, так і загальних компетентностей, зокрема здатності навчатися, критично та системно мислити, програмувати, працювати в умовах невизначеності, креативності, міжгалузевої комунікації, мультикультурності та володіння кількома, у тому числі англійською, мовами. Світовими трендами майбутнього є міждисциплінарність (мультидисциплінарність) освітніх і дослідницьких програм, свобода вибору і формування індивідуальної освітньої траєкторії.

Тенденція до неоіндустріалізації, впровадження концепції Індустрії 4.0, роботизація, розвиток ІТ-технологій, екологічні проблеми у найближчі десять років змінять перелік найбільш затребуваних професій. За оцінками експертів, затребуваними будуть фахівці, здатні проектувати, впроваджувати нові технології з урахуванням нових викликів, а також професії, пов'язані з ІТ-технологіями і даними, з екологізацією виробництва та життя. Професії, пов'язані із збереженням здоров'я, освітою, творчістю, наданням індивідуальних послуг, залишаться актуальними, оскільки не зможуть бути заміщені автоматизованими системами навіть з використанням штучного інтелекту.

На основі проведеного аналізу динаміки розвитку вищої освіти в Україні з урахуванням думки експертів робочих підгруп з розроблення цієї Стратегії та з огляду на глобальні тенденції розвитку вищої освіти визначено сильні та слабкі сторони системи вищої освіти, можливості її подальшого розвитку та загрози зовнішнього середовища, які можуть вплинути на нього, а також розроблено сценарії розвитку вищої освіти в Україні (песимістичний, реалістичний, оптимістичний).

Стратегічні цілі та показники їх досягнення, очікувані результати

Метою (місією) вищої освіти в Україні є інтелектуальний, культурний і професійний розвиток особистості, формування якісного людського капіталу та згуртування суспільства для утвердження України як рівноправного члена європейської спільноти, розбудова ефективної інноваційної конкурентоспроможної економіки та забезпечення високих стандартів якості життя.

Бачення вищої освіти України – конкурентоспроможна та соціально відповідальна вища освіта України, яка має високу довіру у суспільстві; формує фаховий та науково-освітній потенціал країни шляхом реалізації якісних освітніх програм, досліджень і соціальних проєктів; інтегрована у європейський освітній та дослідницький простори; демонструє динамічний розвиток інституцій та академічних спільнот на принципах академічної свободи, університетської автономії, доброчесності та інклюзивності.

Результати проведеного аналізу проблем і переваг системи вищої освіти України разом з узагальненням напрямів розвитку вищої освіти у світі, пріоритетів Європейського простору вищої освіти дали змогу розглядати вищу освіту як ключовий механізм формування високоосвічених відповідальних людей. Вища освіта є фактором не лише економічної, але і політичної, соціальної, когнітивно-емоційної безпеки людини. Відмова від суто утилітарного ставлення до вищої освіти повинна призвести до нових підходів щодо освіченості населення України. Розвиток інформаційного суспільства та високотехнологічної економіки потребує масової вищої освіти, вимагає від кожної сучасної людини високого рівня освіченості та здатності до критичного мислення. Вища освіта стає необхідним стратегічним елементом безпеки суспільства. Стратегічним пріоритетом держави повинно бути максимально можливе без компромісів щодо якості охоплення населення країни вищою освітою, стимулювання здобуття другої та наступної вищої освіти в межах безперервної освіти дорослих.

Пріоритетами розвитку вищої освіти в Україні, які визначають концептуальну модель вищої освіти, є:

- автономія та інституційна спроможність закладів вищої освіти;
- прозорість і відкритість управління;

- колегіальність і залученість учасників освітнього процесу до процесів реформування системи вищої освіти;
- відповідальність;
- прагматичність у виборі моделей розвитку;
- партнерство;
- несприйняття корупції;
- академічна доброчесність;
- академічна свобода;
- професіоналізм;
- тісний зв'язок освіти з наукою, економікою;
- орієнтація на найвищі наукові досягнення;
- орієнтація на досягнення найвищої якості освіти;
- орієнтація на поточні та перспективні пріоритети суспільства і національної економіки;
- збереження кращих надбань вітчизняної освіти;
- збереження інтелектуального людського потенціалу в регіонах;
- доступність і рівність, неупередженість;
- орієнтація на всебічний розвиток особистості протягом життя;
- інклюзивність;
- зовнішня відкритість на паритетних засадах;
- адаптивність;
- різноманітність;
- самоорганізація;
- стійкість.

Стратегічні та операційні цілі і завдання спрямовані на досягнення мети вищої освіти, розв'язання проблем, протистояння ризикам і викликам на основі найбільш повного використання можливостей і створення підґрунтя для подальшого розвитку вищої освіти країни з урахуванням інтересів заінтересованих сторін реформ та ідентифікації основних очікуваних результатів реалізації цієї Стратегії.

Стратегічна ціль 1. Ефективність управління в системі вищої освіти, що є соціально відповідальною.

Операційні цілі:

- забезпечення цілеспрямованого бюджетного фінансування, що дає змогу здобути якісну вищу освіту на конкурсній основі;
- підвищення ефективності системи вищої освіти та виконання державою своїх зобов'язань;

- підготовка затребуваних фахівців для задоволення потреб економіки у кваліфікованих фахівцях;
- сприяння соціальній відповідальності закладів вищої освіти з метою розв'язання соціальних та екологічних проблем;
- автономія закладів вищої освіти (забезпечення рівних прав та широкої інституційної автономії, зокрема фінансової).

Очікувані результати:

- створення ефективної системи управління шляхом поєднання автономії закладів вищої освіти та відповідальної державної освітньої політики;
- забезпечення бюджетного та позабюджетного фінансування для формування затребуваних компетентностей;
- забезпечення корпоративної соціальної відповідальності закладів освіти відповідно до європейських зразків.

Показники досягнення цілей:

- рівень автономізації університетів (за критеріями Європейської асоціації університетів) у 2032 році – академічної – не менше 70 відсотків; організаційної – не менше 80 відсотків; кадрової – не менше 87 відсотків; фінансової – не менше 70 відсотків;
- фінансування закладів вищої освіти за рахунок державного бюджету в перерахунку на одного студента на навчальний рік у 2032 році – 130 тис. гривень;
- доступність закладів вищої освіти для маломобільних груп населення у 2032 році – збільшення щороку на 3 відсотки порівняно з 2022 роком закладів, доступних для маломобільних груп (середній показник закладами вищої освіти та здобувачами освіти).

Стратегічна ціль 2. Довіра громадян, держави та бізнесу до освітньої, наукової, інноваційної діяльності закладів вищої освіти.

Операційні цілі:

- забезпечення чесного та прозорого вступу до закладів вищої освіти, надання вступникам можливості обирати навчання усвідомлено та поінформовано;
- створення умов для розвитку інновацій, ефективно впровадження нових знань і технологій за участю закладів вищої освіти;
- довіра бізнесу до результатів дослідницьких та консалтингових робіт закладів вищої освіти;

- залучення представників громадянського суспільства до формування освітньої політики та управління закладами вищої освіти;
- нетерпимість учасників освітнього процесу до корупції, дискримінації за різними ознаками та академічної недоброчесності.

Очікувані результати:

- створення закладами вищої освіти інтелектуальної та інноваційної продукції та послуг, які впроваджуються та надаються у реальному секторі економіки;
- розвиток вищої освіти як провайдера цінностей вільного, демократичного суспільства;
- забезпечення чесного вступу, об'єктивного оцінювання знань, а також нетерпимість до корупції, дискримінації та академічної недоброчесності.

Показники досягнення цілей:

- обсяг надходжень до спеціального фонду за результатами наукових і науково-технічних робіт за господарськими договорами та за результатами надання наукових послуг на одного науково-педагогічного працівника за основним місцем роботи у 2032 році – 15 тис. гривень (у постійних цінах 2021 року);
- відсоток громадян вікової групи 18–65 років за результатами опитувань, які повністю або переважно позитивно оцінюють якість вищої освіти в Україні, у 2032 році – збільшення на кожному етапі реалізації Стратегії на 3 відсотки порівняно з першим дослідженням;
- питома вага різних категорій учасників освітнього процесу, які не спостерігали проявів корупції, дискримінації та академічної недоброчесності, у 2032 році – збільшення на кожному етапі реалізації Стратегії на 3 відсотки порівняно з першим дослідженням.

Стратегічна ціль 3. Забезпечення якісної освітньо-наукової діяльності, конкурентоспроможної вищої освіти, яка є доступною для різних верств населення.

Операційні цілі:

- надання вступникам з видатними досягненнями широкого вибору місць навчання, а вразливим незахищеним групам населення, мешканцям тимчасово окупованих територій – особливої підтримки в доступі до вищої освіти;

- забезпечення державного регулювання освітньої діяльності (ліцензування, стандарти, пріоритети підготовки тощо), що є добро-совісним, системним, прозорим, раціональним та випереджальним;

- модернізація інфраструктури, освітнього простору та навчально-наукового обладнання, зокрема з урахуванням вимог інклюзивності;

- постійне підвищення якості освіти відповідно до стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти;

- врахування наукових досліджень та інновацій під час визначення змісту та розвитку освітніх програм.

Очікувані результати:

- підвищення якості вищої освіти, що відкриває широкі перспективи професійного майбутнього в Україні та за кордоном;

- врахування в освітньому процесі передових наукових досліджень, створення для здобувачів освіти сучасного освітнього простору та забезпечення сучасним лабораторним обладнанням;

- реалізація державної освітньої політики, спрямованої на підтримку якісної освіти, доступної для різних верств населення, та підтримку вразливих груп населення.

Показники досягнення цілей:

- питома вага випускників закладів вищої освіти, які через два роки після завершення навчання сплачують податки в Україні як підприємці або наймані працівники (крім осіб, які продовжують навчання, проходять службу в силових структурах або перебувають в соціальній відпустці), у 2032 році – збільшення на кожному етапі реалізації Стратегії на 2 відсотки порівняно з першим дослідженням;

- кількість нових та переоснащених дослідницьких та навчальних лабораторій у 2032 році – 500 лабораторій;

- рівень задоволеності студентів, випускників та заінтересованих сторін реформ якістю вищої освіти у 2032 році – збільшення на кожному етапі реалізації Стратегії на 2 відсотки порівняно з першим дослідженням.

Стратегічна ціль 4. Інтернаціоналізація вищої освіти України.

Операційні цілі:

- забезпечення порівнюваності та визнання українських освітніх кваліфікацій в Європі та світі;

- впровадження кращого іноземного освітнього досвіду в Україні;
- динамічне зростання кількості іноземних студентів в Україні;
- адаптація випускників закладів вищої освіти до життя та роботи в мультикультурному середовищі;
- збільшення кількості проектів міжнародної освітньо-наукової співпраці, інтеграція наукових та науково-педагогічних працівників до світового наукового простору.

Очікувані результати:

- забезпечення відкритості системи вищої освіти України та впровадження кращого світового досвіду;
- формування закладами вищої освіти навичок життя та роботи в мультикультурному середовищі, що приваблюють іноземних студентів якістю освіти та умовами навчання;
- проведення українськими вченими разом з іноземними колегами досліджень найвищого наукового ґатунку.

Показники досягнення цілей:

- середня кількість країн Європейського простору вищої освіти, які мають більш високі показники реалізації принципів Болонського процесу (за індикаторами (Scorecard indicators) Звітів про імплементацію Болонського процесу), у 2030 році – 15;
- кількість іноземців та осіб без громадянства серед студентів, які здобувають вищу освіту в Україні, у 2032 році – 120 тис. осіб;
- питома вага штатних науково-педагогічних та наукових працівників, які мають не менше п'яти наукових публікацій у фахових наукових виданнях категорії "А", у 2032 році – 25 відсотків.

Стратегічна ціль 5. Привабливість закладів вищої освіти для навчання та академічної кар'єри.

Операційні цілі:

- реалізація принципів студентоцентрованого навчання, що є основою для організації освітнього процесу разом з використанням інноваційних технологій та різних форм здобуття освіти;
- забезпечення професійності, авторитетності та доброчесності лідерів вищої освіти, співпраці з іншими лідерами та їх навчання;
- створення умов для безперервного навчання (освіта дорослих), що є важливим фактором особистого та професійного зростання;
- формування закладами вищої освіти людського капіталу, створення (надання) ними інтелектуальних та інноваційних продуктів (послуг) та просування етичних принципів;

- підвищення соціального статусу професора в суспільстві та перспектив професійного розвитку працівників закладів вищої освіти.

Очікувані результати:

- забезпечення студентоцентрованого навчання, що дає змогу сформувати власні набори компетентностей здобувачам вищої освіти, освіти дорослих, що є усвідомленою необхідністю розвитку;

- створення умов для праці, можливостей особистісного та професійного розвитку, включення до суспільних процесів, що забезпечують високу привабливість академічної кар'єри;

- забезпечення керівниками закладів вищої освіти зразкового управління їх закладами та досягнення задекларованих цілей.

Показники досягнення цілей:

- відсоток випускників закладів вищої освіти, які скористалися перехресним вступом, навчалися на спільних, подвійних, міждисциплінарних програмах або за дуальною формою здобуття вищої освіти (збільшення щороку до 2027 року на 1,5 відсотка та починаючи з 2028 року на 2 відсотки порівняно з першим дослідженням;

- середня заробітна плата в освіті у 2032 році – 21 500 гривень у постійних цінах 2021 року;

- кількість закладів вищої освіти, порядковий номер яких в одному з міжнародних рейтингів (QS World University Rankings, The Times Higher Education World University Rankings або Academic Ranking of World Universities – World Top 500 Universities не перевищує 1000 (без поділу на факультети, спеціальності тощо), у 2032 році – 12.

Основним очікуваним результатом реалізації цієї Стратегії є створення сучасної ефективної системи вищої освіти, яка задовольняє потреби громадян, економіки та суспільства, має гідну репутацію та є конкурентоспроможною на внутрішньому та світовому ринку освітніх послуг.

Завдання, спрямовані на досягнення поставлених цілей, механізми та етапи реалізації Стратегії

Досягнення стратегічних та операційних цілей цієї Стратегії для розв'язання ідентифікованих ключових проблем здійснюється шляхом виконання відповідних завдань.

Для досягнення стратегічної цілі 1 та відповідних операційних цілей передбачено виконання таких завдань:

- збільшення бюджетного фінансування та вдосконалення формули розподілу за результатами діяльності, включаючи приватні заклади вищої освіти;

- впровадження бюджетного співфінансування вищої освіти;
- розширення бюджетного кредитування здобуття вищої освіти та освіти дорослих;

- модернізація мережі, укрупнення закладів вищої освіти, підтримка дослідницьких університетів;

- наділення наглядових рад функціями з нагляду за економічною діяльністю, антикризовий менеджмент та розроблення планів управління змінами;

- розвиток освітньої статистики та інформаційних систем для формування і реалізації освітньої політики;

- формування системи моніторингу попиту і пропонування фахівців з вищою освітою на ринку праці;

- формування пріоритетів підготовки фахівців з вищою освітою, зокрема IT-спеціальностей, на основі моніторингу ринку праці;

- забезпечення першого робочого місця випускників, які здобули вищу освіту за рахунок бюджетних коштів;

- створення інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та забезпечення розумного пристосування;

- ефективне та раціональне природокористування;

- посилення спроможності закладів вищої освіти в розвитку їх соціальної сфери;

- забезпечення фінансової автономії та майнових прав неприбуткових закладів вищої освіти;

- запровадження сталих фондів (ендаументів);

- посилення академічної, організаційної та кадрової автономії закладів вищої освіти, зокрема з урахуванням досягнень, прозорості та результатів моніторингу.

Для досягнення стратегічної цілі 2 та відповідних операційних цілей передбачено виконання таких завдань:

- розширення сфери застосування зовнішнього незалежного оцінювання, адресного розміщення та проведення конкурсу;

- адаптація зовнішнього незалежного оцінювання для особливих категорій вступників;

- запровадження системи професійної діагностики під час вступу та навчання, уникнення гендерних стереотипів;

- розвиток інноваційної інфраструктури на базі закладів вищої освіти, сприяння їх інтеграції до регіональних інноваційних екосистем та кластерів Індустрії 4.0 з урахуванням SMART-спеціалізації регіонів;

- підготовка та реалізація проекту "Президентський університет";

- цифрова трансформація процесів управління, регулювання та моніторингу в закладах вищої освіти та ефективне використання цифрових (дистанційних) технологій в освітньому процесі;

- сприяння проведенню закладами вищої освіти, зокрема, досліджень та консалтингу для бізнесу;

- створення умов для розвитку державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти;

- визначення режиму оподаткування діяльності неприбуткових закладів вищої освіти в галузі наукових досліджень та розробок;

- формування у здобувачів вищої освіти поваги до прав людини, правових норм і суспільного договору;

- сприяння розвитку асоціацій випускників закладів вищої освіти як особливого виду громадських об'єднань;

- сприяння волонтерству, реалізації соціальних проектів, студентському самоврядуванню;

- реагування на факти корупції, дискримінації та академічної недоброчесності;

- розроблення стандартизованих цифрових інструментів для вимірювань результатів навчання та перевірки на академічну доброчесність;

- запровадження ефективних механізмів виявлення порушень академічної доброчесності та процедур притягнення до академічної відповідальності.

Для досягнення стратегічної цілі 3 та відповідних операційних цілей передбачено виконання таких завдань:

- підтримка національної та міжнародної академічної мобільності студентів, включаючи направлення на навчання до іноземних університетів;

- надання особливої підтримки мешканцям тимчасово окупованих територій, незахищеним та вразливим групам населення;

- створення особливих умов для вступників з видатними досягненнями;

- гармонізація освітніх та професійних стандартів, залучення бізнесу та професійних спільнот до їх розроблення;
- забезпечення прозорого та зрозумілого ліцензування, ефективного контролю за дотриманням ліцензійних умов;
- встановлення посилених вимог до "регульованих" спеціальностей, запровадження єдиних державних кваліфікаційних іспитів;
- оснащення сучасних базових навчальних лабораторій та передових науково-дослідних лабораторій закладів вищої освіти обладнанням для інформаційних технологій (цифровою інфраструктурою);
- створення сприятливих умов для приватних інвестицій, залучення бізнесу до розвитку інфраструктури та освітнього простору;
- будівництво навчальних корпусів і гуртожитків закладів вищої освіти, проведення ремонтних і відновних робіт;
- розвиток систем внутрішнього забезпечення якості як основи для якісної вищої освіти;
- залучення незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти до акредитації та моніторингу діяльності закладів вищої освіти;
- створення умов для акредитації іноземними акредитаційними агентствами та агентствами забезпечення якості вищої освіти;
- впровадження результатів наукових досліджень (творчих досягнень) в освітні програми;
- створення умов для участі здобувачів вищої освіти у наукових дослідженнях, в ініціюванні та реалізації інноваційних проєктів;
- сприяння використанню інноваційних технологій та новітніх засобів навчання в освітньому процесі, розвиток дослідницьких інфраструктур.

Для досягнення стратегічної цілі 4 та відповідних операційних цілей передбачено виконання таких завдань:

- забезпечення гармонізації структури вищої освіти України відповідно до зобов'язань країн – членів Європейського простору вищої освіти;
- розвиток національної системи кваліфікацій, спрощення процедур визнання іноземних освітніх кваліфікацій;
- трансформація освіти у секторі безпеки та оборони відповідно до доктринальних підходів та принципів НАТО;

- підтримка спільних (подвійних) освітніх програм з університетами, що належать до ТОП-1000 світових рейтингів;
- залучення іноземних викладачів до українських університетів;
- відкриття вітчизняного ринку для кращих іноземних університетів;
- цифрова трансформація процесу вступу іноземних громадян до закладів вищої освіти України;
- створення умов для збалансованої мобільності студентів між Україною та країнами – членами ОЕСР;
- працевлаштування в Україні іноземних студентів та учасників програм академічної мобільності;
- створення умов для формування міжкультурної свідомості та компетентностей;
- набуття здобувачами вищої освіти навичок роботи в багатонаціональних колективах;
- стимулювання вивчення англійської та інших іноземних мов, підвищення вимог щодо володіння ними;
- підтримка співпраці між закладами вищої освіти та науково-дослідними установами, участі в реалізації міжнародних наукових проектів і програм, насамперед Європейського Союзу;
- підтримка національної та міжнародної академічної мобільності викладачів;
- мотивування викладачів до отримання наукових результатів та наукових публікацій високого рівня, участі в патентно-ліцензійній діяльності.

Для досягнення стратегічної цілі 5 та відповідних операційних цілей передбачено виконання таких завдань:

- дотримання підходів до студентоцентрованого навчання в організації освітнього процесу;
- розширення перехресного вступу, спільних, міждисциплінарних та подвійних програм, дуальної, інших форм здобуття освіти;
- розвиток загальних компетентностей, правової культури, рухової активності, спорту, різних студентських змагань;
- розвиток програм управлінської підготовки керівного складу та перспективних лідерів закладів вищої освіти (кадровий резерв), тренінгів на підтримку реформ;
- підтримка гендерного балансу серед керівного складу закладів вищої освіти;

- проведення комунікаційних кампаній для підтримки реформ у системі вищої освіти;
- законодавче забезпечення та розбудова нової системи освіти дорослих, включаючи осіб пенсійного віку;
- визнання результатів навчання неформальної та інформальної освіти в системі формальної освіти, підтвердження професійних кваліфікацій;
- утворення центрів безоплатного вивчення та поглиблення знань державної мови;
- сприяння проведенню наукової та науково-технічної експертизи в закладах вищої освіти;
- підтримка інтелектуальних та творчих дискурсів, суспільних ініціатив та проектів;
- розвиток аналітичних центрів з публічно важливої тематики на базі закладів вищої освіти;
- зниження річного максимального навчального навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника без розширення штату закладів вищої освіти;
- надання пільгових кредитів для будівництва житла науково-педагогічним та науковим працівникам;
- забезпечення умов для професійного розвитку наукових і науково-педагогічних працівників, зокрема програм постдокторальних досліджень та програм розвитку цифрових компетентностей.

Механізми реалізації Стратегії

Організаційне забезпечення реалізації цієї Стратегії передбачає розроблення операційних планів її реалізації, в яких конкретизовані окремі заходи із зазначенням строків їх здійснення. Операційні плани реалізації цієї Стратегії розробляються поетапно на 2022–2024, 2025–2028 і 2029–2032 роки з можливістю їх уточнення щороку.

Після закінчення кожного етапу реалізації цієї Стратегії здійснюється оцінювання результатів, на підставі якого готуються висновки, які враховуються під час розроблення операційного плану реалізації цієї Стратегії для наступного етапу. Черговість здійснення заходів встановлюється у логічній послідовності як за окремими операційними цілями та завданнями, так і з урахуванням інших цілей та завдань, а також прогресу в досягненні цілей цієї Стратегії:

- актуалізація операційних планів реалізації цієї Стратегії у зв'язку з прийняттям програмних документів Кабінету Міністрів України;

- висвітлення процесу реалізації цієї Стратегії у засобах масової інформації та соціальних мережах, у тому числі цифрових, доступних для освітянської спільноти та суспільства;

- проведення комунікаційних заходів для роз'яснення цілей та завдань Стратегії;

- діджиталізація процесів програмування, планування, супроводу, висвітлення і моніторингу реалізації цієї Стратегії;

- стимулювання та здійснення контролю за якісною та добросовісною діяльністю у закладах вищої освіти, узгодженою із цілями та завданнями цієї Стратегії.

Інституційне забезпечення реалізації цієї Стратегії передбачає удосконалення нормативно-правового забезпечення системи вищої освіти в Україні, зокрема розроблення та затвердження у визначеному порядку нормативно-правових актів, прийняття яких є необхідним для досягнення цілей цієї Стратегії; розподіл повноважень між органами, відповідальними за виконання операційних планів реалізації цієї Стратегії відповідно до їх компетенції та ресурсних можливостей, забезпечення їх взаємодії; фінансову та інституційну автономію закладів вищої освіти з одночасною реальною підзвітністю закладів суспільству; налагодження ефективної співпраці між органами, відповідальними за реалізацію цієї Стратегії, зокрема шляхом укладення угод, контрактів, меморандумів, здійснення спільних заходів, реалізації проектів; запобігання (усунення) конфлікту інтересів; запобігання корупції; укладення двосторонніх та багатосторонніх угод щодо надання освітніх послуг, взаємного визнання рівнів освіти, кваліфікацій тощо.

Фінансові ресурси для реалізації Стратегії

Джерелами фінансування реалізації цієї Стратегії є кошти державного та місцевих бюджетів, міжнародна технічна допомога, інші джерела, не заборонені законодавством.

Обсяг фінансування визначається щороку під час складання проекту закону про Державний бюджет України на відповідний рік з урахуванням реальних можливостей бюджету в межах видатків для системи вищої освіти.

Наукове супроводження і методичне забезпечення реалізації цієї Стратегії здійснюють Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук та Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти МОН із залученням інших наукових установ МОН, Національної і національних галузевих академій наук, Національного інституту стратегічних досліджень, інших організацій.

Науково-методичне забезпечення включає наукове обґрунтування, оцінку та прогноз результативності окремих заходів у рамках виконання операційного плану реалізації цієї Стратегії; дослідження, аналіз і моніторинг проблем національної та іноземних систем вищої освіти, взаємозв'язків між системами освіти та між різними рівнями системи освіти – повною загальною середньою, професійною (професійно-технічною) і фаховою передвищою освітою; створення та впровадження системи моніторингу та оцінки реалізації цієї Стратегії, збір та систематизацію моніторингових даних; аналіз поточних результатів реалізації цієї Стратегії; постійне супроводження реалізації цієї Стратегії, розроблення пропозицій і рекомендацій щодо актуалізації цілей і завдань цієї Стратегії.

Етапи реалізації Стратегії

Реалізація цієї Стратегії здійснюється трьома етапами, що передбачають:

- перший (2022–2024 роки) – запровадження фінансової автономії закладів вищої освіти, вдосконалення системи управління ними, завершення гармонізації структури вищої освіти України відповідно до зобов'язань країн – членів Європейського простору вищої освіти, забезпечення обладнання для сучасних навчальних і передових науково-дослідних лабораторій;
- другий (2025–2028 роки) – завершення модернізації мережі закладів вищої освіти, включаючи розбудову доступної інфраструктури закладів вищої освіти, та вдосконалення системи бюджетного фінансування вищої освіти, розширення діяльності із забезпечення освіти дорослих та інноваційної діяльності закладів вищої освіти, проведення оцінки ефективності прийнятих нормативно-правових актів, їх актуалізацію;

- третій (2029–2032 роки) – розширення зв'язків освіти з наукою та бізнесом, інтеграцію до світового освітньо-наукового простору, створення підґрунтя для подальшого розвитку вищої освіти, розроблення у 2032 році Стратегії розвитку вищої освіти на наступний період, узгодженої із стратегіями соціально-економічного, науково-технічного та інноваційного розвитку України, створення інтегрованої стратегії розвитку освіти, науки та інновацій.

Моніторинг та оцінка результативності реалізації Стратегії

Основними завданнями під час проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації цієї Стратегії та операційних планів її реалізації є визначення повноти їх виконання, впровадження нових моделей діяльності у сфері вищої освіти, оцінювання рівня виконання заходів, показників досягнення цілей, рівня цільових індикаторів.

Проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації цієї Стратегії та операційних планів її реалізації здійснюється МОН на основі звітів органів, відповідальних за реалізацію цієї Стратегії.

Процес моніторингу та оцінки сприятиме забезпеченню здійснення заходів цієї Стратегії, досягнення основної мети шляхом реалізації операційних та стратегічних цілей і бачення цієї Стратегії.

МОН координує дії з розроблення та виконання операційних планів реалізації цієї Стратегії.

Проведення моніторингу здійснюється за такими видами:

- моніторинг розвитку – відстеження процесів досягнення операційних цілей за рядом індикаторів;
- адміністративний моніторинг – проведення оцінки виконання операційних планів реалізації цієї Стратегії, відповідних цільових програм;
- моніторинг громадської думки – встановлення зворотного зв'язку із заінтересованими сторонами реформ шляхом проведення соціологічних опитувань цільових груп щодо реалізації цієї Стратегії, засідань за круглим столом, конференцій тощо.

МОН:

- проводить моніторинг та оцінку результативності реалізації цієї Стратегії;

- оприлюднює результати операційних планів реалізації цієї Стратегії, готує і оприлюднює на своєму офіційному вебсайті узагальнений звіт про виконання операційних планів реалізації цієї Стратегії на відповідний період.

Моніторинг реалізації цієї Стратегії проводиться постійно, звіти про його результати публікуються щороку. У річних звітах наводяться висновки щодо здійснення заходів, передбачених операційним планом реалізації цієї Стратегії на відповідний період, а також у разі потреби пропозиції щодо його коригування.

Після закінчення першого та другого етапів реалізації цієї Стратегії МОН разом із Національною академією наук та Національною академією педагогічних наук розробляє проміжні звіти, підбиваючи підсумки щодо ступеня досягнення цілей і бачення цієї Стратегії та виконання операційних планів її реалізації на відповідний період з урахуванням змін у процесі її реалізації. Звіти повинні містити рекомендації щодо внесення необхідних змін до цієї Стратегії. Ступінь досягнення очікуваних результатів оцінюється на основі показників результативності.

У 2032 році МОН разом з іншими заінтересованими міністерствами та державними органами готує розгорнутий звіт, у якому підбиваються підсумки реалізації цієї Стратегії за усіма індикаторами, цілями, завданнями. У звіті повинні бути висвітлені причини та наслідки неповного досягнення (недосягнення) певних цілей, аналіз виявлених недоліків цієї Стратегії, актуальних проблем вищої освіти. Звіт повинен слугувати аналітичним підґрунтям для розроблення Стратегії розвитку вищої освіти на наступний період.

Проміжні та заключний звіти з оцінки результативності цієї Стратегії складаються на основі даних звіту про результати моніторингу та передбачають:

- оцінку досягнення цілей цієї Стратегії;
- аналітичний звіт щодо:
 - стану фінансування заходів із зазначенням запланованих та фактичних джерел і обсягів фінансування за відповідний період;
 - результатів здійснення заходів відповідного операційного плану реалізації цієї Стратегії;
 - проблемних питань, зовнішніх і внутрішніх факторів, що мали вплив на виконання операційного плану реалізації цієї

Стратегії (із зазначенням причини виникнення проблемних питань і пропозицій щодо шляхів їх вирішення);

- висновки та пропозиції щодо:

- здійснення заходів для досягнення цілей цієї Стратегії;
- включення додаткових заходів для посилення досягнутих позитивних результатів;

- уточнення індикаторів та показників оцінки результативності виконання операційного плану реалізації цієї Стратегії, обсягів і джерел фінансування, переліку органів, відповідальних за його виконання, строків виконання тощо.

Поточна оцінка результатів реалізації цієї Стратегії проводиться МОН щороку і оприлюднюється не пізніше 1 квітня наступного року.

Узагальнена оцінка результативності реалізації цієї Стратегії проводиться МОН після закінчення кожного етапу її реалізації та завершення виконання операційного плану реалізації Стратегії та оприлюднюється не пізніше ніж через шість місяців після завершення кожного етапу її реалізації разом з відповідним звітом.

Звіти щодо оцінки результативності реалізації цієї Стратегії оприлюднюються на офіційному вебсайті МОН.

[Джерело: Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. [Електронний ресурс]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#Text>].

ОПЕРАЦІЙНИЙ ПЛАН
реалізації у 2022–2024 роках Стратегії розвитку вищої освіти
в Україні на 2022–2032 роки

Стратегічна ціль	Операційна ціль	Відповідальні виконавці	Заходи для досягнення цілі за роками		
			2022	2023	2024
1. Ефективність управління в системі вищої освіти, що є соціально відповідальною	1) забезпечення цілеспрямованого бюджетного фінансування, що дає змогу здобути якісну вищу освіту на конкурсній основі	МОН Мінфін Мінсоцполітики	розширення бюджетного кредитування здобуття вищої освіти, залучення до процесу банків державного сектору економіки	створення законодавчої бази для впровадження бюджетного співфінансування вищої освіти	запровадження розподілу фінансування закладу вищої освіти на підставі формули другого покоління з урахуванням наданого йому статусу дослідницького університету
	2) підвищення ефективності системи вищої освіти та виконання державою своїх зобов'язань	МОН Мінфін Мінекономіки	розроблення середньострокового плану модернізації мережі закладів вищої освіти на основі середньої кількості студентів у таких закладах	наділення наглядових рад функціями з нагляду за економічною діяльністю (в разі розширення фінансової автономії)	запровадження системи антикризового менеджменту в закладах вищої освіти

Продовження табл.

Стратегічна ціль	Операційна ціль	Відповідальні виконавці	Заходи для досягнення цілі за роками		
			2022	2023	2024
	3) підготовка затребуваних фахівців для задоволення потреб економіки у кваліфікованих фахівцях	МОН Мінфін Пенсійний фонд України Мінекономіки Мінцифри Національне агентство кваліфікацій	запровадження системи моніторингу професійних кваліфікацій та працевлаштування випускників закладів вищої освіти	створення нової нормативної бази для контракування першого робочого місця для випускників, які навчалися за кошти державного або місцевого бюджету	
	4) сприяння соціальній відповідальності закладів вищої освіти з метою розв'язання соціальних та екологічних проблем	МОН Мінсоцполітики Міндовкілля	включення питань створення інклюзивного освітнього середовища до стратегічних планів розвитку закладів вищої освіти	покращення енергоефективності будівель та зменшення експлуатаційних витрат державних закладів вищої освіти (200 будівель у 21 закладі вищої освіти)	запровадження пільгового (страхового) обслуговування працівників закладів вищої освіти в університетських клініках
	5) автономія закладів вищої освіти (забезпечення рівних прав та наділення широкою	МОН Мінфін	внесення змін до законодавства, які легалізують сталі фонди (ендаументи) в закладах вищої	самостійне визначення закладами вищої освіти кількості персоналу та регулювання	залучення заінтересованих сторін реформ до управління закладами вищої

Продовження табл.

Стратегічна ціль	Операційна ціль	Відповідальні виконавці	Заходи для досягнення цілі за роками		
			2022	2023	2024
	інституційною автономією, включаючи фінансову)		освіти України законодавче забезпечення розширення фінансової автономії закладів вищої освіти	структури трудових обов'язків (кадрова автономія)	освіти через наглядові ради (організаційна автономія)
2. Довіра громадян, держави та бізнесу до освітньої, наукової, інноваційної діяльності закладів вищої освіти	1) забезпечення чесного та прозорого вступу до закладів вищої освіти, надання вступникам можливості обирати навчання усвідомлено та поінформовано	МОН МОЗ МКІП Мінфін	проведення опитування щодо професійного вибору здобувачів вищої освіти з використанням персональних кабінетів Єдиної державної електронної бази з питань освіти	закріплення на законодавчому рівні та пілотування особливого формату зовнішнього незалежного оцінювання для окремих категорій вступників для здобуття вищої освіти повне усунення міжвідомчих бар'єрів в адресному розміщенні державного замовлення, використання єдиного державного кваліфікаційного іспиту для бакалаврів як вступного іспиту до магістратури	використання єдиного державного кваліфікаційного іспиту для фахових молодших бакалаврів, зовнішніх фахових іспитів з окремих спеціальностей (галузей) як вступних іспитів для здобуття ступеня бакалавра

Продовження табл.

Стратегічна ціль	Операційна ціль	Відповідальні виконавці	Заходи для досягнення цілі за роками		
			2022	2023	2024
	2) створення умов для розвитку інновацій, ефективного впровадження нових знань і технологій за участю закладів вищої освіти	МОН Мінфін Мінцифри Мінекономіки Мінстратегпром Міноборони		забезпечення пріоритетного впровадження інновацій для захисту незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України будівництво першої черги кампусу, початок діяльності Президентського університету	цифровізація послуг, сервісів (зокрема бібліотечних) та управлінських процесів у закладах вищої освіти
	3) довіра бізнесу до результатів дослідницьких та консалтингових робіт закладів вищої освіти	МОН Мінцифри Державна служба якості освіти Мінекономіки Мінстратегпром Міноборони	дослідження найбільш ефективних шляхів зниження податкового навантаження діяльності закладів вищої освіти в галузі досліджень та розробок розширення функціоналу вебплатформи "Наука для бізнесу в Україні (Science to Business Marketing Model)"	проведення аналізу проблем та обставин, які ускладнюють або унеможливають розвиток проєктів державно-приватного партнерства у вищій освіті	

Продовження табл.

Стратегічна ціль	Операційна ціль	Відповідальні виконавці	Заходи для досягнення цілі за роками		
			2022	2023	2024
	4) залучення представників громадянського суспільства до формування освітньої політики та управління закладами вищої освіти	МОН	реалізація політики всебічного сприяння волонтерству, соціальним проектам, студентському самоврядуванню в закладах вищої освіти, залучення закладами вищої освіти коштів для реалізації громадських проєктів	імплементация результатів навчання у сфері поваги до прав людини, правових норм і суспільного договору до стандартів вищої освіти з 50 відсотків спеціальностей	створення умов для розвитку асоціацій випускників закладів вищої освіти
	5) нетерпимість учасників освітнього процесу до корупції, дискримінації за різними ознаками та академічної недоброчесності	МОН Мінцифри	запровадження відкритого реєстру фактів дискримінації та академічної недоброчесності в закладах вищої освіти	розроблення та апробація стандартизованого цифрового продукту для інструментальної перевірки щодо академічної доброчесності	систематичне опитування учасників освітнього процесу щодо фактів дискримінації та академічної недоброчесності в закладах вищої освіти
3. Забезпечення якісної освітньо- наукової	1) надання вступникам з видатними	МОН Мінреінтеграції Мінфін		запуск програм навчання магістрів, докторів філософії	запровадження програм мобільності

Продовження табл.

Стратегічна ціль	Операційна ціль	Відповідальні виконавці	Заходи для досягнення цілі за роками		
			2022	2023	2024
діяльності, конкуренто-спроможної вищої освіти, яка є доступною для різних верств населення	досягненнями широкого вибору місць навчання, а вразливим незахищеним групам населення, мешканцям тимчасово окупованих територій – особливої підтримки в доступі до вищої освіти	Інститут модернізації змісту освіти (за згодою)		та докторів наук у провідних закладах вищої освіти та наукових установах в Україні і за кордоном (в межах програм, що фінансуються з Фонду Президента України)	(стажування) у Президентському університеті та інших провідних закладах вищої освіти України
	2) забезпечення державного регулювання освітньої діяльності (ліцензування, стандарти, пріоритети підготовки тощо), що є добросовісним, системним, прозорим, раціональним та випереджальним	МОН	розроблення програмних результатів навчання для освітніх програм "регульованих" спеціальностей та ліцензування за програмами	завершення розроблення стандартів вищої освіти усіх рівнів на компетентнісній основі	завершення запровадження єдиних державних кваліфікаційних іспитів, їх використання як вступних на наступні рівні освіти

Продовження табл.

Стратегічна ціль	Операційна ціль	Відповідальні виконавці	Заходи для досягнення цілі за роками		
			2022	2023	2024
	3) модернізація інфраструктури, освітнього простору та навчально-наукового обладнання, зокрема з урахуванням вимог інклюзивності	МОН	врегулювання на законодавчому рівні питання залучення приватних інвестицій в розвиток інфраструктури та освітнього простору закладів вищої освіти	створення, модернізація та переобладнання навчальних лабораторій у закладах вищої освіти	
	4) постійне підвищення якості освіти відповідно до стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти	МОН Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (за згодою)	створення нормативної бази для заснування та розвитку незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти	впровадження Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти рекомендацій щодо розвитку систем внутрішнього забезпечення якості закладів вищої освіти	залучення незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти до проведення моніторингу та аудиту діяльності закладів
	5) врахування наукових досліджень та інновацій під час визначення змісту та розвитку освітніх програм	МОН	запровадження конкурсу на кращий проект з популяризації природничих наук	впровадження в освітній процес електронних підручників із природничих наук та математики	включення умови залучення здобувачів освіти до виконання наукових досліджень

Продовження табл.

Стратегічна ціль	Операційна ціль	Відповідальні виконавці	Заходи для досягнення цілі за роками		
			2022	2023	2024
			та математики для здобувачів освіти		як варіативної складової національних конкурсів
4. Інтер- націоналізація вищої освіти України	1) забезпечення порівнюваності та визнання українських освітніх кваліфікацій в Європі та світі	МОН Міноборони	розвиток професійної військової освіти відповідно до керівних документів НАТО	прийняття Закону України "Про національну систему кваліфікацій"	повне завершення підготовки здобувачів вищої освіти за рівнями (ступенями), яких не передбачено в керівних документах Європейського простору вищої освіти
	2) впровадження кращого іноземного освітнього досвіду в Україні	МОН Український державний центр міжнародної освіти (за згодою) Національне агентство із забезпечення	створення механізмів акредитації спільних (подвійних) освітніх програм у Національному агентстві із забезпечення якості вищої освіти	запровадження грантів для залучення науково- педагогічних і наукових працівників іноземних закладів вищої освіти та наукових установ,	

Продовження табл.

Стратегічна ціль	Операційна ціль	Відповідальні виконавці	Заходи для досягнення цілі за роками		
			2022	2023	2024
		якості вищої освіти (за згодою)		відомих громадських діячів для участі в науково-педагогічній і науковій роботі у закладах вищої освіти, наукових установах України	
	3) динамічне зростання кількості іноземних студентів в Україні	МОН Мінцифри	врегулювання на законодавчому рівні питання можливості працевлаштування в Україні іноземних студентів та учасників програм академічної мобільності	підтримка розвитку англomовних освітніх програм у закладах вищої освіти України	запровадження дистанційного вступу іноземців до українських університетів на регулярній основі
	4) адаптація випускників закладів вищої освіти до життя та роботи в мультикультурному середовищі	МОН Український державний центр міжнародної освіти (за згодою)	навчання викладачів щодо створення вибіркового дисциплін, що формують між-культурну свідомість та компетентність здобувачів вищої освіти	сприяння формуванню міжнародних команд здобувачів вищої освіти з підготовки конкурсних проектів та кваліфікаційних робіт	збільшення можливостей вивчення іноземних мов в університетах та визнання здобутих за їх межами результатів навчання

Продовження табл.

Стратегічна ціль	Операційна ціль	Відповідальні виконавці	Заходи для досягнення цілі за роками		
			2022	2023	2024
	5) збільшення кількості проектів міжнародної освітньо-наукової співпраці, інтеграція наукових та науково-педагогічних працівників до світового наукового простору	МОН Мінфін	забезпечення пріоритетності наукової співпраці закладів вищої освіти з науково-дослідними установами в конкурсному фінансуванні наукових робіт	запровадження грантів на здобуття наукового ступеня або стажування викладачів в Україні або за кордоном	запровадження грантів на проведення міжнародних наукових конференцій в Україні
5. Привабливість закладів вищої освіти для навчання та академічної кар'єри	1) реалізація принципів студентоцентрованого навчання, що є основою для організації освітнього процесу разом з використанням інноваційних технологій та різних форм здобуття освіти	МОН	забезпечення умов для практичної реалізації здобуття ступеня молодшого бакалавра за галуззю знань для індивідуалізації освітньої траєкторії здобувача	розширення загальних компетентностей та правової культури в освітніх програмах щодо підготовки здобувачів вищої освіти	підведення підсумків експерименту з впровадження дуальної форми здобуття освіти та забезпечення її використання на постійній основі

Продовження табл.

Стратегічна ціль	Операційна ціль	Відповідальні виконавці	Заходи для досягнення цілі за роками		
			2022	2023	2024
	2) забезпечення професійності, авторитетності та доброчесності лідерів вищої освіти, співпраці з іншими лідерами та їх навчання	МОН	розроблення та запровадження програми професійного розвитку академічних менеджерів	запровадження спеціальних програм навчання для жінок – потенційних претендентів на керівні посади в закладах вищої освіти	
	3) створення умов для безперервного навчання (освіта дорослих), що є важливим фактором особистого та професійного зростання	—	прийняття Закону України "Про освіту дорослих" та створення сучасної нормативної бази для його реалізації нормативне врегулювання питання визнання результатів навчання неформальної та інформальної освіти в системі формальної освіти	утворення центрів безоплатного вивчення та поглиблення знань державної мови	забезпечення підтвердження професійних кваліфікацій усіх рівнів у відповідних кваліфікаційних центрах

Закінчення табл.

Стратегічна ціль	Операційна ціль	Відповідальні виконавці	Заходи для досягнення цілі за роками		
			2022	2023	2024
	4) формування закладами вищої освіти людського капіталу, створення (надання) ними інтелектуальних та інноваційних продуктів (послуг) та просування етичних принципів	МОН Національна академія наук (за згодою)	мотивування здобувачів освіти до розвитку інтелектуальних та творчих дискурсів, суспільних ініціатив та проєктів	підтримка інституційного розвитку університетських аналітичних центрів	
	5) підвищення соціального статусу професора в суспільстві та перспектив професійного розвитку працівників закладів вищої освіти	—"	врегулювання на законодавчому рівні питання впровадження програм постдокторальних досліджень у закладах вищої освіти та наукових установах	зниження максимального навчального навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника до 500 годин на рік	запровадження державної програми постійного професійного розвитку науково-педагогічних працівників, забезпечення розвитку цифрових компетентностей наукових і науково-педагогічних працівників

ТЕМА 3

СКЛАД І СТРУКТУРА ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

ЗАКОН УКРАЇНИ "ПРО ВИЩУ ОСВІТУ"

№ 1556-VII від 01.07.14

Розділ IV. Управління у сфері вищої освіти.

Стаття 11. Система вищої освіти

1. Систему вищої освіти становлять:

- 1) заклади вищої освіти всіх форм власності;
- 2) рівні та ступені (кваліфікації) вищої освіти;
- 3) галузі знань і спеціальності;
- 4) освітні та наукові програми;
- 5) ліцензійні умови провадження освітньої діяльності та ліцензійні умови провадження вищої освіти;
- 6) органи, що здійснюють управління у сфері вищої освіти;
- 7) учасники освітнього процесу.

Стаття 12. Управління у сфері вищої освіти

1. Управління у сфері вищої освіти у межах своїх повноважень здійснюється:

- 1) Кабінетом Міністрів України;
- 2) центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки;
- 3) галузевими державними органами, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти;
- 4) органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти;
- 5) Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук;
- 6) засновниками закладів вищої освіти;
- 7) органами громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки;
- 8) Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

2. Кабінет Міністрів України через систему органів виконавчої влади:

1) забезпечує реалізацію державної політики у сфері вищої освіти;

2) організовує розроблення, затверджує та забезпечує виконання загальнодержавних програм розвитку сфери вищої освіти;

3) забезпечує розроблення і здійснення заходів щодо створення матеріально-технічної бази та інших умов, необхідних для розвитку вищої освіти;

4) видає у межах своїх повноважень нормативно-правові акти з питань вищої освіти;

5) безпосередньо або через уповноважений ним орган здійснює права засновника, передбачені цим та іншими законами України, стосовно закладів вищої освіти державної форми власності;

6) створює дієві механізми реалізації передбачених цим Законом прав закладів вищої освіти, наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників та осіб, які навчаються у закладах вищої освіти;

7) забезпечує широку участь незалежних експертів і представників громадськості, роботодавців та осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, у підготовці та прийнятті проектів нормативно-правових актів та інших рішень, що стосуються регулювання взаємодії складових системи вищої освіти та її функціонування в цілому;

8) встановлює особливі умови підготовки фахівців за пріоритетними високотехнологічними напрямками відповідно до державних цільових програм;

9) забезпечує здійснення контролю за дотриманням законодавства про вищу освіту;

10) забезпечує здійснення контролю за дотриманням встановлених цим Законом обмежень при затвердженні складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти;

11) затверджує склад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та у встановлених цим Законом випадках припиняє повноваження членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Стаття 13. Повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, інших органів, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти

1. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки:

1) розробляє стратегію та програми розвитку вищої освіти і подає їх на затвердження Кабінету Міністрів України;

2) бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері вищої освіти, науки, підготовки фахівців з вищою освітою;

3) систематично відстежує та аналізує потреби вітчизняного ринку праці, вносить пропозиції щодо обсягів і напрямів державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою;

4) провадить аналітично-прогностичну діяльність у сфері вищої освіти, визначає тенденції її розвитку, вплив демографічної, етнічної, соціально-економічної ситуації, інфраструктури виробничої та невиробничої сфери, формує стратегічні напрями розвитку вищої освіти з урахуванням науково-технічного прогресу та інших факторів, узагальнює світовий і вітчизняний досвід розвитку вищої освіти;

5) здійснює міжнародне співробітництво з питань, що належать до його компетенції;

6) забезпечує функціонування Єдиної державної електронної бази з питань освіти;

7) формує *перелік галузей знань і перелік спеціальностей*, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, та подає їх на затвердження Кабінету Міністрів України;

8) затверджує форми документів про вищу освіту;

9) затверджує перелік спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання;

9⁻¹) здійснює ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти та заходи державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог ліцензійних умов;

10) формує пропозиції і розміщує державне замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою у порядку, встановленому законодавством;

11) сприяє працевлаштуванню випускників закладів вищої освіти;

12) затверджує перелік спеціальностей, прийом на навчання за якими здійснюється з урахуванням рівня творчих та/або фізичних здібностей вступників;

13) за дорученням і в межах, встановлених Кабінетом Міністрів України, реалізує права і обов'язки уповноваженого органу стосовно заснованих державою закладів вищої освіти;

14) встановлює порядок атестації педагогічних працівників закладів вищої освіти для присвоєння їм кваліфікаційних категорій і педагогічних звань у порядку, встановленому законодавством;

15) утворює та організовує роботу атестаційної колегії, яка на принципах прозорості та відкритості затверджує рішення вчених рад закладів вищої освіти та наукових установ про присвоєння науковим і науково-педагогічним працівникам вчених звань старшого дослідника, доцента та професора; розглядає питання та приймає рішення про позбавлення особи вченого звання; оформлює та видає відповідні атестати; розглядає питання, пов'язані з присудженням та позбавленням наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, відповідно до законодавства; розглядає апеляції на рішення атестаційної колегії;

16) розробляє та затверджує стандарти вищої освіти за погодженням із Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, оприлюднює їх на своєму офіційному вебсайті;

17) затверджує за погодженням із Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти *порядок* визнання здобутих в іноземних закладах вищої освіти ступенів вищої освіти та *наукових ступенів* і проводить процедуру їх визнання, крім випадків, передбачених цим Законом;

18) за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти схвалює порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії та подає його на затвердження до Кабінету Міністрів України;

18¹) у разі виявлення протягом 30 днів з дня оприлюднення інформації Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти згідно з частиною п'ятою статті 6 цього Закону невідповідності інформації про склад разової спеціалізованої вченої ради з присудження ступеня доктора філософії, поданої закладом вищої освіти чи науковою установою, вимогам законодавства зупиняє роботу такої разової спеціалізованої вченої ради до усунення виявленої невідповідності. Разова спеціалізо-

вана вчена рада вважається правомочною у разі відсутності рішення про її зупинення;

19) встановлює порядок присвоєння закладами вищої освіти та науковими установами вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам, а також порядок позбавлення вчених звань;

20) видає нормативно-правові акти з питань вищої освіти у випадках, передбачених цим Законом;

21) за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти затверджує положення про акредитацію освітніх програм та порядок проведення інституційної акредитації;

22) розробляє ліцензійні умови провадження освітньої діяльності та подає їх на затвердження Кабінету Міністрів України;

22⁻¹) розробляє порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) та подає їх на затвердження Кабінету Міністрів України;

23) розробляє положення про порядок реалізації права на академічну мобільність та подає його на затвердження Кабінету Міністрів України;

24⁻¹) оприлюднює перелік тимчасово переміщених закладів вищої освіти (наукових установ);

24⁻²) затверджує вимоги до міждисциплінарних освітніх (наукових) програм;

25) здійснює інші повноваження відповідно до законодавства.

2. Державні органи, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти:

1) беруть участь у реалізації державної політики у сфері вищої освіти, науки, професійної підготовки фахівців, у ліцензуванні освітньої діяльності, що провадиться закладами вищої освіти;

2) формують пропозиції і розміщують державне замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою у порядку, встановленому законодавством;

4) сприяють працевлаштуванню випускників закладів вищої освіти, що належать до сфери їх управління, здійснюють розподіл випускників вищих військових навчальних закладів (закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання) для подальшого проходження служби та надають випускникам інших

закладів вищої освіти інформацію про наявність вакансій у складі юридичних осіб незалежно від форми власності та підпорядкування для можливого працевлаштування;

5) аналізують якість вищої освіти в закладах вищої освіти, що належать до сфери їх управління;

6) безпосередньо або через уповноважений ними орган реалізують права та обов'язки засновника, передбачені цим та іншими законами України, стосовно закладів вищої освіти, що належать до сфери їх управління;

7) здійснюють інші повноваження відповідно до законодавства.

3. Управління закладом вищої духовної освіти здійснюється з урахуванням особливостей його діяльності відповідно до законодавства.

4. Державні органи, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади (заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання), військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, мають право своїми актами встановлювати особливі вимоги до:

1) управління відповідним вищим військовим навчальним закладом (закладом вищої освіти із специфічними умовами навчання), військовим навчальним підрозділом закладу вищої освіти;

2) діяльності та повноважень вченої ради;

3) кандидатів на посади керівників відповідних вищих військових навчальних закладів (закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання), їх структурних підрозділів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти та порядку їх призначення;

4) практичної підготовки осіб, які навчаються у відповідних вищих військових навчальних закладах (закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання) чи військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти;

5) порядку заміщення вакантних посад командування і науково-педагогічних працівників;

6) реалізації прав і обов'язків наукових і науково-педагогічних працівників та осіб, які навчаються у вищих військових навчальних закладах (закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання) чи військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти;

7) порядку відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у вищих військових навчальних

зкладах (зкладах вищої освіти із специфічними умовами навчання) чи військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти;

8) підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів у військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти в аспірантурі (ад'юнктурі) та докторантурі відповідних закладів вищої освіти.

Акти, передбачені у пунктах 6 і 7 цієї частини, затверджуються за погодженням з центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

5. Акти центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, прийняті в межах його повноважень, є обов'язковими до виконання державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, а також закладами вищої освіти незалежно від форми власності.

Листи, інструкції, методичні рекомендації, інші документи органів виконавчої влади, крім наказів, зареєстрованих Міністерством юстиції України, та документів, що регулюють внутрішню діяльність органу, не є нормативно-правовими актами і не можуть встановлювати правові норми.

У випадках, коли прийняття рішення центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки відповідно до цього Закону вимагає погодження Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки має право самостійно приймати рішення, якщо Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти не виконало свої повноваження у строки, визначені законодавством.

6. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки утворює Науково-методичну раду, яка за участю Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти розробляє методологію, методичні рекомендації щодо розроблення стандартів освітньої діяльності та стандартів вищої освіти, а також науково-методичні комісії, що розробляють стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти.

Склад Науково-методичної ради та науково-методичних комісій формується з представників держави, роботодавців та їх об'єднань, закладів вищої освіти усіх форм власності, наукових установ, Національної академії наук України та галузевих національних академій наук, професійних асоціацій, міжнародних

експертів на строк не більше ніж три роки з осіб, які мають науковий ступінь у відповідній галузі знань або досвід фахової роботи в галузі не менше 10 років. До складу Науково-методичної ради та науково-методичних комісій не можуть входити керівники і заступники керівників закладів вищої освіти (наукових установ), а також більше одного представника від закладу вищої освіти (наукової установи).

Члени Науково-методичної ради та науково-методичних комісій не можуть входити до складу галузевих експертних рад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Розділ II. Рівні, ступені та кваліфікації вищої освіти.

Стаття 5. Рівні та ступені вищої освіти.

1. Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітніми програмами на таких рівнях вищої освіти:

початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;

перший (бакалаврський) рівень;

другий (магістерський) рівень;

третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень.

Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування типових спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування складних спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування задач дослідницького та/або інноваційного характеру у певній галузі професійної діяльності.

Третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності.

Освітньо-науковий рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-

інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Освітньо-творчий рівень вищої освіти передбачає оволодіння методологією мистецької та мистецько-педагогічної діяльності, здійснення самостійного творчого мистецького проекту, здобуття практичних навичок продукування нових ідей і розв'язання теоретичних та практичних проблем у творчій мистецькій сфері.

2. Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою освітньої програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

- 1) молодший бакалавр;
- 2) бакалавр;
- 3) магістр;
- 4) доктор філософії/доктор мистецтва;

3. Молодший бакалавр – це освітній або освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньої програми, обсяг якої становить 120 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня молодшого бакалавра на основі фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти.

Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

4. Бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180–240 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня бакалавра на основі освітнього ступеня молодшого бакалавра або на основі фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти.

Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

5. Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90–120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми – 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків.

Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Ступінь магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти або освітнього ступеня молодшого бакалавра, фахового молодшого бакалавра, освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста за відповідною спеціальністю і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми, обсяг якої у випадку, якщо ступінь магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти, становить 300–360 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування на основі освітнього ступеня молодшого бакалавра або на основі фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти.

Наукові установи Національної академії наук України та національних галузевих академій наук можуть здійснювати підготовку магістрів за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність. Наукові установи можуть також здійснювати підготовку магістрів за освітньо-науковою програмою, узгодженою з закладом вищої освіти. У такому разі наукова складова такої програми здійснюється у науковій установі, а освітня складова – у закладі вищої освіти.

6. Доктор філософії – це освітній і водночас науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується разовою спе-

ціалізованою вченою радою закладу вищої освіти або наукової установи за результатами успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді.

Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі). Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді.

Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30–60 кредитів ЄКТС.

Наукові установи можуть здійснювати підготовку докторів філософії за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність або за освітньо-науковою програмою, окремі елементи якої забезпечуються іншими науковими установами та/або закладами вищої освіти.

Доктор мистецтва – це освітньо-творчий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Особа має право здобувати ступінь доктора мистецтва у творчій аспірантурі. Першим етапом здобуття ступеня доктора мистецтва може бути асистентура-стажування, яка є формою підготовки мистецьких виконавських кадрів вищої кваліфікації. Порядок здобуття освітньо-творчого ступеня доктора мистецтва та навчання в асистентурі-стажуванні затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади у сфері культури за погодженням з центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Ступінь доктора мистецтва присуджується спеціалізованою радою з присудження ступеня доктора мистецтва закладу вищої освіти мистецького спрямування за результатом успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-творчої програми та публічного захисту творчого мистецького проекту в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Нормативний строк підготовки доктора мистецтва у творчій аспірантурі становить три роки. Обсяг освітньої складової освітньо-творчої програми підготовки доктора мистецтва становить 30–60 кредитів ЄКТС.

Стаття 7. Документи про вищу освіту.

1. Документ про вищу освіту видається особі, яка успішно виконала відповідну освітню програму та пройшла атестацію.

2. Встановлюються такі види документів про вищу освіту за відповідними ступенями:

- диплом молодшого бакалавра;
- диплом бакалавра;
- диплом магістра;
- диплом доктора філософії/доктора мистецтва.

3. У дипломі молодшого бакалавра, бакалавра, магістра зазначаються назва закладу вищої освіти (наукової установи), що видав цей документ (у разі здобуття вищої освіти у відокремленому підрозділі закладу вищої освіти (наукової установи) – також назва такого підрозділу), назва освітньої програми, а також кваліфікація, що складається з інформації про здобутий особою ступінь вищої освіти, спеціальність (спеціальності, галузь знань – для міждисциплінарних освітніх програм), спеціалізацію та професійну кваліфікацію (у разі присвоєння).

4. У дипломі доктора філософії/доктора мистецтва зазначається інформація про здобутий особою ступінь, галузь знань, спеціальність, з якої здобуто відповідний ступінь (галузі знань, спеціальності – для міждисциплінарних робіт), назва закладу вищої освіти чи наукової установи, в якому (якій) здійснювалася підготовка, назва закладу вищої освіти чи наукової установи, у разовій спеціалізованій вченій раді/разовій спеціалізованій раді з присудження ступеня доктора мистецтва якого (якої) захищено наукові/мистецькі досягнення.

5. Невід'ємною частиною диплома молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, доктора філософії/доктора мистецтва є додаток до диплома європейського зразка, що містить структуровану інформацію про завершене навчання. У додатку до диплома наводиться інформація про результати навчання особи, освітні компоненти, отримані оцінки і здобуту кількість кредитів ЄКТС, а також відомості про національну систему вищої освіти України.

6. Документ про вищу освіту видається закладом вищої освіти лише за акредитованою відповідно до цього Закону освітньою програмою. У документі про вищу освіту зазначається найменування органу (органів) акредитації, а в додатку до документа про вищу освіту – інформація про видані ним (ними) відповідні акредитаційні сертифікати, рішення.

7. Документи про вищу освіту для осіб, які навчаються за державним замовленням, виготовляються закладами вищої освіти та видаються за рахунок коштів державного бюджету, а для осіб, які навчаються за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб, вартість документів про вищу освіту включається у вартість навчання. Перелік обов'язкової інформації, яка повинна міститися у документі про вищу освіту, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

8. У разі здобуття особою вищої освіти за узгодженими між закладами вищої освіти (науковими установами), у тому числі іноземними, освітніми програмами заклади вищої освіти (наукові установи) мають право виготовляти та видавати спільний (подвійний) документ про вищу освіту за зразком, визначеним спільним рішенням вчених рад таких закладів вищої освіти (наукових установ).

9. У разі здобуття особою вищої освіти більше ніж за однією спеціальністю заклад вищої освіти має право виготовляти та видавати документ про вищу освіту за спеціальним зразком, визначеним вченою радою закладу вищої освіти.

10. Інформація про видані дипломи вноситься закладами вищої освіти, крім вищих військових навчальних закладів, до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Стаття 8. Єдина державна електронна база з питань освіти

1. Засади функціонування Єдиної державної електронної бази з питань освіти визначаються законодавством.

Розділ VI. Заклади вищої освіти.

Стаття 27. Правовий статус закладу вищої освіти.

1. Заклад вищої освіти як суб'єкт господарювання може діяти в одному із таких статусів:

- бюджетна установа;
- неприбутковий заклад вищої освіти;
- прибутковий заклад вищої освіти.

У приватному закладі вищої освіти його структура, склад, порядок роботи і повноваження органів управління, робочих і дорадчих органів, органів громадського та студентського самоврядування, наукових товариств, процедури обрання чи призначення керівників закладу та його підрозділів можуть визначатися статутом закладу без дотримання вимог цього Закону.

2. Юридична особа (крім наукової установи) набуває статусу закладу вищої освіти з моменту отримання ліцензії на провадження освітньої діяльності.

3. Заклад вищої освіти може бути засновником (співзасновником) інших юридичних осіб, які провадять свою діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої, інноваційної діяльності закладу вищої освіти та/або забезпечують виконання його статутних завдань.

4. Заклади вищої освіти державної, комунальної та приватної форми власності мають рівні права у провадженні освітньої, наукової та інших видів діяльності.

5. Заклади вищої освіти можуть провадити освітню діяльність спільно з українськими та іноземними закладами освіти за узгодженими освітніми програмами.

6. Заклади вищої освіти можуть утворювати навчальні, навчально-наукові та навчально-науково-виробничі комплекси, наукові парки та входити до складу консорціуму. Всі учасники комплексу, консорціуму зберігають статус юридичної особи і фінансову самостійність.

7. Заклад вищої освіти діє на підставі власного статуту.

Статут закладу вищої освіти має містити:

1) повне найменування із зазначенням типу закладу вищої освіти, його правосуб'єктність, місцезнаходження, дату прийняття рішення про його утворення;

2) концепцію освітньої діяльності закладу вищої освіти;

3) права та обов'язки засновника (засновників);

4) обсяг основних засобів (розмір статутного капіталу), наданих засновником (засновниками);

5) повноваження органів управління закладу вищої освіти;

6) права та обов'язки керівника закладу вищої освіти;

7) порядок обрання представників до органів громадського самоврядування;

8) підстави дострокового розірвання контракту з керівником закладу вищої освіти та керівником навчально-наукового інституту (факультету);

9) джерела надходження і порядок використання коштів та майна закладу вищої освіти;

10) порядок звітності та контролю за провадженням фінансово-господарської діяльності;

11) порядок внесення змін до статуту закладу вищої освіти;

12) порядок реорганізації та ліквідації закладу вищої освіти.

Статут закладу вищої освіти може містити інші положення, що стосуються особливостей утворення і діяльності закладу вищої освіти.

Статут закладу вищої освіти не повинен суперечити законодавству.

Стаття 28. Типи закладів вищої освіти

1. В Україні діють заклади вищої освіти таких типів:

1) університет – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;

2) академія, інститут – галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має

розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;

3) коледж – заклад вищої освіти або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження та/або творчу мистецьку діяльність.

Статус коледжу отримує заклад освіти (структурний підрозділ закладу освіти), в якому обсяг підготовки здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра становить не менше 30 відсотків загального ліцензованого обсягу.

Стаття 29. Національний заклад вищої освіти.

1. Університету, академії, інституту незалежно від форми власності відповідно до законодавства може бути надано статус національного.

2. Статус національного закладу вищої освіти є почесним і надається за визначний внесок у розвиток вищої освіти, науки та культури України.

3. Надання закладу вищої освіти статусу національного здійснюється за пропозицією центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки.

4. Статус національного відображається в офіційній назві відповідного закладу вищої освіти.

Стаття 30. Дослідницький університет.

1. Закладу вищої освіти, що забезпечує розвиток держави в певних галузях знань за моделлю поєднання освіти, науки та інновацій, сприяє її інтеграції у світовий освітньо-науковий простір, має визнані наукові здобутки, для стимулювання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності і проведення міждисциплінарних досліджень може надаватися статус дослідницького університету.

2. Статус дослідницького університету надається закладу вищої освіти строком на п'ять років. Надання, позбавлення та подовження дії статусу дослідницького університету здійснюються Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки.

3. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки формує пропозиції щодо надання закладу вищої освіти статусу дослідницького університету відповідно до результатів наукової та освітньої діяльності такого закладу.

4. Заклад вищої освіти може отримати статус дослідницького університету в разі:

- 1) наявності інституційної акредитації;
- 2) присутності в міжнародних рейтингах закладів вищої освіти, перелік яких визначається Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти;

- 3) одержання за результатами проходження державної атестації в частині провадження ним наукової (науково-технічної) діяльності впродовж не менше трьох із попередніх п'яти років найвищої позиції не менш як за одним науковим напрямом або однієї з трьох найвищих позицій не менш як за трьома науковими напрямами.

5. Дослідницький університет має право:

- 1) використовувати у своєму найменуванні слово "дослідницький";

- 2) отримувати у пріоритетному порядку базове фінансування наукових досліджень відповідно до *Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність"*;

- 3) приймати остаточне рішення щодо присвоєння вчених звань;

- 4) утворювати самостійно разові спеціалізовані вчені ради для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії за участю не менше п'яти осіб з відповідним ступенем, двоє з яких працюють в іншому закладі вищої освіти (науковій установі);

- 5) реалізовувати інші права, передбачені законодавством.

Стаття 31. Утворення, реорганізація та ліквідація закладу вищої освіти.

1. Рішення про утворення, реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, перетворення) чи ліквідацію закладу вищої освіти приймається:

- 1) для закладів державної форми власності – Кабінетом Міністрів України;

- 2) для закладів комунальної форми власності – відповідними органами місцевого самоврядування;

- 3) для закладів приватної форми власності – фізичними та/або юридичними особами відповідно до закону, у тому числі

релігійними організаціями, статuti (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку.

2. Реорганізація чи ліквідація закладу вищої освіти не повинна порушувати права та інтереси осіб, які навчаються у цьому закладі вищої освіти. Обов'язок щодо вирішення всіх питань продовження безперервного здобуття вищої освіти такими особами покладається на засновника (засновників) закладу вищої освіти.

3. Утворення в Україні закладів вищої освіти за участю іноземних фізичних та юридичних осіб, закладами вищої освіти іноземних країн своїх структурних підрозділів на території України здійснюється за умови отримання дозволу центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки. Такі заклади вищої освіти та їхні структурні підрозділи діють на території України виключно за умови отримання ліцензії на відповідну діяльність у порядку, встановленому цим Законом.

4. Заклади вищої освіти України відповідно до законодавства іноземних держав можуть утворювати свої структурні підрозділи на території цих держав.

Стаття 32. Принципи діяльності, основні права та обов'язки закладу вищої освіти.

1. Діяльність закладу вищої освіти провадиться на принципах:

- 1) автономії та самоврядування;
- 2) розмежування прав, повноважень і відповідальності засновника (засновників), державних органів та органів місцевого самоврядування, до сфери управління яких належить заклад вищої освіти, органів управління закладу вищої освіти та його структурних підрозділів;
- 3) поєднання колегіальних та єдиноначальних засад;
- 4) незалежності від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти).

2. Заклади вищої освіти мають рівні права, що становлять зміст їх автономії та самоврядування, у тому числі мають право:

- 1) розробляти та реалізовувати освітні (наукові) програми в межах ліцензованої спеціальності;
- 2) самостійно визначати форми навчання та форми організації освітнього процесу;
- 3) обирати типи програм підготовки бакалаврів і магістрів, що передбачені Міжнародною стандартною класифікацією освіти;

4) приймати на роботу педагогічних, наукових, науково-педагогічних та інших працівників;

5) формувати та затверджувати власний штатний розпис відповідно до законодавства. При зменшенні чисельності осіб, які навчаються за кожною освітньою програмою, у межах 20 відсотків чисельності, визначеної на початок навчання за цією програмою, штатна чисельність науково-педагогічних працівників не скорочується;

6) приймати остаточне рішення щодо визнання, у тому числі встановлення еквівалентності, здобутих в іноземних закладах вищої освіти ступенів бакалавра, магістра, доктора філософії/доктора мистецтва, доктора наук і вчених звань доцента, професора під час зарахування на навчання та/або на посаду наукового чи науково-педагогічного працівника;

7) запроваджувати рейтингове оцінювання освітніх, мистецьких, науково-дослідницьких та інноваційних досягнень учасників освітнього процесу;

8) надавати додаткові освітні та інші послуги відповідно до законодавства;

9) самостійно розробляти та запроваджувати власні програми освітньої, мистецької, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності;

10) самостійно запроваджувати спеціалізації, визначати їх зміст і програми навчальних дисциплін;

11) присуджувати ступені вищої освіти здобувачам вищої освіти, які відповідно до законодавства успішно пройшли процедуру атестації після завершення навчання на відповідному рівні вищої освіти;

12) приймати рішення відповідно до законодавства про присудження і позбавлення ступенів доктора філософії, доктора мистецтва, самостійно утворювати разові спеціалізовані вчені ради або разові спеціалізовані ради з присудження ступеня доктора мистецтва;

13) утворювати заклади загальної середньої освіти за погодженням з органами місцевого самоврядування;

13⁻¹) виступати засновником чи співзасновником закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, коледжів;

14) утворювати, реорганізовувати та ліквідовувати свої структурні підрозділи;

15) провадити видавничу діяльність, зокрема видавати підручники, навчальні посібники і наукові праці, а також розвивати власну поліграфічну базу;

16) провадити на підставі відповідних договорів спільну діяльність з навчальними закладами, науковими установами та іншими юридичними особами;

17) розміщувати свої навчальні, науково-дослідні та навчально-науково-виробничі підрозділи на підприємствах, в установах та організаціях;

18) брати участь у роботі міжнародних організацій;

19) запроваджувати власну символіку та атрибутику;

20) встановлювати власні форми морального та матеріального заохочення учасників освітнього процесу;

21) звертатися з ініціативою до органів, що здійснюють управління у сфері вищої освіти, про внесення змін до чинних або розроблення нових нормативно-правових актів у сфері вищої освіти, а також брати участь у роботі над проектами;

22) провадити фінансово-господарську та іншу діяльність відповідно до законодавства та статуту закладу вищої освіти;

23) розпоряджатися власними надходженнями (для закладів вищої освіти державної і комунальної форми власності), зокрема від надання платних послуг;

24) відкривати поточні та депозитні рахунки в банках;

24¹) формувати на своїй базі інноваційні структури різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори, малі підприємства тощо) на засадах поєднання інтересів високотехнологічних компаній, науки, освіти, бізнесу та держави з метою виконання і впровадження інноваційних проєктів;

24²) встановлювати нормативи чисельності осіб, які навчаються, на одну посаду науково-педагогічного та наукового працівника;

24³) самостійно визначати статті та обсяги витрат власних надходжень;

25) здійснювати інші права, що не суперечать законодавству.

3. Заклади вищої освіти зобов'язані:

1) вживати заходів, у тому числі шляхом запровадження відповідних новітніх технологій, щодо запобігання та виявлення

академічного плагіату в наукових роботах наукових, науково-педагогічних, педагогічних, інших працівників і здобувачів вищої освіти та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності;

2) мати внутрішню систему забезпечення якості вищої освіти, у тому числі затверджену політику забезпечення дотримання учасниками освітнього процесу академічної доброчесності (кодекс академічної доброчесності);

3) створювати необхідні умови для здобуття вищої освіти особами з особливими освітніми потребами;

4) оприлюднювати на офіційному вебсайті, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб інформацію про реалізацію своїх прав і виконання зобов'язань;

5) здійснювати освітню діяльність на засадах студентоцентрованого навчання.

Стаття 33. Структура закладу вищої освіти.

1. Структура закладу вищої освіти, статус і функції його структурних підрозділів визначаються статутом закладу вищої освіти та положеннями про відповідні структурні підрозділи. Структура закладу вищої освіти, що не є бюджетною установою, може визначатися статутом закладу без дотримання вимог цієї статті.

2. Структурні підрозділи утворюються рішенням вченої ради закладу вищої освіти у порядку, визначеному цим Законом і статутом закладу вищої освіти.

3. Основними структурними підрозділами закладів вищої освіти (крім коледжів, які не здійснюють підготовку бакалаврів) є факультети, кафедри, бібліотека.

4. Факультет – це структурний підрозділ закладу вищої освіти, що об'єднує не менш як три кафедри та/або лабораторії, які в державних і комунальних закладах вищої освіти у сукупності забезпечують підготовку не менше 200 здобувачів вищої освіти денної форми навчання (крім факультетів вищих військових навчальних закладів (закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання), закладів вищої освіти фізичного виховання і спорту, закладів вищої освіти культури та мистецтва).

5. Кафедра – це базовий структурний підрозділ закладу вищої освіти державної (комунальної) форми власності (його філій, інститутів, факультетів), що провадить освітню, методичну та/або наукову діяльність за певною спеціальністю (спеціаліза-

цією) чи міжгалузевою групою спеціальностей, до складу якого входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш як три з них мають науковий ступінь або вчене (почесне) звання.

6. Заклад вищої освіти зобов'язаний мати у своєму складі бібліотеку.

7. Структурними підрозділами закладу вищої освіти можуть бути:

1) навчально-науковий інститут – структурний підрозділ університету, академії, інституту, що об'єднує відповідні кафедри, лабораторії, науково-дослідні центри та експериментальні лабораторії, які провадять освітню діяльність і проводять наукові дослідження;

2) наукові, навчально-наукові, науково-дослідні, науково-виробничі та проектні інститути, навчально-науково-виробничі центри (сектори, частини, комплекси тощо), дослідні станції, конструкторські бюро, відділи аспірантури і докторантури, навчально-виробничі комбінати, експериментальні підприємства, клінічні бази закладів медичної освіти, університетські клініки та лікарні, юридичні клініки, полігони, наукові парки, технопарки, музеї, оперні студії, навчальні театри, філармонії, інші підрозділи, що забезпечують практичну підготовку фахівців певних спеціальностей та/або проводять наукові дослідження;

3) підготовчі відділення (підрозділи), підрозділи перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, інститути післядипломної освіти, лабораторії, навчально-методичні кабінети, комп'ютерні та інформаційні центри, навчально-виробничі та творчі майстерні, навчально-дослідні господарства, виробничі структури, видавництва, спортивні комплекси, заклади культурно-побутового призначення, центри студентського спорту;

4) спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ, який утворюється з метою організації інклюзивного освітнього процесу та спеціального навчально-реабілітаційного супроводу здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, забезпечення їм доступу до якісної вищої освіти з урахуванням обмежень життєдіяльності;

4⁻¹) фаховий коледж може бути (відокремленим) структурним підрозділом закладу вищої освіти відповідно до *Закону України "Про фахову передвищу освіту"*;

5) інші підрозділи, діяльність яких не заборонена законом.

8. Заклад вищої освіти, що готує фахівців у сфері охорони здоров'я або здійснює їх післядипломну освіту, та академія, інститут післядипломної освіти, що здійснюють післядипломну освіту, спільно з центральними органами виконавчої влади, Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук, органами місцевого самоврядування можуть утворювати на базі наукових установ, закладів охорони здоров'я, у тому числі тих, що належать територіальним громадам або передані їм, клінічні бази закладів освіти у сфері охорони здоров'я, університетські клініки та лікарні.

Клінічна база закладу освіти у сфері охорони здоров'я, університетська клініка чи лікарня створюються з метою забезпечення освітнього процесу особам, які навчаються у закладі вищої освіти, підвищення кваліфікації медичних працівників, проведення наукових досліджень, а також надання спеціалізованої медичної допомоги.

Порядок утворення і функціонування клінічних баз закладів освіти у сфері охорони здоров'я, університетських клінік та університетських лікарень визначається нормативно-правовими актами центрального органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я.

9. Структурний підрозділ закладу вищої освіти, розташований в іншому населеному пункті, ніж місцезнаходження закладу вищої освіти, є територіально відокремленим структурним підрозділом.

Територіально відокремлені структурні підрозділи закладу вищої освіти у формі інститутів, коледжів, факультетів, відділень тощо утворюються з метою задоволення потреб регіонального ринку праці у відповідних фахівцях та наближення місця навчання здобувачів вищої освіти до їх місця проживання.

Територіально відокремлений структурний підрозділ не є юридичною особою і діє на підставі затвердженого закладом вищої освіти положення та відповідно до отриманої ліцензії на провадження освітньої діяльності.

Територіально відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти очолює керівник, який підпорядкований керівнику закладу вищої освіти і діє на підставі відповідного доручення.

Відомості про територіально відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти вносяться до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Положення про особливості утворення, реорганізації та ліквідації територіально відокремлених структурних підрозділів закладів вищої освіти затверджується Кабінетом Міністрів України. Не припускається створення та функціонування територіально відокремлених структурних підрозділів закладів вищої освіти в містах Києві, Харкові, Львові, Дніпрі та Одесі.

Територіально відокремлені структурні підрозділи закладів вищої освіти здійснюють освітню діяльність за власними освітніми програмами.

У територіально відокремлених структурних підрозділах не надаються місця державного замовлення для підготовки фахівців:

- на другому (магістерському) та наступних рівнях вищої освіти;

- із спеціальностей, з яких у тому самому місті або в радіусі 50 кілометрів від нього функціонує заклад вищої освіти державної форми власності, що здійснює підготовку за такою самою спеціальністю.

10. Університет, академія, інститут можуть мати у своєму складі військовий навчальний підрозділ (навчальний підрозділ із специфічними умовами навчання – військовий інститут, коледж, факультет, кафедра військової підготовки або відділення військової підготовки), який проводить за певними ступенями вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів) для подальшої служби на посадах сержантського, старшинського, офіцерського або начальницького складу з метою задоволення потреб відповідно Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. Військовий інститут як підрозділ закладу вищої освіти може мати у своєму складі факультети та військовий коледж.

Рішення про утворення та припинення діяльності військового навчального підрозділу закладу вищої освіти приймається Кабінетом Міністрів України.

[Джерело: Закон України "Про вищу освіту" [Електронний ресурс]. URL: [http:// zakon4. rada.gov.ua/laws/show/1556-18](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18)].

НАЦІОНАЛЬНА РАМКА КВАЛІФІКАЦІЙ

Додаток до постанови Кабінету Міністрів України
від 23 листопада 2011 р. № 1341
(в редакції постанови Кабінету Міністрів України
від 25 червня 2020 р. № 519)

Загальна частина.

1. Національна рамка кваліфікацій – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів.

Національна рамка кваліфікацій призначена для використання органами державної влади та органами місцевого самоврядування, установами та організаціями, закладами освіти, роботодавцями, іншими юридичними та фізичними особами з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій.

2. Національна рамка кваліфікацій ґрунтується на європейських і національних стандартах та принципах забезпечення якості освіти, враховує вимоги ринку праці до компетентностей працівників та запроваджується з метою гармонізації норм законодавства у сферах освіти і соціально-трудових відносин, сприяння національному та міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні, налагодження ефективної взаємодії сфери освіти і ринку праці.

3. Для цілей застосування Національної рамки кваліфікацій терміни вживаються у такому значенні:

відповідальність і автономія – здатність особи застосовувати знання та навички самостійно та відповідально;

знання – осмислена та засвоєна суб'єктом інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності. Знання поділяються на емпіричні (знання фактів та уявлення) і теоретичні (концептуальні, методологічні);

рівень – структурна одиниця Національної рамки кваліфікацій, що визначається певною сукупністю результатів навчання, які є характерними для кваліфікацій відповідного рівня;

компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність;

комунікація – взаємодія осіб з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності;

освітня кваліфікація – визнана закладом освіти чи іншим уповноваженим суб'єктом освітньої діяльності та засвідчена відповідним документом про освіту сукупність встановлених стандартом освіти та здобутих особою результатів навчання та компетентностей;

професійна кваліфікація – визнана кваліфікаційним центром, суб'єктом освітньої діяльності, іншим уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою результатів навчання та компетентностей, що дають змогу виконувати певний вид роботи або провадити професійну діяльність;

результати навчання – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, що набуваються у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти;

уміння/навички – здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв'язання проблем. Уміння/навички поділяються на когнітивні (що включають логічне, інтуїтивне та творче мислення) і практичні (що включають ручну вправність, застосування практичних способів (методів), матеріалів, знарядь та інструментів, комунікацію).

4. Кваліфікації професійної (професійно-технічної) освіти відповідають:

– перший (початковий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти – 2 рівню Національної рамки кваліфікацій;

– другий (базовий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти – 3 рівню Національної рамки кваліфікацій;

– третій (вищий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти – 4 або 5 рівню Національної рамки кваліфікацій.

Кваліфікаційні рівні

Рівень	Знання	Уміння/навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
1	Базові загальні знання, розуміння найпростіших понять про себе і довкілля, основ безпечної поведінки	базові уміння/навички, необхідні для виконання простих завдань	інтеграція до груп, що складають найближче соціальне оточення відповідне реагування на прості письмові та усні повідомлення	робота або навчання під безпосереднім керівництвом або наглядом у структурованому контексті обмежена відповідальність за свої дії формулювання елементарних суджень
2	Базові емпіричні знання та розуміння основних (загальних) процесів у сфері навчання та/або трудової діяльності	використання відповідної інформації для виконання нескладних завдань та розв'язання повсякденних проблем у типових ситуаціях із застосуванням простих правил, інструкцій та знарядь оцінювання результатів власної діяльності відповідно до установлених критеріїв, застосування аргументації для обґрунтування власних думок та висновків	взаємодія в колективі з метою виконання завдань продукування деталізованих усних і письмових повідомлень	робота та/або навчання під керівництвом або наглядом з певною самостійністю індивідуальна відповідальність за результати виконання завдань під час навчання та/або трудової діяльності

Продовження табл.

Рівень	Знання	Уміння/навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
3	Знання фактів, принципів, процесів та загальних понять у сфері навчання та/або професійної діяльності	виконання типових завдань та розв'язання проблем шляхом вибору і застосування базових методів, інструментів, матеріалів та інформації оцінювання результатів виконання завдань відповідно до заздалегідь відомих критеріїв	здатність до ефективної роботи в команді сприйняття критики, порад і вказівок продукування деталізованих усних і письмових повідомлень, зокрема у професійній діяльності	відповідальність за виконання завдань під час роботи або навчання адаптація своєї поведінки до зовнішніх обставин під час виконання завдань або розв'язання проблем
4	Емпіричні та теоретичні знання в широких контекстах та розуміння принципів, методів, процесів у сфері навчання та/або професійної діяльності	виконання складних спеціалізованих завдань, знаходження або прийняття рішень щодо специфічних проблем у сфері професійної діяльності або навчання планування власної роботи та в обмеженому контексті організація, контроль, оцінювання та коригування роботи інших	здійснення наставництва, передавання досвіду продукування складних деталізованих усних і письмових повідомлень, зокрема у професійній діяльності або навчанні	самоорганізація відповідно до правил, що існують у робочому або навчальному контекстах і зазвичай є передбачуваними, але можуть зазнавати змін здійснення нагляду за повсякденною роботою інших, обмежена відповідальність за оцінювання та покращення результатів їх трудової або навчальної діяльності

Рівень	Знання	Уміння/навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
5	Всебічні спеціалізовані емпіричні та теоретичні знання у сфері навчання та/або професійної діяльності, усвідомлення меж цих знань	широкий спектр когнітивних та практичних умінь/навичок, необхідних для розв'язання складних задач у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання знаходження творчих рішень або відповідей на чітко визначені конкретні та абстрактні проблеми на основі ідентифікації та застосування даних планування, аналіз, контроль та оцінювання власної роботи та роботи інших осіб у спеціалізованому контексті	взаємодія з колегами, керівниками та клієнтами у питаннях, що стосуються розуміння, навичок та діяльності у професійній сфері та/або у сфері навчання донесення до широкого кола осіб (колеги, керівники, клієнти) власного розуміння, знань, суджень, досвіду, зокрема у сфері професійної діяльності	організація та нагляд (управління) в контекстах професійної діяльності або навчання в умовах непередбачуваних змін покращення результатів власної діяльності і роботи інших здатність продовжувати навчання з деяким ступенем автономії
6	Концептуальні наукові та практичні знання, критичне осмислення теорій, принципів, методів і понять у сфері професійної діяльності та/або навчання	поглиблені когнітивні та практичні уміння/навички, майстерність та інноваційність на рівні, необхідному для розв'язання складних спеціалізованих задач і практичних проблем у сфері професійної діяльності або навчання	донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень, власного досвіду та аргументації збір, інтерпретація та застосування даних	управління складною технічною або професійною діяльністю чи проектами спроможність нести відповідальність за вироблення та ухвалення рішень у непередбачуваних робочих та/або навчальних контекстах

Продовження табл.

Рівень	Знання	Уміння/навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
			спілкування з професійних питань, у тому числі іноземною мовою, усно та письмово	формування суджень, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти організація та керівництво професійним розвитком осіб та груп здатність продовжувати навчання із значним ступенем автономії
7	Спеціалізовані концептуальні знання, що включають сучасні наукові здобутки у сфері професійної діяльності або галузі знань і є основою для оригінального мислення та проведення досліджень, критичне осмислення проблем у галузі та на межі галузей знань	спеціалізовані уміння/навички розв'язання проблем, необхідні для проведення досліджень та/або провадження інноваційної діяльності з метою розвитку нових знань та процедур здатність інтегрувати знання та розв'язувати складні задачі у широких або мультидисциплінарних контекстах	зрозуміле і недвозначне донесення власних знань, висновків та аргументації до фахівців і нефаківців, зокрема до осіб, які навчаються	управління робочими або навчальними процесами, які є складними, непередбачуваними та потребують нових стратегічних підходів відповідальність за внесок до професійних знань і практики та/або оцінювання результатів діяльності команд та колективів

Закінчення табл.

Рівень	Знання	Уміння/навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
		здатність розв'язувати проблеми у нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності		здатність продовжувати навчання з високим ступенем автономії
8	Концептуальні та методологічні знання в галузі чи на межі галузей знань або професійної діяльності	спеціалізовані уміння/навички і методи, необхідні для розв'язання значущих проблем у сфері професійної діяльності, науки та/або інновацій, розширення та переоцінки вже існуючих знань і професійної практики започаткування, планування, реалізація та коригування послідовного процесу ґрунтовного наукового дослідження з дотриманням належної академічної доброчесності критичний аналіз, оцінка і синтез нових та комплексних ідей	вільне спілкування з питань, що стосуються сфери наукових та експертних знань, з колегами, широкою науковою спільнотою, суспільством у цілому використання академічної української та іноземної мови у професійній діяльності та дослідженнях	демонстрація значної авторитетності, інноваційності, високий ступінь самостійності, академічна та професійна доброчесність, постійна відданість розвитку нових ідей або процесів у передових контекстах професійної та наукової діяльності здатність до безперервного саморозвитку та самовдосконалення

5. Кваліфікація фахової передвищої освіти – фаховий молодший бакалавр відповідає 5 рівню Національної рамки кваліфікацій.

6. Кваліфікації вищої освіти відповідають:

молодший бакалавр – 5 рівню Національної рамки кваліфікацій та короткому циклу вищої освіти Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти;

бакалавр – 6 рівню Національної рамки кваліфікацій та першому циклу вищої освіти Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти;

магістр – 7 рівню Національної рамки кваліфікацій та другому циклу вищої освіти Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти;

доктор філософії, доктор мистецтва – 8 рівню Національної рамки кваліфікацій та третьому циклу вищої освіти Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти;

доктор наук – 8 рівню Національної рамки кваліфікацій.

[Джерело: Національна рамка кваліфікацій. (Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 1341 від 23 листопада 2011 р.) (Додаток в редакції Постанов КМ № 509 від 12.06.2019, № 519 від 25.06.2020.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

АНДРУЩЕНКО В., ГУБЕРСЬКИЙ Л. ФІЛОСОФІЯ ЯК ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

1.3. Стратегія розвитку освіти України в XXI столітті.

Як зазначають аналітики, освіта, інтелектуальний розвиток людини, інформаційні технології поступово, але не відворотно утверджуються в пості стратегічних пріоритетів XXI ст. Їхньому розвитку передові народи і держави приділяють надзвичайну увагу. Не в останню чергу, а завдяки освіті й науці стало можливим "японське диво", стрімкий розвиток новітньої виробничої інфраструктури США, Німеччини, Великобританії, підйом економіки і загального життєвого рівня Китаю, переміщення в коргорт світового лідерства низки раніш відсталих країн Латинської Америки. Цей стратегічний ресурс цивілізаційного розвитку

має спрацювати і в Україні. Попри всі труднощі й негаразди соціально-економічного плану чи політичні суперечності держава і суспільство мають відшукати не лише додаткові можливості підтримки освіти, але й прискорити, поглибити реформу галузі, забезпечити своєрідний прорив у майбутнє постінформаційне суспільство, яке наближається.

Десятиліття незалежності України дали унікальний досвід реформування суспільства загалом і його окремих підрозділів. Не є винятком і така людиноємна суспільна підсистема, як освіта. У результаті реформаторських кроків (кожен з яких осмислювався поетапно і "доктринально") частка освіти, яка дісталась нам у спадок від колишнього СРСР, перетворилась у досить збалансовану **національну систему освіти** незалежної держави, визнану в Європі й у світі, а тому й конкурентоспроможну.

Разом із тим, у ході реформування галузі нам не вдалося уникнути низки суттєвих прорахунків. Вітчизняний і світовий досвід останнього десятиліття виявив додаткові резерви розвитку галузі. У свою чергу, цивілізація, яка вступила в нову тисячолітню фазу, пред'явила до людини (культури, освіти) додаткові вимоги. Помітним є й стрімкий динамізм світових соціокультурних процесів. Сьогодні величезний обсяг інформації накопчується на людину. Знання подвоюються і потроюються надто швидко. Усе це треба переосмислити, зробити висновки, скорегувати освітню політику. Напрями розвитку української освіти ХХІ ст. визначаються, насамперед, потребами практики українського державотворення, зміни стратегічної ролі вітчизняної й світової науки, культури і техніки, викликом століття і тисячоліття, які розгортаються.

Україна завжди мала високоякісну освіту. Ще з часів Острозької та Києво-Могилянської академії до нас на навчання приїздили студенти з усього світу. Сьогодні, не зважаючи на кризові процеси в економіці, суспільству і державі вдалось уникнути руйнації системи, зберегти високу якість освіти. Наші школярі практично завжди посідають перші або призові місця в міжнародних олімпіадах. Ми маємо низку визнаних університетських шкіл, наприклад, Київська. Львівська і Харківська. У нас є вищі технічні, технологічні, медичні, будівельно-архітектурні, педагогічні та інші навчальні заклади, які очолюють науково-технічний прогрес і підготовку кадрів у своїх галузях. А Київсь-

кий шевченківський університет взагалі входить у двадцятку найкращих університетів світу! Досвід цих ВНЗ без перебільшення є національним надбанням. Саме він має стати тим основним підґрунтям, від якого, власне, і розпочинається модернізація вищої освіти відповідно до потреб практики.

Збереження минулого й одночасно його осучаснення відповідно до світового досвіду – такою має бути загальна ідеологія реформи системи освіти, спрямованої на підвищення її ефективності, конкурентоспроможності. Разом із тим, освітній потенціал України має й суттєві суперечності. Наші випускники все ще надто повільно освоюють іноземні мови (освіченою ж, за європейськими підходами, вважається людина, яка володіє, як мінімум, п'ятьма мовами!). Вони слабо володіють комп'ютерними технологіями, рутинно виховують у собі демократичне мислення, спосіб поведінки і культуру, не говорячи вже про ринкову адаптацію.

Звернімо увагу й ще на один аспект проблеми: американці значно випередили нас у галузі освоєння космічних технологій, інформаційної й обчислювальної техніки, організації побуту і туризму, відпочинку, розваг; світ подолав конфронтаційні форми вирішення соціальних суперечностей; люди налагодили цивілізоване виробництво і споживання. Ми ж, як і раніш, як у виробництві, так і в побуті користуємось надто недосконалою технікою, проживаємо переважно в пристосованих приміщеннях, дотепно названих у народі "хрущовками", дихаємо радіацією і періодично здригаємось від чергового вибуху шахтного газу чи від авіакатастрофи. Наші автомобілі гірші, ніж на Заході; наші поля менш урожайні, ніж в Європі; наші люди все ще шукають ворога, який заважає їм (тобто нам) розбудовувати державу і рухатись у цивілізоване суспільство.

Звичайно, не все залежить від "інтелектуального потенціалу", а тим більше від освіти. Однак жарт: "Якщо ви такі розумні, то де ж ваші гроші", має далеко не жартівливий сенс. Реформа освіти – це реальність, від якої заховатись не можна.

Як відомо, у спадщину від колишнього СРСР Україні дісталась лише частка досить збалансованої для свого часу системи вищої освіти. Народу ж і державі, які стверджуються як суб'єкти економічного, політичного і соціокультурного розвитку, потрібна органічно цілісна система освіти, яка б відповідала націона-

льним інтересам і світовим тенденціям розвитку, сприяла підготовці фахівців, здатних втілювати їх у практику. Саме з цією метою в Україні розпочалась освітянська реформа, "повноваження" якої були спрогнозовані на період 1992–1995 рр. Ми тоді наївно думали, що для трансформації системи освіти цього часу вистачить. На жаль, реальність виявилась іншою. Дещо, звичайно, зробити вдалось. До здобутків цього періоду, зокрема, слід віднести розробку і затвердження Державної програми "Освіта. Україна XXI століття". Позитивний резонанс мали певні кадрові зміни на рівні керівництва ВНЗ, створення єдиного міністерства освіти, відкриття університетів, зокрема в західних регіонах України. З навчальних планів вишів були вилучені ідеологічні курси. Розпочалось активне впровадження державної мови.

Однак через низку причин реформа почала давати відчутні збої. Досить суперечливо сприйняли ВНЗ тотальне введення тестування, курсу "Наукового націоналізму", обвальне створення вишів недержавної форми власності тощо. Саме тут і прийшло усвідомлення необхідності продовження і поглиблення реформи, створення додаткової програми дій, яка започаткувала **другий етап** освітянських змін. Він веде відлік від Указу Президента України "Про реформування вищої освіти" (1995). У цьому указі були передбачені не лише загальні принципи, спрямованість, тобто ідеологія процесу, але й конкретні напрями діяльності, шляхи і засоби їхньої реалізації. Невизначеними, на жаль, виявились ресурси зокрема фінансові. Робота розпочалась з поліпшення співробітництва практичних працівників і керівництва галузі із вченими Академії педагогічних наук, що сприяло наповненню реформи новим педагогічним і соціальним змістом. Серйозний соціальний резонанс мали такі кроки, як оптимізація мережі закладів освіти: перехід до ступеневої системи навчання; упровадження нової досить ефективної системи контролю якості навчально-виховного процесу; формування нормативно-правового поля освіти; створення концепції гуманітарної освіти і виховання учнівської й студентської молоді. Розпочався перехід до підготовки фахівців за новими спеціальностями. У системі освіти з'явились національні університети і перші технопарки. Ефективнішим стало співробітництво українських вишів із зарубіжними партнерами. Україна підписала Ліса-

бонську конвенцію щодо визнання кваліфікацій в галузі вищої освіти, ратифіковану Верховною Радою України. Останнє дало змогу розпочати двосторонні переговорні процеси щодо взаємовизнання документів про освіту з низкою зарубіжних країн, зокрема з Великобританією, Німеччиною, Румунією, Росією та іншими країнами СНД.

Відомо, що умови, за яких здійснювалась реформа, були більш ніж суперечливими. Соціально-економічні негаразди не лише стримували нововведення, але й нерідко зводили їх нанівець. До цього ж додавалися відомі поспішність і суб'єктивізм, особливо на регіональному рівні, що нерідко створювало нове коло суперечностей, відлуння яких відчувається і сьогодні. Слід зважити й на високу динамічність соціальних процесів, змінність ситуації, яка сьогодні є вже іншою, ніж два-три роки назад. **Саме тому реформу в галузі вищої освіти не можна вважати завершеною.** Українська освіта має не лише постійно адаптуватися до соціально-економічної ситуації в державі, але й випереджати ці процеси, формуючи їхню суть і кадрове забезпечення. Постійною має бути і реакція вищої школи на ситуацію, яка складається на світовому ринку освітніх послуг. Відставання від світових тенденцій неприпустиме. Це може обернутись відчутними матеріальними і інтелектуальними втратами. А це вже велика державна політика, про яку ми маємо думати щодня і щогодини. Перед освітою сьогодні стоїть низка проблем, які потребують не лише мобілізації ресурсів, але й суттєвої корекції державної політики щодо розвитку галузі. Усі ці моменти мають бути враховані в новому Законі про вищу освіту. Декілька слів про суперечності, які стримують реформування галузі. Освіта – це консервативна система. Вона надто обережно сприймає нововведення і надто повільно перебудовується. Хіба ми не бачимо, як болісно реагують освітяни, особливо старшого покоління, на нову систему оцінки якості навчання? Але ж це супернеобхідні заходи, хоч і "косметичні". А що буде, коли розпочнуться змістовні, предметні, технологічні, інформаційні нововведення?! Отже, перша суперечність – усередині нас самих: ми маємо навчитись бачити нове, розуміти його сенс і сприймати його як необхідність, обумовлену часом і новими соціокультурними реаліями. На жаль, багато з нас є надто впевненими (якщо не сказати

самовпевненими) щодо колишньої й нинішньої якості нашої освіти, свідомо чи несвідомо блокує реформу, уникає від необхідності шукати і знаходити, освоювати новітній досвід, особливо розвинених країн світу. Друга, не менш вагома суперечність розгортається в царині педагогічної теорії. Ми пишаємось Макаренком і Сухомлинським, їхній теоретичний і практичний досвід унікальний. Його потрібно вивчати і вивчати. Те ж саме можна сказати і про такі видатні імена, як Ващенко, Русова, Стещенко. Але сьогодні цього замало! Життя рухається вперед і теорія не може не розвиватись. На жаль, ми надто "повільно думаємо", багато чого не знаємо, мало експериментуємо. Дехто взагалі готовий викреслити педагогіку з реєстру складових наукової теорії, загнати її на периферію "мистецтв", гідних хіба що для пересічних дискусій в педагогічному колективі сільської загальноосвітньої школи. Сьогодні в Україні навчається 10 мільйонів учнів і студентів. Вони нам довіряють свою долю, перспективу, майбутнє. І на цю довіру ми маємо відповісти, насамперед, аналітикою, прогнозом, науковим пошуком, теорією. Відомий афоризм свідчить: "Нема нічого більш практичного, як хороша теорія". На жаль, незважаючи на наявність потужних педагогів і вчених, "хорошої педагогічної теорії" в Україні все ще не створено. Педагогічна наука (як і освітянська практика загалом) потребують більш вагомої й розгалуженої підтримки з боку держави і суспільства. А це вже – третя суперечність, зовнішня, яка стримує реформу галузі, можливо ще більш відчутно, ніж дві внутрішні. В останні роки завдяки підтримці владних структур АПН України отримала нові приміщення, відкрила низку нових інститутів, наукову бібліотеку. Це добре, але цього замало. Держава має скорегувати пріоритети. Із кризи суспільство виведуть не "політичні краснобаї" і "нові українці", а вчені й виробники, які створюють нові технології, у тому числі й педагогічні, і впровадять їх у практику. Але ж вченого треба підтримати! Сьогодні він вимушений "підробляти" ким завгодно і аби де. Для науки в нього немає ні часу, ні коштів. Абсурд: для розкручування "касетної справи" кошти знаходяться і, очевидно, не малі; для підтримки ж вченого, педагога, учителя їх немає. Де ж наша відповідальність перед поколіннями і майбутнім?

Практика ХХІ ст. привідкривається, насамперед, інформаційними технологіями, комп'ютерними системами, лазерним зв'язком, біотехнологіями і низкою інших новацій. Світове лідерство, добробут, успіх і прогрес належить тим народам і культурам, які першими зорієнтувались у цьому й забезпечили підготовку фахівців, спроможних його освоїти і впровадити у практику. Якщо ми хочемо іти в ногу з часом, бути "розумними й багатими", ми маємо віддати належне школі та ВНЗ: з одного боку, забезпечивши їм солідну державну підтримку; з іншого – переорієнтувавши зміст навчання з простого запам'ятовування матеріалу на виховання здатності до самонавчання, особливо в царині дисциплін, які визначають науковий і технічний прогрес цивілізації. Йдеться, таким чином, про фундаменталізацію освіти як основну вимогу століття, яке розгортається. Фахівцям відомо, у змісті освіти є багато дріб'язкового матеріалу, який відволікає від головного, а то й просто дублюється. Понад те, шаленіюче зростання обсягу знань робить проблематичною модель "розвитку навздогін", до якої підштовхує нас ситуація. Ми маємо вийти за ці межі й стати на шлях фундаменталізації освіти.

[Джерело: Андрущенко В., Губерський Л. Філософія як теорія та методологія розвитку освіти / Андрущенко В., Губерський Л. К. : "МП Леся", 2012. С. 355–365].

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ОСВІТИ

Гол. ред. В. Г. Кремень, К. : Юрінком Інтер, 2008.

(Статті: "Дистанційна освіта", "Заочна освіта", "Формальна освіта", "Неформальна освіта", "Неперервна освіта")

Дистанційна освіта – різновид освітньої системи, в якій використовуються переважно дистанційні технології навчання та організації освітнього процесу, або одна із форм отримання освіти, за якою опанування того чи іншого її рівня за тією чи іншою спеціальністю (напрямом підготовки, перепідготовки чи підвищення кваліфікації) здійснюється в процесі дистанційного навчання. Серед фактів, які спричинили появу на початку ХХ ст. сучасних форм дистанційної освіти, можна назвати такі: глобалізація, підвищення динаміки соціально-економічного розвитку

суспільства, поява нових потреб тих, хто навчається, розвиток інформаційно-комунікативних технологій, їхнє всебічне впровадження практично в усі сфери життєдіяльності людини, необхідність широкого застосування в освітній практиці як засобу навчання і предмета вивчення. (В. Ю. Биков).

[Джерело: Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 191].

Заочна освіта – форма підготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів (поряд з денною, вечірньою, екстернатом), як правило, без відриву від виробництва. Заочна форма навчання виконує три взаємопов'язані завдання: компенсує недоліки попередньої підготовки, адаптує людей відповідно до сучасних умов мінливого світу, а також розвиває творчий потенціал людини, забезпечує всебічний, гармонійний розвиток особистості, формує потреби в знаннях і в роботі над собою. До її основи покладено цілеспрямовану самостійну діяльність (роботу) студента на основі надання йому максимальної інформації. Самостійне навчання (самоосвіта) планується і організується навчальним закладом і викладачем: допомога з боку викладача надається під час аудиторних занять, групових та індивідуальних консультацій; контроль знань у заочній школі провадиться у формі заліків та іспитів з попереднім виконанням контрольних письмових робіт. Ідея організації заочної освіти виникла із середини ХХ ст. майже одночасно в різних країнах – Великій Британії, Німеччині, США, Росії, Україні тощо. Заочній освіті передували різні види самоосвіти з використанням спеціальних підручників, програм, створення народних бібліотек, читалень, консультацій, якими було охоплено велику кількість дорослого населення. Створення в Україні системи навчальних закладів, діяльність яких спиралася на поштовий обмін між ними та студентами (кореспондентське навчання), зумовлювалося динамічним розвитком економіки, що вимагала підготовки освічених спеціалістів усіх ступенів.

З появою інформаційних технологій, поширенням комп'ютерної мережі – Інтернету – з'являються нові форми заочної освіти. На основі кореспондентських шкіл еволюційно виникла дистанційна форма навчання, спрямована на забезпечення професійної підготовки, перепідготовки та надання можливості

здобуття другої освіти. У 1982 р. термін "кореспондентська" вперше було замінено на "дистанційна" в назві Міжнародної конференції з дистанційної освіти у Ванкувері (Канада).

Першим законодавчим актом про заочне навчання в СРСР була постанова Раднаркому РРФСР від 1931 р. "Про систему заочного навчання". Відповідно до постанови РНК СРСР від 1938 р. "Про вище заочне навчання" було обґрунтовано принципи, визначено методику організації заочного навчання, введено вступні іспити, передбачено обов'язкову перевірку знань, складання заліків та іспитів тощо. В Україні були прийняті відповідні постанови.

Переважну більшість заочних навчальних закладів в Україні в 20–30-ті роки XX ст. становили заочні загальноосвітні школи різних рівнів. Дорослі мали змогу самостійно вивчати навчальний матеріал за індивідуальним графіком, відвідувати групові заняття, консультації вчителів, складати заліки та іспити за курс середньої загальноосвітньої школи. У 50–70-х рр. XX ст. Були створені спеціалізовані заочні навчальні заклади (напр., у 1928 р. Український заочний політехнічний інститут у м. Харкові, нині Заочна політехнічна академія), набули поширення заочні факультети та відділення при денних навчальних закладах. У 70-х рр. XX ст. традиційна заочна освіта в Україні поступово трансформувалася в очно-заочну або "консультаційну" модель, для якої були характерні досить тривалі сесії з відрядженням студентів на заняття, консультації та іспити було передбачено 25 відсотків усього навчального часу. Такий тип заочного навчання є найпоширенішим і функціонує в Україні й досі.

[Джерело: Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 309].

Формальна освіта – теорія загальної освіти в педагогіці кінця XVIII–XIX ст., згідно з якою основною метою навчання є розвиток здібностей учнів, насамперед, розумових, а засвоєння фактів, знань, основних наук має другорядне значення. Прихильники цієї теорії вважали, що завдання освіти полягає в розвитку здібностей до аналізу і синтезу, до індукції й дедукції, у розвиткові логічного мислення, обстоювали так званий класичний напрям в освіті, ігнорували роль праці у вихованні підростаючого покоління. Формальній освіті протистойть теорія матеріальної

освіти, що висуває на передній план завдання оволодіння знаннями фактів і недооцінює спеціальні зусилля щодо розвитку особистості. Сучасна вітчизняна педагогічна наука вважає поділ освіти на формальну і матеріальну помилковим. Вона вбачає завдання навчання в тому, щоб забезпечувати учнів знаннями, вміннями і навичками, готувати їх до життя і одночасно розвивати їхні розумові здібності і духовні сили (Т.О. Лукіна).

[Джерело: Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 965].

Неформальна освіта – будь-яка освітня діяльність, організована поза формальною освітою. Вона доповнює формальну освіту, забезпечуючи те освоєння умінь і навичок, які необхідні для соціально та економічно активного громадянина країни, щоб він зміг інтегруватися в суспільстві й на ринку праці.

Особливістю неформального навчання є відсутність твердості та уніфікації в постановці цілей навчання. Мета задається самотійно, визначається індивідуально, до яких результатів вони хочуть прийти і яким буде кінцевий результат їхньої діяльності. Мета має динамічний характер і може змінюватися за бажанням відповідно до поточних (актуальних потреб).

Абсолютна самотійність неформальної освіти припускає, що на себе береться вся відповідальність за власне навчання, включаючи:

- установлення цілей навчання;
- визначення змісту навчання;
- розробку і планування власної програми навчання;
- самомотивацію та рефлексію;
- організацію та керування власною діяльністю;
- оцінювання результатів власної діяльності й самооцінювання;
- оцінювання якості обраного способу навчання.

Традиційна (формальна) і нетрадиційна (неформальна) освіта діалектично взаємопов'язані. Перша може бути представлена як система стандартів в утворенні, а друга – як система вдосконалювання таких стандартів і приведення їх у відповідність до нового рівня знань. Неформальна освіта утворилась як результат творчого підходу, успішно довела свою корисність і життєздатність, поступово знаходить усе ширше застосування і стає традиційною.

Надалі така методика включається до системи стандартів утворення, а отже, стає атрибутом формального утворення.

Існують три види освітньої діяльності:

- формальна освіта, що завершується видачею загальношкільного диплома або атестата;
- неформальна освіта, що відбувається в освітніх установах або громадських організаціях, клубах, гуртках, а також під час індивідуальних занять з репетитором або тренером і не супроводжується видачею документа;
- інформативна освіта, індивідуально пізнавальна діяльність, що супроводжує наше повсякденне життя і не обов'язково носить цілеспрямований характер.

Значною і невід'ємною частиною неформального утворення є самостійне навчання (самоосвіта), тобто цілеспрямована самостійна робота з одержання, поглиблення та вдосконалення знань, умінь, навичок. Самостійне навчання характеризується:

- сильною мотивацією учня;
- самостійним визначенням навчальних цілей;
- самостійним завданням критеріїв ефективності навчання;
- відсутністю викладача в навчальному процесі.

Інформаційне суспільство ставить перед сучасною людиною нові вимоги, які необхідно задовольняти для забезпечення ефективної життєдіяльності в сучасному суспільстві й задоволенні власних професійних, соціальних і особистих потреб. До таких вимог ставляться, насамперед, підвищення рівня якості освіченості й компетентності в суміжних областях; підвищення соціальної активності й професійної мобільності, здатність швидко та ефективно приймати рішення, постійно поновлювати знання та уміння, як на професійному ґрунті, так і в інших сферах діяльності людини. В умовах легкого доступу до інформації й швидкого її старіння традиційні методи навчання не в змозі задовольнити потреби людей в навчанні. Навчання, що будується на основі жорстко затверджених програм, не відповідає сучасним вимогам до освіти. Виникає потреба в нових гнучких освітніх структурах і технологіях, які здатні вчасно, якісно і адекватно надавати освітні послуги.

Сукупність загальноприйнятих методик і навчальних посібників, що властиві формальній освіті, є певною системою стан-

дартів. Вони регламентують вимоги суспільства (держави) до системи освіти й обсягу знань, які мають бути одержані в процесі навчання (Г. П. Шевченко).

[Джерело: Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 583–584].

Неперервна освіта – процес, який охоплює все життя людини, що забезпечує поступовий розвиток творчого потенціалу особистості й усебічне збагачення її духовного світу, цілеспрямовану систематичну пізнавальну діяльність щодо освоєння і вдосконалення знань, умінь і навичок, одержаних у загальних і спеціальних установах, а також шляхом самоосвіти.

Основні етапи неперервної освіти: а) навчання, виховання і розвиток людини, передуючий її вступу до самостійного життя (дитячо-юнацька освіта); б) навчальна діяльність у період дорослого життя, що поєднана різними видами практичної діяльності (освіта дорослих).

Система неперервної освіти включає різні типи навчально-виховних закладів – формальні (школа, інтернат тощо) та неформальні (значущі люди, освітні курси без сертифікації і т. ін.) види освіти, а також зв'язок між предметами та різними аспектами розвитку людини (фізичними, моральними, інтелектуальними тощо) на окремих етапах життя, що вивчаються, здатність до асиміляції нових досягнень науки; удосконалення умінь вчитися; стимулювання мотивації до навчання; створення відповідних умов і атмосфери для професійного зростання; реалізація творчого та інноваційного підходів, створення умов для самоосвіти і т. п.

Метою неперервної освіти є становлення і розвиток особи як в період її фізичного та соціально-психологічного дозрівання, розквіту і стабілізації життєвих сил і здібностей, так і в період старіння організму, коли на перший план висувається завдання компенсації функцій та можливостей, що втрачаються.

Концепція неперервної освіти – це освіта протягом усього життя в умовах швидких змін як засіб адаптації. Перспективна система освіти має бути здатна не тільки озброювати знаннями, а й внаслідок швидкого і постійного оновлення знань у нашу епоху формувати потребу в неперервному самостійному оволодінні ними, уміннями та навичками самоосвіти, вона також пе-

редбачає самостійний і творчий підхід до знань протягом усього активного життя людини. Освіта повинна в результаті стати таким соціальним інститутом, який був би здатний надавати людині різні набори освітніх послуг, що дозволяють вчитися неперервно, забезпечувати широким верствам населення можливість отримання освіти після закінчення вищого навчального закладу.

Принципи неперервної освіти:

- 1) нові базові знання і навички для всіх;
- 2) збільшення інвестицій у людські ресурси;
- 3) інноваційні методики викладання;
- 4) нова система оцінки отриманої освіти;
- 5) розвиток наставництва і консультування;
- 6) наближення освіти до домашнього навчання (Г. П. Шевченко).

[Джерело: Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 580–582].

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

БЕРГЕНСЬКЕ КОМЮНІКЕ

Загальноєвропейський простір освіти – досягнення мети

Комюніке Конференції Європейських міністрів освіти.
Берген, 19–20 травня 2005 р.

Ми, міністри утворення країн-учасниць Болонського процесу, зустрілися для проміжного обговорення досягнутих успіхів і визначення цілей і пріоритетів на період до 2010 року. На нашій конференції ми вітаємо Вірменію, Азербайджан, Грузію, Молдову і Україну, що приєдналися до Болонському процесу. Ми всі поділяємо загальне розуміння принципів, завдань і зобов'язань відносно цього процесу, відображених у Болонській декларації й подальших комюніке конференцій міністрів у Празі й Берліні. Ми підтверджуємо готовність координувати нашу політику зі створення Загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 р. в рамках Болонського процесу і виражаємо готовність допомагати країнам, що знов приєдналися, у реалізації цілей процесу.

І. Партнерство. Ми підкреслюємо центральну роль інститутів вищої освіти, їхніх співробітників і студентів і розглядаємо їх як партнерів Болонського процесу. Їхня роль у реалізації процесу стає більш значущою на етапі, коли значною мірою реалізовано необхідні законодавчі реформи; і ми закликаємо їх продовжувати і нарощувати зусилля зі створення Загальноєвропейського простору вищої освіти. Ми вітаємо прихильність до даного процесу європейських інститутів вищої освіти і визнаємо, що для оптимізації впливу структурних змін на навчальні плани, а отже, і на введення інноваційних технологій навчання, необхідних Європі, потрібен певний час.

Ми вітаємо підтримку з боку організацій, що представляють бізнес, і соціальних партнерів і сподіваємося на посилення спів-

праці, направленої на досягнення мети Болонського процесу. Ми також вітаємо внесок міжнародних інститутів і організацій, що є партнерами процесу.

II. Узагальнюючи досягнуте. Ми відзначаємо значний прогрес у досягненні поставленої мети, відображений в Генеральній доповіді 2003–2005 рр., представленій робочою групою, у доповіді Європейської Асоціації Університетів "Тенденції IV" і в доповіді "Болонья очима студентів" Об'єднання національних студентських союзів.

На нашому засіданні в Берліні ми просили робочу групу представити середньо-терміновий аналіз реалізації трьох пріоритетних напрямів – системи ступенів, забезпечення якості й визнання дипломів і періодів навчання. Доповідь свідчить про значний прогрес у всіх трьох пріоритетних напрямках, сферах. Оскільки важливо забезпечити узгодженість дій з цих трьох напрямів у всіх країнах-учасницях, ми вважаємо за необхідне активізувати обмін досвідом для створення умов реалізації поставлених цілей як на інституційному, такі на національному рівні.

Система ступенів. Ми із задоволенням відзначаємо широке впровадження дворівневої системи ступенів, у межах якої проходить навчання більше половини студентів у більшості країн.

Проте, як і раніше, існують перепони до переходу з одного рівня на інший. Крім того, існує необхідність посилення діалогу між урядами, інститутами і соціальними партнерами з метою підвищення можливостей працевлаштування випускників з кваліфікацією бакалавра, у тому числі й на відповідні посади в державній службі.

Ми приймаємо загальну рамку кваліфікацій в Загальноєвропейському просторі вищої освіти, що складається з трьох рівнів/циклів, (включаючи можливість проміжних кваліфікацій на національному рівні), і загального опису кваліфікацій для кожного рівня/циклу, що ґрунтується на результатах, компетенціях і об'ємі залікових одиниць по першому і другому рівню/циклу. Ми приймаємо на себе зобов'язання розробити до 2010 р. національні системи кваліфікацій, зіставні із загальноєвропейською системою кваліфікацій, і почати цю роботу 2007 р. Ми просимо робочу групу підготувати доповідь про впровадження і подальшу розробку загальної рамки кваліфікацій.

Ми підкреслюємо важливість забезпечення взаємодоповнювальної загальної системи кваліфікацій Загальноєвропейського простору вищої освіти і ширшої системи кваліфікацій для освіти протягом усього життя, що включає як загальну освіту, так і професійну освіту і навчання, яка нині розробляється в Європейському Союзі й у країнах-учасниках. Ми просимо Європейську Комісію в ході реалізації цієї роботи проводити консультації з усіма учасниками Болонського процесу.

Забезпечення якості. Практично всі країни створили умови для впровадження систем забезпечення якості, заснованих на критеріях, сформульованих у Берлінському Комюніке. Проте необхідно ще багато чого зробити, зокрема за такими напрямами, як залучення студентів і міжнародна співпраця.

Крім того, ми закликаємо інститути вищої освіти не ослабляти уваги до питань підвищення якості власної діяльності й на системному рівні впроваджувати внутрішні механізми контролю якості, безпосередньо пов'язані із зовнішніми системами забезпечення якості.

Ми приймаємо стандарти і принципи забезпечення якості для Загальноєвропейського простору вищої освіти, запропоновані Європейською мережею із забезпечення якості. Ми приймаємо на себе зобов'язання використовувати запропоновану модель і принципи, що містяться в ній, і критерії для проведення внутрішньої оцінки діяльності структур із забезпечення якості на національному рівні. Ми вітаємо створення загальноєвропейського реєстру структур із забезпечення якості, заснованої на оцінці, проведених на національному рівні.

Ми просимо Європейську мережу із забезпечення якості розробити практичні аспекти реалізації даного рішення в співпраці з Європейською асоціацією інститутів вищої освіти й Об'єднанням національних студентських союзів і надати нам відповідний звіт через робочу групу. Ми підкреслюємо важливість співпраці між структурами, визнаними на національному рівні, направленої на розвиток взаємного визнання рішень з акредитації й забезпечення якості.

Визнання ступенів і періодів навчання. Ми відзначаємо, що 36 з 45 країн, що беруть участь у Болонському процесі, ратифіку-

вали Лісабонську конвенцію про визнання. Ми закликаємо країни, що не ратифікували Конвенцію, зробити це якнайскоріше. Ми беремо на себе зобов'язання із забезпечення виконання всіх принципів цієї Конвенції й включення цих принципів до національного законодавства. Ми закликаємо країни-учасниці направити зусилля на вирішення завдань у сфері визнання, які визначені Європейською інформаційною мережею і мережею національних інформаційних центрів з академічного визнання (ENIC/NARIC).

Ми підготуємо національні плани дій з удосконалення процесів, пов'язаних з визнанням іноземних кваліфікацій. Ці плани становитимуть частину національних доповідей до наступної конференції міністрів. Ми підтримуємо тексти, що доповнюють Лісабонську конвенцію про визнання, і закликаємо уряди всіх держав і всі інші зацікавлені сторони забезпечити визнання загальних ступенів/дипломів, присуджуваних у двох або більше країнах Загальноєвропейського простору вищої освіти.

Ми розглядаємо розробку загальноєвропейською і національними систем кваліфікацій як можливість інтеграції вищої освіти в реалізацію стратегії навчання протягом усього життя.

Ми працюватимемо з інститутами вищої освіти та іншими структурами над удосконаленням системи визнання раніше отриманого навчання, включаючи, де це можливо, неформальне і спонтанне навчання з метою розширення доступу до програми вищої освіти.

III. Майбутні виклики і пріоритети.

Вища освіта і наукові дослідження. Ми підкреслюємо важливу роль вищої освіти для подальшого розвитку наукових досліджень і важливість наукових досліджень як фундаменту розвитку вищої освіти на користь економічного і культурного процвітання наших країн і соціальної єдності суспільства.

Ми підкреслюємо, що зусилля із здійснення структурних змін і підвищення якості навчання не повинні відволікати уваги від зусиль з розвитку наукових досліджень та інновацій. Ми підкреслюємо значення наукових досліджень і підготовки дослідників у підтримці й підвищенні якості та посиленні конкурентоспроможності й привабливості Загальноєвропейського простору вищої освіти. Для досягнення успішних результатів ми

вважаємо за необхідне подальше посилення синергії сектору вищої освіти та інших секторів, що здійснюють науково-дослідну діяльність у всіх інших країнах і в межах Загальноєвропейського простору вищої освіти та загальноєвропейського простору наукових досліджень.

Для досягнення цієї мети кваліфікації докторського рівня мають бути приведені в повну відповідність до системи кваліфікацій Загальноєвропейського простору вищої освіти з використанням підходу, заснованому на компетенціях.

Ключова складова підготовки докторів наук полягає в отриманні нового знання за допомогою новітніх наукових досліджень. Ураховуючи потребу в структурованих програмах рівня докторантури і необхідність забезпечення прозорості керівництва й оцінки таких програм, ми відзначаємо, що нормальне робоче навантаження для третього рівня/циклу в більшості країн становитиме 3–4 роки навчання (повна форма навчання).

Ми закликаємо університети при розробці програм докторського рівня забезпечити розвиток міждисциплінарного навчання і формування мобільних умінь, що сприятиме задоволенню потреб ширшого ринку зайнятості. Ми повинні добитися підвищення кількості докторантів, які б надалі стали займатися науковими дослідженнями в Загальноєвропейському просторі вищої освіти. Ми розглядаємо тих, що навчаються на третьому рівні/циклі одночасно і як студентів, і як дослідників-початківців. Ми доручаємо робочій групі залучити Європейську асоціацію інститутів вищої освіти та інші зацікавлені сторони до написання доповіді (під керівництвом робочої групи) на тему розробки базових принципів формування програм докторського рівня. Ця доповідь має бути підготовлена до зустрічі міністрів у 2007р. Необхідно уникати зайвої регламентації докторських програм.

Соціальне вимірювання. Соціальне вимірювання Болонського процесу є складовою частиною Загальноєвропейського простору вищої освіти і необхідною умовою підвищення його привабливості й конкурентоспроможності. Ми ще раз підтверджуємо нашу прихильність меті забезпечення доступності високоякісної вищої освіти для всіх громадян, і підкреслюємо необхідність створення відповідних умов для студентів, усунувши всі перешкоди для навчання, пов'язані з їхнім соціальним і економічним станом.

Соціальне вимірювання включає заходи фінансової та економічної підтримки студентів, що вживаються урядами, особливо із числа соціальних незахищених верств населення, а також надання послуг профорієнтаційних і консультаційних, необхідних для підвищення доступу до освіти.

Мобільність. Ми визнаємо мобільність студентів і викладачів у країнах-учасниках – одного з ключових завдань Болонського процесу. Зважаючи на багато ще не вирішені завдання, ми підтверджуємо нашу прихильність сприянню мобільності грантів і позик та об'єднанню зусиль у цій сфері з метою перетворення ідеї мобільності в межах Загальноєвропейського простору вищої освіти в реальність.

Ми повинні активізувати наші зусилля з усунення перешкод на шляху розвитку мобільності через спрощення візових процедур і процедур з отримання дозволів на роботу, а також з розширення участі громадян у програмах мобільності. Ми закликаємо всі інституційні структури і студентів максимально повно використовувати можливості програм мобільності й активно виступати за визнання всіх періодів навчання за кордоном у рамках таких програм.

Привабливість загальноєвропейського простору вищої освіти і співпраця з іншими континентами.

Загальноєвропейський простір вищої освіти повинен бути відкритий і привабливий для всіх регіонів світу. Наш внесок у досягнення мети "освіта для всіх" повинен бути заснований на принципі стійкого розвитку і відповідати здійснюваній в усьому світі діяльності з розробки принципів якісної вищої освіти "без меж". Ми ще раз підкреслюємо, що в міжнародній академічній співпраці мають превалювати академічні цінності.

Ми розглядаємо Загальноєвропейський простір вищої освіти як партнера систем вищої освіти в інших регіонах світу, який сприяє збалансованому студентському та академічному обміну і співпраці між інститутами вищої освіти. Ми підкреслюємо значення міжкультурного розуміння і пошани. У процесі обміну досвідом реформування ми сподіваємося на розширення розуміння цілей і завдань Болонського процесу в інших регіонах миру. Ми підкреслюємо необхідність діалогу з питань, що яв-

ляють собою взаємний інтерес. Ми бачимо необхідність визначення регіонів-партнерів і посилення обміну ідеями і досвідом з цими регіонами. Ми просимо робочу групу розробити і погоджувати відповідну стратегію міжнародних зв'язків ("зовнішнього вимірювання").

Примітка. У Болонському процесі беруть участь і є членами робочої групи (Follow-up Group) 45 країн: Албанія; Андорра; Вірменія; Австрія; Азербайджан; Бельгія (Фламандське і Французьке співтовариство); Боснія і Герцеговина; Болгарія; Хорватія; Кіпр; Республіка Чехія; Данія; Естонія; Фінляндія; Франція; Грузія; Німеччина; Греція; Ватикан; Угорщина; Ісландія; Ірландія; Італія; Латвія; Ліхтенштейн; Литва; Люксембург; Мальта; Молдова; Нідерланди; Норвегія; Польща; Португалія; Румунія; Російська Федерація; Сербія і Чорногорія; Республіка Словаччина; Словенія; Іспанія; Швеція; Швейцарія; колишня югославська республіка Македонія; Туреччина; Україна; Великобританія.

Крім цього, членом Робочої групи з правом голосу є Європейська комісія.

Як консультанти до Робочої групи (Follow-up Group) входять:

- Рада Європи;
- Національні об'єднання студентів у Європі (ESIB);
- Пан Європейська структура Міжнародної освіти (EI);
- Європейська Асоціація Забезпечення Якості Вищої освіти (ENQA);
- Європейська Асоціація Університетів (EUA);
- Європейська Асоціація Інститутів Вищої Освіти (EURASHE);
- Європейський Центр Вищої Освіти (UNESCO-CEPES);
- Союз конфедерацій промисловців і працевлаштувачів Європи (UNICE).

[Джерело: Бергенське комюніке "Загальноєвропейський простір освіти – досягнення мети" / Комюніке Конференції Європейських міністрів освіти, Берген, 19–20 травня 2005 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ:

ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Комюніке Конференції Міністрів європейських країн,
відповідальних за сферу вищої освіти,
м. Лондон, 16–19 травня 2007 р.

1. Вступ

1.1. Ми, міністри, які відповідають за вищу освіту в країнах-учасниках, зустрілися в Лондоні з метою обговорення досягнутого прогресу з часу нашої останньої зустрічі в Бергені в 2005 році.

1.2. Ми вітаємо Республіку Чорногорію з нагоди її приєднання до Болонського процесу на основі дотримання загальних критеріїв членства країн.

1.3. Досягнення останніх двох років значно наблизили нас до реалізації ідеї Європейського простору вищої освіти. Спираючись на багату та різноманітну європейську культурну спадщину, ми створюємо ЄПВО, що базується на інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях і демократичних принципах, які сприятимуть мобільності, підвищуватимуть можливості працевлаштування, а також привабливість і конкурентоспроможність Європи. Коли ми дивимося в майбутнє, ми розуміємо, що у світі, який постійно змінюється, зростатиме потреба в адаптації наших систем вищої освіти, підтримці конкурентоспроможності ЄПВО, а також можливості ЄПВО належним чином відповідати на виклики глобалізації. Ми розуміємо, що в найближчій перспективі запровадження Болонських реформ – це нелегке завдання, і вдячні всім учасникам за підтримку і виконання своїх зобов'язань. Ми вдячні за внесок робочих груп і семінарів, які сприяють просуванню Болонських реформ. Ми погоджуємося працювати надалі разом як партнери, допомагаючи один одному в досягненні спільної мети й обмінюючись корисним досвідом.

1.4. Ми знову підтверджуємо наші зобов'язання підвищувати порівнянність і відповідність систем вищої освіти, одночасно поважаючи їхню різноманітність. Ми усвідомлюємо важливість

впливу вищих навчальних закладів на розвиток наших суспільств, що ґрунтуються на традиціях, які є ключовими для навчання, дослідження, творчості й передачі знань, а також для визначення і передачі цінностей, які є основоположними для нашого суспільства. Наша мета – забезпечити продовження виконання вищими навчальними закладами своїх цілей в повному обсязі. Ці цілі включають підготовку студентів до життя як активних громадян демократичного суспільства, підготовку студентів для побудови їхньої майбутньої кар'єри, а також забезпечення можливостей для особистісного розвитку; побудову і вдосконалення широкої та сучасної бази знань, стимулювання дослідницької діяльності й використання інновацій.

1.5. Саме тому ми підкреслюємо важливість існування потужних різноманітних, самостійних, відповідальних закладів з належним фінансуванням. Принципи недопущення дискримінації й рівного доступу мають визнаватися та поширюватися в усьому ЄПВО. Ми обіцяємо дотримуватися цих принципів і виключати будь-які прояви дискримінації відносно студентів, викладачів чи адміністрації.

2. Досягнення Європейського простору вищої освіти

2.1. Наш аналітичний звіт разом із звітом Асоціації європейських університетів (EUA) *"Тенденції V" (Trends V)*, оглядом *"Болонья очима студентів"*, звітом Еврідики *"Погляд на структуру вищої освіти в Європі"* свідчать про чималий прогрес за останні два роки. Ми усвідомлюємо те, що значні успіхи цього процесу стануть важливим кроком до створення вищої освіти, орієнтованої на студента, а не на викладача і надалі будемо підтримувати цю важливу тенденцію.

Мобільність

2.2. Мобільність викладацького складу, студентів і випускників є одним з основних положень Болонського процесу, що створює можливості для особистісного розвитку, розвитку міжнародної співпраці між фізичними особами й установами, поліпшення якості вищої освіти і наукової діяльності та сприяння Європейському виміру.

2.3. Починаючи з 1999 р., було досягнуто значного прогресу, проте ще залишається чимало проблем. Серед найбільших перешкод на шляху до забезпечення мобільності залишаються питання імміграції, визнання, недостатнього фінансового заохочення і негнучкий механізм виплат допомоги. Ми визнаємо відповідальність урядів окремих країн щодо спрощення процедури видачі віз, дозволів на проживання та на належну роботу. У питаннях, які не входять до нашої компетенції як Міністрів вищої освіти, ми зобов'язуємось проводити відповідну роботу в наших урядах з метою досягнення переконливого прогресу в цій сфері. На національному рівні ми працюватимемо над упровадженням повністю погоджених механізмів і процедур визнання та будемо розглядати шляхи сприяння мобільності як серед викладачів, так і серед студентів. Це передбачає створення умов для суттєвого збільшення кількості спільних програм і запровадження навчальних гнучких програм, а також вимагає підвищення відповідальності всіх вищих навчальних закладів за забезпечення мобільності викладацького складу і студентів, яка має бути однаковою в усіх країнах ЄПВО.

Структура ступенів

2.4. Багато успішних кроків робиться на шляху до досягнення нашої мети – ЄПВО, що базується на трицикловій системі ступенів як на рівні країни, так і на рівні навчальних закладів. Значно зросла кількість студентів, які були зараховані на навчальні курси перших двох циклів, а також спостерігається зменшення кількості структурних перешкод при переході з циклу до циклу. Подібним чином зросла кількість структурованих докторських програм. Ми підкреслюємо важливість внесення змін до навчальних програм з метою приведення кваліфікацій у відповідність до потреб ринку праці та уможливлення подальшого навчання. У майбутньому треба зосередити зусилля на усуненні перешкод до рівного доступу до освіти та переходу від циклу до циклу, належному впровадженні системи ECTS, що ґрунтується на результатах навчання та навчальному навантаженні студентів. Ми наголошуємо на необхідності вдосконалення системи працевлаштування випускників, одночасно зазначаючи, що в майбутньому інформацію, накопичену з цього питання, необхідно доповнювати.

Визнання

2.5. Справедливе визнання кваліфікацій вищої освіти, періодів навчання, попереднього навчання, включаючи неформальне і неофіційне навчання, є основними завданнями ЄПВО як у межах окремої країни, так і в міжнародних масштабах. Зрозумілі та порівнянні ступені, а також доступна інформація про системи освіти та системи кваліфікацій є передумовами для мобільності громадян і забезпечення привабливості та конкурентоспроможності ЄПВО.

Не зважаючи на те, що ми задоволені, що 38 членів Болонського процесу, включаючи Чорногорію, ратифікували Конвенцію Ради Європи/ЮНЕСКО про визнання кваліфікацій вищої освіти в Європі (Лісабонську конвенцію про визнання (ЛКВ)), ми закликаємо решту країн-учасниць якомога швидше ратифікувати її.

2.6. Було досягнуто певних успіхів у запровадженні положень ЛКВ, європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) і додатку до диплома, проте підходи до визнання як на державному рівні, так і на рівні навчальних закладів мають бути більш послідовними. З метою вдосконалення процедури визнання ми звертаємося з проханням до Групи супроводу Болонського процесу (BFUG) доручити Європейській мережі з визнання (ENIC/NARIC) ретельно проаналізувати наші національні плани дій та поширити позитивний досвід.

Системи кваліфікацій

2.7. Системи кваліфікацій є важливим інструментом досягнення порівнянності та прозорості в межах ЄПВО і поліпшення переміщення студентів як усередині, так і між системами вищої освіти. Ці системи кваліфікацій також допомагатимуть вищим навчальним закладам у розробці модулів і навчальних програм, що базуються на результатах навчання та кредитах, а також сприятимуть визнанню як кваліфікацій, так і попереднього навчання, включаючи неформальне та неофіційне навчання.

2.8. Ми відмічаємо те, що вже досягнуто певних успіхів у запровадженні національних систем кваліфікацій, але наразі залишається ще багато завдань. Ми зобов'язуємося запровадити в повному обсязі такі національні системи кваліфікацій, що є відповідними загальній системі кваліфікацій ЄПВО, до 2010 р. Розуміючи, що це дуже складне завдання, ми просимо Раду

Європи надати допомогу в обміні досвідом щодо розробки національних систем кваліфікацій.

2.9. Ми задоволені тим, що національні системи кваліфікацій, сумісні із загальною системою кваліфікацій ЄПВО, також будуть узгоджені з пропозицією Європейської Комісії щодо Європейської системи кваліфікацій навчання протягом життя.

2.10. Ми вважаємо загальну систему кваліфікацій ЄПВО, про яку домовилися в Бергені, основною складовою успішності Європейської вищої освіти у світовому масштабі.

Навчання протягом життя

2.11. Аналітичний звіт показує, що в більшості країн існують певні елементи гнучкого навчання, однак систематична робота з розробки шляхів гнучкого навчання для забезпечення навчання протягом життя перебуває ще на початковому етапі. Тому ми просимо BFUG сприяти обміну позитивним досвідом і працювати в напрямку досягнення загального розуміння ролі вищої освіти в процесі навчання протягом життя. Можна сказати, що лише в декількох країнах ЄПВО успішно запроваджено механізми визнання попереднього навчання для доступу до освіти та присвоєння кредитів. Співпрацюючи з ENIC/NARIC, ми звертаємося до BFUG з проханням внести пропозиції щодо покращення визнання попереднього навчання.

Забезпечення якості та Європейський Реєстр агенцій із забезпечення якості

2.12. Стандарти та рекомендації з питання Забезпечення якості в ЄПВО, затверджені в Бергені (ЄСР – європейські стандарти і рекомендації), стали визначальним чинником змін у забезпеченні якості. Їх почали запроваджувати всі країни, і деякі з них мають значний прогрес. Зокрема у сфері зовнішнього забезпечення якості досягнуто більше ніж будь-коли. Із 2005 р. зросла участь студентів на всіх рівнях, хоч ця сфера все ще потребує суттєвих змін. Вищі навчальні заклади повинні продовжувати розробку внутрішніх систем забезпечення якості. Ми визнаємо прогресивні зрушення щодо взаємного визнання акредитацій та рішень щодо забезпечення якості, а також підтримуємо ідею активної міжнародної співпраці агенцій із забезпечення якості.

2.13. Перший Європейський форум із забезпечення якості, організований спільно EUA, ENQA, EURASHE та ESIB (ГрупаЕ4) в 2006 р., сприяв обговоренню досягнень у сфері забезпечення якості в Європі. Ми підтримуємо ці чотири організації у справі проведення щорічних Європейських форумів із забезпечення якості, а також у сприянні обміну позитивним досвідом і забезпеченні поліпшення якості в ЄПВО і надалі.

2.14. Ми вдячні Групі Е4 за практичне втілення нашої ідеї створення Реєстру агенцій із забезпечення якості європейської вищої освіти. Мета реєстру – надати відкритий доступ до достовірних даних про агенції забезпечення якості, які працюють відповідно до вимог Європейських стандартів і рекомендацій, усім зацікавленим особам, а також широкій громадськості. Таким чином це підвищить довіру до вищої освіти в ЄПВО та поза його межами, а також полегшить процедуру взаємного визнання рішень із забезпечення якості та акредитації. Ми вітаємо створення реєстру Групою Е4, яка працює в партнерстві, яке ґрунтується на запропонованій членами цієї групи робочій моделі. Реєстр буде добровільним, функціонувати за рахунок самофінансування, а також незалежним і прозорим. Заявки на включення до реєстру мають оцінюватися на основі повної відповідності вимогам Європейських стандартів і рекомендацій, що зазвичай підтверджуються даними національного наглядового органу. Ми просимо групу Е4 регулярно доповідати нам про стан справ через BFUG, а також забезпечити зовнішню оцінку реєстру через два роки його роботи з урахуванням поглядів усіх зацікавлених осіб.

Докторанти та дослідники-початківці

2.15. Важливою метою залишається більш тісна співпраця ЄПВО з Європейським науковим простором (ЄНП). Ми розуміємо важливість для ЄПВО розробки та підтримки великої кількості різноманітних докторських програм, що базуються на загальній системі кваліфікацій, уникаючи при цьому надмірного регулювання. Разом із тим, ми розуміємо, що сприяння розвитку третього циклу, підвищення статусу, перспектив кар'єрного росту та фінансування дослідників-початківців є необхідними передумовами досягнення європейських цілей щодо покращання можливостей здійснення наукової діяльності, підвищення якості та конкурентоспроможності вищої освіти в Європі.

2.16. Тому ми звертаємося до вищих навчальних закладів з проханням докласти зусиль щодо запровадження докторських програм як складової власної стратегії та політики, а також розробити відповідні шляхи побудови кар'єри і надати можливості кар'єрного зростання для докторантів і дослідників-початківців.

2.17. Ми запрошуємо EUA і надалі надавати підтримку в рамках обміну досвідом серед вищих навчальних закладів стосовно низки інноваційних докторських програм, що створюються на всій території Європи, а також стосовно інших принципово важливих питань, таких як питання прозорого доступу до освіти, процедур нагляду і оцінювання, розвитку взаємозамінних навичок і шляхів покращання працевлаштування. Ми шукатимемо належні можливості сприяння більш широкому обміну інформацією стосовно джерел фінансування та з інших питань, що обговорюються урядами наших держав, а також іншими установами, які займаються політикою фінансування.

Соціальний вимір

2.18. Вища освіта має відігравати важливу роль у сприянні соціальній єдності, зменшенні нерівності, підвищенні рівня знань, умінь і компетентності в суспільстві. Політика, таким чином, має бути спрямована на максимальне розкриття потенціалу людей з позиції їхнього особистісного зростання і вкладу в стає та демократичне суспільство знань. Ми поділяємо прагнення суспільства, щоб студентство, яке вступає до вищих навчальних закладів, отримує вищу освіту та закінчує навчання на всіх її рівнях, мало відображати суспільну різноманітність. Отже, ми і надалі докладатимемо зусилля, щоб надавати більш відповідні потребам студентства послуги, створити більш гнучкі підходи до навчання в системі вищої освіти, а також розширити доступ до вищої освіти на всіх рівнях, забезпечуючи при цьому рівні можливості.

Європейський простір вищої освіти в контексті глобалізації

2.19. Ми із задоволенням зазначаємо, що в багатьох частинах світу Болонські реформи викликали неабияку зацікавленість і породили дискусії серед європейських і міжнародних партнерів стосовно широкого кола питань. Ці питання включають визнання кваліфікацій; переваги співпраці, заснованої на партнерстві;

взаємодовіру та взаєморозуміння; а також ті цінності, що є підґрунтям Болонського процесу. Більше того, ми визнаємо той факт, що в деяких країнах інших частин світу були докладені зусилля для того, щоб привести свою систему вищої освіти у відповідність до положень Болонського процесу.

2.20. Ми підтверджуємо стратегію "Європейського простору вищої освіти в глобальному вимірі" та продовжимо подальшу роботу за такими основними стратегічними напрямками: поліпшення інформування про ЄПВО, сприяння поліпшенню привабливості та конкурентоспроможності ЄПВО; посилення співробітництва на основі партнерства; інтенсифікація стратегічного діалогу; поліпшення процедури визнання. Ця робота має розглядатися відповідно до *Рекомендацій OECD/UNESCO щодо забезпечення якості у вищій освіті*.

[Джерело: На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації / Комюніке Конференції Міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти м. Лондон, 16–19 травня 2007 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС 2020 – ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР ВИЩОЇ ОСВІТИ В НОВОМУ ДЕСЯТИРІЧЧІ

Комюніке конференції Європейських міністрів,
відповідальних за вищу освіту, Льовені Лубен-ла-Ньов,
28–29 квітня 2009 р.

Ми, міністри, відповідальні за вищу освіту в 46 країнах-учасниках Болонського процесу, зібралися в місті Льовен/Лубен-ла-Ньов (Бельгія) 28–29 квітня 2009 р., щоб критично оцінити досягнення в рамках Болонського процесу і встановити пріоритети Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) на наступне десятиріччя.

Преамбула

1. У десятиріччі до 2020 р. Європейська вища освіта має зробити вирішальний внесок у реалізацію Європи знань, яка є висококreatивною та інноваційною. Стоячи перед викликом ста-

ріння населення, Європа може досягти успіху в цій справі за умови, якщо вона максимально розкриє таланти і здібності всіх своїх громадян і повністю долучиться до навчання протягом життя і більш широкій участі у вищій освіті.

2. Європейська вища освіта також стоїть перед ще більш важливим викликом і майбутніми можливостями глобалізації та прискореного технологічного розвитку з новими постачальниками послуг, новими особами, що навчаються, і новими типами навчання. Студентоцентроване навчання і мобільність допоможуть студентам розвинути компетенції, які необхідні їм на ринку праці, що постійно змінюється, і надасть їм можливість стати активними та відповідальними громадянами.

3. Наші суспільства сьогодні стоять перед наслідками глобальної фінансової й економічної кризи. Щоб досягти сталого економічного відродження і розвитку, динамічна і гнучка європейська вища освіта спрямовуватиме зусилля на інновації, що ґрунтуються на інтеграції освіти і науки на всіх рівнях. Ми визнаємо, що вища освіта має відігравати ключову роль, щоб успішно відповідати викликам, що стоять перед нами, сприяти культурному і соціальному розвитку наших суспільств. Таким чином, ми вважаємо суспільне інвестування у вищу освіту найвищим пріоритетом.

4. Ми підтверджуємо нашу повну відданість цілям Європейського простору вищої освіти, що є простором, де вища освіта є суспільною відповідальністю, де всі вищі навчальні заклади відповідають широким потребам суспільства завдяки різноманітності своїх місій. Нашою метою є гарантувати вищим навчальним закладам необхідні ресурси для продовження виконання своїх цілей в повному обсязі, таких як підготовка студентів до життя як активних громадян демократичного суспільства, підготовка студентів до побудови їхньої майбутньої кар'єри, а також забезпечення можливостей для особистісного розвитку, створення і підтримка широкої та вдосконаленої бази знань, стимулювання дослідницької діяльності та інновацій. Необхідне реформування системи політики вищої освіти, що відбувається, буде й надалі закріплюватися в європейських цінностях інституційної автономії, академічної свободи і соціальної справедливості та потребуватиме повного залучення студентів і викладачів.

I. Досягнення і консолідація

5. За останнє десятиріччя ми створили Європейський простір вищої освіти, гарантуючи, що він і надалі спиратиметься на європейську інтелектуальну, наукову і культурну спадщину та прагнення, і характеризуватиметься постійною співпрацею між державою, вищими навчальними закладами, студентами, викладачами, роботодавцями та іншими зацікавленими сторонами. У процесі реформування значним також був внесок європейських установ і організацій.

6. Болонський процес служить більшій сумісності й порівнянності національних систем вищої освіти і полегшує мобільність для осіб, що навчаються, а для навчальних закладів – залучення студентів і науковців з інших континентів. Вища освіта модернізується разом із прийняттям трициклової структури, включаючи, у національних контекстах, можливість проміжних кваліфікацій, пов'язаних з першим циклом, з прийняттям Європейських стандартів і рекомендацій із забезпечення якості, створенням Європейського реєстру агенцій із забезпечення якості та національних рамок кваліфікацій, пов'язаних із загальною рамкою Європейського простору вищої освіти, що ґрунтується на результатах навчання і навчальному навантаженні. Крім того, Болонський процес сприяв запровадженню Додатка до дипломата Європейської кредитно-трансферної системи для подальшого підвищення прозорості й визнання.

7. Цілі, установлені Болонською Декларацією, та напрямки дій, визначені протягом наступних років, сьогодні є такими ж значущими. Оскільки не всі цілі були повністю досягнуті, повне і належне їхнє запровадження на європейському, національному та інституційному рівнях потребуватиме підвищення темпу просування та рішучості після 2010 р.

II. Навчання для майбутнього: пріоритети вищої освіти в наступному десятиріччі

8. Прагнучи досягти найкращих результатів за всіма напрямками вищої освіти, ми відповідаємо на виклики нової епохи. Це вимагає постійного зосередження уваги на якості. Більше того, підтримуючи високоцінну різноманітність наших систем освіти,

національними політиками повністю визнаватимуться цінності різних місій вищої освіти, починаючи з навчання і дослідження до послуг населенню та залучення до соціальної єдності й культурного розвитку. Усі студенти і працівники вищих навчальних закладів мають бути достатньо підготовленими, щоб відповідати вимогам суспільства, що швидко змінюється та розвивається.

Соціальний вимір: рівний доступ і закінчення навчання

9. Студентський корпус у вищій освіті має відображати різноманітність населення Європи. Тому ми підкреслюємо соціальні характеристики вищої освіти і ставимо за мету забезпечення рівних можливостей доступу до якісної освіти. Доступ до вищої освіти має бути розширеним через сприяння можливостям студентів з мало представлених груп і забезпечення відповідних умов для завершення ними навчання. Це включає покращення навчального середовища, зняття всіх перешкод у навчанні, створення відповідних економічних умов заради того, щоб студенти могли користуватися навчальними можливостями на всіх рівнях. Кожна країна-учасниця має встановити вимірні цілі для розширення загальної участі й підвищення участі малопредставлених груп у вищій освіті, що мають бути досягнуті до кінця наступного десятиріччя. Зусилля щодо досягнення рівності у вищій освіті мають супроводжуватися діями в інших частинах освітніх систем.

Навчання протягом життя

10. Розширена участь також досягається через навчання протягом життя як інтегровану частину наших систем освіти. Навчання протягом життя підпорядковується принципу суспільної відповідальності. Мають забезпечуватися доступність, якість надання, прозорість інформації. Навчання протягом життя включає отримання кваліфікацій, розширення кола знань і розуміння, набуття нових навичок і компетенцій, збагачення особистісного зростання. Навчання протягом життя передбачає, що кваліфікації можуть набуватися через гнучкі траєкторії навчання, включаючи заочне ("неповне") навчання, а також навчання на виробництві (підприємстві, робочому місці).

11. Запровадження стратегії навчання протягом життя вимагає надійних партнерських відносин між державними органами, вищими навчальними закладами, студентами, роботодавцями і

працівниками. Стратегія навчання протягом життя Європейської хартії університетів, що розроблена Європейською асоціацією університетів, робить корисний внесок у визначення такого партнерства. Успішні стратегії навчання протягом життя включатимуть основні принципи і процедури визнання попереднього навчання на основі результатів навчання, незалежно від того, чи знання, навички і компетенції були отримані через формальні, неформальні або неофіційні траєкторії навчання. Навчання протягом життя має бути підкріплено відповідними організаційними структурами і фінансуванням. Навчання протягом життя, що заохочується національними стратегіями, має запроваджуватися в інституційну практику вищих навчальних закладів.

12. Розробка національних рамок кваліфікацій є важливим кроком у запровадженні навчання протягом життя. Нашою метою є їхнє запровадження і підготовка до самосертифікації відповідно до Загальної рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти до 2012 р. Це потребуватиме постійної координації на рівні ЄПВО та з Європейською рамкою кваліфікацій навчання протягом життя. У національних контекстах проміжні кваліфікації всередині першого циклу можуть бути засобом розширення доступу до вищої освіти.

Працевлаштування

13. Ринок праці все більше залежить від навичок високого рівня та переносних компетенцій. Вища освіта має озброїти студентів поглибленими знаннями, навичками та компетенціями, потрібними протягом їхньої професійної кар'єри. Працевлаштування надає можливість особам повністю скористатися можливостями на ринках праці, що змінюються. Ми маємо на меті підвищення рівня початкових кваліфікацій, а також підтримку та оновлення кваліфікованої робочої сили шляхом тісної співпраці між урядами, вищими навчальними закладами, соціальними партнерами і студентами. Це дозволить навчальним закладам краще реагувати на потреби роботодавців, а роботодавцям – краще зрозуміти перспективу освіти. Вищі навчальні заклади разом з урядами, державними органами і роботодавцями мають покращувати надання, доступність і якість своїх вакансій та консультаційних послуг, пов'язаних з працевлаштуванням студентів і випускників. Ми

заохочуємо включення виробничої практики до навчальних програм, а також до навчання на робочому місці.

Студентоцентроване навчання і навчальна місія вищої освіти

14. Ми підтверджуємо важливість навчальної місії вищих навчальних закладів і необхідність постійного реформування навчальних планів у напрямку розробки результатів навчання. Студентоцентроване навчання вимагає надання кожному студенту можливостей нових підходів до навчання і викладання, ефективної підтримки і структур з консультування та навчальних планів, що є більш чітко спрямованими на особу, що навчається, на всіх трьох циклах. Отже, реформа навчальних планів є постійним процесом, що приводить до гнучких індивідуальних траєкторій навчання високої якості. Викладачі в тісній співпраці зі студентами та представниками роботодавців мають постійно розвивати результати навчання і міжнародні референтні точки для зростаючого числа предметних галузей. Ми просимо вищі навчальні заклади звертати особливу увагу на покращення якості навчання за своїми програмами навчання на всіх рівнях. Це має бути пріоритетом у подальшому запровадженні Європейських стандартів і рекомендацій із забезпечення якості.

Освіта, наука (дослідження) та інновація

15. На всіх рівнях вища освіта має ґрунтуватися на сучасному рівні досліджень і розвитку науки, сприяючи, таким чином, інноваціям і креативності в суспільстві. Ми визнаємо, що програми вищої освіти, включаючи такі, що ґрунтуються на прикладній науці, можуть сприяти інноваціям. Отже, кількість людей з дослідницькими компетенціями має зростати. Докторські програми повинні забезпечувати дисциплінарні дослідження високої якості й усе більше доповнюватися міждисциплінарними та міжгалузевими програмами. Більше того, державні органи і вищі навчальні заклади мають збільшувати привабливість кар'єрного зростання дослідників-початківців.

Міжнародна відкритість

16. Ми закликаємо європейські вищі навчальні заклади до подальшої інтернаціоналізації своєї діяльності та залучення до

глобальної співпраці задля сталого розвитку. Спільні загальноєвропейські дії підкреслять привабливість і відкритість європейської вищої освіти. Конкуренція в глобальному масштабі доповнюватиметься посиленням діалогом і співпрацею на основі партнерства з іншими регіонами світу, зокрема через організацію Форумів Болонської Політики із залученням різних зацікавлених сторін.

17. Транснаціональна освіта має керуватися Європейськими стандартами і рекомендаціями із забезпечення якості як такими, що застосовуються в Європейському просторі вищої освіти, та відповідати Рекомендаціям ЮНЕСКО/ОЕСР із забезпечення якості в транскордонній вищій освіті.

Мобільність

18. Ми віримо, що мобільність студентів, дослідників-початківців і викладачів покращить якість програм і високий рівень досліджень, посилить академічну і культурну інтернаціоналізацію європейської вищої освіти. Мобільність важлива для особистісного розвитку і працевлаштування, вона сприяє повазі до різноманітності й надає можливість мати справу з іншими культурами. Вона заохочує до мовного плюралізму, таким чином підкреслюючи багатомовну традицію Європейського простору вищої освіти, а також підвищує співпрацю і конкуренцію між вищими навчальними закладами. Отже, мобільність має стати ознакою Європейського простору вищої освіти. Протягом періоду до 2020 р. ми ставимо за мету підвищення мобільності, забезпечення її високої якості та урізноманітнення її видів і обсягу. У 2020 р. щонайменше 20 відсотків осіб, що закінчуватимуть навчання в країнах Європейського простору вищої освіти, повинні мати період навчання або стажування за кордоном.

19. У кожному із трьох циклів можливості для мобільності мають бути створені в структурі ступеневих програм. Спільні ступені й програми, як і вікна мобільності, мають стати більш загальною практикою. Більше того, політика мобільності повинна ґрунтуватися на низці практичних заходів, що належать до фінансування мобільності, визнання, доступної інфраструктури, візових правил і дозволів на роботу. Необхідними вимогами є гнучкі траєкторії навчання й активна інформаційна політика, повне визнання навчальних досягнень, підтримка навчання та

повна портативність грантів і позик. Мобільність має також сприяти більш збалансованому потоку студентів, що приїжджають і виїжджають на навчання в усьому Європейському просторі вищої освіти, і ми ставимо за мету кращий рівень участі різних груп студентів.

20. Для залучення до вищих навчальних закладів висококваліфікованих викладачів і дослідників необхідними є привабливі робочі умови і кар'єрні шляхи, а також відкритий міжнародний прийом на роботу. Кадрові структури мають бути адаптовані до сприяння мобільності викладачів і дослідників-початківців; визначатимуться рамкові умови для забезпечення відповідного доступу мобільних викладачів до соціального забезпечення та сприяння портативності їхніх пенсій і додаткових пенсійних прав, що забезпечить краще використання існуючих правових рамок.

Збір даних

21. Покращений і посилений збір даних допоможе здійснювати моніторинг прогресу досягнення цілей, установлених у порядку денному соціального виміру, працевлаштування і мобільності, а також в усіх інших пріоритетних областях і слугуватиме основою як для аналітичного звіту, так і порівняння.

Багатовимірні інструменти прозорості

22. Ми зазначаємо, що існують декілька поточних ініціатив щодо розробки механізмів надання більш детальної інформації про вищі навчальні заклади в ЄПВО для забезпечення більшої прозорості їхньої різноманітності. Ми вважаємо, що такі механізми, включаючи ті, що допомагають системам і закладам вищої освіти відповідно визначати і порівнювати свої сили, мають розроблятися за тісних консультацій з ключовими зацікавленими сторонами. Ці інструменти прозорості мають бути тісно пов'язані з принципами Болонського процесу, зокрема забезпечення м'якості й визнанням, ґрунтуватися на порівнянних даних і відповідних індикаторах для опису різноманітних профілів вищих навчальних закладів та їхніх програм.

Фінансування

23. Вищі навчальні заклади досягли більшої автономії, водночас швидко зросли очікування того, що вони будуть чутливо реа-

гувати на потреби суспільства і будуть підзвітними. У межах громадської відповідальності ми визнаємо, що державне фінансування залишається основним пріоритетом у гарантуванні рівного доступу та подальшого сталого розвитку автономних вищих навчальних закладів. Більша увага має приділятися знаходженню нових і диверсифікованих джерел і методів фінансування.

III. Організаційна структура і супровід

24. Теперішня організаційна структура Болонського процесу, яка характеризується співпрацею між урядами, академічною спільнотою з її представницькими організаціями та іншими зацікавленими сторонами, вважається відповідною своїй меті. У майбутньому Болонський процес буде спільно очолюватися країною, яка головує в ЄС, та країною, що не є членом ЄС.

25. Для взаємодії з іншими сферами політики Групи супроводу Болонського процесу співпрацюватимуть з експертами та особами, що визначають політику в інших галузях, таких як дослідження, імміграція, соціальне забезпечення та працевлаштування.

26. Ми доручаємо Групі супроводу Болонського процесу підготувати робочий план до 2012 р. для виконання пріоритетів, визначених у цьому Комюніке, та рекомендацій звітів, поданих на цю конференцію міністрів, з можливістю подальшої інтеграції результатів незалежного оцінювання Болонського процесу.

Зокрема, ми просимо Групу супроводу Болонського процесу:

- визначити індикатори виміру та моніторингу мобільності й соціального виміру у зв'язку зі збором даних;
- визначити, яким чином може бути досягнута збалансована мобільність у середині ЄПВО;
- здійснювати моніторинг розробки механізмів прозорості й надати звіт до конференції міністрів 2012 р.;
- установити мережу, оптимізуючи використання існуючих структур для більшого інформування і просування Болонського процесу за межами ЄПВО;
- супроводжувати рекомендації щодо аналізів національних планів дій із визнання.

27. Звіт щодо прогресу запровадження положень Болонського процесу виконуватиметься в скоординований спосіб.

Ще більше вдосконалюватиметься методологія аналітичного звіту, яка ґрунтується на показниках.

Робота зі звіту буде проводитися під контролем Групи супроводу Болонського процесу, результатом якої стане загальний звіт, що інтегруватиме зазначені вище джерела, до конференції міністрів 2012 р.

28. Ми просимо групу E4 (ENQA-EUA-EURASHE-ESU) продовжувати співпрацю з подальшого розвитку Європейського виміру забезпечення якості й, зокрема, забезпечити, щоб Європейський реєстр агенцій із забезпечення якості був оцінений ззовні, ураховуючи погляди зацікавлених сторін.

29. Ми зустрінемося знову на ювілейній Болонській конференції, яку спільно прийматимуть Австрія та Угорщина в Будапешті й Відні 11–12 березня 2010 р. Наступна чергова конференція міністрів відбудеться в Румунії в Бухаресті у квітні 2012 р. Подальші конференції міністрів будуть проведені в 2015, 2018 та 2020 рр.

[Джерело: Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти в новому десятиріччі / Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, Leuven, / Louvain-la-Neuve, 28–29 квітня 2009 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

ПОЛОЖЕННЯ

про порядок реалізації

права на академічну мобільність

(Затверджене Постановою Кабінету Міністрів України
№ 579 від 12 серпня 2015 р.)

1. Це Положення встановлює порядок організації програм академічної мобільності для учасників освітнього процесу вітчизняних вищих навчальних закладів (наукових установ) (далі – вітчизняні учасники освітнього процесу) на території України чи поза її межами та учасників освітнього процесу іноземних вищих навчальних закладів (наукових установ) (далі – іноземні учасники освітнього процесу) на території України.

2. Цілі, завдання та загальні правила забезпечення і реалізації права на академічну мобільність повинні відповідати основним

принципам Спільної декларації міністрів освіти Європи "Європейський простір у сфері вищої освіти", прийнятої в м. Болоньї 19 червня 1999 р. (Болонська декларація).

3. Вітчизняні учасники освітнього процесу і вищі навчальні заклади (наукові установи) та іноземні учасники освітнього процесу і навчальні заклади (наукові установи), що беруть участь у програмах академічної мобільності, є учасниками академічної мобільності.

4. Право на академічну мобільність може бути реалізовано на підставі міжнародних договорів про співробітництво в галузі освіти і науки, міжнародних програм і проєктів, договорів про співробітництво між вітчизняними вищими навчальними закладами (науковими установами) або їхніми основними структурними підрозділами, між вітчизняними та іноземними вищими навчальними закладами (науковими установами) та їхніми основними структурними підрозділами (далі – вищі навчальні заклади (наукові установи) – партнери), а також може бути реалізовано вітчизняним учасником освітнього процесу з власної ініціативи, підтриманої адміністрацією вітчизняного вищого навчального закладу (наукової установи), в якому він постійно навчається або працює, на основі індивідуальних запрошень та інших механізмів.

5. За місцем реалізації права на академічну мобільність вона поділяється на:

- внутрішню академічну мобільність – академічна мобільність, право на яку реалізується вітчизняними учасниками освітнього процесу у вищих навчальних закладах (наукових установах) – партнерах у межах України;
- міжнародну академічну мобільність – академічна мобільність, право на яку реалізується вітчизняними учасниками освітнього процесу у вищих навчальних закладах (наукових установах) – партнерах поза межами України, а також іноземними учасниками освітнього процесу у вітчизняних вищих навчальних закладах (наукових установах).

Основними видами академічної мобільності є:

- ступенева мобільність – навчання у вищому навчальному закладі, відмінному від постійного місця навчання учасника

освітнього процесу, з метою здобуття ступеня вищої освіти, що підтверджується документом (документами) про вищу освіту або про здобуття ступеня вищої освіти від двох або більше вищих навчальних закладів;

- кредитна мобільність – навчання у вищому навчальному закладі, відмінному від постійного місця навчання учасника освітнього процесу, з метою здобуття кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи та/або відповідних компетентностей, результатів навчання (без здобуття кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи), що будуть визнані у вищому навчальному закладі постійного місця навчання вітчизняного чи іноземного учасника освітнього процесу. При цьому загальний період навчання для таких учасників за програмами кредитної мобільності залишається незмінним.

6. Навчання вітчизняних та іноземних учасників освітнього процесу за узгодженими між вищими навчальними закладами (науковими установами) – партнерами освітніми програмами, що включають програми академічної мобільності, може передбачати отримання випускниками документа про вищу освіту вищого навчального закладу (наукової установи) – партнера, а також спільних або подвійних документів про вищу освіту вищих навчальних закладів (наукових установ) – партнерів.

7. Формами академічної мобільності для учасників освітнього процесу, що здобувають освітні ступені молодшого бакалавра, бакалавра, магістра та доктора філософії у вітчизняних вищих навчальних закладах, є:

- навчання за програмами академічної мобільності; мовне стажування;

- наукове стажування.

8. Формами академічної мобільності для осіб, що здобувають науковий ступінь доктора наук, науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників та інших учасників освітнього процесу, є:

- участь у спільних проектах;
- викладання;
- наукове дослідження;
- наукове стажування;
- підвищення кваліфікації.

9. Учасники освітнього процесу, які є здобувачами вищої освіти в межах програм внутрішньої мобільності, зараховуються до вищих навчальних закладів (наукових установ) – партнерів в Україні як такі, що тимчасово допущені до освітнього процесу і мають права та обов'язки здобувачів вищої освіти вітчизняного вищого навчального закладу (наукової установи).

10. За домовленістю між учасниками академічної мобільності:

- здійснюється відбір учасників освітнього процесу для участі в програмах академічної мобільності;
- регламентуються перелік вимог і документів, необхідних для підтвердження участі в програмі академічної мобільності, процедура і термін їхнього подання;
- визначаються етапи, фінансові умови, види та форми академічної мобільності, тривалість і зміст навчання та стажування у вищих навчальних закладах (наукових установах) – партнерах;
- визначаються умови визнання результатів навчання, стажування або проведення наукових досліджень і звітування науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників.

11. За здобувачами вищої освіти на період навчання в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) – партнері на території України чи поза її межами зберігаються відповідно до укладеного договору про академічну мобільність місце навчання та виплата стипендії згідно із законодавством протягом навчання, стажування чи провадження наукової діяльності в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) – партнері на території України чи поза її межами, якщо стипендія не передбачена умовами академічної мобільності.

12. Особи, що уклали договори про навчання за програмою академічної мобільності, не відраховуються зі складу здобувачів вищої освіти на період реалізації права на академічну мобільність та обліковуються в Єдиній державній електронній базі з питань освіти.

13. Здобувач вищої освіти, крім вивчення у вищому навчальному закладі – партнері обов'язкових навчальних дисциплін, має право самостійного вибору додаткових навчальних дисциплін за погодженням з вищим навчальним закладом, що направив його на навчання.

14. Іноземні здобувачі вищої освіти, що реалізують право на академічну мобільність у рамках договорів про співробітництво між вітчизняними та іноземними вищими навчальними закладами (науковими установами) – партнерами, можуть бути зараховані на навчання до вітчизняних вищих навчальних закладів:

- за рахунок коштів міжнародних програм та організацій;
- за рахунок власних надходжень вищих навчальних закладів;
- за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб;
- на умовах безоплатного навчання в разі взаємного обміну здобувачами вищої освіти, у тому числі за спільними освітніми програмами, які передбачають отримання спільного або подвійного документа (документів) про вищу освіту на умовах безоплатного навчання в разі міжнародного обміну здобувачами вищої освіти, якщо кількість таких іноземних здобувачів вищої освіти не перевищує кількості вітчизняних здобувачів вищої освіти, які навчаються в іноземному вищому навчальному закладі-партнері в межах програм академічної мобільності відповідно до укладених між вищими навчальними закладами договорів про міжнародну академічну мобільність.

15. Науково-педагогічні, наукові, педагогічні працівники вищих навчальних закладів (наукових установ) усіх форм власності можуть реалізувати право на академічну мобільність для провадження професійної діяльності відповідно до укладеного договору про участь у програмі академічної мобільності. При цьому за зазначеними працівниками зберігається основне місце роботи у вітчизняному вищому навчальному закладі (науковій установі) до одного року. Оплата праці відповідно до законодавства за основним місцем роботи зберігається на термін до шести місяців, якщо вона не передбачена програмою академічної мобільності.

16. Іноземні наукові, педагогічні працівники вищих навчальних закладів (наукових установ), які залучені до провадження освітньої та наукової діяльності, під час перебування у вітчизняному вищому навчальному закладі (науковій установі) – партнері мають усі права та обов'язки його працівників.

Умови приїзду провідних іноземних науковців і діячів освіти на запрошення вітчизняних вищих навчальних закладів (наукових

установ) та їхнє перебування в Україні можуть визначатися додатковими договорами, укладеними між вітчизняним вищим навчальним закладом (науковою установою) та запрошеною особою.

17. Визнання результатів навчання здійснюється на основі Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи. Порівняння обсягу навчального навантаження під час здобуття вищої освіти в межах програми академічної мобільності повинно ґрунтуватися на зіставленні результатів навчання, яких було досягнуто здобувачем вищої освіти у вищому навчальному закладі-партнері, та результатів навчання, запланованих освітньою програмою вищого навчального закладу, в якому здобувач навчається на постійній основі.

Якщо здобувач вищої освіти під час перебування у вищому навчальному закладі (науковій установі) – партнері, на базі якого реалізується право на академічну мобільність, не виконав програму навчання, то після повернення до вищого навчального закладу (наукової установи), в якому він навчається на постійній основі, йому може бути запропоновано індивідуальний графік ліквідації академічної заборгованості або повторний курс навчання за рахунок коштів фізичних чи юридичних осіб.

[Джерело: Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність. (Затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 579 від 12 серпня 2015 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

ПОЛОЖЕННЯ

про порядок реалізації права на академічну мобільність Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Затверджено ректором Київського національного університету
імені Тараса Шевченка 29.06.2016 року)

Загальні положення

1. Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність учасників освітнього процесу Київського націона-

льного університету імені Тараса Шевченка (далі – Університет) розроблене відповідно до Закону України "Про вищу освіту", Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 579, інших нормативно-правових документів з питань вищої освіти, а також Статуту Університету.

2. Положення встановлює порядок організації програм академічної мобільності для учасників освітнього процесу Університету на території України чи поза її межами та учасників освітнього процесу вітчизняних іноземних вищих навчальних закладів/ наукових установ (далі – вітчизняні/іноземні учасники) в Університеті.

3. Учасники освітнього процесу Університету, а саме здобувачі освітніх ступенів молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, освітньо-наукового ступеня доктора філософії, здобувачі наукового ступеню доктора наук, науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники й інші учасники освітнього процесу та вітчизняні/іноземні учасники і навчальні заклади (наукові установи), що беруть участь у програмах академічної мобільності, є учасниками академічної мобільності (далі – Учасники).

4. Право на академічну мобільність може бути реалізоване на підставі міжнародних договорів про співробітництво в галузі освіти та науки, міжнародних програм та проєктів, договорів про співробітництво між Університетом або його основними структурними підрозділами та вітчизняними/іноземними вищими навчальними закладами (науковими установами) та їх основними структурними підрозділами (далі – вищі навчальні заклади/ наукові установи – партнери), а також може бути реалізоване Учасником з власної ініціативи, підтриманої адміністрацією Університету, в якому він постійно навчається або працює, на основі індивідуальних запрошень та інших механізмів.

5. Університет – партнер – це український чи іноземний вищий навчальний заклад / наукова установа, з яким/якою Університет уклав відповідний договір про співробітництво.

6. Загальноорганізаційний супровід міжнародної академічної мобільності щодо укладання відповідних угод та здійснення / підтримку зв'язків із вищими навчальними закладами / науковими установами – партнерами, інформування

факультетів, кафедр щодо наявних програм, ознайомлення з інформаційними пакетами здійснює Відділ міжнародного співробітництва.

7. Організаційний супровід програм академічної мобільності в Університеті – надання методичної допомоги щодо оформлення документів для навчання за програмами академічної мобільності, перезарахування результатів навчання, контроль за виконанням програм тощо забезпечує Відділ академічної мобільності за підтримки Науково-методичного центру організації навчального процесу.

8. За місцем реалізації права на академічну мобільність вона поділяється на:

- внутрішню академічну мобільність – академічна мобільність, право на яку реалізується Учасниками Університету у вищих навчальних закладах / наукових установах – партнерах в межах України;

- міжнародну академічну мобільність – академічна мобільність, право на яку реалізується Учасниками Університету у вищих навчальних закладах / наукових установах – партнерах поза межами України, а також іноземними учасниками в Університеті.

Основними видами академічної мобільності є:

- ступенева мобільність – навчання у вищому навчальному закладі, відмінному від постійного місця навчання Учасника, з метою здобуття ступеня вищої освіти, що підтверджується документом (документами) про вищу освіту або про здобуття ступеня вищої освіти від двох або більше вищих навчальних закладів в одночасно;

- кредитна мобільність – навчання у вищому навчальному закладі, відмінному від постійного місця навчання Учасника, з метою здобуття кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи та/ або відповідних компетентностей, результатів навчання (без здобуття кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи), що будуть визнані в Університеті. Термін навчання за програмами кредитної мобільності у своїй сукупності не повинен перевищувати один академічний рік за весь період навчання Учасника в Університе-

ті. При цьому загальний період навчання для таких Учасників за програмами кредитної мобільності залишається незмінним.

9. Навчання вітчизняних та іноземних учасників за узгодженими між Університетом та партнерами освітніми програмами, що включають програми академічної мобільності, може передбачати отримання випускниками документа про вищу освіту Університету та партнера, а також спільних або подвійних документів про вищу освіту Університету та партнерів.

10. Академічна мобільність студентів Університету спрямована на підвищення якості вищої освіти, ефективності наукових досліджень та гармонізації стандартів вищої освіти, забезпечення конкурентоспроможності випускників Університету на українському та міжнародному ринках освітніх послуг і праці, залучення зарубіжного інтелектуального потенціалу до роботи в Університеті, набуття студентами досвіду впровадження інших моделей створення та поширення знань й поглиблення інтеграційних процесів з питань навчання і наукових досліджень.

11. Формами академічної мобільності для Учасників, що здобувають освітні ступені молодшого бакалавра, бакалавра, магістра та освітньо-науковий ступінь доктора філософії в Університеті, є:

- навчання за програмами академічної мобільності;
- мовне стажування;
- наукове стажування.

12. Формами академічної мобільності для осіб, що здобувають наукову ступінь доктора наук, науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників та інших Учасників, є:

- участь у спільних проектах;
- викладання;
- наукове дослідження;
- наукове стажування;
- підвищення кваліфікації.

Організаційне забезпечення академічної мобільності

13. Учасники академічної мобільності, які є здобувачами вищої освіти в межах програм внутрішньої мобільності, зарахову-

ються до вищих навчальних закладів / наукових установ – партнерів в Україні як такі, що тимчасово допущені до освітнього процесу і мають права та обов'язки здобувачів вищої освіти вітчизняного вищого навчального закладу / наукової установи.

14. У випадку, якщо учасник академічної мобільності Університету бере участь у міжнародній програмі академічної мобільності, конкурсний відбір здійснюється організацією, яка надає Учаснику грант на умовах і за критеріями, визначеними в установчих документах конкурсу.

15. Відбір учасників академічної мобільності Університету для участі в програмах академічної мобільності здійснюється на конкурсній основі, за нижченаведеними критеріями, але не обмежуючись ними: з урахуванням рейтингу їх успішності (відсутність академічних заборгованостей впродовж останнього навчального року, середній бал успішності – не нижче 80, що підтверджується візою декана чи координатора академічної мобільності відповідного факультету/інституту на рекомендаційному листі), участі у науковій роботі (наявність наукових публікацій (тези конференцій, наукові статті тощо), перемога в освітніх, наукових конкурсах та олімпіадах (дипломи переможців I–III ступенів), рекомендаційних листів, наданого мотиваційного листа та рівня володіння іноземною мовою (не нижче рівня B2). Факультети (Інститути) Університету мають право на встановлення додаткових критеріїв відбору Учасників для участі в програмах академічної мобільності.

16. До участі у програмах академічної мобільності Університету допускаються студенти денної форми навчання, які навчаються за освітнім рівнем магістра, а також студенти денної форми навчання, які успішно завершили 1-й рік навчання за освітнім рівнем молодшого бакалавра чи бакалавра.

17. Перелік необхідних документів для участі в програмі академічної мобільності для учасників академічної мобільності Університету:

- подання або заява на ім'я ректора із візами-погодженнями завідувача кафедри, декана факультету / директора інституту, резолюцією начальника Відділу академічної мобільності та ректора з науково-педагогічної роботи;

- копія запрошення та його переклад, завірений Відділом міжнародного співробітництва або координатором академічної мобільності факультету/інституту;

- Договір про академічну мобільність між Університетом та Учасником (Договір про навчання чи Договір про практику/стажування – для студентів);

- Договір про навчання (Learning Agreement on Academic Mobility Programme) між Університетом, Учасником та вищим навчальним закладом/науковою установою – партнером (для студентів, аспірантів) (оформляється за потреби);

- Графік заміни навчальних занять (для викладачів – за потреби);

- Індивідуальний навчальний план академічної мобільності (для студентів), підписаний Учасником, завідувачем кафедри, координатором академічної мобільності та затверджений деканом факультету/директором інституту або їх заступниками (оформляється за потреби).

17.1. Документи, зазначені в пункті 14, подаються до Відділу академічної мобільності не пізніше ніж за сім календарних днів до початку програми академічної мобільності.

18. За здобувачами вищої освіти на період навчання в іншому вищому навчальному закладі / науковій установі – партнері на території України чи поза її межами зберігаються відповідно до укладеного договору про академічну мобільність місце навчання та виплата стипендії згідно із законодавством протягом навчання чи стажування в іншому вищому навчальному закладі / науковій установі – партнері на території України чи поза її межами, якщо стипендія не передбачена умовами академічної мобільності.

18.1. Фінансові умови участі у програмі академічної мобільності:

- Виплата стипендії зберігається у повному обсязі, якщо учасник академічної мобільності (студент, аспірант, докторант) не отримує фінансування за програмою мобільності;

- Виплата стипендії зберігається у повному обсязі, якщо учасник академічної мобільності (студент, аспірант, докторант) отримує часткове фінансування (напр., вартість проживання програма покриває або надається гуртожиток), а кошти на дорожні витрати і харчування не передбачені програмою);

- Науковий, педагогічний, науково-педагогічний працівник Університету не отримує кошти на відрядження, якщо він має повне фінансування участі у програмі академічної мобільності;

- Оплата праці наукового, педагогічного, науково-педагогічного працівника відповідно до законодавства за основним місцем роботи зберігається на строк до шести місяців, якщо вона не передбачена програмою академічної мобільності.

19. Особи, що уклали договори про навчання чи практику/стажування за програмою академічної мобільності, не відраховуються із складу здобувачів вищої освіти на період реалізації права на академічну мобільність та обліковуються в Єдиній державній електронній базі з питань освіти.

20. Здобувай вищої освіти, крім вивчення у вищому навчальному закладі – партнері обов'язкових навчальних дисциплін, має право самостійного вибору додаткових навчальних дисциплін за погодженням з вищим навчальним закладом, що направив його на навчання.

21. Іноземні учасники, що реалізують право на академічну мобільність в рамках договорів про співробітництво між Університетом та іноземними вищими навчальними закладами / науковими установами – партнерами, можуть бути зараховані на навчання до Університету:

- за рахунок коштів міжнародних програм та організацій;
- за рахунок власних надходжень Університету;
- за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб;
- на умовах безоплатного навчання у разі взаємного обміну здобувачами вищої освіти, в тому числі за спільними освітніми програмами, які передбачають отримання спільного або подвійного документа (документів) про вищу освіту на умовах безоплатного навчання у разі міжнародного обміну здобувачами вищої освіти, якщо кількість таких іноземних здобувачів вищої освіти не перевищує кількість вітчизняних здобувачів вищої освіти, які навчаються в іноземному вищому навчальному закладі – партнері в межах програм академічної мобільності відповідно до укладених між вищими навчальними закладами договорів про міжнародну академічну мобільність.

22. Перелік необхідних документів для іноземних учасників академічної мобільності:

- подання від факультету / інституту на ім'я ректора із візами-погодженнями завідувача кафедри, декана факультету / директора інституту, резолюцією начальника Відділу академічної мобільності та проректора з науково-педагогічної роботи;
- копія запрошення;
- Договір про академічну мобільність між Університетом та Учасником.

Визнання результатів програми академічної мобільності в Університеті

23. Визнання результатів навчання в рамках академічного співробітництва з вищими навчальними закладами-партнерами здійснюється з використанням європейської системи трансферу та накопичення кредитів ECTS або з використанням системи оцінювання навчальних досягнень студентів, прийнятої у країні вищого навчального закладу-партнера, якщо в ній не застосовується ECTS.

24. У разі навчання студента Університету у вищому навчальному закладі-партнері, з метою отримання за результатами державної атестації документів про вищу освіту Університету та зарубіжного вищого навчального закладу-партнера, може здійснюватися складання академічної різниці у порядку, встановленому відповідно до чинного законодавства обох сторін.

25. Результати підсумкової атестації студентів за період навчання у вищому навчальному закладі-партнері представляються за шкалою, прийнятою у вищому навчальному закладі-партнері і переводяться у шкалу, прийняту в Університеті.

26. Атестація учасників академічної мобільності Університету, які навчаються за програмою академічної мобільності, здійснюється відповідними факультетами та інститутами у порядку, встановленому в Університеті.

Права та обов'язки учасників академічної мобільності вищих навчальних закладів-партнерів, які беруть участь у програмах академічної мобільності

27. Учасники мають право на:

- продовження навчання або вивчення окремих навчальних дисциплін, проведення наукових досліджень у вищих навчальних закладах-партнерах тощо;

- безпечні та нешкідливі умови навчання;
- користування: навчальною, науковою, виробничою, спортивною базою вищого навчального закладу, що приймає;
- участь у наукових конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, представлення своїх наукових робіт для публікацій;
- зарахування результатів навчання (кредитів) у вищому навчальному закладі-партнері, або результатів досліджень в установленому порядку;
- отримання документа про результати навчання або про відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень встановленого у вищому навчальному закладі-партнері зразка, якщо це передбачене програмою навчання студента.

28. Учасники зобов'язані:

- своєчасно надати необхідні документи для участі в програмі академічної мобільності;
- не пізніше визначеної дати прибути до місця виконання програми академічної мобільності;
- дотримуватися під час виконання програми академічної мобільності законодавства країни перебування та правил внутрішнього розпорядку, Статуту, інших нормативно-правових документів вищого навчального закладу-партнера;
- успішно виконати програму академічної мобільності за затвердженим індивідуальним навчальним планом та Договором про навчання чи про практику/стажування;
- вчасно повернутися до Університету після завершення програми академічної мобільності у вищому навчальному закладі-партнері.

Порядок звітування та оформлення документів за результатами програми академічної мобільності

29. По завершенню програми Учасник представляє на профільну кафедру та до Відділу академічної мобільності:

- звіт у письмовій формі, завізований куратором програми академічної мобільності вищого навчального закладу / наукової установи-партнера (співробітники Університету подають копію звіту також до відділу нарахування заробітної плати та стипендії);

- копію документу, що засвідчує результати проходження програми академічної мобільності (Сертифікат, Диплом, Академічну довідку, виписку навчальних досягнень – Transcript of Records);

- копію закордонного паспорту із ідентифікаційною сторінкою та сторінками з відмітками про перетин кордону України (необхідно звернути увагу, що відмітки в закордонному паспорті про перетин кордону України ставлять за вимогою у зв'язку зі спрощенням візового режиму).

30. Якщо здобувач вищої освіти під час перебування у вищому навчальному закладі / науковій установі – партнері, на базі якого реалізується право на академічну мобільність, не виконав програму навчання, то після повернення до Університету йому може бути запропоновано індивідуальний графік складання академічної заборгованості або повторний курс навчання за рахунок коштів фізичних чи юридичних осіб.

Організаційне забезпечення академічної мобільності для осіб, що здобувають наукову ступінь доктора наук, науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників та інших Учасників

31. Науково-педагогічні, наукові, педагогічні працівники Університету можуть реалізувати право на академічну мобільність для провадження професійної діяльності відповідно до укладеного Договору про участь у програмі академічної мобільності за погодження завідувача кафедри, координатора академічної мобільності та декана факультету / директора інституту. Ігри цьому за зазначеними працівниками зберігається основне місце роботи в Університеті до одного року.

32. В окремих випадках, у разі неможливості забезпечення реалізації освітнього процесу науково-педагогічними працівниками із-за бажання взяти участь у програмах, академічної мобільності, їх навчальне навантаження на період участі може виконуватися на умовах погодинної оплати іншими науково-педагогічними працівниками відповідної спеціальності з числа викладачів кафедри за погодженням викладача, який бере участь у програмі академічної мобільності, завідувача кафедри та декана факультету/директора інституту без збереження заробітної плати.

33. Іноземні наукові, педагогічні працівники вищих навчальних закладів / наукових установ, які залучені до провадження освітньої та наукової діяльності, під час перебування в Університеті мають усі права та обов'язки його працівників (фінансові умови провадження професійної діяльності іноземних учасників в Університеті фіксуються додатково в рамках відповідних угод, договорів тощо).

34. Умови приїзду провідних іноземних науковців та діячів освіти на запрошення Університету та їх перебування в Україні можуть визначатися додатковими договорами, укладеними між Університетом та запрошеною особою.

[Джерело: Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність КНУ ім. Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univ.kiev.ua].

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ОСВІТИ

Гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008

(Стаття "Європейський вимір в освіті")

Європейський вимір в освіті – певний стандарт знань про Європу для трансляції через навчання, зокрема "широке поняття, що відображає процес перетворення Європи на пріоритет шкільної освіти" (Shennan, 1991), "динамічне поняття, що передбачає навчання учнів знань про Європу, в Європі та для Європи" (Stobart, 1991); "поняття, яке включає знання (учні мають краще знати про європейський контингент), навички (лінгвістичні, комунікаційні, соціальні) та ставлення (яке примушує учнів бути відданими Європі, розвивати європейську ідентичність і свідомість" (Brock & Tulasiewicz, 1994); "знання традицій, культури, мови та економічного стану інших європейських країн з метою одержання комплексного уявлення про Європу та визнання розмаїття в її межах"(Енн Лоу-Беєр, 1997).

Поняття "європейський вимір" уперше офіційно прозвучало в 1976 р. як напрям політики європейської економічної співдружності в Першій програмі дій в освіті та в 1977 р. в заяві ЄЕС "назустріч європейській освітній політиці". У цей період "євро-

пейський вимір" розглядався як засіб для формування розуміння того, що означає бути європейцем. Реалізація "європейського виміру" відбувалася через програми типу "Коменіус", спрямовані на співробітництво між школами різних країн.

З початку 90-х років XX століття зміст поняття "європейський вимір" починає трансформуватись у зв'язку з поширенням ідей" європейства "на культурну, соціальну та політичну сферу життя ЄС (1988). "Про європейський вимір в освіті" розширює трактування "європейського виміру", наголошуючи, що освітні цілі "європейського виміру" включають демократію, соціальну справедливість, повагу прав людини та "посилення почуття європейської ідентичності" як частину підготовки молоді для реалізації прогресу на шляху побудови ЄС. Зазначалося, що навчання "європейському виміру" має стати обов'язковою складовою освіти для майбутніх громадян ЄС. Для реалізації проголошених завдань країнам-членам рекомендувалося запроваджувати ідеї "європейської ідентичності" до змісту після обов'язкової освіти, оскільки ці освітні ланки безпосередньо пов'язані з розвитком економіки та дотичні до ринків праці. Зокрема, Резолюція висувала чотири цілі для запровадження "європейського виміру":

1) посилення у молоді почуття європейської ідентичності та відчуття цінності європейської цивілізації, що є важливим для захисту принципів демократії, соціальної справедливості та поваги до прав людини; 2) підготування молоді до участі в економічному та соціальному житті Співдружності; 3) сприяння усвідомленню молоддю переваг Співдружності, як і викликів, що стоять перед нею; 4) покращення знань молоді про співдружність і країни-члени, їхню історію, культуру та економіку, що сприятиме розумінню важливості співпраці країн-членів і країн Європи і світу.

Підписання Маастрихтської угоди (1992) на законодавчому рівні визнало важливість спільних дій країн-членів у сфері освіти, зокрема імплементації" європейського виміру" в освіту. Так, у ст. 126 розд. 3 Договору про європейський союз наголошується, що "Співдружність сприятиме розвитку якісної освіти шляхом співробітництва держав-членів..." і що діяльність Співдружності буде спрямована на розвиток "європейського виміру" через нав-

чання та поширення мов у країнах-членах, модернізацію змісту освіти в напрямі включення поняття "європейський вимір" дошкільних дисциплін, запровадження дистанційної освіти, обмін учнями та педагогами (програми "Леонардо", "Сократ" тощо).

Іншою європейською організацією, яка активно розвиває "європейський вимір", є РЄ. Поняття "європейський вимір" у трактовці РЄ базується на ідеї взаєморозуміння між народами Європи через вивчення мов, історії та культури, яка була проголошена Європейською культурною конвенцією (1954). У цьому контексті "європейський вимір" розглядається РЄ як такий, що транслює цінності всього європейського континенту і ніяк не є синонімом незалежності до певної європейської організації (Рекомендація РЄ 1111(1988) "Про європейський вимір освіти").

Наголошуючи, що "європейський вимір" не загрожує національній, регіональній чи місцевій ідентичності, а навпаки, розвиває чи зміцнює їх, РЄ розглядає "європейський вимір" як інструмент для досягнення таких пріоритетних цілей, як: 1) становлення відкритої Європи шляхом озброєння молоді знаннями, потрібними для мобільності, передусім у працевлаштуванні;

2) сприяння розвитку демократичного громадянства, що ґрунтується на спільних знаннях і взаємоповазі, а також боротьбі з расизмом, ксенофобією і антисемітизмом; 3) ознайомлення зі спільною спадщиною й різноманітністю європейських культур (Рекомендація РЄ № R(99)2 "Про середню освіту").

Модель РЄ для реалізації "європейського виміру" є багаторівневою і включає середню освіту, фахову підготовку та освіту дорослих, охоплюючи зміст освіти, технології навчання, виховну роботу (О. І. Локшина).

[Джерело: Енциклопедія освіти/гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 276–277].

ТЕМА 5

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС У ВИЩІЙ ШКОЛІ. ЗМІСТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ЗАКОН УКРАЇНИ "ПРО ВИЩУ ОСВІТУ"

№ 1556-VII від 01.07.14

Стаття 47. Освітній процес.

1. Освітній процес – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

2. Положення про організацію освітнього процесу затверджується вченою радою закладу вищої освіти відповідно до законодавства.

Розділ III. Ліцензійні умови та стандарти вищої освіти.

Стаття 9. Ліцензійні умови, галузі знань та спеціальності.

1. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності встановлюють вичерпний перелік вимог, обов'язкових для виконання закладом вищої освіти або науковою установою, та вичерпний перелік документів, що додаються до заяви про отримання ліцензії.

2. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності визначають:

1) кадрові вимоги до працівників, які мають визначену освітню та/або професійну кваліфікацію;

2) технологічні вимоги щодо наявності певної матеріально-технічної бази разом з даними, що дають змогу її ідентифікувати (для освітніх програм, що передбачають присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове

регулювання та з урахуванням необхідності створення умов для осіб з особливими освітніми потребами);

3) інші вимоги, передбачені *Законом України "Про ліцензування видів господарської діяльності"*.

3. Перелік галузей знань та спеціальностей розробляється на основі Міжнародної стандартної класифікації освіти і затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки.

4. Перелік галузей знань та спеціальностей розробляється з метою впорядкування освітніх програм, диференціації вимог до них, забезпечення порівнянності документів про вищу освіту, планування підготовки фахівців та збирання статистичних даних щодо вищої освіти.

5. Заклади вищої освіти (наукові установи) самостійно розробляють і затверджують освітні програми з урахуванням вимог до відповідного рівня вищої освіти, встановлених законодавством та стандартами вищої освіти.

6. Освітні програми, що передбачають присвоєння професійних кваліфікацій, мають забезпечувати виконання вимог відповідних професійних стандартів (за наявності), якщо інше не передбачено законодавством.

Стаття 9¹. Освітні програми.

1. Освітня програма повинна містити: перелік освітніх компонентів; їх логічну послідовність; вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою; кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані програмні результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти.

2. Заклад вищої освіти може самостійно запроваджувати спеціалізації, що зазначаються при присудженні освітньої кваліфікації особам, які успішно закінчили навчання за відповідними освітніми програмами.

3. На початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти можуть створюватися освітні програми за галуззю знань або групою спеціальностей, якщо це не суперечить відповідним стандартам вищої освіти.

4. На другому (магістерському) рівні вищої освіти можуть створюватися міждисциплінарні освітньо-наукові програми, якщо це не суперечить відповідним стандартам вищої освіти.

Стаття 10. Стандарти вищої освіти.

1. Стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до освітніх програм вищої освіти, які є спільними для всіх освітніх програм у межах певного рівня вищої освіти та спеціальності.

2. Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до *Національної рамки кваліфікацій* і використовуються для визначення та оцінювання якості вищої освіти та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти (наукових установ), результатів навчання за відповідними спеціальностями.

3. Стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми:

- 1) обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- 2) вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, та результатів їх навчання;
- 3) перелік обов'язкових компетентностей випускника;
- 4) нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;
- 5) форми атестації здобувачів вищої освіти;
- 6) вимоги до створення освітніх програм підготовки за галуззю знань, двома галузями знань або групою спеціальностей (у стандартах рівня молодшого бакалавра), міждисциплінарних освітньо-наукових програм (у стандартах магістра та доктора філософії);
- 7) вимоги професійних стандартів (за їх наявності).

4. Стандарти вищої освіти спеціальностей, необхідних для доступу до професій, для яких запроваджене додаткове регулювання, можуть містити додаткові вимоги до правил прийому, структури освітньої програми, змісту освіти, організації освітнього процесу та атестації випускників. Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти для відповідних освітніх програм формується у термінах програмних результатів навчання.

5. Заклад вищої освіти на підставі відповідної освітньої програми розробляє навчальний план, що визначає перелік та обсяг освітніх компонентів у кредитах ЄКТС, їх логічну послідовність, форми організації освітнього процесу, види та обсяг навчальних занять, графік навчального процесу, форми поточ-

ного і підсумкового контролю, що забезпечують досягнення здобувачем відповідного ступеня вищої освіти програмних результатів навчання.

На основі навчального плану у визначеному закладом вищої освіти порядку для кожного здобувача вищої освіти розробляються та затверджуються індивідуальні навчальні плани на кожний навчальний рік. Індивідуальний навчальний план формується за результатами особистого вибору здобувачем вищої освіти дисциплін в обсязі, не меншому за встановлений цим Законом, з урахуванням вимог освітньої програми щодо вивчення її обов'язкових компонентів. Індивідуальний навчальний план є обов'язковим для виконання здобувачем вищої освіти.

6. Стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, що забезпечують формування і реалізують державну політику у відповідних сферах, галузевих об'єднань організацій роботодавців і затверджує їх за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

[Джерело: Закон України "Про вищу освіту". [Електронний ресурс]. URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>]].

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ

дистанційного навчання на 2004–2006 роки

(Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України
№ 1494 від 23 вересня 2003 р.)

Загальні положення.

Світовий процес переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства, а також економічні, політичні й соціальні зміни, що відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність прискорення реформування системи освіти.

Насамперед це стосується задоволення освітніх потреб громадян протягом усього життя, забезпечення доступу до освітньої й професійної підготовки всіх, хто має необхідні здібності та адекватну підготовку.

Найбільше ефективному розв'язанню зазначених проблем сприяє дистанційне навчання, яке здійснюється на основі сучасних педагогічних, інформаційних і телекомунікаційних технологій.

Розвиток дистанційного навчання почав прискорюватися з прийняттям Законів України "Про Національну програму інформатизації" та "Про вищу освіту".

Певну роль відіграло також те, що МОН разом з Українським центром дистанційної освіти Національного технічного університету "Київський політехнічний інститут" – координуючою організацією у сфері дистанційного навчання розробило Концепцію розвитку системи дистанційного навчання в Україні.

Разом із тим, сучасний стан розвитку дистанційного навчання ще не відповідає вимогам суспільства, яке прагне стати рівноправним членом європейської та світової спільноти, де мільйони громадян задовольняють свої освітньо-інформаційні потреби через телекомунікаційні мережі, у тому числі через Інтернет.

Аналіз стану дистанційного навчання показує, що всі навчальні заклади, організації та установи, які впроваджують або використовують технології дистанційного навчання, наштовхуються на реальні труднощі, подолання яких потребує цільового фінансування, об'єднання зусиль цих закладів із зусиллями державних органів, координації спільних дій та нормативно-правового забезпечення, що сприятиме прискоренню цього процесу, а також зменшить інтелектуальні, матеріальні та фінансові витрати на впровадження і розвиток дистанційного навчання загалом. Тому для подальшого розвитку системи дистанційного навчання, а також забезпечення системності, комплексності та узгодженості дій у реформуванні освітньої системи, пов'язаних з дистанційним навчанням, необхідна державна підтримка, ефективне забезпечення якої може бути реалізовано шляхом прийняття і виконання цієї Програми.

Мета і основні завдання.

Метою Програми є забезпечення широкого доступу населення до освітніх ресурсів і створення умов для безперервного навчання протягом усього життя шляхом розвитку системи дистанційного навчання на основі новітніх педагогічних, інформаційних та телекомунікаційних технологій.

Основними завданнями Програми є:

- здійснення нормативно-правового, організаційного, науково-методичного, інформаційно-телекомунікаційного, матеріально-технічного, кадрового, економічного та фінансового забезпечення системи дистанційного навчання;
- удосконалення структури в системі дистанційного навчання шляхом розширення мережі її центрів;
- забезпечення контролю якості в системі дистанційного навчання за рахунок упровадження в практику експертизи курсів і технологій дистанційного навчання;
- розвиток дистанційної форми навчання в системі вищої освіти за всіма напрямками підготовки фахівців для гуманітарної, економічної, юридичної, природничої, інженерної, військової, аграрної та інших галузей;
- використання дистанційного навчання в системі післядипломної освіти для перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів у сфері підприємництва, державного та муніципального управління, у системі митної та податкової служби, фінансово-банківській системі, а також педагогічних і науково-педагогічних працівників загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів;
- організація дистанційного навчання в системі загальної середньої та професійно-технічної освіти; забезпечення професійної підготовки та психологічної підтримки окремих груп населення, зокрема безробітних, громадян з особливими потребами, військовослужбовців строкової служби, осіб, що перебувають у місцях позбавлення волі тощо.

Фінансове забезпечення виконання Програми.

Видатки, пов'язані з розвитком системи дистанційного навчання, здійснюються за рахунок виділених із бюджету в установленому порядку коштів для МОН та інших центральних органів виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні навчальні заклади, а також коштів фізичних і юридичних осіб, що вносять плату за навчання, виконання господарських договорів, отриманих грантів, добровільних внесків, а також інших джерел, не заборонених законодавством.

Прогнозовані результати виконання Програми.

Виконання Програми дасть змогу:

- збільшити кількість споживачів освітніх послуг будь-якого рівня незалежно від місця їхнього проживання;
- підвищити якість освітніх послуг шляхом залучення до підготовки та проведення дистанційного навчання висококваліфікованих викладачів, фахівців-практиків з різних галузей, у тому числі спеціалістів у сфері інформаційних і телекомунікаційних технологій;
- розширити можливості громадян в одержанні безперервної освіти протягом усього життя;
- створити для громадян додаткові робочі місця за рахунок підвищення їхньої професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації, у тому числі у сфері високих технологій дистанційного навчання;
- підвищити конкурентоспроможність вітчизняних навчальних закладів на українському та світовому ринку освітніх послуг за рахунок істотного підвищення рівня кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних кадрів, підвищення рівня комп'ютерного, програмного та телекомунікаційного оснащення навчальних закладів, створення, накопичення і постійного вдосконалення освітніх ресурсів, які використовуються в дистанційному навчанні;
- розв'язати окремі соціальні проблеми, зокрема забезпечити соціалізацію та психологічну підтримку засобами дистанційного навчання проблемних груп населення – громадян з особливими потребами, безробітних, військовослужбовців строкової служби, осіб, що перебувають у місцях позбавлення волі тощо.

[Джерело: Програма розвитку системи дистанційного навчання на 2004–2006 рр. (Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 1494 від 23 вересня 2003 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua

ПОЛОЖЕННЯ

про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти

(Затверджене наказом Міністерства освіти і науки України

11 липня 2019 року № 977.

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України

08 серпня 2019 р. за № 880/33851)

I. Загальні положення

1. Це Положення визначає основні засади та порядок проведення акредитації освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (далі – акредитації), як інструменту зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні.

2. Акредитація здійснюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (далі – Національне агентство).

3. Акредитація є добровільною і проводиться з ініціативи закладу вищої освіти.

4. Акредитація проводиться відповідно до Законів України *"Про освіту"* та *"Про вищу освіту"*, *статуту Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти*, цього Положення та інших актів законодавства.

5. Метою акредитації є:

1) встановлення відповідності якості освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою визначеним цим Положенням критеріям;

2) допомога закладам вищої освіти у визначенні сильних і слабких сторін освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою;

3) надання усім заінтересованим сторонам інформації про якість освітньої програми та освітньої діяльності за освітньою програмою;

4) посилення довіри до вищої освіти в Україні;

5) сприяння інтеграції українських закладів вищої освіти до Європейського простору вищої освіти.

6. Акредитація освітньої програми – оцінювання якості освітньої програми та освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою на предмет відповідності стандарту вищої освіти, спроможності виконання вимог стандарту, а також досяг-

нення заявлених у програмі результатів навчання відповідно до критеріїв оцінювання якості освітньої програми (далі – Критерії), наведених у *додатку* до цього Положення.

Критерії застосовуються з урахуванням стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти.

7. Критерії застосовуються закладом вищої освіти для підготовки відомостей про самооцінювання, а також Національним агентством, його галузевими експертними радами та експертами під час проведення акредитації.

Оцінювання освітньої програми та освітньої діяльності за освітньою програмою здійснюється за кожним критерієм згідно зі шкалою оцінювання, яка охоплює чотири рівні відповідності:

- рівень "F" – освітня програма та/або освітня діяльність за цією програмою не відповідає визначеному критерію, і виявлені недоліки мають фундаментальний характер та/або не можуть бути усунені протягом одного року;

- рівень "E" – освітня програма та/або освітня діяльність за цією програмою загалом не відповідає визначеному критерію, однак виявлені недоліки можна усунути протягом одного року;

- рівень "B" – освітня програма та освітня діяльність за цією програмою загалом відповідають визначеному критерію з недоліками, що не є суттєвими;

- рівень "A" – освітня програма та освітня діяльність за цією програмою повністю відповідають визначеному критерію, у тому числі мають інноваційний/взірцевий характер.

8. У межах однієї спеціальності на одному рівні вищої освіти може здійснюватись одночасна акредитація двох або більше освітніх програм.

9. Дія цього Положення поширюється на заклади вищої освіти та наукові установи незалежно від форми власності та сфери управління, що здійснюють освітню діяльність у сфері вищої освіти (далі – заклади вищої освіти).

Освітні програми, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти відокремленими структурними підрозділами закладів вищої освіти, структурними підрозділами закладів вищої освіти, які знаходяться в іншому населеному пункті, ніж заклад вищої освіти, підлягають окремій акредитації у встановленому цим Положенням порядку.

10. Заклад вищої освіти зобов'язаний сприяти проведенню акредитації та діяти добросовісно у відносинах із Національним агентством, його галузевими експертними радами та експертами.

II. Порядок проведення акредитації

1. Акредитація вперше проводиться, як правило, упродовж останнього року навчання першого набору здобувачів вищої освіти за освітньою програмою.

2. Заклади вищої освіти у період з 1 червня по 1 серпня кожного року в електронній формі попередньо повідомляють Національне агентство про намір акредитувати освітні програми в наступному навчальному році. До 1 вересня кожного року Національне агентство складає графік прийняття заяв про акредитацію і відкриває доступ до електронного кабінету, через який заклад вищої освіти подаватиме відповідні матеріали для акредитації.

Під час складання графіка Національним агентством враховується кількість програм, які заклад вищої освіти бажає акредитувати, місцезнаходження закладу вищої освіти, чисельність здобувачів вищої освіти, доступність експертів для проведення акредитаційної експертизи тощо.

3. Наступна (чергова) акредитація проводиться впродовж останнього року строку дії сертифіката про акредитацію або протягом строку дії умовної (відкладеної) акредитації. У разі непроведення чергової акредитації до завершення строку дії сертифіката про акредитацію чи строку дії умовної (відкладеної) акредитації така акредитація проводиться у тому самому порядку, що вперше.

Заклад вищої освіти має право достроково ініціювати проведення чергової акредитації.

4. Заклад вищої освіти, який бажає акредитувати освітню програму, подає до Національного агентства такі матеріали для акредитації в електронному вигляді, засвідчені кваліфікованим електронним підписом відповідальної особи або кваліфікованою електронною печаткою закладу вищої освіти:

- 1) заяву про проведення акредитації освітньої програми;
- 2) затверджені в установленому порядку освітню програму та навчальний план за цією програмою;
- 3) відомості про самооцінювання освітньої програми відповідно до Критеріїв та документи, що підтверджують наведену в них інформацію;

4) рецензії та відгуки роботодавців (за наявності).

Відомості про самооцінювання освітньої програми готує науково-педагогічний або науковий працівник – гарант освітньої програми, визначений за наказом керівника закладу вищої освіти відповідальним за реалізацію цієї освітньої програми. За відсутності відповідного наказу гарантом освітньої програми вважається керівник відповідної проєктної групи, призначений закладом вищої освіти відповідно до *Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності*, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1187 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року № 347).

5. Матеріали для акредитації подаються в електронній формі через офіційний портал Національного агентства. Усі документи щодо проведення акредитації формуються в акредитаційну справу, яка ведеться в електронному вигляді.

У разі потреби їх підтвердження підписом окремі документи акредитаційної справи можуть бути продубльовані в паперовому вигляді з пізнішим їх скануванням і приєднанням до акредитаційної справи. Секретаріат Національного агентства забезпечує формування акредитаційної справи.

У разі наявності в документах акредитаційної справи інформації, що становить державну таємницю, або конфіденційної інформації допускається доступ до такої інформації виключно в порядку, визначеному законодавством.

6. Упродовж п'яти робочих днів із дня реєстрації заяви про проведення акредитації відповідно до цього Положення призначається склад експертної групи, яка проводить акредитаційну експертизу, визначається строк її роботи, у тому числі дати виїзду експертної групи до відповідного закладу вищої освіти та кінцевий термін подання звіту експертної групи. Одночасно визначається працівник секретаріату Національного агентства, відповідальний за супроводження акредитаційної експертизи і підготовку методичних рекомендацій для експертів перед їхнім виїздом до закладу вищої освіти.

7. Експертна група для проведення акредитаційної експертизи освітньої програми формується в складі керівника та двох експертів, у тому числі одного експерта з числа здобувачів вищої освіти. Вимога щодо включення до складу експертної групи експерта з

числа здобувачів вищої освіти не розповсюджується на випадки акредитації освітніх програм за галуззю знань 25 "Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону".

У разі одночасної акредитації двох чи більше освітніх програм у межах однієї спеціальності або міждисциплінарних освітніх програм склад експертної групи може бути розширений, але не більше ніж на одного експерта для одної програми.

На підставі подання організації (об'єднання) роботодавців, професійної асоціації до роботи експертної групи може бути залучений представник роботодавців (за згодою).

До складу експертної групи не включаються експерти, які працюють (у тому числі на умовах сумісництва) або навчаються у відповідному закладі вищої освіти, чи за наявності інших обставин, що свідчать про реальний чи потенційний конфлікт інтересів.

8. Наказ про призначення експертної групи надсилається керівнику закладу вищої освіти, програма якого акредитується, а також гаранту відповідної освітньої програми. За обґрунтованою заявою закладу вищої освіти, зокрема у разі наявності конфлікту інтересів або обставин, які дають підстави для обґрунтованого припущення про упередженість експерта, останній може бути відкликаний зі складу експертної групи з одночасною заміною на іншого експерта.

9. Акредитаційна експертиза передбачає:

1) вивчення експертною групою відомостей про самооцінювання, доданих до них матеріалів, а також усіх інших матеріалів та інформації, що стосується освітньої програми і діяльності закладу вищої освіти за цією програмою;

2) виїзд експертної групи до закладу вищої освіти з метою уточнення фактів, вказаних у відомостях про самооцінювання, опитування представників заінтересованих сторін про освітню програму та діяльність закладу вищої освіти за цією програмою, формування рекомендацій щодо вдосконалення якості освітньої діяльності за цією програмою;

3) складання звіту про результати акредитаційної експертизи.

10. Керівнику та членам експертної групи надсилаються матеріали акредитаційної справи в електронному вигляді для попереднього вивчення. Під час попереднього вивчення матеріалів акредитаційної справи кожний член експертної групи має

право отримувати додаткову інформацію від закладу вищої освіти на свій запит.

Фізичні та юридичні особи можуть подавати до Національного агентства звернення з інформацією, що стосується освітньої програми, яка акредитується. Такі звернення доводяться до відома членів експертної групи.

11. Виїзд експертної групи до закладу вищої освіти здійснюється згідно з програмою, узгодженою керівником експертної групи та керівником закладу вищої освіти та/або гарантом освітньої програми не пізніше ніж за три робочих дні до його початку. Тривалість виїзду експертної групи до закладу вищої освіти не може перевищувати трьох днів.

Дотримання вимог програми роботи експертної групи є частиною зобов'язань закладу вищої освіти, передбачених акредитаційною процедурою. Заклад вищої освіти, зокрема, забезпечує у визначений програмою роботи експертної групи час присутності осіб, з якими заплановані індивідуальні співбесіди, інтерв'ю, фокус-групи (представників керівництва закладу, навчально-наукових інститутів (факультетів), педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, представників органів студентського самоврядування, здобувачів вищої освіти, випускників, роботодавців тощо).

За погодженням із Головою Національного агентства у виїзді до закладу вищої освіти як спостерігачі можуть брати участь члени і працівники секретаріату Національного агентства.

12. На час проведення виїзду до закладу вищої освіти члени експертної групи звільняються від виконання обов'язків за місцем роботи або навчання. Керівники закладів освіти, підприємств, установ та організацій, працівники або здобувачі вищої освіти яких беруть участь в акредитаційній експертизі, сприяють участі таких працівників або здобувачів вищої освіти в акредитаційній експертизі та інших заходах Національного агентства.

13. За результатами вивчення відомостей про самооцінювання та інформації, зібраної під час виїзду до закладу вищої освіти, експертна група складає обґрунтований звіт про результати акредитаційної експертизи (далі – звіт).

14. Звіт підписується всіма членами експертної групи. Член експертної групи, який повністю або частково не погоджується

зі звітом, має право підписати його з окремою думкою, яка долучається до звіту і є його невід'ємною частиною.

У разі участі в акредитаційній експертизі представника роботодавців до звіту долучається його дорадчий висновок.

15. Звіт подається керівником експертної групи до Національного агентства не пізніше ніж за десять робочих днів після завершення роботи безпосередньо в закладі вищої освіти в електронному вигляді. Секретаріат Національного агентства впродовж двох робочих днів надсилає звіт в електронному вигляді керівнику закладу вищої освіти.

16. Керівник закладу вищої освіти має право впродовж трьох робочих днів із дня отримання звіту надати Національному агентству мотивовані зауваження до звіту, які можуть містити, у тому числі, відомості щодо порушення експертною групою процедури проведення акредитації, визначеної цим Положенням.

17. У день подання зауважень до звіту або на наступний день після завершення строку для подання таких зауважень секретаріат Національного агентства надає доступ до матеріалів акредитаційної справи членам відповідної галузевої експертної ради (далі – ГЕР). Для підготовки проєкту експертного висновку голова ГЕР призначає доповідача з числа членів відповідної ГЕР.

18. Доповідач на основі матеріалів акредитаційної справи впродовж трьох робочих днів із дня його призначення забезпечує підготовку проєкту експертного висновку ГЕР, який має містити обґрунтовану пропозицію щодо прийняття Національним агентством одного з рішень, передбачених пунктами 3–4 розділу III цього Положення.

19. Акредитаційна справа та проєкт експертного висновку розглядаються на засіданні ГЕР, яке ухвалює одне з таких рішень:

1) про схвалення експертного висновку ГЕР і направлення акредитаційної справи на розгляд Національного агентства;

2) про подання Національному агентству обґрунтованої пропозиції щодо призначення повторної акредитаційної експертизи.

Засідання ГЕР може у встановленому порядку проводитися дистанційно.

III. Прийняття рішення про акредитацію

1. Експертний висновок ГЕР або пропозиція щодо призначення повторної акредитаційної експертизи розглядається на засіданні Національного агентства.

2. У разі згоди з пропозицією, що міститься в експертному висновку ГЕР, Національне агентство ухвалює одне з рішень, передбачених пунктами 3–4 цього розділу.

У разі незгоди з пропозицією, що міститься в експертному висновку ГЕР, Національне агентство має право ухвалити рішення про призначення повторної акредитаційної експертизи.

У разі незгоди з пропозицією ГЕР про призначення повторної акредитаційної експертизи Національне агентство має право ухвалити одне з рішень, передбачених пунктами 3–4 цього розділу.

3. Рішення про акредитацію освітньої програми ухвалюється за умов, якщо освітня програма відповідає всім критеріям за рівнями "А" або "В".

Якщо відповідність за рівнем "А" встановлено щодо п'яти і більше критеріїв, рішення про акредитацію освітньої програми ухвалюється з визначенням "зразкова".

Рішення про умовну (відкладену) акредитацію ухвалюється, якщо встановлено відповідність за рівнем "Е" щодо одного або двох критеріїв і за жодним із критеріїв не встановлено відповідності за рівнем "F".

У разі ухвалення рішення про акредитацію освітньої програми, у тому числі з визначенням "зразкова", або про умовну (відкладену) акредитацію Національне агентство видає закладу вищої освіти сертифікат про акредитацію або копію рішення про умовну (відкладену) акредитацію відповідно і вносить зазначену інформацію до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Сертифікат про акредитацію вперше видається строком на п'ять років, а під час другої та наступних акредитацій – строком на 10 років. Строк дії рішення про умовну (відкладену) акредитацію становить 1 рік.

4. Рішення про відмову в акредитації ухвалюється, якщо принаймні за одним критерієм встановлено відповідність за рівнем "F" або встановлено відповідність за рівнем "Е" щодо трьох і більше критеріїв.

У разі прийняття рішення про відмову в акредитації заклад вищої освіти може подати документи для акредитації цієї самої освітньої програми відповідно до процедури, викладеної в цьому Положенні, наступного навчального року. У такому разі експертна група зобов'язана підтвердити, що недоліки, виявлені під час попередньої акредитаційної експертизи, усунуто.

Незалежно від встановленого рівня відповідності критеріям Національне агентство приймає рішення про відмову в акредитації у разі:

1) виявлення у поданих для акредитації документах недостовірних відомостей;

2) відмови закладу вищої освіти в допуску експертної групи до закладу вищої освіти під час виїзду на місце проведення експертизи, створення закладом вищої освіти перешкод для роботи експертної групи, інших протиправних або недобросовісних дій закладу вищої освіти, які унеможливають проведення акредитаційної експертизи;

3) встановлення на підставі поданих документів та/або під час виїзду до закладу вищої освіти достатніх підстав вважати, що освітній процес за освітньою програмою не здійснюється.

5. Рішення про призначення повторної акредитаційної експертизи приймається:

1) у разі незгоди Національного агентства з експертним висновком ГЕР;

2) якщо акредитаційна експертиза була проведена з порушенням встановленої цим Положенням процедури;

3) якщо є підстави вважати, що експертна група у звіті дійшла явно необґрунтованих висновків.

У разі прийняття рішення про призначення повторної акредитаційної експертизи процедура акредитації проводиться без додаткової оплати від закладу вищої освіти.

Повторна акредитаційна експертиза розпочинається з етапу формування експертної групи. Для повторної акредитаційної експертизи експертна група формується у складі керівника, яким призначається один із членів Національного агентства, та чотирьох експертів, зокрема й одного експерта з числа здобувачів вищої освіти. До складу такої експертної групи не можуть

залучатися члени експертної групи, що проводили попередню акредитаційну експертизу.

Повторна акредитаційна експертиза проводиться відповідно до процедури, викладеної в цьому Положенні в *пунктах 8–19* розділу II, зокрема охоплюючи підготовку та розгляд експертного висновку ГЕР і ухвалення Національним агентством рішення відповідно до пунктів 3–4 цього розділу.

6. У разі проведення одночасної акредитації групи освітніх програм у межах однієї спеціальності Національне агентство може ухвалити однакові або різні рішення стосовно кожної з освітніх програм, щодо якої проведено акредитаційну експертизу.

7. Керівник закладу вищої освіти та/або гарант освітньої програми, а також керівник і члени експертної групи запрошуються на засідання ГЕР та на засідання Національного агентства, під час яких розглядається відповідна акредитаційна справа.

8. Для забезпечення відкритості та прозорості акредитаційного процесу:

1) на офіційному вебсайті закладу вищої освіти оприлюднюються:

відомості про самооцінювання освітньої програми, що розміщуються не пізніше ніж за 5 робочих днів із дня подання до Національного агентства матеріалів на акредитацію;

рішення про акредитацію або відмову в акредитації освітньої програми, експертний висновок відповідної ГЕР, звіт експертної групи, що оприлюднюються впродовж 10 робочих днів після прийняття рішення Національним агентством;

2) на офіційному вебсайті Національного агентства публікуються:

– наказ про затвердження складу експертної групи для проведення акредитаційної експертизи, що розміщується не пізніше наступного робочого дня після його підписання;

– рішення про акредитацію або відмову в акредитації освітньої програми, експертний висновок відповідної ГЕР, звіт експертної групи, що оприлюднюється впродовж 10 робочих днів після прийняття рішення Національним агентством.

Цей пункт діє з урахуванням вимог і обмежень щодо оприлюднення інформації з обмеженим доступом, встановлених законодавством.

IV. Правовий статус експертів, що проводять акредитацію

1. Експерт є фахівцем, який здійснює акредитаційну експертизу освітньої програми у закладі вищої освіти.

Експерт – особа, яка володіє потрібними знаннями та навичками, що дають їй змогу ефективно здійснювати оцінювання якості освітніх програм та освітньої діяльності закладів вищої освіти за цими програмами та розробляти рекомендації щодо покращення якості вищої освіти за відповідними спеціальностями.

Експерти добираються з числа науково-педагогічних, наукових працівників, а також здобувачів вищої освіти. Під час акредитації освітніх програм з галузей знань 21 "Ветеринарна медицина" та 22 "Охорона здоров'я" до здобувачів вищої освіти прирівнюються інтерни та лікарі-резиденти. Експерти з числа здобувачів вищої освіти можуть здійснювати функції експертів протягом одного року після втрати статусу здобувача вищої освіти.

Навчання експертів здійснюється Національним агентством.

Члени ГЕР не можуть виконувати функцій експертів щодо освітніх програм зі спеціальностей, що входять у галузь відповідної ГЕР.

Члени Національного агентства можуть виконувати функції експерта винятково у випадку проведення повторної експертизи відповідно до *пункту 5* розділу III цього Положення.

2. Експерти під час здійснення акредитаційної експертизи зобов'язані здійснювати свої функції добросовісно, неупереджено і добросовісно.

3. Експерти здійснюють свої функції на підставі укладених із ними цивільно-правових договорів.

4. Експерти проходять навчання та тестування на предмет наявних у них знань і вмінь, потрібних для проведення акредитаційної експертизи.

5. Експерт повинен знати:

- 1) вимоги цього Положення;
- 2) *Критерії*, викладені в додатку до цього Положення;
- 3) правові засади функціонування закладів вищої освіти;
- 4) Стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти (ESG-2015).

6. Експерт повинен володіти методами зовнішнього оцінювання якості освітніх програм та освітньої діяльності закладу вищої освіти за відповідними програмами, у тому числі вміти:

1) установлювати відповідність/невідповідність змісту підготовки здобувачів вищої освіти і випускників освітньої програми стандартів вищої освіти;

2) аналізувати, систематизувати й узагальнювати інформацію, що стосується освітньої програми та діяльності закладу за програмою;

3) проводити аналіз внутрішньої документації закладів вищої освіти, пов'язаної з розробленням та реалізацією освітньої програми, а також програм практик, методичних матеріалів, розроблених для реалізації освітньої програми, інших матеріалів, що забезпечують якість освіти тощо;

4) здійснювати збір інформації шляхом опитування, анкетування, інтерв'ювання та інших методів, а також обробку й узагальнення цієї інформації;

5) оцінювати різноманітні ресурси закладу вищої освіти;

6) взаємодіяти в процесі проведення акредитаційної експертизи з іншими експертами, Національним агентством, закладом вищої освіти;

7) складати звіт про результати акредитаційної експертизи;

8) надавати обґрунтовані висновки за результатами акредитаційної експертизи.

7. Під час акредитаційної експертизи експерт має право:

1) безперешкодного доступу на територію та до приміщень у дні виїзду до закладу вищої освіти;

2) знайомитися з документацією закладу вищої освіти, потрібною для проведення експертизи;

3) отримувати від закладу вищої освіти, інших установ та організацій у встановленому законодавством порядку інформацію, потрібну для проведення акредитаційної експертизи;

4) проводити інтерв'ювання, фокус-групи, опитування учасників освітнього процесу, отримувати від них інформацію стосовно діяльності закладу вищої освіти в інший спосіб.

8. Під час виїзду до закладу вищої освіти для проведення акредитаційної експертизи експерт не має права:

1) харчуватися та проживати за рахунок закладу вищої освіти та/або його працівників;

2) вимагати та/або отримувати неправомірну вигоду в будь-якій формі, у тому числі подарунки, від працівників закладу вищої освіти чи третіх осіб;

3) спілкуватися з працівниками закладу авторитарно, не підтримувати атмосфери взаємної поваги;

4) розголошувати передчасно інформацію щодо висновків та результатів експертизи.

9. Експерти в період роботи з інформацією з обмеженим доступом під час проведення акредитаційної експертизи повинні діяти у порядку, встановленому законодавством.

10. Національне агентство забезпечує проведення регулярних тренінгів, інструктажів та навчання для експертів з метою підвищення їхньої кваліфікації у сфері забезпечення якості вищої освіти.

11. Експерту забезпечується можливість:

1) вносити пропозиції на розгляд Національного агентства щодо вдосконалення вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, освітньої діяльності закладів освіти, Критеріїв, вимог, показників та порядку їх запровадження, внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів у сфері забезпечення якості вищої освіти;

2) брати участь у засіданнях ГЕР та Національного агентства під час обговорення результатів акредитаційної експертизи відповідно до вимог цього Положення;

3) брати участь у заходах, які проводить Національне агентство.

12. Експерти, які порушили передбачені цим Положенням вимоги, вилучаються з реєстру експертів за рішенням Національного агентства.

V. Акредитація освітніх програм іноземними акредитаційними агентствами та незалежними установами оцінювання і забезпечення якості вищої освіти

1. В Україні визнаються сертифікати про акредитацію освітніх програм, видані іноземними акредитаційними агентствами чи агентствами забезпечення якості вищої освіти, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України (далі – визнані іноземні акредитаційні агентства).

2. Національне агентство має право ініціювати зміни до переліку визнаних іноземних акредитаційних агентств.

3. У разі акредитації освітньої програми визнаним іноземним акредитаційним агентством інформація про акредитацію такої програми в установленому порядку вноситься до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

4. Перед внесенням до Єдиної державної електронної бази з питань освіти відомостей про акредитацію освітньої програми визнаним іноземним акредитаційним агентством заклад вищої освіти надсилає до Національного агентства завірені копію оригіналу та переклад сертифіката й висновку (звіту, іншого документа з деталізованими результатами акредитації) відповідного іноземного агентства українською мовою. Оригінал та переклад оприлюднюються на офіційному вебсайті Національного агентства.

5. Акредитація освітніх програм визнаними іноземними акредитаційними агентствами прирівнюється до акредитації Національного агентства.

6. Акредитація освітньої програми визнаним іноземним акредитаційним агентством не потребує підтвердження Національним агентством. За цією програмою на період дії сертифіката про акредитацію заклад вищої освіти має право видавати диплом державного зразка.

7. Програми, акредитовані визнаними іноземними акредитаційними агентствами, з ініціативи закладу вищої освіти можуть бути акредитовані Національним агентством відповідно до вимог цього Положення.

8. Національне агентство має право залучати до проведення процедури акредитації освітньої програми акредитовані ним незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

9. Акредитація освітніх програм незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти відбувається згідно з критеріями, визначеними цим Положенням.

10. Сертифікати про акредитацію освітніх програм, видані незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, акредитованими Національним агентством у встановленому законодавством порядку, прирівнюються до сертифікатів про акредитацію Національного агентства. Відомості про такі сертифікати вносяться до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

VI. Фінансування акредитаційної процедури

1. Фінансування акредитаційної процедури здійснюється за рахунок закладів вищої освіти, які подали документи для проведення акредитації. Оплата послуг за проведення акредитаційної

процедури здійснюється на рахунок Національного агентства відповідно до проведеного ним розрахунку.

У разі прийняття рішення про проведення повторної акредитаційної експертизи повторна оплата послуг за проведення акредитаційної процедури не здійснюється.

2. Під час проведення Національним агентством обчислення оплати послуг за проведення акредитаційної експертизи враховуються:

1) оплата праці керівника та членів експертної групи за попереднє вивчення акредитаційної справи та за оформлення звіту про результати акредитаційної експертизи в розмірі 60 % і 55 % відповідно, обчислена від розміру посадового окладу професора, визначеного за 22 тарифним розрядом *Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери*, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 року № 1298 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2005 року № 790), збільшеного на граничні розміри доплат за вчене звання професора та науковий ступінь доктора наук;

2) оплата праці керівника та членів експертної групи за фактичну кількість відпрацьованих у закладі вищої освіти годин – з розрахунку 16 год та 12 год відповідно, за період роботи, проведений безпосередньо в закладі вищої освіти, з розрахунку ставки погодинної оплати праці професорів, які проводять заняття зі студентами вищих навчальних закладів III–IV рівня акредитації;

3) оплата послуг члена галузевої експертної ради, який готує експертний висновок ГЕР – у розмірі 30 % мінімальної заробітної плати;

4) оплата витрат, пов'язаних з відрядженням членів експертної групи до закладу вищої освіти у розмірах, визначених *додатком 1* до постанови Кабінету Міністрів України від 02 лютого 2011 року № 98 "Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів", а також витрат на проїзд таких експертів до закладу вищої освіти та у зворотному напрямку – у розмірі, що підтверджується відповідними платіжними документами;

5) оплата послуг організаційного характеру, пов'язаних із проведенням Національним агентством, його секретаріатом акредитаційної процедури, зокрема навчання експертів, членів ГЕР, працівників секретаріату і членів Національного агентства, підвищення їх кваліфікації – у розмірі 200 % мінімальної заробітної плати;

6) оплата за оформлення сертифіката про акредитацію, умовну (відкладену) акредитацію освітньої програми та/або за оформлення, видачу копії, дубліката сертифіката про акредитацію, умовну (відкладену) акредитацію освітньої програми – у розмірі 10 % мінімальної заробітної плати.

3. Кошти за проведення акредитаційної процедури зараховуються до спеціального фонду державного бюджету як власні надходження бюджетної установи з урахуванням вимог *Бюджетного кодексу України* на рахунок Національного агентства, відкритий у територіальному органі Казначейства, і спрямовуються на оплату Національним агентством витрат, потрібних для забезпечення проведення акредитації, зокрема оплату праці членів експертної групи, оплату витрат, пов'язаних із роботою експертної групи безпосередньо в закладі вищої освіти, виплати премій та інших форм матеріального заохочення членам Національного агентства, працівникам його секретаріату, оплату праці членів галузевих експертних рад, нарахування на заробітну плату, оплату витрат на їх відрядження для участі в засіданнях Національного агентства та ГЕР Національного агентства, навчання та професійний розвиток членів Національного агентства, ГЕР Національного агентства, працівників секретаріату Національного агентства, керівників та членів експертних груп, співпрацю Національного агентства з національними та міжнародними інституціями у сфері вищої освіти, зокрема з тими, основним напрямом діяльності яких є забезпечення якості вищої освіти та акредитація, створення та експлуатація офіційного вебсайту, оплату комунальних послуг, енергоносіїв, витратних матеріалів, оргтехніки, канцелярських витрат, банківських послуг, послуг зв'язку, виконання поточного та капітального ремонту, придбання обладнання та здійснення інших витрат.

4. Національне агентство має право використовувати протягом поточного бюджетного періоду залишки бюджетних коштів, одержаних за оплату послуг з проведення акредитаційних про-

цедур, що утворилися на початок року на рахунках спеціального фонду, для здійснення видатків бюджету, передбачених у кошторисах на поточний рік.

VII. Оскарження рішення Національного агентства

1. Рішення Національного агентства може бути оскаржене закладом вищої освіти у порядку, визначеному і оприлюдненому Національним агентством. За результатами розгляду скарги Національне агентство приймає обґрунтоване рішення про повне або часткове задоволення скарги чи про залишення поданої скарги без задоволення.

2. Рішення Національного агентства може бути оскаржене до суду у встановленому законодавством порядку.

Додаток до Положення про акредитацію освітніх програм,
за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти
(пункт 6 розділу I)

КРИТЕРІЇ оцінювання якості освітньої програми

Обов'язковими умовами для акредитації є відповідність освітньої програми та освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією освітньою програмою таким критеріям:

Критерій 1. Проектування та цілі освітньої програми.

1. Освітня програма має чітко сформульовані цілі, які відповідають місії та стратегії закладу вищої освіти.

2. Цілі освітньої програми та програмні результати навчання визначаються з урахуванням позицій та потреб заінтересованих сторін.

3. Цілі освітньої програми та програмні результати навчання визначаються з урахуванням тенденцій розвитку спеціальності, ринку праці, галузевого та регіонального контексту, а також досвіду аналогічних вітчизняних та іноземних освітніх програм.

4. Освітня програма дає можливість досягти результатів навчання, визначених стандартом вищої освіти за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти (за наявності).

За відсутності затвердженого стандарту вищої освіти за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти програмні ре-

зультати навчання мають відповідати вимогам Національної рамки кваліфікацій для відповідного кваліфікаційного рівня.

Критерій 2. Структура та зміст освітньої програми.

1. Обсяг освітньої програми та окремих освітніх компонентів (у кредитах Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи) відповідає вимогам законодавства щодо навчального навантаження для відповідного рівня вищої освіти та відповідного стандарту вищої освіти (за наявності).

2. Зміст освітньої програми має чітку структуру; освітні компоненти, включені до освітньої програми, становлять логічну взаємопов'язану систему та в сукупності дають можливість досягти заявлених цілей та програмних результатів навчання.

3. Зміст освітньої програми відповідає предметній області визначеної для неї спеціальності (спеціальностям, якщо освітня програма є міждисциплінарною).

4. Структура освітньої програми передбачає можливість для формування індивідуальної освітньої траєкторії, зокрема через індивідуальний вибір здобувачами вищої освіти навчальних дисциплін в обсязі, передбаченому законодавством.

5. Освітня програма та навчальний план передбачають практичну підготовку здобувачів вищої освіти, яка дає можливість здобути компетентності, потрібні для подальшої професійної діяльності.

6. Освітня програма передбачає набуття здобувачами вищої освіти соціальних навичок (softskills), що відповідають заявленим цілям.

7. Зміст освітньої програми враховує вимоги відповідного професійного стандарту (за наявності).

8. Обсяг освітньої програми та окремих освітніх компонентів (у кредитах Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи) відповідає фактичному навантаженню здобувачів, досягненню цілей та програмних результатів навчання.

9. Структура освітньої програми та навчальний план підготовки здобувачів вищої освіти за дуальною формою у разі її здійснення узгоджені із завданнями та особливостями цієї форми здобуття освіти.

Критерій 3. Доступ до освітньої програми та визнання результатів навчання.

1. Правила прийому на навчання за освітньою програмою є чіткими та зрозумілими, не містять дискримінаційних положень та оприлюднені на офіційному вебсайті закладу вищої освіти.

2. Правила прийому на навчання за освітньою програмою враховують особливості самої освітньої програми.

3. Визначено чіткі та зрозумілі правила визнання результатів навчання, отриманих в інших закладах освіти, зокрема під час академічної мобільності, що відповідають *Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні (Лісабон, 1997 р.)*, є доступними для всіх учасників освітнього процесу та яких послідовно дотримуються під час реалізації освітньої програми.

4. Визначено чіткі та зрозумілі правила визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті, що є доступними для всіх учасників освітнього процесу та яких послідовно дотримуються під час реалізації освітньої програми.

Критерій 4. Навчання і викладання за освітньою програмою.

1. Форми та методи навчання і викладання сприяють досягненню заявлених у освітній програмі цілей та програмних результатів навчання, відповідають вимогам студентоцентрованого підходу та принципам академічної свободи.

2. Усім учасникам освітнього процесу своєчасно надається доступна і зрозуміла інформація щодо цілей, змісту та програмних результатів навчання, порядку та критеріїв оцінювання в межах окремих освітніх компонентів (у формі силабуса або в інший подібний спосіб).

3. Заклад вищої освіти забезпечує поєднання навчання і досліджень під час реалізації освітньої програми відповідно до рівня вищої освіти, спеціальності та цілей освітньої програми.

4. Педагогічні, науково-педагогічні, наукові працівники (далі – викладачі) оновлюють зміст освіти на основі наукових досягнень і сучасних практик у відповідній галузі.

5. Навчання, викладання та наукові дослідження пов'язані з інтернаціоналізацією діяльності закладу вищої освіти.

Критерій 5. Контрольні заходи, оцінювання здобувачів вищої освіти та академічна доброчесність.

1. Форми контрольних заходів та критерії оцінювання здобувачів вищої освіти є чіткими, зрозумілими, дають можливість встановити досягнення здобувачем вищої освіти результатів навчання для окремого освітнього компонента та/або освітньої програми в цілому, а також оприлюднюються заздалегідь.

2. Форми атестації здобувачів вищої освіти відповідають вимогам стандарту вищої освіти (за наявності).

3. Визначено чіткі та зрозумілі правила проведення контрольних заходів, що є доступними для всіх учасників освітнього процесу, які забезпечують об'єктивність екзаменаторів, зокрема охоплюють процедури запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, визначають порядок оскарження результатів контрольних заходів і їх повторного проходження, та яких послідовно дотримуються під час реалізації освітньої програми.

4. У закладі вищої освіти визначено чіткі та зрозумілі політику, стандарти і процедури дотримання академічної доброчесності, яких послідовно дотримуються всі учасники освітнього процесу під час реалізації освітньої програми. Заклад вищої освіти популяризує академічну доброчесність (насамперед через імплементацію цієї політики у внутрішню культуру якості) та використовує відповідні технологічні рішення як інструменти протидії порушенням академічної доброчесності.

Критерій 6. Людські ресурси.

1. Академічна та/або професійна кваліфікація викладачів, задіяних до реалізації освітньої програми, забезпечує досягнення визначених відповідною програмою цілей та програмних результатів навчання.

2. Процедури конкурсного добору викладачів є прозорими і дають можливість забезпечити потрібний рівень їхнього професіоналізму для успішної реалізації освітньої програми.

3. Заклад вищої освіти залучає роботодавців до організації та реалізації освітнього процесу.

4. Заклад вищої освіти залучає до аудиторних занять професіоналів-практиків, експертів галузі, представників роботодавців.

5. Заклад вищої освіти сприяє професійному розвитку викладачів через власні програми або у співпраці з іншими організаціями.

6. Заклад вищої освіти стимулює розвиток викладацької майстерності.

Критерій 7. Освітнє середовище та матеріальні ресурси.

1. Фінансові та матеріально-технічні ресурси (бібліотека, інша інфраструктура, обладнання тощо), а також навчально-методичне забезпечення освітньої програми гарантують досягнення визначених освітньою програмою цілей та програмних результатів навчання.

2. Заклад вищої освіти забезпечує безоплатний доступ викладачів і здобувачів вищої освіти до відповідної інфраструктури та інформаційних ресурсів, потрібних для навчання, викладацької та/або наукової діяльності в межах освітньої програми.

3. Освітнє середовище є безпечним для життя і здоров'я здобувачів вищої освіти, що навчаються за освітньою програмою, та дає можливість задовольнити їхні потреби та інтереси.

4. Заклад вищої освіти забезпечує освітню, організаційну, інформаційну, консультативну та соціальну підтримку здобувачів вищої освіти, що навчаються за освітньою програмою.

5. Заклад вищої освіти створює достатні умови щодо реалізації права на освіту для осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються за освітньою програмою.

6. Наявні чіткі і зрозумілі політика та процедури вирішення конфліктних ситуацій (зокрема пов'язаних із сексуальними домаганнями, дискримінацією та/або корупцією тощо), які є доступними для всіх учасників освітнього процесу та яких послідовно дотримуються під час реалізації освітньої програми.

Критерій 8. Внутрішнє забезпечення якості освітньої програми.

1. Заклад вищої освіти послідовно дотримується визначених ним процедур розроблення, затвердження, моніторингу та періодичного перегляду освітньої програми.

2. Здобувачі вищої освіти безпосередньо та через органи студентського самоврядування залучені до процесу періодичного перегляду освітньої програми та інших процедур забезпечення її якості як партнери. Позиція здобувачів вищої освіти береться до уваги під час перегляду освітньої програми.

3. Роботодавці безпосередньо та/або через свої об'єднання залучені до процесу періодичного перегляду освітньої програми та інших процедур забезпечення її якості як партнери.

4. Наявна практика збирання, аналізу та врахування інформації щодо кар'єрного шляху випускників освітньої програми.

5. Система забезпечення якості закладу вищої освіти забезпечує вчасне реагування на виявлені недоліки в освітній програмі та/або освітній діяльності з реалізації освітньої програми.

6. Результати зовнішнього забезпечення якості вищої освіти (зокрема зауваження та пропозиції, сформульовані під час попередніх акредитацій) беруться до уваги під час перегляду освітньої програми.

7. В академічній спільноті закладу вищої освіти сформована культура якості, що сприяє постійному розвитку освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою.

Критерій 9. Прозорість та публічність.

Цей критерій застосовується з урахуванням вимог та обмежень щодо оприлюднення інформації з обмеженим доступом, встановлених законодавством.

1. Визначені чіткі та зрозумілі правила і процедури, що регулюють права та обов'язки всіх учасників освітнього процесу, є доступними для них та яких послідовно дотримуються під час реалізації освітньої програми.

2. Заклад вищої освіти не пізніше ніж за місяць до затвердження освітньої програми або змін до неї оприлюднює на своєму офіційному вебсайті відповідний проєкт із метою отримання зауважень та пропозицій заінтересованих сторін.

3. Заклад вищої освіти своєчасно оприлюднює на своєму офіційному вебсайті точну та достовірну інформацію про освітню програму (включаючи її цілі, очікувані результати навчання та компоненти) в обсязі, достатньому для інформування відповідних заінтересованих сторін та суспільства.

Критерій 10. Навчання через дослідження.

Цей критерій застосовується під час акредитації освітніх програм третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти.

1. Зміст освітньо-наукової програми відповідає науковим інтересам аспірантів (ад'юнктів) і забезпечує їх повноцінну підготовку до дослідницької та викладацької діяльності в закладах вищої освіти за спеціальністю та/або галуззю.

2. Наукова діяльність аспірантів (ад'юнктів) відповідає напрямку досліджень наукових керівників.

3. Заклад вищої освіти організаційно та матеріально забезпечує в межах освітньо-наукової програми можливості для прове-

дення й апробації результатів наукових досліджень відповідно до тематики аспірантів (ад'юнктів) (проведення регулярних конференцій, семінарів, колоквіумів, доступ до використання лабораторій, обладнання тощо).

4. Заклад вищої освіти забезпечує можливості для залучення аспірантів (ад'юнктів) до міжнародної академічної спільноти за спеціальністю, зокрема через виступи на конференціях, публікації, участь у спільних дослідницьких проєктах тощо.

5. Наявна практика участі наукових керівників аспірантів у дослідницьких проєктах, результати яких регулярно публікуються та/або практично впроваджуються.

6. Заклад вищої освіти забезпечує дотримання академічної доброчесності у професійній діяльності наукових керівників та аспірантів (ад'юнктів), зокрема вживає заходів для унеможливлення наукового керівництва особами, які вчинили порушення академічної доброчесності.

[Джерело: Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (Затверджене наказом Міністерства освіти і науки України 11 липня 2019 року № 977) [Електронний ресурс]. Режим доступу: [www. mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua)].

СТРАТЕГІЧНИЙ ПЛАН

розвитку Університету на період 2018–2025 року

(Затверджений Вченою радою Університету
25 червня 2018 року)

Від часу заснування Імператорського університету Святого Володимира – 2 листопада 1833 року – і дотепер в його стінах підготовлені десятки поколінь фахівців науки, техніки, освіти, культури, виробництва, соціально-політичних діячів, дипломатів, педагогів, журналістів, політиків і громадських діячів, митців поезії та прози, управлінців, які були й залишаються гордістю української нації. Виконання основних функцій, покладених на Київський національний університет імені Тараса Шевченка (далі Університет), щодо формування національної еліти України, під-

готовки висококваліфікованих кадрів для наукових, освітніх та виробничих установ, сприяння інтеграції України у світовий економічний простір як рівноправного партнера, вироблення рекомендацій органам державної влади для прийняття ефективних управлінських рішень у процесі реагування на економічні, екологічні, політичні, соціальні виклики, вимагають розроблення стратегічного плану розвитку Університету. Стратегічний план розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка розробляється на виконання вимог Законів України "Про освіту" і "Про вищу освіту", а також Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу". Стратегічний план розвитку є інструментом, завдяки якому Університет встановлює конкретні, адаптовані до потреб суспільства і тенденцій розвитку освіти та науки, цілі. Розробка та реалізація стратегічного плану розвитку Університету дозволяє зосередити зусилля і оптимізувати розподіл ресурсів для виконання заходів необхідних для виконання місії Університету і забезпечення його розвитку в умовах зростаючої конкуренції. Київський національний університет імені Тараса Шевченка є багатогалузевим класичним закладом вищої освіти України, національним надбанням освіти, науки й культури, який за результатами своєї діяльності здобув загальнодержавного та міжнародного визнання як провідний освітній, науковий та експертний центр України. Якість освіти і досліджень забезпечують його відповідне місце в міжнародному масштабі та університетських рейтингах. Випускники Університету високо цінуються на ринку праці, займають провідні позиції в науці, бізнесі, органах державного управління, є соціально активними. Враховуючи світові тенденції, пріоритетними напрямками діяльності Університету на середньо- та довготривалу перспективу є розвиток 2 природничих, фізико-математичних досліджень, досліджень про Землю, прикладних аспектів соціо-гуманітарних, та соціально – політичних, економічних і юридичних наук, технологічних, мистецьких, а також медичних наук, формування широкого світогляду здобувачів освіти у відповідності до сучасних тенденцій розвитку інформаційного суспільства та утвердження національ-

них, культурних і загальнолюдських цінностей як важливої передумови до розвитку держави. При формуванні Стратегічного плану розвитку на 2018–2025 роки Університет враховує, що у цей період діятимуть наступні основні **чинники**: I. Зростаюча конкуренція на ринку освітніх послуг та наукових досліджень в Україні, у тому числі у зв'язку із надходженням до споживачів в Україні пропозицій від провідних Європейських та світових університетських центрів; II. Зростаючі темпи науково-технічного прогресу, наслідком чого є постійна необхідність оновлення матеріально-технічної бази навчального процесу і досліджень; III. Демографічна криза, наслідком якої є зменшення кількості абітурієнтів, а відтак і зменшення чисельності здобувачів освіти в потоках і групах; IV. Запровадження процедур зовнішнього незалежного оцінювання при підсумковій атестації випускників (за регульованими професіями), а також при вступі на магістерські програми; V. Запровадження процедур акредитації освітніх програм та інституційного аудиту; VI. Швидка зміна вимог ринку праці щодо професійних компетентностей працівників; VII. Зміна поколінь науково-педагогічних і наукових працівників на більшості факультетів та інститутів; VIII. Розвиток класичного університету в умовах глобального інноваційного середовища.

Можливості:

I. Формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти і її зовнішнє, у тому числі міжнародне, визнання, є запорукою провідної ролі Університету на ринку освітніх послуг і досліджень в Україні, а також з гідного місця – в Європі і світі;

II. Нові закони України "Про освіту" і "Про вищу освіту" розширюють автономію закладу вищої освіти і створюють для університету можливості оперативно реагувати на нові виклики, швидко адаптувати свої освітні програми до зміни вимог ринку праці і потреб здобувачів освіти;

III. Університет може отримати додаткові ресурси розширяючи співпрацю із підприємствами відповідних галузей, містом Києвом та іншим регіонами України, а також використовуючи можливості міжнародного співробітництва – як прямого так і багатостороннього (Горизонт-2020, Еразмус + тощо);

IV. Додаткові можливості до розвитку, підвищення ефективності використання людського потенціалу і матеріальних ресурсів можуть бути реалізовані завдяки продуманим структурним реформам, побудованим на основі принципу субсидіарності.

Загрози:

I. Зміна підходів до фінансування освіти і науки, перехід на конкурсне грантове фінансування і фінансування за системою уніфікованих показників, які не можуть враховувати специфіку всіх провідних закладів вищої освіти України;

II. Реальні дії поліпшення стану в Університеті ускладнюються значною кількістю застарілих (не узгоджених із новим законодавством) нормативних вимог, і наражаються на спротив частини університетської спільноти: "Ми завжди так робили і це завжди було правильно";

III. В умовах швидкої зміни умов затверджені на довгострокову перспективу показники можуть не досягати поставленої мети, і навіть виявитись шкідливими;

IV. Прагматизм фінансових розрахунків провокує конфлікт інтересів окремих факультетів/інститутів та академічної спільноти в цілому і знижує можливості взаємодії, зникнення синергії.

Перспективи:

I. Незадоволення ринку праці якістю підготовки фахівців призводить до зміни моделі державно-приватного партнерства в питаннях освіти і досліджень;

II. Швидкі зміни вимог до кваліфікації працівників навіть найвищої кваліфікації обумовлюють необхідність функціонування в університетських і дослідницьких центрах різноманітних програм післядипломної підготовки;

III. Поширення цифрових технологій призводить до швидкої девальвації кодифікованих знань, тому якість освіти визначатиметься якістю взаємодії викладачів і студентів;

IV. В Україні в найближчій перспективі буде створена мережа центрів визнання професійних кваліфікацій і Університет має діяти таким чином щоб його випускники не мали проблем із визнанням своїх кваліфікацій.

Університет визначає **дев'ять основних напрямів розвитку**, які є взаємопов'язаними і для реалізації завдань за якими необхідна взаємодія адміністрації, структурних підрозділів, працівників і здобувачів освіти, а також їх громадських об'єднань: 1) освітній процес; 2) дослідження та інновації; 3) міжнародне співробітництво; 4) інформатизація; 5) формування суспільних цінностей; 6) розвиток людського потенціалу; 7) управління університетом; 8) створення, реконструкція та утримання основних фондів; 9) фінансове забезпечення.

В межах кожного із цих напрямів визначаються конкретні цілі та індикатори за якими можна контролювати їх виконання. Перелік індикаторів і значення показників для кожного із них визначаються у плані розвитку Університету на наступний навчальний рік і затверджуються Вченою радою Університету.

I. Освітній процес

1. Формування системи забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти (внутрішньої системи забезпечення якості освіти) в Університеті.

1.1. Формування єдиного розуміння критеріїв якості освітньої діяльності та якості вищої освіти Університету і способів їх оцінки.

1.2. Формування системи індикаторів, які дозволяють оцінити і підтвердити якість освітнього процесу.

1.3. Збір, аналіз та інтерпретація інформації про якість навчання та викладання, у тому числі шляхом опитувань учасників освітнього процесу.

1.4. Виділення основних чинників, що впливають на якість освітньої діяльності, прогнозування та упередження негативних змін у якості освіти.

1.5. Зовнішня, у тому числі міжнародна, акредитація освітніх програм.

1.6. Впровадження ефективного механізму перезарахування результатів навчання у рамках реалізації програм академічної мобільності.

2. Врахування потреб ринку праці при провадженні освітньої діяльності.

2.1. Моніторинг потреб ринку праці. 2.2. Створення і підтримка бази даних випускників. 2.3. Формування рад із працевлаштуваннями

на рівні Університету, структурних підрозділів і окремих освітніх програм. Залучення працевдавців до проектування та оцінювання результатів навчання. 2.4. Розвиток зв'язків із організаціями, що є потенційними працевдавцями, використання їхніх ресурсів для забезпечення освітнього процесу(випускників тощо).

3. Формування контингенту студентів які мають необхідні здібності та мотивацію до здобуття вищої освіти в Університеті.

3.1. Маркетингова і професійно-орієнтаційна робота на різних рівнях (абітурієнти та їх батьки, заклади середньої, професійно-технічної, фахової передвищої і вищої освіти, освітні інформаційні ресурси України та інших країн). 3.2. Створення в Університеті умов для реалізації рівних можливостей доступу до навчання та інфраструктури Університету осіб з обмеженими можливостями).

4. Забезпечення різнобічного розвитку здобувачів освіти.

4.1. Підтримка якості освіти завдяки впровадженню до освітніх програм (індивідуальних навчальних планів) міждисциплінарних компонентів. 4.2. Інтеграція освіти і досліджень; кількість наукових публікацій

5. Інтеграція в міжнародний освітній простір.

5.1. Запровадження і дотримання міжнародних стандартів викладання іноземних мов та вимог до мовних кваліфікацій.

5.2. Забезпечення викладання здобувачам освіти з України окремих навчальних компонентів та їх блоків (до спеціалізацій включно) англійською мовою та іншими мовами Європейського союзу, створення англо- (франко-, німецько- тощо) мовних груп для іноземних громадян. 5.3. Вдосконалення методичної, організаційно-правової та фінансової бази для забезпечення академічної мобільності студентів, аспірантів, викладачів, а також для розвитку програм подвійного і спільного дипломування.

6. Навчання упродовж життя.

Створення та впровадження програм післядипломної освіти, у тому числі для співробітників Університету.

II. Дослідження та інновації

7. Формування наукової тематики наукових досліджень відповідно до актуальних напрямків розвитку фундаментальної та прикладної науки, потреб безпеки, обороноздатності і ефективного соціально-економічного розвитку України.

8. Підвищення персональної відповідальності наукових керівників/ наукових консультантів та аспірантів/ докторантів за якість і своєчасність виконання індивідуального плану роботи і належну підготовку дисертацій.

9. Покращення системи моніторингу академічної доброчесності виконання дисертаційних робіт із застосуванням сучасних інформаційних технологій технічної перевірки та аналізу тексту на ймовірність некоректних текстових запозичень.

10. Ширше залучення аспірантів і докторантів Університету до програм наукової та освітньої мобільності.

11. Запровадження англomовних освітньо-наукових програм підготовки докторів філософії.

12. Більш активне залучення наукових і науково-педагогічних працівників Університету до участі у міжнародних конкурсах за програмами HORIZON-2020, CRDF тощо.

13. Забезпечення ефективного функціонування наукових та науково-навчальних підрозділів Університету та створення центрів колективного користування з сучасним аналітичним наукоємним обладнанням.

14. Ефективна взаємодія з Корпорацією "Науковий парк Київський університет імені Тараса Шевченка", подальший розвиток діяльності на його базі студентського бізнес-інкубатора. Формування технологічної інфраструктури Корпорації з метою комерціалізації наукових розробок науковців Університету та організацій-засновників.

15. Прийняття та забезпечення виконання широкомасштабної програми інформатизації Університету з метою оптимальної та ефективної організації навчальної, наукової, управлінської діяльності.

16. Забезпечення ефективної мотивації наукових співробітників шляхом створення системи заохочення і умов для проведення міждисциплінарних досліджень.

17. Розроблення та впровадження критеріїв оцінювання інноваційної діяльності освітніх і наукових підрозділів, а також наукових і науково-педагогічних працівників.

18. Ініціювання Університетом відкриття нових перспективних наукових спеціальностей для підготовки докторів філософії

і докторів наук з внесенням їх в установленому порядку до Переліку наукових спеціальностей.

19. Проведення постійного моніторингу публікації статей у фахових виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз даних (Web of Science, SCOPUS). Забезпечення високої якості публікацій в університетських виданнях та приведення наукових видань Університету у відповідність до нових вимог Міністерства освіти і науки України.

20. Представлення наукових здобутків Університету на національних та міжнародних наукових, науково-практичних та інноваційних конференціях і виставках шляхом розширення фінансування відповідних відряджень.

21. Розвиток Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка як наукового, освітнього і культурно-просвітницького осередка України і м. Києва.

22. Впровадження та розвиток інституційного репозитарію Університету з метою представлення наукових здобутків у відкритому доступі та підвищення цитованості університетських праць світовою науковою спільнотою.

23. Повномасштабне оцифрування фондів для використання в Інтранет-середовищі Університету та подальша оптимізація корисних площ наукової бібліотеки.

24. Створення постійної виставки наукових досягнень Університету Популяризація наукових досягнень Університету шляхом публікацій у ЗМІ, участі у регіональних, всеукраїнських і міжнародних виставкових заходах тощо.

25. Імплементация в університеті Європейської Хартії Дослідників.

26. Розвиток Канівського природного заповідника Київського національного університету імені Тараса Шевченка і Ботанічного саду ім. акад. О.В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка як наукових природоохоронних, освітніх і просвітницьких осередків України.

27. Реалізація Указу Президента України "Про розширення території Канівського природного заповідника".

28. Зміцнення наукової інфраструктури і матеріально-технічної бази Канівського природного заповідника Київського

національного університету імені Тараса Шевченка і Ботанічного саду Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

III. Міжнародне співробітництво

29. Збільшення в Університеті кількості закордонних університетів партнерів, програм "подвійних дипломів" та іноземних студентів і аспірантів.

30. Розширення співпраці в рамках існуючих і найбільш плідних партнерств.

31. Представлення наукових здобутків Університету на національних та міжнародних наукових, науково-практичних та інноваційних конференціях і виставках шляхом розширення фінансування відповідних відряджень.

32. Інтенсифікація участі Університету у міжнародних та європейській асоціаціях дослідницьких університетів та у Великій хартії університетів.

33. Формування спільних наукових програм, консорціумів для інтеграції наукових досліджень Університету в європейський та світовий дослідницький простір, зокрема, забезпечення активної участі науковців Університету у виконанні міжнародного наукового проекту СТА.

34. Збільшення частки іноземних викладачів.

35. Ініціювання відкриття кафедр україністики в університетах партнерах, надання їм методичної підтримки.

36. Організація і проведення літніх і зимових шкіл на базі Університету для індивідуальних слухачів, представників університетів партнерів та інших навчальних закладів і наукових установ.

37. Створення (за підтримки відповідних Посольств) центрів з дослідження окремих регіонів/країн або пов'язаної з ними проблематики з метою підготовки спеціалістів, здатних розробляти, досліджувати та працювати над питаннями відповідного напрямку, створення позитивного іміджу України.

IV. Інформатизація

38. Створення сучасного інформаційного середовища.

38.1. Підтримка, розвиток та оновлення всієї інфраструктури комп'ютерної мережі Університету (серверів, роутерів та інших

телекомунікаційних пристроїв), перехід на новітні версії телекомунікаційного програмного забезпечення (сервісів, протоколів передачі даних, Інтернет адрес тощо). 38.2. Забезпечити функціонування бездротових комп'ютерних мереж у всіх навчальних приміщеннях і бібліотеках Університету. 38.3. Запровадити обов'язкову авторизацію користувачів при доступі до комп'ютерних мереж, освітніх та матеріальних ресурсів, приміщень корпусів Університету тощо з використанням сучасних інформаційних засобів (студентських квитків у вигляді ID карток, використання елементів штучного інтелекту ідентифікації особистості тощо). 38.4. Забезпечити інформаційний супровід здобувачів освіти (комплекс кількох складових з академічної – книги, методички, розклади, зв'язок з викладачем, вибір дисциплін тощо та неакадемічної – актуальна інформація про проживання, роботу служб, можливості працевлаштування тощо). 38.5. Забезпечити ресурси для створення електронного банку Інституційного репозитарію студентських кваліфікаційних робіт, методичного забезпечення навчального процесу (навчальні плани, програми, тощо). 38.6. Створити всі необхідні передумови на рівні надання необхідних інформаційних ресурсів для розвитку дистанційних освітніх послуг. Розробляти та широко впроваджувати дистанційні освітні курси та всіх необхідних компонентів для реалізації автоматизованої перевірки рівня знань. Розгорнути і постійно оновлювати сучасні системи управління навчанням. 38.7. Впровадити ефективну систему відеоспостереження/контролю в усіх корпусах Університету 38.8. З екологічних та фінансових міркувань обладнати централізовані служби комп'ютерного друку у підрозділах з системами обліку друкованої продукції. 38.9. Обладнати всі потокові аудиторії Університету стаціонарними сучасними медійними та аудіовізуальними технічними засобами. Обладнати студії для запису дистанційних відео лекцій.

39. Інформатизація в суспільній та культурній сфері. 39.1. Розгорнути централізовані ресурси для створення та постійної підтримки електронних банків випускників на факультетах та в Інститутах Університету. Забезпечити можливість створення Інтернет-сторінок випускників Університету на відповідних ресурсах Університету. 39.2. Створити Інтернет-ресурси для організації та проведення в Інтернеті відкритих майданчиків

(форумів) для обговорення внутрішньо університетських та загальноосвітніх та наукових проблем. 39.3. Забезпечити супровід сторінок Університету в усіх основних соціальних мережах. 39.4. Забезпечити інформаційними ресурсами ведення на законодавчо закріпленій основі електронного документообігу та дистанційного доступу до публічних документів університету, запровадити систему електронного підпису документів. 39.5. Систематично проводити аналіз впливу інформатизації на зміну структури ринку праці.

V. Формування суспільних цінностей

40. Популяризація з метою підвищення іміджу України шевченківської творчої спадщини, а також здобутків провідних учених, науковців, політичних і громадських діячів, чії імена нерозривно пов'язані з історією Університету.

41. Започаткування щорічного конкурсу наукових студентських робіт та студентської олімпіади з історії Університету.

42. Запровадження на всіх факультетах/ інститутах вивчення історії Університету в курсі "Вступ до університетських студій".

43. Створення соціологічної служби Університету для систематичного вивчення громадської думки.

44. Реорганізація університетської газети у повноформатне дискусійне творче видання.

45. Забезпечення розміщення на Інтернет-порталі Університету інформації, що сприятиме підвищенню іміджу Університету, українською та англійською мовами.

46. Створення асоціації випускників Університету; вдосконалення та робота над існуючою базою даних про випускників, у тому числі й громадян іноземних країн; створення вебсторінки цієї асоціації.

47. Розроблення з метою популяризації Університету програми PR заходів, виготовлення рекламної продукції та атрибутики Університету.

48. Регулярна підготовка і випуск наукових та науково-популярних видань, присвячених історії Університету, його науковим досягненням, видатним вихованцям та співробітникам.

VI. Розвиток людського потенціалу

49. Створити систему підготовки кадрового резерву через аспірантуру та докторантуру безпосередньо для продовження роботи на кафедрах Університету.

50. Розробити систему заохочення науковців, які мають високу публікаційну активність. Систематично преміювати кращих з науковців, стимулювати молодих науковців брати участь в конкурсах наукових робіт.

51. Забезпечувати дотримання законодавчо встановлених диференційованих норм навчального навантаження, проводити моніторинг якості його виконання та соціологічні опитування про якість занять, преміювати викладачів, які мають високий рейтинг у студентів.

52. Розвивати інфраструктуру Університету з метою закріплення молодих кадрів, розвивати можливості надання житла та створення умов для проведення досліджень та набуття педагогічного досвіду молодим викладачам та науковцям.

53. Всіляко удосконалювати систему загальноуніверситетських нагород і відзнак, забезпечення публічного вручення нагород на факультетах/в інститутах.

54. Розробити та запровадити систему підтримки викладачам, що досягають пенсійного віку, спрямовану на забезпечення соціального захисту для ветеранів праці Університету, поважно ставитися до ветеранів, використовувати їх знання і досвід для організації наукової, педагогічної та громадської роботи, виховання молоді.

VII. Управління університетом

55. Сприяти активній діяльності з боку громадських організацій, фондів, меценатів, засобів масової інформації; залучення їх до розроблення та реалізації рішень освітніх та наукових програм; розширення ролі студентського самоврядування у навчальному й виховному процесі.

56. Забезпечити функціонування етики управлінської діяльності на основі Етичного кодексу університету, що ґрунтується на принципах взаємоповаги і позитивної мотивації, розширення повноважень структурних підрозділів Університету.

57. Створити умови для забезпечення повної відкритості та публічності процесу розроблення основних нормативних документів (положень, планів, наказів, розпоряджень тощо), їх громадської експертизи та затвердження.

58. Впровадити систему регулярної звітності кожного виборного керівника перед своїм колективом за усіма напрямками діяльності, чітке дотримання демократичних засад виборчої системи.

VIII. Створення, реконструкція та утримання основних фондів

59. Розробити програму нового будівництва, комплексної реконструкції та розвитку матеріально-технічної бази Університету, включаючи основні корпуси для всіх факультетів/інститутів університету, нові дослідницькі лабораторії, гуртожитки, бази практик.

60. Розширити територію студентського містечка для розробки та зведення Палацу студентів та нового сучасного науково-готельного комплексу університету.

61. Виконувати невідкладні ремонтні роботи у навчальних і лабораторних корпусах, гуртожитках, інших спорудах Університету.

62. Здійснювати будівництво нових навчальних й лабораторних корпусів, сприяти будівництву житла для студентів і співробітників.

63. Розробити проектну документацію та виконати ремонтні роботи приміщень Наукової бібліотеки старовинної книги в будинку Бібліотеки імені М. Максимовича.

64. Реконструювати і використовувати відповідно до Європейського досвіду Ботанічний сад імені академіка О. В. Фоміна, замські бази практик та бази відпочинку Університету.

65. Виконати комплекс заходів і забезпечити освоєння коштів Кіотського протоколу до Рамкової конвенції організації Об'єднаних Націй про зміну клімату та виконати капітальний ремонт по термомодернізації будівель учбових корпусів.

66. Провести комплекс заходів з енергозбереження, підвищення енергетичної ефективності об'єктів університету.

67. Забезпечити благоустрій прилеглих до будівель Університету територій, провести реконструкцію інженерних мереж і доріг.

ІХ. Фінансове забезпечення

68. Вживати всіх необхідних заходів до наповнення бюджету Університету, систематично формувати перспективний план потреб у фінансових ресурсах для забезпечення стратегічних завдань розвитку Університету.

69. Прозоро розподіляти кошти на матеріально-технічне постачання, ремонтні і будівельні роботи між факультетами/інститутами з урахуванням їхніх об'єктивних потреб і стратегічних напрямів розвитку Університету; систематично визначати частки зароблених факультетами/інститутами позабюджетних коштів та направляти як на розвиток цих структурних підрозділів, так і на реалізацію стратегічних загальноуніверситетських проектів, посилити особисту відповідальність керівників підрозділів за використання виділених коштів;

70. Визначити критерії обчислення вартості підготовки кадрів за державним замовленням, розробити та впровадити методики розрахунку видатків, пов'язаних із здобуттям вищої освіти та наукових ступенів із різних напрямів та спеціальностей;

71. Здійснювати громадський контроль та забезпечити публічність (Вчена рада, профспілки, студентське самоуправління) при проведенні розподілу коштів та забезпечити моніторинг виконання усіх статей кошторису Університету.

72. Розробити програму енергозбереження в Університеті, передбачивши витрати не менше 5 відсотків від загального кошторису Університету на впровадження енергозберігаючих технологій.

73. Налаштувати ефективну систему співробітництва з бізнесом (українськими та міжнародними компаніями) задля залучення додаткових коштів для розвитку Університету.

[Джерело: Стратегічний план розвитку Університету на період 2018–2025 року. (Затверджений Вченою радою Університету 25 червня 2018 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univ.kiev.ua].

ПОЛОЖЕННЯ

про організацію освітнього процесу

у Київському національному університеті

імені Тараса Шевченка

(Введено в дію наказом ректора № 716-32
від 31 серпня 2018 року)

1. Загальні положення

1.1. Положення про організацію освітнього процесу (далі – Положення) у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (далі – Університет) визначає основні засади й принципи освітньої діяльності, особливості формування освітніх програм, їх реалізації і науково-методичного супроводу, оцінювання результатів навчання та присвоєння кваліфікації, забезпечення якості освітнього процесу, прав та обов'язків учасників освітнього процесу.

1.2. Положення розроблене відповідно до Закону України "Про вищу освіту", з урахуванням вимог Законів України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про позашкільну освіту", "Про професійно-технічну освіту", "Про професійний розвиток працівників" та інших законів України, Указів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, Статуту Університету, інших нормативно-правових актів у сфері вищої освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин, а також рекомендацій і стандартів, визначених документами Болонського й Копенгагенського процесів, що визнані Україною

1.3. У Положенні терміни вжито у такому значенні:

АКАДЕМІЧНЕ ВИЗНАННЯ – зарахування навчальних дисциплін, кваліфікацій або дипломів одного (українського або іноземного) закладу вищої освіти іншим закладом з метою допуску до навчання, академічної кар'єри в іншому закладі, доступу до іншої трудової діяльності (академічне визнання у професійних цілях).

АКАДЕМІЧНА ГОДИНА – мінімальна облікова одиниця навчального часу, яка служить основою для планування та обліку навчальних занять. Тривалість академічної години становить зазвичай 45 хв. Дві академічні години утворюють пару академічних годин.

Зміна тривалості академічної години не припускається; у разі проведення пари без перерви її тривалість може бути зменшена до 80 хв.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ – це сукупність етичних принципів і правил, що визначені законом, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової/творчої діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових/творчих досягнень. Порушеннями академічної доброчесності вважаються академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання.

АКАДЕМІЧНА ЗАБОРГОВАНІСТЬ – це встановлення невиконання студентом навчального плану, яке виникає в разі, якщо:

1) на початок поточного семестрового контролю, що визначений навчальним планом для певного навчального компонента (дисципліни, практики, курсової роботи), здобувач освіти набрав менше балів, ніж визначена у робочій програмі цього компонента межа незадовільного навчання;

2) під час семестрового контролю з будь-якого навчального компонента (дисципліни, практики, курсової роботи) здобувач освіти отримав менше балів, ніж визначена в навчальному закладі межа незадовільного навчання.

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ – процес у сфері вищої освіти, що надає учасникам освітнього процесу можливість навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти, навчальному закладі/науковій установі на території України чи поза її межами.

АКАДЕМІЧНИЙ ПЛАГІАТ – оприлюднення (частково або повністю) наукових/творчих результатів, що здобуті іншими особами, як результатів власного дослідження/творчості та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства.

АКАДЕМІЧНИЙ ТЕКСТ – авторський твір наукового, науково-технічного та навчального характеру у формі дисертації, кваліфікаційної випускної роботи, наукового видання, статті, звіту у сфері наукової і науково-технічної діяльності, депонованої наукової роботи, підручника, навчального посібника, інших наукових і навчально-методичних праць.

АТЕСТАЦІЯ (здобувачів освіти) – встановлення відповідності засвоєних здобувачами освіти рівня та обсягу знань, умінь, інших компетентностей вимогам відповідних стандартів освіти.

ДОГОВІР/УГОДА ПРО НАВЧАННЯ – угода, що укладають сторони, які беруть участь в освітньому процесі (у т. ч. за програмами академічної мобільності): студент і заклади вищої освіти (установи/організації), установи/особи, які направляють на навчання та оплачують його (якщо навчання здійснюється за кошти юридичних або фізичних осіб). Договір підписують до початку навчання. Після підписання, за необхідності, Договір може бути змінено за згодою всіх сторін.

ГРУПА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ – група педагогічних, науково-педагогічних і/або наукових працівників, для яких Університет є основним місцем роботи та які відповідають за виконання освітніх програм за спеціальністю на певних рівнях вищої і фахової передвищої освіти, післядипломної освіти для осіб із вищою освітою, особисто беруть участь в освітньому процесі та відповідають затвердженим кваліфікаційним вимогам.

ЗАГАЛЬНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ – універсальні компетентності, що не залежать від предметної галузі, але важливі для успішної подальшої професійної і соціальної діяльності здобувача у різних сферах для його особистісного розвитку.

ЗДОБУВАЧІ ОСВІТИ – вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, клінічні ординатори, аспіранти/ад'юнкти, докторанти, інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом і формою здобуття освіти.

ІНДИВІДУАЛЬНА ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія у закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план.

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН – документ, що визначає послідовність, форму й темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації

його індивідуальної освітньої траєкторії і створюється закладом освіти у взаємодії зі здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів. До індивідуального навчального плану входять обов'язкові компоненти (навчальні дисципліни, практики, курсові роботи тощо) освітньої програми та дисципліни (види робіт), що вибрані здобувачем освіти у порядку реалізації свого права на вибір 25 % від обсягу програми підготовки.

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ – система освітніх послуг, які гарантовані державою, що базується на принципі недискримінації, урахування багатоманітностей людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

КВАЛІФІКАЦІЯ – визнана уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання). Кваліфікації за обсягом поділяються на повні та часткові, за змістом – на освітні та професійні. Кваліфікація вважається повною в разі здобуття особою повного переліку компетентностей відповідного рівня Національної рамки кваліфікацій, що визначені відповідним стандартом.

Кваліфікація вважається частковою в разі здобуттю особою частини компетентностей відповідного рівня Національної рамки кваліфікацій, що визначені відповідним стандартом.

КЕЙС-МЕТОД – технологія навчання, що базується на використанні реальних ситуацій (економічних, соціальних, природних). Під ситуацією (кейсом) розуміється письмовий опис певної реальної ситуації.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

КРЕДИТ ЄКТС – одиниця вимірювання навчального навантаження здобувача вищої освіти, що необхідний для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин. Зазвичай за рівномірного розподілу навчального часу із дисциплін у семестрі один кредит ЄКТС відповідає навчальному навантаженню у три академічні години навчальних занять і самостійної роботи в навчальному тижні; не включає час, що відведено для підсумкового контролю.

МОДУЛЬ – навчальний компонент освітньої програми, в якій кожний навчальний компонент містить однакову або кратну кількість кредитів ЄКТС (напр., 6, 12, 18).

НАВАНТАЖЕННЯ СТУДЕНТА – час, що необхідний для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання, який включає всі види навчальної роботи: лекції, семінарські, практичні, лабораторні заняття, самостійну роботу, контрольні заходи, проходження навчальних і виробничих практик тощо.

НАВЧАЛЬНІ ЗАНЯТТЯ – лекція; лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, індивідуальні завдання, консультація. Тривалість навчальних занять обраховують в академічних годинах.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС (НМК) – документ, що описує цілісний навчальний процес із певної дисципліни, містить сукупність дидактичних і методичних матеріалів, що спрямовані на її вивчення та засвоєння з урахуванням особливостей навчальної дисципліни. НМК є методичним виданням (методичною публікацією) та інтелектуальною власністю викладача (колективу викладачів). Відповідальність за його якість і збереження покладається на викладача (керівника авторського колективу), за яким закріплена навчальна дисципліна. Кожний елемент НМК дисципліни має містити:

- дидактичні цілі – чітко означені орієнтири, заплановані результати навчання, яких має досягти здобувач вищої освіти, зокрема, знання, які він має засвоїти; практичні вміння, якими має оволодіти в процесі вивчення конкретної навчальної дисципліни; інструментарій, який він має застосовувати для досягти мети;
- навчальний матеріал, що структурований на навчальні елементи, відповідно до його засвоєння;
- інформацію щодо способів засвоєння навчального матеріалу, методів контролю та самоконтролю пояснення щодо системи (форми та організація) оцінювання результатів навчання.

НАЦІОНАЛЬНИЙ РЕПОЗИТАРІЙ АКАДЕМІЧНИХ ТЕКСТІВ – загальнодержавна розподілена електронна база даних, в якій накопичуються, зберігаються та систематизуються академічні тексти. До Національного репозитарію входять центральний і локальний репозитарії, що підтримуються інституціональними учасниками.

НЕВИКОНАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ виникає в разі, якщо студенту у визначений навчальним планом (індивідуальним навчальним планом) термін не відбувається зарахування певної кількості кредитів ЄКТС за виконання на мінімально необхідному рівні обов'язкових і/або вибіркових компонентів освітньої (освітньо-професійної, освітньо-наукової) програми підготовки. Невиконання навчального плану фіксується, якщо особа з будь-якого навчального компонента (дисципліни, практики, курсової роботи) набрала менше балів, ніж визначена в Університеті межа незадовільного навчання. Дати фіксації виконання/невиконання студентом навчального плану визначаються графіками сесії, захисту практик, курсових, кваліфікаційних робіт, роботи екзаменаційної комісії. Невиконанням навчального плану вважаються також випадки, за яких здобувач освіти не приступає без поважних причин до його виконання:

1) не з'являється на навчання упродовж перших 10 днів семестру на вступному курсі;

2) не надає у встановлені терміни документи про вихід з академічної відпустки.

НЕОБ'ЄКТИВНЕ ОЦІНЮВАННЯ – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти.

НЕФОРМАЛЬНЕ НАВЧАННЯ – додаткове інституційно організоване навчання, що не завершується наданням кваліфікації певного рівня (етапу, циклу) формальної освіти.

НОРМАТИВНИЙ ТЕРМІН НАВЧАННЯ – стандартна кількість навчальних/академічних років, упродовж яких здобувач вищої освіти має виконати освітню (освітньо-професійну, освітньо-наукову) програму. Навантаження одного навчального року за денною формою навчання програм вищої освіти становить звичайно 60 кредитів ЄКТС.

ОБМАН – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу. Формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування.

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС – система науково-методичних і педагогічних заходів, що спрямовані на набуття, примноження та використання знань, умінь й інших компетентностей в осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ – діяльність суб'єкта освітньої діяльності, що спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній і/або неформальній освіті.

ОСВІТНЯ КВАЛІФІКАЦІЯ – визнана закладом освіти чи іншим уповноваженим суб'єктом освітньої діяльності та засвідчена відповідним документом про освіту сукупність установлених стандартом освіти та здобутих особою результатів навчання (компетентностей).

ОСВІТНЯ ПОСЛУГА – комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість і спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання.

ОСВІТНЯ (ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА, ОСВІТНЬО-НАУКОВА) ПРОГРАМА – єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів вивчення, дисциплін, індивідуальних завдань, контрольних заходів тощо), що сплановані та організовані для досягнення визначених результатів навчання. На рівнях вищої освіти освітня програма визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, що необхідні для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими має оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти.

ОСОБА З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

ОЦІНКА – будь-яка кількісна або якісна міра на основі визначених критеріїв, які використовуються для встановлення рівня опанованих результатів навчання окремої навчальної дисципліни або освітньої/навчальної програми у цілому.

ОЦІНЮВАННЯ СТУДЕНТІВ – формалізований процес визначення рівня опанування студентом запланованих (очікуваних) результатів навчання, що є необхідним для вдосконалення навчального процесу, підвищення ефективності викладання, розвитку студентів.

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ – інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у сфері формальної і/або неформальної освіти,

що спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських і/або професійних компетентностей.

ПЕРЕЗАРАХУВАННЯ/ТРАНСФЕР КРЕДИТІВ – процес визнання кредитів, що присвоєні в іншому закладі вищої освіти, з метою отримання кваліфікації. Кредити, що присвоєні учасникам у межах однієї освітньої програми певного закладу освіти, можуть бути переведені для накопичування в іншій програмі, що запропонована тим самим або іншим закладом освіти, оскільки результати навчання задовольняють деякі або всі вимоги конкретної програми, її частини або кваліфікації.

ПІСЛЯДИПЛОМНА ОСВІТА – спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня та практичного досвіду.

ПОЛІТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ В УНІВЕРСИТЕТІ – сукупність стандартів, рекомендацій і рішень, що прийняті, відповідно до принципів забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти в університеті, і процес їх виконання.

ПРИЗНАЧЕННЯ КРЕДИТІВ – процес формального визначення у кредитах ЄКТС навчального навантаження студента, що необхідне для опанування певної освітньої/навчальної програми або її компонентів.

ПРИСВОЄННЯ КРЕДИТІВ – акт зарахування студенту певної кількості кредитів ЄКТС. Присвоєння кредиту ЄКТС підтверджує, що результати навчання студента оцінено, і він виконав вимоги до освітнього/навчального компонента чи кваліфікації.

ПРИСУДЖЕННЯ СТУПЕНЯ/ОСВІТНЬОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ – акт надання студенту певного ступеня вищої освіти/освітньої кваліфікації за результатами успішного виконання відповідної освітньої програми.

ПРОГРАМНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ – найважливіші компетентності, що визначають специфіку програми та включаються до Профілю програми. Очікується, що програмні компетентності однакових програм у різних університетах є подібними чи порівнюваними.

ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ – узгоджений набір із 15–20 тверджень про те, що студент має знати, розуміти та бути здатним виконувати після успішного завершення освітньої програми.

ПРОЕКТНА ГРУПА СПЕЦІАЛЬНОСТІ – визначена наказом ректора група педагогічних, науково-педагогічних і/або наукових працівників, що відповідають за започаткування освітньої діяльності за спеціальністю на певному рівні вищої освіти, фахової передвищої освіти та у сфері післядипломної освіти для осіб із вищою освітою, і задовольняють затвердженим кваліфікаційним вимогам.

ПРОФЕСІЙНА КВАЛІФІКАЦІЯ – визнана кваліфікаційним центром, суб'єктом освітньої діяльності, іншим уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання), що дозволяють виконувати певний вид роботи або здійснювати певну професійну діяльність.

ПРОФІЛЬ ПРОГРАМИ – невід'ємна частина опису програми, що створена для подання в усталеній формі основної інформації про освітню програму. Дозволяє точно позиціонувати освітню програму серед інших, співвіднести із тематикою наукових досліджень, що полегшує її розуміння всіма основними зацікавленими особами (стейкхолдерами): студентами, роботодавцями, дослідниками, викладачами, агенціями забезпечення якості освіти тощо. Визначає предметну сферу, до якої належить освітня програма, її освітній рівень і специфічні особливості, що відрізняють її від інших подібних програм.

ПРОЦЕС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ В УНІВЕРСИТЕТІ – сукупність процедур, що спрямовані на впровадження принципів забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти, відповідно до законодавства України та Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти в університеті.

РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які набуті в процесі навчання, виховання та розвитку, що можна ідентифікувати, спланувати, оцінити та виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів.

РІВЕНЬ ОСВІТИ – завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей, які зазвичай визначені стандартом освіти та відповідають певному рівню Національної рамки кваліфікацій.

САМОПЛАГІАТ – оприлюднення (частково або повністю) власних, раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів.

СИСТЕМА ВНУТРІШНЬОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ – система забезпечення університетом якості освітньої діяльності та якості вищої освіти, що передбачає здійснення таких процедур і заходів:

- 1) визначення принципів і процедур забезпечення якості вищої освіти;
- 2) здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм;
- 3) щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників університету та регулярне оприлюднення результатів оцінювань на офіційному вебсайті університету, інформаційних стендах і в будь-який інший спосіб;
- 4) забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;
- 5) забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою;
- 6) забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом;
- 7) забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти й кваліфікації;
- 8) забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових працях працівників і здобувачів вищої освіти;
- 9) інші процедури та заходи.

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ – складова спеціальності, яку визначає університет. Передбачає профільну спеціалізовану освітньо-професійну чи освітньо-наукову програму підготовки здобувачів вищої і післядипломної освіти. У межах однієї програми вищої освіти може бути запроваджено кілька споріднених спеціалізацій.

Спеціалізація може бути спрямована на здобуття компетентностей, що визначені відповідним професійним стандартом.

СПИСУВАННЯ – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім тих, що дозволені для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання.

СТАЖУВАННЯ – запланований як частина освітньої програми період здобуття досвіду поза межами закладу вищої освіти (напр., на потенційному робочому місці) з метою розвитку у здобувачів освіти конкретних навичок, знань, умінь.

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ПІДГОТОВКИ – наукове та методичне обґрунтування процесу реалізації освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки та основа для створення навчального та робочого навчального планів.

СТУДЕНТ – особа, що зарахована до закладу вищої освіти з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра.

СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНИЙ ПІДХІД передбачає розроблення освітніх програм, які зосереджено на результатах навчання, ураховують особливості пріоритетів особи, що навчається, ґрунтуються на реалістичності запланованого навчального навантаження, що узгоджується із тривалістю освітньої програми. При цьому студенту надаються більші можливості щодо вибору змісту, темпу, способу та місця навчання.

СТУПЕНЕВА ПРОГРАМА – сукупність освітніх компонентів, після успішного виконання всіх вимог яких здобувачу освіти присвоюється відповідний ступінь.

СТУПІНЬ – кваліфікація вищої освіти, яку зазвичай присвоюють після успішного завершення освітньої програми на певному циклі/рівні вищої освіти.

ФАБРИКАЦІЯ – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях.

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ – свідомо зміна чи модифікація наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень.

ФАХОВІ (СПЕЦІАЛЬНІ, ПРЕДМЕТНО-СПЕЦИФІЧНІ) компетентності – компетентності, що залежать від предметної сфери та є важливими для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю.

ФОРМАЛЬНА ОСВІТА – освіта, що інституціоналізована, цілеспрямована, спланована за участі державних і визнаних приватних організацій, має наслідком присудження національно визнаних кваліфікацій у межах певного освітнього рівня (етапу, циклу) та здійснюється у закладах освіти.

ХАБАРНИЦТВО – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі.

ЯКІСТЬ ОСВІТИ – відповідність результатів навчання вимогам, що встановлені законодавством, певним стандартом освіти та/або договором на надання освітніх послуг.

ЯКІСТЬ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – рівень організації і реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, які встановлені законодавством і/або договором на надання освітніх послуг.

1.4. Організація освітнього процесу в Університеті здійснюється, відповідно до цього Положення, з урахуванням Концепції освітньої діяльності Університету; Положення про Вчену раду Університету; Програми розвитку Університету; Програми заходів із забезпечення якості освіти в Університеті; Положення про факультет (інститут) Університету; Положення про кафедру Університету;

Правил внутрішнього розпорядку в Університеті; Етичного кодексу Університету та інших документів, що регламентують діяльність Університету.

1.5. Окремими додатками до цього Положення можуть бути врегульовані особливості освітнього процесу:

- у відокремлених структурних підрозділах Університету;
- у структурних підрозділах, які здійснюють освітній процес за програмами, щодо яких діють окремі нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади (Міністерство оборони України, Міністерство охорони здоров'я України тощо);
- у структурних підрозділах, які здійснюють освітній процес за програмами, що не належать до вищої освіти.

1.6. Положення та зміни до нього затверджуються Вченою Радою Університету за поданням Науково-методичної ради Уні-

верситету та постійної комісії Вченої ради Університету з питань організації освітнього процесу.

1.7. Основним напрямом освітньої діяльності Київського національного університету імені Тараса Шевченка підготовка за всіма рівнями вищої освіти (початковим, бакалаврським, магістерським, освітньо-науковим/освітньо-творчим, науковим) в усіх сферах знань високо-кваліфікованих і конкурентоспроможних на національному та міжнародному ринках праці фахівців для наукових та освітніх установ, державних органів, підприємств, установ та організацій усіх форм власності, утвердження національних, культурних і загальнолюдських цінностей.

Додатковими напрямками освітньої діяльності Університету є:

- професійний розвиток і підвищення кваліфікації осіб із вищою освітою всіх рівнів;
- надання послуг із набуття профільної середньої освіти;
- надання послуг зі здобуття кваліфікацій професійної (професійно-технічної) і фахової передвищої освіти (5 рівень НРК);
- надання послуг із підготовки до вступу на навчання на програми фахової передвищої і вищої освіти для громадян України та інших країн.

1.8. Організація освітнього процесу в Університеті ґрунтується на таких засадах:

- 1) автономність Університету у прийнятті самостійних рішень щодо організації освітнього процесу, визначенні форм освітнього процесу та форм і методів навчання;
- 2) ефективне використання людського потенціалу, матеріальних, фінансових та інших ресурсів;
- 3) забезпечення якісної освіти за всіма освітніми програмами;
- 4) академічна мобільність здобувачів вищої освіти та науково-педагогічних (педагогічних) працівників;
- 5) функціонування системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості освіти;
- 6) формування довіри до Університету у споживачів освітніх послуг, працевластуваних, закладів вищої освіти України та зарубіжних країн.

1.9. Організація освітньої діяльності Університету передбачає:

- інтеграцію освіти, досліджень і виробництва;

- забезпечення конкурентоспроможності завдяки високій гарантованій якості;
- побудову освітніх програм на компетентнісній основі, відповідно до рівнів Національної рамки кваліфікацій;
- забезпечення єдиного підходу до розроблення освітніх програм усіх рівнів із обов'язковим урахуванням освітніх і професійних стандартів, визначенням критеріїв оцінювання результатів навчання (знань, умінь, навичок та інших компетентностей), термінів і порядку підтвердження отриманих особою кваліфікацій;
- незалежну та об'єктивну оцінку набутої кваліфікації;
- розроблення академічної політики на основі аналізу потреб ринку праці та перспектив розвитку відповідних галузей;
- сприяння набуттю студентами професійної кваліфікації;
- визнання якісної практичної підготовки студентів як необхідної умови здобуття кваліфікацій усіх рівнів;
- гарантування рівності й доступу до освітніх програм Університету тих груп осіб, які через недоліки освітнього характеру, що спричинені особистими, соціальними, культурними або економічними обставинами, потребують особливої підтримки для реалізації свого освітнього потенціалу;
- незалежність освітньої діяльності від впливу політичних партій і релігійних організацій;
- участь усіх працівників Університету (адміністрація, науково-педагогічні, наукові й педагогічні працівники, навчально-допоміжний, адміністративно-господарський персонал) у забезпеченні освітньої діяльності Університету;
- залучення всіх категорій працівників Університету, здобувачів освіти, випускників і роботодавців до заходів із забезпечення якості освітніх програм.

1.10. Освітній процес за рівнями вищої освіти здійснюється з урахуванням визнаних в Європейському просторі вищої освіти (далі – ЄПВО) та рекомендованих Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою механізмів і процедур із дотриманням вимог Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в ЄПВО.

1.11. Зміст освіти визначається освітньою (освітньо-професійною чи освітньо-науковою) програмою, структурно-логічною

схемою підготовки, навчальними планами, робочими навчальними планами, індивідуальним навчальним планом студента, програмами навчальних дисциплін, нормативними документами органів державного управління вищою освітою та Університету й відображається у відповідних навчальних і навчально-методичних матеріалах.

1.12. Нормативні акти Університету щодо освітніх програм, академічної мобільності, організації практичної підготовки, оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти, системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти, екзаменаційної комісії, дипломів із відзнакою та інші документи, що регламентують окремі аспекти освітнього процесу, не мають суперечити цьому Положенню.

1.13. Мовою освітнього процесу (мовою навчання та оцінювання) в Університеті є державна (українська) мова. Використання іноземних мов в освітньому процесі в Університеті здійснюється відповідно до законодавства.

2. Освітні програми

2.1. Освітня діяльність в Університеті на різних рівнях освіти здійснюється за відповідними освітніми, освітньо-професійними, освітньо-науковими (освітньо-творчими) програмами (надалі – Освітні програми).

2.2. Освітні програми Університету спрямовані на:

- здобуття особами, які навчаються, вищої освіти за ступенями молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, доктора філософії;
- підвищення кваліфікації (освітньої і/або професійної) слухачами у межах того самого рівня Національної рамки кваліфікацій;
- підготовку слухачів до навчання за відповідним рівнем вищої освіти.

Освітні програми окремих структурних підрозділів Університету (коледж, ліцей) можуть бути спрямовані на здобуття особами, які навчаються, повної середньої освіти або фахової передвищої освіти (кваліфікація молодшого спеціаліста).

Особам, які успішно опанували відповідну Освітню програму, Університет гарантує отримання відповідного диплома або атестата та/або сертифіката.

2.3. Зміст Освітніх програм Університету, крім професійної підготовки, має забезпечувати формування в осіб, які навчають-

ся, ключових компетентностей, що необхідні для самореалізації, активної громадянської позиції соціальної злагоди та здатності до працевлаштування у суспільстві знань, зокрема:

- формування духовних і моральних цінностей на рівні, який сприятиме їх інтеграції у суспільство та становленню активної громадянської позиції;

- формування картини світу, що адекватна сучасному рівню наукових знань (відповідно до рівня вищої освіти), базових компетентностей у сфері науки та техніки;

- комунікативну компетентність, культурну освіченість, здатність до інтеграції до національної і світової культури;

- сприяння багатогранному розвитку особистості, у тому числі – формування вміння навчатися з відповідним рівнем самостійності, критичного мислення, творчого підходу, ініціативності, здатності розв'язувати проблеми із застосуванням здобутих знань і навичок, оцінювати ризики, рішучості та конструктивно-го управління почуттями, підприємливості.

2.4. Порядок розроблення, розгляду та затвердження Освітніх програм, дотримання принципів і процедур забезпечення якості (моніторинг, оцінювання, внутрішня акредитація, періодичний перегляд, порядок припинення) визначаються окремим положенням Університету.

2.5. Освітні програми вищої освіти розробляються з урахуванням вимог стандарту вищої освіти відповідної спеціальності (обсяг кредитів ЄКТС, перелік компетентностей випускника, результати навчання, форми атестації здобувачів вищої освіти, вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти), вимог професійних стандартів (за наявності) і прийнятого на основі затвердженої місії Університету та аналізу потреб суспільства рішення Вченої ради щодо загальних компетентностей випускників Університету. За відсутності стандарту вищої освіти проект Освітньої програми розробляється на основі проекту стандарту та підлягає перегляду після його затвердження.

2.6. Обсяг Освітніх програм вищої освіти визначається у кредитах ЄКТС і становить звичайно (якщо інше не визначене стандартом вищої освіти):

- за освітнім рівнем бакалавра на основі повної загальної середньої освіти (11 років) – 240 кредитів ЄКТС;

- за освітнім рівнем бакалавра на основі повної загальної середньої освіти (12 років) – 180 кредитів ЄКТС;

- за освітнім рівнем бакалавра на основі кваліфікації молодшого спеціаліста (ступінь вищої освіти) нормативний обсяг Освітньої програми залишається незмінним, при цьому припускається можливість перезарахування результатів навчання в обсязі до 60–120 кредитів ЄКТС;

- за освітнім рівнем магістра: освітньо-наукова програма – 120 кредитів ЄКТС (у т. ч. дослідницька складова в обсязі не менш ніж 36 кредитів ЄКТС), освітньо-професійна програма – 90–120 кредитів ЄКТС. Обсяг Освітніх (освітньо-професійних та освітньо-наукових) програм магістра медичного спрямування становить 300–360 кредитів ЄКТС;

- за освітньо-науковим рівнем доктора філософії – 4 роки, обсяг освітньої складової частини освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії визначається Університетом (у межах від 30 до 60 кредитів ЄКТС), відповідно до вимог стандарту вищої освіти певної спеціальності.

Обсяг Освітніх програм, які не передбачають здобуття ступенів вищої освіти (програми середньої освіти, підвищення кваліфікації тощо), визначаються в годинах.

2.7. Нормативна тривалість навчання за Освітніми програмами визначається в академічних роках. Для рівнів вищої освіти навчальне навантаження здобувача освіти денної форми зазвичай становить 60 кредитів ЄКТС за один академічний рік. Тривалість навчання за заочною формою навчання може перевищувати термін навчання за денною формою, але не більш ніж на 25 %.

Тривалість академічного року на випускних курсах може бути меншою, ніж 12 місяців.

2.8. Мовою викладання та оцінювання за Освітніми програмами в Університеті є державна мова, при цьому одна або кілька дисциплін можуть викладатися іншими (іноземними) мовами.

Освітні програми, що створені для навчання іноземних громадян та осіб без громадянства, які здобувають вищу освіту за кошти фізичних (юридичних) осіб, можуть передбачати викладання та оцінювання англійською мовою, іншими мовами Європейського Союзу тощо. У такому випадку Освітня програма передбачає вивчення державної мови як окремої навчальної дисципліни.

Освітні програми, що створені для вивчення іноземних мов чи мов національних меншин, передбачають викладання й оцінюваннями відповідних дисциплін мовами, які вивчаються за цими програмами.

Використання іноземних мов за спільними програмами з іноземними закладами вищої освіти здійснюється відповідно до законодавства.

2.9. Опис Освітньої програми включає:

- профіль програми (опис мети програми, програмних компетентностей і результатів навчання, особливостей викладання, оцінювання та ресурсного забезпечення, вимоги до осіб, які можуть розпочати навчання за програмою тощо);
- перелік компонентів (складових) освітньої програми;
- структурно-логічну схему програми;
- опис форм атестації здобувачів освіти;
- матриці забезпечення компонентами програми програмних компетентностей і результатів навчання.

Додатком до Освітньої програми є навчальний план, що визначає (у кредитах ЄКТС) перелік та обсяги навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення; форми проведення навчальних занять, їх обсяг; графік навчального процесу; форми поточного та підсумкового контролю.

Вимоги щодо змісту та форми опису Освітніх програм схвалює Вчена рада Університету й затверджує ректор.

Мова (мови) викладання та оцінювання окремих освітніх компонентів (складників), якщо вона (вони) відмінні від державної, зазначаються в описі Освітньої програми та в навчальному плані.

2.10. Освітні програми Університету орієнтовані на здобувача вищої освіти, створюють умови для формування індивідуальних траєкторій навчання та спрямовані на розширення можливостей особи щодо працевлаштування та подальшого навчання із вищим рівнем автономності.

Освітні програми мають проектуватись у спосіб, що сприяє розвитку певного набору корисних і необхідних для академічної, професійної і/або професійно-технічної сфери компетентностей, допомагає своєчасно адаптуватися до вимог ринку праці та професійних потреб осіб, які навчаються.

2.11. Безпосереднє керівництво Освітньою програмою за рівнями вищої освіти здійснює гарант Освітньої програми – штатний науково-педагогічний працівник Університету, для якого Університет є основним місцем роботи, що має науковий ступінь і/або вчене звання за відповідною або спорідненою з Освітньою програмою спеціальністю, стаж науково-педагогічної і/або наукової роботи не менше 10 років. Вимоги щодо кваліфікації гаранта Освітньої програми визначаються Ліцензійними умовами провадження освітньої діяльності закладів освіти. Один науково-педагогічний працівник може бути гарантом тільки однієї Освітньої програми.

Гарант Освітньої програми несе персональну відповідальність за забезпечення якості викладання та навчання на Освітній програмі, своєчасне надання інформації із моніторингу програми, її акредитацію та конкурентоздатність.

Призначення гарантів Освітніх програм, за поданням учених рад відповідних структурних підрозділів або Вченої ради Університету, здійснюється наказом ректора Університету. Відсутність в Освітньої програми гаранта є формальною підставою для її припинення (закриття).

Структурні підрозділи для забезпечення якості викладання та навчання на Освітній програмі можуть створювати комітет Освітньої програми, до складу якого входять науково-педагогічні працівники (зазвичай із числа членів робочої групи, яка розробляла проект програми), представники здобувачів вищої освіти та роботодавців (за згодою).

2.12. Відповідальність за високий професійний рівень науково-педагогічних, педагогічних і наукових працівників, які беруть участь у забезпеченні Освітніх програм, наявність необхідних інформаційних ресурсів, спеціалізованого обладнання та приміщень, релевантність, об'єктивність і відкритість процесів оцінювання результатів навчання осіб, що навчаються, відповідність процедур оцінювання рівню кваліфікації і спеціальності покладається на Університет.

Кафедри як основний і базовий структурний підрозділ несуть повну відповідальність за реалізацію Освітніх програм, в яких вони задіяні.

2.13. Відкриття Освітніх програм:

2.13.1. Освітні програми Університету відкриваються за ліцензованими спеціальностями задля забезпечення потреб держави (суспільства) у висококваліфікованих фахівцях, а громадян України – в освітніх послугах гарантованої якості, виконання замовлення ринку праці та регуляторних органів (у т. ч. за прямими угодами), забезпечення професійної успішності випускників, зростання ролі Університету в наданні освітніх послуг на міжнародному рівні (у т. ч. шляхом розширення участі у міжнародних програмах академічної мобільності).

2.13.2. Розроблення проекту Освітньої програми можуть ініціювати кафедри та/або науково-дослідні й дослідницькі підрозділи Університету, а також окремі штатні науково-педагогічні працівники.

Для розроблення проекту програми ініціатори формують проектну групу, мінімальні вимоги до кадрового складу якої визначають Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти і чинні документи, що регламентують питання акредитації Освітніх програм.

2.13.3. Відкриття Освітніх програм складається з таких етапів:

1) обґрунтування необхідності відкриття Освітньої програми (формування пояснювальної записки);

2) попереднє погодження науково-методичною (навчально-методичною, методичною) комісією (радою) структурного підрозділу;

3) розроблення проекту опису Освітньої програми та проекту навчального плану;

4) експертиза проектних матеріалів (пояснювальної записки, опису Освітньої програми та проекту навчального плану): внутрішня оцінка на рівні структурного підрозділу, зовнішня фахова експертиза, внутрішня оцінка на рівні Університету;

5) затвердження проекту Освітньої програми.

У внутрішній оцінці на рівні Університету беруть участь Науково-методичний центр організації навчального процесу (для Освітніх програм за рівнем доктора філософії – Відділ підготовки та атестації науково-педагогічних кадрів), Науково-методична рада Університету та планово-фінансовий відділ.

Надання консультативно-технічної допомоги науково-методичним комісіям факультетів (інститутів) покладається на Науково-методичний центр організації навчального процесу Університету, а кафедрам і проектним групам – на науково-методичні комісії факультетів (інститутів).

2.13.4. Прийняття рішення щодо відкриття та закриття будь-якої Освітньої програми в Університеті здійснюється за таких умов:

- 1) дотримання принципу прозорості;
- 2) проведення консультацій усіх зацікавлених сторін (науково-педагогічні працівники, адміністрація, здобувачі вищої освіти, роботодавці);
- 3) оцінка необхідного методичного, кадрового та матеріального забезпечення;
- 4) здійснення оцінки ризиків та економічної доцільності;
- 5) проведення зовнішньої експертизи;
- 6) забезпечення відкритого розгляду Освітньої програми (проекту Освітньої програми) та результатів оцінок й експертиз.

2.13.5. Рішення про відкриття або закриття Освітньої програми ухвалює Вчена рада Університету за поданням Науково-методичної ради Університету з урахуванням Концепції освітньої діяльності, Стратегії розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності, цього та спеціальних положень, а також результатів проведеного оцінювання (у т. ч. економічної доцільності) та експертиз.

Право прийняття рішення щодо відкриття або закриття Освітньої програми не може бути делеговане структурним підрозділам.

2.14. Моніторинг, зміна та закриття Освітніх програм.

2.14.1. Моніторинг Освітніх програм здійснюється на локальному та загальноуніверситетському рівнях. Вимоги до локального та загальноуніверситетського моніторингу за поданням Науково-методичної ради Університету затверджуються ректором.

Локальний моніторинг здійснюють зазвичай члени робочої групи програми (комітет Освітньої програми) за участі профільних кафедр із залученням представників органів студентського самоврядування. Відповідальність за організацію та проведення локального моніторингу Освітньої програми покладається на її гаранта. Результати локального моніторингу не менш ніж раз на рік обговорюються на науково-методичній (навчально-методич-

ній, методичній) комісії (раді) і вченій (педагогічній) раді відповідного структурного підрозділу. Звіти із локального моніторингу подаються до сектору моніторингу якості освіти Університету.

Організація та здійснення загальноуніверситетського моніторингу, метою якого є узагальнення та поширення кращих практик у межах Університету, своєчасне виявлення негативних тенденцій, допомога у формуванні самозвітів для акредитації Освітніх програм і формування фактологічної бази для інституційної акредитації, покладається на сектор моніторингу якості освіти Університету. Сектор моніторингу якості освіти готує аналітичні матеріали для Науково-методичної ради та Вченої ради Університету за звітами щодо локального моніторингу.

Необхідним складником локального та загально-університетського моніторингу є опитування здобувачів освіти, випускників і роботодавців щодо їхньої задоволеності Освітньою програмою, її компонентами, організацією та забезпеченням освітнього процесу, викладацьким складом.

2.14.2. Основними підставами для зміни та/або закриття Освітніх програм є:

- *зміни у нормативних документах*, які регулюють питання змісту освіти за відповідним рівнем і/або спеціальністю, у тому числі прийняття нових освітніх і професійних стандартів;

- *результати моніторингу*, якщо ними встановлено:

- 1) невідповідність розрахованого навантаження реальному навантаженню здобувача вищої освіти на опанування програми у цілому та/або вивчення навчальних дисциплін;

- 2) недостатній рівень опанування програмних результатів навчання більшістю здобувачів вищої освіти;

- 3) недостатню валідність результатів оцінювання;

- 4) інші факти, які свідчать про недосягнення визначених Освітньою програмою цілей і/або недотримання вимог стандартів забезпечення якості;

- *перевищення витрат на реалізацію Освітньої програми над плановими показниками та/або суттєве зменшення надходжень на її реалізацію, що унеможливує її фінансування у повному обсязі;*

- *результати моніторингу ринку праці, якими виявлено невідповідність Освітньої програми його потребам;*

- інші визначені законодавством України обставини.

2.14.3. Внесення змін до Освітніх програм і прийняття рішення про їх припинення здійснюються з дотриманням тих самих умов і в тому самому порядку, що й затвердження.

2.15. Умови доступу до Освітніх програм.

2.15.1. Основними умовами доступу особи до навчання за Освітньою програмою для здобуття освіти на відповідному рівні (ступені) є наявність у неї документа, який засвідчує здобуття освітньої кваліфікації за попереднім рівнем (ступенем) освіти, а також проходження конкурсного відбору або відповідність конкурсним вимогам, зокрема:

- особа має право здобути освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за умови наявності в неї базової або повної середньої освіти;

- особа має право здобути ступінь молодшого бакалавра та бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти. На навчання для здобуття ступеня бакалавра (за скороченою програмою) також можуть претендувати особи з освітньо-кваліфікаційним рівнем вищої освіти молодшого спеціаліста (ступенем молодшого бакалавра) за умови вступу на споріднену спеціальність;

- умовою вступу на навчання для здобуття ступеня магістра (крім спеціальностей, для яких законодавством встановлено здобуття ступеня магістра на основі повної загальної середньої освіти) є наявність ступеня бакалавра або освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста;

- на навчання для здобуття наукового ступеня доктора філософії мають право претендувати особи, які здобули ступінь магістра або мають рівень вищої освіти, що дорівнюється до ступеня магістра;

- доступ до програм, які не передбачають отримання диплома про освіту, мають особи, рівень освіти яких відповідає рівню програми, або особи, що отримують відповідний програмі рівень разом із завершенням навчання;

- доступ до програм післядипломної освіти (спеціалізація, перепідготовка, підвищення кваліфікації, стажування) мають особи з відповідним рівнем вищої освіти. Перепідготовка фахівців за

рівнем магістра здійснюється Інститутом післядипломної освіти, на навчання до якого приймаються особи, що здобули ступінь магістра або освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста.

Для кожної Освітньої програми можуть визначатися додаткові умови доступу.

Умови доступу до програм спільного та подвійного дипломування визначаються для кожної програми окремо.

2.15.2. При визначенні права на навчання в Університеті визнання документів про освіту інших держав здійснюється в установленому порядку.

2.15.3. Конкретні вимоги щодо умов доступу до Освітніх програм наводяться у Правилах прийому до Університету на відповідний рік, які формуються відповідно до цього Положення та Умов прийому на навчання, що затверджуються Міністерством освіти і науки України.

[Джерело: Положення про організацію освітнього процесу у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univ.kiev.ua].

КОНЦЕПЦІЯ **впровадження дистанційного навчання** **в освітній процес Київського національного** **університету імені Тараса Шевченка**

(Затверджено Вченою радою

Київського національного університету імені Тараса Шевченка
30 червня 2020 року, протокол № 12)

I. Загальна частина

Україна, як учасник Європейського простору вищої освіти, прагне до розбудови привабливої та конкурентоспроможної національної освітньої системи. "Навчання впродовж життя стає все важливішим для наших суспільств та економік, а також для благополуччя наших громадян" – зазначається у Паризькому комюніке (2018 рік). Вища освіта забезпечує студентів можливостями для особистого розвитку впродовж життя, стимулює їх

бути активним громадянами у демократичному суспільстві, завдяки чому покращуються перспективи їх працевлаштування.

Світові тренди щодо неперервної освіти актуалізують використання гнучких моделей освітнього процесу, в якому активно застосовуються різні освітні засоби, методи й технології, зокрема й дистанційні.

В Україні забезпечено правове регулювання питань функціонування системи освіти, всіх її рівнів і підсистем, діяльності навчальних закладів різних типів і форм власності, організації різних форм навчання. У Законі України "Про освіту" передбачено, що особа має право здобути освіту в різних формах або поєднуючи їх, та визначено такі основні форми здобуття освіти: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна.

Дистанційне навчання в Україні є частиною системи освіти України з нормативно-правовою базою, організаційно оформленою структурою, кадровим, системотехнічним, матеріально-технічним та фінансовим забезпеченням, що реалізує дистанційне навчання на всіх рівнях освіти.

Під дистанційним навчанням розуміється індивідуалізований процес передання і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчання у спеціалізованому середовищі, яке створене на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні визначено, що основними характерними рисами дистанційної освіти є:

Гнучкість: учні, студенти, слухачі, які одержують дистанційну освіту, в основному не відвідують регулярних занять, а навчаються у зручний для себе час та у зручному місці.

Модульність: в основу програми дистанційної освіти покладається модульний принцип; кожен окремих курс створює цілісне уявлення про окрему предметну область, що дозволяє з набору незалежних курсів-модулів сформувати навчальну програму, яка відповідає індивідуальним чи груповим потребам.

Паралельність: навчання здійснюється одночасно з професійною діяльністю (або з навчанням за іншим напрямком), тобто без відриву від виробництва або іншого виду діяльності.

Велика аудиторія: одночасне звернення до багатьох джерел навчальної інформації великої кількості учнів, студентів і слухачів, спілкування за допомогою телекомунікаційного зв'язку студентів між собою та з викладачами.

Економічність: ефективне використання навчальних площ та технічних засобів, концентроване і уніфіковане представлення інформації, використання і розвиток комп'ютерного моделювання повинні призвести до зниження витрат на підготовку фахівців.

Технологічність: використання в навчальному процесі нових досягнень інформаційних технологій, які сприяють входженню людини у світовий інформаційний простір.

Соціальна рівність: рівні можливості одержання освіти незалежно від місця проживання, стану здоров'я і соціального статусу.

Інтернаціональність: можливість одержати освіту у навчальних закладах іноземних держав, не виїжджаючи зі своєї країни та надавати освітні послуги іноземним громадянам і співвітчизникам, які проживають за кордоном.

Нова роль викладача: дистанційна освіта розширює і оновлює роль викладача, робить його наставником-консультантом, який повинен координувати пізнавальний процес, постійно удосконалювати ті курси, які він викладає, підвищувати творчу активність і кваліфікацію відповідно до нововведень та інновацій.

Позитивний вплив на студента (учня, слухача): підвищення творчого та інтелектуального потенціалу людини, яка одержує дистанційну освіту завдяки самоорганізації, прагненню до знань, використанню сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, вмінню самостійно приймати відповідальні рішення.

Якість: якість дистанційної освіти не поступається якості очної форми навчання, оскільки для підготовки дидактичних засобів залучається найкращий професорсько-викладацький склад і використовуються найсучасніші навчально-методичні матеріали; передбачається введення спеціалізованого контролю якості дистанційної освіти на відповідність її освітнім стандартам. Впровадження дистанційного навчання в освітній процес

Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – Університет) є одним із пріоритетних напрямів Програми інформатизації та Стратегічного плану розвитку Університету на період 2018–2025 рр.

Проблема, яка потребує розв'язання

Потребу в розробленні та прийнятті Концепції впровадження дистанційного навчання в освітній процес Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – Концепція) зумовлено суттєвими змінами у сфері освіти, спричиненими світовим процесом переходу від індустріального до інформаційного суспільства. Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року система освіти має забезпечувати формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя в постійно змінюваному, конкурентному, взаємозалежному світі. Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві. Одним із заходів, спрямованих на забезпечення інформатизації освіти, задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників освітнього процесу Університету, є створення системи дистанційного навчання. Концепція є системою положень, що визначають мету, завдання, напрями та принципи організації роботи щодо впровадження та реалізації системи дистанційного навчання в Університеті.

II. Мета та основні завдання системи дистанційного навчання

Метою дистанційного навчання є надання освітніх послуг шляхом застосування у навчанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій за освітніми програмами відповідних освітніх рівнів, за програмами підготовки громадян до вступу у заклади вищої освіти, підготовки іноземців та підвищення кваліфікації працівників.

Основними завданнями впровадження дистанційного навчання в Університеті є:

- підвищення конкурентоспроможності Університету в українському, європейському та світовому освітньому просторі;
- підвищення якості та ефективності навчання шляхом застосування сучасних освітніх, психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій;
- розширення можливостей доступу здобувачів вищої освіти/слухачів до якісного навчання за відповідними програмами;
- забезпечення індивідуалізації освітнього процесу відповідно до потреб, особливостей і можливостей тих, хто навчається;
- підготовка та перепідготовка, підвищення кваліфікації кадрів, післядипломна освіта;
- підготовка до вступу до закладів вищої освіти та до зовнішнього незалежного оцінювання;
- створення в Університеті електронної бібліотеки дистанційних курсів;
- створення можливостей застосування дистанційних технологій в усіх формах навчання;
- створення додаткових можливостей для спілкування науково-педагогічних (педагогічних) працівників із здобувачами вищої освіти/слухачами та здобувачів вищої освіти/слухачів між собою в рамках засвоєння програми навчання.

Основні принципи дистанційного навчання в Університеті:

- **Безперервність.** Забезпечення принципу (системи) "освіта впродовж життя", включаючи довузівську, вищу та післядипломну освіту.
- **Демократизація.** Надання рівних нормативно-правових, навчально-методичних, фінансово-економічних можливостей щодо впровадження елементів системи дистанційного навчання.
- **Індивідуалізація** навчання при масовості освіти.
- **Інтеграція.** Створення віртуальної електронної бібліотеки навчальних дистанційних курсів, банків даних та баз знань із захистом відповідних авторських прав.
- **Глобалізація.** Відкритість інформаційних ресурсів та організація навчальних процесів для всіх учасників освітнього процесу.

III. Напрями впровадження дистанційного навчання

Забезпечення системи дистанційного навчання включає такі складові: нормативно-правове забезпечення, навчально-методичне забезпечення; кадрове забезпечення; системотехнічне забезпечення; матеріально-технічне забезпечення.

3.1. Нормативно-правове забезпечення системи дистанційного навчання в Університеті включає:

1) *Зовнішні нормативно-правові документи:*

- Конституція України;
- Закон України "Про освіту";
- Закон України "Про вищу освіту";
- Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти;
- Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки;
- Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти;
- Положення про дистанційне навчання;
- Вимоги до вищих навчальних закладів та закладів післядипломної освіти, наукових, освітньо-наукових установ, що надають освітні послуги за дистанційною формою навчання з підготовки та підвищення кваліфікації фахівців за акредитованими напрямами і спеціальностями;
- Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року;
- Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні;
- Закон України "Про Національну програму інформатизації";
- Умови прийому на навчання до закладів вищої освіти України на поточний рік;
- Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні;
- Рішення Колегії МОН "Про стан і перспективи розвитку дистанційного навчання в Україні".

2) *Внутрішні нормативно-правові документи, основні з яких:*

- Статут Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Стратегічний план розвитку Київського університету на період 2018–2025 рр.;

- Положення про організацію освітнього процесу Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Положення про забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка;

- Положення про дистанційне навчання у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка;

- Положення про нормування роботи науково-педагогічних працівників при розробці й використанні дистанційних курсів у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка;

- Рекомендації щодо використання засобів електронної комунікації та контролю знань при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка

3.2. Навчально-методичне забезпечення дистанційного навчання розробляють та впроваджують науково-педагогічні працівники Університету. Навчально-методичне забезпечення включає:

- наукові основи дистанційного навчання для всіх освітніх рівнів, перепідготовки та/або розширення профілю (підвищення кваліфікації);

- критерії, засоби і системи контролю якості дистанційного навчання;

- єдині вимоги до навчальних планів, програм і нормативів дистанційного навчання, які відповідають державним стандартам освіти;

- дидактичне та методичне забезпечення дистанційних курсів;

- методики розроблення, апробації та впровадження дистанційних курсів;

- навчально-методичні основи функціонування банку атестованих дистанційних курсів.

3.3. Кадрове забезпечення дистанційного навчання реалізується такими категоріями фахівців:

- педагогічних та науково-педагогічних працівників Університету;

- фахівців з інформаційно-комунікаційних технологій – інженерів, програмістів, системних адміністраторів дистанційного навчання;

- менеджерів дистанційного навчання;

- методистів дистанційного навчання;

- експертів дистанційного навчання. Університет забезпечує підвищення кваліфікації своїх працівників, які задіяні у дистанційному навчанні, не рідше одного разу на три роки.

3.4. Системотехнічне забезпечення дистанційного навчання включає:

1) апаратні засоби (персональні комп'ютери, мережеве обладнання, джерела безперебійного живлення, сервери, обладнання для відеоконференцз'язку тощо), що забезпечують розроблення і використання вебресурсів навчального призначення, управління навчальним процесом та необхідні види 7 навчальної взаємодії між суб'єктами дистанційного навчання у синхронному і асинхронному режимах;

2) інформаційно-комунікаційне забезпечення із пропускну здатністю каналів, що надає всім суб'єктам дистанційного навчання Університету цілодобовий доступ до вебресурсів і вебсервісів для реалізації навчального процесу у синхронному та асинхронному режимах;

3) програмне забезпечення загального та спеціального призначення (у тому числі для осіб з особливими потребами), яке має бути ліцензійним або побудованим на програмних продуктах з відкритими кодами;

4) вебресурси навчальних дисциплін (програм), що необхідні для забезпечення дистанційного навчання, можуть містити:

- методичні рекомендації щодо їх використання, послідовності виконання завдань, особливостей контролю тощо;
- документи планування навчального процесу (навчальні програми, навчально-тематичні плани, розклади занять);
- відео- та аудіозаписи лекцій, семінарів тощо;
- мультимедійні лекційні матеріали;
- термінологічні словники;
- практичні завдання із методичними рекомендаціями щодо їх виконання;
- віртуальні лабораторні роботи із методичними рекомендаціями щодо їх виконання;
- віртуальні тренажери із методичними рекомендаціями щодо їх використання;
- пакети тестових завдань для проведення контрольних заходів, тестування із автоматизованою перевіркою результатів, тестування із перевіркою викладачем;

- ділові ігри із методичними рекомендаціями щодо їх використання;
- електронні бібліотеки чи посилання на них;
- бібліографії;
- дистанційний курс, що об'єднує зазначені вище вебресурси навчальної дисципліни (програми) єдиним педагогічним сценарієм;
- інші ресурси навчального призначення. Перелік вебресурсів навчальних дисциплін (програм), необхідних для забезпечення дистанційного навчання, визначається Університетом залежно від профілю навчальної дисципліни. Для забезпечення дистанційного навчання учнів, вихованців, здобувачів вищої освіти, слухачів Університету може створювати власні вебресурси або використовувати інші вебресурси, що підлягають перевірці в Університеті.

IV. Фінансові відносини у сфері дистанційного навчання

Фінансування в системі дистанційного навчання здійснюється за рахунок коштів: державного бюджету; фізичних та юридичних осіб, що вносять плату за навчання; виконання господарчих договорів; отриманих грантів; добровільних внесків і пожертв; інших надходжень, що не заборонені чинним законодавством. Фінансові відносини між Університетом, організаціями та установами в сфері дистанційного навчання здійснюються відповідно до двосторонніх або багатосторонніх договорів.

V. Очікувані результати впровадження дистанційного навчання в університеті

Впровадження дистанційного навчання в Університеті дасть змогу:

- підвищити конкурентоспроможність Університету на українському та світовому ринку освітніх послуг за рахунок підвищення рівня кваліфікації науково-педагогічних кадрів, підвищення рівня комп'ютерного, програмного та телекомунікаційного оснащення, створення, накопичення і постійного удосконалення освітніх ресурсів, які використовуються у дистанційному навчанні;
- збільшити кількість споживачів освітніх послуг, що надаються Університетом;
- підвищити якість освітніх послуг шляхом залучення до підготовки та проведення дистанційного навчання висококваліфі-

кованих викладачів, у тому числі спеціалістів у сфері інформаційних та телекомунікаційних технологій;

- розширити можливості громадян в одержанні безперервної освіти впродовж усього життя;

- індивідуалізувати процес навчання відповідно до потреб, особливостей і можливостей кожного студента/слухача;

- розв'язати окремі соціальні проблеми, зокрема забезпечити соціалізацію засобами дистанційного навчання проблемних груп населення – громадян з особливими потребами, військовослужбовців строкової служби, осіб, які знаходяться в місцях позбавлення волі тощо;

- реалізувати ресурсні можливості Університету для підвищення якості навчання за рахунок оновлення змісту та методів навчання, зокрема особистісного підходу в навчанні;

- допомагати засобами технологій дистанційного навчання у створенні для громадян додаткових робочих місць за рахунок підвищення їхньої професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації; сприяти підвищенню рівня адаптації осіб до зміни вимог на ринку праці;

- забезпечити максимальну рентабельність надання освітніх послуг шляхом інтенсифікації освітнього процесу, скоротити непродуктивний навчальний час та зекономити матеріальні ресурси (опалення, електроенергія і т. п.) тощо.

[Джерело: Концепція впровадження дистанційного навчання в освітній процес Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univ.kiev.ua].

ПОЛОЖЕННЯ
про порядок реалізації студентами
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка права на вільний
вибір навчальних дисциплін
(Затверджене ректором КНУТШ 03.12.2018 р.)

1. Загальні положення

1.1. Положення про порядок реалізації студентами Київського національного університету імені Тараса Шевченка права на вільний вибір навчальних дисциплін (далі – Положення) забезпечує реалізацію студентами Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – Університет) права на вибір навчальних дисциплін, передбаченого Законом України "Про вищу освіту" (пункт 15 частини першої статті 62).

1.2. Це Положення забезпечує умови для формалізації процедури:

- формування та доведення до студентів переліку навчальних дисциплін вільного вибору;
- здійснення вибору студентами навчальних дисциплін із сформованого переліку;
- організації подальшого вивчення обраних дисциплін (формування мобільних груп);
- визнання результатів навчання за обраними дисциплінами;

1.3. Вибір студентом навчальних дисциплін в обсязі, що складає не менш ніж 25 % загальної кількості кредитів ЄКТС, створює умови для досягнення ним таких цілей:

- поглибити професійні знання в межах обраної освітньої програми та здобути додаткові спеціальні професійні компетентності, у тому числі і з здобуттям професійної кваліфікації (якщо це передбачено освітньою програмою);
- поглибити свої знання та здобути додаткові загальні і загальнопрофесійні компетентності в межах спеціальності або споріднених спеціальностей і галузі знань;
- ознайомитись із сучасним рівнем наукових досліджень у інших галузях знань та розширити або поглибити результати навчання за загальними компетентностями.

1.4. Дія цього Положення поширюється на здобувачів освіти, які вступили на навчання, починаючи з 1 вересня 2015 року і навчаються за освітніми програмами, укладеними із урахуванням вимог Закону України "Про вищу освіту", наказу МОН України від 26 січня 2015 року №47 "Про особливості формування навчальних планів на 2015/2016 навчальний рік", Положення про організацію освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка від 07 травня 2018 року і введене в дію наказом від 31.08.2018 року за № 716-32.

Курсанти, студенти і слухачі, які вступили на навчання на місця державного замовлення Міністерства оборони України або Управління державної охорони України, правом вільного вибору навчальних дисциплін скористалися на момент вступу на відповідні освітні програми, за якими спеціалізована складова підготовки (в обсягах, затверджених Міністерством оборони України або Управлінням державної охорони України) формується за рахунок варіативної складової програми.

2. Методичне забезпечення організації вибору студентом навчальних дисциплін та регуляторні заходи

2.1. Університет несе відповідальність за якість викладання і належне методичне забезпечення освітніх компонентів, які пропонуються студентам для реалізації ними права вільного вибору. На вибір студентам пропонуються виключно дисципліни, робочі навчальні програми яких були розроблені відповідно до вимог Закону України "Про вищу освіту", пройшли у встановленому в Університеті порядку процедури рецензування і експертного оцінювання та затверджені в складі навчальних планів та/або внесені до Каталогу курсів Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

До затвердження Положення про Каталог курсів Київського національного університету імені Тараса Шевченка та його формування цим вимогам відповідають винятково навчальні дисципліни, включені до затверджених у 2015 році і наступних роках навчальних планів.

Навчальні плани, затверджені у 2014 році і раніше, розроблені на іншій методичній основі і включені до них дисципліни студентам не пропонуються.

2.2. Відповідно до сформульованих у пункті 1.3. цілей студенту пропонуються варіанти вибору дисциплін:

2.2.1. З варіативної складової навчального плану програми, на якій студент навчається:

2.2.1.1. Спеціалізований (профільований) блок (пакет) дисциплін, який включає переважно фахові дисципліни, що визначають спеціалізовану підготовку студента в межах обраної освітньої програми, і спрямований на поліпшення здатності студента до працевлаштування за обраним фахом. Досягнення, передбачені за блоком (пакетом) результатів навчання на визначеному рівні, можуть бути підставою для рішення екзаменаційної комісії про присвоєння студенту професійної (додаткової) кваліфікації, у тому числі із врученням сертифіката (якщо це передбачено програмою). Якщо студент обрав спеціалізований (профільований) блок (пакет), він має прослухати всі дисципліни, що включені до цього блоку (пакета).

Примітка: у випадку вибору студентом спеціалізованого (профільованого) блоку (пакета) дисциплін із навчального плану іншої освітньої програми, передбачена його основним навчальним планом і програмою, професійна (додаткова) кваліфікація йому не присвоюється.

2.2.1.2. Одночасний вибір вказаної кількості дисциплін із пакета, який включає переважно фахові (для обраної освітньої програми) дисципліни, що дозволяє досягнути поглибленого рівня знань і вмінь в окремих розділах майбутнього фаху. Як правило, присвоєння професійної (додаткової) кваліфікації в результаті такого вибору не передбачається навіть в межах тієї самої освітньої програми.

2.2.1.3. Одна дисципліна із переліку (студенту пропонується на семестр перелік із кількох дисциплін, із яких він обирає одну).

2.2.2. Із блоку дисциплін навчального плану іншої освітньої програми того ж освітнього рівня. У випадку вибору студентом спеціалізованого (профільованого) блоку (пакета) дисциплін із навчального плану іншої спеціальності (освітньої програми), передбачена його основним навчальним планом і програмою, професійна (додаткова) кваліфікація йому не присвоюється.

2.2.3. Із блоку обов'язкових дисциплін іншої освітньої програми того ж освітнього рівня.

2.2.4. Із блоку дисциплін навчального плану іншої освітньої програми іншого освітнього рівня. При цьому присвоєння будь-яких інших кваліфікацій не відбувається. Необхідною умовою є погодження декана/директора факультету/інституту, на якому навчається студент – якщо обрано дисципліну нижчого освітнього рівня, або декана/директора інституту, на якому реалізується навчальна програма, і з якої обрано дисципліну (дисципліни) вищого освітнього рівня.

2.2.5. Із блоку обов'язкових дисциплін іншої освітньої програми іншого освітнього рівня. Необхідною умовою є погодження декана/директора факультету/інституту, на якому навчається студент – якщо обрано дисципліну нижчого освітнього рівня, або декана/директора факультету/інституту, на якому реалізується навчальна програма, і з якої обрано дисципліну (дисципліни) вищого освітнього рівня.

2.2.6. Із Каталогу курсів. Вибір здійснюється у порядку, передбаченому у Положенні про Каталог курсів.

2.2.7. Навчальні дисципліни в іншому закладі вищої освіти за умов реалізації студентами права на академічну мобільність.

2.3. Студентові може бути відмовлено у реалізації його вибору і запропоновано здійснити новий вибір у таких випадках:

2.3.1. якщо кількість студентів, які обрали навчальну дисципліну чи блок (пакет) навчальних дисциплін перевищує максимальну чисельність, встановлену відповідним факультетом/інститутом, комітетом програми, кафедрою. У цьому випадку перевага, насамперед, надається студентам, які навчаються за тією ж програмою, на тому ж факультеті/інституті, а потім тим студентам, які зафіксували свій вибір раніше;

2.3.2. якщо кількість студентів, які обрали блок навчальних дисциплін (п. п. 2.2.1.1.) є меншою за встановлені в Університеті мінімуми: 10 осіб за ОР "Молодший бакалавр", ОР "Бакалавр", 7 осіб – за ОР "Магістр", 3 особи за освітньо-науковим рівнем доктора філософії;

2.3.3. якщо кількість студентів, яка здійснила одночасний вибір вказаної кількості дисциплін із пакета освітньої програми, на якій навчаються (п. п. 2.2.1.2) є меншою ніж 20 осіб за ОР "Молодший бакалавр", ОР "Бакалавр", 15 осіб – за ОР "Магістр" та освітньо-науковим рівнем доктора філософії;

2.3.4. якщо кількість студентів, які обрали одну дисципліну із переліку вільного вибору студента (п.п.2.2.1.3) є меншою, ніж 25 осіб. Ці ж вимоги поширюються на студентів, які скористалися правом вибору навчальних дисциплін із інших освітніх програм (п. п. 2.2.2–2.2.5), якщо відповідні навчальні групи на цих програмах не були сформовані раніше на інших підставах;

2.3.5. якщо наслідком вибору навчальної дисципліни є передбачувано недостатня для присвоєння академічної кваліфікації кількість кредитів відповідного освітнього рівня (п. п. 2.2.4.–2.2.5, 2.2.7);

2.3.6. якщо наслідком вибору навчальної дисципліни є перевищення встановленого максимуму кількості навчальних дисциплін, які студент може опанувати одночасно та/або кількості підсумкових (семестрових) форм контролю;

2.3.7. якщо наслідком вибору навчальної дисципліни передбачається формування академічної заборгованості у зв'язку із відсутністю відповідного рівня вхідних знань та вмінь (п. п. 2.2.2–2.2.5).

Примітки: 1) обмеження, передбачені п. п. 2.3.2–2.3.4, не поширюються на ті види навчального навантаження студента, за якими передбачене виконання лише індивідуальних завдань – виробничих практик і курсових робіт/проектів; 2) обмеження, передбачені п. п. 2.3.2., не поширюються ті випадки, коли певний спеціалізований (профільний) блок (пакет) дисциплін обрали всі студенти, які навчаються за вказаною програмою.

2.4. У випадку, якщо студенту відмовлено у здійснюваному ним виборі із причин, зазначених у пункті 2.3, йому надається можливість здійснити повторний вибір із переліку дисциплін (блоків, пакетів, дисциплін), групи/потоки за якими вже сформовані відповідно до встановлених в Університеті мінімальних вимог до чисельності студентів у групах/потоках, і де немає перевищення встановлених факультетами/інститутами/комітетами програми/кафедрами максимумів, а також які не призведуть до повторної відмови з причин, викладених у підпунктах 2.3.5–2.3.7.

2.5. Обрані студентом навчальні дисципліни (блоки, пакети дисциплін) затверджуються деканом/директором факультету/інституту, на якому навчається студент, як невід'ємна складова індивідуального навчального плану студента. Невиконання будь-якої з позицій індивідуального навчального плану є академічною

заборгованістю. Зміна студентом свого вибору після його затвердження можлива виключно за письмовим дозволом декана факультету/директора інституту. При цьому зміна обраних дисциплін (блоків, пакетів дисциплін) після початку навчального семестру, в якому вони викладаються, не допускається взагалі.

Примітка: приймаючи рішення на підставі заяви студента щодо зміни вибору навчальної дисципліни (блоку, пакету дисциплін), декан факультету/директор інституту керується обмеженнями, вказаними в п. 2.3 і враховує потенційні негативні наслідки такої зміни для забезпечення надання освітньої послуги за вибором інших студентів.

2.6. Після реалізації студентами свого права вільного вибору, кафедри (комітети освітніх програм), дисципліни яких були обрані студентами, можуть у виняткових випадках (з огляду на тенденції розвитку галузі та на особливості адміністрування освітніх програм) запропонувати студентам заміну однієї або кількох навчальних дисциплін за умови, що відповідне рішення може бути прийняте тільки після отримання згоди студентів, які обрали ці дисципліни.

Примітка: внесення змін не може бути наслідком формування груп і потоків, у яких порушуються встановлені в Університеті мінімальні вимоги до чисельності студентів.

2.7. Якщо студент у встановлені терміни без поважних причин не скористався своїм правом вибору навчальної дисципліни (блоку, пакетів дисциплін), відповідні позиції його індивідуального навчального плану визначаються за позиціями випускової кафедри (комітету освітньої програми, на якій він навчається) групою забезпечення навчального процесу відповідного факультету/інституту і затверджується розпорядженням декана/директора. Відмова студента виконувати сформований у такий спосіб навчальний план є грубим порушенням навчальної дисципліни і студент відраховується з Університету за невиконання індивідуального навчального плану.

2.8. За результатом реалізації права студента на вільний вибір до його індивідуального плану мають бути включені види навчального навантаження, сукупний (обов'язкової і вибіркової складової разом) обсяг яких (у кредитах ЄКТС) дозволяє зарахування

річного навчального плану (60 кредитів ЄКТС за денною формою навчання) і переведення на наступний курс або допуск до підсумкової атестації. Сформована у результаті реалізації права студентів диспропорція у розподілі кредитів між семестрами не повинна перевищувати 20 % крім випадків, передбачених п. п. 2.2.7.

2.9. Сукупний обсяг обов'язкової і вибіркової складових індивідуального плану студента, незалежно від шляхів реалізації права на вільний вибір дисциплін, повинен відповідати вказаному в освітній програмі, за якою навчається студент.

3. Порядок вибору студентами навчальних дисциплін

3.1. Терміни проведення процедур вибору студентами навчальних дисциплін визначаються із необхідності своєчасного (для планування та організації освітнього процесу, його методичного і кадрового забезпечення) формування контингенту студентів у групах і потоках.

3.1.1. Студенти реалізують своє право вибору навчальних дисциплін (пакетів, блоків) як правило не пізніше початку весняного семестру, який передує навчальному року, під час якого передбачене їх вивчення. Єдиний для Університету графік затверджується розпорядженням ректора/ проректора з науково-педагогічної роботи.

3.1.2. Для студентів. Які навчаються за освітніми програмами, згідно з якими заплановано вільний вибір дисциплін у першому навчальному році, вибір організовується упродовж перших двох тижнів навчання. Єдиний для університету графік затверджується розпорядженням ректора/проректора з науково-педагогічної роботи.

3.1.3. Для студентів, які навчаються за освітніми програмами подвійного дипломування, процедури вільного вибору дисциплін організовуються в терміни і за порядком, передбаченими відповідними Угодами із університетами-партнерами.

3.2. Процедура вибору навчальних дисциплін включає шість етапів.

3.2.1. Перший етап – ознайомлення студентів із порядком, термінами і особливостями запису та формування груп для вивчення навчальних дисциплін вільного вибору в Університеті, а також із особливостями присвоєння професійних кваліфікацій

за освітньою програмою, на якій навчається студент. Студентам також надаються консультації щодо реєстрації своєї корпоративної поштової скриньки, аканту і персонального кабінету в інформаційній системі Університету. Для студентів денної форми навчання (крім тих, на кого поширюється пункт 3.1.2. – для них заходи всіх шести етапів організовуються упродовж перших чотирьох тижнів навчання, а для студентів заочної форми навчання – не пізніше як під час настановної сесії).

3.2.2. Другий етап – ознайомлення студентів із переліками дисциплін і блоків (пакетів) вибору, які пропонуються як за програмою, за якою вони навчаються, так і за іншими програмами. Ознайомлення відбувається через можливості, сформовані в персональному кабінеті студента (переліки й анотації навчальних дисциплін), а також із використанням інформаційного пакету, окремих сторінок на сайті Університету, сайтах факультетів/інститутів, шляхом організації зустрічей з представниками кафедр і комітетів освітніх програм тощо. Ознайомлення студентів із переліками дисциплін і блоків (пакетів) вибору може розпочатися із перших днів навчання за освітніми програмами.

3.2.3. Третій етап – запис студентів для вивчення навчальних дисциплін (пакетів, блоків тощо). Для студентів денної форми навчання здійснюється одночасно в межах Університету за затвердженням графіком. Для студентів заочної форми навчання – за графіками, затвердженими факультетами/ інститутами в діапазоні термінів, встановлених загальноуніверситетським графіком. Тривалість етапу не може перевищувати два тижні. Заяви студентів приймаються, як правило, через персональний кабінет студента в інформаційній системі Університету. Допускається прийом заяв у паперовій формі; при цьому, якщо студент подав різні заяви, (незалежно від форми подання). Дійсною вважається та, яка подана останньою, але під час визначеного відповідним розпорядженням терміну. У зв'язку з відмінністю часу, необхідного для опрацювання заяв, останній термін подачі заяв у паперовій формі встановлюється раніше ніж для подачі заяв в електронній формі.

3.2.4. Четвертий етап – опрацювання заяв студентів факультетами/інститутами/комітетами освітніх програм, перевірка контингенту студентів і попереднє формування на спеціалізації (профіль), а також мобільних груп для вивчення вибіркових дисциплін.

Здійснюється відповідальними працівниками груп забезпечення навчального процесу із використанням функціоналів інформаційної системи Університету. За результатами етапу студентам, вибір яких не може бути задоволений з причин, перелічених у п. 2.3., повідомляється про відмову (із зазначенням причин) і пропонується зробити вибір із скоригованою (див. п. 2.4) переліку. Тривалість етапу не перевищує 5 робочих днів.

3.2.5. П'ятий етап – повторний запис студентів на вивчення навчальних дисциплін (пакетів, блоків тощо) здійснюється за правилами, наведеними в п. 3.2.6. для студентів денної форми – одночасно в межах Університету. Тривалість етапу – не більше календарного тижня.

3.2.6. Шостий етап – остаточне опрацювання заяв студентів факультетами/інститутами/комітетами освітніх програм, прийняття рішень щодо студентів, які не скористалися правом вільного вибору (п. 2.7), перевірка контингенту студентів і формування груп на спеціалізації (профілі), а також мобільних груп для вивчення вибіркових дисциплін. Опрацювання здійснюється відповідальними працівниками груп забезпечення навчального процесу із використанням функціоналів інформаційної системи Університету, після перевірки і погодження в якій обрані студентами дисципліни вносяться до їх електронних індивідуальних планів (доступні студентам у персональному кабінеті), а списки груп спеціалізацій (профілів) і мобільних груп подаються на затвердження, відповідно до делегованих повноважень деканам/директорам відповідних факультетів/інститутів. Тривалість етапу – не більше календарного тижня.

4. Прикінцеві положення

4.1. Заяви студентів, електронні листи, генеровані в інформаційній системі файли з підсумками вільного вибору, розпорядження про формування груп зберігаються упродовж усього терміну навчання студента за відповідним рівнем.

4.2. У випадку поновлення, переведення студента, допуску до занять після завершення академічної відпустки або зарахування для здобуття ОС "Бакалавр" на базі ОКР "Молодший спеціаліст" із скороченим терміном навчання, за письмовою заявою студента і згодою випускової кафедри/комітету освітньої програми можливе

перезарахування результатів навчання вибіркових дисциплін за рахунок результатів навчання фактично вивчених дисциплін.

4.3. Внесення суттєвих змін до порядку реалізації студентами вільного вибору навчальних дисциплін здійснюється лише за згодою органів студентського самоврядування Університету. У випадку, якщо запропоновані зміни звужують права студентів на вибір навчальних дисциплін, необхідне отримання згоди органів студентського самоврядування не менш як на 2/3 структурних підрозділів Університету.

[Джерело: Положення про порядок реалізації студентами Київського національного університету імені Тараса Шевченка права на вільний вибір навчальних дисциплін. (Затверджене ректором КНУТШ 03.12.2018 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univ.kiev.ua].

ПОЛОЖЕННЯ

про гаранта освітньої програми

в Київському національному університеті

імені Тараса Шевченка

(Введено в дію наказом ректора від 10.12.2020 р. за № 803-32)

1. Загальні положення

1.1. Положення про гаранта освітньої програми в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (далі – Положення) врегульовує питання керівництва освітніми (освітньо-професійними, освітньо-науковими, освітньо-творчими) програмами (далі – Освітня програма) за рівнями вищої освіти в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (далі – Університет).

Дія Цього Положення поширюється на всі структурні підрозділи Університету.

1.2. Положення розроблено у відповідності до Закону України "Про освіту", Закону України "Про вищу освіту", Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2019 року за № 977, Статуту Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

Положення про організацію освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Положення про систему забезпечення якості освіти та освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

1.3. Моніторинг Освітніх програм, забезпечення їхньої акредитації та конкурентоздатності, а також надання керівництву структурних підрозділів інформації щодо якості викладання та навчання за Освітніми програмами покладається на гарантів освітніх програм.

Гарант освітньої програми (далі – Гарант) призначається з числа штатних науково-педагогічних (наукових) працівників університету, які мають науковий ступінь та/або вчене звання за відповідною чи спорідненою до Освітньої програми спеціальністю, стаж науково-педагогічної і/або наукової роботи не менше 5 років.

Один науково-педагогічний працівник може бути Гарантом тільки однієї Освітньої програми, яка спрямована на здобуття одного з ступенів вищої освіти.

Один науково-педагогічний працівник може здійснювати керівництво кількома короткостроковими сертифікатними програмами (на ступеневих) програми підвищення кваліфікації в межах одного з рівнів вищої освіти.

1.4. Положення та зміни до нього затверджуються Вченою радою Університету за поданням Науково-методичної ради Університету.

2. Призначення Гаранта Освітньої програми

2.1. Призначення Гаранта здійснюється наказом ректора Університету на підставі подання вченої ради відповідного структурного підрозділу. Гарантом нової Освітньої програми, як правило, призначається керівник проектної групи, яка її розробляла.

2.2. Зміна Гаранта здійснюється за результатами розгляду Науково-методичною радою Університету мотивованого подання керівника структурного підрозділу щодо зміни Гаранта із зазначенням причин та, за можливості, згоди діючого Гаранта і кандидата (претендента) на позицію Гаранта. У разі незгоди Гаранта із поданням структурного підрозділу його запрошують на засідання Науково-методичної ради Університету. Рішення про зміну Гаранта вводиться в дію наказом ректора.

Повноваження Гаранта автоматично припиняється при розірванні трудових відносин з університетом.

2.3. Відсутність в Освітньої програми Гаранта є формальною підставою для її припинення (закриття).

3. Права гаранта освітньої програми

3.1. Права Гаранта щодо реалізації Освітньої програми:

- ініціювати достроковий перегляд Освітньої програми та/або закриття Освітньої програми;

- ініціювати внесення змін до Освітньої програми та навчального плану;

- приймати рішення щодо врахування при внесенні змін до Освітньої програми пропозицій інших учасників освітнього процесу та зовнішніх стейкхолдерів;

- брати участь у розробленні навчальних планів, робочих навчальних планів, програм практик та інших документів щодо навчально-методичного забезпечення Освітньої програми;

- отримувати від структурних підрозділів університету інформацію щодо реалізації Освітньої програми при проведенні її самооцінювання;

- ініціювати та/або проводити додаткові, не передбачені чинними документами опитування стейкхолдерів Освітньої програми.

3.2. Права Гаранта щодо кадрового забезпечення реалізації освітньої програми:

- брати участь у здійсненні контролю за якістю роботи науково-педагогічних працівників, які забезпечують навчальний процес із освітніх компонентів Освітньої програми;

- вносити за результатами моніторингу Освітньої програми пропозиції щодо формування та зміни кадрового складу працівників, які забезпечують навчальний процес із освітніх компонентів Освітньої програми враховуючи фах (за дипломом, науковим ступенем і вченим званням), кваліфікаційні характеристики посад науково-педагогічних (педагогічних) працівників, їхню наукову та педагогічну кваліфікацію, сферу наукових інтересів, досвід викладання та практичної роботи тощо;

- брати участь у засіданнях кафедр з питань забезпечення навчального процесу з освітніх компонентів Освітньої програми;

- вносити пропозиції щодо призначення чи зміни наукових керівників здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії (Гарант програми третього рівня вищої освіти).

3.3. Інші права Гаранта:

- брати участь у засіданнях екзаменаційних комісій з атестації здобувачів вищої освіти, які навчаються за відповідної Освітньою програмою;
- клопотати перед керівником структурного підрозділу (Вченою радою – для третього рівня вищої освіти) щодо відрахування здобувача вищої освіти за невиконання індивідуального (індивідуального навчального, індивідуального навчально-наукового) плану;
- брати участь у засіданнях зі щорічної атестації здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії для контролю за виконанням ними індивідуальних навчально-наукових планів (Гарант програми третього рівня вищої освіти);
- вносити пропозиції керівникам структурних підрозділів щодо складу робочих груп із підготовки акредитаційних справ;
- вносити завідувачам кафедр та/або керівникам структурних підрозділів пропозиції щодо заохочення учасників освітнього процесу (науково-педагогічних, педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, навчально-допоміжного персоналу), які беруть участь в реалізації Освітньої програми;
- підвищувати професійну кваліфікацію та розвивати компетентності керівника Освітньої програми шляхом участі у тренінгах, семінарах та в заходах організованого навчання для Гарантів Освітніх програм.

4. Обов'язки Гаранта Освітньої програми

4.1. Безпосереднє керівництво Освітньою програмою за рівнями вищої освіти здійснює Гарант. Гарант несе відповідальність за:

- формування та реалізацію політики забезпечення якості освітньої діяльності на рівні Освітньої програми;
- відповідність змісту Освітньої програми стандарту вищої освіти;
- конкурентоздатність освітньої програми;
- моніторинг якості викладання та навчання на Освітній програмі;
- своєчасне надання інформації щодо результатів моніторингу Освітньої програми науково-методичній комісії (науково-методичній раді) та вченій раді структурного підрозділу;
- підготовку та проходження процедур зовнішнього забезпечення якості, у тому числі й акредитації Освітньої програми.

4.2. Обов'язки Гаранта щодо реалізації Освітньої програми:

- забезпечує відповідність змісту Освітньої програми стандарту вищої освіти;

- координує заходи, спрямовані на просування Освітньої програми на ринку освітніх послуг, бере участь у проведенні профорієнтаційної роботи серед абітурієнтів;

- забезпечує взаємодію зі стейкхолдерами;

- координує разом із заступником декана/директора з навчальної роботи (наукової – для програм третього рівня вищої освіти) розроблення навчального плану;

- оцінює відповідність визначених викладачем: змісту, методики проведення та оцінювання всіх форм контролю з окремої дисципліни (практики, курсової роботи/проекту) цілям та вимогам Освітньої програми;

- координує діяльність щодо проведення моніторингу Освітньої програми та модернізації змісту Освітньої програми (з урахуванням результатів моніторингу, пропозицій стейкхолдерів, тенденцій розвитку спеціальності, ринку праці, галузевого та регіонального контекстів, а також досвіду аналогічних вітчизняних і зарубіжних Освітніх програм);

- щосеместрово аналізує результати семестрового контролю в розрізі компонентів Освітньої програми, доповідає на засіданнях кафедр, науково-методичної комісії та/або вченої ради структурного підрозділу і, за необхідності, Науково-методичної ради університету. Результати обговорень є підставою для розроблення змін до Освітньої програми, а також до умов допуску до Освітньої програми та до її компонентів;

- на основі затвердженого опису Освітньої програми визначає форми, програми та методики підсумкової атестації здобувачів вищої освіти, що навчаються на Освітній програмі, критерії оцінювання, що застосовуються під час підсумкової атестації – за погодженням із профільною кафедрою (кафедрами, цикловою комісією), науково-методичною (навчально-методичною, методичною) комісією (радою) структурного підрозділу та вченою (педагогічною) радою структурного підрозділу;

- бере участь у визначенні профільною кафедрою (кафедрами) достатності фахового рівня викладача/викладачів, який/які

забезпечує/забезпечують викладання навчальної дисципліни на Освітній програмі;

- контролює та організовує оперативне коригування даних щодо кадрового та матеріально-технічного забезпечення реалізації Освітньої програми в Єдиній державній електронній базі з питань освіти;

- контролює та координує діяльність з інформаційного забезпечення Освітньої програми (в тому числі щодо наявності всієї потрібної інформації на офіційному вебсайті структурного підрозділу Університету).

4.3. Обов'язки Гаранта щодо акредитації Освітньої програми:

- своєчасно подає до керівництва Університету заяву про необхідність акредитації Освітньої програми;

- забезпечує підготовку відомостей про самооцінювання Освітньої програми та розміщення їх на офіційному вебсайті структурного підрозділу Університету;

- забезпечує передачу до Національного агентства забезпечення якості вищої освіти відомостей про самооцінювання Освітньої програми та супровідних документів;

- забезпечує узгодження програми роботи робочої групи в університеті та оприлюднення інформації про час та місце проведення відкритої зустрічі (зокрема розміщення на офіційному вебсайті структурного підрозділу Університету);

- забезпечує комунікацію (є контактною особою), з питань, пов'язаних з акредитацією Освітньої програми;

- забезпечує розміщення на офіційному вебсайті структурного підрозділу звіту групи експертів за результатами акредитаційної експертизи освітньої програми;

- бере участь (у разі необхідності) у засіданнях галузевої експертної ради та засіданнях Національного агентства забезпечення якості вищої освіти, під час яких розглядається відповідна акредитаційна справа.

4.4. Гарант зобов'язаний дотримуватися норм етичної поведінки, академічної доброчесності та запобігати виникненню конфліктних ситуацій на усіх етапах реалізації Освітньої програми та здійснювати заходи щодо забезпечення дотримання цих норм усіма учасниками освітнього процесу.

4.5. Обов'язки, що покладаються на Гаранта, виконуються в межах його робочого часу, що відмічається в індивідуальному плані роботи науково-педагогічного працівника в розділі "Навчально-методична робота" та затверджується рішенням відповідної кафедри та керівника структурного підрозділу. Рішенням ректора Університету може бути встановлена винагорода Гаранту в способи, що не суперечать законодавству і Статуту Університету.

У зв'язку з виконанням Гарантом Освітньої програми значних обсягів організаційної і методичної роботи, для науково-педагогічних працівників, на яких покладені обов'язки Гарантів Освітніх програм:

- встановити максимальні обсяги навчального навантаження і навчальних занять на 50 годин меншими, ніж передбачено наказом про норми часу для відповідної категорії штатних науково-педагогічних працівників;

- встановити, що для Гарантів Освітніх програм, які працюють на штатних посадах науково-педагогічних працівників на повну ставку, мінімальний річний обсяг навчального навантаження має складати не менш, ніж 300 годин, при цьому обсяг навчальних занять не може бути меншим за 150 годин (для Гарантів програм, які працюють на частину ставки мінімальний обсяг навчального навантаження може бути на 25 годин меншим, ніж передбачено наказом, який регулює норми часу науково-педагогічних працівників).

5. Взаємодія Гаранта Освітньої програми, завідувачів кафедр, керівників структурних підрозділів

Завідувачі кафедр та керівники структурних підрозділів повинні сприяти діяльності Гаранта, зокрема у випадку залучення працівника кафедри (структурного підрозділу) для забезпечення навчального процесу, розроблення відповідної документації щодо матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення Освітньої програми, навчального плану, здійснення наукового керівництва, підготовки до акредитаційної експертизи тощо.

[Джерело: Положення про гаранта освітньої програми в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (введено в дію наказом ректора від 10.12.2020 р. за №803-32. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univ.kiev.ua].

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ОСВІТИ

Гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008

(Стаття: "Навчальний предмет")

Навчальний предмет – педагогічно орієнтований і ціннісно-зорієнтований зміст конкретної науки, певної галузі діяльності, в якому представлено дидактично обґрунтовану систему знань (поняття, теорії, методи, факти, світоглядні й морально-естетичні ідеї, напрями практичного застосування тощо) умінь, навичок, відібрані відповідно до цілей навчання, вікових можливостей тих, хто навчається. Іноді навчальний предмет може являти собою сполучення різних галузей діяльності або професій (суспільствознавство, трудове навчання). Сучасне прагнення до інтеграції наук сприяє виникненню нових і більш широких сполучень різних галузей діяльності в одному навчальному предметі. У сучасній школі навчальні предмети у своїй більшості незалежні один від одного. Але між різними науками, спеціальностями, галузями діяльності існує об'єктивний зв'язок. Цим обумовлені міжпредметні зв'язки, що підлягають реалізації у змісті освіти, методах, формах навчання.

Навчальні предмети поділяють на такі цикли (групи): цикл природничо-математичний, цикл гуманітарний, трудової й фізичної підготовки. Такий поділ навчальних предметів об'єктивно відповідає поділу наук за об'єктом вивчення (науки про природу, науки про людину).

За іншим принципом поділяють навчальні предмети І. Журавльов і Л. Зоріна, які в основу поділу поклали провідне завдання навчального предмета, оскільки саме воно являє найбільш загальне в конструюванні змісту і в організації навчання. Кожен предмет має кілька завдань. Але серед різних завдань навчального предмета є головне, заради якого і введено його до навчального плану. Це головне завдання навчального предмета зумовлює його провідний компонент. Так, для фізики провідним компонентом є наукове знання, адже тільки на їхній основі та з їхньою допомогою можлива реалізація всіх інших завдань. Провідним компонентом змісту навчального предмета "фізкультура" є практичні способи діяльності. Відповідно до провідного компонента навчальні предмети поділяють на три типи:

1) навчальний предмет є провідним компонентом "наукового знання", або основи наук (фізика, хімія, біологія, астрономія, географія та ін.);

2) навчальний предмет є провідним компонентом, "способом діяльності" (іноземна мова, креслення, фізкультура, комплекс дисциплін трудового навчання, інформатика);

3) навчальний предмет є провідним компонентом "художньої освіти і морально-естетичного виховання", або естетичне бачення світу (образотворче мистецтво, музика).

Якщо ж рівноцінних завдань два, то навчальний предмет з двома провідними компонентами: "наукове знання" і "способи діяльності" (рідна мова і математика) або "наукові знання" і "морально-естетичне" виховання (література). У цьому випадку слід орієнтувати зазначені вище навчальні предмети на один провідний компонент. Математичні дисципліни з позиції їхнього провідного компонента неоднорідні: геометрію правильніше віднести до навчальних предметів з провідним компонентом "наукові знання", алгебру – до предметів з провідним компонентом "наукові способи діяльності". Література орієнтована насамперед на "морально-естетичне виховання".

Специфіка навчального предмета віддзеркалюється на всіх ланках процесу навчання.

Типологія навчального предмета залежно від провідної мети вимагає адекватної організації процесу навчання, яке має забезпечувати в процесі вивчення того чи іншого предмета не тільки оволодіння системою знань, способами діяльності, розумовий розвиток особистості, а й формування її ставлення до світу, діяльності, наукових знань, морально-естетичних норм та ідеалів (В. І. Лозова).

[Джерело: Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 537–538].

ТЕМА 6

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

ВСЕСВІТНЯ ДЕКЛАРАЦІЯ

**про вищу освіту для ХХІ ст.: підходи, практичні
засоби та рамки пріоритетних дій, спрямованих
на реформу та розвиток вищої освіти**

(Схвалена Всесвітньою конференцією з вищої освіти
в Парижі 9 жовтня 1998 р.)

Стаття 5. Просування знань шляхом проведення наукових досліджень у галузях природничих і гуманітарних наук і мистецтва та поширення їхніх результатів.

а) Просування знань шляхом проведення наукових досліджень є важливою функцією всіх систем вищої освіти, особливо на його третьому етапі. Необхідно заохочувати і зміцнювати новаторство, міждисциплінарність і трансдисциплінарність програм, переслідуючи довготермінову перспективу, орієнтовану на досягнення цілей і задоволення потреб у соціальній та культурній сферах. Слід забезпечувати відповідну збалансованість між фундаментальними та цільовими дослідженнями.

б) Усім членам академічної спільноти, які беруть участь у наукових дослідженнях, вищі навчальні заклади повинні забезпечувати відповідну підготовку, ресурси та підтримку. Інтелектуальні й культурні права на результати наукових досліджень повинні використовуватися в інтересах людства і охоронятися, з тим щоб вони не могли стати предметом зловживань.

с) Дослідження слід активізувати в усіх дисциплінах, включаючи соціальні та гуманітарні науки, освіту (у тому числі вищу), інженерні та природничі науки, математику, інформатику і мистецтво у межах національної, регіональної та міжнародної полі-

тики в галузі наукових досліджень і розробок. Особливе значення має зміцнення науково-дослідного потенціалу вищих навчальних закладів, що займаються науковими дослідженнями, оскільки підвищення якості й освіти та наукових досліджень відбувається в тих випадках, коли забезпечений їхній високий рівень у стінах одного і того ж вищого навчального закладу. Цим закладам слід надавати необхідну матеріальну і фінансову підтримку з боку як державних, так і приватних джерел.

Стаття 6. Довгострокова орієнтація на адекватність.

а) Адекватність вищої освіти слід оцінювати з тієї позиції, наскільки діяльність вищих навчальних закладів відповідає очікуванням суспільства. Для цього необхідні етичні норми, політична неупередженість, критичний підхід і поряд із цим більш високий ступінь актуальності відносно проблем суспільства і світу праці, причому довготермінова орієнтація має ґрунтуватися на соціальних цілях і потребах, включаючи повагу культур і охорону навколишнього середовища. Завдання полягає в тому, щоб забезпечити доступ як до широкої загальної, так і фахової освіти, націленої на конкретну професійну діяльність, часто міждисциплінарну за своїм характером, приділяючи пильну увагу навичкам і здібностям, оскільки обидва ці види освіти готують людину до життя в різних мінливих умовах і до того, щоб він міг змінювати вид своїх занять.

б) Вища освіта повинна зміцнювати свої функції, пов'язані зі служінням суспільству, особливо свою діяльність щодо боротьби з убогістю, нетерпимістю, насильством, неписьменністю, голодом, погіршенням навколишнього середовища та хворобами, головним чином шляхом застосування міждисциплінарного та трансдисциплінарного підходу до аналізу проблем і питань.

в) Вища освіта повинна робити більш активний внесок у розвиток усієї системи освіти, зокрема шляхом удосконалення педагогічної освіти, розробки навчальних програм і досліджень у цій сфері.

г) У кінцевому рахунку метою вищої освіти має бути створення нового суспільства, яке не знає насильства та експлуатації, члени якого високо і всебічно розвинені, сповнені ентузіазму, керуються любов'ю до людства і мудрістю.

Стаття 7. Зміцнення співпраці зі світом праці та аналіз і прогноз громадських потреб.

а) У країнах, економіка яких зазнає перетворення і характеризується появою нових виробничих парадигм, що ґрунтуються на знаннях та їхньому прикладному використанні, а також обробці інформації, необхідно зміцнювати та оновлювати зв'язки між вищою освітою, світом праці та іншими секторами суспільства.

б) Зв'язки зі світом праці можна зміцнювати шляхом участі його представників у керівництві вищими навчальними закладами, шляхом більш активного використання студентами та викладачами у себе в країні й за кордоном можливостей учнівства (поєднання роботи з навчанням), шляхом здійснення обмінів між світом праці та вищими навчальними закладами, а також шляхом перегляду навчальних програм, з тим щоб тісніше пов'язати їх з робочою діяльністю.

в) Джерело професійної підготовки, оновлення знань і перепідготовки протягом усього життя – вищі навчальні заклади повинні систематично враховувати тенденції, що виникають у світі праці, а також у сферах науки, техніки та економіки, з тим щоб реагувати на потреби в робочій силі, системи вищої освіти та світ праці повинні спільно забезпечувати розвиток і оцінку навчального процесу, що компенсують програми, атестації та визнання попереднього навчального досвіду, об'єднуючи воедино теорію і підготовку на робочих місцях. Що стосується функції прогнозування, то вищі навчальні заклади можуть сприяти створенню нових робочих місць, що, однак, не повинно бути єдиною метою.

г) Формування підприємницьких навичок і заохочення ініціативи має стати головною турботою вищих навчальних закладів з метою сприяння забезпеченню зайнятості випускників, які все більше будуть виступати не тільки в ролі тих, хто шукає роботу, але і перш за все як творці робочих місць. Вищі навчальні заклади повинні надавати студентам можливість для всебічного розвитку своїх здібностей поряд із почуттям соціальної відповідальності, навчаючи їх тому, щоб вони стали повноправними членами демократичного суспільства, які сприятимуть рівноправності та справедливості.

Стаття 8. Диверсифікація з метою забезпечення рівності можливостей.

а) Диверсифікація моделей вищої освіти, форм і критеріїв, необхідних як у світлі міжнародної тенденції до масового попиту, так і для забезпечення доступу до різних форм здобуття освіти, а також розширення доступу для більш широких верств населення, маючи на увазі перспективу освіти протягом усього життя, що передбачає наявність постійних відкритих можливостей початку і завершення вищої освіти.

б) Більше диверсифіковані системи вищої освіти характеризуються новими типами навчальних закладів третього ступеня: державних, приватних і серед інших – некомерційних. Навчальні заклади повинні мати у своєму розпорядженні потенціал для забезпечення широкого різноманіття можливостей у сфері освіти та підготовки кадрів, таких як традиційні ступені, короткотермінові курси, навчання протягом неповного дня, гнучкий розклад, модульні курси, дистанційне навчання з відповідною підтримкою тощо.

Стаття 9. Новаторські підходи у сфері освіти: критичне мислення і творчість.

а) У світі, що переживає період швидких перетворень, відчувається необхідність у новому баченні та парадигмі вищої освіти, які повинні бути орієнтовані на учня, що вимагає в більшості країн серйозних реформ і політики відкритого доступу до такої освіти, з тим щоб охоплювати все більш різні категорії населення, а також нового бачення і парадигми його змісту, методів, практики і засобів забезпечення на основі нових видів зв'язків і партнерства з громадою і з самими широкими шарами суспільства.

б) Вищі навчальні заклади повинні забезпечувати таку освіту учнів, яка виховує в них добре інформованих і глибоко вмотивованих громадян, здатних до критичного мислення, аналізу громадської проблематики, пошуку та використання розв'язку проблем, що стоять перед суспільством, а також до того, щоб брати на себе соціальну відповідальність.

с) Для досягнення цих цілей може знадобитися переробка навчальних програм з використанням нових відповідних методів, з тим щоб не обмежуватися когнітивним освоєнням дисциплін. Необхідно забезпечити доступ до нових педагогічних і

дидактичних підходів та їхній розвиток, щоб вони сприяли оволодінню навичками і розвивали компетентність і здібності, пов'язані з комунікацією, творчим і критичним аналізом, незалежним мисленням і колективною працею в багатокультурному контексті, коли творчість також ґрунтується на поєднанні традиційних або місцевих знань і навичок із сучасною наукою і технікою. Такі перероблені навчальні програми повинні враховувати аспект, пов'язаний з рівністю чоловіків і жінок, а також конкретні культурні, історичні та економічні умови кожної країни. Викладання норм у сфері прав людини та вивчення потреб громад у всіх регіонах світу повинні знаходити своє відображення в навчальних програмах у межах усіх дисциплін, особливо тих, які забезпечують підготовку до підприємницької діяльності. У визначенні навчальної програми важливу роль мають відігравати викладацькі кадри вищих навчальних закладів.

d) Нові методи освіти також вимагатимуть нові навчально-методичні матеріали. Вони мають поєднуватися з новими методами тестування, які будуть розвивати здатність не тільки до запам'ятовування, але й до розуміння, навички практичної роботи і творчості.

Стаття 12. Можливості і проблеми, пов'язані з технологією.

Бурхливий розвиток нових інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) буде і далі змінювати їхній характер, придбання і розповсюдження знань. Важливо також відзначити, що нові технології відкривають можливості для оновлення змісту навчання та методів викладання, а також для розширення доступу до вищої освіти. Однак слід пам'ятати про те, що нова інформаційна технологія не применшує потреби у викладачах, хоч і видозмінює їхню роль у навчальному процесі, а також про те, що основного значення набуває постійний діалог, перетворення інформації в знання і розуміння. Вищі навчальні заклади, спираючись на переваги і можливості, що надаються новими інформаційними та комунікаційними технологіями, у дусі відкритості, рівноправності й міжнародного співробітництва повинні відігравати провідну роль і забезпечувати якість і суворі норми практики і результатів освіти шляхом:

a) участі в діяльності мереж, передачі технології, створення потенціалу, розробки навчальних матеріалів та обміну досвідом,

застосування цих технологій в галузі викладання, підготовки кадрів і наукових досліджень, забезпечуючи тим самим загальну доступність знань;

b) створення нових форм навчального середовища, починаючи від засобів дистанційної освіти й аж до повноцінних "віртуальних" вищих навчальних закладів і систем, здатних скорочувати відстані й розробляти високоякісні системи освіти на благо соціально-економічного розвитку та демократизації, а також іншим найбільш актуальним пріоритетам суспільства; при цьому, однак, необхідно, щоб діяльність цих віртуальних освітніх комплексів, створюваних на базі регіональних, континентальних або глобальних мереж, здійснювалася на основі поваги культурної й громадської самобутності;

c) усебічного використання інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) з метою освіти, з приділенням при цьому особливої уваги усуненню кричущих проявів нерівності, які існують як між країнами, так і в країнах щодо доступу до нових ІКТ та виробництва відповідних ресурсів;

d) адаптування ІКТ до національних і місцевих потреб і створення технічних, освітніх, адміністративних та інституційних систем для забезпечення їхнього сталого використання;

e) сприяння на основі міжнародного співробітництва виявлення цілей та інтересів усіх країн, особливо, що розвиваються, рівноправного доступу та зміцнення інфраструктур у цій сфері поряд із поширенням таких технологій в межах усього суспільства;

f) уважного відстеження еволюції суспільства знань з метою забезпечення високої якості й дієвості справедливих правил, що регулюють доступ;

g) ураховуючи нові можливості, що відкриваються у зв'язку з використанням ІКТ, важливо усвідомлювати, що йдеться, насамперед, про використання ІКТ вищими навчальними закладами для модернізації своєї роботи, а не про те, щоб ІКТ трансформували реальні вищі навчальні заклади у віртуальні.

[Джерело: Всесвітня декларація про вищу освіту для ХХІ ст.: підходи, практичні засоби та рамки пріоритетних дій, спрямованих на реформу та розвиток вищої освіти. (Схвалена Всесвітньою конференцією з вищої освіти в Парижі 9 жовтня 1998 р.) // Образование в ХХІ веке. К., 2001].

ЗАКОН УКРАЇНИ "ПРО ВИЩУ ОСВІТУ"

№ 1556-VII від 01.07.14

Стаття 49. Форми здобуття освіти в закладах вищої освіти.

1. Особа має право здобувати вищу освіту в різних формах або поєднувати їх.

Основними формами здобуття вищої освіти є:

– інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева);

– дуальна.

2. Очна (денна, вечірня) форма здобуття вищої освіти – це спосіб організації навчання здобувачів вищої освіти, що передбачає проведення навчальних занять та практичної підготовки не менше 30 тижнів упродовж навчального року.

3. Заочна форма здобуття вищої освіти – це спосіб організації навчання здобувачів вищої освіти шляхом поєднання навчальних занять і контрольних заходів під час короткочасних сесій та самостійного оволодіння освітньою програмою в період між ними. Тривалість періоду між навчальними заняттями та контрольними заходами не може бути меншою, ніж один місяць.

4. Дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти, що відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, що функціонує на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

5. Мережева форма здобуття вищої освіти – це спосіб організації навчання здобувачів вищої освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участю закладу вищої освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють між собою на договірних засадах.

6. Дуальна форма здобуття вищої освіти – це спосіб здобуття освіти здобувачами денної форми, що передбачає навчання на робочому місці на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації обсягом від 25 відсотків до 60 відсотків загального обсягу освітньої програми на основі до-

говору. Навчання на робочому місці передбачає виконання посадових обов'язків відповідно до трудового договору.

Дуальна освіта здійснюється на підставі договору між закладом вищої освіти та роботодавцем (підприємством, установою, організацією тощо), що передбачає:

- порядок працевлаштування здобувача вищої освіти та оплати його праці;

- обсяг та очікувані результати навчання здобувача вищої освіти на робочому місці;

- зобов'язання закладу вищої освіти та роботодавця в частині виконання здобувачем вищої освіти індивідуального навчального плану на робочому місці; порядок оцінювання результатів навчання, здобутих на робочому місці.

7. Стандарти вищої освіти та заклади вищої освіти можуть обмежувати перелік допустимих форм здобуття вищої освіти для окремих спеціальностей та освітніх програм.

8. Положення про основні форми здобуття вищої освіти затверджуються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Заклад вищої освіти може використовувати інші форми здобуття вищої освіти і поєднувати форми здобуття вищої освіти відповідно до положення про організацію освітнього процесу в закладі вищої освіти, а також встановлювати вимоги до поєднання форм здобуття вищої освіти.

Стаття 50. Форми організації освітнього процесу та види навчальних занять.

1. Освітній процес у закладах вищої освіти здійснюється за такими формами:

- 1) навчальні заняття;
- 2) самостійна робота;
- 3) практична підготовка;
- 4) контрольні заходи.

2. Основними видами навчальних занять у закладах вищої освіти є:

- 1) лекція;
- 2) лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття;
- 3) консультація.

3. Заклад вищої освіти має право встановлювати інші форми освітнього процесу та види навчальних занять.

Стаття 51. Практична підготовка осіб, які навчаються у закладах вищої освіти.

1. Практична підготовка осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, здійснюється шляхом проходження ними практики на підприємствах, в установах та організаціях згідно з укладеними закладами вищої освіти договорами або у його структурних підрозділах, що забезпечують практичну підготовку.

2. Керівники підприємств, установ та організацій зобов'язані забезпечити створення належних умов для проходження практики на виробництві, дотримання правил і норм охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії відповідно до законодавства.

3. Проходження практики студентом здійснюється відповідно до законодавства.

[Джерело: Закон України "Про вищу освіту". [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>].

НАЦІОНАЛЬНА ДОКТРИНА РОЗВИТКУ ОСВІТИ УКРАЇНИ в XXI ст.

(Затверджена Указом Президента України
№ 347/ 2002 від 17.04.2002)

Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше вдосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Це досягається шляхом:

- Забезпечення поступової інформатизації системи освіти, спрямованої на задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу;
- запровадження дистанційного навчання із застосуванням у навчальному процесі та бібліотечній справі інформаційно-комунікаційних технологій поряд із традиційними засобами;

- розроблення індивідуальних модульних навчальних програм різних рівнів складності залежно від конкретних потреб, а також випуску електронних підручників;
- створення індустрії сучасних засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню та є важливою передумовою реалізації ефективних стратегій досягнення цілей освіти.

28. Поєднання освіти і науки є умовою модернізації системи освіти, головним чинником її подальшого розвитку, що забезпечується:

- постійним збільшенням обсягів фінансування науки відповідно до потреб її випереджального розвитку;
- фундаменталізацією освіти, інтенсифікацією наукових досліджень у вищих навчальних закладах, науково-дослідних установах Академії педагогічних наук України;
- розвитком освіти на основі новітніх наукових і технологічних досягнень;
- інноваційною освітньою діяльністю в навчальних закладах усіх типів, рівнів акредитації та форм власності;
- правовим захистом освітніх інновацій та результатів науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності;
- запровадженням наукової експертизи державних стандартів освіти, підручників, інноваційних систем навчання та виховання;
- залученням до наукової діяльності обдарованої учнівської та студентської молоді, педагогічних працівників;
- поглибленням співпраці та кооперації навчальних закладів і наукових установ, широким залученням до навчально-виховного процесу та дослідницької роботи в навчальних закладах вчених Національної академії наук України та галузевих академій;
- створенням науково-інформаційного простору, насамперед для дітей та молоді, використанням для цього нових комунікаційно-інформаційних засобів;
- запровадженням цільових програм, що сприяють інтеграції освіти і науки;

- випереджальним розвитком педагогічної та психологічної науки, піднесенням їх до пріоритетних напрямів розвитку науки в Україні.

[Джерело: Указ Президента України про Національну доктрину розвитку освіти України в XXI столітті. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>)].

ПОЛОЖЕННЯ

про організацію освітнього процесу

у Київському національному університеті

імені Тараса Шевченка

(Введено в дію наказом ректора № 716-32 від 31 серпня 2018 року)

3. Форми навчання

3.1. Навчання в Університеті може здійснюватися за такими формами:

- *інституційні*: очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева;
- *індивідуальна* (екстернатна);
- *дуальна*.

Порядок здійснення навчання за дистанційною, мережевою, екстернатною та дуальною формами на кожному рівні освіти регулюють окремі положення.

3.1.1. *За очної* (денної, вечірньої) *форми* здобувач освіти бере безпосередню участь в освітньому процесі. Денна форма навчання є основною формою здобуття освіти та/або кваліфікації із відривом від виробництва. За вечірньої форми – можливе здобуття освіти та/або кваліфікації без відриву від виробництва.

3.1.2. *Заочна форма* здобуття освіти – спосіб організації навчання здобувачів освіти шляхом поєднання очної форми освіти під час короткочасних сесій і самостійного оволодіння освітньою програмою в проміжку між ними. Заочна форма навчання є формою здобуття освіти та/або кваліфікації без відриву від виробництва. Освітній процес за заочною формою навчання організовується з урахуванням передбачених чинним законодавством пільг для осіб, які поєднують роботу із навчанням.

3.1.3. *Дистанційна форма* здобуття освіти – індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

3.1.4. *Мережева форма* здобуття освіти – спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участі різних суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють на договірних засадах.

3.1.5. *Екстернатна форма* здобуття освіти (екстернат) – спосіб організації навчання здобувачів освіти, за яким освітня програма повністю засвоюється здобувачем самостійно, а оцінювання результатів навчання та присвоєння освітньої кваліфікації здійснюється відповідно до законодавства.

3.1.6. *Дуальна форма* освіти – спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти із навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації на основі відповідних договорів.

3.2. Особа, яка навчається, може поєднувати форми навчання. Не допускається одночасне навчання на двох програмах очної денної форми.

3.3. Післядипломна освіта здійснюється за очною (вечірньою) та заочною формами Інститутом післядипломної освіти Університету. Організація післядипломної освіти регулюється Положенням про Інститут післядипломної освіти Університету.

4. Форми організації освітнього процесу, види навчальних занять і контролю

4.1. Організація освітнього процесу на всіх рівнях освіти може бути індивідуальною, груповою, колективною та реалізується із застосуванням таких форм:

- за програмами середньої освіти:

- 1) урок, практикум, факультатив, екскурсія, домашня самостійна робота, предметний гурток (майстерня, студія, наукове товариство), олімпіада (конкурс) тощо;

- за програмами вищої освіти:

1) *навчальні заняття* (лекція, семінарське заняття, практичне заняття, лабораторне заняття, індивідуальне навчальне заняття, консультація, факультатив);

2) *самостійна робота* (самостійне опанування освітніх компонентів, індивідуальне завдання, у т. ч. курсове й дипломне проектування);

3) *практична підготовка* (навчальні та виробничі практики, науково-дослідницька робота);

4) *контрольні заходи* (іспит, залік, диференційований залік, вхідні та підсумкові контрольні роботи, захист курсових і кваліфікаційних/дипломних робіт тощо).

4.2. Освітній процес може здійснюватися в таких основних формах: пояснювально-ілюстративно-репродуктивній, проблемній, програмованій і дослідницькій.

4.3. Навчальні заняття проводяться за такими основними видами: лекція, семінарське заняття, практичне заняття, лабораторне заняття, індивідуальне навчальне заняття, консультація, факультатив, урок.

4.3.1. Лекція – це особливий вид заняття, протягом якого викладач у концентрованій, логічно витриманій формі повідомляє слухачам новий або структурує вже відомий навчальний матеріал, а особи, які навчаються, його активно сприймають. Лекція є найбільш економічним способом передавання навчальної інформації.

Лекції розрізняють:

1) *за місцем в освітньому процесі* (вступні, установчі, поточні, заключні й оглядові);

2) *за способом проведення* (інформаційні, проблемні, візуальні, бінарні, лекції-провокації, лекції-конференції, лекції-консультації, лекції-дискусії тощо).

Тематика лекцій визначається робочою програмою навчальної дисципліни, яка розробляється кожним лектором самостійно. Лекції читають лектори – професори та доценти, а також провідні науковці або фахівці, що запрошені для їх читання. Допускається за окремим дозволом читання лекцій асистентами/викладачами, що мають наукові ступені та/або досвід науково-педагогічної і практичної роботи.

Лектор, що вперше претендує на читання лекцій, має подати до науково-методичної (навчально-методичної, методичної) комісії

(ради) відповідного структурного підрозділу конспект лекцій (як виняток – детальний зміст лекційного курсу) і провести пробну відкриту лекцію. Лектор зобов'язаний дотримуватися робочої програми навчальної дисципліни щодо тем лекцій, але не обмежується в питаннях тлумачення навчального матеріалу, послідовності його викладення, формах і засобах донесення його до студентів.

4.3.2. Лабораторне заняття – вид навчального заняття під керівництвом викладача, під час якого здобувачі освіти проводять експерименти чи дослідження з використанням відповідного навчально-методичного забезпечення, устаткування, комп'ютерної техніки з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень відповідної науки (дисципліни), набувають практичних навичок роботи із лабораторним устаткуванням, обладнанням, комп'ютерною технікою, методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній сфері.

Лабораторні заняття проводять у спеціально обладнаних приміщеннях (лабораторіях) із використанням лабораторного обладнання, що пристосоване до навчального процесу (хімічних реактивів, лабораторного посуду, приладів, лабораторних установок, спеціального ліцензованого програмного забезпечення). Допуску здобувачів освіти до лабораторних занять із будь-якої дисципліни передують інструктаж із питань охорони праці й техніки безпеки. Лабораторне заняття включає проведення поточного контролю підготовленості до виконання конкретної лабораторної роботи, виконання завдань за темою лабораторної роботи, оформлення індивідуального звіту (протоколу) з виконаної роботи та його захист перед викладачем. Виконання лабораторної роботи оцінює викладач. При проведенні лабораторних занять академічні групи поділяють на дві-три підгрупи (8–13 осіб). З окремих навчальних дисциплін, з урахуванням правил техніки безпеки та санітарних норм, допускається поділ академічної групи на підгрупи із меншою кількістю осіб. Перелік таких навчальних дисциплін формують науково-методичні (навчально-методичні, методичні) комісії (ради) структурних підрозділів і, за рекомендацією Науково-методичної ради Університету, затверджується наказом ректора.

4.3.3. Практичне заняття – вид навчального заняття, під час якого викладач організовує детальний розгляд здобувачами

освіти окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно сформульованих завдань. Перелік тем практичних занять визначає робоча програма навчальної дисципліни. Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі – наборі завдань різної складності для розв'язання їх на занятті.

Практичне заняття включає проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок здобувачів освіти, постановку загальної проблеми викладачем і її обговорення, розв'язання завдань з їх обговоренням, контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання. Практичні заняття проходять в аудиторіях, що оснащені необхідними технічними засобами навчання. Одним із видів практичних занять є комп'ютерний практикум. Практичні заняття зазвичай проводять з однією академічною групою (20–25 осіб). З окремих дисциплін практичні заняття можуть проводитися із половиною академічної групи, що визначається робочою програмою навчальної дисципліни.

4.3.4. Семінарське заняття – навчальне заняття у формі колективного обговорення наперед визначених викладачем питань, доповідей, рефератів, завдань, есе тощо. Семінарські заняття спрямовано на поглиблення та систематизацію знань здобувачів освіти, організацію та підвищення рівня автономності їх самостійної пізнавальної діяльності, формування оціночних суджень.

Перелік тем семінарських занять визначено та затверджено у робочій програмі навчальної дисципліни. На кожному семінарському занятті викладач оцінює якість виконання здобувачами освіти завдань, їх виступи, активність, вміння формулювати та відстоювати свою позицію тощо. Методику проведення семінарського заняття (семінар-бесіда, семінар-заслуховування, семінар-диспут тощо) для конкретної навчальної дисципліни розробляють ті викладачі, що її викладають.

Семінарські заняття звичайно проводять з однією академічною групою. У випадку незначної кількості студентів в академічних групах допускається зведення на семінарському занятті двох і більше академічних груп (сукупна кількість студентів у зведених груп не має перевищувати 30 осіб).

4.3.5. Індивідуальне навчальне заняття – заняття, що проводиться з окремими студентами задля підвищення рівня їх підготовки та розкриття індивідуальних творчих здібностей. Індивідуальні навчальні заняття організовують за окремим графіком, вони можуть охоплювати частину або повний обсяг занять з однієї або кількох навчальних дисциплін.

Проведення індивідуальних навчальних занять передбачає значно вищий, порівняно з іншими видами навчальних занять, обсяг самостійної роботи студента. Кількість індивідуальних навчальних занять визначено у навчальному плані, а їх види, форми та методи проведення – у робочій програмі навчальної дисципліни.

4.3.6. Консультація – вид навчального заняття, під час якого студент отримує від викладача пояснення щодо окремих теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування; відповіді на конкретні запитання у межах навчальної дисципліни. Консультація може бути індивідуальною або колективною, залежно від того, консультує викладач студентів із питань, що пов'язані з виконанням індивідуальних завдань чи з теоретичних питань навчальної дисципліни. Час, що відведений для проведення консультацій із конкретної дисципліни, визначається навчальним планом.

4.3.7. Факультатив (факультативне заняття) – заняття, які спрямовано на розширення науково-теоретичних знань і практичних умінь шляхом:

- 1) поглибленого вивчення навчальних дисциплін;
- 2) вивчення додаткових дисциплін у межах чи поза межами фаху.

Факультативні заняття є додатковою освітньою послугою, не є обов'язковими для осіб, які навчаються, і не мають наслідків для приєднання передбачених Освітньою програмою освітніх кваліфікацій.

Умови доступу до факультативних занять (у т. ч. питання оплати) вказано в Освітніх програмах і/або в навчальних планах.

4.3.8. Практикум (за програмами середньої освіти) – вид навчального заняття, під час якого учні за завданням і під керівництвом викладача виконують лабораторні та практичні роботи в навчальних кабінетах, лабораторіях, майстернях, на навчально-дослідних ділянках, в учнівських виробничих комбінатах.

За програмами вищої освіти практикум може застосовуватися для перевірки рівня засвоєння теоретичного матеріалу великих розділів програми.

4.3.9. Урок (за програмами середньої освіти) – вид навчального заняття, під час якого педагог упродовж фіксованого часу організовує, використовуючи різноманітні засоби і методи, пізнавальну, творчу та іншу діяльність учнів, сприяє розвитку їх особистості. Структура уроку визначається послідовністю та взаємозв'язками його компонентів. Основними компонентами уроку є пояснення нового матеріалу, закріплення, повторення, перевірка знань, умінь, навичок. Уроки можуть бути змішаними та спеціальними, розрізняються за змістом, місцем і способом проведення.

4.3.10. Екскурсія (навчальна) – заняття, метою якого є спостереження та вивчення різних об'єктів і явищ. Екскурсії поділяють:

- 1) за місцем в освітньому процесі (вступні, поточні, підсумкові);
- 2) за цілями (оглядові й тематичні);
- 3) за об'єктами спостереження.

Екскурсії можуть передбачати програми навчальних дисциплін і навчальних практик.

4.4. Самостійна робота – форма організації освітнього процесу, за якої студент (учень, слухач) опановує дисципліну в час, вільний від навчальних занять. Метою самостійної роботи є засвоєння у повному обсязі навчальної програми та формування в студента здатності бути активним учасником освітнього процесу, уміння самостійно (без безпосередньої участі викладача) опановувати теоретичні й практичні знання, у тому числі із застосуванням сучасних інформаційних технологій.

Методичні матеріали для самостійної роботи студентів мають передбачати можливість проведення самоконтролю. Для самостійної роботи студенту також рекомендується відповідна наукова фахова література, підручники, посібники, періодичні видання. При організації самостійної роботи студентів (учнів) передбачається можливість отримання необхідної консультації або методичної допомоги з боку відповідних фахівців (викладачів).

Зміст самостійної роботи за конкретною дисципліною визначається навчальною програмою цієї дисципліни та забезпечується навчально-методичними засобами (підручниками, навчальними та методичними посібниками, конспектами лекцій тощо), завданнями та вказівками викладача. Самостійна робота також може виконуватись у формі індивідуальних завдань (курсові, кваліфікаційні/дипломні роботи/проекти) тощо).

Обсяг часу, що відведений для самостійної роботи студента, визначається рівнем Освітньої програми за Національною рамкою кваліфікацій, фіксується в описі освітньої програми, навчальному плані та становить (для денної форми навчання, у відсотках від загального обсягу навчального часу дисципліни):

- за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста (освітнім ступенем молодшого бакалавра) – від 33 до 67 %;
- за освітнім ступенем бакалавра – від 50 до 67 %;
- за освітнім ступенем магістра – від 67 до 75 %;
- за освітньо-науковим ступенем доктора філософії – від 75 до 85 %.

4.4.1. Індивідуальне завдання – один із видів самостійної роботи студентів. До індивідуальних завдань належать: підготовка курсових і кваліфікаційних/дипломних робіт/проектів, рефератів, есе, виконання розрахункових, графічних робіт, оформлення звітів, аналіз практичних ситуацій, підготовка реферативних матеріалів із фахових публікацій, власні дослідження, участь у конференціях, олімпіадах тощо.

Індивідуальні завдання студенти виконують самостійно; за згодою вченої ради структурного підрозділу допускаються випадки виконання робіт із комплексної тематики кількома студентами.

Індивідуальні завдання, які виконуються в рамках дисципліни, визначаються в робочій програмі навчальної дисципліни. Індивідуальні завдання, що мають міждисциплінарний характер, визначаються Освітньою програмою, мають у навчальних планах окрему позицію та власний кредитний вимір. Невиконання без поважної причини визначених робочим і/або індивідуальним навчальним планом індивідуальних завдань є невиконанням навчального плану та вважається академічною заборгованістю.

4.4.2. Аналітичні огляди (реферати, есе тощо) – це завдання, які сприяють поглибленню та розширенню теоретичних знань студентів з окремих тем наук (дисциплін), розвивають навички самостійної роботи із навчальною та науковою літературою.

4.4.3. Кваліфікаційна робота (проект) молодшого бакалавра, бакалавра та магістра (дипломна робота/проект молодшого спеціаліста) виконується, відповідно до навчального плану, на завершальному етапі навчання певного освітнього (освітньо-кваліфікаційного) рівня та передбачає:

1) систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності та застосування їх при вирішенні конкретних наукових, технічних, економічних виробничих та інших завдань;

2) розвиток навичок самостійної роботи й оволодіння методикою дослідження та експерименту, що пов'язані із темою проекту (роботи).

Здобувачу освіти надається право обрати визначену в установленому порядку тему кваліфікаційної/дипломної роботи/проекту або запропонувати власну з обґрунтуванням доцільності її розроблення.

Затвердження назв тем і керівників кваліфікаційних робіт (за потреби – й мови виконання та/або захисту роботи) здійснюється (педагогічна) рада структурного підрозділу перед початком останнього семестру. Порядок захисту кваліфікаційних робіт, їх оприлюднення та зберігання (відповідно до вимог регламенту Національного репозитарію академічних текстів) регулюються окремим положенням.

4.4.4. Курсова робота (проект) є одним із видів індивідуального завдання, виконується, відповідно до навчального плану, з метою закріплення, поглиблення й узагальнення знань, що отримані здобувачами освіти за час навчання, і їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання. Тематика курсових проектів/робіт має відповідати практичним потребам фаху або завданням конкретної навчальної дисципліни.

Студент виконує не більше однієї курсової роботи/проекту за семестр. Її захист відбувається перед комісією за участі керівника курсової роботи/проекту. Мета, завдання та порядок виконання курсових робіт/проектів, вимоги до змісту, структури та оформлення, інші вимоги визначено в Освітніх програмах та Положенні про курсові роботи/проекти, яке затверджується вченими/педагогічними радами структурних підрозділів.

4.4.5. Науково-дослідна робота – це форма організації роботи студентів, під час якої їх залучають до активної самостійної (або під керівництвом викладача) науково-дослідної діяльності для формування наукового світогляду, розвитку дослідницьких умінь, навичок творчого вирішення практичних завдань.

Ця форма сприяє опануванню методології і методів наукового пошуку молодими дослідниками. Науково-дослідна робота студентів в Університеті здійснюється за такими основними напрямками:

- 1) науково-дослідна робота в освітньому процесі (визначається навчальними планами та робочими навчальними програмами);
- 2) науково-дослідна робота студентів у познавчальний час;
- 3) науково-організаційні заходи – конференції, конкурси, олімпіади тощо.

4.5. Практична підготовка – обов'язковий компонент освітньо-професійних та освітньо-наукових програм, що спрямований на набуття студентом професійних і загальних компетентностей і передбачає:

- 1) оволодіння здобувачами освіти сучасними методами, формами організації і знаряддями праці у сфері їх майбутньої професії;
- 2) формування у здобувачів освіти професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи у реальних ринкових і виробничих умовах;
- 3) виховання потреби систематично оновлювати свої знання й творчо їх застосовувати у практичній діяльності;
- 4) розвиток навичок науково-дослідної роботи та вирішення прикладних завдань;
- 5) формування навичок командної роботи;
- 6) підвищення здатності до працевлаштування;
- 7) отримання здобувачем освіти досвіду роботи, що необхідний для присвоєння професійної кваліфікації.

4.5.1. Практики, залежно від спрямованості та умов проведення, специфічних для конкретного фаху навчальних цілей, поділяють на такі види:

- *навчальна* (тренінг, екскурсійно-оглядова, ознайомча, технологічна, навчально-виробнича експлуатаційна, навчально-виробнича конструкторська тощо), під час якої особа, що навчається, під постійним керівництвом викладача у складі групи або індивідуально вирішує навчальні завдання;
- *виробнича* (педагогічна, асистентська, переддипломна, науково-дослідна, технологічна, експлуатаційна, конструкторська тощо), під час якої студент повністю або частково виконує функ-

ціональні обов'язки працівника відповідного фаху і рівня та вирішує реальні завдання. Структура виробничої практики залежить від змісту практичного навчання і має забезпечити виконання основних професійних функцій тих посад, на які може претендувати студент після здобуття відповідного освітнього ступеня.

Перелік видів практик конкретної Освітньої програми, їх зміст, форми, тривалість, терміни проведення визначено в описі Освітньої програми та навчальних планах.

4.5.2. Практичну підготовку здобувачів освіти проводять із врахуванням компетентнісного підходу на базах практики Університету, в органах державної влади, у наукових установах, на підприємствах, в організаціях, у закладах освіти та культури України й інших країн.

Організацію практичної підготовки регламентує Положення про проведення практики студентів, інші нормативні документи Університету. Із метою врахування специфіки практичної підготовки за різними спеціальностями у кожному структурному підрозділі на підставі Положення Університету розробляються власні Положення про організацію практики та програми практик, які затверджують вчені (педагогічні) ради цих підрозділів.

Захист звіту про практику відбувається перед комісією за участі керівника практики від Університету.

4.6. Контрольні заходи включають діагностичний, поточний і підсумковий контроль.

Діагностичний контроль проводиться у формі вхідного контролю із дисципліни, ректорських і міністерських контрольних робіт тощо.

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних, лабораторних і семінарських занять, має на меті перевірку рівня підготовленості здобувача освіти до виконання конкретної роботи. Форма проведення поточного контролю під час навчальних занять і система оцінювання рівня знань визначаються робочою програмою відповідної навчальної дисципліни (програмою практики).

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання на певному освітньому (освітньо-кваліфікаційному) рівні або на окремих його завершених етапах.

Присвоєння здобувачу освіти кредитів ЄКТС і присудження кваліфікацій здійснюється винятково за результатами підсумкового контролю. Підсумковий контроль включає семестровий контроль та атестацію здобувачів освіти.

4.6.1. *Семестровий контроль* проводиться у формі іспиту, диференційованого заліку або заліку із конкретної навчальної дисципліни в обсязі навчального матеріалу, що визначений її навчальною програмою, і в терміни, що встановлені навчальним планом.

Здобувач освіти може бути не допущений до семестрового контролю з конкретної навчальної дисципліни, якщо у встановлені графіком освітнього процесу терміни він не підтвердив опанування на мінімальному рівні результатами навчання, оцінювання яких, згідно із робочою програмою навчальної дисципліни, має відбутися під час семестру.

Терміни семестрового контролю визначають графіки освітнього процесу та захисту курсових робіт/проектів і практик. Іспити проводяться згідно із розкладом, який доводиться до відома викладачів і здобувачів освіти не пізніше, як за місяць до початку семестрового контролю. Порядок і методика проведення заліків та іспитів визначено у Положенні про оцінювання знань. За наявності об'єктивних підстав здобувачу освіти розпорядженням декана факультету (директора інституту, коледжу) за згодою проректора з науково-педагогічної роботи може бути встановлений індивідуальний графік семестрового контролю.

Семестровий іспит – форма підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни за семестр, що відбувається як окремий контрольний захід. Форма проведення іспиту (письмова, усна, письмово-усна) та вид завдань (тест, запитання з відкритими відповідями, кейс-завдання) визначено у робочій програмі навчальної дисципліни. В оцінюванні зазвичай бере участь більш ніж один викладач. При визначенні підсумкової оцінки враховують результати навчання, оцінені під час семестру, однак позитивна оцінка з дисципліни не може бути виставлена інакше, ніж у результаті успішного складання іспиту.

Семестровий диференційований залік – форма підсумкового контролю, що полягає в оцінюванні комісією засвоєння студен-

том навчального матеріалу із певного освітнього компонента винятково на підставі результатів виконаних індивідуальних завдань (розрахункових, графічних тощо). Застосовується, зокрема, при оцінюванні практик і курсових робіт (проектів).

Семестровий залік – форма підсумкового контролю, що передбачає оцінювання засвоєння здобувачем освіти навчального матеріалу звичайно на підставі поточного контролю (за результатами роботи на практичних, семінарських або лабораторних заняттях, а також контрольних заходів). Виставлення підсумкової оцінки здобувачу освіти, що успішно виконав навчальний план, може бути здійснено за його відсутності.

4.6.2. *Атестація здобувачів освіти* здійснюється екзаменаційною (кваліфікаційною) комісією після завершення навчання на певному освітньому (освітньо-кваліфікаційному) рівні або його етапі з метою встановлення фактичної відповідності рівня та обсягу знань, умінь, інших компетентностей вимогам стандартів освіти та Освітньої програми. Форми атестації визначено у відповідному стандарті освіти та Освітній програмі. Екзаменаційна комісія створюється як єдина для всіх форм навчання із кожної спеціальності. За наявності великої кількості випускників створюють комісії за Освітніми програмами; може бути створено кілька комісій для однієї програми. За незначної кількості випускників може бути організована об'єднана комісія для споріднених спеціальностей. До складу екзаменаційної комісії можуть бути включені представники роботодавців і їх об'єднань. Порядок формування та діяльності екзаменаційної комісії визначає окреме положення. Рішення екзаменаційної комісії щодо присвоєння кваліфікації є остаточним.

[Джерело: Положення про організацію освітнього процесу у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.univ.kiev.ua].

ПОЛОЖЕННЯ

про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України

(Погоджено з Мінкультури, МОЗ, Мінсільгосппродом, Мінлігоспом,
Мінмолодьспортом, Мінзв'язку, Мінтрансом, Укрхарчопромом,
Укрсоюзсервісом, Мінфіном, Укоопспількою, Держхлібопродуктом,
Держжитлокомунгоспом. Затверджено наказом
Міністерства освіти України № 93 від 8 квітня 1993 р.
Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
30 квітня 1993 р. за № 35)

Практика студентів є невід'ємною складовою частиною процесу підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах і проводиться на оснащених відповідним чином базах навчальних закладів, а також на сучасних підприємствах і в організаціях різних галузей господарства, освіти, охорони здоров'я, культури, торгівлі й державного управління.

У даному Положенні розглядаються загальні питання організації, проведення і підведення підсумків усіх видів практики студентів різних спеціальностей навчання у вищих навчальних закладах України: технікумах (училищах), коледжах, інститутах, консерваторіях, академіях, університетах та ін.

1. Мета і зміст практики

1.1. Метою практики є оволодіння студентами сучасними методами, формами організації та знаряддями праці в галузі їхньої майбутньої професії, формування у них, на базі одержаних у вищому навчальному закладі знань, професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних ринкових і виробничих умовах, виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо їх застосовувати в практичній діяльності.

1.2. Практика студентів передбачає безперервність і послідовність її проведення при одержанні потрібного достатнього обсягу практичних знань і умінь відповідно до різних освітніх і кваліфікаційних рівнів: молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр.

1.3. Залежно від конкретної спеціальності чи спеціалізації студентів практика може бути: навчальна, технологічна, експлуатаційна, конструкторська, педагогічна, економічна, науково-дослідна та інші види практики. Перелік усіх видів практик для кожної спеціальності або спеціалізації, їхні форми, тривалість і терміни проведення визначаються в навчальних планах.

На молодших курсах одним із завдань практики може бути оволодіння студентами робітничою професією з числа масових спеціальностей галузі, що відповідає фаху навчання.

Заключною ланкою практичної підготовки є переддипломна практика студентів, яка проводиться перед виконанням кваліфікаційної роботи або дипломного проекту. Під час цієї практики поглиблюються та закріплюються теоретичні знання з усіх дисциплін навчального плану, дозбирається фактичний матеріал для виконання кваліфікаційної роботи, дипломного проекту або складання державних екзаменів.

1.4. Зміст і послідовність практики визначається програмою, яка розробляється кафедрою або предметною (цикловою) комісією згідно з навчальним планом.

На кожній ланці практики необхідно, щоб програми мали рекомендації щодо видів, форм, тестів перевірки рівня знань, умінь, навичок, яких студенти мають досягти. Ці вимоги об'єднуються в наскрізній програмі – основному навчально-методичному документі практики.

Зміст наскрізної програми повинен відповідати даному Положенню, наказам і рішенням колегії Міністерства освіти України щодо практики студентів, навчальному плану, спеціальності і кваліфікаційній характеристиці спеціалістів. На основі цієї програми розробляються робочі програми відповідних видів практики.

Загалом наскрізна і робочі програми практики затверджуються керівником вищого навчального закладу.

За умови, коли галузеві міністерства і відомства мають вищі навчальні заклади, наскрізні (типові) програми практик за спеціальностями можуть розроблятися і затверджуватись ними.

Вищі навчальні заклади можуть розробляти, крім наскрізної й робочих програм практики, інші методичні документи, які

сприятимуть досягненню високої якості проведення практики студентів.

2. Бази практики

2.1. Практика студентів вищих навчальних закладів проводиться на базах практики, які мають відповідати вимогам програми. Галузеві міністерства та відомства, котрі мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади, за погодженням з Міністерством освіти України можуть закріплювати за ними підприємства терміном до 5 років.

За наявності у вищих навчальних закладах державних, регіональних замовлень на підготовку спеціалістів перелік баз практики надають цим закладам органи, які формували замовлення на спеціалістів. При підготовці спеціалістів вищими навчальними закладами за цільовими договорами з підприємствами, організаціями, установами бази практики передбачаються у цих договорах. Як бази підготовки студентів з робітничих професій можуть використовуватися навчально-виробничі та наукові підрозділи вищих навчальних закладів, навчально-виховні заклади, професійно-технічні училища, дослідні господарства, полігони та підприємства, організації, установи, які мають необхідне обладнання та педагогічні кадри.

У випадку, коли підготовка спеціалістів вищими навчальними закладами здійснюється за замовленням фізичних осіб, бази практики забезпечують ці особи (з урахуванням усіх вимог наскрізної програми та даного Положення) або вищі навчальні заклади, що визначається умовами договору (контракту) на підготовку спеціалістів.

2.2. Для студентів-іноземців бази практики передбачаються у відповідному контракті чи договорі щодо підготовки спеціалістів і можуть бути розташовані як на території країн-замовників на спеціалістів, так і в межах України.

Студентам-іноземцям у встановленому порядку видаються програма та індивідуальне завдання. Після закінчення практики вони складають звіт у порядку, встановленому кафедрою, предметною (цикловою) комісією. При проходженні практики в межах України студенти-іноземці додержуються даного Положення.

2.3. Студенти можуть самостійно з дозволу відповідних кафедр або циклових (предметних) комісій підбирати для себе місце проходження практики і пропонувати його для використання.

2.4. Для груп споріднених вищих навчальних закладів можуть створюватися навчально-практичні полігони або бази: геодезичні, геологічні, географічні, морські та ін.

2.5. З базами практики (підприємствами, організаціями, установами будь-яких форм власності) вищі навчальні заклади завчасно укладають договори на її проведення за формою, визначеною в дод. № 1. Тривалість дії договорів погоджується договірними сторонами. Вона може визначатися на період конкретного виду практики або до п'яти років.

За наявності в договорах (контрактах) на навчання студентів питань практики окремі договори можуть не укладатися.

3. Організація і керівництво практикою

3.1. Відповідальність за організацією, проведення і контроль практики покладається на керівників вищих навчальних закладів. Навчально-методичне керівництво і виконання програм практик забезпечують відповідні кафедри або предметні (циклові) комісії вищих навчальних закладів. Загальну організацію практики та контроль за її проведенням в інституті, університеті та інших навчальних закладах еквівалентного рівня здійснює керівник практики (завідуючий відділом практики), який за рішенням керівника навчального закладу може бути підпорядкований проректору з навчальної роботи, а в технікумах, коледжах та інших навчальних закладах еквівалентного рівня – заступнику директора з практичного навчання (з навчально-виробничої роботи).

3.2. До керівництва практикою студентів залучаються досвідчені викладачі кафедр або предметних (циклових) комісій, а також директори та їхні заступники, завідуючі відділеннями навчальних закладів, які брали безпосередню участь у навчальному процесі, по якому проводиться практика.

Для керівництва практикою при підготовці студентів за робітничою професією можуть залучатись майстри виробничого навчання.

3.3. Керівник практики від вищого навчального закладу:

- перед початком практики контролює підготовленість баз практики і вважає за потребу до прибуття студентів-практикантів проведення відповідних заходів;

- забезпечує проведення всіх організаційних заходів перед від'їздом студентів на практику: інструктаж про порядок проходження практики та з техніки безпеки, надання студентам-практикантам необхідних документів (направлення, програми, щоденник, календарний план, індивідуальне завдання, тема курсового і дипломного проекту (роботи), методичні рекомендації тощо), перелік яких установлює навчальний заклад; повідомляє студентам про систему звітності з практики, прийняту на кафедрі або предметною (цикловою) комісією, а саме: подання письмового звіту, виконання кваліфікаційної роботи, вигляд оформлення виконаного індивідуального завдання, підготовка доповіді, повідомлення, виступу тощо;

- у тісному контакті з керівником практики від бази практики забезпечує високу якість її проходження згідно з програмою;

- контролює забезпечення нормальних умов праці й побуту студентів і проведення з ними обов'язкових інструктажів з охорони праці й техніки безпеки;

- контролює виконання студентами-практикантами правил внутрішнього трудового розпорядку, веде або організовує ведення табеля відвідування студентами бази практики;

- у складі комісії приймає заліки з практики;

- подає завідуючому кафедрою (заступнику директора з практичного навчання) письмовий звіт про проведення практики із зауваженнями і пропозиціями щодо поліпшення практики студентів.

3.4. Розподіл студентів на практику проводиться вищими навчальними закладами з урахуванням замовлень на підготовку спеціалістів та їхнього майбутнього місця роботи після закінчення навчання.

3.5. Для студентів, які навчаються без відриву від виробництва, вищі навчальні заклади можуть передбачати практику тривалістю до одного місяця згідно з Положенням.

3.6. Бази практик в особі їхніх перших керівників разом із вищими навчальними закладами несуть відповідальність за організацію, якість і результати практики студентів.

3.7. Обов'язки безпосередніх керівників, призначених базами практики, зазначені в окремих розділах договорів на проведення практики (див. дод. № 1, п. 1.1–1.8).

За наявності вакантних місць студенти можуть бути зараховані на штатні посади, якщо робота на них відповідає вимогам програми практики. При цьому не менше 50 відсотків часу відводиться на загальнопрофесійну підготовку за програмою практики.

3.8. Студенти вищих навчальних закладів при проходженні практики зобов'язані:

- до початку практики одержати від керівника практики від навчального закладу консультації щодо оформлення всіх необхідних документів;
- своєчасно прибути на базу практики;
- у повному обсязі виконувати всі завдання, передбачені програмою практики і вказівками її керівників;
- вивчити і суворо дотримуватись правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії;
- нести відповідальність за виконану роботу;
- своєчасно скласти залік із практики.

4. Підведення підсумків практики

4.1. Після закінчення терміну практики студенти звітують про виконання програми та індивідуального завдання.

Загальна і характерна форма звітності студента за практику – це подання письмового звіту, підписаного і оціненого безпосередньо керівником від бази практики.

Письмовий звіт разом з іншими документами, установленими навчальним закладом (щоденник, характеристика тощо), подається на рецензування керівнику практики від навчального закладу.

Звіт має містити відомості про виконання студентом усіх розділів програми практики та індивідуального завдання, мати розділи з питання охорони праці, висновки і пропозиції, список використаної літератури та ін. Оформлюється звіт за вимогами, які встановлює вищий навчальний заклад, з обов'язковим урахуванням єдиного стандарту конструкторської документації (ЕСКД).

4.2. Звіт з практики захищається студентом (з диференційованою оцінкою) у комісії, призначеній завідуючим кафедрою або заступником директора навчального закладу. До складу комісії входять керівники практики від вищого навчального закладу і, за можливості, від баз практики, викладачі кафедри, предметної (циклової) комісії, які викладали практикантам спеціальні дисципліни.

Комісія приймає залік у студентів на базах практики в останні дні її проходження або у вищому навчальному закладі протягом перших десяти днів семестру, який починається після практики. Оцінка за практику вноситься до заліково-екзаменаційної відомості і в залікову книжку студента за підписами членів комісії.

4.3. Оцінка студента за практику враховується стипендіальною комісією при визначенні розміру стипендії разом з його оцінками за результатом підсумкового контролю.

4.4. Студенту, який не виконав програму практики без поважних причин, може бути надано право проходження практики повторно при виконанні умов, визначених вищим навчальним закладом. Студент, який востаннє отримав негативну оцінку з практики в комісії, відраховується з вищого навчального закладу.

4.5. Підсумки кожної практики обговорюються на засіданнях кафедр предметної (циклової) комісії, а загальні підсумки практики підводяться на вчених (педагогічних) радах вищих навчальних закладів або на нарадах факультетів не менше одного разу протягом навчального року.

5. Матеріальне забезпечення практики

5.1. Джерела фінансування практики студентів вищих навчальних закладів визначаються формою замовлення на спеціалістів: державні або регіональні, кошти підприємств, організацій, установ усіх форм власності, закордонних замовників-спеціалістів або кошти фізичних осіб.

Суб'єкти-замовники спеціалістів перераховують вищим навчальним закладам кошти на практику студентів у терміни і в обсягах, передбачених відповідними статтями договорів чи контрактів на підготовку спеціалістів (з урахуванням інфляційних процесів).

5.2. Витрати на практику студентів вищих навчальних закладів входять складовою частиною в загальні витрати на підготов-

ку спеціалістів. Розмір витрат на практику студентів визначається кошторисом-калькуляцією, що розробляє вищий навчальний заклад і погоджує з базами практики, і з розрахунку вартості проходження практики одного студента за тиждень.

Основними статтями калькуляції витрат на практику можуть бути:

- оплата праці безпосереднього керівника практики;
- разові витрати на організацію і підведення підсумків практики (укладання договору, проведення інструктажів, вибір місця практики та ін.);
- витрати на матеріальне забезпечення практики (використання ЕОМ, розмноження роботи, придбання матеріалів і канцелярії, експлуатація обладнання та ін.);
- оплата консультацій, екскурсій та інших одноразових загальних заходів, які можуть проводитися спеціалістами баз практики та ін.

5.3. Оплата праці безпосередніх керівників практики від бази практики здійснюється навчальним закладом на умовах погодинної оплати з розрахунку 0,5 години на одного студента за тиждень. Згідно з чинним законодавством України встановлено такі коефіцієнти погодинної оплати від мінімальної заробітної плати: професору, доктору наук – 0,25; доценту, кандидату наук – 0,15 і особам, які не мають вченого ступеня і звання – 0,09.

При керівництві практикою учнів ліцеїв, коледжів, технікумів та інших навчальних закладів аналогічного рівня коефіцієнти будуть відповідно 0,21; 0,12; 0,06.

Форма оплати праці спеціалістів баз практики вказується у договорі й може проводитись через фінансові органи баз практики або безпосередньо навчальними закладами за трудовою угодою за формою, визначеною в дод. № 2.

5.4. Оплата праці керівника практики від навчально-виховних закладів (шкіл, гімназій та ін.) з керівництва педагогічною практикою студентів здійснюється за рахунок коштів вищих навчальних закладів, передбачених у кошторисах на практику за нормативами погодинної оплати.

5.5. Оплата лекцій, практичних, лабораторних і семінарських занять, консультацій та екскурсій (загальною тривалістю не більше шести годин на тиждень на групу студентів), які прово-

дяться на базах практики кваліфікованими спеціалістами структурних підрозділів цих баз (які не керують практикою студентів), здійснюється за фактично виконані години за нормами погодинної оплати згідно з чинним законодавством України за рахунок коштів вищих навчальних закладів.

5.6. Під час практики в період роботи на робочих місцях і посадах з виплатою заробітної плати за студентами (учнями) зберігається право на одержання стипендії за результатами підсумкового контролю.

5.7. Студентам останніх курсів вищих навчальних закладів, які навчаються без відриву від виробництва і відповідно з рішенням кафедри (предметних, циклових комісій) направляються для проходження практики, керівники підприємств, організацій і установ усіх форм власності надають додаткову місячну відпустку без збереження заробітної плати на підставі довідок вищих навчальних закладів про термін практичної підготовки. На період указаної відпустки таким студентам призначається стипендія в розмірі не менше мінімальної заробітної плати за рахунок відповідних підприємств, організацій, установ.

5.8. Усім студентам-практикантам на період практики, що проводиться за межами місця знаходження вищих навчальних закладів, сплачуються добові за рахунок витрат на практичну підготовку в розмірах, установлених чинним законодавством. При цьому враховується час знаходження в дорозі до бази практики і назад.

Вищі навчальні заклади можуть утримувати зі студентів добові за пропущені з неповажних причин дні практики, зазначені в таблиці відвідування баз практики. Студентам, зарахованим на період практики на штатні посади в геологічних партіях і експедиціях, а також в екіпажі суден з виплатою заробітної плати і польового забезпечення або безкоштовного харчування, добові не сплачуються.

5.9. Проїзд студентів вищих навчальних закладів залізничним, водним і автомобільним транспортом до місця знаходження баз практики і назад сплачується за рахунок витрат на практику. Проїзд до баз практики і назад міським і приміським (до 50 км) транспортом сплачується студентами за свій рахунок.

5.10. Проживання студентів-практикантів у гуртожитках баз практик або в орендованих для цього житлових приміщеннях сплачується вищим навчальним закладом за рахунок витрат на практику у розмірах, передбачених чинним законодавством. Проживання студентів-практикантів у гуртожитках навчальних закладів інших міст (за договорами між навчальними закладами про взаємообмін місцями в гуртожитках) сплачується студентами за свій рахунок за нормами, установленими для цих гуртожитків.

5.11. Оплата відряджень викладачам вищих навчальних закладів – керівникам практики студентів здійснюється вищими навчальними закладами згідно з чинним законодавством.

5.12. Терміни і витрати часу на керівництво практикою, кількість студентів у групах і підгрупах, а також інші організаційні питання практики, не обумовлені в даному Положенні, установлюються самостійно навчальними закладами відповідно до навчальних планів і фінансування.

5.13. Навчальні заклади, за необхідністю, можуть розробляти і затверджувати на підставі цього Положення інструкції, які враховують особливості навчання з конкретної спеціальності чи спеціалізації.

[Джерело: Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України.(Затверджене наказом Міністерства освіти України № 93 від 8 квітня 1993 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [www. mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua))].

КОМЕНСКИЙ Я. А. ВЕЛИКАЯ ДИДАКТИКА

(Гл. XVI "Общие требования обучения и учения,
т. е. как учить и учиться наверняка, чтобы не мог
не последовать положительный результат")

Метод обучения должен быть превращён в искусство. До сих пор метод наставления был до такой степени неопределённым, что едва ли кто-нибудь решался бы сказать: "В течение нескольких и стольких-то лет этого юношу я доведу до того-то, обучу его так-то и так". Поэтому нам нужно будет рассмотреть, можно ли это искусство духовного насаждения поставить на столь твёрдые основы обучения, чтобы оно наверняка шло вперёд и не обманывало в своих результатах.

[Джерело: Коменский Я. А. Великая дидактика, содержащая универсальное искусство учить всех всему... Гл. XX. Метод наук в частности. Педагогическое наследие / сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. М. : Педагогика, 1987. С. 47].

ТЕМА 7

СИСТЕМА ДІАГНОСТИКИ ЗНАНЬ І УМІНЬ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ВСЕСВІТНЯ ДЕКЛАРАЦІЯ про вищу освіту для XXI ст.: підходи, практичні засоби та рамки пріоритетних дій, спрямованих на реформу та розвиток вищої освіти (Схвалена Всесвітньою конференцією з вищої освіти в Парижі 9 жовтня 1998 р.)

Від теоретичних підходів до практичних заходів

Стаття 11. Оцінка якості.

а) Якість у сфері вищої освіти є багатовимірною концепцією, яка повинна охоплювати всі його функції й види діяльності: навчальні та академічні програми, наукові дослідження та стипендії, укомплектування кадрами, учнів, будівлі, матеріально-технічну базу, обладнання, роботу на благо суспільства та академічне середовище. Найважливіше значення для підвищення якості має внутрішня самооцінка поряд із зовнішньою оцінкою силами незалежних спеціалізованих міжнародних експертів, по можливості з дотриманням гласності. Слід заснувати незалежні національні інстанції й визначити порівняльні норми якості, що користуються міжнародним визнанням. Належну увагу слід приділяти конкретним інституціональним, національним і регіональним умовам, з тим щоб враховувати різноманіття й уникати уніфікації. Зацікавлені сторони повинні бути неодмінними учасниками процесу інституційної оцінки.

б) Якість також вимагає, щоб вища освіта мала міжнародний вимір: обмін знаннями, створення інтерактивних мереж, мобіль-

ність викладачів і учнів, міжнародні науково-дослідні проекти поряд з урахуванням національних культурних цінностей і умов.

с) Для досягнення і забезпечення якості на національному, регіональному та міжнародному рівнях особливо актуальне значення мають певні компоненти, а саме: ретельний відбір викладачів і працівників вищої освіти, постійне підвищення їхньої кваліфікації, зокрема шляхом розширення відповідних програм у галузі підвищення кваліфікації, включаючи методику викладання та навчання, їхня мобільність між країнами, між вищими навчальними закладами, а також між останніми і світом праці, поряд із мобільністю учнів усередині країн і між ними. Важливим засобом у рамках цього процесу служать нові інформаційні технології завдяки їхньому впливу на набуття знань і навичок.

[Джерело: Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI ст.: підходи, практичні заходи та рамки пріоритетних дій, спрямованих на реформу та розвиток вищої освіти. (Схвалена Всесвітньою конференцією з вищої освіти в Парижі 9 жовтня 1998 р. // Образование в XXI веке. К., 2001].

СТАНДАРТИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

щодо забезпечення якості

в Європейському просторі вищої освіти

(Розроблено і затверджено Європейською Асоціацією
із забезпечення якості вищої освіти, 2005 р.)

Частина 1. Європейські стандарти і рекомендації щодо внутрішнього забезпечення якості освіти у вищих навчальних закладах

1.1. Політика закладу і процедури забезпечення якості

Навчальні заклади повинні визначити політику і пов'язані з нею процедури, які б забезпечували якість і стандарти їхніх навчальних програм і дипломів. Вони також мають відкрито заявити про свої наміри створити таку атмосферу і практику, які б визнавали важливість якості та її забезпечення. Задля досягнення такої мети навчальні заклади мають розробити і втілювати стратегію постійного підвищення якості. Стратегія, політика і процедури

повинні мати офіційний статус і бути доступними для широкого загалу. Вони також повинні передбачити участь студентів та інших зацікавлених сторін у процесі забезпечення якості.

1.2. Затвердження, моніторинг і періодичний перегляд програм і дипломів

Навчальні заклади повинні мати офіційний механізм затвердження, періодичного перегляду та моніторингу своїх навчальних програм і дипломів.

1.3. Оцінювання студентів

Оцінювання студентів передбачає послідовне використання оприлюднених критеріїв, правил і процедур.

1.4. Забезпечення якості викладацького складу

Навчальні заклади повинні мати у своєму розпорядженні певні процедури і критерії, які б засвідчували, що викладачі, які працюють із студентами, мають відповідну кваліфікацію і високий фаховий рівень для здійснення своїх службових обов'язків. Ті, хто здійснюють зовнішню перевірку навчального закладу, мають про них знати і оцінити їх у кінцевому звіті про перевірку.

Навчальні ресурси та підтримка студентів

Навчальні заклади повинні гарантувати, що наявні ресурси, які забезпечують навчальний процес, є достатніми і відповідають змісту тих програм, які пропонує заклад.

1.5. Інформаційні системи

Навчальні заклади повинні гарантувати, що вони збирають, аналізують і використовують відповідну інформацію для ефективного управління своїми навчальними програмами та іншою діяльністю.

1.6. Публічність інформації

Навчальні заклади повинні регулярно публікувати найсвіжішу, неупереджену й об'єктивну інформацію – як кількісну, так і якісну про навчальні програми і кваліфікації, котрі вони пропонують.

Частина 2. Європейські стандарти зовнішнього забезпечення якості

Використання процедур внутрішнього забезпечення якості

Процедури зовнішнього забезпечення якості повинні враховувати ефективність процесів внутрішнього забезпечення якості, описаних у Чащині 1 Європейських стандартів і рекомендацій.

Розробка процесів зовнішнього забезпечення якості. Цілі та завдання процесів забезпечення якості визначаються всіма відповідальними сторонами (включаючи вищі навчальні заклади) ще до того, як будуть розроблені самі процеси; цілі й завдання мають бути опубліковані разом з процедурами, які будуть застосовуватись.

Критерії для прийняття рішень

Будь-які офіційні рішення, прийняті в результаті діяльності із зовнішнього забезпечення якості, мають базуватись на чітко сформульованих оприлюднених критеріях, які послідовно застосовуються.

Процеси, що відповідають своєму призначенню

Усі процеси зовнішнього забезпечення якості повинні розроблятися таким чином, щоб вони забезпечували досягнення саме тих цілей, які визначені для таких процесів.

Звітування

Звіти повинні публікуватися. Вони мають бути написані в такому стилі, який є зрозумілий і доступний для цільової аудиторії. Текст звіту має бути організований таким чином, щоб читачеві було легко знайти будь-які рішення, схвальні зауваження чи рекомендації.

Подальші процедури

Процеси забезпечення якості, які містять рекомендації щодо дій, або які вимагають подальшого плану дій, повинні мати наперед визначену для цього процедуру, яка послідовно здійснюється.

Періодичні перевірки

Зовнішнє забезпечення якості навчальних закладів та/або навчальних програм має здійснюватись на циклічній основі. Тривалість циклу і процедур перевірки повинні бути чітко визначені й опубліковані заздалегідь.

Загальний аналіз системи

Агенції із забезпечення якості мають періодично готувати підсумкові звіти з описом та аналізом узагальнених результатів, оцінок і т. д. здійснених ними перевірок.

Частина 3. Європейські стандарти для агенцій із зовнішнього забезпечення якості

Використання процедур зовнішнього забезпечення якості у вищій освіті

Зовнішнє забезпечення якості в роботі агенцій повинно враховувати наявність та ефективність процесів зовнішнього забез-

печення якості, описаних у Частині 2 Європейських стандартів і рекомендацій.

Офіційний статус

Агенції повинні бути офіційно визнані компетентними державними органами, які діють у Європейському просторі вищої освіти як такі, що відповідають за зовнішнє забезпечення якості. Агенції також повинні мати повний юридичний статус і відповідати всім вимогам законодавства, у межах якого вони функціонують.

Діяльність

Агенції повинні регулярно здійснювати заходи із зовнішнього забезпечення якості (як на рівні цілого закладу, так і на рівні окремих навчальних програм).

Ресурси

Агенції повинні мати достатні й збалансовані ресурси – як людські, так і фінансові – задля того, щоб мати змогу ефективно організовувати і здійснювати процеси зовнішнього забезпечення якості, зберігаючи при цьому достатній ресурс для розвитку власних процедур і процесів.

Програмна заява

Агенції повинні мати чітко сформульовані цілі та завдання своєї діяльності, викладені в програмній заяві, яка відкрита для громадського загалу.

Незалежність

Агенції повинні бути незалежними в тому, що нестимуть самостійну відповідальність за свої дії; і що треті сторони, такі як вищі навчальні заклади, міністерства чи інші учасники процесу, не впливатимуть на висновки і рекомендації їхніх перевірок.

Критерії та процеси зовнішнього забезпечення якості, які застосовуються агенціями

Процеси, критерії та процедури, які застосовуються агенціями, повинні визначатись наперед і бути доступними для широкого загалу. Очікується, що ці процеси включатимуть:

- самооцінювання чи еквівалентну процедуру, яку здійснює суб'єкт діяльності із забезпечення якості;
- зовнішнє оцінювання, яке здійснює група незалежних експертів; коли необхідно, до цього залучаються представники студентства та за рішенням агенції здійснюється відвідання об'єкта перевірки;
- публікацію звіту разом із будь-якими рішеннями, рекомендаціями чи іншими офіційними результатами;

- подальшу послідовність дій щоб пересвідчитись, що суб'єкт діяльності із забезпечення якості вжив необхідних заходів відповідно до рекомендацій, які були зроблені у звіті за результатами перевірки.

Процедури підзвітності

Агенції повинні мати процедури для власної звітності.

1. Зміст, цілі та принципи

У Берлінському комюніке від 19 вересня 2003 р. міністри країн-учасниць Болонського процесу доручили Європейській мережі із забезпечення якості вищої освіти (ЄМЗЯ) "через її членів та у співпраці з Європейською Асоціацією університетів (ЕАУ), Європейською Асоціацією вищих навчальних закладів (ЕАНЗ) та Європейським студентським міжнародним бюро (ЕСМБ)" розробити "узгоджені стандарти, процедури та рекомендації із забезпечення якості"; "вивчити можливості створення надійної системи незалежних взаємних перевірок для агенцій та установ із забезпечення якості й/або надання акредитації й звітувати через Групу підтримки Болонського процесу перед міністрами в 2005 р. про здійснену роботу". Міністри також попросили Європейську мережу із забезпечення якості вищої освіти врахувати "професійну компетентність інших асоціацій і мереж із забезпечення якості".

ЄМЗЯ привітала цю можливість зробити вагомий внесок у створення європейського виміру у сфері забезпечення якості, тим самим сприяючи досягненню цілей Болонського процесу.

Багато різних організацій та зацікавлених груп долучились до цієї роботи. По-перше, у процесі були активно задіяні члени Європейської мережі із забезпечення якості вищої освіти. Вони брали участь у робочих групах, а складання звіту було важливим елементом у порядку денному Генеральних асамблей ЄМЗЯ у червні та листопаді 2004 р. По-друге, свій внесок зробили Європейська Асоціація університетів (ЕАУ), Європейська асоціація вищих навчальних закладів (ЕАНЗ), Європейське студентське міжнародне бюро (ЕСМБ). Європейська Комісія теж долучилась до роботи і брала участь у регулярних засіданнях групи "Е4". По-третє, важливу роль у процесі підготовки звіту відіграла співпраця з іншими мережами, такими як Європейський акредитаційний консорціум (ЕАК/ЕУА) і Центрально- та Східноєвропейська ме-

режа агенцій із забезпечення якості (ЦСЄ мережа/CEENet-work). Зрештою, ЄМЗЯ та її партнери ефективно використали свої власні міжнародні контакти і досвід і таким чином врахували широкий спектр позицій різних країн-учасниць цього процесу.

Забезпечення якості вищої освіти не є суто європейською проблемою. В усьому світі зростає увага до якості та стандартів, що пояснюється швидким розвитком вищої освіти і водночас здорожчанням вартості освітніх послуг для держави і людей. Тому якщо Європа має намір здійснити свою мету і стати найбільш динамічною та інтелектуальною економікою у світі (Лісабонська Стратегія), то європейська вища освіта буде зобов'язана продемонструвати, що вона серйозно ставиться до якості своїх навчальних програм і дипломів і має бажання запровадити заходи, які забезпечать і продемонструють цю якість. Нові ініціативи і вимоги, що сьогодні виникають як в Європі, так і поза її межами з огляду на таку інтернаціоналізацію вищої освіти, потребують відповідної реакції. Відданість усіх тих, хто розробляв ці пропозиції, свідчить про виникнення справжнього європейського виміру у сфері забезпечення якості, що має посилити привабливість усього того, що пропонує Європейський простір вищої освіти.

В основі пропозицій, що містяться в цьому звіті, лежить ціла низка принципів, викладених більш детально у двох розділах відповідно до двох частин Берлінського мандату. Однак певні фундаментальні принципи повинні регулювати всі аспекти цієї діяльності, а саме:

- зацікавленість студентів і роботодавців, а також суспільства загалом у високій якості вищої освіти;
- ключову важливість автономії закладів і установ, збалансовану усвідомленням того, що автономія несе із собою дуже серйозну відповідальність;
- система зовнішнього забезпечення якості повинна відповідати своїй меті й не ускладнювати роботу навчальних закладів більше, ніж це необхідно для виконання цією системою своїх завдань.

Європейська мережа із забезпечення якості вищої освіти, до якої входять 40 країн, характеризується розмаїттям політичних систем, систем вищої освіти, соціокультурних і освітніх традицій, мов, прагнень і сподівань. Саме через це тут неможливо підходити до якості, стандартів і забезпечення якості з позицій одного

монолітного рішення для всіх. З огляду на існуючі відмінності, які загально визнаються як одна із славетних рис Європи, у цьому звіті відмітається вузький, жорстко регламентуючий і надмірно деталізований підхід до стандартів. При формулюванні як стандартів, так і рекомендацій перевага надається загальним принципам замість конкретних вимог. Вважається, що такий підхід може бути загальноприйнятний на початковому етапі й активно сприятиме зближенню різних професійних спільнот, які становлять Європейський простір вищої освіти. Загальні стандарти мають знайти широке сприйняття на національному рівні в більшості країн-учасниць Болонського процесу.

Однак, узагальнювальний характер принципів зумовлює те, що запропоновані стандарти і рекомендації більше фокусуються на тому, що треба робити, аніж на тому, як їх досягти. Таким чином, хоч цей звіт і включає процедурні питання, перевага надається стандартам і рекомендаціям, особливо у Розділі 2.

Насамкінець, треба зауважити, що досягнення згоди щодо цього звіту не дорівнює досягненню цілі Болонського процесу із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Треба ще багато зробити, щоб виконати рекомендації цього звіту і забезпечити існування культури, в умовах якої вищі навчальні заклади й агенції із забезпечення якості дотримуватимуться якості.

2. Європейські стандарти і рекомендації

Доручення міністрів розробити узгоджені стандарти, процедури і рекомендації із забезпечення якості підняло цілу низку важливих питань. "Забезпечення якості" – це загальний термін у галузі вищої освіти, який можна тлумачити по-різному, але неможливо вживати одну дефініцію, щоб описати всі контексти. Схожим чином слово "стандарт" вживається по-різному в різних частинах Європи – від визначення вузьких регуляторних вимог до більш узагальненого позначення зразкової практики. Ці слова також мають дуже різні значення в різних національних системах вищої освіти.

Більше того, процес підготовки цього звіту наочно показав, що навіть серед професійної спільноти, яка займається забезпеченням якості, існують досить серйозні розбіжності в поглядах на те, якими мають бути стосунки між вищими навчальними закладами і тими, хто здійснює зовнішнє оцінювання їхньої дія-

льності. Дехто, здебільшого з агенцій, які акредитують навчальні програми чи освітні заклади, дотримуються тієї позиції, що зовнішнє забезпечення якості – це в основному "захист споживача", що вимагає встановлення чіткої дистанції між агенцією із забезпечення якості та вищим навчальним закладом, роботу якого вона оцінює. Водночас інші агенції вбачають основну мету зовнішнього забезпечення якості в наданні вищим навчальним закладам порад і підтримки в їхньому намаганні підняти стандарти і покращити якість своїх навчальних програм і відповідних кваліфікаційних рівнів. В останньому випадку необхідна тісна взаємодія між тими, хто оцінює, і тими, кого оцінюють. Інші ж намагаються зайняти проміжну позицію між цими двома підходами та врівноважити підзвітність і поліпшення якості.

Але не лише агенції із забезпечення якості мають різні погляди та підходи. Досить часто вищі навчальні заклади і представницькі студентські органи мають різні інтереси: перші прагнуть високого рівня автономності з мінімальним зовнішнім регулюванням або оцінюванням (це на рівні навчального закладу загалом), тоді як інші бажають, щоб заклади освіти були публічно підзвітними завдяки частим перевіркам на рівні навчальних програм або кваліфікацій.

І останнє зауваження: розроблені стандарти і рекомендації стосуються лише трьох рівнів вищої освіти, які визначені в Болонській Декларації, і не належать до сфери наукових досліджень і загального управління освітнім закладом.

Загальна інформація про стандарти і рекомендації

Цей розділ звіту містить стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Стандарти і рекомендації створювались як такі, що можуть застосовуватись в усіх вищих навчальних закладах і агенціях із забезпечення якості Європи незалежно від їхньої структури, функцій і розміру, чи національної системи, до якої вони належать. Як згадувалось раніше, вважалось за недоцільне включати детальні "процедури" до цього розділу звіту, оскільки процедури становлять важливу частину автономії навчальних закладів і агенцій. Залежно від умов своєї співпраці освітні заклади і агенції мають самі визначити процедурні послідовності, за якими здійснюватимуться стандарти, викладені в цьому звіті.

Стандарти і рекомендації насамперед підтримують дух "Грацької Декларації від липня 2003 року", проголошеної Європейською Асоціацією університетів (ЕАУ), де йдеться про те, що "мета європейського виміру у сфері забезпечення якості – це ствердження взаємної довіри та забезпечення більшої прозорості в умовах розмаїття національних систем і предметних галузей". Так само, як і Грацька Декларація, стандарти і рекомендації, викладені в цьому звіті, визнають верховенство національних систем вищої освіти, важливість автономії освітніх закладів і агенцій із забезпечення якості, а також конкретні вимоги різних академічних дисциплін. Крім того, стандарти і рекомендації багато в чому завдячують досвіду, отриманому під час координованого ЄМЗЯ пілотного проекту "Транснаціональний європейський проект оцінювання", який досліджував на прикладі трьох дисциплін значення і практичні наслідки європейського транснаціонального процесу оцінки якості. Стандарти і рекомендації також враховують результати транснаціонального дослідження про зближення якості, опублікованого ЄМЗЯ в березні 2005 р., де вивчалися причини існування відмінностей між різними національними підходами до зовнішнього забезпечення якості, а також обмеження щодо їхнього зближення. Стандарти і рекомендації також враховують заяву міністрів у Берлінському комюніке про те, що "відповідно до принципу інституційної автономії основна відповідальність за забезпечення якості у сфері вищої освіти лежить на кожному закладі, і це становить основу для справжньої підзвітності академічної системи в межах національної системи забезпечення якості". Тому стандарти і рекомендації намагались знайти належний баланс між створенням і розвитком внутрішньої культури дотримання якості, з одного боку, і тією роллю, яку можуть відігравати процедури зовнішнього забезпечення якості з іншого.

Крім того, стандарти і рекомендації враховували "Кодекс зразкової практики", опублікований в грудні 2004 р. Європейським Акредитаційним Консорціумом (ЕАК), а також цілу низку положень, викладених у таких документах: "Заява про узгоджені стандарти, процедури та рекомендації на європейському рівні" та "Заява про взаємні перевірки між агенціями із забезпечення якості і акредитації" (Європейське студентське міжнародне бюро, квітень 2004 р.); "Політика забезпечення якості в контексті

Берлінського комюніке" (Європейська Асоціація університетів, квітень 2004 р.); "Програмна заява щодо Болонського процесу" (Європейська Асоціація вищих навчальних закладів, липень 2004 р.). Міжнародна перспектива була також забезпечена завдяки порівнянню стандартів зовнішнього забезпечення якості з "Рекомендаціями щодо зразкової практики", що їх застосовує Міжнародна мережа агенцій із забезпечення якості.

Вступ до Частини 1 і Частини 2. Європейські стандарти і рекомендації щодо внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти

Стандарти і рекомендації щодо внутрішнього забезпечення якості, про які йтиметься далі, стосуються ключових питань у сфері якості та стандартів. Вони були створені для використання вищими навчальними закладами та агенціями із забезпечення якості, що діють в Європейському просторі вищої освіти.

Призначення цих стандартів і рекомендацій – надати допомогу і визначити орієнтири як для вищих навчальних закладів при розробці своїх власних систем забезпечення якості, так і для агенцій, які здійснюють незалежні перевірки. Крім того, ці стандарти і рекомендації роблять свій внесок у створення спільної основи для діяльності як закладів освіти, так і агенцій із забезпечення якості. Проте в цьому немає жодного наміру нав'язати певну практику або розглядати запропоновані стандарти і рекомендації як жорстко регламентуючі й незмінні.

У деяких країнах, що входять до ЄМЗЯ, міністерство освіти (або подібна за функціями установа) відповідає за деякі сфери, на які розповсюджуються ці стандарти і рекомендації. Там, де це має місце, міністерство (або подібна за функціями установа) повинно гарантувати наявність відповідного механізму забезпечення якості, який підлягає незалежним перевіркам.

Основні принципи

Ці стандарти і рекомендації ґрунтуються на ряді основних принципів внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти, а саме:

- вищі навчальні заклади несуть основну відповідальність за якість наданих ними освітніх послуг і за те, як ця якість забезпечується;

- інтереси суспільства щодо якості й стандартів вищої освіти мають бути захищені;
- потрібно розвивати і вдосконалювати якість навчальних програм в інтересах студентів та інших бенефіціарів вищої освіти на Європейському просторі вищої освіти;
- мають існувати ефективні та надійні організаційні структури, у межах яких ці академічні програми здійснюються та підтримуються;
- важливими є прозорість і використання зовнішньої фахової допомоги в процесах забезпечення якості;
- створення культури якості у вищих навчальних закладах має отримати всіляку підтримку;
- необхідно розробити процеси, за допомогою яких вищі навчальні заклади зможуть демонструвати свою відкритість і підзвітність, включаючи підзвітність за державні й приватні інвестиції;
- забезпечення якості, яке гарантує відкритість і підзвітність, повністю сумісне з процесами забезпечення якості для підвищення ефективності роботи закладу;
- заклади освіти мають демонструвати свою якість як на національному, так і на міжнародному рівні;
- процеси, які застосовуються, не повинні обмежувати різноманіття та стримувати нововведення.

Призначення стандартів і рекомендацій

Призначення стандартів і рекомендацій:

- покращувати освіту, яку студенти отримують у вищих навчальних закладах Європейського простору вищої освіти;
- допомагати вищим навчальним закладам забезпечувати і підвищувати якість своєї діяльності й через якість стверджувати свої права на автономію;
- визначити основу діяльності агенцій із забезпечення якості вищої освіти;
- зробити зовнішнє забезпечення якості більш прозорим і зрозумілим для всіх, хто бере в цьому участь.

Мета стандартів і рекомендацій

Мета стандартів і рекомендацій:

- стимулювати розвиток вищих навчальних закладів, які підтримують активну дослідницьку та освітню діяльність;

- стати джерелом допомоги для вищих навчальних закладів та інших відповідних установ у створенні своєї власної культури забезпечення якості;

- інформувати вищі навчальні заклади, студентів, працевлагодотворених та інші зацікавлені сторони про процеси, що відбуваються у вищій освіті, та про результати в цій галузі, а також підвищувати рівень їхніх очікувань;

- сприяти створенню спільної системи поглядів щодо надання вищої освіти та забезпечення її якості в межах Європейського простору вищої освіти.

Зовнішнє забезпечення якості

Стандарти і рекомендації, запропоновані в цьому звіті, передбачають важливу роль для зовнішнього забезпечення якості, форми якого є різними залежно від освітньої системи. Це можуть бути різні типи оцінювання закладу загалом; оцінювання навчальних програм або програм з окремих предметів; акредитація на рівні навчальної дисципліни, повного курсу або закладу загалом; а також комбінація різних типів перевірки. Загальна ефективність різних форм зовнішнього оцінювання значною мірою залежить від наявності чітко виписаної стратегії внутрішнього забезпечення якості, яка має конкретні цілі, а також від застосування освітніми закладами механізмів і методів, які забезпечують досягнення зазначених цілей.

Зовнішні агенції можуть здійснювати оцінку якості освіти, беручи до уваги:

- захист національних академічних стандартів вищої освіти;
- акредитацію програм та/або закладів;
- захист користувачів;
- забезпечення громадськості перевіреною інформацією (якісною і кількісною) про програми навчання та освітні заклади;
- удосконалення та підвищення якості.

Діяльність європейських агенцій із забезпечення якості відображатиме юридичні, соціальні та культурні вимоги того середовища, в якому вони діють. Європейські стандарти, які стосуються забезпечення якості самих агенцій із забезпечення якості, містяться в Частині 3 цього розділу.

Процеси, які здійснюють агенції із зовнішнього забезпечення якості, залежатимуть від їхніх цілей і запланованих результатів.

Процедури, що їх застосовують агенції, які зосереджуються на підвищенні якості, можуть відрізнятись від тих, які передбачають перш за все серйозний "захист споживача". Стандарти, які наводяться далі, відображають зразковий досвід зовнішнього забезпечення якості з усієї Європи, але вони не дають детальних указівок щодо того, що саме треба перевіряти, чи як треба здійснювати зовнішню перевірку. То є сфера національної автономії, хоч обмін інформацією між агенціями та установами влади вже призводить до появи схожих елементів.

Можна назвати деякі загальні принципи зразкового досвіду, на яких базуються процеси зовнішнього забезпечення якості:

- необхідно поважати автономію закладу;
- процеси зовнішнього забезпечення якості мають служити інтересам студентів та інших зацікавлених сторін, наприклад представників ринку праці;
- необхідно, де це можливо, використовувати результати власної діяльності закладів із внутрішнього забезпечення якості. Так звані "рекомендації" надають додаткову інформацію про зразковий досвід і в деяких випадках більш детально пояснюють значення та важливість стандартів. Хоч рекомендації і не є частиною самих стандартів, стандарти потрібно розглядати в поєднанні з ними.

Частина 1. Європейські стандарти і рекомендації щодо внутрішнього забезпечення якості у вищих навчальних закладах

1.1. Політика закладу і процедури забезпечення якості **Стандарт:**

Навчальні заклади повинні визначити політику і пов'язані з нею процедури, які б забезпечували якість і стандарти їхніх навчальних програм і дипломів. Вони також мають відкрито заявити про свої наміри створити таку атмосферу і практику, які б визнавали важливість якості та її забезпечення. Для досягнення такої мети навчальні заклади мають розробити і втілювати стратегію постійного підвищення якості.

Стратегія, політика і процедури повинні мати офіційний статус і бути доступними для широкого загалу. Вони також повинні передбачити участь студентів та інших зацікавлених сторін у процесі забезпечення якості.

Рекомендації:

Офіційно визначені політика і процедури забезпечують загальну структуру, у межах якої вищі навчальні заклади можуть розробляти свою систему забезпечення якості й відслідковувати її ефективність. Політика і процедури також сприяють визнанню з боку громадськості права закладу на автономію. Політика містить заяви про наміри та основні засоби, за допомогою яких вони будуть досягнуті. Процедурні рекомендації можуть дати більш детальну інформацію про шляхи втілення політики і слугити корисним орієнтиром для тих, хто має знати про практичні аспекти здійснення процедур.

Очікується, що програмна заява включатиме:

- відношення між викладанням і науково-дослідною роботою в закладі;
- стратегію закладу щодо якості й стандартів;
- організацію системи забезпечення якості;
- відповідальність кафедр, шкіл, факультетів та інших організаційних одиниць і осіб за забезпечення якості;
- залучення студентів до забезпечення якості;
- способи втілення політики, її моніторингу та перегляду.

Створення та функціонування Європейського простору вищої освіти принципово залежить від того, чи зможуть навчальні заклади на всіх рівнях своєї організації забезпечити таку ситуацію, коли їхні навчальні програми матимуть чітко визначені результати навчання, які мають бути досягнуті; від готовності, бажання і здатності персоналу забезпечити викладання та створити такі умови, які б допомогли студентам досягти тих результатів; а також від наявності повного, вчасного і відчутного визнання внеску у здійснювану роботу тієї частини персоналу, яка демонструє видатну майстерність, прекрасні фахові знання, відданість справі. Усі вищі навчальні заклади повинні прагнути вдосконалити й покращити освіту, яку вони пропонують своїм студентам.

1.2. Затвердження, моніторинг і періодичний перегляд навчальних програм і дипломів

Стандарт:

Навчальні заклади повинні мати офіційний механізм затвердження, періодичного перегляду та моніторингу своїх навчальних програм і дипломів.

Рекомендації:

Довіра до вищої освіти з боку студентів та інших зацікавлених сторін виникає та підтримується скоріш за все завдяки ефективній діяльності із забезпечення якості освіти, яка гарантує ретельність у розробці навчальних програм, регулярність моніторингу і періодичність перегляду цих програм, забезпечуючи тим самим їхню актуальність та попит на них.

Передбачається, що забезпечення якості програм включатиме:

- розробку і публікацію чітко сформульованих очікуваних навчальних результатів;
- уважне ставлення до побудови освітньо-кваліфікаційної програми-переліку дисциплін та їхньої організації й змісту;
- особливі вимоги до різних форм навчання (напр., денної, вечірньої, заочної форм, дистанційного навчання, навчання за допомогою електронних ресурсів), а також до різних типів вищої освіти (напр., академічної, професійно-технічної, професійної);
- наявність відповідних навчальних ресурсів;
- формальні процедури затвердження програм органом, який не здійснює викладання за цією програмою;
- моніторинг успішності та досягнень студентів;
- регулярний періодичний перегляд програм (за участі також зовнішніх експертів);
- регулярне спілкування з працедавцями, представниками ринку праці та іншими відповідними організаціями;
- участь студентів у діяльності із забезпечення якості.

1.3. Оцінювання студентів Стандарт:

Оцінювання студентів передбачає послідовне використання оприлюднених критеріїв, правил і процедур.

Рекомендації:

Оцінювання студентів – це один з найважливіших елементів вищої освіти. Результати оцінювання мають значний вплив на майбутні кар'єри студентів. Тому важливо, щоб оцінювання завжди проводилося професійно, і при цьому бралися до уваги існуючі знання про процеси тестування та екзаменаційні процеси. Оцінювання також дає важливу інформацію навчальним закладам про ефективність викладання та підтримки студентів.

Очікується, що процедури оцінювання студентів:

- будуть розроблені як такі, що здатні визначити, в якій мірі досягнуто заплановані навчальні результати та інші цілі програми;
- відповідатимуть своєму призначенню, тобто забезпечуватимуть діагностичний, поточний або підсумковий контроль;
- матимуть чіткі й оприлюднені критерії виставлення оцінок;
- здійснюватимуться людьми, які розуміють роль оцінювання в набутті студентами знань і вмінь, що пов'язані з їхньою майбутньою кваліфікацією;
- не покладатимуться (де можливо) на судження лише одного екзаменатора;
- братимуть до уваги всі можливі наслідки екзаменаційних правил;
- матимуть чіткі правила, які регулюють випадки відсутності студента через хворобу чи інші поважні обставини;
- гарантуватимуть належну безпеку процесу тестування та його відповідність до задекларованих навчальним закладом процедур;
- підлягатимуть адміністративним перевіркам, які встановлюватимуть точність здійснення виписаних процедур.

Крім того, студенти мають бути чітко поінформовані про стратегію оцінювання, яка застосовується щодо їхньої навчальної програми; проте, які екзамени чи інші методи оцінювання будуть застосовані до них; чого від них очікують; а також про те, які критерії будуть використані при оцінюванні їхньої успішності.

1.4. Забезпечення якості викладацького складу Стандарт:

Навчальні заклади повинні мати у своєму розпорядженні певні процедури і критерії, які б засвідчували, що викладачі, які працюють зі студентами, мають відповідну кваліфікацію і високий фаховий рівень для здійснення своїх службових обов'язків. Ті, хто здійснюють зовнішню перевірку навчального закладу, мають про них знати й оцінити їх у кінцевому звіті про перевірку.

Рекомендації:

Викладачі являють собою найважливіший навчальний ресурс, доступний для більшості студентів. Важливо, щоб викладачі прекрасно знали і розуміли свій предмет; мали необхідні вміння і досвід для того, щоб ефективно передавати студентам свої знання і розуміння предмета в різних ситуаціях навчання; а також щоб вони мали доступ до інформації про те, як інші оцінюють їхню роботу. Навчальні заклади повинні використовувати

ти такі процедури відбору та призначення на посаду, які дозволяють пересвідчитись у тому, що новий викладач обов'язково має щонайменше базовий рівень компетентності. Для викладачів повинні створюватись умови і можливості для вдосконалення фахової майстерності, а також атмосфера, в якій вони цінують свої професійні вміння. Навчальні заклади мають надавати слабким викладачам можливість удосконалити свої професійні вміння до прийняттого рівня, але також мати механізми усунення з посад тих викладачів, які продовжують демонструвати свою професійну нездатність.

1.5. Навчальні ресурси та підтримка студентів Стандарт:

Навчальні заклади повинні гарантувати, що наявні ресурси, які забезпечують навчальний процес, є достатніми і відповідають змісту тих програм, які пропонує заклад.

Рекомендації:

Крім своїх викладачів, студенти покладаються на цілий спектр ресурсів, які допомагають їхньому навчанню. Ці ресурси включають як бібліотеки і комп'ютери, так і індивідуальну допомогу різного роду консультантів. Навчальні ресурси та інші механізми підтримки повинні бути легкодоступними для студентів, розробленими з урахуванням їхніх потреб і здатними реагувати на відгуки від тих, хто ними користується. Заклади повинні постійно відслідковувати, переглядати і вдосконалювати ефективність служб підтримки, доступних для студентів.

1.6. Інформаційні системи Стандарт:

Навчальні заклади повинні гарантувати, що вони збирають, аналізують і використовують відповідну інформацію для ефективного управління своїми навчальними програмами та іншою діяльністю.

Рекомендації:

Самопізнання – це відправна точка для ефективного забезпечення якості. Важливо, щоб навчальні заклади володіли засобами збору й аналізу інформації про свою власну діяльність. Без цього вони не знатимуть, що працює добре, а що потребує уваги, або ж про результати інноваційної діяльності.

Інформаційна система, яка забезпечує моніторинг якості і відповідає потребам конкретного навчального закладу, залежатиме

до певної міри від місцевих умов, але очікується, що вона щонайменше відображатиме:

- досягнення студентів і показники їхньої успішності;
- можливості випускників влаштуватися на роботу/результати працевлаштування;
- задоволення студентів навчальними програмами, які вони виконують;
- ефективність роботи викладачів;
- характер студентського складу;
- наявні навчальні ресурси та їхню вартість;
- ключові показники діяльності цього навчального закладу.

Навчальним закладам варто також порівнювати себе з подібними закладами, що діють на теренах Європейського простору вищої освіти та поза його межами. Це дозволяє скласти про себе більш повне уявлення і дізнатись про інші засоби поліпшення якості діяльності закладу.

1.7. Публічність інформації Стандарт:

Навчальні заклади повинні регулярно публікувати найсвіжішу, неупереджену й об'єктивну інформацію – як кількісну, так і якісну – про навчальні програми і кваліфікації, котрі вони пропонують.

Рекомендації:

При виконанні своєї суспільної ролі вищі навчальні заклади несуть відповідальність за надання інформації про пропоновані програми, очікувані результати, кваліфікації, які вони присвоюють, використані процедури викладання, навчання та оцінювання знань, а також про навчальні можливості, які доступні студентам. Оприлюднена інформація може також включати відгуки від колишніх студентів та інформацію про їхнє працевлаштування, а також характеристику студентського складу, який проходить навчання. Ця інформація має бути точною, неупередженою, об'єктивною і доступною, вона не повинна використовуватися лише як маркетинговий інструмент. Заклад повинен перевіряти, чи відповідає вона його власним сподіванням стосовно неупередженості та об'єктивності.

Частина 2. Європейські стандарти і рекомендації щодо зовнішнього забезпечення якості вищої освіти

2.1. Використання процедур внутрішнього забезпечення якості

Стандарт:

Процедури зовнішнього забезпечення якості повинні враховувати ефективність процесів внутрішнього забезпечення якості, описаних у Частинах I Європейських стандартів і рекомендацій.

Рекомендації:

Стандарти внутрішньої оцінки якості, описані в Частинах I, становлять важливу основу для процесу зовнішньої оцінки якості. Важливо, щоб власна внутрішня політика і процедури закладів уважно оцінювалися в ході зовнішніх процедур, щоб визначити, наскільки ці стандарти дотримуються.

Якщо вищі навчальні заклади можуть продемонструвати ефективність своїх власних процесів внутрішнього забезпечення якості, і якщо ці процеси належним чином забезпечують якість і стандарти, тоді зовнішні процеси можуть бути менш інтенсивними, і навпаки.

2.2. Розробка процесів зовнішнього забезпечення якості

Стандарт:

Цілі та завдання процесів забезпечення якості визначаються всіма відповідальними сторонами (включаючи вищі навчальні заклади) ще до того, як будуть розроблені самі процеси; цілі й завдання мають бути опубліковані разом з процедурами, які будуть застосовуватись.

Рекомендації:

Для гарантії ясності цілей і прозорості процедур методи зовнішнього забезпечення якості мають розроблятися із залученням основних дійових осіб, включаючи вищі навчальні заклади. Отже, погоджені процедури повинні публікуватися і містити чіткі заяви про цілі й завдання тих процесів, які будуть використовуватись, а також їхній опис.

Оскільки система зовнішнього забезпечення якості висуває вимоги до навчальних закладів, необхідно провести попередню оцінку можливого впливу, щоб гарантувати, що процедури, які будуть схвалені, відповідають потребам і не заважають нормальній роботі вищих навчальних закладів.

2.3. Критерії для прийняття рішень Стандарт:

Будь-які офіційні рішення, прийняті в результаті діяльності із зовнішнього забезпечення якості, мають базуватися на чітко сформульованих оприлюднених критеріях, які послідовно застосовуються.

Рекомендації:

Офіційні рішення, прийняті агенціями із забезпечення якості, мають значний вплив на заклади та навчальні програми, які оцінюються. В інтересах справедливості й надійності ці рішення повинні базуватися на опублікованих критеріях і тлумачитися послідовно і без протиріч. Висновки мають ґрунтуватися на зафіксованих доказах, а агенції повинні мати у своєму розпорядженні процедури, які дозволяють пом'якшити висновки, коли це необхідно.

2.4. Процеси, що відповідають своєму призначенню Стандарт:

Усі процеси зовнішнього забезпечення якості повинні розроблятися таким чином, щоб вони забезпечували досягнення саме тих цілей, які визначені для таких процесів.

Рекомендації:

Агенції із забезпечення якості в межах ЄПВО застосовують різноманітні зовнішні процеси для різних цілей та в різний спосіб. Перш за все важливо, щоб агенції здійснювали процедури, які відповідають їхнім власним оприлюдненим цілям. Як свідчить досвід, уже широко застосовуються декілька елементів у процесах зовнішньої перевірки, які не тільки забезпечують валідність, надійність і корисність цих процесів, але й створюють європейський вимір у забезпеченні якості вищої освіти.

Серед цих елементів на особливу увагу заслуговують такі:

- настійна вимога, щоб експерти, котрі здійснюють зовнішнє забезпечення якості, мали належні вміння та знання для виконання свого завдання;
- уважний підбір експертів;
- проведення належних інструктажів чи навчань для експертів;
- використання міжнародних експертів;
- участь студентів;

- гарантія того, що процедури перевірки є достатніми для того, щоб надати повну інформацію на підтвердження здобутих результатів із роблених висновків;

- використання певної моделі перевірки: самооцінка – відвідання закладу – складання проекту звіту про перевірку – публікація звіту – подальші заходи;

- визнання важливості політики навчального закладу щодо усунення недоліків і подальшого вдосконалення його роботи, яка становить базовий елемент процесу забезпечення якості.

2.5. Звітування Стандарт:

Звіти повинні публікуватися. Вони мають бути написані в зрозумілому і доступному стилі для цільової аудиторії. Текст звіту має бути організований таким чином, щоб читачеві було легко знайти будь-які рішення, схвальні зауваження чи рекомендації.

Рекомендації:

Щоб процеси зовнішнього забезпечення якості були максимально корисними, важливо, аби звіти відповідали визначеним потребами цільової аудиторії. Звіти іноді призначаються для різних читачьких аудиторій, і це вимагатиме уважного ставлення до структури, змісту, стилю і тону документа.

Загалом, звіти мають бути структуровані таким чином, щоб вони містили опис, аналіз (включаючи відповідні докази), висновки, схвальні зауваження та рекомендації. Має бути достатньо попередніх пояснень, щоб дати можливість непідготовленому читачеві зрозуміти призначення цього критичного огляду, його форму, а також критерії, використані для прийняття рішень. Читачеві повинно бути легко знайти основні результати перевірки, її висновки і рекомендації.

Звіти мають публікуватися в такому форматі, яким легко користуватись. До того ж читачі й користувачі звітів (як у відповідних закладах, так і за їхніми межами) повинні мати можливість подавати свої коментарі щодо їхньої корисності.

2.6. Подальші процедури Стандарт:

Процеси забезпечення якості, які містять рекомендації щодо дій, або які вимагають подальшого плану дій, повинні мати наперед визначену для цього процедуру, яка послідовно здійснюється.

Рекомендації:

Окремі ретельні зовнішні перевірки не вичерпують сутності процесу забезпечення якості, мета якого – реалізація постійного намагання працювати краще. Зовнішня перевірка не завершується публікацією звіту, але повинна включати етап структурованих подальших процедур, які гарантують, що надані рекомендації прийняті до виконання, а необхідний план дій складений і впроваджується в життя. При цьому може виникнути необхідність у додаткових зустрічах з представниками навчального закладу і окремих навчальних програм. Головне – це гарантувати, що швидко покращується робота у визначених сферах, і стимулюється подальше зростання якості.

2.7. Періодичність перевірки Стандарт:

Зовнішнє забезпечення якості навчальних закладів та/або навчальних програм має здійснюватися на циклічній основі. Тривалість циклу і процедур перевірки повинні бути чітко визначені і опубліковані заздалегідь.

Рекомендації:

Забезпечення якості – це не статичний, а динамічний процес. Він повинен бути неперервним. Він не закінчується після першої перевірки або після здійснення подальшої формальної процедури, яка включає корегувальні й запобіжні дії. Цей процес має періодично поновлюватись. Наступні зовнішні перевірки повинні брати до уваги зміни, які відбулись від часу попередньої перевірки. Агенція із зовнішнього забезпечення якості має чітко описати процес перевірки, а її вимоги до навчального закладу не повинні перевищувати ті, що є необхідними для досягнення закладом своїх цілей.

2.8. Загальний аналіз систем Стандарт:

Агенції із забезпечення якості мають періодично готувати підсумкові звіти з описом та аналізом узагальнених результатів, оцінок здійснених ними перевірок.

Рекомендації:

Усі агенції із зовнішнього забезпечення якості збирають велику кількість інформації, яка є матеріалом для структурованого загального аналізу цілих систем вищої освіти. Такий аналіз може надати дуже корисну інформацію про зміни, тенденції, новий зразковий досвід і сфери постійних труднощів і недоліків, а та-

кож стати корисним інструментом для розробки політики та забезпечення зростаючої якості. Агенції мають розглянути можливість взяти на себе проектно-дослідницьку функцію, щоб максимально скористатися здобутками своєї роботи.

[Джерело: Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. (Розроблено і затверджено Європейською Асоціацією із забезпечення якості вищої освіти, 2005 р.). [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

ЗАКОН УКРАЇНИ "ПРО ВИЩУ ОСВІТУ"

№ 1556-VII від 01.07.14

Стаття 6. Атестація здобувачів вищої освіти.

1. Атестація – це встановлення відповідності результатів навчання (наукової або творчої роботи) здобувачів вищої освіти вимогам освітньої програми та/або вимогам програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту.

2. Атестація осіб, які здобувають ступінь молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра, здійснюється екзаменаційною комісією, до складу якої можуть включатися представники роботодавців та їх об'єднань, відповідно до положення про екзаменаційну комісію, затвердженого вченою радою закладу вищої освіти (наукової установи).

Заклад вищої освіти на підставі рішення екзаменаційної комісії присуджує особі, яка успішно виконала освітню програму на певному рівні вищої освіти, відповідний ступінь вищої освіти та присвоює відповідну кваліфікацію.

Атестація осіб на першому (бакалаврському) та/або другому (магістерському) рівнях вищої освіти може включати єдиний державний кваліфікаційний іспит, що проводиться за спеціальностями та в порядку, визначеними Кабінетом Міністрів України.

Рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації скасовується закладом вищої освіти у разі виявлення фактів порушення здобувачем вищої освіти академічної доброчесності, зокрема наявності у кваліфікаційній роботі академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

3. Атестація осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, здійснюється постійно діючою або разовою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти чи наукової установи, акредитованою Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, на підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації. Здобувач ступеня доктора філософії має право на вибір спеціалізованої вченої ради.

Атестація осіб, які здобувають ступінь доктора мистецтва, здійснюється постійно діючою або разовою спеціалізованою радою з присудження ступеня доктора мистецтва закладу вищої освіти мистецького спрямування, акредитованою Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, на підставі публічного захисту мистецьких досягнень у формі творчого мистецького проекту. Здобувач ступеня доктора мистецтва має право на вибір спеціалізованої ради з присудження ступеня доктора мистецтва.

4. Атестація осіб, які здобувають ступінь доктора наук, здійснюється постійно діючою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти чи наукової установи, акредитованою Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, на підставі публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або сукупності статей, опублікованих у вітчизняних та/або міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

5. Дисертації осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, відгуки та рецензії на них оприлюднюються на офіційному вебсайті відповідного закладу вищої освіти чи наукової установи згідно із законодавством.

Інформація про утворену разову спеціалізовану вчену раду, дату, час і місце проведення атестації оприлюднюється закладами вищої освіти, науковими установами на своїх офіційних вебсайтах відповідно до законодавства та подається в електронному вигляді до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, яке оприлюднює таку інформацію на своєму офіційному вебсайті.

Заклади вищої освіти, наукові установи забезпечують трансляцію атестації здобувачів ступеня доктора філософії в режимі реального часу на своїх офіційних вебсайтах.

6. До захисту допускається дисертація, виконана здобувачем ступеня доктора філософії самостійно. Виявлення в поданій до

захисту дисертації фактів академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації є підставою для відмови у присудженні ступеня доктора філософії.

Виявлення фактів академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації у захищеній здобувачем дисертації є підставою для скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради про присудження йому ступеня доктора філософії та видачу відповідного диплома.

У разі встановлення відповідно до законодавства у кваліфікаційній роботі здобувача ступеня доктора філософії фактів академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації та/або порушення встановленої законодавством процедури захисту дисертації рішення разової спеціалізованої вченої ради про присудження ступеня доктора філософії скасовується закладом вищої освіти чи науковою установою, в якому (якій) вона була утворена, або Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Якщо у захищеній здобувачем ступеня доктора філософії дисертації встановлено відповідно до законодавства факти академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації, його науковий керівник позбавляється права участі у підготовці та атестації здобувачів ступеня доктора філософії строком на два роки, голова та члени разової спеціалізованої вченої ради, в якій відбувся захист цієї дисертації, та офіційні опоненти, які надали позитивні висновки на дисертацію, позбавляються права участі в атестації здобувачів ступеня доктора філософії строком на два роки, а заклад вищої освіти чи наукова установа позбавляється права утворювати разову спеціалізовану вчену раду за відповідною спеціальністю строком на один рік, крім випадку скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладом вищої освіти чи науковою установою.

Розділ V. Забезпечення якості вищої освіти.

Стаття 16. Система забезпечення якості вищої освіти.

1. Система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із:

1) системи забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);

2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти;

3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

2. Система забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) передбачає здійснення таких процедур і заходів:

1) визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти;

2) здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм;

3) щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладу вищої освіти та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному вебсайті закладу вищої освіти, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб;

4) забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;

5) забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою;

6) забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом;

7) забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації;

8) забезпечення дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти, у тому числі створення і забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату;

9) інших процедур і заходів.

Система забезпечення закладом вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) за його поданням оцінюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти, що затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

3. Система зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів:

1) забезпечення ефективності процесів і процедур внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти;

2) забезпечення наявності системи проведення процедур зовнішнього забезпечення якості;

3) забезпечення наявності оприлюднених критеріїв прийняття рішень відповідно до стандартів та рекомендацій забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти;

4) налагодження доступного і зрозумілого звітування;

5) проведення періодичних перевірок діяльності систем забезпечення якості та механізмів роботи з отриманими рекомендаціями;

6) інших процедур і заходів.

4. Система забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів:

1) забезпечення наявності та ефективності процесів і процедур зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;

2) забезпечення наявності достатніх і збалансованих ресурсів для здійснення процесів зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;

3) забезпечення незалежності у діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;

4) підзвітність;

5) інших процедур і заходів.

Стаття 17. Статус Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

1. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти є постійно діючим колегіальним органом.

2. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти є юридичною особою публічного права, яка діє згідно з цим Законом і статутом, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 18. Повноваження Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

1. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти:

1) формує вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти, розробляє положення про акредитацію освітніх програм і подає його на затвердження центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

2) аналізує якість освітньої діяльності закладів вищої освіти;

3) проводить інституційну акредитацію;

5) формує єдину базу даних запроваджених закладами вищої освіти спеціалізацій, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на кожному рівні вищої освіти;

6) проводить акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти;

7) формує критерії оцінки якості освітньої діяльності, у тому числі наукових здобутків, закладів вищої освіти України, за якими можуть визначатися рейтинги закладів вищої освіти України;

8) розробляє порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії та подає його на схвалення до центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

10) акредитує незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, веде їх реєстр;

11) здійснює інші повноваження, передбачені законом.

2. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти щороку готує та оприлюднює доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства, звіт про власну діяльність, формує пропозиції щодо законодавчого забезпечення якості вищої освіти та направляє зазначені документи Верховній Раді України, Президентові України, Кабінетові Міністрів України та закладам вищої освіти для їх обговорення та належного реагування.

Стаття 19. Склад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

1. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти складається з двадцяти трьох осіб, які призначаються Кабінетом Міністрів України на підставі рішення Конкурсної комісії за результатами конкурсного відбору, що відбувається з дотриманням принципів гендерного балансу та галузевого представництва.

2. Склад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти формується із забезпеченням представництва не більше однієї особи від галузі знань та включає:

1) три особи, які обираються з числа представників всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців;

2) дві особи з числа здобувачів вищої освіти першого або другого рівня;

3) не менше одного представника з числа осіб, які працюють за основним місцем роботи у:

– Національній академії наук України;

– національній галузевій академії наук (по одному представнику від кожної академії);

– вищому навчальному закладі державної форми власності;

– вищому навчальному закладі комунальної форми власності;

– вищому навчальному закладі приватної форми власності.

Особа може бути висунута кандидатом у члени Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти суб'єктами, зазначеними у частині другій цієї статті, або шляхом самовисування.

3. Не може бути членом Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та Конкурсної комісії особа, яка:

1) за рішенням суду визнана недієздатною або дієздатність якої обмежена;

2) має судимість за вчинення кримінального правопорушення, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку;

3) за вироком суду позбавлена права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю;

4) за рішенням суду визнана винною у вчиненні корупційного правопорушення – протягом року з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили;

5) піддавалася адміністративному стягненню за правопорушення, пов'язане з корупцією, – протягом року з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили;

6) підпадає під дію частини *третьої* або *четвертої* статті 1 Закону України "Про очищення влади";

7) відомості про яку внесені до Єдиного державного реєстру осіб, щодо яких застосовано положення Закону України "Про очищення влади".

До складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти не можуть входити члени Конкурсної комісії, керівники і заступники керівників Національної академії наук України та національних галузевих академій наук, вищих навчальних закладів, наукових установ, засновники приватних вищих навчальних закладів, державні службовці.

4. Строк повноважень членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти становить три роки. Одна і та сама особа не може бути членом Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти більше двох строків.

5. Голова та заступники голови Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти обираються на першому засіданні Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти строком на три роки.

Голова та заступники голови Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти призначаються на посади і звільняються з посад Кабінетом Міністрів України за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та працюють на постійній основі.

6. Організацію та проведення конкурсного відбору членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти здійснює Конкурсна комісія, яка утворюється Кабінетом Міністрів України як консультативний орган. Конкурсна комісія складається з дев'яти осіб, з яких чотири міжнародні представники делегуються від об'єднань Європейського простору вищої освіти (European Higher Education Area) і по одному представнику – від центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, спільного представницького органу всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців, Національної академії наук України, Національної академії педагогічних наук України, національного об'єднання студентів України, що є членом Європейського союзу студентів (ESU).

Строк повноважень членів Конкурсної комісії становить три роки без права перезатвердження на другий строк. Членами Конкурсної комісії можуть бути особи, які мають науковий ступінь та/або вчене звання або досвід фахової роботи не менше п'яти років, крім представників студентів та міжнародних представників.

Персональний склад Конкурсної комісії та Положення про Конкурсну комісію затверджуються Кабінетом Міністрів України.

ни. Члени Конкурсної комісії виконують свої функції на громадських засадах.

Рішення Конкурсної комісії вважається прийнятим, якщо воно підтримано більшістю від кількісного складу з числа міжнародних представників та від кількісного складу з числа національних представників.

Організаційною формою роботи Конкурсної комісії є засідання, участь у яких міжнародні представники можуть брати за допомогою засобів електронного відеозв'язку. Міжнародні представники, які беруть участь у засіданні за допомогою засобів електронного відеозв'язку, підтверджують результати власного голосування письмово.

Засідання Конкурсної комісії проходять відкрито. Інформація про засідання Конкурсної комісії оприлюднюється на офіційному вебсайті центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Конкурсна комісія розробляє *Положення про конкурс щодо обрання членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти*, що затверджується Кабінетом Міністрів України, та формує кваліфікаційні вимоги до кандидатів, що мають передбачати наявність наукового ступеня або досвід фахової роботи не менше п'яти років, крім представників органів студентського самоврядування.

7. Повноваження члена Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти припиняються у разі:

- 1) закінчення строку, на який його призначено;
- 2) подання ним особистої заяви про складення повноважень;
- 3) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 4) припинення ним громадянства України;
- 5) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим;
- 6) смерті;
- 7) виявлення обмежень, передбачених цією статтею;
- 8) у випадках, передбачених законом.

8. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти залучає до участі у своїй діяльності міжнародних експертів, представників провідних іноземних вищих навчальних закладів та/або експертів інституцій, які забезпечують якість вищої освіти в інших країнах.

9. У складі Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти утворюються Комітет з питань етики, Апеляційний комітет, а також інші комітети, що формуються з числа членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Комітет з питань етики розглядає питання академічного плагіату і вносить відповідні подання до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, а також виконує інші повноваження, покладені на нього Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. Апеляційний комітет розглядає звернення, заяви і скарги щодо діяльності та рішень спеціалізованих вчених рад і вносить відповідні подання до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, а також виконує інші повноваження, покладені на нього Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

10. Рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти може бути оскаржене вищим навчальним закладом у порядку, визначеному Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, який має бути оприлюднений. За результатами розгляду скарги Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти приймає обґрунтоване рішення.

Стаття 20. Діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

1. Засідання Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти є правомочним, якщо в ньому беруть участь не менше двох третин його членів. Рішення з усіх питань приймаються більшістю від складу Національного агентства з якості вищої освіти.

У разі виникнення у члена Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти конфлікту інтересів він зобов'язаний утриматися від голосування.

2. Члени Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти виконують покладені на них функції на підставі укладених з ними цивільно-правових договорів.

Члени Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти діють на засадах відкритості та прозорості. Інформація про діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (рішення, протоколи засідань тощо) оприлюднюється на офіційному вебсайті.

3. Організаційне, фінансово-господарське, матеріально-технічне, інформаційно-довідкове та інше забезпечення діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти здійснює секретаріат. Положення про секретаріат, його структура і штатний розпис затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

4. Члени Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та члени галузевих експертних рад на час виконання обов'язків, покладених на них цим Законом, можуть бути звільнені (повністю або частково) від виконання професійних обов'язків за основним місцем роботи із збереженням заробітної плати.

5. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти може залучати до проведення процедури акредитації освітньої програми акредитовані ним незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

6. Педагогічним, науково-педагогічним і науковим працівникам, які працюють на постійній основі в Національному агентстві із забезпечення якості вищої освіти, час роботи у цьому агентстві зараховується відповідно до педагогічного, науково-педагогічного або наукового стажу відповідно до законодавства.

7. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти співпрацює з національними та міжнародними інституціями у сфері вищої освіти, зокрема з тими, основним напрямом діяльності яких є забезпечення якості вищої освіти та акредитація.

Стаття 21. Галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

1. Галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти формуються у складі від 9 до 15 членів на строк не більше ніж три роки з осіб, які мають науковий ступінь у відповідній галузі знань або досвід фахової роботи в галузі не менше п'яти років, крім представників органів студентського самоврядування. До складу галузевих експертних рад можуть входити представники держави, роботодавців, їх організацій та об'єднань, професійних асоціацій, закладів вищої освіти усіх форм власності, наукових установ, Національної академії наук України та національних галузевих академій наук, представників органів студентського самоврядування, міжнародних експертів.

Члени галузевих експертних рад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти не можуть входити до складу Науково-методичної ради та науково-методичних комісій центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки.

2. Порядок висунення кандидатур і обрання членів галузевих експертних рад та положення про них затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

3. Метою забезпечення виконання покладених на галузеві експертні ради функцій з їх членами можуть укладатися цивільно-правові договори.

3. Рішення з усіх питань приймаються більшістю від повного складу галузевої експертної ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Стаття 22. Фінансування Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

1. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти є неприбутковою організацією.

2. Джерелами фінансування діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти є:

- 1) кошти державного бюджету;
- 2) кошти, отримані як оплата робіт з акредитації та проведення ліцензійних експертиз, а також кошти, отримані за надання інших послуг, пов'язаних із забезпеченням якості вищої освіти, у розмірах, що визначаються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти;
- 3) гранти з метою підвищення якості вищої освіти в Україні, у тому числі надані для вдосконалення системи оцінювання якості вищої освіти;
- 4) інші джерела, не заборонені законодавством.

3. Обсяг асигнувань з державного бюджету на утримання Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, у тому числі розмір видатків на оплату праці його працівників, щороку встановлюється Верховною Радою України окремим рядом під час затвердження Державного бюджету України.

Стаття 23. Незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

1. Незалежна установа оцінювання та забезпечення якості вищої освіти – це недержавна організація (установа, агенція,

бюро тощо), акредитована Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, що здійснює оцінювання освітньої програми, результатів навчання та/або закладів вищої освіти (їхніх структурних підрозділів) з метою вироблення рекомендацій і надання допомоги закладам вищої освіти в організації системи забезпечення якості вищої освіти та внесення пропозицій Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти щодо акредитації освітньої програми.

2. Незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти можуть співпрацювати з Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти, зокрема, з метою запровадження європейських стандартів і рекомендацій щодо підвищення якості вищої освіти в Україні.

3. Незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти можуть видавати закладам вищої освіти власні сертифікати про оцінку освітньої програми та/або систем забезпечення якості вищої освіти.

4. Участь закладу вищої освіти у проведенні процедури оцінювання освітньої програми незалежною установою оцінювання та забезпечення якості вищої освіти є добровільною.

Стаття 24. Ліцензування освітньої діяльності.

1. Освітня діяльність у сфері вищої освіти провадиться закладами вищої освіти, закладами фахової передвищої освіти (з підготовки фахівців ступенів молодшого бакалавра та бакалавра) та науковими установами (з підготовки фахівців ступенів магістра та/або доктора філософії) на підставі ліцензій, що видаються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, відповідно до закону.

У сфері вищої освіти ліцензуванню підлягають:

1) освітня діяльність закладу вищої освіти на певному рівні вищої освіти;

2) освітня діяльність за освітніми програмами, що передбачають присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання.

Особливості ліцензування освітньої діяльності за освітніми програмами, що передбачають присвоєння професійних кваліфікацій для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, встановлюються Кабінетом Міністрів України.

2. Для отримання ліцензії на провадження освітньої діяльності здобувач ліцензії подає до органу ліцензування через Єдину державну електронну базу з питань освіти заяву та документи, що підтверджують відповідність забезпечення освітнього процесу заявника ліцензійним умовам провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти. Наукові установи Національної академії наук України та національних галузевих академій наук можуть подавати заяви та документи для отримання ліцензії на основі відповідного рішення їх президій.

На підставі отриманих документів та іншої інформації, що міститься у державних реєстрах, орган ліцензування протягом 10 робочих днів з дня одержання заяви про отримання ліцензії (розширення провадження освітньої діяльності) встановлює наявність або відсутність підстав для залишення її без розгляду.

Здобувачі ліцензії та ліцензіати повинні забезпечити виконання ліцензійних умов, що затверджені відповідно до закону.

У разі ліцензування освітньої діяльності закладом вищої освіти вперше, а також ліцензування освітньої діяльності за освітніми програмами, що передбачають присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, проводиться виїзна ліцензійна експертиза, для проведення якої орган ліцензування утворює експертну комісію, якщо немає підстав для залишення заяви без розгляду. Строк проведення виїзної ліцензійної експертизи не може перевищувати 10 днів. У разі відмови у видачі/розширенні ліцензії здобувач ліцензії (ліцензіат) може подати нову заяву про отримання/розширення ліцензії не раніше ніж через три місяці з дати прийняття відповідного рішення про відмову. Порядок проведення виїзної ліцензійної експертизи при ліцензуванні освітньої діяльності у сфері вищої освіти встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Строк прийняття рішення про видачу ліцензії на провадження освітньої діяльності або про відмову у її видачі становить 35 робочих днів з дня одержання органом ліцензування заяви про отримання ліцензії.

3. Ліцензія на провадження освітньої діяльності надається рішенням органу ліцензування про надання суб'єкту господарювання права на провадження освітньої діяльності на певному

рівні вищої освіти в межах ліцензованого обсягу або на провадження освітньої діяльності за освітньою програмою, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, в межах визначеного для такої програми ліцензованого обсягу додатково до ліцензованого обсягу на відповідному рівні.

Ліцензований обсяг встановлюється на певному рівні вищої освіти або для певної освітньої програми, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, і визначає максимальну сумарну кількість здобувачів вищої освіти, які можуть протягом одного календарного року вступити на навчання до закладу вищої освіти, бути поновлені у ньому або переведені до нього з інших закладів вищої освіти для здобуття вищої освіти відповідного рівня, або за відповідною освітньою програмою.

Звуження провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти в закладі вищої освіти (відокремленому структурному підрозділі) – це зменшення ліцензованого обсягу на певному рівні вищої освіти або для певної освітньої програми, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання.

Розширення провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти у закладі вищої освіти (відокремленому структурному підрозділі) – це збільшення ліцензованого обсягу на певному рівні вищої освіти або для певної освітньої програми, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання.

4. Підставою для прийняття рішення про анулювання ліцензії є:

1) заява закладу вищої освіти про анулювання власної ліцензії;
2) наявність у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань відомостей про державну реєстрацію припинення юридичної особи;

3) акт про невиконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти;

4) акт про повторне порушення закладом вищої освіти ліцензійних умов. Повторним порушенням закладом вищої освіти ліцензійних умов вважається вчинення протягом двох років з дня ви-

дання центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов нового порушення хоча б однієї з вимог ліцензійних умов, щодо якої видавалося таке розпорядження;

5) акт про виявлення недостовірних відомостей у документах, поданих закладом вищої освіти разом із заявою про отримання ліцензії;

6) акт про відмову закладу вищої освіти у проведенні органом ліцензування перевірки;

7) несплата за видачу ліцензії;

8) відсутність провадження освітньої діяльності ліцензіатом на певному рівні вищої освіти або за певною освітньою програмою, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, протягом 365 днів.

Рішення про анулювання ліцензії приймається протягом 15 робочих днів з дня виникнення або встановлення підстав для анулювання ліцензії.

У разі анулювання ліцензії відповідно до пунктів 1, 3–5, 7, 8 цієї частини заклад вищої освіти втрачає право провадити освітню діяльність у сфері вищої освіти за певним рівнем вищої освіти або за певною освітньою програмою, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання. У разі анулювання ліцензії відповідно до пунктів 2 і 6 цієї частини заклад вищої освіти втрачає право провадити всі види освітньої діяльності у сфері вищої освіти.

5. Підставою для прийняття рішення про звуження провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти є:

1) заява закладу вищої освіти про звуження провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти;

2) акт про виявлення порушень ліцензійних умов провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти у закладі вищої освіти (відокремленому структурному підрозділі) на певному рівні вищої освіти або за певною освітньою програмою, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання;

3) встановлення факту використання менше 50 відсотків ліцензованого обсягу в кожний рік прийому, переведення, поновлення здобувачів освіти за розрахунковий строк виконання освітньої про-

грами за певним рівнем вищої освіти або за певною освітньою програмою, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання.

6. У разі наявності підстав, визначених частиною п'ятою цієї статті, орган ліцензування протягом 15 днів з дня виявлення підстав приймає рішення про звуження провадження освітньої діяльності.

7. Переоформлення ліцензії – це зміна інформації у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань про рішення органу ліцензування щодо наявності у суб'єкта господарювання права на провадження визначеного ним виду господарської освітньої діяльності, що підлягає ліцензуванню, та в Єдиній державній електронній базі з питань освіти щодо назви закладу вищої освіти (наукової установи), відокремленого структурного підрозділу закладу освіти (наукової установи), місцезнаходження закладу освіти та відокремленого структурного підрозділу закладу освіти (наукової установи), назви спеціальності, за якою видано ліцензію, та/або ліцензованого обсягу.

Підставою для переоформлення ліцензії на провадження освітньої діяльності є:

1) реорганізація юридичних осіб, що мають ліцензії на провадження освітньої діяльності, шляхом перетворення, злиття, поділу, виділу або приєднання однієї юридичної особи до іншої;

2) реорганізація або зміна найменування структурного підрозділу закладу вищої освіти, що провадить освітню діяльність за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти і зазначений у ліцензії закладу вищої освіти;

3) зміна найменування чи місцезнаходження (без зміни місця провадження освітньої діяльності) закладу та/або відокремленого структурного підрозділу;

4) зміни в переліку галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти;

5) інші випадки, визначені законом.

Переоформлення ліцензії на провадження освітньої діяльності здійснюється без проведення процедури ліцензування. У разі реорганізації юридичних осіб, що мають ліцензії на провадження освітньої діяльності, шляхом перетворення, злиття, поділу, виділу або приєднання переоформлення ліцензії здійснюється на основі ліцензій таких юридичних осіб.

У разі затвердження нового переліку галузей знань та спеціальностей або внесення змін до нього переоформлення ліцензій здійснюється в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Стаття 25. Акредитація освітньої програми.

1. Заклад вищої освіти, який бажає акредитувати освітню програму, подає до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти письмову заяву та документи, що підтверджують відповідність його освітньої програми та освітньої діяльності за такою програмою вимогам та критеріям, встановленим *Положенням про акредитацію освітніх програм*.

Особливості акредитації узгоджених між закладами вищої освіти, у тому числі іноземними, освітніх програм та освітніх програм більше ніж за однією спеціальністю визначаються *Положенням про акредитацію освітніх програм*.

2. Протягом трьох місяців з дня подання заяви Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти за результатами акредитаційної експертизи приймає рішення про акредитацію, умовну (відкладену) акредитацію чи відмову в акредитації відповідної освітньої програми. Рішення щодо акредитації освітньої програми приймається на підставі експертного висновку відповідної галузевої експертної ради і вноситься до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

3. Протягом трьох робочих днів з дня прийняття рішення про акредитацію освітньої програми Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти видає закладу вищої освіти відповідний сертифікат.

4. У сертифікаті про акредитацію зазначаються:

- 1) найменування та адреса закладу вищої освіти;
- 2) спеціальність і рівень вищої освіти, за якими акредитована освітня програма;
- 3) дата видачі сертифіката.

5. Сертифікат про акредитацію вперше видається за кожною акредитованою освітньою програмою строком на п'ять років, а при другій та наступних акредитаціях – строком на 10 років. Інформація про видачу сертифіката вноситься до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

6. *Форма* сертифіката про акредитацію, *порядок* його оформлення, переоформлення, видачі, зберігання та обліку затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Підставами для переоформлення сертифіката про акредитацію є:

1) зміна найменування чи місцезнаходження закладу вищої освіти;

2) реорганізація юридичних осіб, що мають сертифікати (рішення) про акредитацію, шляхом перетворення, злиття, поділу, виділу або приєднання однієї юридичної особи до іншої;

3) ліквідація або реорганізація, а також зміна найменування (місцезнаходження) структурного підрозділу закладу вищої освіти, що провадить освітню діяльність за відповідною спеціальністю (галуззю) та рівнем вищої освіти;

4) зміни в переліку галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти.

7. Сертифікат підтверджує відповідність освітньої програми закладу вищої освіти за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти стандарту вищої освіти і дає право на видачу диплома державного зразка за цією спеціальністю.

8. В Україні визнаються сертифікати про акредитацію освітніх програм, виданих іноземними акредитаційними агентствами чи агентствами забезпечення якості вищої освіти, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 25¹. Інституційна акредитація закладу вищої освіти.

1. Заклад вищої освіти, який бажає пройти інституційну акредитацію, подає Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти письмову заяву та документи, що підтверджують відповідність його системи внутрішнього забезпечення якості вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти.

2. Інституційна акредитація закладу вищої освіти є добровільною і може проводитися за ініціативою керівника та колегіального органу управління закладу вищої освіти.

3. Сертифікат про інституційну акредитацію видається строком на п'ять років.

4. Результат інституційної акредитації засвідчується сертифікатом, що надає закладу вищої освіти право на самоакредитацію освітніх програм (крім тих освітніх програм, що акредитуються вперше в межах відповідної галузі знань). Заклад вищої освіти,

який здійснив самоакредитацію освітньої програми, подає Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти письмову заяву, на підставі якої отримує сертифікат про акредитацію освітньої програми.

5. Порядок проведення інституційної акредитації затверджує центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

[Джерело: Закон України "Про вищу освіту". [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>].

ПОЛОЖЕННЯ

про організацію освітнього процесу

у Київському національному університеті

імені Тараса Шевченка

(Введено в дію наказом ректора № 716-32 від 31 серпня 2018 року)

7. Оцінювання результатів навчання.

Відповідно до вимог Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи та Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти *оцінювання результатів навчання* як інструмент визнання успішного завершення здобувачем освіти обов'язкових видів навчальної діяльності й досягнення визначених результатів навчання – як за окремими навчальними дисциплінами (присвоєння кредитів), так і за програмою загалом (присвоєння кваліфікації), *є найважливішим елементом освітнього процесу.*

7.1. Основні засади політики оцінювання.

7.1.1. Оцінювання результатів навчання здійснюється на принципах об'єктивності, систематичності та системності, плановості, єдності вимог, відкритості, прозорості, економічності, доступності та зрозумілості методики оцінювання, урахування індивідуальних можливостей студентів.

7.1.2. Мова оцінювання та мова викладання зазвичай збігаються. Про застосування іншої мови оцінювання та/або викла-

дання здобувачі освіти мають бути попереджені до початку вивчення відповідної дисципліни (проходження практики).

7.1.3. Співвідношення результатів навчання та форм (методів) і критеріїв оцінювання ґрунтується на таких засадах:

- результати навчання із відповідними стратегіями та критеріями оцінювання визначаються для Освітньої програми загалом, для кожного її освітнього компонента окремо (навчальної дисципліни, практики, курсової і кваліфікаційної роботи) та фіксуються у відповідних нормативних документах Університету – описі Освітньої програми, робочій програмі навчальної дисципліни тощо;

- форми (методи) та критерії оцінювання, що вибрані для поточного та підсумкового контролю з навчальної дисципліни (практики, індивідуального завдання, іншого освітнього компонента), узгоджуються із результатами навчання із цієї дисципліни та з видами навчальної діяльності, що реалізовувалися у процесі навчання;

- форми (методи) оцінювання забезпечують валідність оцінювання успішності студентів і встановлення факту досягнення результатів навчання. Критерії оцінювання базуються на очікуваних результатах навчання;

- форми підсумкового контролю з освітнього компоненту визначаються Освітньою програмою та не можуть замінюватися на інші.

7.1.4. Підсумкове оцінювання результатів навчання в Університеті здійснюється за єдиною 100-бальною шкалою. Оцінка здобувача освіти відповідає відношенню встановленого при оцінюванні рівня сформованості професійних і загальних компетентностей до запланованих результатів навчання (у відсотках). За необхідності застосовується така шкала відповідності з оцінками за п'ятибальною системою оцінювання:

Відмінно / Excellent	90–100 %
Добре / Good	75–89 %
Задовільно / Satisfactory	60–74 %
Незадовільно / Fail	0–59 %
Зараховано / Passed	60–100 %
Не зараховано / Fail	0–59 %.

За Освітніми програмами вищої освіти при перезарахуванні оцінок, що отримані в інших закладах освіти, застосовуються рекомендації Європейської кредитно-трансферної накопичувальної системи (якщо інше не передбачене двосторонньою угодою).

7.1.5. Умови визнання успішного навчання в Університеті:

- кредити присвоюються окремим студентам після завершення навчальної діяльності, якої вимагає формальна навчальна програма або окремий освітній компонент, успішного оцінювання досягнутих ними результатів навчання;

- критерієм успішного проходження студентом оцінювання є досягнення ним мінімальних порогових рівнів оцінок за кожним запланованим результатом навчання освітнього компонента та мінімального порогового рівня оцінки за освітнім компонентом загалом;

- мінімальний пороговий рівень оцінки за кожним запланованим для освітнього компонента результатом навчання визначається відповідною робочою програмою (положенням), але не може бути нижчим за 50 % від максимально можливої кількості балів;

- мінімальний пороговий рівень оцінки з освітнього компоненту є єдиним в Університеті, не залежить від форм і методів оцінювання та становить 60 % від максимально можливої кількості балів;

- здобувач освіти може бути недопущений до підсумкового оцінювання, якщо під час семестру він:

- 1) не досяг мінімального порогового рівня оцінки тих результатів навчання, які не можуть бути оцінені під час підсумкового контролю;

- 2) набрав кількість балів, що є недостатньою для отримання позитивної оцінки навіть у випадку досягнення ним на підсумковому контролі максимально можливого результату. Умови недопущення затверджуються у робочій програмі навчальної дисципліни. Рішення про недопущення за поданням викладача приймає декан/директор (заступник декана/директора із навчальної роботи); воно оприлюднюється до початку відповідного контролю;

- підсумкова оцінка з освітнього компонента, підсумковою формою контролю за яким встановлено залік або диференційований залік, визначається як сума оцінок/балів за всіма, успішно оціненими, результатами навчання. Оцінки нижче від мінімального порогового рівня до підсумкової оцінки не додаються;

- підсумкова оцінка з освітнього компонента у цілому, підсумковою формою контролю за яким встановлено іспит, визначається як сума оцінок/балів за всіма успішно оціненими результатами навчання під час семестру (оцінки нижче від мінімального порогового рівня до підсумкової оцінки не додаються) та оцінка, що

отримана під час іспиту. Якщо оцінка студента на іспиті є нижчою від мінімального порогового рівня (60 % від максимально можливої для визначеної форми контролю кількості балів), то бали за іспит не додаються до семестрової оцінки (вважаються рівними нулю), а підсумкова оцінка із дисципліни є незадовільною;

- за неуспішного проходження оцінювання результатів навчання за освітнім компонентом кредити здобувачу освіти не присвоюються;

- якщо здобувач освіти, допущений до семестрового контролю, не бере в ньому участі із залежних від нього причин, вважається, що контроль не складено та отримана оцінка "0" балів ("незадовільно").

Про незалежні від здобувача причини (у т. ч. тимчасову непрацездатність через хворобу), які можуть виправдати його відсутність, він має негайно повідомити заступника декана/директора із навчальної роботи. За своєчасного (не пізніше, ніж упродовж трьох робочих днів після завершення періоду тимчасової непрацездатності) подання відповідної заяви із підтвердженням (довідка встановленого зразка) тимчасової непрацездатності, здобувачу продовжується термін складання семестрового контролю:

- у межах, що визначені графіком навчального процесу;
- за рішенням декана/директора, на пізніший термін;
- розпорядженням проректора із науково-педагогічної роботи. Термін продовження складання семестрового контролю не може перевищувати термін тимчасової непрацездатності;

- кількість кредитів, які можуть бути присвоєні студенту, що демонструє власні (здобуті поза програмою) досягнення, рівноцінна кількості кредитів, що встановлені для відповідного освітнього компоненту програми;

- якщо навчальна дисципліна (практика) триває два й більше семестри, підсумкова оцінка визначається на останньому семестровому контролі. Порядок формування таких оцінок затверджується в робочій програмі навчальної дисципліни.

7.1.6. Оцінювання сприяє ефективному навчанню:

- при проектуванні поточного оцінювання забезпечується зворотній зв'язок: здобувачі освіти повинні мати можливість використати результат оцінювання так, щоб поліпшити свої показники під час наступного оцінювання;

- за можливості запроваджуються завдання, під час виконання яких здобувачі освіти використовують результати своїх досліджень;

- кількість підсумкових оцінювань має бути мінімізована, за можливості – здобувачам освіти має бути запропоновано на вибір низку методів оцінювання;

- система оцінювання має допомогти здобувачу освіти визначити наявність/відсутність прогресу в опануванні освітнього компонента.

7.1.7. Забезпечення об'єктивності оцінювання:

- здобувачі освіти повинні мати певний час для навчання, перш ніж їх оцінюватимуть;

- науково-педагогічні (педагогічні) працівники та інші особи, які залучені до оцінювання (далі – оцінювачі), мають бути ознайомлені із наявними методами проведення тестування та екзамнування, отримати, за необхідності, підтримку для розвитку власних навичок у цій сфері;

- за можливості оцінювання має проводитися більш ніж одним оцінювачем;

- рішення щодо кількості оцінювачів, їх персоналій і залучення зовнішніх оцінювачів має прийматися своєчасно;

- оцінювачі мають можливість не брати участь в оцінюванні при виникненні конфлікту інтересів;

- графік оцінювання студентів, які займаються за індивідуальним графіком, має за структурою та послідовністю відповідати стандартному графіку оцінювання, а терміни оцінювання – затверджені індивідуальному графіку;

- за можливості оцінювана робота студента має бути анонімною;

- оцінювання має бути послідовним, справедливим та об'єктивно застосовуватися до всіх студентів, проводитися відповідно до встановлених процедур;

- місце проведення оцінювання, умови роботи та виконання завдань студентами, які мають особливі потреби, мають бути чітко визначені;

- упродовж установлених термінів мають зберігатися чіткі та достовірні записи процедур і рішень з оцінювання (залікові та екзаменаційні відомості, протоколи засідань комісій тощо). Роботи студентів (крім тих, щодо яких визначені інші терміни) мають зберігатись упродовж семестру.

7.1.8. Вимоги щодо забезпечення прозорості оцінювання, створення рівних можливостей і упередження несправедливих пільг:

- інформація щодо оцінювання має бути чіткою, точною й доступною для всіх учасників освітнього процесу (здобувачів освіти, викладачів, керівників практик, незалежних членів екзаменаційної комісії);

- критерії і методи оцінювання, виставлення оцінок мають бути оприлюднені заздалегідь (до початку оцінювання);

- особам, стан здоров'я яких перешкоджає дотриманню в повному обсязі передбачених правилами проведення контролю процедур, за заявою на ім'я декана/директора, яка подана щонайменше за місяць до оцінювання, відповідно до доведеної тяжкості перешкоди та обмеженості можливостей може бути подовжений час виконання завдання (але не більш ніж на половину від встановленого терміну) або надано іншу, адекватну ситуації, можливість пройти заходи контролю;

- іншим особам, що проходять оцінювання, в яких установлені та підтверджені медичною довідкою хронічні захворювання або тимчасова непрацездатність, що можуть істотно вплинути на виконання оцінюваної роботи, за заявою на ім'я декана/директора (має бути подана до початку семестрового контролю), також можуть бути надані адекватні ситуації можливості пройти заходи контролю.

7.1.9. Умови проведення оцінювання:

- терміни проведення підсумкових оцінювань мають дозволяти ефективно й точно оцінювати запланований результат навчання;

- обсяги навантаження процедурами оцінювання для здобувачів освіти та викладацького складу мають бути прийнятними. Зокрема, не допускається складання здобувачем освіти двох іспитів упродовж одного календарного дня. При укладанні графіку іспитів за денною формою навчання іспити студентам плануються не частіше, ніж раз на два дні;

- графік підсумкового оцінювання, у тому числі останні терміни подання здобувачами освіти своїх робіт, має бути визначений заздалегідь;

- форма проведення контролю та його тривалість, особливі вимоги щодо процедури проведення мають бути доведені до відома осіб, які навчаються, завчасно (щонайменше напередодні контролю);

- особи, які навчаються, мають бути повідомлені щодо засобів контролю за дотриманням правил академічної доброчесності, які застосовуватимуться під час оцінювання, і щодо наслідків їх порушення;

- при проведенні будь-яких форм контролю оцінювачем (екзаменатором, екзаменаційною комісією тощо) має визначатися вичерпний перелік дозволених допоміжних засобів;

- особи, допущені до проведення контролю та оцінювання, повинні мати при собі документ, що посвідчує особу;

- особа, яка проходить контроль, не має права використовувати будь-яку зовнішню (сторонню) допомогу;

- якщо оцінювач підозрює особу, що проходить контроль, у використанні недозволених допоміжних засобів, він має право запропонувати їй учинити дії, які б спростували підозру. Якщо особа, що проходить контроль, відмовляється від пропозиції оцінювача, її результат оцінюється як "0" балів ("незадовільно");

- якщо здобувач освіти намагається вплинути на результат оцінювання шляхом списування, використовує не дозволені допоміжні засоби чи зовнішню допомогу (обман), його результат оцінюється як "0" балів ("незадовільно");

- якщо здобувач освіти порушує порядок проведення контролю, то оцінювач має право прийняти рішення про припинення процедури. У цьому разі контроль оцінюється як "незадовільний" (0 балів);

- порушення у процесі складання іспиту (захисту курсових робіт/проектів і практик) мають бути негайно оголошені оцінювачем (оцінювачами). Документ, що засвідчує факт порушення (доповідна записка, протокол тощо) має бути переданий керівництву структурного підрозділу Університету в той самий день;

- до завершення оцінювання студенти мають отримати інформацію про час оприлюднення його результатів;

- терміни для повторного складання підсумкових форм контролю мають бути визначені до початку оцінювань.

7.1.10. Результати оцінювання під час семестрового контролю мають бути внесені до заліково-екзаменаційних відомостей і (крім негативних результатів) – до залікової книжки (індивідуального навчального плану) здобувача освіти.

7.1.11. Перескладання семестрового контролю з метою покращення позитивної оцінки не допускається.

7.1.12. Методика, зміст і порядок проведення всіх форм поточного та семестрового контролю, оцінювання курсових робіт/проектів і практик, умови допуску до семестрового контролю, критерії оцінювання результатів для різних рівнів освіти та порядок їх документування, особливості організації семестрового контролю для різних форм навчання регулюються Положенням про порядок оцінювання знань студентів Університету. Конкретні умови змісту, методики проведення та оцінювання всіх форм контролю з окремої дисципліни, практики, курсової роботи/проекту визначаються викладачем, гарантом програми, схвалюються кафедрою (цикловою комісією) та відповідно відображаються в робочій програмі навчальної дисципліни чи практики, методичних вказівках до курсового проектування тощо.

7.2. Процедури розгляду звернень здобувачів освіти щодо оцінювання.

7.2.1. *Поточний контроль*. Упродовж тижня після оголошення результатів поточного контролю (але не пізніше початку семестрового контролю) здобувач освіти може звернутися до оцінювача за роз'ясненням і/або з незгодою щодо отриманої оцінки. Рішення щодо висловленої здобувачем незгоди приймає оцінювач.

7.2.2. *Семестровий контроль у формі заліку або іститу*. У випадку незгоди з рішенням оцінювача щодо результатів семестрового контролю здобувач освіти може звернутися до оцінювача (оцінювачів) з незгодою щодо отриманої оцінки у день її оголошення.

Рішення щодо висловленої здобувачем незгоди приймає оцінювач (оцінювачі).

У випадку незгоди з рішенням оцінювача (оцінювачів) здобувач освіти може звернутися до декана/директора свого структурного підрозділу з умотивованою заявою щодо неврахування оцінювачем важливих обставин при оцінюванні. За рішенням декана/директора письмова робота здобувача освіти може бути надана для оцінювання іншому науково-педагогічному працівнику, що викладає ту саму чи суміжну дисципліну або має достатню компетенцію для оцінювання роботи здобувача освіти. Декан/директор ухвалює рішення за заявою здобувача освіти, керуючись аргументами, якими здобувач освіти мотивує свою незгоду з оцінкою, і поясненням (усними чи письмовими) оцінювача. Якщо оцінка першого й повторного оцінювання відрізняються

більш ніж на 10 %, то рішенням декана/директора робота має бути передана для оцінювання третьому оцінювачу, а підсумкова оцінка визначається як середнє трьох оцінок. В іншому разі чинною є оцінка, що виставлена при першому оцінюванні.

7.2.3. Семестровий контроль у формі диференційованого заліку (захист практики або курсової роботи). За незгоди із результатами захисту курсової роботи або практики здобувач освіти у день оголошення оцінки може звернутися до комісії, яка проводила оцінювання, з незгодою щодо отриманої оцінки. Рішення щодо висловленої здобувачем незгоди приймає комісія.

Якщо здобувач освіти не згоден із рішенням комісії і вважає, що мало місце порушення процедури захисту, він може подати письмову заяву декану/директору структурного підрозділу. Керівник структурного підрозділу своїм рішенням формує комісію для розгляду питання дотримання процедури.

У разі підтвердження викладених у заяві здобувача освіти обставин за розпорядженням ректора (проректора з науково-педагогічної роботи) проводиться новий захист з іншим складом комісії.

7.2.4. Підсумкова атестація здобувачів освіти. За незгоди з оцінкою за кваліфікаційний іспит і/або захист кваліфікаційної/дипломної роботи/проекту здобувач вищої освіти має право не пізніше 12 години наступного робочого дня, що слідує за днем оголошення результату іспиту, подати апеляцію на ім'я ректора. У разі надходження апеляції розпорядженням ректора (проректора з науково-педагогічної роботи) створюється комісія для її розгляду. Апеляція розглядається протягом трьох робочих днів після її подання. Порядок оскарження та розгляду апеляційної скарги визначається Положенням про екзаменаційну комісію.

7.3. Повторне складання семестрового контролю.

7.3.1. Повторне складання у випадку отримання незадовільних оцінок.

Здобувачу освіти, що одержав під час семестрового контролю не більше двох незадовільних оцінок, дозволяється ліквідувати академзаборгованість до початку наступного семестру. Повторне складання іспитів допускається не більше двох разів із кожної дисципліни: один раз – викладачу, другий – комісії, яка створюється деканом факультету (директором інституту/коледжу, завідувачем відділення). До складу такої комісії викладача, який приймав іспит (виставляв залік) зазвичай не включають.

7.3.2. Повторне складання у випадку порушення процедури оцінювання.

Якщо створена за заявою здобувача освіти (або за поданням оцінювачів) розпорядженням керівника структурного підрозділу (або проректора) комісія виявить, що в ході семестрового контролю мали місце порушення, які вплинули на результат іспитів і не можуть бути усунені, ректор, не пізніше, ніж упродовж шести місяців після завершення семестрового контролю, може прийняти рішення щодо скасування його результатів і проведення повторного оцінювання для одного, кількох або всіх студентів.

7.3.3. Умови, за яких приймається рішення про надання студенту можливості скласти академічну заборгованість або отримати (у разі документально підтверджених поважних причин) індивідуальний графік для складання семестрового контролю, визначено у Положенні про порядок оцінювання знань студентів Університету.

7.4. Використання результатів оцінювання.

7.4.1. Оцінювання результатів навчання є основою для прийняття рішень щодо переведення студентів на наступні курси, присвоєння часткових і повних кваліфікацій, визнання освітніх декларацій, формування розподілів оцінок і рейтингів студентів, а також використовуються для цілей моніторингу Освітніх програм.

7.4.2. За результатами оцінювання під час семестрового контролю відбувається зарахування кредитів за окремими навчальними дисциплінами (практиками, курсовими роботами/проектами) і, за умови виконання навчального (індивідуального навчального) плану, допуск студента до навчання у наступному семестрі (переведення на наступний курс).

7.4.3. Оцінювання результатів навчання певної частини програми за визначеною процедурою може бути підставою для присвоєння часткової кваліфікації, якщо таке передбачено Освітньою програмою.

7.4.4. За результатами семестрового контролю оцінювань за весь період навчання та атестації здобувачів освіти присвоюються освітні кваліфікації (ступені), а також професійні кваліфікації (порядок присвоєння кваліфікацій викладено в розд. 8).

7.4.5. На підставі результатів оцінювання під час семестрового контролю за весь період навчання за визначеною Освітньою програмою всіх здобувачів освіти, які одночасно вступили на навчан-

ня, формується розподіл оцінок (дистрибуція) Освітньої програми для відповідного року вступу. Розподіл оцінок показує, з якою частотою у межах однієї програми виставляються однакові оцінки.

Згідно із рекомендаціями ЄКТС, основою прийняття рішень при перезарахуванні оцінок, що отримані в іншому закладі освіти, є порівняння статистичних розподілів оцінок у різних закладах освіти. Розподіли оцінок використовують в Університеті також для порівняння застосування шкали оцінювання на факультетах/в інститутах, у різних предметних сферах/спеціальностях.

Порівняння оцінок здобувача освіти із розподілом оцінок визначає рівень успішності студента та дозволяє порівняти його з рівнем успішності здобувачів освіти за іншими програмами.

7.4.6. Академічний рейтинг здобувача освіти – це його порядкова позиція серед здобувачів освіти певного курсу, спеціальності, Освітньої програми, яка визначається рівнем результатів прямих вимірів навчальних досягнень здобувачів освіти з кожного навчального компонента (дисципліни, практики, курсової роботи/проекту) під час підсумкового контролю.

Академічні рейтинги можуть розраховувати за семестр (семестровий рейтинг), за курс (рік навчання) або за весь термін навчання за визначеною Освітньою програмою (загальний академічний рейтинг). Порядок формування рейтингів визначає Вчена рада Університету. Якщо інше не визначено відповідним положенням, рейтинговий бал розраховують як середнє з усіх позитивних оцінок, що отримані (перезараховані) за визначеною Освітньою програмою за обраний період часу.

До академічних рейтингів не включають здобувачів освіти, які мають академічну заборгованість на момент укладання рейтингу.

Правила розрахунку рейтингових балів для цільових рейтингів (напр., семестрового рейтингу успішності для призначення стипендії) можуть включати інші, крім успішності, компоненти (напр., додаткові бали за участь у науковій, науково-технічній діяльності, громадському житті, творчій і спортивній діяльності тощо) або обмеження щодо включення до рейтингу (за формою оплати за навчання, за наявністю академічної заборгованості під час семестру тощо), що має бути визначено відповідним положенням. Рейтинги можуть використовуватись у встановленому порядку при:

- переведенні з контрактної форми на вакантні місця навчання за державним замовленням;

- призначенні академічних стипендій (ординарних, у підвищеному розмірі, таких, що засновані Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України тощо);
- конкурсному відборі для участі в міжнародних програмах обміну, стажування, проходження практики на підприємствах, в організаціях;
- конкурсному відборі при розподілі за спеціалізаціями та/або вибірковими дисциплінами;
- інших конкурсних відборах.

Відповідальність за укладання академічних рейтингів студентів факультету (інституту, коледжу) та достовірність результатів покладається на керівника відповідного структурного підрозділу.

7.4.7. Результати семестрового контролю за Освітньою програмою щосеместру аналізуються гарантом програми (робочою групою програми), доповідаються та обговорюються на засіданнях кафедр, вчених рад факультетів/інститутів і Вченої ради Університету. Результати обговорень на вчених радах є підставою для ініціювання змін в Освітніх програмах в умовах допуску до Освітніх програм, у правилах оцінювання.

При прийнятті рішення щодо введення в дію будь-яких змін до правил оцінювання чи Освітніх програм терміни запровадження таких змін, а також поширення їх на осіб, які вже навчаються за Освітніми програмами, мають бути погоджені з органами студентського самоврядування.

[Джерело: Положення про організацію освітнього процесу у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univ.kiev.ua].

ПОЛОЖЕННЯ
про систему забезпечення якості освіти
та освітнього процесу
в Київському національному університеті
імені Тараса Шевченка (макет)
(Введено в дію наказом ректора № 603-32 від 8 липня 2019 року)

ЗМІСТ

Частина 1. Загальні положення

Розділ 1.1. Вступ

Розділ 1.2. Загальні положення

Розділ 1.3. Основні інституційні рівні системи забезпечення якості освіти

Частина 2. Перелік процедур

Розділ 2.1. Політика забезпечення якості

Розділ 2.2. Розроблення і затвердження програм

Розділ 2.3. Студенто-центроване навчання, викладання та оцінювання

Розділ 2.4. Доступ до освітніх програм, освітні досягнення, визнання результатів навчання, атестація і сертифікація студентів

Розділ 2.5. Науково-педагогічні працівники

Розділ 2.6. Освітні ресурси і системи підтримки студентів

Розділ 2.7. Управління інформацією

Розділ 2.8. Інформування громадськості

Розділ 2.9. Постійний моніторинг, періодичні оцінювання та перегляд освітніх програм

Розділ 2.10. Періодичні процедури зовнішнього забезпечення якості

Розділ 2.11. Інші процедури

Частина 3. Заключні та перехідні положення

Частина 1. Загальні положення

Розділ 1.1. Вступ

1. Якість освіти упродовж тривалого часу визначається ключовим питанням вищої освіти в світі. За аналогією з поняттям якості в цілому вона може бути визначена як сукупність рис та характеристик освітнього процесу, що дозволяють задовольнити наперед визначені потреби здобувачів освіти.

2. Проблема забезпечення якості освіти є наскрізною в усіх документах, що регулюють питання функціонування Європейського простору вищої освіти, відповідні програми заходів реалізуються як на загальноєвропейському, так і на національному і галузевому рівнях. Домінуючою тенденцією розвитку взаємодії сфери освіти і ринку праці є визнання провідної ролі оцінки результатів (а не процесу) навчання при визначенні якості підготовки. Мінімальний перелік показників, які має відстежувати система забезпечення якості освіти у закладі вищої освіти і порогів рівень вимог до освітньої діяльності, визначаються зовнішніми процедурами гарантування якості – національними процедурами ліцензування та акредитації, Стандартами та рекомендаціями щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, критеріями загальноновизнаних рейтингів закладів вищої освіти тощо.

3. Якість вищої освіти, яка згідно з чинним законодавством визначається як відповідність результатів навчання встановленим вимогам, забезпечується шляхом:

- здійснення процедур внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості;
- відповідності запланованих результатів навчання освітньої програми стандартам вищої освіти, професійним стандартам, міжнародним стандартам (за наявності);
- урахування потреб заінтересованих сторін і суспільства при розробленні та періодичному перегляді освітніх програм, організації освітнього процесу;
- здійснення освітньої діяльності на засадах студентоцентрованого навчання, викладання та оцінювання;
- реалізації стратегії розвитку закладу вищої освіти щодо спроможності забезпечити досягнення випускниками запланованих освітніми програмами результатів навчання.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (далі Університет):

- керуючись Конституцією України та Законом України "Про освіту", "Про вищу освіту",

- усвідомлюючи свою відповідальність перед здобувачами вищої освіти,

- піклуючись про їх особистісний розвиток та якісну підготовку до майбутньої професійної діяльності, постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності,

- дбаючи про свою конкурентоздатність в Україні та за її межами,

- дбаючи про забезпечення у здобувачів освіти і ринку праці свого позитивного іміджу та позитивного іміджу системи вищої освіти України в цілому,

- спираючись на європейський досвід розбудови системи вищої освіти, у тому числі й спільну декларацію міністрів освіти Європи "Європейський простір у сфері вищої освіти" і Стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти,

розбудовує власну систему забезпечення якості вищої освіти (систему внутрішнього забезпечення якості освіти).

4. Система забезпечення якості освіти в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (далі Університет), крім дотримання вимог чинного законодавства, спрямована на підтримку системи цінностей, традицій, норм (як загальноуніверситетського рівня, так і субрівнів академічних підрозділів – інститутів, факультетів, кафедр), які й визначають ефективність функціонування Університету.

5. Перехід від здійснення окремих процедур забезпечення якості до створення системи забезпечення якості було розпочато в Університеті у 2011 році із затвердженням "Програми заходів із забезпечення якості освіти в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка". Відповідні нормативні положення закріплені в Статуті Університету, Положенні про організацію освітнього процесу і Стратегічному плані розвитку університету. Визначена цими документами Стратегія культури якості може реалізуватись лише за умови залучення і активності участі всіх працівників (адміністрація, керівники структурних

підрозділів, науково-педагогічні і наукові працівники, навчально-допоміжний, адміністративно-господарський персонал) та студентів. При цьому, з одного боку, повноваженнями щодо розробки власних цілей, ініціатив і дослідження якості мають бути наділені усі учасники процесу, а з іншого – необхідно мати впевненість, що всі учасники намагатимуться розвивати культуру якості: адже в кінцевому підсумку повну відповідальність за розподіл повноважень і результати діяльності несе університет як інституція, а не окремий професор, кафедра, факультет.

Розділ 1.2. Загальні положення

1. Положення про систему забезпечення якості освіти в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (далі – Положення) визначає основні принципи, процедури та індикатори забезпечення якості освітньої діяльності та якості освіти в Університеті, а також розподіл повноважень щодо забезпечення якості освіти між учасниками освітнього процесу, керівництвом освітніх програм, кафедрами і факультетами/інститутами, загальноуніверситетськими культурними підрозділами, керівними органами Університету, їх робочими і дорадчими органами, структурними підрозділами Університету.

2. Положення розроблене відповідно до Закону України "Про вищу освіту", з урахуванням вимог Законів України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про позашкільну освіту", "Про професійно-технічну освіту", "Про професійний розвиток працівників" та інших Законів України, Указів Президента України, Актів Кабінету Міністрів України, Статуту Університету, Положення про Організацію освітнього процесу Університету, інших нормативно-правових актів у сфері вищої освіти, зайнятості і соціально-трудових відносин, а також Стандартами та рекомендаціями щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти та іншими визнаними Україною документами Болонського процесу.

3. Положення спрямоване на забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти в Університеті відповідно до загальноновизнаних європейських та світових стандартів, формування культури якості в Університеті, запровадження та постійне удосконалення системи внутрішнього забезпечення якості освітньої

діяльності та якості вищої освіти в Університеті. Положення також регулює питання залучення до процесів забезпечення якості в Університеті як учасників освітнього процесу (здобувачі освіти, науково-педагогічні працівники, навчально-допоміжний персонал) так і інших зацікавлених осіб (роботодавці, випускники тощо).

4. Оскільки якість вищої освіти створюється на рівні освітніх програм, а забезпечення освітньої діяльності здійснюється на рівні структурних підрозділів та Університету в цілому, дане Положення (з метою забезпечення належного функціонування системи забезпечення якості освіти) регулює розподіл повноважень щодо прийняття рішень і оцінювання між керівництвом освітніх програм, кафедрами і факультетами/інститутами, загальноуніверситетськими структурними підрозділами. Участь студентів та їх органів самоврядування, рад роботодавців і асоціацій випускників, інших зацікавлених сторін у роботі системи забезпечення якості регулюється цим Положенням.

5. У цьому Положенні терміни вживаються у такому значенні:

- **зацікавлені особи** – особи, зацікавлені в якісній освітній діяльності та вищій освіті, зокрема, органи управління Університету, органи управління факультетів/інститутів, науково-педагогічні працівники, студенти (далі – внутрішні зацікавлені особи), випускники, роботодавці, абітурієнти, партнери Університету, державні органи (далі – зовнішні зацікавлені особи);

- **політика забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти в Університеті** – це сукупність стандартів, рекомендацій та рішень, прийнятих відповідно до принципів забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти в Університеті, та процес їх виконання;

- **процес забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти в Університеті** – це сукупність процедур, спрямованих на впровадження принципів забезпечення якості освітньої галузі та вищої освіти відповідно до законодавства України та Положення про систему забезпечення якості освіти в Університеті;

- **якість вищої освіти** – відповідність умов освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартів вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспіль-

ства, яка забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості;

- **якість освітньої діяльності** – рівень організації освітнього процесу у закладі вищої освіти, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань.

6. Основними принципами функціонування системи забезпечення якості освіти в Університеті є:

- **дотримання академічної доброчесності і уникнення конфлікту інтересів**, що передбачає дотримання всіма учасниками освітнього процесу норм академічної етики, корпоративних правил та ціннісних орієнтирів;

- **залучення всіх зацікавлених осіб** (залучення науково-педагогічних працівників, студентів та представників потенційних роботодавців у процес забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти в Університеті);

- **мінімальна необхідність** (документів, процедур);

- **об'єктивність**;

- **прозорість**, що передбачає всебічне висвітлення інформації для всіх учасників освітнього процесу та зацікавлених осіб;

- **системність та систематичність**;

- **студентоцентризм**, згідно з яким метою навчання здобувачів освіти в Університеті є надбання ними компетентностей, необхідних для персонального розвитку, побудови кар'єри та соціального життя;

- **субсидіарність** (узгодження делегованих повноважень і відповідальності посадових осіб. Структурних підрозділів, науково-педагогічних працівників і здобувачів освіти);

- **універсальність**, під якою розуміється забезпечення якості вищої освіти за всіма програмами та освітньої діяльності у всіх структурних підрозділах відповідно до загальновизнаних європейських та національних стандартів.

7. Метою системи забезпечення якості освіти є: 1) створення та підтримка умов для якісної підготовки конкурентоспроможних на ринку праці висококваліфікованих фахівців відповідного рівня, здатних до ефективної професійної діяльності і готових до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності; 2) гарантування відповідності умов освітньої діяль-

ності та результатів навчання: вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), зобов'язанням Університету перед здобувачами освіти, а також потребам зацікавлених сторін і суспільства.

8. До основних завдань системи забезпечення якості освіти належать:

- формування єдиного розуміння критеріїв якості освітньої діяльності та якості вищої освіти Університету і способів їх оцінки;
- формування системи індикаторів, які дозволяють оцінити і підтвердити якість освітнього процесу;
- збір, аналіз та інтерпретація інформації про якість освітнього процесу; виділення основних чинників, що впливають на якість освітньої діяльності, прогнозування та упередження негативних змін у якості освіти;
- зовнішня, у тому числі міжнародна, акредитація освітніх програм.

9. Система забезпечення якості освіти Університету включає:

- стратегію (політику) та процедури забезпечення якості освіти, розподіл повноважень щодо забезпечення якості між усіма учасниками освітнього процесу;
- систему та механізми забезпечення академічної доброчесності;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання здобувачів освіти;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання науково-педагогічної (педагогічної) діяльності науково-педагогічних та педагогічних працівників;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників Університету;
- забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, в тому числі для самостійної роботи здобувачів освіти;
- забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління Університетом;
- інші процедури та заходи, що визначаються спеціальними законами або документами Університету.

10. Положення і зміни до нього затверджуються Вченою Радою Університету що регламентують окремі аспекти забезпечення якості освіти, не повинні суперечити цьому Положенню.

Розділ 1.3. Основні інституційні рівні системи забезпечення якості освіти

1. Виконання процедур/заходів із забезпечення якості освіти передбачає розподіл між учасниками освітнього процесу, посадовими особами і структурними підрозділами наступних завдань/функцій:

- ініціювання розробки (ініціювання внесення змін до документу, процедури);
- розроблення (документів, процедур, заходів);
- оцінювання (експертиза) розробки;
- прийняття рішення;
- впровадження (реалізація, виконання);
- моніторинг реалізації.

2. В Університеті виділяються наступні рівні функціонування системи забезпечення якості освіти, між якими розділяються повноваження і обов'язки із виконання окремих функцій відповідних процедур і завдань:

▪ Перший рівень – здобувачі освіти Університету та їх ініціативні групи, безвідносної належності до програм, до пріоритетних прав яких належить ініціювання та моніторинг питань пов'язаних з інформаційним супроводом здобувачів освіти, їх академічною та неакадемічною підтримкою;

▪ Другий рівень – кафедри, гаранті програм, проектні групи (комітети) програм, викладачі, які забезпечують освітні компоненти та ініціативні групи здобувачів освіти за програмою, конкретні роботодавці. Це рівень ініціювання, формування і безпосередньої реалізації освітніх програм, їх поточного моніторингу, рівень. На якому безпосередньо формується якість освіти;

▪ Третій рівень – структурні підрозділи, які здійснюють освітню діяльність (факультети, інститути), їх керівні (декан/директор, їх заступники, вчена рада) і дорадчі (науково-методична комісія, керівник структурного підрозділу Університету) органи, групи забезпечення навчального процесу, інший навчально-допоміжний персонал, органи студентського самоврядування структурного підрозділу, галузеві ради роботодавців. Це рівень впровадження і адміністрування освітніх програм, щорічного моніторингу програм та потреб галузевого ринку праці, рівень, на якому здобувачі осві-

ти, випускники і роботодавці залучаються до вдосконалення і ресурсного забезпечення освітніх програм;

▪ Четвертий рівень – загально-університетські структурні підрозділи, що відповідають за реалізацію заходів із забезпечення якості (науково-методичний центр організації освітнього процесу, відділ підготовки та атестації науково-педагогічних кадрів, Сектор моніторингу якості освіти, відділ академічної мобільності, сектор працевлаштування, сектор працевлаштування студентів та аспірантів, підготовче відділення), структурні підрозділи, що залучені до реалізації заходів із забезпечення якості (відділ по роботі зі студентами, центр комунікацій, відділ міжнародного співробітництва, відділ кадрів, секретаріат вченої ради, наукова бібліотека, планово-фінансовий відділ, юридичний відділ, бухгалтерія, відділ діловодства та архіву тощо), дорадчі та консультативні органи (ректорат, профільні комісії Вченої ради, науково-методична рада, приймальна комісія, наукова рада, органи студентського самоврядування, об'єднані (регіональні ради роботодавців при Університеті). Це рівень розроблення і апробації загальноуніверситетських рішень, документів, процедур, проектів, рівень експертизи проектів структурних підрозділів, моніторингу економічної політики структурних підрозділів і Університету в цілому. Ключовим підрозділом на цьому рівні є науково-методична рада, до компетенції якої належить: експертиза освітніх програм, аналіз забезпечення освітнього процесу необхідними ресурсами, аналіз якості викладацького складу, аналіз кадрового забезпечення та підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, аналіз стану освітньої діяльності та якості вищої освіти в університеті, загальна організація роботи підрозділів університету щодо акредитації освітніх програм, науково-методичне супроводження академічної мобільності здобувачів вищої освіти, педагогічних та науково-педагогічних працівників, формування рекомендацій з планування структурними підрозділами університету роботи з супроводження освітніх програм;

▪ П'ятий рівень – Наглядова Рада, Ректор, Вчена Рада – функції яких визначаються Законом України "Про вищу освіту" та Статутом. Це рівень прийняття загальноуніверситетських рішень щодо формування стратегії і політик забезпечення якості,

затвердження нормативних актів, програм дій і конкретних заходів, затвердження і закриття освітніх програм.

Частина 2. Перелік процедур

Розділ 2.1. Політика забезпечення якості

2.1.1. Розроблення та затвердження Стратегії розвитку Університету на черговий період.

2.1.2. Позачергове розроблення і затвердження Стратегії розвитку Університету.

2.1.3. Розроблення стратегічного плану розвитку Університету.

2.1.4. Розроблення стратегічного плану розвитку структурного підрозділу Університету.

2.1.5. Створення і реорганізація структурних підрозділів із забезпечення якості, робочих та дорадчих органів з питань забезпечення якості в Університеті (факультеті, інституті, інших структурних підрозділах);

2.1.6. Моніторинг структури Університету щодо забезпечення якості освіти.

Розділ 2.2. Розроблення і затвердження програм

2.2.1. Розроблення нової освітньої програми.

2.2.2. Внесення змін до освітньої програми.

2.2.3. Закриття освітньої програми.

2.2.4. Створення каталогів курсів.

2.2.5. Розроблення і затвердження навчальних планів.

2.2.6. Зміна навчального плану.

2.2.7. Затвердження освітньої програми.

2.2.8. Затвердження форм опису освітньої програми, робочої програми освітнього компоненту (навчальної дисципліни).

2.2.9. Затвердження менеджменту програми.

2.2.10. Розроблення робочої програми освітнього компоненту програми.

2.2.11. Присвоєння освітніх кваліфікацій за освітніми програмами.

2.2.12. Розроблення нового освітнього компонента.

2.2.13. Виключення освітнього компонента.

Розділ 2.3. Студентоцентроване навчання, викладання та оцінювання

2.3.1. Створення звіту за опитуваннями студентів щодо освітніх компонентів;

2.3.2. Розгляд скарги студента з питань організації освітнього процесу (крім оцінювання), щодо процедури проведення та результатів контрольних заходів щодо академічної та поза академічної підтримки здобувачів освіти;

2.3.3. Моніторинг прозорості та об'єктивності оцінювання;

2.3.4. Моніторинг застосування новітніх методик навчання;

2.3.5. Звернення студентів щодо змін навчальних планів;

2.3.6. Конкурс щодо академічної мобільності студентів (відбір до навчання за кордоном);

2.3.7. Формування індивідуального навчального плану (вибір навчальних дисциплін);

2.3.8. Порядок внесення здобувачами освіти пропозицій щодо змісту програм, навчальних планів та освітніх компонент;

2.3.9. Порядок внесення здобувачами освіти пропозицій щодо розвитку матеріальної бази, у тому числі й з питань, що стосуються побуту та відпочинку студентів;

2.3.10. Участь студентів в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення;

2.3.11. Надання здобувачам освіти інформації про навчальні дисципліни, включені до індивідуального навчального плану, форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання до початку їх викладання;

2.3.12. Порядок проведення опитувань студентів з питань їх задоволення освітніми програмами, їх компонентами та якістю надання освітніх послуг. Процедура аналізу та врахування результатів опитування;

2.3.13. Визначення академічної різниці при переведенні з інших освітніх програм.

Розділ 2.4. Доступ до освітніх програм, освітні досягнення, визнання результатів навчання, атестація і сертифікація студентів

2.4.1. Розроблення та затвердження правил прийому студентів на освітні програми.

2.4.2. Визначення правила визнання компетентностей студентів при неформальній чи інформальній освіті.

2.4.3. Перевірка академічної доброчесності студентів.

2.4.4. Підготовка до нового навчального року (у тому числі розробка розкладів занять і графіків оцінювання).

2.4.5. Затвердження переліку освітніх програм, на які оголошуватиметься набір у наступному навчальному році.

2.4.6. Поновлення і переведення здобувачів освіти.

2.4.7. Перерви у навчанні.

2.4.8. Відрахування здобувачів освіти за невиконання індивідуального навчального плану.

2.4.9. Визнання результатів навчання.

2.4.10. Підсумкова атестація і сертифікація здобувачів освіти. Присвоєння повних і часткових кваліфікацій.

2.4.11. Визначення змісту і порядку видачі документів про освіту (академічні довідки, сертифікати, дипломи, дипломи з відзнакою та їх дублікатів).

2.4.12. Реєстрація навчальних досягнень здобувачів освіти.

2.4.13. Забезпечення об'єктивності оцінювання.

2.4.14. Повторне оцінювання (перекладання і повторне складання).

2.4.15. Відрахування здобувача освіти за його бажанням.

2.4.16. Відрахування здобувачів освіти за невиконання договору.

Розділ 2.5. Науково-педагогічні працівники

2.5.1. Продовження контракту з викладачем.

2.5.2. Проведення конкурсу на посаду викладача.

2.5.3. Перевірка академічної доброчесності викладачів.

2.5.4. Конкурс, щодо академічної мобільності викладачів.

2.5.5. Оцінювання наукової роботи викладача.

2.5.6. Оцінювання методичної роботи викладача.

2.5.7. Оцінювання лідерської роботи викладача.

2.5.8. Оцінювання викладацької роботи викладача.

2.5.9. Стимулювання викладачів.

2.5.10. Оцінювання ефективності керівників та їх заступників.

2.5.11. Призначення завідувачів кафедри (оголошення конкурсу, сама процедура відбору).

2.5.12. Підвищення викладача (переведення з посади асистента на доцента тощо).

- 2.5.13. Вибір керівника структурного підрозділу університету.
- 2.5.14. Підвищення кваліфікації викладача.
- 2.5.15. Підвищення кваліфікації керівників структурних підрозділів (заступників керівника).
- 2.5.16. Підвищення кваліфікації керівного складу університету.
- 2.5.17. Визначення кваліфікаційних вимог для залучення викладачів до викладання за освітньою програмою.
- 2.5.18. Процедура залучення викладачів до викладання за освітньою програмою.
- 2.5.19. Підготовка викладачів до викладання за освітньою програмою.
- 2.5.20. Підготовка кадрового резерву.
- 2.5.21. Визначення кількості посад НПП, необхідних для забезпечення викладання за освітньою програмою, для виконання освітніх програм у межах факультету, інституту.

Розділ 2.6. Освітні ресурси і системи підтримки студентів

- 2.6.1. Моніторинг діяльності бібліотеки університету.
- 2.6.2. Моніторинг стану учбових площ.
- 2.6.3. Моніторинг ІТ забезпечення університету.
- 2.6.4. Моніторинг автоматизації при мобільності студентів.
- 2.6.5. Моніторинг забезпечення спеціальних потреб студентів та викладачів.
- 2.6.6. Створення нового інформаційного ресурсу (заявка, розгляд, прийняття рішення, інформування).
- 2.6.7. Моніторинг сайту університету.
- 2.6.8. Заповнення інформаційного пакету університету (технічна частина роботи допоміжних працівників).
- 2.6.9. Підвищення кваліфікації допоміжного персоналу.
- 2.6.10. Атестація допоміжного персоналу.
- 2.6.11. Інформаційна підтримка здобувачів освіти.
- 2.6.12. Визначення кваліфікаційних вимог до залученого до освітнього процесу і надання послуг здобувачам освіти навчально-допоміжного та адміністративно-господарського персоналу, формування посадових інструкцій.
- 2.6.13. Прогноз контингенту студентів за програмою на факультеті (в інституті).
- 2.6.14. Визначення необхідного для реалізації програми ресурсного забезпечення (спеціалізоване обладнання, спеціальні нав-

чальні приміщення, навчальна та наукова література, методичні матеріали, бази навчальних і виробничих практик, інформаційно-програмне забезпечення).

2.6.15. Моніторинг ресурсного забезпечення освітніх програм структурного підрозділу.

2.6.16. Розрахунок собівартості навчання за програмою. Визначення джерел фінансування програмою і розміру плати за навчання.

2.6.17. Консультативна допомога студентам (соціальна, психологічна, юридична, при академічній мобільності тощо).

2.6.18. Визначення нормативних обсягів академічної та поза академічної підтримки студентів.

2.6.19. Визначення розміру плати за додаткові освітні послуги.

Розділ 2.7. Управління інформацією

2.7.1. Моніторинг ключових показників ефективності.

2.7.2. Моніторинг складу здобувачів освіти.

2.7.3. Моніторинг прогресу, успішності та відрахування студентів.

2.7.4. Моніторинг задоволення студентів освітніми програмами.

2.7.5. Моніторинг наявних ресурсів та підтримки студентів.

2.7.6. Моніторинг кар'єрних шляхів випускників.

2.7.7. Збір, аналіз та використання інформації за освітніми програмами: здобувачі освіти, їх досягнення, задоволеність освітніми послугами і поза академічною підтримкою, освітні траєкторії здобувачів освіти, кар'єри випускників.

2.7.8. Збір, аналіз і використання інформації щодо показників діяльності кафедри, факультету, інституту.

2.7.9. Збір, аналіз і використання інформації щодо показників діяльності Університету.

2.7.10. Підготовка звітів самоаналізу (програми структурного підрозділу, Університету).

2.7.11. Формування системи звітної документації.

2.7.12. Внесення змін до системи звітної документації.

2.7.13. Формування звіту ректора.

Розділ 2.8. Інформування громадськості

2.8.1. Оновлення публічної інформації про освітні програми та їх освітні компоненти.

2.8.2. Публікація інформації про актуальну діяльність Університету, структурних підрозділів (освітня, наукова та міжнародна діяльність, кадрова політика, матеріально-технічне забезпечення освіти та досліджень).

2.8.3. Публікація звіту ректора.

2.8.4. Публікація офіційної інформації Університету, зокрема: установчі документи, структура, інфраструктура, нормативне забезпечення, правила прийому звітів про діяльність, платні послуги, інформаційні пакети, кадровий склад, конкурс на заміщення вакантних посад, кар'єрні досягнення випускників, результати опитування здобувачів освіти, викладачів, роботодавців.

2.8.5. Публікація офіційної інформації структурних підрозділів Університету.

2.8.6. Надання відповідей на запити зовнішніх сторін.

Розділ 2.9. Постійний моніторинг, періодичні оцінювання та перегляд освітніх програм

2.9.1. Оцінювання змісту програми в світлі останніх досліджень у даній дисципліні для забезпечення актуальності програми.

2.9.2. Оцінювання зміни потреб суспільства (зміни очікування ринку праці і суспільства).

2.9.3. Оцінювання навантаження, прогресу та завершення роботи студентів.

2.9.4. Оцінювання очікувань, потреб та задоволеності студентів щодо програми.

2.9.5. Оцінювання навчального середовища, послуг підтримки та їх придатність до мети програми.

2.9.6. Встановлення критеріїв (граничних значень індикаторів) для моніторингу освітньої програми та моніторингу освітніх компонентів.

2.9.7. Моніторинг змістового наповнення освітньої програми.

2.9.8. Оцінка здобувачами освіти навантаження за освітніми компонентами програми.

2.9.9. Періодичний перегляд освітньої програми (формування експертної групи для оцінки програми, джерела інформації, документація, критерії оцінки, процедура, звітність).

2.9.10. Моніторинг виконання заходів щодо вдосконалення освітньої програми.

2.9.11. Цільове інформування зацікавлених сторін щодо результатів моніторингу освітніх програм та їх освітніх компонентів.

2.9.12. Оприлюднення інформації щодо результатів моніторингу освітніх програм та їх освітніх компонентів.

Розділ 2.10. Періодичні процедури зовнішнього забезпечення якості

2.10.1. Порядок підготовки документів до зовнішнього оцінювання якості (у тому числі при акредитації програми).

2.10.2. Оцінка програми зовнішніми зацікавленими сторонами (стейкхолдерами).

2.10.3. Прийняття рішення щодо добровільного зовнішнього (зокрема, міжнародного) оцінювання якості.

2.10.4. Моніторинг виконання стратегічного плану розвитку Університету.

2.10.5. Розширення провадження освітньої діяльності.

Розділ 2.11. Інші процедури.

2.11.1. Перегляд списку процедур Університету.

2.11.2. Порядок зміни процедури.

2.11.3. Обробка пропозицій співробітників Університету.

Частина 3. Заключні та перехідні положення

Розділ 3.1. Заклучні положення

3.1.1. Інформація системи внутрішнього забезпечення якості в Університеті використовується для внутрішнього та зовнішнього оцінювання.

3.1.2. Окремі процедури забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти в Університеті регулюються спеціальними внутрішніми актами Університету, зокрема, передбаченими цим Положенням.

3.1.3. Положення підлягає розміщенню на сайті Університету.

[Джерело: Положення про систему забезпечення якості освіти та освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (МАКЕТ). (Введено в дію наказом ректора № 603-32 від 8 липня 2019 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univ.kiev.ua].

ПОЛОЖЕННЯ
про систему виявлення
та запобігання академічному плагіату
у Київському національному університеті
імені Тараса Шевченка
(Введено в дію наказом ректора
№ 197-32 від 10 березня 2020 року)

1. Загальні положення

1.1. Положення про систему виявлення та запобігання академічному плагіату у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (далі – Положення) розроблено відповідно до Законів України "Про освіту", "Про вищу освіту", "Про наукову і науково-технічну діяльність", "Про авторське право і суміжні права", Цивільного кодексу України, інших нормативно-правових актів, Статуту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Положення про організацію освітнього процесу Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також про виконання наказу № 84–32 від 06.02.2020 р. "Про запровадження єдиної системи запобігання та виявлення академічного плагіату в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка". При укладанні Положення використані Рекомендації з академічної доброчесності для закладів вищої освіти, розроблені у рамках Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні (SAIUP) за підтримки Посольства США (рекомендовані листом МОН України від 23.10.2018 р. за №1/9-650).

1.2. Мета Положення.

1.2.1. Врегулювання процедури виявлення та запобігання плагіату в академічних текстах за авторства працівників і здобувачів вищої освіти Київського національного університету імені Тараса (далі – Університет).

1.2.2. Сприяння дотриманню вимог наукової етики і поваги до інтелектуальних надбань, активізації самостійності й індивідуальності під час створення авторського твору та усвідомлення відповідальності за порушення загальноприйнятих правил цитування.

1.2.3. Положення є складовою системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти Університету, освітньої і наукової діяльності Університету в цілому.

1.3. Основні завдання Положення.

1.3.1. Забезпечення дотримання академічної доброчесності:

– здобувачами освіти першого-другого ступенів вищої освіти при виконанні ними кваліфікаційних робіт (дипломних та курсових робіт, проєктів);

– здобувачами наукових ступенів доктора філософії і доктора наук при виконанні ними дисертаційних робіт;

– науковими та науково-педагогічними працівниками Університету при підготовці до видання підручників, посібників, монографій, наукових статей та інших видів наукових і навчально-методичних розробок.

1.4. Значення термінів, вжитих у цьому Положенні:

1.4.1. Автор – фізична особа, творчою та інтелектуальною працею якої створено твір.

1.4.2. Твір – результат наукової та науково-методичної діяльності конкретної фізичної особи або групи осіб (співавторство) у вигляді інформації, що представлена на паперовому носії чи офіційно оприлюднена в електронному вигляді (у тому числі й на офіційному вебсайті або у мережі Інтернет).

1.4.3. Цитата – порівняно короткий уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого (оприлюдненого на офіційному вебсайті) твору, який використовується з обов'язковим посиланням на його автора і джерело цитування, іншою особою у своєму творі з метою зробити зрозумілішими свої твердження або для посилання на погляди іншого автора в автентичному формулюванні.

1.4.4. Академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства.

Академічним плагіатом можуть бути визнані: плагіат фрагментів письмових робіт і повних текстів; плагіат ідей, даних, моделей, ілюстрацій тощо; неналежні посилання за відсутності привласнення авторства; помилки цитування (незалежно від

того, чи будуть помилки цитування визнані академічним плагіатом, вони є безсумнівним порушенням академічної етики).

Типовими прикладами академічного плагіату є:

- видання виконаної роботи іншим автором за свою без внесення в неї змістовних змін (у тому числі із внесеними навмисними текстовими спотвореннями з метою укриття запозичення);
- використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення тощо) з джерела без посилання на це джерело;
- дослівне копіювання фрагментів тексту або його дослівний переклад українською з іноземної (від фрази до набору речень) без належного оформлення цитування;
- компіляція – створення значного масиву тексту без самостійного вивчення проблеми внаслідок копіювання тексту із різних джерел без внесення в нього правок, з посиланням на авторів та "маскуванням", шляхом написання перехідних речень між скопійованими частинами тексту;
- перефразування (парафраза) тексту джерела у формі, що є близькою до оригінального тексту, або наведення узагальнення ідей, інтерпретацій чи висновків з певного джерела без посилання на це джерело;
- відтворення в тексті наведених в іншому джерелі цитат із третіх джерел без вказування, за яким саме безпосереднім джерелом наведена цитата;
- використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення тощо – крім загальновідомої) з джерела без посилання на це джерело;
- відтворення в тексті оприлюднених творів мистецтва без зазначення авторства цих творів мистецтва;
- подання як власних робіт (дисертацій, монографій, навчальних посібників, статей, тез, звітів, контрольних, розрахункових, курсових, дипломних та магістерських робіт, есе, рефератів тощо), виконаних на замовлення іншими особами.

1.4.5. Самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних, раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів.

Типові приклади самоплагіату: дуплікація публікацій (публікація однієї і тієї ж самої роботи в кількох виданнях або повторна публікація раніше оприлюднених статей, монографій, інших

наукових робіт як нових); дублювання наукових результатів (публікація одних і тих самих наукових результатів в різних наукових працях як нових, які публікуються вперше); подання у звітах з виконання наукових проєктів результатів, що містяться у попередніх роботах; агрегування даних (створення старих і нових даних без їх чіткої ідентифікації з відповідними посиланнями на попередні публікації); дезагрегування даних (публікація частини раніше опублікованих даних без посилання на попередню публікацію).

2. Сфера дії положення

2.1. Обов'язковий перевірці на академічний плагіат підлягають:

2.1.1. Кваліфікаційні роботи на здобуття ступеня бакалавра або магістра – на етапі допуску до захисту;

2.1.2. Дисертаційні роботи на здобуття ступеня доктора філософії/доктора мистецтва або доктора наук – на етапі представлення матеріалів робіт до розгляду у спеціалізованій вченій раді;

2.1.3. Рукописи монографій, підручників та посібників, що рекомендуються до видання Науково-методичною радою Університету – на етапі представлення матеріалів робіт до розгляду на засіданні кафедри;

2.1.4. Рукописи підручників та посібників, що рекомендуються до видання вченими радами факультетів/інститутів – на етапі представлення матеріалів робіт до розгляду на засіданні кафедри;

2.1.5. Рукописи статей, тез доповідей, які надходять до редакцій наукових журналів або оргкомітетів конференцій, семінарів тощо – на етапі подання роботи автором до розгляду для публікації.

2.2. Вибірково, за поданням постійної комісії Вченої ради з питань етики Університету, можуть перевірятися на академічний плагіат тексти, опубліковані до запровадження Системи запобігання академічному плагіату в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (далі – Система), а саме:

2.2.1. Кваліфікаційні роботи на здобуття ступеня бакалавра, магістра або еквівалентного їх ступеня, який був чинний на момент захисту, дисертаційні роботи на здобуття ступеня доктора філософії/доктора мистецтва або доктора наук;

2.2.2. Підручники, навчальні посібники, монографії та інші наукові праці викладачів та наукових співробітників Університету.

3. Адміністратор та оператори Системи

3.1. Адміністратор Системи – співробітник Університету, який призначається наказом ректора і відповідає за організацію робіт щодо виявлення і запобігання академічному плагіату в Університеті. Адміністратор Системи взаємодіє з власниками/розробниками Системи та співробітниками, відповідальними за перевірку академічних текстів на плагіат в структурних підрозділах Університету (далі – Оператори Системи).

Адміністратор Системи організовує роботу Операторів Системи, надає інформацію керівнику Університету щодо загального стану перевірки, надає в бухгалтерію Університету інформацію про обсяги використання ресурсів, які Університет отримує від власників програмної системи контролю на антиплагіат.

3.2. Оператори Системи призначаються наказом/розпорядженням ректора/проректора за поданням структурних підрозділів, які здійснюють оприлюднення та атестацію/сертифікацію академічних текстів на факультетах/в інститутах, відділеннях, кафедрах, радах, центрах, редакційних колегіях та оргкомітетах Університету.

Функціональні обов'язки Операторів Системи:

3.2.1. Одержання та належне збереження необхідного програмного та методичного забезпечення. Забезпечення захисту персональних даних відповідно до чинного законодавства.

3.2.2. Прийом від відповідальних осіб академічних текстів на перевірку.

3.2.3. Здійснення перевірки академічного тексту, виготовлення її результатів та передача їх відповідальній особі в електронному вигляді.

3.2.4. Ведення електронного обліку перевірених робіт та використаного обсягу ліміту на перевірку, подача заявок на одержання необхідного ліміту сторінок, підготовка статистичних даних про проведену перевірку.

3.2.5. Направлення перевірених академічних текстів (не менш ніж один раз на семестр) до депозитарію академічних текстів Університету.

3.3. Академічні тексти, що подаються для перевірки на виявлення збігів/ідентичності/схожості текстів повинні бути представлені у форматі *pdf з можливістю пошуку по тексту та/або у форматах *doc, *docx.

3.4. Етапи загальної схеми перевірки академічних текстів на плагіат з використанням відповідної Системи.

3.4.1. Особа, яка відповідає за якість академічного тексту (далі Керівник роботи), передає в електронному форматі академічний текст Оператору Системи для завантаження в Систему;

3.4.2. Оператор завантажує і контролює процедуру проходження перевірки академічного тексту за відкритими Інтернет-джерелами та базами внутрішньої бібліотеки Системи;

3.4.3. Система генерує і зберігає звіт подібності із невід'ємним від нього протоколом процесу перевірки, в якому обов'язково вказуються:

- ПІП Оператора Системи;
- точна дата і час проведеної перевірки;
- назва перевіреного академічного тексту;
- перелік назв використаних баз внутрішньої бібліотеки Системи;

– кількість джерел в Інтернеті, які використовувалися для перевірки.

3.4.4. Звіт подібності передається для аналізу та прийняття експертного рішення Керівнику роботи.

4. Порядок перевірки студентських кваліфікаційних робіт

4.1. При перевірці кваліфікаційної роботи (проекту) здобувача освіти особою, яка відповідає за якість академічного тексту, є науковий керівник.

4.2. Вчена рада факультету/інституту визначає граничний відсоток текстових збігів, відповідно до якого науковий керівник має право подавати обґрунтування екзаменаційній комісії щодо відсутності плагіату і можливості затвердження позитивного експертного висновку.

4.3. Текст остаточного варіанту кваліфікаційної роботи (далі – Робота) подається здобувачем вищої освіти Керівнику роботи в електронному вигляді на етапі допуску до захисту. Термін подачі роботи має бути достатнім для отримання звіту подібності не пізніше ніж за один тиждень до захисту роботи.

4.4. Керівник роботи надсилає електронною поштою Роботу відповідальному за перевірку Оператору Системи факультету/інституту відділення/кафедри.

4.5. Оператор Системи завантажує роботу до Системи і впродовж трьох робочих днів після її завантаження здійснює процес перевірки, генерує звіт подібності. Електронний варіант звіту повертається Керівнику роботи електронною поштою.

4.6. Оператор Системи роздруковує довідку про оригінальність Роботи, включає туди аналітичну частину звіту подібності, яка засвідчує відсоток збігів/ідентичності/ схожості, завіряє дані своїм підписом і передає Керівнику роботи.

4.7. Керівник роботи здійснює експертну оцінку Роботи з урахуванням звіту подібності, робить у довідці про оригінальність роботи свій висновок і додає до кваліфікаційної роботи.

4.8. Допуск до захисту проводиться з врахуванням експертної оцінки Керівника роботи результатів щодо відсутності плагіату в Роботі. Якщо Робота допускається до захисту, то здійснення заходів з перевірки на академічний плагіат вважається завершеним.

4.9. Відповідальність за наявність у справі здобувача вищої освіти довідки про Оригінальність Роботи несе Голова Експертної комісії. У випадку її відсутності він зобов'язаний не допустити здобувача вищої освіти до захисту.

4.10. Якщо робота містить навмисні текстові повторення, передбачувані спроби укриття запозичень або інші прояви академічного плагіату визначені п. 1.4.4. цього Положення, Робота разом із копією звіту подібності (pdf файл), повертається автору-здобувачу вищої освіти на доопрацювання з можливістю повторного подання на розгляд Керівнику роботи.

4.11. Повторна перевірка роботи Оператором Системи відбувається виключно за кошти автора.

4.12. У випадку незгоди здобувача з висновком про Оригінальність роботи автор-здобувач вищої освіти має право подати апеляцію до апеляційної комісії з академічної доброчесності факультету/інституту.

4.13. Апеляційна комісія з академічної доброчесності факультету/інституту затверджується розпорядженням керівника факультету/інституту у складі не менше 3 науково-педагогічних працівників, які мають науковий ступінь. Апеляційна комісія розглядає спірні факти звіту подібності. Рішення апеляційної комісії вноситься в довідку про оригінальність роботи і є остаточним.

5. Порядок перевірки дисертаційних робіт

5.1. Остаточний варіант дисертації разом із заявою щодо самостійності виконання, ідентичності друкованої і електронної версій роботи подається вченому секретарю НДЧ в електронному вигляді. Перевірка на ідентичність друкованої і електронної версій дисертації покладається на здобувача наукового ступеня доктора філософії (кандидата наук/доктора наук та наукового керівника/консультанта).

5.2. Перевірка дисертацій здійснюється за допомогою Системи на предмет наявності чи відсутності текстових запозичень, використання ідей, наукових результатів і матеріалів інших авторів без посилання на джерело оприлюднення (частково або повністю).

5.3. Послуги з проведення науково-технічної експертизи надаються Науково-консультаційним центром Університету.

5.4. Оператором Системи є відповідальна особа Науково-консультаційного центру, яка завантажує електронний варіант роботи до Системи для здійснення перевірки, що генерує звіт подібності.

5.5. Звіт подібності надсилається експерту, який призначається факультетом/інститутом за галуззю знань та спеціальністю, поданої на перевірку роботи. Експерт надає висновок науково-технічної експертизи щодо наявності чи відсутності академічного плагіату в дисертації. Результати науково-технічної експертизи дають підстави стверджувати, що дисертація здобувача є самостійним дослідженням, в якому відсутні недозволені компіляції та академічний плагіат.

5.6. У випадку виявлення у дисертації запозичень без належного оформлення посилань чи інших технічних недоліків робота повертається здобувачу на доопрацювання з можливістю повторного подання на перевірку. Причини повернення дисертації мають бути зазначені у висновку експерта окремим пунктом.

5.7. Повторна перевірка роботи Оператором Системи відбувається виключно за кошти автора.

6. Порядок перевірки рукописів для видання під грифом "Київський університет"

6.1. Остаточний варіант рукопису монографії, підручника, навчального посібника, що створений в університеті та претендує на отримання грифа Університету, має бути поданий його

автором Оператору Системи структурного підрозділу в електронному вигляді за 10 днів до обговорення на засіданні кафедри.

6.2. Оператор Системи завантажує електронний варіант твору до Системи для здійснення перевірки та генерування змісту подібності.

6.3. Оператор Системи надає електронний звіт подібності завідувачу кафедри протягом трьох робочих днів після отримання роботи від автора для перевірки на плагіат.

6.4. Оператор Системи, за потреби, надає завідувачу кафедри доступ у Системі до звіту подібності в режимі читання.

6.5. Звіт подібності доповідається на засіданні кафедри на якому розглядається клопотання щодо присвоєння твору грифа Університету. Питання розгляду звіту подібності та рішення за його результатами зазначається в протоколі засідання кафедри окремим пунктом.

6.6. У випадку виявлення у творі запозичень без належного оформлення посилань та інших технічних недоліків, твір повертається автору на доопрацювання з можливістю повторного подання його на розгляд кафедри. Причини повернення твору мають бути зазначені у протоколі засідання кафедри.

6.7. Якщо твір містить навмисні текстові спотворення, передбачувані спроби укриття запозичень або інші прояви академічного плагіату, автор отримує відмову щодо присвоєння твору грифа Університету. Причини відмови мають бути зазначені у протоколі засідання кафедри.

6.8. Якщо кафедра приймає позитивне рішення щодо клопотання про присвоєння твору грифа Університету, процес здійснення заходів з перевірки на академічний плагіат вважається завершеним. Результати перевірки твору на плагіат оголошуються під час розгляду питання щодо присвоєння твору грифа Університету на науково-методичній раді факультету/інституту та Науково-методичній раді Університету.

7. Порядок перевірки рукописів, поданих до публікації у виданнях університету

Перевірка на плагіат рукописів академічних текстів, поданих до публікації у виданнях Університету здійснюється згідно з порядком, встановленим у п.п. 6.1–6.7. за поданням відповіда-

льного редактора видання, на якого покладається відповідальність за якість академічних текстів.

8. Відповідальність за порушення академічної доброчесності щодо академічних текстів

У разі виявлення порушення щодо академічної доброчесності у роботах Університету та здобувачів вищої освіти автори несуть відповідальність відповідно до чинного законодавства та Положення про організацію освітнього процесу у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

9. Перехідні положення

9.1. Розділ 4 Положення (в частині, що стосується кваліфікаційних робіт здобувачів ступеня магістра) та розділ 6 вводяться в дію з 01 квітня 2020 року.

9.2. Розділ 4 в частині, що стосується кваліфікаційних робіт здобувачів ступеня бакалавра, розділи 4, 6 та 7 Тимчасового положення вводяться в дію відповідними наказами ректора Університету.

[Джерело: Положення про систему виявлення та запобігання академічному плагиату у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. (Введено в дію наказом ректора № 197-32 від 10 березня 2020 року.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univ.kiev.ua].

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ. КРИТЕРІЇ І ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. КРЕДИТНО-MOДУЛЬНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ

// Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України;
гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008

Система оцінювання знань – це спосіб кількісного відтворення результатів довільного виду вимірювань чи оцінювання у рамках діяльності навчально-виховної системи. З терміном "система оцінювання знань" пов'язані певні непорозуміння, а сам він є

досить суперечливим. Насправді йдеться не про "систему", а про операційний засіб обслуговування більш чи менш розвиненої системи педагогічного (освітнього) оцінювання та вимірювання, яка існує в освітній сфері кожної країни, а в друкованому вигляді є робочим інструментом кожного вчителя чи викладача ВНЗ. Це й справді система комплекс певних засобів і заходів, з-поміж яких для отримання бажаних даних найчастіше використовують спостереження, тестування, співбесіди та інтерв'ю, письмові чи усні іспити тощо. Результати кожного з них для порівняння рівня розвитку і/чи навчальних досягнень учнів/студентів (або для досягнення будь-яких інших цілей) можуть бути представленими у формі чисел застосуванням системи оцінювання знань. Така сама система використовується і для кількісного представлення результатів оцінювання діяльності педагогічних працівників, шкіл і університетів, усієї освітньої системи.

Усі можливі характеристики особистості учня чи студента, інтенсивності й результатів навчання, його умов і тривалості, стану й ефективності закладів освіти і всієї освітньої системи умовно можна поділити на три групи: 1) параметри з очевидними кількісними ознаками (кількість років, тижнів, днів і годин навчання, помилок у диктанті, склад персоналу закладу та його фахові показники тощо); 2) елементи з умовними кількісними характеристиками (загальний рівень учнівського твору чи студентської курсової роботи, обсяг знань із певної теми, рейтингові списки студентів чи університетів тощо); 3) суто якісні елементи. Більше представлення характеристик з другої і третьої груп має відносний характер і дає лише приблизне уявлення про стан речей. Це особливо виразно помітно для характеристик і параметрів з третьої групи, наприклад під час бального вимірювання старанності, слухняності чи вихованості, громадянської позиції чи активності, ставлення до певного предмета тощо. Очевидно, наслідки їхнього кількісного представлення в балах є глибоко суб'єктивними і мають дуже обмежене застосування.

Під час вибору методів і шкал оцінювання, а також обґрунтування їхніх переваг над усіма іншими необхідно послідовно враховувати критерії якості педагогічних вимірів. Найважливіші з них – об'єктивність, надійність, валідність і точність. Об'єктивність виступає як антипод суб'єктивності з її свавіллям, інтенсив-

ністю і непередбачуваністю, хаотичною реакцією на другорядні чинники, впливом психології, упереджень, нав'язаних стереотипів тощо. По-справжньому об'єктивне педагогічне вимірювання дає результати, незалежні від стану, кількості тих, хто його проводить з особистісних рис та інших зовнішніх параметрів чи умов.

Найпоширеніший засіб забезпечення об'єктивності – стандартизація процедури і незалежність екзаменаторів. Надійність методів вимірювання – рівень стійкості результатів, повторюваності їх після додаткових вимірів у стандартних умовах. Ступінь надійності залежить від: об'єктивності методів, параметра засобу вимірювання, стабільності вимірюваної характеристики. Валідність (лат. *Validus* – обґрунтований, дійсний, придатний) є досить складною комплексною характеристикою вимірювання, що визначається як параметрами засобу і процедури його виконання, так і властивостями досліджуваної ознаки. Тому використовують вужчі критеріальні ознаки – валідність; валідність відповідності; валідність прогнозу тощо. Забезпечення валідності виміру – обов'язкова передумова впевненості педагога в тому, що вимірюються первинні й заплановані ознаки і характеристики. Точність методу визначає мінімальну або систематичну помилку, за якою можна здійснювати вимірювання цим методом. Теорія помилок виходить із того, що за умови усунення систематичних помилок стороннього характеру коливання результатів вимірювання підпорядковані чітким статистичним закономірностям. Це дає змогу кількісно визначити міру точності й користування нею і надалі.

З викладеного випливає, що зовсім не вибір шкали балів впливає на те, чи досягаються під час вимірювання й оцінювання бажані цілі. Тому в різних країнах, закладах, класах, групах, колективах ті, хто проводить вимірювання, застосовують найрізноманітніші шкали оцінювання з різною кількістю балів. Найчастіше йдеться про два бали (залікова система); 4–5 – практика оцінювання в ЄРЄР і більшості країн світу; десятибальну шкалу (10 + 1), яка має великі математичні переваги; шкали на 100 балів і більше, які використовують під час так званих рейтингових вимірювань із застосуванням дуже великої кількості простих запитань і вправ.

Як впливає з наведених даних, жодна з країн світу не використовує шкалу 1–12, що має парну кількість балів. Причина цього – у повазі до математичної статистики законів природи,

адже з умови якісного вимірювання і оцінювання багатьох учнів і студентів шкала оцінок має форму симетричної одновершинної кривої розподілу Гауса. Очевидно, кількість балів має бути непарною (1–5 чи 0–10) і мати посередині шкали (відповідно 3 і 5). Наша шкала в центрі має бали 6 і 7, а тому створює значні додаткові утруднення під час математичної трансформації та узагальнення результатів вимірювання. Це особливо важливе з огляду на участь України в Болонському та інших інтеграційних процесах, які вимагатимуть узгодження національних засобів і балних шкал оцінювання з міжнародними й аналогами країн-партнерів. Важливу інформацію про поширені у світі засоби оцінювання і порівняння знань школярів з різних країн світу можна знайти в матеріалах Міжнародної організації зі стандартизації (International Organization for Standardization – ISO) та підрозділів ЮНЕСКО і ОЕСР, які розробляли теорію міжнародних тестувань і все частіше здійснюють подібні (К.В. Корсак).

[Джерело: Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 818–820].

Критерії й показники якості навчальної діяльності – сукупність ознак, на основі яких складається оцінка умов, процесу і результату навчальної діяльності, що відповідають поставленим цілям. Розрізняють зовнішні критерії, що визначаються якістю функціонування закладів освіти: забезпечення сталого розвитку, адекватності вимогам часу, чітке визначення місії в сучасному світі; широкий спектр освітніх послуг, випереджальний характер навчального і навчально-методичного забезпечення тощо і якістю педагогічної діяльності та внутрішні критерії, що пов'язані з процесом і результатом діяльності кожного учня.

Критерії якості визначаються відповідно до її етапів (мотиваційного, операціонально-пізнавального, контрольно-оцінного тощо), як правило, на основі кваліметричного підходу, що полягає в кількісному вимірюванні якості роботи за допомогою умовних балів. Інструментарієм для здійснення вимірювання є спеціальні факторно-критеріальні моделі, що складаються з факторів, за які умовно беруться напрями навчальної діяльності. Перелік складових кожного напрямку умовно береться за критерій як

"мірило" вимог до цих напрямів. Для кожного фактора і кожного критерію обчислюється значення його вагомості серед усіх факторів або критеріїв. Фактори, критерії й вагомості зводяться в таблицю, заключною графою якої є бальна оцінка навчальної діяльності учня.

Так, у навчальній діяльності учня виокремлюють такі умовні напрями оцінювання її якості, що співвідносяться з певними факторами: мотивація (уміння визначати навчальні потреби, виокремлювати навчальні пріоритети, пов'язувати навчальні дії з власними інтересами), ціле покладання (здатність визначати знання та вміння, які необхідні для розв'язання проблеми), навчальні дії (рівень сформованості загально-навчальних умінь; здатність виділяти нову інформацію серед інших знань та умінь; уміння використання нових знань за зразком; ступінь самостійного використання нових знань у життєвій та навчальній практиці; можливість творчого використання нових знань), контроль і самоконтроль (спроможність зіставлення нових знань з еталоном, стандартом, звітом вимог, алгоритмом дій тощо); здатність зіставлення процесу і результату з еталоном (стандартом, звітом вимог, алгоритмом дій тощо), корекція і самокорекція (уміння проводити поточне коригування відхилень; спроможність спрямування своїх дій на результат шляхом включення визначених резервів до своєї навчальної діяльності), оцінювання і самооцінювання (здатність об'єктивно визначати свій наявний рівень навчальних досягнень; наявність рефлексивних дій на основі порівняння власних і вчительських результатів контролю, корекції, оцінки; ступінь підвищення учнем продуктивності навчальної діяльності).

До критеріїв якості відносять: а) якість знань, умінь, навичок, тобто навченість (В. Симонов та ін.): міцність (оволодіння матеріалом на рівні довготривалої пам'яті з постійним цілеспрямованим, довготривалим використанням відповідних умінь і навичок), системність, глибину (кількість знань, умінь, навичок, що відповідають наведеним вище якісним показникам), усвідомленість (засвоєння знань на рівні розуміння, уміння виокремлювати суттєве і застосовувати на практиці, у тому числі в нових, нестандартних умовах); б) рівень розумового розвитку (В. Давидов, Г. Костюк, С. Максименко та ін.): глибина – здатність проникати в сутність явищ, вирізняти суттєве; самостійність – здатність са-

мостійно висувати пізнавальні задачі й знаходити шляхи їхнього розв'язання; гнучкість – здатність діяти в нових, нестандартних умовах, знаходити нові рішення, не спираючись на попередній досвід, часто всупереч йому; широта переносу – здатність переносити засвоєні способи розв'язання навчальних завдань у нові умови, застосування здобутих знань на практиці; економність мислення – здатність знаходити оптимальні, раціональні способи розв'язання задач; чутливість до допомоги – здатність скористатися найменшою підказкою педагога для знаходження способу розв'язання навчальних завдань; в) особистісний рівень (Г. Костюк, С. Максименко та ін.): свідоме регуляція навчальної діяльності, активність у розв'язанні пізнавальних завдань, внутрішня мотивація (орієнтація, насамперед, на процес і результат діяльності, а не зовнішні критерії, зокрема оцінку чи прагнення уникнути покарання); довільне управління пізнавальною діяльністю, орієнтація на самовдосконалення, саморозвиток через свідому постановку навчальних завдань більшої складності тощо. (О. І. Бондарчук, Г. В. Єльнікова).

[Джерело: Енциклопедія освіти/гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 434–435].

Кредитно-модульна система навчання – модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (заликових кредитів). Модульне навчання народилося наприкінці 60-х рр. ХХ ст. в США (Х. Блайф, Р. Гарднер, Л. Браун). В Україні перші експерименти з модульного навчання здійснено у 80-х рр. (А. Алексюк, А. Фурман). Сутність модульного навчання в тому, що зміст навчання представлений у ньому у вигляді модулів. У літературі виокремлюються 10 концептуально відмінних версій модульного навчання (О. Попович). Одним із найважливіших компонентів Болонського процесу є запровадження в європейському освітньому просторі кредитно-модульної системи з метою досягнення відповідності національних систем вищої освіти стандартам європейської системи освіти, а також підвищення якості вищої освіти і забезпечення на цій основі конкурентно спроможності випускників вищої школи в освітянському просторі.

Кредитно-модульна система ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць – кредитів. Ця система передбачає структурування всього навчального матеріалу як теоретичного, так і практичного на чітко окреслені частини – модулі. Модуль (лат. *modulus* – міра) – це задокументована, системно впорядкована, завершена частина освітньо-професійної програми (навчальної дисципліни, практики, державної атестації), що реалізується у відповідних формах навчального процесу. Різновидом модуля є змістовий модуль – система навчальних елементів, що поєднані за ознакою відповідності певному навчальному об'єкту. Навчальна дисципліна залежно від її обсягу та трудомісткості може містити кілька модулів і, навпаки, невеликі споріднені курси або спецкурси можуть бути інтегровані в один змістовий модуль.

Модульна структуризація навчального процесу – не механічний поділ навчального матеріалу на складові, вона передбачає велику попередню аналітично-логічну та методичну роботу над змістом навчання, приведення його в систему, що відповідає сучасним вимогам. При цьому в кожній спеціальності й напрямі професійної підготовки виділяються наскрізні генеральні ідеї. Кафедра визначає базовий мінімум елементів знань і практичних дій для кожного модуля. Календарний графік опанування кожного модуля містить теми лекцій, практичних занять, перелік завдань для розв'язання в аудиторії, удома, а також рейтингові бали, які може отримати студент за всі види робіт. З кожного модуля студент отримує комплекс навчальних посібників: текст лекції, методичні рекомендації, глосарій, огляд навчальної літератури, вправи для закріплення матеріалу тощо. В умовах кредитно-модульної системи кожному студенту надається право сформулювати індивідуальний навчальний план, який складається з нормативних (обов'язкових) та вибіркового дисциплін. До варіативної складової включаються дисципліни, які обирає сам студент. Студенту надається право самому визначити темпи, терміни та засоби опанування навчального матеріалу кожного модуля, що стимулює студентів до активізації самостійної роботи.

Хоч форми організації навчального процесу при кредитно-модульній системі залишаються традиційними (лекції, семінари, лабораторні та індивідуальні заняття, практика, консультації),

співвідношення між ними і роль кожної з них змінюються. Зменшується, зокрема, кількість лекцій і обсяг інформації, яку отримує студент в аудиторії, проте збільшується роль інтерактивних форм і методів навчання, самостійної роботи під керівництвом викладача (тьютора). Самостійна творча пізнавальна діяльність студента висувається на перший план. Змінюється і роль викладача: велику питому вагу в його роботі займає керівництво самостійною роботою студентів; час безпосереднього спілкування викладача зі студентами збільшується.

Відповідно до вимог Болонської декларації 1999 р. одночасно з модульним навчанням у ВНЗ впроваджується і європейська кредитно-трансферна та акумулююча система (ECTS) з метою полегшення визнання навчальних досягнень студентів навчальними закладами всіх європейських країн через використання загальнозрозумілої системи контролю успішності. Кредитна система уніфікує вимоги до студентів: навчальний рік дорівнюється 60 кредитам. Кредит – умовна одиниця виміру навчального навантаження студента, необхідного для певної дисципліни або іншої частки навчальної програми. Кожна дисципліна оцінюється в кредитах, які враховують усі форми навчання: лекції, семінари, лабораторні заняття, практику тощо.

Кількість кредитів залежить від складності дисципліни. Одночасно кредит використовується для визначення суми аудиторної й самостійної роботи студентів протягом тижня. Кожний модуль оцінюється в балах. При оцінюванні студента використовуються не лише позитивні, а й негативні ("штрафні") бали за пропуск занять, порушення термінів подання робіт, несвоєчасне складання заліків тощо. Такий підхід підвищує відповідальність студентів. Підсумкове оцінювання засвоєння навчального матеріалу дисципліни здійснюється без проведення семестрового іспиту або заліку як інтегрована оцінка засвоєння всіх змістових модулів, тобто студент може не складати іспиту, отримати названу кількість балів як підсумкову оцінку (якщо він хоче підвищити свій рейтинг, може складати іспит). Студент, який набрав протягом семестру менше від необхідної кількості балів, зобов'язаний складати іспит. Студенту нараховуються бали за всі види, форми навчальної роботи, на основі чого визначається його рейтинг.

Рейтинг – порядкова позиція студента певної групи за наслідками навчання з базових предметів, визначається на підставі рейтингового показника. Це числова величина, що дорівнює відсотковому відношенню суми окремих оцінок з усіх модулів до суми максимально можливих. Студент може отримати кілька опорних оцінок за кожний модуль: за рівень знань, умінь, навичок, за виконання домашніх робіт, за ведення робочого зошита, за усні відповіді.

Підсумкова оцінка за кожний модуль виводиться на підставі опорних оцінок з урахуванням коефіцієнта вагомості. Використовується 100-бальна система оцінок. Методику набору балів з кожної дисципліни визначає кафедра. При оцінці використовується цифрова рейтингова формула, яка враховує кілька елементів: відвідання занять, активність під час практичних занять, семінарів, підсумки рубіжного контролю, участь у науковій роботі кафедри. Максимальний рейтинговий бал переводиться в оцінки. Семестровий рейтинг відображає успішність студента з усіх дисциплін, які вивчаються протягом семестру. Він підраховується деканатом після закінчення кожного семестру. Інтегральний рейтинг відображає якість навчання за весь попередній час на основі семестрових рейтингів. Упровадження кредитно-модульної системи і нових форм контролю успішності сприяє інтенсифікації навчального процесу у ВНЗ, підвищенню якості підготовки фахівців, забезпеченню систематичності в самостійній роботі студентів, зміцненню зворотного зв'язку викладачів і студентів, покращенню контролю навчально-виховного процесу, підвищенню відповідальності студента за результати його навчальної діяльності, перетворення його з об'єкта навчального процесу на активного суб'єкта. Перехід до нової організації навчання сприятиме академічному визнанню за кордоном українських дипломів і відповідно активізації мобільності студентів, спрощенню їхнього переходу з одного університету до іншого (Б. І. Корольов).

[Джерело: Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 432–434].

ТЕМА 8

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ. ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИХОВАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

ВСЕСВІТНЯ ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ВИЩУ ОСВІТУ для ХХІ ст.: підходи, практичні засоби та рамки пріоритетних дій, спрямованих на реформу та розвиток вищої освіти (Схвалена Всесвітньою конференцією з вищої освіти в Парижі 9 жовтня 1998 р.)

Завдання та функції вищої освіти

Стаття 1. Завдання, пов'язане з поширенням освіти, підготовкою кадрів і проведенням наукових досліджень

Ми знову підтверджуємо, що необхідно зберігати, зміцнювати і розширювати головні цілі та цінності вищої освіти, зокрема в тому, що стосується її внеску в сталий розвиток і вдосконалення суспільства загалом, а саме:

а) забезпечувати підготовку висококваліфікованих випускників і відповідальних громадян, здатних задовольняти потреби у всіх сферах людської діяльності шляхом надання можливості отримання відповідних кваліфікацій, включаючи професійну підготовку, що поєднують знання та навички високого рівня, на основі використання курсів і навчальних програм, постійно адаптуватися до сучасних і майбутніх потреб суспільства;

б) забезпечувати можливості (*espaceouvert*) для здобуття вищої освіти і навчання протягом усього життя, надаючи учням оптима-

льний діапазон вибору і гнучкий характер початку і припинення здобуття вищої освіти в рамках цієї системи, поряд з можливістю індивідуального розвитку і соціальної мобільності з метою виховання в душі громадянськості й підготовки до активної участі в житті суспільства на основі глобального світогляду, а також з метою створення ендегенного потенціалу та зміцнення прав людини, сталого розвитку, демократії й миру в душі справедливості;

в) просувати, створювати та поширювати знання шляхом дослідницької діяльності й як однієї з послуг, що надається суспільству, забезпечувати його необхідними знаннями з метою надання допомоги в галузі культурного, соціального та економічного розвитку, заохочуючи і розвиваючи природничо-наукові й технологічні дослідження, а також дослідження в галузі соціальних і гуманітарних наук і творчу діяльність у сфері мистецтва;

г) допомагати розуміти, інтерпретувати, зберігати, розширювати, розвивати і поширювати національні й регіональні, міжнародні та історичні культури в умовах культурного плюралізму та різноманітності;

д) сприяти захисту і зміцненню суспільних цінностей, забезпечуючи виховання молоді в душі цінностей, що становлять основу демократичної громадянськості, здійснюючи критичний і неупереджений аналіз і вносячи таким чином внесок в обговорення стратегічних напрямів і в розширення перспектив гуманізму;

е) сприяти розвитку і вдосконаленню освіти на всіх рівнях, утому числі шляхом підготовки викладачів.

Стаття 2. Етична роль, автономія, відповідальність і прогнозування

Відповідно до Рекомендації про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів, прийнятої Генеральною конференцією ЮНЕСКО в листопаді 1997 р., вищі навчальні заклади, їхні співробітники та студенти повинні:

а) зберігати й розширювати свої основні функції, дотримуючись у своїй діяльності наукової та інтелектуальної етики і вишогливісті;

б) мати можливості для того, щоб виступати з етичних, культурних і соціальних проблем при повній незалежності та з усією відповідальністю, будучи свого роду інтелектуальним авторитетом, який необхідний суспільству, щоб допомагати йому аналізувати, розуміти і діяти;

в) підвищувати ефективність функцій критичного осмислення і передбачення шляхом постійного аналізу виникаючих соціальних, економічних, культурних і політичних тенденцій, спрямовуючи роботу в галузі прогнозування.

г) використовувати свій інтелектуальний потенціал і моральний авторитет для захисту та активного поширення універсально визнаних цінностей, включаючи світ, справедливість, свободу, рівність і солідарність, проголошених у Статуті ЮНЕСКО;

д) користуватися повною академічною свободою і автономією, що розуміються як комплекс прав і обов'язків, будучи при цьому повністю відповідальними і підзвітними перед суспільством;

е) відігравати певну роль у сприянні виявленню та розв'язанню проблем, які позначаються на добробуті громад, країн і світового співтовариства.

Стаття 5. Просування знань шляхом проведення наукових досліджень у галузях природничих і гуманітарних наук і мистецтва та поширення їхніх результатів

а) Просування знань шляхом проведення наукових досліджень є важливою функцією всіх систем вищої освіти, особливо на його третьому етапі. Необхідно заохочувати і зміцнювати новаторство, міждисциплінарність і трансдисциплінарності програм, переслідуючи довготермінову перспективу, орієнтовану на досягнення цілей і задоволення потреб у соціальній та культурній сферах. Слід забезпечувати відповідну збалансованість між фундаментальними та цільовими дослідженнями.

б) Усім членам академічної спільноти, які беруть участь у наукових дослідженнях, вищі навчальні заклади повинні забезпечувати відповідну підготовку, ресурси та підтримку. Інтелектуальні й культурні права на результати наукових досліджень повинні використовуватися в інтересах людства й охоронятися, з тим щоб вони не могли стати предметом зловживань.

в) Дослідження слід активізувати в усіх дисциплінах, включаючи соціальні та гуманітарні науки, освіту (у тому числі вищу), інженерні та природничі науки, математику, інформатику і мистецтво, у межах національної, регіональної та міжнародної політики в галузі наукових досліджень і розробок. Особливе значення має зміцнення науково-дослідного потенціалу вищих навчальних закладів, що займаються науковими дослідженнями,

оскільки підвищення якості освіти та наукових досліджень відбувається в тих випадках, коли забезпечений їхній високий рівень у стінах одного і того ж вищого навчального закладу. Цим закладам слід надавати необхідну матеріальну і фінансову підтримку з боку як державних, такі приватних джерел.

Стаття 10. Співробітники та студенти вищих навчальних закладів як основні дійові особи

а) Активна політика підвищення кваліфікації співробітників є суттєво важливим елементом діяльності вищих навчальних закладів. Має бути розроблена чітка політика стосовно викладачів вищих навчальних закладів, які сьогодні повинні виступати не тільки джерелом знань, а й прищеплювати студентам уміння вчитися, брати на себе ініціативу. Слід приділяти належну увагу проведенню наукових досліджень, оновленню і вдосконаленню педагогічних навичок викладачів на основі відповідних програм підвищення кваліфікації, що стимулюють постійне внесення новаторських елементів у навчальну програму, методи викладання та навчання; при цьому необхідно забезпечити їхнє відповідне професійне та фінансове становище з метою підвищення рівня наукових досліджень і викладання згідно з відповідними положеннями Рекомендації про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів, прийнятої Генеральною конференцією ЮНЕСКО в листопаді 1997 р. Для цього важливе значення слід надавати міжнародному досвіду. Крім цього, у світлі ролі вищої освіти у справі навчання протягом усього життя робочий досвід, набутий поза стінами навчальних закладів, слід розглядати як відповідну кваліфікацію співробітників вищих навчальних закладів.

б) Усіма вищими навчальними закладами, які готують учителів дошкільних, початкових і середніх шкіл, має бути розроблена чітка політика, стимулююча постійне внесення новаторських елементів у програми навчання, використання оптимальної практики, пов'язаної з методами викладання, а також знайомство з різними стилями навчання. Найважливіше значення має використання відповідним чином підготовленого адміністративного та технічного персоналу. Особи, відповідальні за прийняття рішень на державному та відомчому рівнях, повинні приділяти учням та їхнім потребам найпильнішу увагу, розглядаючи їх як основних партнерів і відповідальних учасників процесу оновлен-

ня вищої освіти. Такий підхід має включати залучення студентів до вирішення питань, пов'язаних з вищою освітою, до оцінки, оновлення методик і програм навчання, а також (у межах діючих установ) до розробки політики та управління навчальними закладами. У світлі права студентів на організацію та представництво слід гарантувати їхнє залучення до вирішення цих питань.

в) Необхідно розвивати спільно зі студентськими організаціями служби орієнтування та консультування, з тим щоб сприяти учням у переході до вищої освіти в будь-якому віці, а також з тим, щоб урахувати потреби все більш диверсифікованих категорій учнів. Слід урахувати потреби не тільки тих, хто приходить у систему вищої освіти зі шкільної лави або з інших навчальних закладів, а й тих, хто припиняє і поновлює навчання в межах процесу, що відбувається протягом усього життя. Така підтримка необхідна для сприяння тому, щоб учень належним чином освоївся в навчальному закладі й для зменшення відсіву. Студентам, які все ж переривають навчання, у відповідних випадках і в належний час слід надавати необхідні можливості для повернення в систему вищої освіти.

[Джерело: Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI ст.: підходи, практичні заходи та рамки пріоритетних дій, спрямованих на реформу та розвиток вищої освіти. (Схвалена Всесвітньою конференцією з вищої освіти в Парижі 9 жовтня 1998 р. // Образование в XXI веке. К., 2001].

ЗАКОН УКРАЇНИ

"Про вищу освіту" №1556-VII від 01.07.14

Розділ X. УЧАСНИКИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Стаття 52. Категорії учасників освітнього процесу

1. Учасниками освітнього процесу у закладах вищої освіти є:
 - 1) наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники;
 - 2) здобувачі вищої освіти та інші особи, які навчаються у закладах вищої освіти;
 - 3) фахівці-практики, які залучаються до освітнього процесу на освітньо-професійних програмах;
 - 4) інші працівники закладів вищої освіти.

2. До освітнього процесу можуть залучатися роботодавці.

Стаття 53. Науково-педагогічні, педагогічні та наукові працівники закладів вищої освіти

1. Науково-педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність.

2. Педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну та організаційну діяльність.

3. Наукові працівники – це особи, які за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-організаційну діяльність та мають відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання.

4. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти регулюється законодавством про наукову і науково-технічну та інноваційну діяльність.

Стаття 53¹. Працівники клінічних баз закладів вищої освіти, університетських клінік та університетських лікарень

1. Медичні, фармацевтичні та інші працівники клінічних баз закладів вищої освіти, університетських клінік та університетських лікарень – це особи, які за основним місцем роботи займаються медичною, фармацевтичною або ветеринарною діяльністю, а також можуть брати участь в освітньому процесі.

Стаття 54. Вчені звання наукових і науково-педагогічних працівників

1. В Україні присвоюються такі вчені звання:

- 1) старший дослідник;
- 2) доцент;
- 3) професор.

2. Вчене звання професора та доцента присвоюється особам, які професійно здійснюють науково-педагогічну або творчу мистецьку діяльність.

3. Вчене звання старшого дослідника присвоюється особам, які професійно здійснюють наукову або науково-технічну діяльність.

4. Вчене звання професора, доцента, старшого дослідника присвоює вчена рада закладу вищої освіти (вчена рада структурного підрозділу). Право присвоєння вченого звання професора та старшого дослідника надається також вченим (науково-технічним) радам наукових установ. Рішення відповідних вчених рад затверджує атестаційна колегія центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

5. Зразки державних документів про присвоєння вчених звань затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 55. Основні посади наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів вищої освіти та порядок їх заміщення

1. Основними посадами науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти є:

- 1) керівник (ректор, президент, начальник, директор);
- 2) заступник керівника (проректор, віце-президент, заступник начальника, заступник директора, заступник завідувача), діяльність якого безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом;
- 3) директор (начальник) інституту, його заступники, діяльність яких безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом;
- 4) декан (начальник) факультету, його заступники, діяльність яких безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом;
- 5) директор бібліотеки;
- 6) завідувач (начальник) кафедри;
- 7) професор;
- 8) доцент;
- 9) старший викладач, викладач, асистент, викладач-стажист;
- 10) науковий працівник бібліотеки;
- 11) завідувач аспірантури, докторантури.

2. Основними посадами педагогічних працівників закладів вищої освіти є:

- 1) викладач;
- 2) методист.

3. Повний перелік посад науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів вищої освіти встановлюється Кабінетом Міністрів України. Перелік посад наукових працівників закладу вищої освіти визначається відповідно до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність".

4. Посади педагогічних працівників можуть займати особи із ступенем магістра за відповідною спеціальністю.

5. Статутом закладу вищої освіти можуть встановлюватися відповідно до законодавства додаткові вимоги до осіб, які можуть займати посади педагогічних працівників.

6. Педагогічні працівники призначаються на посаду та звільняються з посади керівником закладу вищої освіти. Педагогічні працівники кожні п'ять років проходять атестацію. За результатами атестації визначається відповідність працівників займаній посаді, присвоюються кваліфікаційні категорії, педагогічні звання.

7. Порядок проведення атестації педагогічних працівників встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

8. Перелік кваліфікаційних категорій і педагогічних звань педагогічних працівників, порядок їх присвоєння визначаються Кабінетом Міністрів України.

9. Посади науково-педагогічних працівників можуть займати особи, які мають науковий ступінь або вчене звання, а також особи, які мають ступінь магістра.

10. Статутом закладу вищої освіти можуть встановлюватися відповідно до законодавства додаткові вимоги до осіб, які можуть займати посади науково-педагогічних працівників.

11. Під час заміщення вакантних посад науково-педагогічних працівників – завідувачів (начальників) кафедр, професорів, доцентів, старших викладачів, викладачів укладенню трудового договору (контракту) передуює конкурсний відбір, порядок проведення якого затверджується вченою радою закладу вищої освіти.

Заклади вищої освіти можуть укладати короткострокові трудові договори з іноземними громадянами відповідно до законодавства.

12. В окремих випадках, у разі неможливості забезпечення освітнього процесу наявними штатними працівниками, вакантні посади науково-педагогічних працівників можуть замінюватися за трудовим договором до проведення конкурсного заміщення цих посад у поточному навчальному році.

13. Особа у закладі вищої освіти не може одночасно займати дві та більше посад, що передбачають виконання адміністративно-управлінських функцій

Стаття 56. Робочий час науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників

1. Робочий час науково-педагогічних працівників становить 36 годин на тиждень (скорочена тривалість робочого часу).

2. Робочий час науково-педагогічного працівника включає час виконання ним навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи та інших трудових обов'язків. Робочий час наукового працівника включає час виконання ним наукової, дослідницької, консультативної, експертної, організаційної роботи та інших трудових обов'язків. Робочий час педагогічного працівника включає час виконання ним навчальної, методичної, організаційної роботи та інших трудових обов'язків.

Норми часу навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи визначаються закладом вищої освіти.

Максимальне навчальне навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника не може перевищувати 600 годин на навчальний рік.

3. Рекомендований перелік видів навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи для науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

4. Види навчальної роботи педагогічних та науково-педагогічних працівників відповідно до їх посад встановлюються закладом вищої освіти за погодженням з виборними органами первинних організацій профспілки (профспілковим представником).

5. Залучення науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників до роботи, не передбаченої трудовим договором, може здійснюватися лише за їхньою згодою або у випадках, передбачених законодавством.

Стаття 57. Права науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників

1. Науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники закладу вищої освіти всіх форм власності мають право:

1) на академічну свободу, що реалізується в інтересах особи, суспільства та людства загалом;

2) на академічну мобільність для провадження професійної діяльності;

3) на захист професійної честі та гідності;

4) брати участь в управлінні закладом вищої освіти, у тому числі обирати та бути обраним до вищого органу громадського самоврядування, вченої ради закладу вищої освіти чи його структурного підрозділу;

5) обирати методи та засоби навчання, що забезпечують високу якість навчального процесу;

6) на забезпечення створення відповідних умов праці, підвищення свого професійного рівня, організацію відпочинку та побуту, встановлених законодавством, нормативними актами закладу вищої освіти, умовами індивідуального трудового договору та колективного договору;

7) безоплатно користуватися бібліотечними, інформаційними ресурсами, послугами навчальних, наукових, спортивних, культурно-освітніх підрозділів закладу вищої освіти;

8) на захист права інтелектуальної власності;

9) на підвищення кваліфікації та стажування не рідше одного разу на п'ять років;

10) одержувати житло, у тому числі службове, в установленому законодавством порядку;

11) отримувати пільгові довгострокові кредити на будівництво (реконструкцію) і придбання житла в установленому законодавством порядку;

12) брати участь в об'єднаннях громадян;

13) на соціальне та пенсійне забезпечення в установленому законодавством порядку.

2. Науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники закладу вищої освіти мають також інші права, передбачені законодавством і статутом закладу вищої освіти. На науково-педагогічних і наукових працівників закладів вищої освіти поширюються всі права, передбачені законодавством для наукових працівників наукових установ.

3. Наукові та науково-педагогічні працівники закладу вищої освіти мають право на пенсійне забезпечення відповідно до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність".

Стаття 58. Обов'язки науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників

1. Науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники закладу вищої освіти зобов'язані:

1) забезпечувати викладання на високому науково-теоретичному і методичному рівні навчальних дисциплін відповідної освітньої програми за спеціальністю, провадити наукову діяльність (для науково-педагогічних працівників);

2) підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію (для науково-педагогічних працівників);

3) дотримуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, прищеплювати їм любов до України, виховувати їх у дусі українського патріотизму і поваги до Конституції України та державних символів України;

3⁻¹) дотримуватися в освітньому процесі та науковій (творчій) діяльності академічної доброчесності та забезпечувати її дотримання здобувачами вищої освіти;

4) розвивати в осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, самостійність, ініціативу, творчі здібності;

5) дотримуватися статуту закладу вищої освіти, законів, інших нормативно-правових актів.

Стаття 59. Гарантії науково-педагогічним, науковим, педагогічним та іншим працівникам закладів вищої освіти

1. Науково-педагогічним, науковим, педагогічним та іншим працівникам закладів вищої освіти:

1) створюються належні умови для праці, підвищення кваліфікації, організації побуту, відпочинку та медичного обслуговування, у тому числі викладачам з інвалідністю;

2) виплачуються у разі втрати роботи компенсації відповідно до законодавства.

2. Науково-педагогічним, науковим і педагогічним працівникам закладів вищої освіти встановлюються доплати за науковий ступінь доктора філософії та доктора наук у розмірах відповідно 15 та 25 відсотків посадового окладу, а також за вчене звання доцента і старшого дослідника – 25 відсотків посадового окладу, професора – 33 відсотки посадового окладу. Заклад вищої освіти може встановити більший розмір доплат за рахунок власних надходжень.

3. Керівник закладу вищої освіти відповідно до законодавства, статуту та колективного договору визначає порядок, встановлює розміри доплат, надбавок, премій, матеріальної допомоги

та заохочення педагогічних, науково-педагогічних, наукових та інших працівників закладів вищої освіти.

Стаття 60. Післядипломна освіта, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників

1. Післядипломна освіта – це спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня та практичного досвіду.

Післядипломна освіта включає здобуття другої (наступної) вищої освіти – здобуття ступеня бакалавра (магістра) за іншою спеціальністю на основі здобутої вищої освіти не нижче ступеня бакалавра та практичного досвіду.

2. Післядипломну освіту здійснюють заклади післядипломної освіти або відповідні структурні підрозділи закладів вищої освіти і наукових установ.

3. Педагогічні і науково-педагогічні працівники підвищують кваліфікацію та проходять стажування в Україні і за кордоном.

Заклад вищої освіти забезпечує підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників не рідше одного разу на п'ять років із збереженням середньої заробітної плати.

5. Результати підвищення кваліфікації та проходження стажування враховуються:

- 1) під час проведення атестації педагогічних працівників;
- 2) під час обрання на посаду за конкурсом чи укладення трудового договору з науково-педагогічними працівниками.

6. Посади педагогічних і науково-педагогічних працівників, які підвищують кваліфікацію або проходять стажування з відривом від виробництва, на цей період можуть заміщуватися іншими особами без проведення конкурсу на умовах строкового трудового договору (контракту).

[Джерело: Закон України "Про вищу освіту". [Електронний ресурс]. URL: [http:// zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18)].

НАЦІОНАЛЬНА ДОКТРИНА РОЗВИТКУ ОСВІТИ УКРАЇНИ в ХХІ столітті

(Затверджена Указом Президента України №347/2002 від 17.04.02 р.)

ХІІІ. Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників

29. Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їхнє професійне вдосконалення – важлива умова модернізації освіти. Для підтримки педагогічних і науково-педагогічних працівників, підвищення їхньої відповідальності за якість професійної діяльності держава забезпечує:

- розроблення та вдосконалення нормативно-правової бази професійної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- прогнозування та задоволення потреб суспільства в зазначених працівниках;
- розвиток конкурентоспроможної системи навчальних закладів, в яких проводиться підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- розроблення та запровадження державних стандартів педагогічної освіти різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і державних стандартів післядипломної педагогічної освіти;
- оволодіння педагогічними працівниками сучасними інформаційними технологіями;
- періодичне оновлення і взаємоузгодження змісту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- упровадження системи цільового державного фінансування підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників та їхнього професійного вдосконалення;
- поліпшення системи стимулювання професійного зростання педагогічних і науково-педагогічних працівників, можливість вивчення іноземних мов.

32. Держава забезпечує умови для підвищення престижу та соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників, створює систему професійного відбору молоді до вищих педагогічних навчальних закладів. Держава поступово підвищує

соціальні витрати на систему освіти, проведення активної соціальної політики.

Бюджетні ресурси спрямовуються на забезпечення першочергових соціальних видатків: на виплату заробітної плати та пенсій педагогічним і науково-педагогічним працівникам, стипендій, а також на соціальну підтримку учнів і студентів.

Держава сприяє розширенню застосування договірного регулювання умов оплати праці, додаткових соціальних гарантій на підстав і положень галузевої, регіональної угод, колективних договорів.

33. Держава, виходячи з можливостей бюджету і реальної економічної ситуації, сприяє забезпеченню для педагогічних і науково-педагогічних працівників:

- ефективного медичного обслуговування;
- періодичного стажування в наукових центрах, навчальних закладах і на виробництві;
- диференціації оплати праці відповідно до рівня професіоналізму, кваліфікаційної категорії та педагогічного звання, наукового ступеня та вченого звання;
- виплати одноразової допомоги педагогічним працівникам, які призначаються на посаду вперше;
- установленню і дотриманню науково обґрунтованих норм навчального навантаження, тривалості робочого часу та основної щорічної відпустки;
- установленню педагогічним працівникам фіксованих доплат для придбання навчальної та науково-методичної літератури.

34. Держава створює умови для встановлення педагогічним працівникам пенсійного забезпечення на рівні 80–90 відсотків їхньої заробітної плати.

[Джерело: Указ Президента України про Національну доктрину розвитку освіти України в XXI столітті. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>].

ПОРЯДОК ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ ТА ДОКТОРА НАУК У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ (наукових установах)

(Затверджено постановою Кабінету Міністрів України
№ 261 від 23 березня 2016 р.)

Загальна частина

1. Цей Порядок визначає механізм підготовки здобувачів вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) та науковому рівнях вищої освіти з метою здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії та доктора наук відповідно(далі – здобувачі).

2. Підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії здійснюється:

- в аспірантурі (ад'юнктурі) вищого навчального закладу (наукової установи) за очною (денною, вечірньою) або заочною формою навчання;
- поза аспірантурою (для осіб, які професійно провадять наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи у відповідному вищому навчальному закладі(науковій установі)).

Підготовка здобувачів ступеня доктора наук здійснюється:

- в докторантурі вищого навчального закладу (наукової установи) за очною (денною) формою навчання;
- шляхом самостійної підготовки їх наукових досягнень до захисту.

3. Підготовка осіб в аспірантурі (ад'юнктурі) та докторантурі здійснюється:

- за рахунок коштів державного бюджету (за державним замовленням);
- за рахунок коштів юридичних чи фізичних осіб (на умовах контракту, зокрема за кошти грантів, які отримав вищий навчальний заклад (наукова установа) на проведення наукових досліджень, за якими передбачається підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії або доктора наук).

4. Для провадження освітньої діяльності на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти вищі навчальні заклади (наукові установи) зобов'язані отримати відповідну ліцензію. На науковому рівні вищої освіти підготовка докторів наук вищими навчальнимикладами (науковими установами) здійснюється без отримання ліцензії.

У разі підготовки докторів філософії за освітньо-науковою програмою, узгодженою між вищим навчальним закладом і науковою установою, виконання навчального плану здійснюється вищим навчальним закладом, а забезпечення проведення наукових досліджень згідно з індивідуальним планом наукової роботи здійснюється науковою установою або вищим навчальним закладом разом з науковою установою. У такому разі під час ліцензування освітньої діяльності вищого навчального закладу (наукової установи) на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти за відповідною спеціальністю та під час акредитації відповідної освітньо-наукової програми враховуються показники спільного наукового потенціалу вищого навчального закладу і відповідної наукової установи (зокрема показники кадрового, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення).

5. Науково-методичне забезпечення та організацію діяльності аспірантури (ад'юнктури) і докторантури вищих навчальних закладів (наукових установ) здійснюють їх вчені (наукові, науково-технічні, технічні) ради (далі – вчені ради).

У вищих навчальнихкладах (наукових установах) для координації діяльності структурних підрозділів, які здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук, може створюватися відділ аспірантури (ад'юнктури) і докторантури.

Для врегулювання відносин між аспірантом (ад'юнктом) або докторантом та вищим навчальним закладом (науковою установою) укладається договір.

6. Вступ до аспірантури (ад'юнктури) та докторантури здійснюється на конкурсній основі відповідно до цього Порядку, Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів, затверджених МОН, та правил прийому до відповідного вищого навчального закладу (наукової установи).

Правила прийому до вищого навчального закладу, зокрема щодо прийому до аспірантури (ад'юнктури) та докторантури, затверджує вчена рада вищого навчального закладу на основі Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів та в установлені строки оприлюднює їх на офіційному веб-сайті вищого навчального закладу.

Відповідно до Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів вчена рада наукової установи, яка здійснює підготовку докторів філософії (згідно з отриманою ліцензією на провадження відповідної освітньої діяльності) та/або докторів наук, затверджує Правила прийому до наукової установи, якими регулюється вступ на відповідні рівні вищої освіти, та в установлені строки оприлюднює їх на офіційному веб-сайті наукової установи.

7. Правила прийому до вищого навчального закладу (наукової установи) діють протягом відповідного навчального року і визначають, зокрема:

- порядок, перелік і строки подання документів для вступу до аспірантури (ад'юнктури) та докторантури вищого навчального закладу(наукової установи);
- зміст, форму і строки вступних випробувань для конкурсного відбору вступників до аспірантури (ад'юнктури) та докторантури за кожною спеціальністю або відповідною галуззю знань.

8. Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки, а підготовки доктора наук у докторантурі – два роки.

9. Підготовка в аспірантурі (ад'юнктурі) чи докторантурі передбачає виконання особою відповідної освітньо-наукової або наукової програми вищого навчального закладу (наукової установи) за певною спеціальністю та проведення власного наукового дослідження. Невід'ємною складовою освітньо-наукової програми аспірантури (ад'юнктури) та наукової програми докторантури є підготовка та публікація наукових статей.

10. Аспіранти (ад'юнкти) і докторанти проводять наукові дослідження згідно з індивідуальним планом наукової роботи, в якому визначаються зміст, строки виконання та обсяг наукових робіт, а також запланований строк захисту дисертації протягом строку підготовки в аспірантурі (ад'юнктурі) та докторантурі.

Індивідуальний план наукової роботи погоджується здобувачем з його науковим керівником (консультантом) та затверджується вченою радою вищого навчального закладу(наукової установи) або вченою радою відповідного структурного підрозділу протягом двох місяців з дня зарахування здобувача до вищого навчального закладу (наукової установи).

Індивідуальний план наукової роботи є обов'язковим до виконання здобувачем відповідного ступеня і використовується для оцінювання успішності запланованої наукової роботи.

Порушення строків виконання індивідуального плану наукової роботи без поважних причин, передбачених законодавством, може бути підставою для ухвалення вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи) рішення про відрухування аспіранта(ад'юнкта) або докторанта.

Особа, яка раніше навчалася в аспірантурі (ад'юнктурі) чи докторантурі за державним замовленням і не захистилася або була відрухована з неї достроково, має право на повторний вступ до аспірантури (ад'юнктури) чи докторантури за державним замовленням лише за умови відшкодування коштів, витрачених на її підготовку, у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку.

11. Підготовка в аспірантурі (ад'юнктурі) та докторантурі завершується захистом наукових досягнень аспіранта (ад'юнкта) або докторанта у спеціалізованій вченій раді. Здобувачі мають право на вибір спеціалізованої вченої ради.

12. Аспірант (ад'юнкт) або докторант, який захистився до закінчення строку підготовки в аспірантурі (ад'юнктурі) або докторантурі, має право за власним вибором:

- Отримати одноразову виплату в сумі залишку стипендії, передбаченої у бюджеті вищого навчального закладу (наукової установи) на відповідний календарний рік, та за власною заявою бути відрухованим з аспірантури (ад'юнктури) або докторантури;
- отримати за власною заявою оплачувану академічну відпустку на строк, що залишився до завершення нормативного строку підготовки в аспірантурі(ад'юнктурі) або докторантурі.

Якщо аспірант (ад'юнкт) захистив дисертацію на другому чи третьому році підготовки в аспірантурі (ад'юнктурі) та був обраний за конкурсом на відповідну посаду наукового (науково-

педагогічного) працівника в такому вищому навчальному закладі (науковій установі), то загальна сума залишку стипендії нараховується йому як щомісячна надбавка до заробітної плати.

13. Державні органи, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади із специфічними умовами навчання), військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів відповідно до закону мають право своїми актами встановлювати особливі вимоги до підготовки та реалізації прав і обов'язків здобувачів в аспірантурі (ад'юнктурі) та докторантурі. Такі особливі вимоги погоджуються з МОН.

Права та обов'язки аспірантів (ад'юнктів) і докторантів

14. Аспіранти (ад'юнкти) і докторанти користуються правами здобувачів вищої освіти, визначеними Законом України "Про вищу освіту". З метою належного проведення наукових досліджень аспіранти (ад'юнкти) і докторанти також мають право на:

- вільний доступ до всіх видів відкритої наукової інформації, наявної у вищих навчальних закладах (наукових установах), бібліотеках і державних архівах України;

- отримання методичного і змістовного наукового консультування щодо власного дослідження від наукового керівника (консультанта), для аспірантів (ад'юнктів) – на чіткий розподіл обов'язків між науковими керівниками у разі призначення вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи) двох керівників;

- безпечні та нешкідливі умови для проведення наукових досліджень, забезпечення належно обладнаним місцем для наукової роботи;

- академічну мобільність, що реалізується відповідно до Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. №579 (Офіційний вісник України, 2015 р., №66, ст. 2183);

- академічну відпустку, зокрема за станом здоров'я, у зв'язку з вагітністю та пологами, для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, відповідно до законодавства.

15. Аспіранти (ад'юнкти) і докторанти зобов'язані виконувати всі обов'язки здобувачів вищої освіти, визначені Законом України

"Про вищу освіту". З метою забезпечення належного проведення наукових досліджень аспіранти (ад'юнкти) і докторанти також зобов'язані: дотримуватися морально-етичних норм і стандартів поведінки дослідників у відповідній галузі (професії), встановлених вищим навчальним закладом (науковою установою);

- виконувати індивідуальний план наукової роботи та систематично звітувати про хід його виконання на засіданні кафедри, відділу, лабораторії чи іншого підрозділу вищого навчального закладу (наукової установи), який уповноважений для цього його вченою радою;

- захистити в установлений строк свої наукові досягнення у вигляді дисертації (для аспірантів і ад'юнктів) та у вигляді дисертації, або опублікованої монографії, або за сукупністю опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях статей (для докторантів) у спеціалізованій вченій раді.

16. Покладення вищим навчальним закладом (науковою установою) на аспіранта (ад'юнкта) чи докторанта обов'язків, непов'язаних з виконанням відповідної освітньо-наукової (наукової) програми та підготовкою дисертації (монографії, статей), забороняється.

17. Аспіранти (ад'юнкти) і докторанти мають право брати участь у конкурсах на отримання грантової підтримки наукових досліджень та стипендій, заснованих на честь видатних діячів науки, освіти, культури, громадських діячів, а також заснованих Президентом України, Кабінетом Міністрів України, державними чи недержавними органами, підприємствами, установами чи організаціями.

Порядок та умови вступу до аспірантури (ад'юнктури)

18. Основною формою підготовки здобувачів ступеня доктора філософії на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти є аспірантура (ад'юнктура).

19. До аспірантури (ад'юнктури) на конкурсній основі приймаються особи, які здобули вищу освіту ступеня магістра. До вступних випробувань допускаються особи, які вчасно подали всі необхідні для вступу документи згідно з правилами прийому до вищого навчального закладу (наукової установи). Приймальна комісія може відмовити особі в допуску до проходження вступних випробувань до аспірантури (ад'юнктури) виключно у

зв'язку з неподанням в установлений строк документів, визначених правилами прийому.

Перелік документів, необхідних для вступу до аспірантури (ад'юнктури), повинен включати:

- заяву вступника;
- копію диплома магістра (спеціаліста) із зазначенням здобутої спеціальності (кваліфікації).

Для вступу до аспірантури (ад'юнктури) за спеціальностями медичного або ветеринарного спрямування вступник подає диплом магістра із зазначенням відповідної спеціальності медичного або ветеринарного спрямування.

У правилах прийому до вищого навчального закладу (наукової установи) може бути визначено додатковий перелік документів, обов'язкових для допуску до вступних випробувань.

Особа, яка подає для вступу до аспірантури (ад'юнктури) диплом, що виданий іноземним вищим навчальним закладом, допускається до вступних випробувань нарівні з іншими особами. Зарахування такого вступника здійснюється в разі успішного складення ним вступних випробувань та прийняття вченою радою відповідного вищого навчального закладу (наукової установи) рішення про визнання його диплома.

Прийом на навчання до аспірантури вищих духовних навчальних закладів здійснюється з урахуванням положень їх статутів (положень про них), зареєстрованих у встановленому законодавством порядку.

20. Вступні випробування до аспірантури (ад'юнктури) вищого навчального закладу (наукової установи) складаються з:

- вступного іспиту із спеціальності (в обсязі програми рівня вищої освіти магістра з відповідної спеціальності);
- вступного іспиту з іноземної мови (за вибором вченої ради вищого навчального закладу (наукової установи) в обсязі, який відповідає рівню B2 Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти). Вступник, який підтвердив свій рівень знання, зокрема англійської мови, дійсним сертифікатом тестів TOEFL, або International English Language Testing System, або сертифікатом Cambridge English Language Assessment, звільняється від складення вступного іспиту з іноземної мови. Під час визначення результатів

конкурсу зазначені сертифікати прирівнюються до результатів вступного випробування з іноземної мови з найвищим балом;

- інших форм вступних випробувань (іспити, співбесіди, презентації дослідницьких пропозицій чи досягнень).

Вага бала з кожного вступного випробування під час підрахування результатів конкурсу визначається в правилах прийому до вищого навчального закладу (наукової установи).

Відповідно до правил прийому до вищого навчального закладу (наукової установи) особам, які вступають до аспірантури (ад'юнктури) з іншої галузі знань (спеціальності) ніж та, яка зазначена в їх дипломі магістра (спеціаліста), можуть бути призначені до даткові вступні випробування.

Результати вступних випробувань до аспірантури (ад'юнктури) дійсні для вступу до відповідного вищого навчального закладу (наукової установи) протягом одного календарного року.

21. Вступні випробування до аспірантури (ад'юнктури) проводяться предметними комісіями, до складу яких входить, як правило, три – п'ять осіб, які призначаються керівником вищого навчального закладу (наукової установи).

22. До складу предметних комісій включаються доктори філософії та доктори наук, які проводять наукові дослідження за відповідною спеціальністю та відповідають за виконання відповідної освітньо-наукової програми.

До складу предметних комісій можуть бути призначені також представники інших вищих навчальних закладів (наукових установ), з якими укладено договори про ведення спільної наукової діяльності та/або про спільне керівництво дослідженнями аспірантів (ад'юнктів), та/або про спільне виконання освітньо-наукової програми або з якими здійснюється підготовка докторів філософії за спільною освітньо-науковою програмою, узгодженою між вищим навчальним закладом і науковою установою.

До складу предметної комісії з іноземної мови можуть включатися також особи, які не мають наукового ступеня і вченого звання, але вільно володіють відповідною іноземною мовою і за рішенням вченої ради можуть кваліфіковано оцінити рівень знання відповідної мови вступником.

23. За результатами проведення вступних випробувань до аспірантури (ад'юнктури) приймальна комісія приймає рішення

щодо кожного вступника за процедурою, визначеною правилами прийому до вищого навчального закладу(наукової установи).

Рішення приймальної комісії про зарахування до аспірантури (ад'юнктури) затверджується наказом керівника вищого навчального закладу (наукової установи), який оприлюднюється в установленому порядку.

24. Аспіранту (ад'юнкту) одночасно з його зарахуванням відповідним наказом керівника вищого навчального закладу (наукової установи) призначається науковий керівник з числа наукових або науково-педагогічних працівників з науковим ступенем. Науковий керівник аспіранта (ад'юнкта) здійснює наукове керівництво роботою над дисертацією, надає консультації щодо змісту і методології наукових досліджень аспіранта (ад'юнкта), контролює виконання індивідуального плану наукової роботи та індивідуального навчального плану аспіранта (ад'юнкта) і відповідає перед вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи) за належне та своєчасне виконання обов'язків наукового керівника.

Науковий керівник, який є доктором наук, може здійснювати одночасне наукове керівництво (консультування), як правило, не більше п'яти здобувачів наукових ступенів, включаючи тих, що здобувають науковий ступінь доктора наук.

Науковий керівник, який має ступінь доктора філософії, може здійснювати одночасне наукове керівництво роботою над дисертаціями, як правило, не більше трьох здобувачів наукового ступеня доктора філософії.

На здійснення наукового керівництва роботою над дисертацією одного аспіранта (ад'юнкта) науковому керівникові відводиться щороку 50 академічних годин навчального навантаження. Вчена рада вищого навчального закладу (наукової установи) з урахуванням потреб аспіранта (ад'юнкта) та ефективності роботи наукового керівника з підготовки докторів філософії може відвести більшу кількість годин навчального навантаження керівникові з їх оплатою за рахунок коштів спеціального фонду вищого навчального закладу (наукової установи).

Рішенням вченої ради аспіранту (ад'юнкту) може бути призначено два наукових керівники з відповідним розподілом годин навчального навантаження та обов'язків між ними.

Підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі)

25. Підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) здійснюється за освітньо-науковою програмою та навчальним планом, що затверджуються вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи) для кожної спеціальності.

Протягом строку навчання в аспірантурі (ад'юнктурі) аспірант (ад'юнкт) зобов'язаний виконати всі вимоги освітньо-наукової програми, зокрема здобути теоретичні знання, уміння, навички та інші компетентності, достатні для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіти методологією наукової та педагогічної діяльності, а також провести власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та/або практичне значення, та захистити дисертацію.

26. Освітньо-наукова програма та навчальний план аспірантури (ад'юнктури) складаються з освітньої та наукової складових.

Навчальний план аспірантури (ад'юнктури) повинен містити інформацію про перелік та обсяг навчальних дисциплін (30–60 кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі – ЄКТС), послідовність їх вивчення, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю.

Освітньо-наукова програма та навчальний план аспірантури (ад'юнктури) є основою для формування аспірантом (ад'юнктом) індивідуального навчального плану та індивідуального плану наукової роботи, які погоджуються з науковим керівником та затверджуються вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи) протягом двох місяців з дня зарахування особи до аспірантури (ад'юнктури).

Індивідуальний навчальний план аспіранта (ад'юнкта) повинен містити перелік дисциплін за вибором аспіранта (ад'юнкта) в обсязі, що становить не менш як 25 відсотків загальної кількості кредитів ЄКТС. При цьому аспіранти (ад'юнкти) мають право вибирати навчальні дисципліни, що пропонуються для інших рівнів вищої освіти і які пов'язані з тематикою дисертаційного

дослідження, за погодженням із своїм науковим керівником та керівником відповідного факультету чи підрозділу.

Засвоєння аспірантами (ад'юнктами) навчальних дисциплін може відбуватися на базі вищого навчального закладу (наукової установи), до якого зарахований аспірант (ад'юнкт), а також в рамках реалізації права на академічну мобільність – на базі інших вищих навчальних закладів (наукових установ).

Аспірант (ад'юнкт) має право змінювати свій індивідуальний навчальний план за погодженням із своїм науковим керівником у порядку, який затверджується вченою радою.

Усі аспіранти (ад'юнкти) незалежно від форми навчання зобов'язані відвідувати аудиторні заняття і проходити всі форми поточного та підсумкового контролю, передбачені індивідуальним навчальним планом аспіранта (ад'юнкта) та освітньо-науковою програмою аспірантури (ад'юнктури) вищого навчального закладу(наукової установи).

27. Освітньо-наукова програма аспірантури (ад'юнктури) вищого навчального закладу (наукової установи) має включати не менше чотирьох складових, що передбачають набуття аспірантом (ад'юнктом) таких компетентностей відповідно до Національної рамки кваліфікацій:

- здобуття глибинних знань із спеціальності (групи спеціальностей), за якою (якими) аспірант (ад'юнкт) проводить дослідження, зокрема засвоєння основних концепцій, розуміння теоретичних і практичних проблем, історії розвитку та сучасного стану наукових знань за обраною спеціальністю, оволодіння термінологією з досліджуваного наукового напрямку (орієнтовний обсяг такої освітньої складової становить не менш як 12 кредитів ЄКТС);

- оволодіння загальнонауковими (філософськими) компетентностями, спрямованими на формування системного наукового світогляду, професійної етики та загального культурного кругозору (орієнтовний обсяг такої освітньої складової становить чотири – шість кредитів ЄКТС);

- набуття універсальних навичок дослідника, зокрема усної та письмової презентації результатів власного наукового дослідження українською мовою, застосування сучасних інформаційних технологій у науковій діяльності, організації та проведення навчальних

занять, управління науковими проектами та/або складення пропозицій щодо фінансування наукових досліджень, реєстрації прав інтелектуальної власності (орієнтовний обсяг такої освітньої складової становить не менш як шість кредитів ЄКТС);

- здобуття мовних компетентностей, достатніх для представлення та обговорення результатів своєї наукової роботи іноземною мовою (англійською або іншою відповідно до специфіки спеціальності) в усній та письмовій формі, а також для повного розуміння іншомовних наукових текстів з відповідної спеціальності (рекомендований обсяг такої навчальної складової становить шість – вісім кредитів ЄКТС).

Аспірант (ад'юнкт), який підтвердив рівень свого знання іноземної мови, зокрема англійської, дійсним сертифікатом тестів TOEFL, або International English Language Testing System, або сертифікатом Cambridge English Language Assessment, на рівні C1 Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, має право:

- на зарахування відповідних кредитів, передбачених освітньо-науковою програмою аспірантури (ад'юнктури), як таких, що виконані у повному обсязі;

- на використання обсягу навчального навантаження, передбаченого для набуття мовних компетентностей, для здобуття інших компетентностей (за погодженням з науковим керівником).

28. Вчена рада вищого навчального закладу (наукової установи) має право прийняти рішення про визнання набутих аспірантом (ад'юнктом) в інших вищих навчальних закладах (наукових установах) компетентностей з однієї чи декількох навчальних дисциплін (зарахувати кредити ЄКТС), обов'язкове здобуття яких передбачено освітньо-науковою програмою аспірантури (ад'юнктури).

29. Наукова складова освітньо-наукової програми передбачає проведення власного наукового дослідження під керівництвом одного або двох наукових керівників та оформлення його результатів у вигляді дисертації. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії є самостійним розгорнутим дослідженням, що пропонує розв'язання актуального наукового завдання в певній галузі знань або на межі кількох галузей, результати якого становлять оригінальний внесок у суму знань відповідної галузі (галузей) та оприлюднені у відповідних публікаціях.

Наукова складова освітньо-наукової програми оформляється у вигляді індивідуального плану наукової роботи аспіранта (ад'юнкта) і є невід'ємною частиною навчального плану аспірантури (ад'юнктури).

30. Атестація здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії здійснюється постійно діючою або спеціалізованою вченою радою, утвореною для проведення разового захисту, на підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації. Стан готовності дисертації аспіранта (ад'юнкта) до захисту визначається науковим керівником (або консенсусним рішенням двох керівників).

Обов'язковою умовою допуску до захисту є успішне виконання аспірантом (ад'юнктом) його індивідуального навчального плану.

Здобувачі вищої освіти ступеня доктора філософії захищають дисертації, як правило, у постійно діючій спеціалізованій вченій раді з відповідної спеціальності, яка функціонує у вищому навчальному закладі (науковій установі), де здійснювалася підготовка аспіранта (ад'юнкта). Вчена рада вищого навчального закладу (наукової установи) має право подати до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти документи для акредитації спеціалізованої вченої ради, утвореної для проведення разового захисту, або звернутися з відповідним клопотанням до іншого вищого навчального закладу (наукової установи), де функціонує постійно діюча спеціалізована вчена рада з відповідної спеціальності.

31. Підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії за державним замовленням здійснюється виключно в аспірантурі (ад'юнктурі) заочною (денною, вечірньою) формою навчання.

32. Державне замовлення на підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) за спеціальностями розподіляється на конкурсній основі між вищими навчальними закладами та науковими установами. До участі в конкурсі на розміщення державного замовлення допускаються лише вищі навчальні заклади та наукові установи, які на момент проведення конкурсу мають ліцензію на провадження освітньої діяльності на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти за відповідною спеціальністю.

33. Кількість аспірантів (ад'юнктів), підготовка яких здійснюється поза державним замовленням, та вартість такої підготовки визначаються вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи) з урахуванням ліцензійного обсягу, зазначеного в ліцензії вищого навчального закладу (наукової установи), за якою він провадить освітню діяльність на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти, та можливостей забезпечення кваліфікованого наукового керівництва та задоволення освітніх потреб аспірантів (ад'юнктів) за відповідною спеціальністю.

Здобуття вищої освіти ступеня доктора філософії поза аспірантурою (ад'юнктурою)

34. Особи, які професійно провадять наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати вищу освіту ступеня доктора філософії поза аспірантурою (ад'юнктурою) у відповідному вищому навчальному закладі (науковій установі) без переривання трудової діяльності або під час перебування у творчій відпустці.

Такі особи прикріплюються строком до п'яти років до вищого навчального закладу (наукової установи), що має ліцензію на провадження освітньої діяльності на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти за відповідною спеціальністю.

Здобуття вищої освіти ступеня доктора філософії поза аспірантурою (ад'юнктурою) передбачає повне та успішне виконання відповідної освітньо-наукової програми та навчального плану аспірантури (ад'юнктури) зазначеного вищого навчального закладу (наукової установи) згідно із затвердженими в установленому порядку індивідуальним навчальним планом та індивідуальним планом наукової роботи прикріпленої особи та публічний захист дисертації у спеціалізованій вченій раді. Правила та процедури прикріплення до вищого навчального закладу (наукової установи) визначаються вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи).

35. Навчання на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти осіб, які прикріплені до вищого навчального закладу (наукової установи) для реалізації свого права на здобуття вищої освіти ступеня доктора філософії поза аспірантурою (ад'юнкту-

рою), а також їх наукове керівництво здійснюється за кошти відповідного вищого навчального закладу(наукової установи).

Особи, прикріплені до вищого навчального закладу (наукової установи) з метою здобуття вищої освіти ступеня доктора філософії поза аспірантурою (ад'юнктурою), мають всі права і обов'язки, визначені у пунктах 14–17 цього Порядку.

36. У разі звільнення з роботи особа втрачає право здобувати вищу освіту ступеня доктора філософії поза аспірантурою (ад'юнктурою) у відповідному вищому навчальному закладі (науковій установі) та має право:

- продовжити свою підготовку для здобуття ступеня доктора філософії поза аспірантурою у вищому навчальному закладі(науковій установі), до якого особа зарахована на посаду науково-педагогічного чи наукового працівника (за умови прийняття відповідного рішення таким вищим навчальним закладом (науковою установою));

- вступити до аспірантури (ад'юнктури) вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття відповідного ступеня за очною (денною, вечірньою) або заочною (дистанційною) формою навчання і зарахування їй відповідних кредитів ЄКТС, здобутих поза аспірантурою.

Підготовка здобувачів ступеня доктора наук у докторантурі

37. З метою завершення роботи над науковими дослідженнями та оформлення їх результатів та/або для підготовки публікацій до захисту для здобуття ступеня доктора наук особа має право вступити до докторантури вищого навчального закладу (наукової установи).

Протягом строку перебування в докторантурі докторант зобов'язаний захистити результати своїх наукових досягнень у вигляді дисертації, або опублікованої монографії, або наукової доповіді за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується МОН, у спеціалізованій вченій раді.

Здобувач ступеня доктора наук у дисертації (монографії, сукупності наукових робіт) повинен представити узагальнення самостійних досліджень стосовно актуальної наукової проблеми

(групи проблем) у межах однієї або кількох галузей знань, результати яких забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення, є достовірними та пройшли широку апробацію.

Перебування в докторантурі не є обов'язковою умовою для подання наукових досягнень до спеціалізованої вченої ради та подальшого їх публічного захисту для здобуття ступеня доктора наук.

38. Докторантура відкривається за рішенням вченої ради вищого навчального закладу (наукової установи), що затверджується наказом керівника вищого навчального закладу (наукової установи), за умови наявності трьох штатних працівників – докторів наук з відповідної або суміжної спеціальності. Наявність підстав для відкриття докторантури перевіряється державним замовником під час проведення конкурсу на розміщення державного замовлення.

39. Прийом до докторантури або надання творчої відпустки здійснюється з урахуванням наукових, науково-технічних досягнень за обраною спеціальністю відповідно до встановлених вимог.

До докторантури приймаються особи, які мають ступінь доктора філософії, наукові здобутки та опубліковані праці з обраної спеціальності (зокрема публікації в міжнародних реферованих журналах, індексованих в наукометричних базах, згідно з вимогами до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені) і які мають наукові результати, що потребують завершення або оформлення у вигляді дисертації, монографії чи наукової доповіді за сукупністю статей.

40. Для вступу до докторантури вступник не менше ніж за два місяці до вступу подає кафедрі, відділу, лабораторії чи іншому структурному підрозділу вищого навчального закладу (наукової установи) розгорнуту пропозицію, в якій міститься план дослідницької роботи та/або інформація про обсяг наукової роботи, необхідної для підготовки результатів проведених досліджень до захисту. Протягом місяця з дня надходження документів від усіх вступників відповідний структурний підрозділ заслуховує їх наукові доповіді і шляхом голосування визначає можливість зарахування кожного вступника до докторантури та подає висновки на розгляд вченої ради вищого навчального закладу(наукової установи).

Перелік та строк подання документів, необхідних для вступу до докторантури визначається в правилах прийому до вищого навчального закладу (наукової установи). Перелік повинен включати, зокрема:

- письмову характеристику наукової діяльності вступника, складену доктором наук, який є штатним науково-педагогічним або науковим працівником відповідного вищого навчального закладу (наукової установи), із згодою бути науковим консультантом в разі його вступу до докторантури;

- копію диплома доктора філософії або кандидата наук.

Особа, яка подає для вступу до докторантури диплом, що виданий іноземним вищим навчальним закладом, допускається до вступу нарівні з іншими вступниками. У разі позитивного рішення вченої ради вищого навчального закладу (наукової установи) щодо зарахування такого вступника в докторантуру вчена рада відповідного вищого навчального закладу (наукової установи) одночасно приймає рішення про визнання його диплома. У разі відмови вчена рада вищого навчального закладу (наукової установи) надає вступнику обґрунтоване пояснення причин такої відмови.

41. Прийом до докторантури вищого духовного навчального закладу здійснюється з урахуванням положень його статуту (положення про нього), зареєстрованого в установленому законодавством порядку.

42. Вчена рада вищого навчального закладу (наукової установи) в місячний строк розглядає висновки кафедри, відділу, лабораторії щодо кожного вступника і приймає рішення про його зарахування до докторантури та відповідно до наданої характеристики наукової діяльності вступника призначає докторанту наукового консультанта з числа штатних науково-педагогічних або наукових працівників відповідного вищого навчального закладу (наукової установи) із ступенем доктора наук з відповідної спеціальності. Рішення вченої ради затверджується і оформляється наказом керівника вищого навчального закладу (наукової установи).

На здійснення наукового консультування відводиться щороку 50 академічних годин навантаження на одного докторанта. Науковий консультант може здійснювати підготовку лише одного докторанта.

43. Державне замовлення на підготовку здобувача вищої освіти ступеня доктора наук в докторантурі за спеціальностями розподіляється на конкурсній основі між вищими навчальними закладами та науковими установами, у яких діють спеціалізовані вчені ради з відповідних спеціальностей.

44. Інформація про розподіл державного замовлення оприлюднюється на офіційному веб-сайті МОН та веб-сайтах вищих навчальних закладів (наукових установ), що отримали державне замовлення на підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора наук.

Атестація докторанта здійснюється постійно діючою спеціалізованою вченою радою з відповідної спеціальності, яка функціонує у вищому навчальному закладі(науковій установі), до якого зарахований докторант. Якщо у вищому навчальному закладі (науковій установі), до якого зарахований докторант, не функціонує спеціалізована вчена рада з відповідної спеціальності, атестацію докторанта може здійснювати постійно діюча спеціалізована вчена рада з відповідної спеціальності іншого вищого навчального закладу (наукової установи) за клопотанням вищого навчального закладу (наукової установи), що здійснював підготовку здобувача вищої освіти ступеня доктора наук, або за заявою докторанта.

[Джерело: Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах). (Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

ПРОФЕСІЙНИЙ СТАНДАРТ НА ГРУПУ ПРОФЕСІЙ

"Викладачі закладів вищої освіти"

(Затверджено Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України 23.03.2021 р. № 610)

1. Загальні відомості професійного стандарту.

1.1. Основна мета професійної діяльності.

Формування громадських, професійних і компетентностей, морально-етичних цінностей у здобувачів вищої освіти.

1.2. Назва виду економічної діяльності, секції, розділу, групи та класу економічної діяльності та їхній код (згідно з Національним класифікатором України ДК 009:2010 "Класифікація видів економічної діяльності").

1.3. Назва виду професійної діяльності та її код (згідно з Національним класифікатором України ДК 003:2010 "Класифікатор професій").

1.4. Назва професії (назва професійної роботи) та її код (згідно з Національним класифікатором України ДК 003:2010 "Класифікатор професій"):

2310.1 – Професор;

2310.1 – Доцент;

2310.2 – Викладач закладу вищої освіти;

2310.2 – Асистент.

1.5. Узагальнена назва професії

Викладач закладу вищої освіти.

1.6. Назва типових посад:

Професор;

Доцент;

Старший викладач;

Викладач;

Асистент.

1.7. Місце професії (посади, професійної назви роботи) в організаційно-виробничій структурі підприємства(установи, організації).

Асистент, викладач, старший викладач, доцент, професор з посадами у складі структурного підрозділу(кафедри, факультету/інституту та ін.) закладу вищої та фахової передвищої освіти.

Асистент, викладач, старший викладач, доцент, професор підпорядковується керівникові структурного підрозділу та наділені значною автономією та академічною свободою, зокрема, у питаннях освітньої, наукової та методичної діяльності.

1.8. Умови праці.

Робочий час під час відпочинку, права та обов'язки, інші умови праці визначаються законодавством про освіту, про вищу освіту, про фахову передвищу освіту, законодавством про працю, трудовими договорами та статутом закладу вищої освіти, іншими нормативно-правовими актами.

1.9. Умови допуску до роботи за професією

Посади викладачів можуть обіймати особи які мають науковий ступінь та/або вчене звання, освітній ступінь магістра або освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста у галузі знань відповідно до профілю викладання. У випадку відсутності відповідного наукового ступеня та/або вченого звання від викладача може вимагатися стаж роботи у галузі чи виді професійної діяльності, що відповідає профілю викладання.

Необхідними для допуску до роботи на посаді асистента, викладача, старшого викладача є ступінь магістра(спеціаліста) за відповідною спеціальністю; на посаді доцента, професора – науковий ступінь та/або вчене звання за відповідною галуззю знань. При прийомі на роботу може вимагатися також проходження інструктажу з охорони праці та пожежної безпеки, медичного огляду у випадках, передбачених законодавством.

Статутом закладу вищої освіти можуть встановлюватися відповідно до законодавства додаткові вимоги до осіб. Які можуть обіймати посади викладачів. Призначення на посади відбувається за результатами конкурсного відбору, порядок проведення якого затверджує вчена рада закладу вищої освіти.

1.10. Документи, що підтверджують професійну та освітню кваліфікацію, її віднесення до Національної рамки кваліфікацій (НРК)

Диплом магістра (спеціаліста), 7 рівень НРК.

Диплом кандидата наук, 8 рівень НРК.

Диплом доктора філософії/ диплом доктора мистецтва, 8 рівень НРК.

Диплом доктора наук, 8 рівень НРК.

Атестат доцента, атестат старшого наукового співробітника, атестат старшого дослідника, 8 рівень НРК.

Атестат професора, 8 рівень НРК.

Сертифікати, що підтверджують здобуття компетентностей, визначених цим стандартом, 7,8 рівні НРК.

2. Навчання і професійний розвиток.

2.1. Первинна професійна підготовка (назва кваліфікації)

Для посад "асистент", "викладач", "старший викладач" – підготовка на другому(магістерському рівні) вищій освіти для здобуття ступеня "магістр".

Для посад "доцент", "професор" підготовка на третьому (освітньо-науковому/освітньо-творчому) рівні вищій освіти на здобуття першого наукового ступеню "доктор філософії", освітньо-творчого ступеню "доктор мистецтва" та/або вченого звання.

2.2. Підвищення кваліфікації з присвоєнням нового рівня освіти (назва кваліфікації)

Підвищення кваліфікації осіб з освітнім ступенем магістра(спеціаліста) шляхом підготовки на третьому (освітньо-науковому/освітньо-творчому) рівні вищій освіти для здобуття першого наукового ступеня "доктор філософії"/освітньо-творчого ступеню "доктор мистецтва".

Підвищення кваліфікації осіб з першим науковим ступенем "доктор філософії", освітньо-творчим ступенем "доктор мистецтва" шляхом підготовки на науковому рівні вищій освіти для здобуття другого наукового ступеня "доктора наук".

2.3. Підвищення кваліфікації без присвоєння нового рівня освіти (назва кваліфікації)

Викладачі зобов'язані постійно підвищувати свою кваліфікацію у закладах вищій освіти, дослідницьких та професійних інституціях як України, так і за кордоном. Заклади вищій освіти мають надавати різнобічну (організаційну, методичну, фінансову та ін.) підтримку викладачам у питанні підвищення кваліфікації. Обсяг підвищення кваліфікації викладачів упродовж 5 років не може бути меншим ніж 6 кредитів ЄКТС. Форми і зміст підвищення кваліфікації мають бути спрямовані на формування професійних компетентностей, які визначені цим стандартом, а також індивідуальним планом професійного розвитку викладача, що визначається ним самостійно у довільній формі.

3. Нормативно-правова база, що регулює професійну діяльність

Конституція України.

Закон України "Про освіту".

Закон України "Про вищу освіту".

Закон України "Про фахову передвищу освіту".

Кодекс Законів про працю України.

Національна рамка кваліфікацій, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.11 № 1341 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р. № 519).

Постанова Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 року № 261 "Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)".

Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.19 р. № 800 "Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників".

Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.01.16 р. № 13 "Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам", зареєстрований у Міністерстві юстиції України 03.02.2016 р. за № 183/28313.

Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 р. № 977 "Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти", зареєстрований у Міністерстві юстиції України 08.08.2019 р. за № 880/33851.

Стандарт вищої освіти.

4. Загальні компетентності – ЗК.01 – ЗК.12.

5. Перелік трудових функцій (професійних компетентностей за трудовою дією або групою трудових дій, що входять до них), умовні позначення – А1-А2, Б1-Б3, В1-В-3, Г1-Г3, Д1-Д2, Е1-Е3, Є1-Є3, Ж1-Ж2.

6. Опис трудових функцій, професійні компетентності, знання, уміння та навички.

7. Опис професійних кваліфікацій викладачів закладу вищої освіти відповідно до посад.

Асистент	Викладач Старший викладач	Доцент	Професор
Володіє повним переліком загальних компетентностей	Демонструє успішне володіння повним переліком загальних компетентностей	Демонструє успішне володіння повним переліком загальних компетентностей	Демонструє успішне володіння повним переліком загальних компетентностей
Здійснює професійну діяльність, переважно визначену трудовими функціями А, Б, В	Здійснює професійну діяльність, визначену трудовими функціями А, Б, В	Здійснює професійну діяльність, визначену трудовими функціями А, Б, В, Г, Д і Е	Має успішний досвід здійснення професійної діяльності за усіма трудовими функціями
Демонструє успішне володіння більшістю знань, умінь та навичок до трудових функцій А, Б, В	Демонструє успішне володіння повним набором знань, умінь та навичок до трудових функцій А, Б, В	Демонструє успішне володіння набором знань, умінь та навичок до трудових функцій А, Б, В, Г, Д і Е	Демонструє інноваційність та лідерство у професійній діяльності, результатом яких є підвищення рівня знань, умінь та здатності студентів
Частково демонструє володіння знаннями, уміннями та навичками, необхідними для здійснення трудових функцій Г, Д	Демонструє успішне володіння більшістю знань, умінь та навичок, необхідних для здійснення трудових функцій Г, Д	Демонструє володіння більшістю знань, умінь та навичок до трудових функцій Є і Ж	Демонструє досягнення у професійному розвитку, а саме: збільшення якості його послуг
Володіє внутрішньою мотивацією та проявляє здатність до власного професійного розвитку, у тому числі з допомогою власного професійного розвитку, що мають вищу кваліфікацію	Володіє внутрішньою мотивацією та проявляє здатність до власного професійного розвитку, у тому числі з допомогою власного професійного розвитку, що мають вищу кваліфікацію	Демонструє досягнення у професійному розвитку, а саме: збільшення якості його послуг	Успішно реалізує освітні, професійні та наукові проекти на національному та міжнародному рівнях і контекстах

[Джерело: Професійний стандарт на групу професій "Викладачі закладів вищої освіти". (Затверджено Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України 23.03.2021 р. № 610) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

**Перелік основних видів методичної роботи
педагогічних і науково-педагогічних працівників
вищих навчальних закладів**

(Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України
№450 від 07.08.02 р.)

№	Назва виду роботи
1	Підготовка конспектів лекцій; методичних матеріалів до семінарських, практичних, лабораторних занять, курсового та дипломного проектування, практик і самостійної роботи студентів
2	Підготовка, рецензування підручників, навчальних посібників, словників, довідників (для педагогічних працівників)
3	Розробка навчальних планів; навчальних програм; робочих навчальних планів, робочих навчальних програм
4	Розробка і підготовка нових лабораторних робіт
5	Підготовка комп'ютерного програмного забезпечення навчальних дисциплін
6	Складання екзаменаційних білетів; завдань для проведення модульного та підсумкового контролю; завдань для проведення тестового контролю
7	Розробка і впровадження наочних навчальних посібників (схем, діаграм, стендів, слайдів тощо)
8	Розробка і впровадження нових форм, методів і технологій навчання
9	Вивчення і впровадження передового досвіду організації навчального процесу
10	Підготовка концертних програм і персональних художніх виставок

**Перелік основних видів наукової роботи
науково-педагогічних працівників
вищих навчальних закладів**

№	Назва виду роботи	Примітка
1	Виконання планових наукових досліджень із звітністю в таких формах: науково-технічний звіт, дисертація (докторська, кандидатська), монографія, підручник, навчальний посібник, словник, довідник, наукова стаття в журналах, реферованих виданнях, інших виданнях. Заявка на видачу охоронних документів. Тези доповіді на конференціях, симпозіумах, семінарах (міжнародних, вітчизняних ін.)	Плановими є наукові дослідження, що включені до тематичних планів науково-дослідних робіт ВНЗ, кафедри та наукових, науково-технічних програм
2	Рецензування монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників, дисертацій, авторефератів, наукових статей, наукових проектів, тематичних планів тощо.	
3	Доопрацювання для перевидання монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників.	
4	Керівництво науковою роботою студентів з підготовкою: ▪ наукової статті; ▪ заявки на видачу охоронних документів; ▪ роботи на конкурс; ▪ доповіді на конференцію	

**Перелік основних видів організаційної роботи
педагогічних і науково-педагогічних працівників
вищих навчальних закладів**

№	Назва виду роботи
1	Робота в науково-методичних комісіях Міністерства освіти і науки, комісіях інших міністерств
2	Робота в Державній акредитаційній комісії, експертних і фахових радах
3	Робота в експертних комісіях ДАК
4	Робота в спеціалізованих радах із захисту дисертацій
5	Робота в науково-методичних і науково-технічних радах і комісіях вищого навчального закладу та його структурних підрозділів
6	Організація та проведення загальнодержавних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів
7	Робота з видання наукових і науково-методичних збірників
8	Виконання обов'язків заступника декана факультету (заступника директора інституту), заступника завідувача відділення на громадських засадах
9	Участь у виховній роботі студентського колективу, виконання обов'язків куратора (наставника) академічної групи
10	Керівництво студентським науковим гуртком, проблемною групою
11	Участь у профорієнтаційній роботі та довузівській підготовці молоді
12	Участь у підготовці та проведенні студентських і учнівських олімпіад
13	Участь в організації та проведенні поза навчальних культурно-спортивних заходів

[Джерело: Наказ Міністерства освіти і науки України № 450 від 07.08.02 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ОБРАННЯ ТА ПРИЙНЯТТЯ НА РОБОТУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

(Затверджене наказом Міністерства освіти і науки України
№ 774 від 24 грудня 2002 р.)

1. Положення визначає порядок обрання за конкурсом осіб на вакантні посади науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації, а саме: завідуючих кафедрами, професорів, доцентів, старших викладачів, викладачів, асистентів. На посади науково-педагогічних працівників обираються, як правило, особи, які мають наукові ступені або вчені звання, а також випускники магістратури, аспірантури та докторантури.

2. Конкурс на заміщення вакантної посади оголошується керівником вищого навчального закладу, про що видається наказ.

Оголошення про проведення конкурсу, терміни й умови його проведення публікуються в засобах масової інформації.

3. Посада вважається вакантною після звільнення науково-педагогічного працівника на підставах, передбачених законодавством про працю, а також при введенні нової посади до штатного розпису вищого навчального закладу.

4. Заяви про участь у конкурсі мають право подавати особи, які мають повну вищу освіту і за своїми професійно-кваліфікаційними якостями відповідають вимогам, установленим до науково-педагогічних працівників Законами України "Про освіту" (1060-12), "Про вищу освіту" (2984-14), та умовам оголошеного конкурсу.

Якщо особа, яка подала заяву, не відповідає вимогам оголошеного конкурсу, вона не допускається до участі в ньому, про що отримує письмову відмову.

Не допускається немотивована відмова в допуску до участі в конкурсі.

5. Претенденти на заміщення посад науково-педагогічних працівників мають бути ознайомлені з цим Положенням і професійно-кваліфікаційними вимогами до відповідної посади.

6. Кандидатури претендентів на заміщення посад асистента, викладача, старшого викладача, доцента, професора, завідуючої кафедри попередньо обговорюються на відповідній кафедрі

в їхній присутності. Для оцінки рівня професійної кваліфікації претендента кафедра може запропонувати йому прочитати пробні лекції, провести практичні заняття.

7. Висновки кафедри про професійні та особисті якості претендентів і відповідні рекомендації передаються на розгляд вченої ради вищого навчального закладу(факультету).

Засідання кафедри, на якій обговорюються кандидатури претендентів на посаду завідуючого кафедрою, проводить проректор вищого навчального закладу або декан факультету.

Претенденти мають бути ознайомлені з висновками кафедри до засідання вченої ради вищого навчального закладу (факультету).

Негативний висновок кафедри не дає права відмовляти претенденту в розгляді його кандидатури вченою радою вищого навчального закладу (факультету).

8. Обрання науково-педагогічних працівників вченою радою вищого навчального закладу (факультету) проводиться таємним голосуванням. Перед голосуванням щодо кожної кандидатури претендентів на відповідну посаду оголошується висновок кафедри і проводиться обговорення в їхній присутності.

Рішення вченої ради вищого навчального закладу (факультету) при проведенні конкурсу вважається дійсним, якщо в голосуванні брало участь не менше 2/3 членів вченої ради. Обраним вважається претендент, який здобув більше 50 відсотків голосів присутніх членів вченої ради.

Прізвища всіх претендентів на займання відповідної посади вносяться до одного бюлетеня для таємного голосування. Кожен член вченої ради має право голосувати лише за одну кандидатуру претендента. При всіх інших варіантах голосування бюлетені вважаються недійсними.

Якщо при проведенні конкурсу, в якому брали участь два або більше претендентів, голоси розділились порівну, проводиться повторне голосування на цьому самому засіданні вченої ради. При повторенні цього результату конкурс вважається таким, що не відбувся, і оголошується повторно.

Якщо при проведенні конкурсу на відповідну посаду не було подано жодної заяви або жоден із претендентів не набрав більше 50 відсотків голосів присутніх членів вченої ради, конкурс також вважається таким, що не відбувся, і оголошується повторно.

9. Рішення вченої ради вищого навчального закладу (факультету) є підставою для укладення трудового договору з обраною особою і видання наказу ректора про прийняття її на роботу.

10. Відповідно до чинного законодавства при прийнятті на роботу науково-педагогічних працівників може укладатися безстроковий, строковий трудовий договір, у тому числі контракт. Термін строкового трудового договору встановлюється за погодженням сторін. Вносити пропозиції щодо терміну трудового договору має право кожна із сторін.

11. Трудові спори між сторонами розглядаються у встановленому чинним законодавством порядку.

12. Трудові договори, укладені з науково-педагогічними працівниками до прийняття Закону "Про вищу освіту" (2984–14) і термін дії яких не закінчився, вважаються дійсними.

[Джерело: Положення про обрання та прийняття на роботу науково-педагогічних працівників. (Затверджене наказом Міністерства освіти і науки України № 774 від 24 грудня 2002 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

ПОРЯДОК ПРИСВОЄННЯ ВЧЕНИХ ЗВАНЬ НАУКОВИМ І НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИМ ПРАЦІВНИКАМ

(Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України
№ 13 від 14.01.2016 р.)

I. Загальні положення

1. Цей Порядок визначає механізм присвоєння науковим і науково-педагогічним працівникам вчених звань вченими радами вищих навчальних закладів або вченими (науково-технічними) радами наукових установ (далі – вчені ради), основні критерії оцінки їх науково-педагогічної або наукової діяльності, а також порядок позбавлення вчених звань.

2. Рішення про присвоєння вчених звань професора, доцента та старшого дослідника (далі – вчені звання) науковим і науково-педагогічним працівникам вищих навчальних закладів та наукових установ приймаються вченими радами.

Рішення про присвоєння вчених звань науково-педагогічним працівникам вищих духовних навчальних закладів може прийматися вченими радами вищих духовних навчальних закладів, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законодавством порядку та які пройшли процедуру ліцензування освітньої діяльності, за умови дотримання вимог, встановлених цим Порядком.

3. Рішення вченої ради наукової установи про присвоєння вченого звання професора працівникам наукових установ (зі спеціальності) приймається з урахуванням відгуків не менше шести працівників цієї наукової установи – фахівців, яким з відповідної галузі знань (науки) та спеціальності присуджено науковий ступінь доктора наук, доктора філософії (кандидата наук) та/або присвоєно вчене звання професора.

Рішення вченої ради вищого навчального закладу або наукової установи про присвоєння вченого звання старшого дослідника приймається з урахуванням відгуків не менше шести працівників цього вищого навчального закладу або наукової установи – фахівців, яким з відповідної галузі знань (науки) та спеціальності присуджено науковий ступінь доктора наук, доктора філософії (кандидата наук) та/або присвоєно вчене звання професора, доцента чи старшого дослідника (старшого наукового співробітника).

Якщо у вищому навчальному закладі або науковій установі, в якій працює здобувач вченого звання старшого дослідника:

- немає достатньої кількості висококваліфікованих фахівців з відповідної спеціальності, то вчена рада може розглядати питання щодо присвоєння вченого звання здобувачу із врахуванням відгуків фахівців інших вищих навчальних закладів або наукових установ, які відповідають вимогам абзацу другого цього пункту;

- немає висококваліфікованих фахівців з відповідної спеціальності, то за клопотанням вищого навчального закладу або наукової установи, в якій працює здобувач вченого звання, питання щодо присвоєння вченого звання старшого дослідника може розглядати вчена рада іншого вищого навчального закладу або наукової установи.

4. Рішення вченої ради про присвоєння вченого звання приймається таємним голосуванням. Засідання вченої ради вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менше ніж дві третини її членів. Рішення вченої ради вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менше ніж три четверті від кількості

членів вченої ради, присутніх на засіданні. Рішення вченої ради дійсне протягом одного календарного року.

5. Рішення вченої ради про присвоєння вченого звання затверджується атестаційною колегією МОН.

II. Основні критерії оцінки науково-педагогічної або наукової діяльності здобувачів вчених звань

1. Вчене звання професора присвоюють працівникам вищих навчальних закладів, у тому числі закладів післядипломної освіти, які здійснюють освітню діяльність за відповідною спеціальністю на відповідному рівні вищої освіти, та вищих духовних навчальних закладів:

1) яким присуджено науковий ступінь доктора наук;

2) яким присвоєно вчене звання доцента або старшого дослідника (старшого наукового співробітника);

3) які пройшли навчання, стажування або працювали у вищому навчальному закладі, науковій (або науково-технічній) установі в країні, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) та/або Європейського Союзу (далі – ЄС), або є (чи були) керівниками/виконавцями проєктів, які фінансуються зазначеними країнами, та мають відповідні сертифікати, свідоцтва, дипломи чи інші документи, які це підтверджують;

4) які викладають навчальні дисципліни державною мовою та/або мовою країни, яка входить до ОЕСР, на високому науково-методичному рівні, що підтверджено висновком кафедри вищого навчального закладу;

5) які мають:

- стаж роботи не менш як 10 років на посаді асистента, викладача, старшого викладача, доцента, професора, завідувача (начальника або його заступника) кафедри, у тому числі останній календарний рік на одній кафедрі (одного вищого навчального закладу) на посаді доцента, професора, завідувача (начальника або його заступника) кафедри, зокрема за сумісництвом або за трудовим договором (контрактом) з погодинною оплатою. Для наукових працівників, які займаються науково-педагогічною діяльністю, стаж роботи може становити не менше п'ятнадцяти років на посадах наукових (відповідно до підпункту 1 пункту 2 цього розділу) та науково-педагогічних (відпо-

відно до абзацу першого цього підпункту) працівників. Для науково-педагогічних працівників вищих духовних навчальних закладів враховується стаж педагогічної роботи у вищих духовних навчальних закладах, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законодавством порядку;

- навчально-методичні та наукові праці, які опубліковані після захисту докторської дисертації у вітчизняних та/або іноземних (міжнародних) рецензованих фахових виданнях, з яких не менше двох публікацій у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз Scopus або Web of Science, та не є перекладами з інших мов;

- сертифікат відповідно до Загальноєвропейської рекомендації з мовної освіти (на рівні не нижче B2) з мов країн Європейського Союзу або кваліфікаційні документи (диплом про вищу освіту, науковий ступінь), пов'язані з використанням цих мов, або не менш як 10 праць, які опубліковані англійською мовою у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз Scopus або Web of Science, та не є перекладами з інших мов.

2. Вчене звання професора присвоюється працівникам наукових установ:

1) які працюють у наукових установах Національної академії наук та національних галузевих академіях наук, іншого підпорядкування, наукових організаціях, наукових підрозділах вищих навчальних закладів на посаді завідуючого (начальника) науковим відділом (відділенням, сектором, лабораторією), головного наукового співробітника, провідного наукового співробітника, старшого наукового співробітника або директора, заступника директора, вченого секретаря;

2) яким присуджено науковий ступінь доктора наук;

3) яким присвоєно вчене звання доцента або старшого дослідника (старшого наукового співробітника);

4) які мають:

- стаж наукової та науково-педагогічної роботи не менш як 10 років, у тому числі останній календарний рік на одній із зазначених вище посад;

- наукові праці, опубліковані після захисту докторської дисертації у вітчизняних та/або іноземних (міжнародних) рецензованих

фахових виданнях, з яких не менше трьох публікацій у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз Scopus або Web of Science, та які не є перекладами з інших мов (за рішенням вченої ради вищого навчального закладу відсутність достатньої кількості таких наукових праць може бути замінена публікацією монографії англійською мовою в одному з міжнародних видавництв, перелік яких визначається рішенням вченої ради);

- сертифікат відповідно до Загальноєвропейської рекомендації з мовної освіти (на рівні не нижче B2) з мов країн Європейського Союзу або кваліфікаційні документи (диплом про вищу освіту, науковий ступінь), пов'язані з використанням цих мов, або наявність у здобувача не менше ніж 10 праць, опублікованих англійською мовою у періодичних виданнях, які включені до наукометричних баз Scopus або Web of Science та не є перекладами з інших мов;

5) які пройшли навчання, стажування або працювали у вищому навчальному закладі, науковій (або науково-технічній) установі в країні, яка входить до ОЕСР та/або ЄС, або є (чи були) керівниками/виконавцями проектів, які фінансуються зазначеними країнами, та мають відповідні сертифікати, свідоцтва, дипломи чи інші документи, які це підтверджують;

6) які підготували не менше ніж трьох докторів філософії (кандидатів наук).

3. Вчене звання професора присвоюється працівникам вищих навчальних закладів, у тому числі закладів післядипломної освіти, які здійснюють освітню діяльність за відповідною спеціальністю на відповідному рівні вищої освіти, та вищих духовних навчальних закладів, яким не присуджено ступінь доктора наук, але:

1) які мають науковий ступінь доктора філософії (кандидата наук);

2) яким присвоєно вчене звання доцента або старшого дослідника (старшого наукового співробітника);

3) які провадять навчальну діяльність не менш як 15 навчальних років на посаді асистента, викладача, старшого викладача, доцента, професора, завідуючого (начальника або його заступника) кафедрою, у тому числі останній календарний рік на одній кафедрі (в одному вищому навчальному закладі) на посаді доцента, професора, завідуючого (начальника або його заступника) кафедрою, зокрема за сумісництвом або за трудовим договором

(контрактом) з погодинною оплатою. Для науково-педагогічних працівників вищих духовних навчальних закладів враховується стаж педагогічної роботи у вищих духовних навчальних закладах, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законодавством порядку;

4) які мають:

навчально-методичні та наукові праці, опубліковані у вітчизняних та/або іноземних (міжнародних) рецензованих фахових виданнях, у тому числі не менше чотирьох публікацій у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз Scopus або Web of Science, та які не є перекладами з інших мов;

сертифікат відповідно до Загальноєвропейської рекомендації з мовної освіти (на рівні не нижче B2) з мов країн Європейського Союзу або кваліфікаційні документи (диплом про вищу освіту, науковий ступінь), пов'язані з використанням цих мов;

5) які пройшли навчання, стажування або працювали у вищому навчальному закладі, науковій (або науково-технічній) установі в країні, яка входить до ОЕСР та/або ЄС, або є (чи були) керівниками/виконавцями проєктів, які фінансуються зазначеними країнами, та мають відповідні сертифікати, свідоцтва, дипломи чи інші документи, які це підтверджують;

6) які викладають навчальні дисципліни державною мовою та/або мовою країни, яка входить до ОЕСР, на високому науково-методичному рівні, що підтверджено висновком кафедри вищого навчального закладу;

7) які підготували не менше трьох докторів філософії (кандидатів наук).

4. Вчене звання професора присвоюється діячам культури і мистецтв, педагогічна діяльність яких у відповідності з навчальним планом передбачає індивідуальну роботу з опанування мистецьких вмінь і навичок та безпосередньо впливає на формування професійної майстерності майбутнього митця, та:

1) які проводять навчальну діяльність не менш як 10 навчальних років на посадах асистента, викладача, старшого викладача, доцента, професора, завідуючого кафедрою, у тому числі останній календарний рік на одній кафедрі (в одному вищому навчальному закладі) на посаді доцента, професора, завідуючого

кафедрою, зокрема за сумісництвом або за трудовим договором (контрактом) з погодинною оплатою;

2) які удостоєні відповідно почесного звання "Народний артист України", "Народний художник України", "Народний архітектор України", "Заслужений діяч мистецтв України";

3) яким присвоєно вчене звання доцента;

4) які мають:

- сертифікат відповідно до Загальноєвропейської рекомендації з мовної освіти (на рівні не нижче B2) з мов країн Європейського Союзу або кваліфікаційні документи (диплом про вищу освіту, науковий ступінь), пов'язані з використанням цих мов;

- значні особисті творчі досягнення:

- у музичній сфері – масштабна концертна діяльність, фондові аудіо-, відеозаписи, наявність звання лауреата міжнародних конкурсів і фестивалів;

- в образотворчій, декоративно-прикладній, дизайнерській та реставраційній сфері – персональні виставки, видання каталогів, альбомів, буклетів;

- у театральній сфері, сфері кіно і телебачення – записи концертів, театральні постановки, фільми, інші творчі роботи, що використовуються у педагогічній діяльності;

- наукові праці у фахових наукових виданнях України чи провідних наукових виданнях інших держав;

5) які викладають навчальні дисципліни державною мовою та/або мовою країни, яка входить до ОЕСР, на високому науково-методичному рівні, що підтверджено висновком кафедри вищого навчального закладу;

6) які особисто підготували не менше п'яти осіб, удостоєних почесних звань України, або лауреатів міжнародних та державних премій, конкурсів, виставок, оглядів, фестивалів.

5. Вчене звання доцента присвоюється працівникам вищих навчальних закладів, у тому числі закладів післядипломної освіти, які здійснюють освітню діяльність за відповідною спеціальністю на відповідному рівні вищої освіти, та вищих духовних навчальних закладів, які здійснюють науково-педагогічну діяльність, та:

1) яким присуджено науковий ступінь доктора філософії (кандидата наук), доктора наук;

2) які пройшли навчання, стажування або працювали у вищому навчальному закладі, науковій (або науково-технічній) установі в країні, яка входить до ОЕСР та/або ЄС, або є (чи були) керівниками/виконавцями проектів, які фінансуються зазначеними країнами, та мають відповідні сертифікати, свідоцтва, дипломи чи інші документи, які це підтверджують, або взяли участь у роботі не менш як однієї наукової конференції (конгресу, симпозіуму, семінару), проведеної у країні, що входить до ОЕСР та/або ЄС;

3) які викладають навчальні дисципліни державною мовою та/або мовою країни, яка входить до ОЕСР, на високому науково-методичному рівні, що підтверджено висновком кафедри вищого навчального закладу;

4) які мають:

- стаж роботи не менше ніж п'ять навчальних років на посадах асистента, викладача, старшого викладача, доцента, професора, завідувача (начальника або його заступника) кафедри, у тому числі останній календарний рік на одній кафедрі (в одному вищому навчальному закладі), зокрема за сумісництвом або за трудовим договором (контрактом) з погодинною оплатою. Для науково-педагогічних працівників вищих духовних навчальних закладів враховується стаж педагогічної роботи у вищих духовних навчальних закладах, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законодавством порядку;

- навчально-методичні та наукові праці, які опубліковані після захисту дисертації у вітчизняних та/або іноземних (міжнародних) рецензованих фахових виданнях, з яких не менше однієї публікації у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз Scopus або Web of Science, та не є перекладами з інших мов;

- сертифікат відповідно до Загальноєвропейської рекомендації з мовної освіти (на рівні не нижче B2) з мов країн Європейського Союзу або кваліфікаційні документи (диплом про вищу освіту, науковий ступінь), пов'язані з використанням цих мов, або не менш як 10 праць, які опубліковані англійською мовою у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз Scopus або Web of Science, та не є перекладами з інших мов.

6. Вчене звання доцента присвоюється діячам культури і мистецтв, педагогічна діяльність яких у відповідності з навчальним

планом передбачає індивідуальну роботу з опанування мистецьких вмінь і навичок та безпосередньо впливає на формування професійної майстерності майбутнього митця, та:

1) які провадять навчальну діяльність не менш як п'ять навчальних років на посаді асистента, викладача, старшого викладача, доцента, професора, завідуючого кафедрою, у тому числі останній календарний рік на одній кафедрі (в одному вищому навчальному закладі), зокрема за сумісництвом або за трудовим договором (контрактом) з погодинною оплатою;

2) які удостоєні відповідно почесного звання "Народний артист України", "Народний художник України", "Народний архітектор України", "Заслужений діяч мистецтв України";

3) які мають:

- стаж роботи не менш як рік після удостоєння зазначеного почесного звання;

- значні особисті творчі досягнення:

- у музичній сфері – масштабна концертна діяльність, фондові аудіо-, відеозаписи, наявність звання лауреата міжнародних конкурсів і фестивалів;

- в образотворчій, декоративно-прикладній, дизайнерській та реставраційній сфері – персональні виставки, видання каталогів, альбомів, буклетів;

- у театральній сфері, сфері кіно і телебачення – записи концертів, театральні постановки, фільми, інші творчі праці, що використовуються у педагогічній діяльності;

- наукові праці у фахових наукових виданнях України чи провідних наукових виданнях інших держав;

4) які викладають навчальні дисципліни державною мовою та/або мовою країн, які входять до ОЕСР, на високому науково-методичному рівні, що підтверджено висновком кафедри вищого навчального закладу;

5) які особисто підготували не менш як трьох лауреатів міжнародних або державних премій, конкурсів, виставок, оглядів, фестивалів.

7. Вчене звання старшого дослідника присвоюється працівникам вищих навчальних закладів або наукових установ, зареєстрованих на посади після обрання за конкурсом чи в порядку атестації, зокрема за сумісництвом:

1) яким присуджено науковий ступінь доктора філософії (кандидата наук), доктора наук;

2) які мають:

- стаж наукової роботи не менш як п'ять років на посаді старшого наукового співробітника, провідного наукового співробітника, головного наукового співробітника, доцента, професора, заступника завідуючого (начальника) та завідуючого (начальника) науково-дослідним відділом (відділенням, сектором, лабораторією), завідуючого кафедрою, призначені на посади ректора, проректора з наукової роботи, директора, заступника директора з наукової роботи, вченого секретаря, за умови успішної роботи на зазначених посадах не менше календарного року;

- наукові праці, опубліковані після захисту дисертації у вітчизняних та/або іноземних (міжнародних) рецензованих фахових виданнях, з яких не менше двох публікацій у періодичних виданнях, які включені до наукометричних баз Scopus або Web of Science та не є перекладами з інших мов;

- сертифікат відповідно до Загальноєвропейської рекомендації з мовної освіти (на рівні не нижче B2) з мов країн Європейського Союзу або кваліфікаційні документи (диплом про вищу освіту, науковий ступінь), пов'язані з використанням цих мов, або не менш як 10 праць, які опубліковані англійською мовою у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз Scopus або Web of Science, та не є перекладами з інших мов;

3) які пройшли навчання, стажування або працювали у вищому навчальному закладі, науковій (або науково-технічній) установі в країні, яка входить до ОЕСР та/або ЄС, або є (чи були) керівниками/виконавцями проектів, які фінансуються зазначеними країнами, та мають відповідні сертифікати, свідоцтва, дипломи чи інші документи, які це підтверджують, або взяли участь у роботі не менш як однієї наукової конференції (конгресу, симпозіуму, семінару), проведеної у зазначених країнах.

8. Вчене звання старшого дослідника може бути присвоєно за спеціальністю, яка належить до іншої галузі, ніж галузь, у якій здобувачеві присуджено науковий ступінь доктора філософії (кандидата наук), за умови, що опубліковані наукові праці містять отримані здобувачем нові науково обґрунтовані результати, які у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для відповідної галузі знань.

III. Розгляд атестаційних матеріалів

1. Атестація здобувачів вчених звань професора і доцента, які ведуть навчально-методичну роботу у вищих навчальних закладах, у тому числі закладах післядипломної освіти, здійснюється на кафедрі, де вони працюють. При цьому профіль педагогічної роботи здобувача повинен відповідати основному напрямку діяльності даної кафедри. Якщо здобувач працює на багатопрофільній кафедрі, то у рішенні щодо присвоєння вченого звання вказується основний курс, який він викладає.

2. Атестація здобувачів вченого звання професора та старшого дослідника, які працюють у наукових установах або у наукових підрозділах вищих навчальних закладів, здійснюється зі спеціальності за профілем їх основної діяльності відповідно до галузей знань і спеціальностей з урахуванням трансформації галузей науки та наукових спеціальностей відповідно до законодавства.

3. Розгляд атестаційних матеріалів здобувачів вчених звань здійснюється вченими радами вищих навчальних закладів, у тому числі закладів післядипломної освіти, наукових установ, за висновком кафедри, відповідного структурного підрозділу наукової установи.

4. Розгляду атестаційних матеріалів на кафедрі вищого навчального закладу має передувати проведення відкритої лекції для студентів відповідного напрямку підготовки (спеціальності) за умови присутності на ній не менше трьох викладачів кафедри.

5. На засіданні кафедри у присутності не менше ніж двох третин членів кафедри заслуховується звіт про науково-педагогічну діяльність здобувача та результати проведення відкритої лекції.

За результатами розгляду атестаційних матеріалів кафедра:

- готує висновок, яким підтверджуються високий науково-методичний рівень викладання навчальних дисциплін та відповідність здобувача заявленому вченому званню, і передає секретарю вченої ради вищого навчального закладу;

- рекомендує доопрацювати атестаційні матеріали.

Рішення кафедри приймається більшістю голосів від складу кафедри відкритим або таємним голосуванням (за вибором членів кафедри).

Повторно атестаційні матеріали розглядаються на кафедрі вищого навчального закладу після доопрацювання.

6. Порядок розгляду атестаційних матеріалів здобувачів вчених звань відповідним структурним підрозділом наукової установи визначається вченою радою наукової установи.

7. Порядок розгляду атестаційних матеріалів здобувачів вчених звань на засіданні вченої ради щодо присвоєння вчених звань професора, доцента і старшого дослідника у вищому навчальному закладі, у тому числі закладі післядипломної освіти, науковій установі, визначається вченою радою.

8. Вчений секретар після прийняття вченою радою рішення про присвоєння здобувачу вченого звання протягом 15 днів оформляє атестаційну справу здобувача вченого звання відповідно до вимог розділу IV "Оформлення атестаційної справи" цього Порядку та надсилає її до МОН.

9. Вчена рада на запити МОН надає додаткову інформацію і матеріали про діяльність здобувача вченого звання, процедуру його атестації.

10. На рішення вченої ради про присвоєння/відмову у присвоєнні вченого звання здобувач вченого звання протягом двох місяців з дня прийняття рішення вченою радою може подати апеляцію до вченої ради або до МОН.

У разі надходження апеляції до вченої ради формується склад апеляційної комісії, крім випадків, коли апеляція не містить аргументів по суті виявлених недоліків. Апеляційна комісія формується у складі голови та членів комісії. Рішення щодо утворення апеляційної комісії та затвердження її складу приймає вчена рада.

Апеляційна комісія готує висновок, який підписується всіма членами комісії.

11. На підставі висновку апеляційної комісії вчена рада приймає рішення про задоволення або про відмову у задоволенні апеляції.

Якщо апеляцію здобувача вченого звання задоволено, то вчена рада може прийняти рішення про присвоєння вченого звання та в установленому порядку надіслати до МОН атестаційну справу здобувача вченого звання.

VI. Позбавлення вчених звань

1. Позбавлення вчених звань здійснюється відповідно до порядку їх присвоєння.

Питання про позбавлення вченого звання розглядається атестаційною колегією МОН:

- у разі надходження до МОН рішення вченої ради про позбавлення вченого звання;
- за клопотанням вченої ради, яка надсилала до МОН документи щодо присвоєння вченого звання;
- у разі виявлення МОН порушення вимог законодавства з питань присвоєння вчених звань;
- відповідно до рішення суду.

2. Для вивчення обставин, пов'язаних з порушенням питання про позбавлення вченого звання, на засіданні вченої ради із числа її членів утворюється комісія, кількісний та персональний склад якої визначається вченою радою.

3. У 15-денний строк після розгляду питання про позбавлення працівника вченого звання до МОН надсилаються такі документи:

- рішення (клопотання) вченої ради про позбавлення вченого звання;
- оригінал протоколу засідання лічильної комісії;
- копії документів про присвоєння вченого звання;
- інші документи, що підтверджують порушення вимог законодавства з питань присвоєння вчених звань.

4. Атестаційна колегія МОН відповідно до законодавства затверджує рішення вченої ради про позбавлення (позбавляє) вченого звання з урахуванням всіх матеріалів справи і результатів попереднього експертного розгляду.

На підставі рішення атестаційної колегії МОН атестат особи, позбавленої вченого звання, визнається недійсним.

5. Вчена рада на запити МОН надає інформацію, документи і матеріали, необхідні для розгляду питання про позбавлення вченого звання.

[Джерело: Наказ Міністерства освіти і науки України № 13 від 14.01.2016 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

(Затверджена наказом Міністерства освіти і науки України
від 16 липня 2018 р. № 776)

Список використаних термінів:

педагогічна освіта – система професійної підготовки педагогічних працівників до здійснення педагогічної діяльності;

портфоліо педагога – опис у довільній формі освітніх та професійних здобутків педагога, який включає відомості про основні етапи навчання, професійного вдосконалення, включно з досягнутими результатами, інформації про участь у проектах, публікації, методичні розробки тощо. У портфоліо зазначаються основні напрями та завдання подальшого професійного удосконалення, можуть міститися копії відповідних документів. Портфоліо розміщується на офіційному веб-сайті закладу освіти, в якому працює педагог, у відкритому доступі або на веб-сайті засновника закладу освіти;

педагогічний працівник – особа, яка провадить навчальну, виховну, методичну, організаційну роботу та іншу педагогічну діяльність, передбачену трудовим договором у формальній та/або неформальній освіті;

педагог – педагогічний працівник або самозайнята особа, яка провадить педагогічну діяльність;

педагогічна спеціальність – спеціальність галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка". Підготовка зі спеціальностей 024 "Хореографія", 053 "Психологія" або 231 "Соціальна робота" може входити до освітніх програм педагогічної освіти в якості другої спеціальності;

предметна спеціальність – спеціалізація спеціальності 014 "Середня освіта" галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка", яка відповідає освітній галузі, одному або декільком навчальним предметам однієї або двох освітніх галузей загальної середньої освіти;

додаткова спеціалізація – спеціалізація спеціальностей галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка", яка відповідає певній посаді (завданню) педагогічних працівників, але відповідні результати навчання не передбачені в повному обсязі в змісті жодної спеціальності галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка";

професійна кваліфікація педагогічного працівника – це визнана в установленому порядку та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання), що дають змогу здійснювати професійну педагогічну діяльність;

педагогічна інтернатура – форма післядипломної педагогічної освіти, яка передбачає систематичну роботу педагогічного працівника над формуванням та вдосконаленням власної педагогічної майстерності впродовж першого року професійної діяльності під керівництвом досвідченого педагога-наставника;

регульована професія – професія (вид професійної діяльності), допуск до якої та/або діяльність у межах якої певним чином регулюється спеціальним законом або спеціальними правилами, які встановлені або визнані законодавством.

Загальний опис і оцінка сучасного стану педагогічної освіти в Україні

Глобальний освітній контекст. Сучасний стан розвитку цивілізації характеризується прискореним прогресом технологій, зростанням транскордонної міграції, різновекторними демографічними тенденціями, докорінними змінами у структурі ринку праці. Зменшується потреба у робочій силі для виконання рутинних операцій, які можуть виконуватися машинами. Змінюються пріоритети у вимогах до компетентностей працівників.

Майбутнє характеризується зростанням невизначеності. Багато традиційних професій можуть зникнути впродовж однієї зміни поколінь, натомість з'являтимуться інші, з невідомими на сьогодні характеристиками. Саме тому в змісті формальної загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти все більша увага приділяється формуванню й розвитку загальних (універсальних, ключових тощо) компетентностей і наголошується на необхідності вміти безперервно вчитися впродовж життя. У парадигмі навчання впродовж життя формальна освіта розглядається як відправна.

Усе відчутніше стає потреба в подоланні таких побічних наслідків вузькоспеціалізованої освіти, як фрагментарність світосприйняття, незадовільний стан міжпрофесійних комунікацій, недостатній розвиток інтеграційних процесів у суміжних галузях науки. Це обумовлює необхідність переосмислення змісту

освіти на користь зростання частки міжпредметної і міжгалузевої інтеграції знань, яка є можливою лише на основі переходу від знання фактів до розвитку компетентностей.

Завдяки швидкому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій зростання об'єму корисних знань супроводжується дедалі більшою їх відкритістю для всіх людей, незалежно від їхнього місця проживання, віку чи соціально-економічного статусу. Це породжує розмаїття в способах здобуття знань та зростання ролі неформальної та інформальної освіти.

Заклади освіти втрачають монополію в забезпеченні ринку праці кваліфікованими працівниками, чому сприяють їхня інерційність, надмірна бюрократизація, статичність структур і тривалість процесу формування кадрового потенціалу. Отже, все більш актуальним стає визнання державними інституціями та ринком праці компетентностей, здобутих від провайдерів неформальних освітніх послуг, включаючи платформи масових онлайн курсів, неурядові громадські організації тощо.

Особливості педагогічної професії

На шляху розвитку інформаційного суспільства якісна освіта стає одним з головних чинників успіху, а педагог є одночасно і об'єктом, і провідником позитивних змін.

Професії педагогічних працівників є одними з найбільш масових у сучасному, суспільстві і є об'єктом особливої уваги та опіки державних органів влади різного рівня. Зазвичай державою визначаються такі критерії допуску до професійної педагогічної діяльності, як наявність у працівника ступеня вищої освіти за відповідною спеціальністю (програмою підготовки) та/або відповідність його професійної кваліфікації системі вимог, які зафіксовано у професійному стандарті.

Важливою характеристикою професії є її багатогранність, яка у своїх вищих проявах підіймається до мистецтва. Високий рівень академічних досягнень, продемонстрований здобувачем педагогічного фаху під час навчання у закладі освіти, не гарантує його успішності в професійній діяльності. Освітня кваліфікація педагогічного працівника не є тотожною його професійній кваліфікації. Оцінка діяльності як самого педагога, так і інституцій, що забезпечують його підготовку, повинна формуватися з об'єктивних та експертних показників, отриманих з різних дже-

рел, зокрема, від основних заінтересованих сторін, представників громади та влади.

Програми підготовки педагогів містять складники психолого-педагогічної та практичної підготовки, а в багатьох випадках предметної спеціальності, включно з методикою викладання, використанням інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. На континуумі навчання педагогічного працівника впродовж життя виділяють три основні етапи: відправну формальну освіту; початок професійної діяльності – педагогічну інternатуру, яка повинна супроводжуватися комплексом спеціальних заходів сприяння входженню працівника в професію; безперервний професійний розвиток.

На особливу увагу заслуговують питання підготовки педагогів до роботи з особами з особливими потребами, що передбачають обізнаність з особливостями психофізичного розвитку таких осіб та володіння спеціальними методиками.

Загалом, підготовка педагогічного працівника має відповідати суспільним запитам, сформульованим у професійних стандартах та стандартах освіти, враховувати світові тенденції та рекомендації впливових міжнародних організацій щодо підготовки педагогів.

Загальновизнаними є такі перешкоди на шляху до створення якісної системи підготовки та професійного розвитку педагогів:

- розпорошення відповідальності між різними інституціями за різні етапи становлення й професійного розвитку педагога;
- проблеми поєднання в програмі підготовки опанування обраної предметної спеціальності з аспектами її викладання, а також урахування міждисциплінарних зв'язків;
- недостатня обізнаність педагога з методами дослідницької діяльності на рівні свого робочого місця або відсутність усвідомлення її необхідності;
- недостатня розвиненість системи розподілу специфічних ролей між членами педагогічного колективу.

Міжгалузевий характер педагогічної освіти обумовлює різні траєкторії набуття педагогічної професії.

Проблемою, яка потребує розв'язання, є дисбаланс між суспільним запитом на висококваліфікованих педагогічних працівників, перспективами розвитку суспільства, глобальними технологічними змінами та існуючою системою педагогічної освіти, а також

рівнем готовності/ спроможності сучасних педагогічних працівників до сприйняття та реалізації освітніх реформ в Україні.

Чинниками, що призвели до виникнення такого дисбалансу, є:

- незадовільний рівень оплати праці, зниження соціального статусу, можливостей і мотивації до діяльності та професійного розвитку педагогічних працівників;

- застарілі зміст, структура, стандарти та методики (технології) навчання в системі педагогічної освіти, які не забезпечують майбутнім педагогам можливості оволодіння компетентнісним підходом та сучасними ефективними інструментами педагогічної праці;

- недостатня ресурсна підтримка професійної діяльності педагогічних працівників, практично повна відсутність експериментально-лабораторної бази та обладнання, включаючи обладнання для робототехніки та 3D друку, недостатнє оснащення новітнім прикладним програмним забезпеченням (цифровими комплексами), сучасною комп'ютерною та мультимедійною технікою як для підготовки вчителів природничих та технічних спеціальностей, педагогів професійного навчання, так і для їх професійної діяльності;

- траєкторії, моделі та методики (технології) професійного розвитку педагогічних працівників, які зорієнтовані на формальне дотримання встановлених вимог, а не на особистісне та професійне зростання педагогічних працівників;

- невідповідні сучасним вимогам умови науково-педагогічної (педагогічної) діяльності та склад працівників закладів педагогічної освіти, які здебільшого не можуть забезпечити підготовку педагогічних працівників для роботи в умовах прискореної модернізації змісту освіти та методів навчання;

- відірваність від практичних освітянських потреб, недостатній рівень аналітичності, доказовості та доброчесності досліджень у галузі педагогічних наук, що ускладнює їх використання в якості наукової основи освітнього процесу;

- неефективність профорієнтаційної роботи, відсутність комплексу заходів професійного педагогічного та психологічного відбору майбутніх здобувачів педагогічного фаху;

- відсутність дієвої координації між закладами педагогічної освіти, місцевою владою та роботодавцями в частині змісту освітнього процесу та практичної підготовки здобувачів освіти;

- невідповідність ключових професійних компетентностей випускників закладів педагогічної освіти викликам цифрового суспільства.

Проявами проблеми є:

- погіршення якості освіти, яке зумовлене неспроможністю певної частини педагогічних працівників та здобувачів педагогічної освіти до опанування та практичного використання новітніх методик (технологій) навчання, виховання та розвитку;
- розмивання довіри суспільства до професійної спільноти педагогічних працівників як носіїв знань, культури та суспільних цінностей;
- внутрішня (в інші види професійної діяльності) та зовнішня (до інших країн) міграція значної частини перспективних педагогічних працівників;
- зниження суспільного престижу педагогічної праці та тенденція до позиціонування її другорядності у порівнянні з іншими видами розумової праці.

Метою Концепції розвитку педагогічної освіти (далі Концепція) є вдосконалення системи педагогічної освіти для створення бази підготовки педагогічних працівників нової генерації, створення умов для залучення до педагогічної діяльності фахівців інших професій та забезпечення умов для становлення і розвитку сучасних альтернативних моделей безперервного професійного та особистісного розвитку педагогів, які, у тому числі, стануть ключовою умовою впровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року.

Шляхи і способи розв'язання проблем

Розв'язання проблеми передбачається здійснити шляхом проведення комплексної реформи системи педагогічної освіти, безперервного професійного та особистісного розвитку педагогічних працівників, включаючи структуру, зміст, організацію та методики (технології) навчання, збільшення в освітніх програмах питомої ваги практичної підготовки.

Реформування педагогічної освіти передбачає дії за напрямками:

I. Розроблення сучасної моделі педагогічної професії в контексті потреб суспільства, перспектив розвитку національної економіки та глобальних технологічних змін.

II. Трансформація вищої та фахової передвищої освіти за педагогічними спеціальностями.

III. Визначення перспективних шляхів безперервного професійного розвитку та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

І. Розроблення сучасної моделі педагогічної професії в контексті потреб суспільства, перспектив розвитку національної економіки та глобальних технологічних змін

1.1. Особливий статус педагогічної професії

Професії педагогічних працівників у закладах освіти необхідно визнати регульованими на законодавчому рівні, виходячи з поєднання високої суспільної значущості й відповідальності та особливостей постійної зайнятості переважно в публічному секторі. Такий статус має передбачати баланс спеціальних вимог до підготовки, професійної діяльності та професійного вдосконалення педагогічних працівників і визначених законом гарантій, привілеїв та можливостей за професійною ознакою. Засади підготовки та професійного вдосконалення педагогічних працівників потребують законодавчого врегулювання і мають бути визначені через галузеву систему кваліфікацій. Зокрема, має бути визначене правомірне та об'єктивно обґрунтоване регулювання діяльності закладів вищої та фахової передвищої освіти в частині формування змісту освіти та організації освітнього процесу, а також додаткові вимоги до систем внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості педагогічної освіти щодо змісту, кадрового і матеріально-технічного забезпечення тощо.

Підготовка педагогічних працівників здійснюється за спеціальностями галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка" та іншими спеціальностями, якщо це передбачено відповідними освітніми програмами, що відповідають встановленим вимогам.

Заслужовують підтримки зусилля, спрямовані на підготовку педагогічних працівників за новими перспективними професіями, зокрема, "андрагог", "тьютор", "модератор", "фасилітатор", "менеджер електронного навчання", "асистент вчителя" тощо.

Формування нового бачення перспектив педагогічної професії, привабливості професійної кар'єри педагога, престижності здобуття педагогічної освіти в Україні потребує запровадження спеціальної моделі державної підтримки здобуття педагогічної освіти.

1.2. Створення галузевої системи кваліфікацій

Важливим системоутворювальним чинником реформи педагогічної освіти є формування галузевої системи кваліфікацій, що передбачає розроблення:

- галузевої рамки кваліфікацій;
- професійних стандартів;

- стандарту цифрової компетентності;
- кодексу етики педагогічного працівника;
- стандартів вищої та фахової передвищої освіти за спеціальностями галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка" на основі професійних стандартів, що мають містити спільну частину (у межах спеціальності та рівня освіти) щодо вимог до власне педагогічних компетентностей та вимог до атестації (сертифікації) здобувачів вищої освіти;
- особливих розділів стандартів вищої та фахової передвищої освіти за спеціальностями галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка" для регульованих професій, які визначають структуру освітніх програм, граничні співвідношення між циклами в них та вимоги до практичної підготовки;
- вимог до освітніх програм вищої та фахової передвищої освіти за спеціальністю іншої галузі знань (крім галузі 01 "Освіта/Педагогіка"), для яких можливе присвоєння професійної кваліфікації педагогічного працівника (визначаються в Порядку присвоєння професійної кваліфікації педагогічного працівника);
- вимог до програм педагогічної інтернатури ("входження" (допуску) до професійної діяльності) та до кваліфікаційних іспитів для присвоєння професійної кваліфікації педагогічного працівника закладом вищої чи післядипломної освіти або відповідним кваліфікаційним, центром після не менше ніж одного року роботи на посадах педагогічних працівників у системі загальної середньої освіти (відповідно до кваліфікаційних вимог до посади педагогічного працівника чи відповідного професійного стандарту з урахуванням спеціальності, предметної спеціальності), а також в дошкільній, позашкільній, професійній (професійно-технічній), фаховій передвищій освіти та спеціалізованій освіті відповідних рівнів.

1.3. Додаткові вимоги щодо забезпечення якості підготовки та професійного розвитку педагогічних працівників

Система внутрішнього забезпечення якості підготовки педагогічних працівників може додатково передбачати:

- оцінку здатності та здібності до педагогічної діяльності вступників на програми фахової передвищої освіти, початкового рівня (короткого циклу) та першого (бакалаврського) рівня вищої педагогічної освіти (психологічні тестування та/або інші способи підтвердження особистісних здатностей та здібностей до педагогічної діяльності);

- вимоги до викладачів, які здійснюють психолого-педагогічну та методичну підготовку здобувачів педагогічної освіти, забезпечують традиційні види підвищення кваліфікації педагогічних працівників, щодо досвіду практичної роботи в закладах дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), позашкільної освіти, та/або закладах спеціалізованої освіти відповідного рівня, та/або підготовки підручників та посібників з грифом МОН для системи загальної середньої освіти під час участі в підготовці здобувачів педагогічної освіти;

- долучення досвідчених педагогічних працівників із систем дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) освіти, спеціалізованої освіти відповідних рівнів до викладання окремих курсів чи проведення занять для майбутніх педагогів;

- поєднання навчання здобувачів вищої та фахової передвищої педагогічної освіти з педагогічною діяльністю у форматах волонтерства, практичної підготовки, стажування, дуальної форми здобуття освіти, роботи в канікулярний період, на неповний робочий день та/або тиждень тощо.

Додаткові вимоги до системи внутрішнього забезпечення якості підготовки педагогічних працівників встановлюються стандартами вищої освіти.

Система зовнішнього забезпечення якості підготовки та професійного розвитку педагогічних працівників повинна додатково передбачати залучення окремих досвідчених працівників закладів дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та/або позашкільної освіти (які не навчались та/або не працювали раніше в оцінюваному закладі) та/або професійних об'єднань педагогічних працівників та інших громадських об'єднань, що діють у сфері освіти до процедур акредитації освітніх програм та інституційної акредитації (інституційного аудиту) закладів освіти.

Додаткові вимоги до системи зовнішнього забезпечення якості підготовки педагогічних працівників встановлюються Положенням про акредитацію освітніх програм.

1.4. Педагогічна праця в суспільстві знань і технологій

Здобуття Україною гідного місця у міжнародному поділі праці в епоху знань та технологій можливе лише за умови підтримки, поваги та належної оцінки педагогічної праці. У сучасному суспільстві має заохочуватись як тривала професійна педа-

гогічна кар'єра, так і звернення до педагогічної праці на певних етапах особистісного та професійного зростання в інших сферах діяльності. Наявність досвіду професійної педагогічної діяльності з часом повинна стати перевагою для обіймання багатьох суспільно значущих посад у публічній сфері.

Важливим завданням держави є забезпечення притоку до сфер дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, спеціалізованої освіти відповідних рівнів та вищої педагогічної освіти осіб, які мають бажання і здатні до здійснення позитивних змін. Для цього держава сприяє диверсифікації шляхів доступу до педагогічної професії, забезпечуючи розмаїття моделей та програм формальної педагогічної освіти, а також впровадження механізмів визнання результатів неформальної та інформальної освіти закладами освіти та кваліфікаційними центрами.

1.5. Професійна орієнтація до здобуття педагогічної освіти

Формування якісного контингенту здобувачів педагогічної освіти потребує розгортання системи спеціальних заходів для професійної орієнтації молоді та популяризації педагогічної діяльності. До таких заходів може бути віднесено створення класів педагогічного профілю на рівні профільної середньої освіти, у тому числі на базі педагогічних коледжів, проведення конкурсів педагогічної майстерності для учнів загальноосвітніх навчальних закладів, молодіжних педагогічних фестивалів у канікулярний період тощо.

Для вступників на педагогічні спеціальності до закладів вищої освіти на основі повної загальної середньої освіти, яким, відповідно до Закону України "Про вищу освіту", надано право на першочергове зарахування до закладів вищої педагогічної освіти за державним (регіональним) замовленням, мають формуватися закриті (фіксовані) конкурсні пропозиції з урахуванням потреб систем освіти і можливостей закладів вищої освіти відповідного регіону.

II. Трансформація вищої та фахової перед вищої освіти за педагогічними спеціальностями

2.1. Головне завдання трансформації педагогічної освіти

Головним завданням трансформації педагогічної освіти є забезпечення її випереджувального розвитку. Відповідно до цього, рівень освіченості (включаючи усереднений рівень здобутої форма-

льної освіти) педагогічної спільноти повинен неперервно зростати за рахунок підвищення освітнього рівня молодих фахівців, а також особистісного розвитку педагогічних працівників. Усі здобувані освіти мають отримати доступ до найсучасніших знань, які можуть бути опановані ними на відповідних освітніх рівнях, та освітніх методик (технологій), що потребує невідкладної належної підготовки та вдосконалення педагогічних працівників. Педагогічним працівникам закладів освіти має надаватись моральне та матеріальне заохочення для підвищення їхнього освітнього рівня.

2.2. Ключові завдання різних рівнів педагогічної освіти

Завданням третього (освітньо-наукового чи освітньо-творчого) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка педагогів-дослідників (педагогів- виконавців у мистецькій освіті) для усіх складників освіти (дошкільна освіта, повна загальна середня освіта, позашкільна освіта, спеціалізована освіта, професійна (професійно-технічна) освіта, фахова передвища освіта, вища освіта, освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта), які здатні розв'язувати комплексні проблеми в галузі педагогічної та/або дослідницько- інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики. Педагоги- дослідники мають бути здатними здійснювати аналітичне осмислення стану та перспектив розвитку сфери освіти (відповідної спеціальності), створювати та впроваджувати новий зміст освіти та новітні методики (технології) навчання, поєднувати власну педагогічну (науково-педагогічну, мистецько-виконавську) діяльність на високому професійному рівні з поширенням нових знань і кращої практики в педагогічній спільноті, продовженням традицій національної мистецької виконавської школи. Особливим завданням третього (освітньо-наукового) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка наукових та науково-педагогічних працівників на рівні, що відповідає міжнародним, зокрема, європейським вимогам до докторів філософії/докторів мистецтва, які мають забезпечити якість вищої педагогічної освіти та наукових досліджень у сфері освіти.

Завданням другого (магістерського) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка висококваліфікованих педагогічних працівників для усіх складників освіти (дошкільна освіта, повна загальна середня освіта, позашкільна освіта, спеціалізована освіта, профе-

сійна (професійно-технічна) освіта, фахова передвища освіта, вища освіта, освіта дорослих, у тому числі, післядипломна освіта), які здатні розв'язувати складні задачі та проблеми навчання, виховання й розвитку, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій, характеризується невизначеністю умов і вимог. Педагогічні працівники зі ступенем магістра мають бути здатними брати участь у створенні та впровадженні нового змісту освіти та новітніх методик (технологій) навчання, поєднувати власну педагогічну (науково-педагогічну, мистецько-педагогічну) діяльність на високому професійному рівні з поширенням кращої практики, експертною діяльністю та наставництвом на основі власного педагогічного досвіду. Особливим завданням другого (магістерського) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка педагогічних працівників для забезпечення закладів, передусім, педагогічної, спеціалізованої освіти, фахової передвищої, післядипломної та профільної середньої освіти академічного і професійного спрямування. Особи, які здобули другий (магістерський) рівень і продемонстрували здатність до дослідницької роботи у галузі освіти, мають заохочуватись до здобуття третього (освітньо-наукового чи освітньо-творчого) рівня вищої педагогічної освіти. Переваги при вступі на програми другого (магістерського) рівня вищої освіти повинні надаватись особам, які здобули практичний досвід педагогічної роботи в закладі освіти не менше двох років після отримання диплома бакалавра.

Завданням першого (бакалаврського) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка кваліфікованих педагогічних працівників для дошкільної освіти, початкової та базової середньої освіти, позашкільної освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, спеціалізованої початкової мистецької освіти, які здатні вирішувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми навчання, виховання та розвитку (у тому числі, такі, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов), що передбачає застосування певних теорій та методів відповідних наук. Особливим завданням першого (бакалаврського) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка педагогічних працівників для забезпечення потреб базової середньої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти та спеціалізованої початкової мистецької освіти. Особи з першим (бакалаврським) рівнем вищої педагогічної освіти мають заохочу-

ватись до здобуття другого (магістерського) рівня вищої педагогічної освіти, передусім у межах системи безперервного професійного розвитку з відривом або без відриву від професійної діяльності (зокрема, шляхом неформальної освіти та визнання надбаних результатів навчання в системі формальної освіти).

Завданням початкового рівня (короткого циклу) вищої педагогічної освіти є підготовка кваліфікованих педагогічних працівників для дошкільної освіти, початкової середньої освіти, базової середньої освіти (за предметними спеціальностями: образотворче мистецтво, трудове навчання та технології, музичне мистецтво, фізична культура) та позашкільної освіти, початкової мистецької освіти, майстрів виробничого навчання для професійної (професійно-технічної) освіти, які здатні вирішувати складні спеціалізовані задачі та деякі практичні проблеми навчання та виховання (у тому числі, такі, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов), що передбачає застосування положень і методів відповідних наук, нести відповідальність за результати своєї діяльності та контролювати інших осіб у певних ситуаціях; цей рівень може виступати в якості проміжного ступеня освіти в підготовці педагогічних працівників для інших складників освіти. Особливим завданням початкового рівня (короткого циклу) вищої педагогічної освіти є підготовка педагогічних працівників для дошкільної, початкової середньої освіти та позашкільної освіти, початкової мистецької освіти, майстрів виробничого навчання для професійної (професійно-технічної) освіти. Початковий рівень (короткий цикл) вищої педагогічної освіти не може розглядатись як завершальний, а відповідним педагогічним працівникам надається можливість професійного вдосконалення шляхом здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої педагогічної освіти.

Завданням фахової передвищої педагогічної освіти є підготовка кваліфікованих педагогічних працівників для дошкільної освіти, початкової середньої освіти, початкової мистецької освіти, а також вихователів, майстрів виробничого навчання для професійної (професійно-технічної) освіти та асистентів вчителя для різних рівнів освіти на основі базової та профільної середньої освіти, які здатні самостійно виконувати спеціалізовані завдання навчання та виховання, нести відповідальність за ре-

зультати своєї діяльності та здійснювати контроль за здобувачами освіти. Фахова передвища педагогічна освіта може розглядатись лише як проміжний етап професійної підготовки та розвитку педагогічного працівника, який передбачає надалі здобуття початкового рівня (короткого циклу) або першого (бакалаврського) рівня вищої педагогічної освіти.

Загалом, ступенева підготовка педагогічних працівників забезпечує педагогічними кадрами заклади освіти відповідних рівнів.

У закладах загальної середньої освіти (на рівні профільної середньої освіти) та закладах фахової передвищої освіти на посадах вчителів та викладачів, відповідно, можуть працювати особи з освітою не нижче другого (магістерського) рівня вищої освіти (у класах, де такі предмети не є профільними, викладання мистецьких дисциплін, трудового навчання та технологій, фізичної культури та захисту Вітчизни, можуть здійснювати особи з освітою не нижче першого (бакалаврського) рівня вищої освіти).

У системі базової середньої освіти та професійної (професійно-технічної) освіти на посадах педагогічних працівників можуть працювати особи з освітою не нижче першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (крім вихователів та асистентів вчителя, майстрів виробничого навчання, викладачів (майстрів) народної творчості).

У системі початкової середньої освіти, позашкільної освіти та професійної (професійно-технічної) освіти першого-другого ступеня на посадах педагогічних працівників можуть працювати особи з освітою не нижче початкового рівня (короткого циклу) вищої освіти (крім вихователів, асистентів вчителя, майстрів виробничого навчання, викладачів (майстрів) народної творчості) та/або особи з фаховою передвищою освітою за умови поєднання практичної педагогічної діяльності зі здобуттям початкового рівня (короткого циклу) вищої освіти.

У системі дошкільної освіти, початкової мистецької освіти, а також на посадах вихователів, асистентів вчителя, майстрів виробничого навчання, викладачів (майстрів) народної творчості у системі початкової середньої освіти, позашкільної освіти та професійної (професійно-технічної) освіти першого-другого ступеня на посадах вихователів та асистентів вчителя, майстрів виробничого навчання у системі базової середньої освіти та

професійно-технічної освіти третього ступеня можуть працювати особи з фаховою передвищою освітою.

Ці вимоги не поширюються на здобувачів освіти, які поєднують практичну педагогічну діяльність зі здобуттям відповідної освіти. Зокрема, особи з фаховою передвищою педагогічною освітою можуть працювати на посадах учителів у системі початкової середньої освіти за умов одночасного здобуття початкового рівня (короткого циклу) або першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

2.3. Педагогічна освіта в розрізі закладів освіти

Програми третього (освітньо-наукового чи освітньо-творчого), другого (магістерського) та першого (бакалаврського) рівня можуть реалізовуватись у педагогічних, класичних, технічних, мистецьких, інших профільних та багатопрофільних закладах вищої освіти усіх форм власності. Заслугує підтримки відновлення та розвитку програм педагогічної освіти в класичних університетах. Позитивним є розширення участі в підготовці педагогів у технічних, аграрних та інших закладах вищої освіти з урахуванням їх профільності (передусім за спеціальністю 015 "Професійна освіта"). Заклади післядипломної педагогічної освіти можуть брати участь у реалізації таких освітніх програм при наявності відповідної ліцензії, зокрема, в разі інтеграції до структури університетів. Важливим чинником підвищення якості вищої педагогічної освіти є конкуренція освітніх програм державних та комунальних закладів вищої освіти в умовах адресного розміщення державного (регіонального) замовлення, а також включення до мережі підготовки педагогічних працівників приватних закладів вищої освіти (включаючи доступ до державного замовлення на умовах широкого конкурсу). Регулювання широкого конкурсу з педагогічних спеціальностей має здійснюватися з урахуванням потреб регіонів у підготовці фахівців відповідного профілю. При формуванні, потужних регіональних університетів необхідно розглядати перспективи об'єднання в їх структурі всіх закладів вищої, фахової передвищої та післядипломної педагогічної освіти відповідного регіону, а також долучення закладів освіти різних рівнів в якості бази для проведення наукових досліджень, поширення кращого досвіду та практики студентів.

Програми початкового рівня (короткого циклу) вищої та фахової передвищої педагогічної освіти реалізуються в спеціалізованих

підрозділах університетів, академій та інститутів, у спеціалізованих педагогічних коледжах або педагогічних підрозділах у складі багатопрофільних (як у системі вищої, так і фахової передвищої освіти за наявності відповідних ліцензій). Реалізація програм підготовки початкового рівня (короткого циклу) вищої педагогічної освіти може здійснюватись у співпраці університетів та коледжів, які спільними зусиллями забезпечують якість вищої освіти та її наближеність до місць проживання відповідної категорії здобувачів освіти. При таких коледжах у системі фахової передвищої освіти можуть створюватися класи профільної старшої школи, зокрема, професійного педагогічного профілю (з підгрупами різного предметного спрямування). Крім того, освітній ступінь молодшого бакалавра може бути присуджений здобувачу освітнього ступеня бакалавра після успішного виконання частини освітньо-професійної програми в обсязі 120–150 кредитів та складання атестаційного іспиту.

2.4. Педагогічна освіта в розрізі спеціальностей, предметних спеціальностей, спеціалізацій та додаткових спеціалізацій

Заклади вищої освіти можуть самостійно визначати предметні спеціальності, спеціалізації та додаткові спеціалізації і реалізувати їх у межах освітніх програм відповідного рівня. Міністерство освіти і науки України встановлює правила сполучення (поєднання) спеціальностей, предметних спеціальностей та спеціалізацій в освітніх програмах та визначає предметні спеціальності, за якими надається державна підтримка.

Освітні програми здобуття вищої освіти за спеціальностями 012 "Дошкільна освіта", 013 "Початкова освіта", 016 "Спеціальна освіта" можуть передбачати підготовку з другої спеціальності (012 "Дошкільна освіта", 013 "Початкова освіта", 014 "Середня освіта" (Музичне мистецтво, Образотворче мистецтво, Фізичне виховання, Інформатика), 024 "Хореографія", 053 "Психологія" або 231 "Соціальна робота") або додаткової спеціалізації для здобуття відповідної професійної педагогічної кваліфікації.

Правила сполучення (поєднання) спеціальностей та спеціалізацій в освітніх програмах підготовки педагогічних працівників для закладів спеціалізованої освіти визначаються відповідним центральним органом виконавчої влади за погодженням з Міністерством освіти і науки України.

Державна підтримка (державне замовлення, регіональне замовлення тощо) може надаватись закладам вищої освіти, які здійснюють підготовку за спеціальністю 014 "Середня освіта" на першому і другому рівнях вищої освіти, не менше, ніж за двома предметними спеціальностями. У сполученні предметних спеціальностей пріоритет надається здобуттю більш широкого спектру компетентностей порівняно з іншими галузями освіти, де перевага надається поглибленому засвоєнню спеціалізованих компетентностей. Заклади вищої освіти вільні у виборі другої предметної спеціальності. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності повинні містити окремі роз'яснення щодо особливостей ліцензування спеціальності 014 "Середня освіта" як міжгалузевої у частині вимог до складу проектної групи та групи забезпечення, враховуючи загальний для всіх предметних спеціальностей характер складової психолого-педагогічної підготовки. Замість другої предметної спеціальності може здійснюватися підготовка зі спеціальностей 013 "Початкова освіта", 024 "Хореографія", 053 "Психологія" або 231 "Соціальна робота". Крім того, у межах освітньої програми може здобуватись кваліфікація для викладання інтегрованого курсу (на основі включених до програми предметів) та/або додаткова спеціалізація.

Вища освіта за спеціальністю 015 "Професійна освіта" може здобуватись за двома спеціалізаціями. Замість другої спеціалізації може здійснюватися підготовка за спеціальностями 014.10 "Середня освіта (Трудове навчання та технології)", 231 "Соціальна робота" або додатковою спеціалізацією.

2.5. Розширення практичної підготовки, присвоєння професійної кваліфікації педагогічного працівника

Обов'язковою складовою освітнього процесу підготовки здобувача вищої або фахової передвищої освіти до педагогічної професії є безперервна педагогічна практика. Для виконання цього ключового завдання обсяг практичної підготовки має складати не менше 30 кредитів ЄКТС у межах обов'язкової частини бакалаврських програм (починаючи з першого року навчання, у різних закладах освіти і різних класах (курсах)) і не менше 30 кредитів (включно з магістерським дослідженням) у межах обов'язкової частини магістерських програм (у різних закладах освіти і різних класах (курсах)). У разі реалізації освітніх програм за дуальною формою здо-

буття освіти обсяг практичної підготовки може бути збільшено за рахунок поєднання теоретичного навчання та практичної роботи, починаючи й другого-третього курсу бакалаврату. Практична педагогічна діяльність здобувача вищої або фахової передвищої педагогічної освіти під час навчання може бути врахована як практична підготовка. Не менше половини обсягу практичної підготовки має бути відведено для проходження виробничої практики із самостійним виконанням професійних завдань.

Особі, яка успішно завершила навчання за спеціальностями галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка" або за іншою спеціальністю з дотриманням вимог до освітніх програм вищої та фахової передвищої освіти за спеціальністю іншої галузі знань (крім галузі 01 "Освіта/педагогіка"), для яких можливе присвоєння професійної кваліфікації педагогічного працівника, така професійна кваліфікація присвоюється закладом вищої, фахової передвищої освіти. Присвоєння професійної кваліфікації педагогічного працівника має проводитись із урахуванням результатів єдиного державного кваліфікаційного іспиту з психолого-педагогічної підготовки, предметної спеціальності (за наявності) та методики викладання на завершальній стадії навчання на відповідному освітньому рівні.

2.6. Професійні права педагогічних працівників та педагогічна інтернатура

Наявність певного рівня освіти та професійної кваліфікації педагогічного працівника є підставою для прийняття такої особи на відповідну посаду на постійну роботу.

Особи, які після завершення навчання вперше обійняли посаду педагогічного працівника, мають пройти однорічну педагогічну інтернатуру в статусі педагога-стажиста. У цей період вони мають отримати досвідченого наставника такої самої або спорідненої спеціальності (предметної спеціальності або спеціалізації) з того самого або іншого закладу освіти. Програма наставництва розробляється наставником спільно з педагогом-стажистом, передбачаючи різні форми професійного розвитку (зокрема, взаємне відвідування уроків, опрацювання відповідної літератури тощо) із залученням науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

Особі, яка успішно завершила період педагогічної інтернатури у закладі дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) освіти, спеціалізованої, фахової

передвищої освіти, відповідним закладом видається сертифікат установленого зразка. Сертифікат про успішне завершення періоду педагогічної інтернатури є необхідною умовою для просування особи формальними етапами професійного розвитку (у вигляді кваліфікаційних категорій, звань, посад тощо),

2.7. Особливості організації підготовки за спеціальностями галузі 01 "Освіта/Педагогіка" після визнання регульованих професій

Після законодавчого визнання педагогічних професій регульованими (в усіх або частині закладів вищої освіти) може бути впроваджений особливий порядок ступеневої підготовки фахівців. Вступники на основі повної загальної середньої освіти або фахової передвищої освіти зможуть вступати для здобуття ступеня молодшого бакалавра на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти (в обсязі 120 кредитів ЄКТС на основі повної загальної середньої освіти) за умови успішного проходження зовнішнього незалежного оцінювання. В освітніх програмах підготовки молодших бакалаврів має бути забезпечена фундаментальна підготовка за спеціальністю, зокрема, в межах спеціальності 014 "Середня освіта" за освітніми галузями ("Мови і літератури", "Суспільствознавство", "Мистецтво", "Математика", "Природознавство", "Технології", "Здоров'я і фізична культура") та пропедевтична психолого-педагогічна підготовка.

Після здобуття ступеня молодшого бакалавра здобувачі вищої педагогічної освіти зможуть продовжити навчання на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти (в обсязі 120 кредитів ЄКТС на основі молодшого бакалавра) і на другому (магістерському) рівні вищої освіти (в обсязі до 120 кредитів ЄКТС на основі бакалавра). У деяких випадках може використовуватись альтернативна наскрізна програма підготовки магістрів (180–210 кредитів ЄКТС на основі молодшого бакалавра).

2.8. Вимоги до освітніх програм підготовки педагогічних працівників, необхідні для впровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа"

Модернізація освітніх програм має передбачати, зокрема:

- впровадження компетентнісного, особистісно-орієнтованого підходу в педагогічній освіті, забезпечення формування

загальних (універсальних, ключових тощо) компетентностей, набуття педагогічними працівниками вмінь та досвіду формування компетентностей в учнів, опанування педагогічних технологій, в тому числі, з використанням елементів інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, посилення практичної складової педагогічної освіти, максимальне наближення психолого-педагогічної та методичної підготовки до умов практичної фахової діяльності, запровадження принципу дитиноцентризму та педагогіки партнерства, що ґрунтується на співпраці учня, вчителя, батьків і громадськості з урахуванням принципів інклюзивної освіти;

- набуття навичок дослідницької діяльності на майбутній посаді;
- набуття необхідних компетентностей та досвіду роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного та спеціального навчання;
- формування менеджерських (управлінських) навичок із широким використанням інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій для ефективної діяльності в умовах реальної автономії закладів освіти;
- забезпечення практичної підготовки шляхом неперервної педагогічної практики студентів на базі закладів дошкільної, загальноосвітньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) освіти;
- сприяння формуванню соціально зрілої особистості педагогічного працівника, прийняттю цінностей громадянського (відкритого демократичного) суспільства, поваги до держави та її правової системи, усвідомлення обов'язку захисту України, національної ідентичності та толерування полікультурності, готовності до трансляції цих якостей учням; прищеплення інноваційності як способу мислення та ключового інструменту лідерства в умовах державно-громадського партнерства, сприйняття глобалізації освітніх процесів та конкурентності як обов'язкових умов розвитку системи педагогічної освіти.

[Джерело: Наказ Міністерства освіти і науки України № 776 від 16.07.2018 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

ЕТИЧНИЙ КОДЕКС УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ

(Ухвалений на конференції трудового колективу
КНУ імені Тараса Шевченка. Протокол №2 від 27.12.2017 р.)

3. Етичні норми діяльності членів університетської спільноти

3.1. Етичні норми діяльності професорсько-викладацького складу та наукових працівників і докторантів

Визначальний статус професорсько-викладацького складу в університетському просторі зумовлює характер його діяльності, кожен напрям якої має моральну вагу.

Професорсько-викладацький склад, наукові працівники та докторанти повинні дотримуватися етичних норм діяльності

як викладачі:

- здобувати, примножувати, зберігати і поширювати наукові знання;
- розвивати й удосконалювати свою освітню майстерність;
- всебічно сприяти розвитку та чистоті української мови, забезпечувати її функціонування в освітньому процесі, в науковій діяльності, в усіх сферах життя Університету;
- власним прикладом сприяти формуванню академічної культури студентів;
- сумлінно виконувати обов'язки викладача, науковця та наставника;
- бути чесними та об'єктивними в оцінюванні знань і досягнень студентів;
- дотримуватися правил етичної поведінки з колегами і студентами;
- не допускати будь-якої дискримінації членів університетської спільноти;
- не допускати публічного коментування чи заочного обговорення приватного життя або особистих якостей студентів, викладачів, адміністрації чи інших співробітників;
- дбати про патріотичне, правове, екологічне та культурно-естетичне виховання студентів; мотивувати студентів до навчання;
- визнавати пріоритетність роботи в Університеті перед іншими видами фахової діяльності поза межами Університету;

як науковці:

- обстоювати інтелектуальну чесність та нетерпимість до порушення принципів академічної доброчесності;
- дбати про особисту та університетську наукову репутацію; підвищувати наукову компетентність;
- розвивати українську наукову й фахову термінологію, уникати надмірного вживання іншомовних назв;
- нести моральну відповідальність за вибір тем, методів дослідження, за перебіг дослідницької роботи та за її результати;
- бережливо й обачно ставитися до довілля, своїми діями чи бездіяльністю не допускати завдання шкоди екології;
- відкрито й об'єктивно висловлюватися про наукові чи етичні проблеми, пов'язані з дослідницькими проектами та їх упровадженням;

як колеги:

- дотримуватися правил етичної поведінки;
- бути об'єктивними у професійному оцінюванні колег;
- поважати особистісний простір колег;
- допомагати іншим членам університетської спільноти у скрутних життєвих обставинах.

Члени університетської спільноти повинні бути патріотами Університету, обстоювати його честь і гідність, підтримувати та примножувати його традиції. Виступаючи в публічному просторі як приватні особи, бути чесними й виваженими та усвідомлювати відповідальність, що громадськість може формувати думку про Університет зі слів, оцінок і вчинків його представників.

4. Неприпустимість порушення етичних принципів і норм членами університетської спільноти

4.1. Порушенням є недотримання академічної свободи та доброчесності, зокрема:

- свідоме поширення хибної чи упередженої інформації щодо наукових досліджень;
- спотворення дослідницьких даних;
- використання наукових та навчально-освітніх матеріалів з недоброчесною метою;

- штучне обмеження академічної свободи членів університетської спільноти;
- використання даних чужих досліджень, методів, гіпотезі положень інших учених, чужих текстів (повністю або частково) без належного зазначення автора та джерела;
- внесення до списку авторів наукової чи навчально-методичної праці прізвищ осіб, які безпосередньо не брали участі в одержанні результатів;
- підроблювання або спотворення даних чи цитат у будь-якій сфері академічної діяльності, підроблювання підписів у документах, зокрема у звітах, угодах, залікових книжках, заявах тощо;
- підготовка на замовлення і/чи продаж академічних текстів (контрольних, курсових, кваліфікаційних робіт, дисертацій і навчальної літератури);
- привласнення академічних текстів, виконаних іншими особами на замовлення.

4.2. У взаємодії з членами університетської спільноти неприпустимі:

- наклеп, зловмисне завдання шкоди репутації членів університетської спільноти;
- свідоме невиконання посадових обов'язків, прихована протидія виконанню посадових обов'язків іншими членами університетської спільноти;
- невинуваті дії, які завдають шкоди іншим членам університетської спільноти чи майну Університету та перешкоджають здійсненню навчального процесу, проведенню наукових досліджень;
- дискримінація членів університетської спільноти за віком, громадянством, місцем проживання, статтю, кольором шкіри, соціальним і майновим станом, національністю, мовою, походженням, фаховою належністю, станом здоров'я, віровизнанням та іншими особливостями;
- насильство, агресія, сексуальні домагання.

4.3. Дії, які завдають шкоди репутації Університету:

- отримання чи пропонування незаконної винагороди або матеріальної вигоди за надання переваг у навчанні, наукових дослідженнях, посадовому просуванні тощо;
- вживання в університетському просторі ненормативної лексики, інші порушення загальноновизнаних норм поведінки;

- використання без відповідного дозволу університетської символіки в приватних чи публічних заходах, що не пов'язані з діяльністю Університету, з метою отримання матеріальної або нематеріальної вигоди;

- оприлюднення в засобах масової інформації та в соціальних мережах неперевіреної, неточної або неправдивої інформації особистого чи академічного характеру про Університет та членів його спільноти.

5. Дотримання Кодексу членами університетської спільноти

Члени університетської спільноти зобов'язані визнавати принципи та норми Етичного кодексу і в своїй діяльності неухильно його дотримуватися. Це зобов'язання засвідчується особисто при зарахуванні на посаду чи вступі на навчання.

Незнання або нерозуміння принципів і норм Кодексу не є виправданням неетичної поведінки представника університетської спільноти.

[Джерело: Етичний кодекс університетської спільноти. (Ухвалений на конференції трудового колективу КНУ імені Тараса Шевченка. Протокол №2 від 27.12.2017 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univ.kiev.ua].

КОМЕНСКИЙ Я. А. Всеобщего совета об исправлении дел человеческих

(Ч.IV. Пампедия. Гл. XIII "Школа зрелости, к которой относятся искусства благой жизни и успешной деятельности или жизненная практика")

Определение: Зрелым называется человек, достигший предела роста и сил, способный к ведению дел и уже начинающий на деле тот образ жизни, к которому готовился.

1. Вся жизнь – школа, как мы видели в предшествующих главах. Значит её средняя часть, время полной силы, – тоже школа, и даже в высшей степени, потому что предшествующие возрасты и школы (младенчества, детства и т. д.) были лишь ступенями по пути сюда; не двигаясь теперь вперёд значило бы отступать, тем

более, что остаётся лишь многому научиться, причём непросто играми упражнением, а уже серьёзным делам.

2. Многому могли научить прилежного ученика низшие школы, которые он до сих пор прошёл, но ни одна больше, чем эта, в которую он вступает, – школа серьёзного ведения дел и разнообразного общения с людьми в течение всей остальной жизни.

6. Цель этой школы – благоразумное и искусное управление жизнью и всеми нашими действиям и претерпеваниями (это особенно касается деятельной любви) и забота о том, чтобы из приобретённых в юные годы знаний, нравов и благочестия ничто не растерялось, будучи перенесено в дела жизни и её тревожения, а, наоборот, всё именно теперь нашло своё настоящее применение.

7. Средства. Три книги божии, к непосредственному прочтению которых мы теперь переходим: зрелые мужи оставляют всевозможные ребяческие пособия и Введения. Загруженные делами люди имеют отныне время лишь для Бога и своего призвания. Из встречающих авторов – только самые лучшие.

8. Способ. Всё делать всерьёз, то есть на практике и для пользы. О Плинии говорили: "Он учитывал всё, что прочитывал. Постарайся же, чтобы о тебе, зрелом муже можно было сказать: всё, что он читал, говорил, делал, обращалось на пользу жизни".

9. Классов, или, вернее, ступеней здесь три: (1) вступающие в зрелый возраст, или начинающие своё жизненное дело; (2) продолжающие дело своей жизни; (3) ведущие своё жизненное дело к завершению.

10. Методом пусть будут здесь [внутренние монологи], чтобы всякий просвещённый человек рассуждал сам с собою, излагая перед самим собой всевозможные случаи и вынося решения.

Размышления, пригодные во всех классах школы зрелости:

(I) Жизнь – школа. Следовательно, не надо отбрасывать книги, как многие делают, но именно теперь пора по-настоящему и с пользой их применять. Школа требует образцов, наставлений и упражнений. Поскольку зрелый возраст тоже школа, взрослые люди тоже должны (1) изучать историю, чтобы почерпнуть в ней примеры; (2) искать в учёных книгах общезначимое знание; (3) упражнять себя в непрестанной деятельности. Поскольку же к школьным упражнениям относится и состязание (которое именуется соревнованием, если оно молчаливое), то надо поду-

мать о том, как в благородном соревновании люди могли бы подружески побуждать себя к добру. Разумеется, школа зрелости свободна и не привязана к книгам и учителям; но так как для каждого само его призвание будет школой, окажется необходимым, чтобы всякий сам для себя и для своих близких был и учителем, и книгой, и школой, сам подавал себе и своим ближним примеры, предлагал наставления и упражнения.

(II) Жизнь – призвание. Следовательно, при вступлении в эту школу надо избрать определённый род жизни, в котором, служа Богу и человеческому обществу с пользой и по возможности с удовольствием, ты провёл бы все дни своего земного бытия.

(III) Жизнь – труд.

(IV) Жизнь – путь, а именно к старости, к смерти, а за ней к вечности. Стало быть, надо готовить опору для старости.

[Джерело: Коменский Я. А. Всеобщего совета об исправлении дел человеческих. Ч. IV. Пампедия. Гл. XIII "Школа зрелости, к которой относятся искусства благой жизни и успешной деятельности или жизненная практика". С. 132–133].

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ОСВІТИ

Гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008

(Статті "Професійна компетентність", "Професійна мобільність",
"Професійна перепідготовка", "Професійний розвиток",
"Діагностика якості професійної діяльності")

Професійна компетентність – (лат. professio – офіційно оголошене заняття; competo – досягати, відповідати, підходити) – інтегративна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду професійної діяльності, а також моральну позицію фахівця. Компетентність – це сукупність знань і вмінь, необхідних фахівцю для здійснення необхідної професійної діяльності: уміння аналізувати і прогнозувати результати праці, використовувати сучасну інформацію щодо певної галузі виробництва.

Компетентність фахівця включає професійні знання, уміння і навички, досвід роботи в певній виробничій галузі виробництва,

соціально-комунікативні й індивідуальні здібності особистості, що забезпечують самостійність у здійсненні професійної діяльності.

Поняття "компетентність" застосовується стосовно різних категорій фахівців, характер праці яких пов'язаний з прийняттям відповідних рішень, тобто тих, які уповноважені вирішувати (це управлінці, і експерти, і діагности), це фахівці з ґрунтовними глибокими знаннями в певній галузі (вчені, викладачі, мистецтвознавці). Водночас відносно деяких фахівців термін "компетентність" не вживається, якщо їх вважають спеціалістами високої кваліфікації й називають професіоналами, майстрами (пілот, диригент, хірург, художник). За рівнем професіоналізму фахівці цієї категорії не поступаються тим, яких називають компетентними.

Критерієм професійної компетентності є суспільне значення результатів праці фахівця, його авторитет у конкретній галузі знань (діяльності). Професійна компетентність фахівця виявляється в підготовленості до здійснення такої діяльності: аналіз результатів праці й технологічних процесів; аналіз професійних ситуацій і проблем; аналіз технічної документації завдань діяльності; організація праці; дотримання технічних і технологічних вимог виробництва; координація різних видів професійної діяльності; володіння професійно важливою інформацією стосовно об'єкта діяльності; прогнозування типових і нетипових виробничих ситуацій; забезпечення безпечних умов праці; оволодіння додатковими кваліфікаціями і професіями; забезпечення високого рівня культури праці; дотримання правил експлуатації галузевого устаткування; своєчасне усунення технічних і технологічних порушень; дотримання рекомендацій, норм і вимог щодо фізіологічних, економічних, екологічних і ергономічних чинників.

Професійна компетентність передбачає сформованість умінь розмірковувати та оцінювати професійні ситуації й проблеми; творчий характер мислення; виявлення ініціативи у виконанні виробничих завдань; усвідомлене розуміння особистої відповідальності за результати праці; здатність до управління виробничим колективом; прийняття раціональних рішень у вирішенні конкретних завдань і проблем. (В.Т. Лозовецька)

[Джерело: Енциклопедія освіти/ гол. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 722–723].

Професійна мобільність – одна із форм соціальної мобільності, що являє собою процес зміни робітниками місця праці. Місце в суспільній організації праці й характер праці – найважливіші ознаки соціального становища робітника. Професійна мобільність є основою соціальної мобільності, впливає на зміни соціальної структури суспільства і враховує її закономірності. В основу професійної мобільності покладено закони розподілу і зміни праці, відновлення робочої сили, підвищення потреб, а також такі закономірності групової та суспільної свідомості, як норми і цінності, мотиви поведінки і потреби. Дії законів і закономірностей виявляються у змінах, що відбуваються в суспільному виробництві, вимогах до якості робітників, у змінах соціальних умов життя, структури потреби і мотивів поведінки робітників. Безперервно змінюються як характеристики окремого робітника і трудових ресурсів загалом, так і параметри системи місць застосування праці. Це порушує відповідність між робітником і робочим місцем, створює передумови переміщень – професійну мобільність. Чим вище спроможність робітника адаптуватися до змін, які відбуваються в економіці, техніці, технологіях тощо, тим вищою є його професійна мобільність. Її роль у суспільстві зумовлена двома основними її функціями: економічною і соціальною. Економічна функція професійної мобільності сприяє забезпеченню економіки робочою силою і підвищенню ефективності виробництва. Соціальна функція реалізується через удосконалення соціальної структури суспільства, створення умов для розвитку особистості робітника, повнішого задоволення потреб робітників у трудовій сфері (В. М. Аніщенко).

[Джерело: Енциклопедія освіти/ гол. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 725].

Професійна перепідготовка – специфічна форма післядипломної освіти, спрямована на здобуття іншої спеціальності при збереженні попереднього освітньо-кваліфікаційного рівня. Перепідготовка молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста, магістра здійснюється відповідно до інтегрованих програм підготовки молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів, магістрів, але за іншою спеціальністю.

Професійна перепідготовка враховує зміни в розвитку виробничих сил, у перебудові соціально-економічного та соціально-

політичного устрою суспільства. Професійна перепідготовка базується на знаннях, уміннях, навичках, опанованих кадрами при навчанні за попереднім фахом і на досвіді їхньої практичної діяльності. Перепідготовка за програмами нижчого кваліфікаційного рівня вважається недоцільною.

Становлення системи перепідготовки кадрів в Україні пов'язано з початком перебудови радянського суспільства, зокрема системи освіти, у 80-ті рр. минулого століття.

06.12.88 ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР приймає рішення "Про перебудову системи підвищення кваліфікації і перепідготовку керівних працівників і спеціалістів народного господарства". Відповідно до державних і партійних вимог 24.04.88 колегія Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти УРСР ухвалює рішення, в якому пропонує:

- 1) створити спец факультети з перепідготовки кадрів і розширити перелік спеціальностей в діючих закладах післядипломної освіти;

- 2) поступово перевести діяльність навчальних закладів з підвищення кваліфікації та перепідготовки на принципи госпрозрахунку;

- 3) головними центрами з перепідготовки кадрів у системі Мінвузу України призначити Київський державний університет, Київський політехнічний інститут, Київський інститут народного господарства.

Бюро Ради Міністрів СРСР із соціального розвитку затверджує 01.10.88 Типове положення про навчальні заклади (підрозділи) системи підвищення кваліфікації й перепідготовки керівних працівників і спеціалістів народного господарства, в якому були закладені основні завдання перепідготовки кадрів.

Найважливішою основою перепідготовки кадрів за сучасних умов є прогресивні технології, які стимулюють зацікавлене ставлення слухачів (студентів) до теоретичних знань і передового досвіду, відбивають у раціональних формах і методах навчання цілісний і загальний зміст професійної діяльності, сприяють засвоєнню ефективних способів вирішення фахових проблем. Перепідготовка спрямована на оптимальну реалізацію здібностей, бажань, нахилів, накопиченого досвіду роботи кадрів з урахування сучасних потреб у фахівцях.

Мета, зміст, форми і методи перепідготовки визначаються відповідними галузевими стандартами вищої освіти України – освіт-

ньо-професійними програмами(ОПП) та освітньо-кваліфікаційними характеристиками (ОКХ).

Основними завданнями професійної перепідготовки сьогодні є:

- приведення обсягів і змісту перепідготовки у відповідність до поточних і перспективних потреб держави;
- формування змісту навчання відповідно до варіативних частин ОПП та ОКХ, виходячи із цільового спрямування, посадових обов'язків фахівців, попередньо здобутої ними освіти, досвіду діяльності, індивідуальних інтересів і потреб громадян;
- застосування сучасних навчальних технологій, що передбачають диференціацію, індивідуалізацію, запровадження дистанційної, очно-заочної та екстернатної форм навчання;
- запровадження модульної системи навчання з урахуванням індивідуального підходу до кожної особи та за потребою.

Замовниками перепідготовки кадрів є суб'єкти господарювання поза залежністю від форм власності, державна служба зайнятості населення та окремі громадяни України за їхнім власним бажанням.

Виконавцями професійної перепідготовки кадрів є ВНЗ, які мають державну ліцензію на даний вид освітнянської діяльності та пройшли державну акредитацію.

Особи, які успішно пройшли державну атестацію на здобуття освіти відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, отримують документ про вищу освіту державного зразка(А. О. Чаусов).

[Джерело: Енциклопедія освіти /гол. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 728].

Професійний розвиток – процес формування суб'єкта професійної діяльності, тобто системи певних властивостей в умовах неперервної професійної освіти, самовиховання та здійснення професійної діяльності. У процесі професійного розвитку особистість оволодіває системою професійно важливих якостей, до якої входять комунікативні, мотиваційні, характерологічні, рефлексивні, освітні, інтелектуальні, психофізіологічні властивості людини. У ході професійного розвитку формуються світоглядні, етичні якості, спеціальні наукові, технічні, технологічні знання, уміння, навички, здібності особистості фахівця. Можна виокремити кілька етапів і результатів професійного розвитку

або професіогенезу особистості: професійне самовизначення і вибір професії, професійна підготовка і формування особистісної готовності оволодіння професією, професійна освіченість, компетентність, майстерність, культура фахівця. Професійний розвиток здійснюється в суспільстві в умовах неперервної професійної освіти, яка охоплює допрофільне і профільне навчання в загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих і післядипломних навчальних закладах, і в умовах виробництва. Водночас професійний розвиток відбувається в процесі професійного навчання і самовиховання, професійної самопідготовки особистості. Найважливішою умовою професійного розвитку є включення людини на кожному із зазначених етапів до трудової, професійної діяльності, опанування такими її компонентами, як потребово-мотиваційний (стимулюючий), інформаційно-пізнавальний (орієнтуючий), ціле формуючий (програмуючий), знаряддево-операційно-результативний (продукуючий), емоційно-почуттєвий (утверджуючий). Оскільки професійний розвиток здійснюється в умовах суспільно-організованої трудової діяльності, то передбачає професійну соціалізацію особистості, тобто набуття нею певних соціально-професійних якостей сукупність яких утворює соціальність особистості фахівця. Професійна соціальність та індивідуальність утворюють соціальну та індивідуальну унікальність, неповторність особистості професіонала. На основі цих якостей формується соціальний та індивідуальний стилі професійної діяльності особистості. До першого належать такі його типи, як авторитарний, ліберальний і демократичний; до другого – стилі, пов'язані з урахуванням або компенсацією якостей типу темпераменту (стилі: самоконтролю для холериків, адекватної самооцінки для сангвініків, підтримуючий для меланхолідів і упереджувальний для флегматодів). На початку ХХІ ст. в Україні поширюється особистісно орієнтована професійна підготовка учнівської молоді, у центрі якої стоїть творча особистість учня і педагога.

Кінцевою метою професійного розвитку є формування професійної культури працівника, що виявляється у високому рівні професійної освіченості, компетентності та майстерності, в усвідомленні людиною цінності своєї професії й себе як професіонала, відданість своїй професії, досягнення на цій основі суспільно й особистісно значущих творчих результатів, суттєвого

внеску в культуру суспільства і людства. Складовою професійної культури особистості є естетична, етична, виробнича, творча, інноваційна та психологічна культура фахівця. Важливого значення набуває суспільний, психологічний, педагогічний супровід професійного розвитку особистості (В. В. Рибалка).

[Джерело: Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 733].

Діагностика якості педагогічної діяльності – процес виявлення й опису актуального стану педагогічної діяльності та його причин, об'єктивних тенденцій і прогнозування якості педагогічної діяльності тощо. Виходить із розуміння якості педагогічної діяльності як ступеня відповідності її умов, процесу і результату певним критеріям. Діагностика якості педагогічної діяльності здійснюється за кількома напрямками. По-перше, ви-являється готовність учителя до педагогічної діяльності, рівень його професійної компетентності, орієнтація на постійний розвиток і професійне самовдосконалення тощо. По-друге, визначаються особливості відбору учителем змісту і форм організації навчання, зокрема організації спільної, суспільно значущої діяльності; соціально орієнтований характер діяльності, сприяння визнанню різних аспектів соціальної діяльності, визначення власної позиції у світі; проблемність; урахування індивідуально-психологічних і вікових особливостей; розвивальний характер тощо. По-третє, досліджуються особливості організації взаємодії педагога з учнями, насамперед, стиль взаємодії, особливості спілкування, ступінь орієнтації на суб'єкт-суб'єктні відносини, рівень вимогливості при оцінці й перевірці набутих знань, умінь, навичок. По-четверте, оцінюється результативність педагогічної діяльності, зокрема ступінь навченості, тобто сукупність певних знань, умінь, навичок, що засвоєні учнями, – їхня міцність, глибина, усвідомленість, системність, ступінь реалізації навчальної, виховної, розвивальної, соціалізуючої та життєзабезпечувальної функцій педагогічної діяльності тощо.

Якість педагогічної діяльності оцінюють відповідно до основних професійно важливих характеристик педагога (В. Симонов) за такими лініями аналізу: а) психологічні риси особистості як індивідуальності – тип вищої нервової діяльності, емоційна ста-

більність, орієнтація на "соціальну бажаність" тощо, ступінь орієнтації на домінантність і доброзичливість, акцентуації характеру; б) соціально-психологічні характеристики педагога у структурі міжособистісних стосунків – статус у колективі, стиль управління навчальним процесом, стиль поведінки в конфліктній ситуації; в) прояв професійно важливих якостей особистості педагога в його професійній діяльності визначається на основі експертної оцінки ступеня володіння матеріалом, ерудиції, світогляду, рівня вимогливості; особливостей спрямованості педагога та його педагогічного мислення (В. Семиченко), спостереження за мовленнєвими, експресивними характеристиками та ін.; рівнем розвитку комунікативних, гностичних, проектувальних та інших здібностей педагога (Н. Кузьміна); г) ефективність професійної діяльності – аналіз документації, тести засвоєння шкільних знань, що визначають рівень навченості учнів.

Валідність (достовірність) діагностики якості педагогічної діяльності визначається, насамперед, тим, наскільки її точність підтверджується незалежними критеріями (рівнем успішності і т. п.). Особливе значення має прогностична валідність, яка забезпечує можливість передбачення майбутніх показників якості педагогічної діяльності (О. І. Бондарчук, Г. В. Сльнікова)

[Джерело: Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 216–217].

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

ВСЕСВІТНЯ ДЕКЛАРАЦІЯ

**про вищу освіту для ХХІ ст.: підходи, практичні
засоби та рамки пріоритетних дій, спрямованих
на реформу та розвиток вищої освіти**

(Схвалена Всесвітньою конференцією з вищої освіти
в Парижі 9 жовтня 1998 р.)

Стаття 10. Співробітники та учні вищих навчальних закладів як основні дійові особи

а) Активна політика підвищення кваліфікації співробітників є суттєво важливим елементом діяльності вищих навчальних закладів. Має бути розроблена чітка політика, що стосується викладачів вищих навчальних закладів, які сьогодні повинні не тільки виступати джерелом знань, а й приділяти першочергову увагу тому, щоб прищеплювати студентам уміння вчитися, уміння брати на себе ініціативу. Слід приділяти належну увагу проведенню наукових досліджень, оновлення і вдосконалення педагогічних навичок викладачів на основі відповідних програм підвищення кваліфікації, що стимулюють постійне внесення новаторських елементів у навчальну програму, методи викладання та навчання; при цьому необхідно забезпечити їхнє відповідне професійне та фінансове становище з метою підвищення рівня наукових досліджень і викладання згідно з відповідними положеннями Рекомендації про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів, прийнятої Генеральною конференцією ЮНЕСКО в листопаді 1997 р. Для цього більш важливе значення слід надавати міжнародному досвіду. Крім цього, у світлі ролі вищої освіти у справі навчання протягом усього життя робочий досвід, набутий поза стінами навчальних закладів, слід

розглядати як відповідну кваліфікацію співробітників вищих навчальних закладів.

б) Усіма вищими навчальними закладами, які готують учителів дошкільних, початкових і середніх шкіл, повинна бути розроблена чітка політика, стимулююча постійне внесення новаторських елементів у програми навчання, використання оптимальної практики, пов'язаної з методами викладання, а також знайомство з різними стилями навчання. Найважливіше значення має використання відповідним чином підготовленого адміністративного та технічного персоналу.

с) Особи, відповідальні за прийняття рішень на державному та відомчому рівнях, повинні приділяти учням та їхнім потребам найпильнішу увагу, розглядаючи їх як основних партнерів і відповідальних учасників процесу оновлення вищої освіти. Такий підхід має включати залучення студентів до вирішення питань, пов'язаних з вищою освітою, до оцінки оновлення методик і програм навчання, а також у межах діючих установ до розробки політики та управління навчальними закладами. У світлі прав студентів на організацію та представництво слід гарантувати їхнє залучення до вирішення цих питань.

д) Необхідно розвивати спільно зі студентськими організаціями служби орієнтування та консультування з тим, щоб сприяти учням у переході до вищої освіти в будь-якому віці, а також з тим, щоб ураховувати потреби все більш диверсифікованих категорій учнів. Слід ураховувати потреби не тільки тих, хто приходить у систему вищої освіти зі шкільної лави або з інших навчальних закладів, а й тих, хто припиняє і поновлює навчання в межах процесу, що відбувається протягом усього життя. Така підтримка необхідна для сприяння тому, щоб учень належним чином освоївся в навчальному закладі й для зменшення відсіву. Студентам, які все ж переривають навчання, у відповідних випадках і в належний час слід надавати необхідні можливості для повернення в систему вищої освіти.

[Джерело: Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI ст.: підходи, практичні заходи та рамки пріоритетних дій, спрямованих на реформу та розвиток вищої освіти. (Схвалена Всесвітньою конференцією з вищої освіти в Парижі 9 жовтня 1998 р.) // Образование в XXI веке. К., 2001].

ЗАКОН УКРАЇНИ "ПРО ВИЩУ ОСВІТУ"

№1556–VII від 01.07.14

Стаття 61. Особи, які навчаються у закладах вищої освіти

1. Особами, які навчаються у закладах вищої освіти, є:

1) здобувачі вищої освіти;

2) інші особи, які навчаються у закладах вищої освіти.

2. Здобувачами вищої освіти є:

1) студент – особа, зарахована до закладу вищої освіти з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра;

2) курсант – особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого військового навчального закладу (закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання), військового інституту як підрозділу закладу вищої освіти і навчається з метою здобуття вищої освіти за певним ступенем та якій присвоєно військове звання рядового, сержантського і старшинського складу або спеціальне звання рядового, молодшого начальницького складу або таке звання вона мала під час вступу на навчання. Статус курсанта може надаватися окремим категоріям осіб, які навчаються у невійськових закладах вищої освіти, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого військового навчального закладу (закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання) з метою здобуття вищої освіти і має військове звання офіцерського складу або відповідне спеціальне звання середнього чи старшого начальницького складу, має статус слухача вищого військового навчального закладу (закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання);

3) аспірант – особа, зарахована до закладу вищої освіти (наукової установи) для здобуття ступеня доктора філософії/доктора мистецтва;

4) ад'юнкт – особа, зарахована до вищого військового навчального закладу (закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання) для здобуття ступеня доктора філософії;

5) докторант – особа, зарахована або прикріплена до закладу вищої освіти (наукової установи) для здобуття ступеня доктора наук;

б) асистент-стажист – особа, яка має вищу освіту ступеня магістра, навчається в асистентурі-стажуванні закладу вищої освіти за мистецькими спеціальностями з метою вдосконалення творчої майстерності.

3. До інших осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, належать:

1) слухач – особа, яка навчається на підготовчому відділенні закладу вищої освіти, або особа, яка отримує додаткові чи окремі освітні послуги, у тому числі за програмами післядипломної освіти;

3) інтерн – особа, яка має ступінь магістра медичного або фармацевтичного спрямування і навчається з метою отримання кваліфікації лікаря або провізора певної спеціальності відповідно до переліку лікарських або провізорських спеціальностей інтернатури;

4) лікар-резидент – особа, яка має ступінь магістра медичного спрямування, навчається виключно на відповідних клінічних кафедрах або базах резидентури з метою отримання кваліфікації лікаря певної спеціальності відповідно до переліку спеціальностей резидентури.

Стаття 62. Права осіб, які навчаються у закладах вищої освіти

1. Особи, які навчаються у закладах вищої освіти, мають право на:

1) вибір форми навчання під час вступу до закладу вищої освіти;

2) безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту;

3) трудову діяльність у позанавчальний час;

4) додаткову оплачувану відпустку у зв'язку з навчанням за основним місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням;

5) безоплатне користування бібліотеками, інформаційними фондами, навчальною, науковою та спортивною базами закладу вищої освіти;

6) безоплатне забезпечення інформацією для навчання у доступних форматах з використанням технологій, що враховують обмеження життєдіяльності, зумовлені станом здоров'я (для осіб з особливими освітніми потребами);

7) користування виробничою, культурно-освітньою, побутовою, оздоровчою базами закладу вищої освіти у порядку, передбаченому статутом закладу вищої освіти;

8) забезпечення гуртожитком та цілодобовим доступом до нього на строк навчання у порядку, встановленому законодавством;

9) участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікації;

10) участь у заходах з освітньої, наукової, науково-дослідної, спортивної, мистецької, громадської діяльності, що проводяться в Україні та за кордоном, у встановленому законодавством порядку;

11) участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчального процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення;

12) внесення пропозицій щодо умов і розміру плати за навчання;

13) участь у громадських об'єднаннях;

14) участь у діяльності органів громадського самоврядування закладу вищої освіти, інститутів, факультетів, відділень, вченої ради закладу вищої освіти, органів студентського самоврядування;

15) вибір навчальних дисциплін у межах, передбачених відповідною освітньою програмою та навчальним планом, в обсязі, що становить не менш як 25 відсотків загальної кількості кредитів ЄКТС, передбачених для даного рівня вищої освіти. При цьому здобувачі певного рівня вищої освіти мають право вибрати навчальні дисципліни, що пропонуються для інших рівнів вищої освіти, за погодженням з керівником відповідного факультету чи підрозділу;

16) навчання одночасно за декількома освітніми програмами, а також у декількох закладах вищої освіти, за умови отримання тільки однієї вищої освіти за кожним ступенем за кошти державного (місцевого) бюджету;

17) академічну мобільність, у тому числі міжнародну;

18) отримання соціальної допомоги у випадках, встановлених законодавством;

19) зарахування до страхового стажу відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" періодів навчання на денній формі навчання у закладах вищої освіти, аспірантурі, докторантурі, інтернатурі, резидентурі, за умови добровільної сплати страхових внесків;

20) академічну відпустку або перерву в навчанні із збереженням окремих прав здобувача вищої освіти, а також на поновлен-

ня навчання у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки;

21) участь у формуванні індивідуального навчального плану;

22) моральне та/або матеріальне заохочення за успіхи у навчанні, науково-дослідній і громадській роботі, за мистецькі та спортивні досягнення тощо;

23) захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства;

24) безоплатне проходження практики на підприємствах, в установах, закладах та організаціях, а також на оплату праці під час виконання виробничих функцій згідно із законодавством;

25) канікулярну відпустку тривалістю не менш як вісім календарних тижнів на навчальний рік;

26) отримання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

27) оскарження дій органів управління закладу вищої освіти та їх посадових осіб, педагогічних і науково-педагогічних працівників;

28) спеціальний навчально-реабілітаційний супровід та вільний доступ до інфраструктури закладу вищої освіти відповідно до медико-соціальних показань за наявності обмежень життєдіяльності, зумовлених станом здоров'я.

2. Особи, які навчаються у закладах вищої освіти за денною формою навчання за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів, мають право на отримання академічних та соціальних стипендій у встановленому законодавством порядку.

3. Особи, які навчаються у закладах вищої освіти за денною формою навчання, можуть отримувати інші стипендії, призначені фізичними (юридичними) особами.

4. Соціальні стипендії призначаються студентам (курсантам) закладу вищої освіти в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Студенти (курсанти) закладу вищої освіти з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також студенти (курсанти) закладу вищої освіти, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків, мають гарантоване право на отримання соціальної стипендії, у тому числі у разі отримання академічної стипендії.

Академічні стипендії призначаються особам, які досягли значних успіхів у навчанні та/або науковій діяльності згідно з критеріями, встановленими Кабінетом Міністрів України. Частка студентів (курсантів), які мають право на отримання академічних стипендій, встановлюється вченою радою закладу вищої освіти у межах визначеного Кабінетом Міністрів України загального відсотка студентів (курсантів), які мають право на отримання академічних стипендій, та стипендіального фонду.

Студентам (курсантам) закладів вищої освіти, які мають право на отримання соціальної стипендії і набувають право на отримання академічної стипендії, надається один вид стипендії за їхнім вибором.

5. Розмір академічної та соціальної стипендій, порядок їх призначення і виплати встановлюються Кабінетом Міністрів України.

6. Для студентів (курсантів), які навчаються за гостродефіцитними спеціальностями (спеціалізаціями) (у галузях знань освіта, математичні, природничі, технічні науки), встановлюється підвищений розмір академічної стипендії. Перелік таких спеціальностей (спеціалізацій) та розмір підвищення визначаються Кабінетом Міністрів України.

9. Здобувачі вищої освіти, які навчаються у закладах вищої освіти за денною формою навчання, мають право на пільговий проїзд у транспорті у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

10. Студенти, курсанти закладів вищої освіти мають право на отримання студентського квитка, зразок якого затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Стаття 63. Обов'язки осіб, які навчаються у закладах вищої освіти

1. Особи, які навчаються у закладах вищої освіти, зобов'язані:

1) дотримуватися вимог законодавства, статуту та правил внутрішнього розпорядку закладу вищої освіти;

2) виконувати вимоги з охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежної безпеки, передбачені відповідними правилами та інструкціями;

3) виконувати вимоги освітньої (наукової) програми (індивідуального навчального плану (за наявності), дотримуючись ака-

демічної доброчесності, та досягати визначених для відповідного рівня вищої освіти результатів навчання.

Стаття 64. Працевлаштування випускників закладів вищої освіти

1. Випускники закладів вищої освіти вільні у виборі місця роботи, крім випадків, передбачених цим Законом. Заклади вищої освіти не зобов'язані здійснювати працевлаштування випускників.

2. Держава у співпраці з роботодавцями забезпечує створення умов для реалізації випускниками закладів вищої освіти права на працю, гарантує створення рівних можливостей для вибору місця роботи, виду трудової діяльності з урахуванням здобутої вищої освіти та суспільних потреб.

3. Випускники вищих військових навчальних закладів (закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання), військових інститутів як підрозділів закладів вищої освіти з числа військовослужбовців (осіб начальницького складу) направляються для подальшого проходження служби відповідно до законодавства.

4. Випускникам вищих медичних і педагогічних навчальних закладів, які уклали угоду про відпрацювання не менше трьох років у сільській місцевості або селищах міського типу, держава відповідно до законодавства забезпечує безоплатне користування житлом з опаленням і освітленням у межах встановлених норм.

5. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки здійснює моніторинг зайнятості випускників закладів вищої освіти. Знеособлені статистичні дані щодо зайнятості випускників закладів вищої освіти на ринку праці розміщуються в мережі Інтернет для вільного доступу у форматі, що дає змогу їх автоматизовано обробляти електронними засобами.

Стаття 40. Студентське самоврядування

1. У закладах вищої освіти та їх структурних підрозділах діє студентське самоврядування, яке є невід'ємною частиною громадського самоврядування відповідних навчальних закладів. Студентське самоврядування – це право і можливість студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) вирішувати питання навчання і побуту, захисту прав та інтересів студентів, а також брати участь у управлінні закладом вищої освіти.

Студентське самоврядування об'єднує всіх студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) відповідного закладу

вищої освіти. Усі студенти (курсанти), які навчаються у закладі вищої освіти, мають рівні права та можуть обиратися та бути обраними в робочі, дорадчі, виборні та інші органи студентського самоврядування.

Студентське самоврядування забезпечує захист прав та інтересів студентів (курсантів) та їх участь в управлінні закладом вищої освіти. Студентське самоврядування здійснюється студентами (курсантами) безпосередньо і через органи студентського самоврядування, які обираються шляхом прямого таємного голосування студентів (курсантів).

2. У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються законодавством, статутом закладу вищої освіти та положенням про студентське самоврядування закладу вищої освіти.

3. Органи студентського самоврядування діють на принципах:

- 1) добровільності, колегіальності, відкритості;
- 2) виборності та звітності органів студентського самоврядування;
- 3) рівності права студентів (курсантів) на участь у студентському самоврядуванні;
- 4) незалежності від впливу політичних партій та релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти).

4. Студентське самоврядування здійснюється на рівні студентської групи, інституту (факультету), відділення, гуртожитку, закладу вищої освіти. Залежно від контингенту студентів (курсантів), типу та специфіки закладу вищої освіти студентське самоврядування може здійснюватися на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів закладу вищої освіти.

Органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні форми (парламент, сенат, старостат, студентський ректорат, студентські деканати, студентські ради тощо).

Представницькі, виконавчі та контрольно-ревізійні органи студентського самоврядування обираються строком на один рік. Студенти (курсанти), обрані до складу органів студентського самоврядування, можуть бути усунені із своїх посад за результатами загального таємного голосування студентів. Для ініціювання такого голосування потрібно зібрати підписи не менш як 10 відсотків студентів (курсантів) закладу вищої освіти.

Керівник студентського самоврядування та його заступники можуть перебувати на посаді не більш як два строки.

З припиненням особою навчання у закладі вищої освіти припиняється її участь в органі студентського самоврядування у порядку, передбаченому положенням про студентське самоврядування закладу вищої освіти.

Орган студентського самоврядування може бути зареєстрований як громадська організація відповідно до законодавства з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом.

5. Органи студентського самоврядування:

1) беруть участь в управлінні закладом вищої освіти у порядку, встановленому цим Законом та статутом закладу вищої освіти;

2) беруть участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, оздоровлення, побуту та харчування;

3) проводять організаційні, просвітницькі, наукові, спортивні, оздоровчі та інші заходи;

4) беруть участь у заходах (процесах) щодо забезпечення якості вищої освіти;

5) захищають права та інтереси студентів (курсантів), які навчаються у закладі вищої освіти;

6) делегують своїх представників до робочих, консультативно-дорадчих органів;

7) приймають акти, що регламентують їх організацію та діяльність;

8) беруть участь у вирішенні питань забезпечення належних побутових умов проживання студентів у гуртожитках та організації харчування студентів;

9) розпоряджаються коштами та іншим майном, що перебувають на балансі та банківських рахунках органів студентського самоврядування;

10) вносять пропозиції щодо змісту навчальних планів і програм;

11) вносять пропозиції щодо розвитку матеріальної бази закладу вищої освіти, у тому числі з питань, що стосуються побуту та відпочинку студентів;

12) мають право оголошувати акції протесту;

13) виконують інші функції, передбачені цим Законом та положенням про студентське самоврядування закладу вищої освіти.

6. За погодженням з органом студентського самоврядування закладу вищої освіти приймаються рішення про:

1) відрахування студентів (курсантів) з закладу вищої освіти та їх поновлення на навчання;

2) переведення осіб, які навчаються у закладі вищої освіти за державним замовленням, на навчання за контрактом за рахунок коштів фізичних (юридичних) осіб;

3) переведення осіб, які навчаються у закладі вищої освіти за рахунок коштів фізичних (юридичних) осіб, на навчання за державним замовленням;

4) призначення заступника декана факультету, заступника директора інституту, заступника керівника закладу вищої освіти;

5) поселення осіб, які навчаються у закладі вищої освіти, у гуртожиток і виселення їх із гуртожитку;

6) затвердження правил внутрішнього розпорядку закладу вищої освіти в частині, що стосується осіб, які навчаються;

7) діяльність студентських містечок та гуртожитків для проживання осіб, які навчаються у закладі вищої освіти.

7. Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) студентів (курсантів), які:

1) ухвалюють положення про студентське самоврядування закладу вищої освіти, визначають структуру, повноваження та порядок проведення прямих таємних виборів представницьких та виконавчих органів студентського самоврядування;

2) заслуховують звіти представницьких, виконавчих і контрольно-ревізійних органів студентського самоврядування, дають їм відповідну оцінку;

3) затверджують процедуру використання майна та коштів органів студентського самоврядування, підтримки студентських ініціатив на конкурсних засадах;

4) затверджують річний кошторис витрат (бюджет) органів студентського самоврядування, вносять до нього зміни та доповнення, заслуховують звіт про його виконання;

5) обирають контрольно-ревізійну комісію з числа студентів (курсантів) для здійснення поточного контролю за станом використання майна та виконання бюджету органів студентського самоврядування.

8. Адміністрація закладу вищої освіти не має права втручати-ся в діяльність органів студентського самоврядування.

9. Керівник закладу вищої освіти забезпечує належні умови для діяльності органів студентського самоврядування (надає приміщення, меблі, оргтехніку, забезпечує телефонним зв'язком, постійним доступом до Інтернету, відводить місця для встановлення інформаційних стендів тощо), про що укладається відповідна угода.

10. Фінансовою основою студентського самоврядування є:

1) кошти, визначені вченою радою закладу вищої освіти в розмірі не менш як 0,5 відсотка власних надходжень, отриманих закладом вищої освіти від основної діяльності;

2) членські внески студентів (курсантів), розмір яких встановлюється вищим органом студентського самоврядування закладу вищої освіти. Розмір місячного членського внеску однієї особи не може перевищувати 1 відсотка прожиткового мінімуму, встановленого законом.

11. Кошти органів студентського самоврядування спрямовуються на виконання їхніх завдань і здійснення повноважень відповідно до затверджених ними кошторисів.

Органи студентського самоврядування публічно звітують про використання коштів та виконання кошторисів не рідше одного разу на рік.

Стаття 41. Наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених

1. У закладах вищої освіти та їхніх структурних підрозділах діють наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених, які є частиною системи громадського самоврядування відповідних закладів вищої освіти.

2. У роботі наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених беруть участь особи віком до 35 років (для докторантів – 40 років), які навчаються або працюють у закладі вищої освіти.

3. Наукове товариство студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених забезпечує захист прав та інтересів осіб, які навчаються або працюють у закладі вищої освіти, зокрема щодо питань наукової діяльності, підтримки наукоємних ідей, інновацій та обміну знаннями.

4. У своїй діяльності наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених керуються законодавством, статутом закладу вищої освіти та положенням про наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених.

5. Наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених діють на принципах:

1) свободи наукової творчості;

2) добровільності, колегіальності, відкритості;

3) рівності права осіб, які навчаються, на участь у діяльності наукових товариств студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених.

6. Наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених:

1) приймають акти, що регламентують їх організацію та діяльність;

2) проводять організаційні, наукові та освітні заходи;

3) популяризують наукову діяльність серед студентської молоді, сприяють залученню осіб, які навчаються, до наукової роботи та інноваційної діяльності;

4) представляють інтереси студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених перед адміністрацією закладу вищої освіти та іншими організаціями з питань наукової роботи та розвитку академічної кар'єри;

5) сприяють підвищенню якості наукових досліджень;

6) сприяють обміну інформацією між молодими вченими та дослідниками;

7) сприяють розвитку міжвузівського та міжнародного співробітництва;

8) взаємодіють з Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук, науковими та науково-дослідними установами;

9) виконують інші функції, передбачені положеннями про наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених, цим та іншими законами України.

7. За погодженням з науковим товариством студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених керівництво закладу вищої освіти приймає рішення про відрахування

осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, з закладу вищої освіти та їх поновлення на навчання.

8. Органи управління наукових товариств студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених формуються на демократичних засадах шляхом виборів. Структура наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених та організаційний механізм його діяльності визначаються положенням, яке затверджується вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу вищої освіти.

9. Адміністрація закладу вищої освіти не має права втручати-ся в діяльність наукових товариств студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених, крім випадків, коли така діяльність суперечить законодавству, статуту чи завдає шкоди інтересам закладу вищої освіти.

10. Керівник закладу вищої освіти всебічно сприяє створенню належних умов для діяльності наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених (надає приміщення, меблі, оргтехніку, забезпечує телефонним зв'язком, постійним доступом до Інтернету, відводить місця для встановлення інформаційних стендів тощо).

11. Фінансовою основою діяльності наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених є кошти, визначені вченою радою закладу вищої освіти.

[Джерело: Закон України "Про вищу освіту". [Електронний ресурс]. URL <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>].

НАЦІОНАЛЬНА ДОКТРИНА РОЗВИТКУ ОСВІТИ УКРАЇНИ в XXI столітті

(Затверджена указом Президента України
№347/2002 від 17.04.02 р.)

30. Забезпечення умов для педагогічної, науково-педагогічної та наукової діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників, умов для навчання учнів і студентів, а також соціального захисту учасників навчально-виховного процесу є найваж-

ливішим напрямом державної політики у галузі освіти. Громадянам, які навчаються, гарантується: захист життя, збереження здоров'я, фізичне виховання; регулярне безоплатне підвезення у сільській місцевості до місця навчання і додому дітей дошкільного віку, учнів та педагогічних працівників; пільговий проїзд студентів у громадському транспорті; надання адресної допомоги, академічних і соціальних стипендій; здійснення заходів щодо профілактики бездоглядності і правопорушень серед дітей, учнівської та студентської молоді, їх соціальної реабілітації у суспільстві; працевлаштування випускників, які навчалися за державним замовленням.

[Джерело: Національна доктрина розвитку освіти. (Затверджена указом Президента України № 347/2002 від 17.04.02 р.) // Освіта України. № 33. 23 квіт. 2002 р.].

КОНЦЕПЦІЯ національного виховання студентської молоді

(Затверджена Рішенням Колегії МОН України
№ 7/2-4 від 25.06.09 р.)

Загальні положення

Розбудова Української держави, відродження української нації потребують формування та впровадження відповідної Концепції національного виховання студентської молоді, яка має стати складовою частиною системи національного виховання громадянина України.

Роль держави в національному вихованні полягає в координації зусиль усіх інститутів суспільства, забезпеченні єдності та пріоритету загальнодержавних і національних інтересів.

Національне виховання – це система поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, створена протягом віків українським народом і покликана формувати світоглядні позиції та ціннісні орієнтири молоді, яка реалізується через комплекс відповідних заходів.

Відповіддю на виклики сучасного світу має стати національне виховання студентської молоді, яка формуватиме ядро української інтелігенції на основі національної ідеї.

Національна ідея об'єднує і консолідує суспільство, сприяє виробленню активної життєвої позиції молодій людині, становленню її як особистості. Національний характер виховання полягає у формуванні людини як громадянина України незалежно від її етнічного та соціального походження, віросповідання і передбачає створення спільноти самодостатніх людей, які об'єднані національною ідеєю й оберігають свої цінності та свободи.

Глобальний простір, в який інтегрується наша студентська молодь, передбачає засвоєння надбань культури різних народів. Тому постає потреба в здатності студентської молоді до входження у світовий соціокультурний простір за умови збереження української національної ідентичності.

Національне виховання має стати фундаментом становлення світогляду молодій людині, на якому формуються фахові знання та професійна відповідальність.

Принципи національного виховання

Національне виховання студентської молоді ґрунтується на таких принципах :

демократичності – визнанні академічною спільнотою права кожного на свободу виявлення своєї творчої індивідуальності, усунення авторитарних методів виховання;

- гуманізації – створенні умов для особистісної самореалізації, формуванні людяної, щирої, доброзичливої, милосердної особистості;

- єдності навчальної та виховної діяльності – консолідації студентства та науково-педагогічних працівників в єдину академічну спільноту, об'єднану спільною мораллю та ідеями;

- послідовності, системності й наскрізності – привнесенні виховних аспектів у всі форми освітнього процесу, зв'язок виховання з життям, трудовою діяльністю народу та продуктивною працею;

- диференціації та індивідуалізації виховного процесу – урахуванні у виховній діяльності рівнів фізичного, духовного, психічного, соціального, інтелектуального розвитку студентів, стимулюванні їхньої активності та розкритті творчої індивідуальності;

- єдності теорії та практики – реалізації набутих студентами знань, умінь і навичок на практиці, включаючи самовряду та громадську діяльність;

- природовідповідності – урахуванні багатогранної й цілісної природи людини, вікових та індивідуальних, соціально-психологічних особливостей студентів;
- пріоритету правової свідомості – вихованні поваги до конституційних прав і свобод людини.

Мета і завдання національного виховання

Головною метою національного виховання студентської молоді є формування свідомого громадянина – патріота Української держави, активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти через набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних запитів.

Завданнями національного виховання студентської молоді є:

- формування національної свідомості, гідності громадянина, виховання поваги й любові до рідної землі й українських традицій;
- підготовка свідомої інтелігенції України, збереження інтелектуального генофонду нації;
- вироблення чіткої громадянської позиції, прищеплення молодим людям віри у верховенство закону, який є єдиною гарантією свободи;
- підняття престижу української мови в академічному середовищі, забезпечення і розвиток українськомовного освітнього простору;
- формування в суспільній свідомості переваг здорового способу життя, культу соціально активної, фізично здорової та духовно багатой особистості;
- створення необхідних умов для ефективного розвитку студентського самоврядування, виявлення його потенційних лідерів та організаторів;
- забезпечення високого рівня професійності та вихованості молоді людини, сприяння розвитку індивідуальних здібностей, таланту та самореалізації;
- плекання поваги до своєї alma mater, дотримання і розвиток демократичних та академічних традицій вищого навчального закладу.

Основні напрями національно-виховної діяльності

Національно-виховна діяльність проводиться за такими напрямками:

1. Національно-патріотичне виховання:

- формування національної свідомості й відповідальності за долю України;
- виховання любові до рідної землі, її історії, відновлення і збереження історичної пам'яті;
- культивування кращих рис української ментальності (працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою та ін.);
- виховання бережливого ставлення до національного багатства країни, мови, культури, традицій.

2. Інтелектуально-духовне виховання:

- розвиток пізнавального інтересу, творчої активності, мислення;
- виховання потреби самостійно здобувати знання та готовності до застосування знань, умінь у практичній діяльності;
- реалізація особистісного життєвого вибору та побудова професійної кар'єри на основі здібностей і знань, умінь і навичок;
- виховання здатності формувати та відстоювати власну позицію;
- формування особистісного світогляду як проекції узагальненого світосприймання.

3. Громадянсько-правове виховання:

- Прищеплення поваги до прав і свобод людини та громадянина;
- виховання поваги до Конституції, законів України, державних символів України;
- виховання громадянського обов'язку перед Україною, суспільством;
- формування політичної та правової культури особистості;
- залучення студентської молоді до участі в доброчинних акціях і розвитку волонтерського руху.

4. Моральне виховання:

- формування почуття власної гідності, честі, свободи, рівності, працелюбності, самодисципліни;
- формування моральної культури особистості, засвоєння моральних норм, принципів, категорій, ідеалів суспільства на рівні власних переконань;

- становлення етики міжетнічних відносин і культури міжнаціональних стосунків.

5. *Екологічне виховання:*

- формування основ глобального екологічного мислення та екологічної культури;
- оволодіння знаннями та практичними вміннями раціонального природокористування;
- виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство;
- виховання готовності до активної екологічної та природоохоронної діяльності.

6. *Естетичне виховання:*

- розвиток естетичних потреб і почуттів, художніх здібностей і творчої діяльності;
- формування у молоді естетичних поглядів, смаків, які ґрунтуються на українських народних традиціях і кращих надбаннях світової культури;
- вироблення умінь примножувати культурно-мистецькі надбання народу, відчувати і відтворювати прекрасне в повсякденному житті.

7. *Трудове виховання:*

- формування особистості, яка свідомо і творчо ставиться до праці в умовах ринкової економіки;
- формування почуття господаря та господарської відповідальності;
- розвиток умінь самостійно та ефективно працювати.

8. *Фізичне виховання та утвердження здорового способу життя:*

- виховання відповідального ставлення до власного здоров'я, здорового способу життя;
- формування знань і навичок фізичної культури в житті людини;
- забезпечення повноцінного фізичного розвитку студентів;
- фізичне, духовне та психічне загартування;
- формування потреби в безпечній поведінці, протидія та запобігання негативним звичкам, профілактика захворювань;
- створення умов для активного відпочинку студентів.

Шляхи реалізації та очікувані наслідки реалізації Концепції

1. Механізм виконання Концепції передбачає координацію зусиль Міністерства освіти і науки України, органів влади та місцевого самоврядування, професорсько-викладацького і студентського складу вищого навчального закладу, представників громадських організацій, засобів масової інформації.

2. Для ефективної реалізації Концепції при Міністерстві освіти і науки створюється Громадська рада, основними завданнями якої є:

- розроблення плану дій щодо реалізації положень Концепції;
- підготовка організаційно-методичного забезпечення, вивчення та узагальнення досвіду організації виховної діяльності у вищих навчальних закладах;
- організація і проведення науково-методичних конференцій, семінарів, круглих столів тощо;
- сприяння активному обміну теоретико-методологічними аспектами системи національного виховання, новими підходами, формами і методами виховної діяльності;

3. У вищих навчальних закладах виховна діяльність:

- координується Радою з організації виховної діяльності, яка складає план дій;
- включається до планів роботи структурних підрозділів;
- конкретизується в діяльності наставників (кураторів) академічних груп;
- розглядається на засіданнях педагогічних рад, вчених рад вищих навчальних закладів.

4. Особлива роль у виховній діяльності покладається на органи студентського самоврядування, серед основних завдань яких є підвищення ефективності навчально-виховного процесу, забезпечення виховання духовності та культури студентів.

5. Вищий навчальний заклад співпрацює з органами державної влади, місцевим самоврядуванням, громадськими організаціями.

Упровадження Концепції сприятиме розробленню та прийняттю нормативно-правових документів і дієвих програм роботи зі студентською молоддю.

[Джерело: Концепція національного виховання студентської молоді. (Затверджена Рішенням Колегії МОН України № 7/2-4 від 25.06.09) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

НАЦІОНАЛЬНА ПРОГРАМА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

(Схвалена Постановою Президії академії педагогічних наук
України 01.07.2004 р. № 1-7/6-98)

1. Мета і завдання програми

Морально-духовне становлення дітей та учнівської молоді, їхня підготовка до активної, творчої, соціально значущої, сповненої особистісного смислу життєдіяльності, є найважливішою складовою розвитку суспільства і держави. Напрямами державної політики в галузі виховання стали принципи гуманістичної педагогіки, сформульовані в Законах України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про дошкільну освіту", "Про позашкільну освіту", "Про професійно-технічну освіту", Національній Доктрині розвитку освіти в Україні в XXI ст., міжнародній Конвенції про права дитини". Закладена в них методологія виховання надає пріоритет розвиненій особистості, її життєвому і професійному самовизначенню, самореалізації, життєтворчості відповідно до національних цінностей та в контексті ідеї інтеграції нашої держави в європейський простір.

Розробка і прийняття Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні є важливою і дієвою науковою основою реалізації державної політики у сфері освіти, визначає стратегію виховання підростаючого покоління в умовах незалежної України, становлення громадянського суспільства. Програма спрямована на реалізацію соціальної функції виховання – забезпечення наступності духовного і морального досвіду поколінь, підготовки особистості до успішної життєдіяльності в умовах XXI ст. Національна програма розрахована перш за все на органи управління освітою, методичну службу і націлена на створення необхідних організаційних, методичних, кадрових, ресурсних та інших умов, які забезпечують інтенсифікацію виховної діяльності, привертають увагу державних органів влади до виховання особистості в сучасній Україні, сприяють виробленню відповідної політики, підвищенню суспільного статусу виховання в освітніх закладах, оновленню виховних технологій на основі вітчизняних традицій та сучасного світового досвіду,

забезпеченню цілісності та різноманітності виховного простору в державі, гармонізації сімейного і суспільного виховання.

Програма загальна за своїм характером, є стратегічним нормативним документом, який відкриває широкі можливості регіонам України, управлінням освіти різних рівнів, навчальним закладам різних типів для розробки до неї системи заходів, найбільш для них актуальних, відповідних їхнім культурологічним орієнтаціям, етнічним особливостям, специфіці, профілю й типу організації-розробника.

Мета Програми полягає у визначенні сучасних теоретичних засад виховання (мети, принципів, основних напрямів, змісту, технологій), науково-методичних, організаційних, кадрових, інформаційних умов розвитку виховних систем; сприянні підвищенню ефективності їхньої діяльності.

Завдання програми:

- підвищити статус виховання в українському суспільстві та системі освіти;
- укріпити й розвивати виховні функції освітніх закладів, розширити склад суб'єктів виховання, посилити координацію їхніх зусиль;
- ефективніше використовувати національні традиції, сучасний педагогічний досвід і дослідження сучасної психолого-педагогічної науки у сфері виховання;
- зорієнтувати виховні системи на визнання пріоритету морально-духовного розвитку особистості;
- забезпечити взаємодію системи освіти з усіма соціальними інститутами;
- підтримувати розвиток регіональних і місцевих систем виховання, що враховують територіальні, соціальні та національні особливості;
- розвивати демократичний стиль керівництва виховним процесом;
- формувати шанобливе ставлення до зростаючої особистості відповідно до Конвенції ООН про права дитини;
- посилити роль сім'ї у вихованні дітей, зміцнити її взаємодію з освітніми закладами;
- науково обґрунтовано здійснювати допомогу сім'ї в розв'язанні виховних проблем, психолого-педагогічній просвіті;
- відродити на нових теоретичних засадах систему позакласного та позашкільного виховання дітей та учнівської молоді;

- сприяти розвитку громадських дитячих і молодіжних об'єднань як центрів самореалізації особистості;
- актуалізувати важливість психолого-педагогічної й медико-соціальної реабілітації дітей та учнівської молоді;
- спрямувати зусилля на підвищення професійної компетентності педагогів у здійсненні процесу виховання;
- окреслити напрями співпраці із засобами масової інформації;
- сприяти подальшій демократизації державного управління процесом виховання.

Програма складається із 13 розділів, в яких розкриваються її мета, завдання, подається аналіз тенденцій і проблем виховання в сучасних соціальних умовах України; визначається мета та принципи виховання; розкривається його зміст, напрями, технології; характеризуються особливості виховання в освітніх закладах та в сім'ї тощо; подається стратегія взаємодії державних органів управління і системи освіти з громадськими організаціями, що здійснюють виховну діяльність; обґрунтовуються умови підвищення ефективності виховного процесу і прогнозуються очікувані результати реалізації програми, контроль за її виконанням.

2. Особливості сучасної соціокультурної ситуації виховання дітей та учнівської молоді в Україні

Становлення української державності, побудова громадянського суспільства, інтеграція України у світове та європейське співтовариство передбачають орієнтацію на Людину, її духовну культуру і визначають основні напрями модернізації навчально-виховного процесу. В основу національної системи виховання покладено національну ідею як консолідуючий чинник розвитку суспільства і нації загалом. Форми і методи виховання спираються на народні традиції, кращі надбання національної та світової педагогіки і психології. Ідеалом виховання виступає різнобічно та гармонійно розвинена, національно свідома, високоосвічена, життєвокомпетентна, творча особистість, здатна до саморозвитку і самовдосконалення. У сучасній соціокультурній ситуації головною домінантою виховання є формування в особистості ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції.

Позитивні процеси, що відбуваються в Україні, пов'язані перш за все із стабілізацією суспільного життя, соціально-економічного положення громадян, модернізацією освіти, гуманізацією навчального процесу, посиленням його виховного потенціалу. Суттєво зріс інтерес до проблем патріотичної та учнівської молоді, освітні заклади стали відкритішими для батьків, громадських організацій; розширилося коло суб'єктів виховного впливу, набули узгодженості їхні дії; проводяться масові заходи різних рівнів, спрямовані на активізацію моральної позиції дітей та учнівської молоді, виховання в них творчого ставлення до життя.

В Україні створено передумови для оновлення змісту і технологій виховання, формування гуманістичних цінностей та зразків громадянської позиції, виконання освітою своєї виховної, культурологічної місії. Зживається погляд на виховання як процес подолання негативних тенденцій в розвитку особистості та засіб перевиховання, сприйняття виховання лише як об'єкта вихованих впливів. На зміну йому приходить розуміння виховання як процесу залучення особистості до створеної людством системи цінностей, окультурення її життя, сприяння становленню її сутнісних сил, творчої активності.

Сьогодні сформовано соціальне замовлення на ефективні виховні системи і технології. Розвивається інфраструктура дитячого відпочинку. Зростає увага до виховання засобами музеїв, театральної педагогіки, дитячого та юнацького спорту. Підвищується соціальний статус педагогічних працівників. Поліпшується оснащення освітніх закладів сучасними технологічними засобами і знаряддями. Створюються реальні умови для прояву творчих здібностей молодих людей. Сучасні діти добре проінформовані щодо процесів, які відбуваються в різних сферах науки, техніки, соціального життя, динамічно оволодівають сучасними комунікаційними технологіями. У суспільстві особливе місце посідають проблеми толерантності, протидії тероризму, виховання в душі миру і взаєморозуміння між народами, охорони навколишнього середовища, здорового способу життя, продуктивного дозвілля, захисту прав людини, розвитку учнівського самоуправління.

Усе це створює сприятливі умови для розвитку виховання як пріоритетної сфери соціального життя країни, для підвищення її

статусу та потенціалу, досягнення якісно нових результатів у духовно-моральному, громадянському, трудовому, художньо-естетичному, екологічному вихованні дітей та учнівської молоді. Проте прийняті міри не дозволяють докорінно змінити ситуацію у сфері виховання. Не подолано наслідки кризових явищ пострадянського суспільства, низьким залишається виховний потенціал таких провідних інститутів виховання, як сім'я, заклади освіти, культури, спорту, соціального захисту населення, засобів інформації, літератури і мистецтва.

Соціальний фон виховання дітей та учнівської молоді в сучасній Україні продовжує залишатись недостатньо сприятливим, що обумовлено як негативними тенденціями розвитку цивілізації загалом, так і станом українського соціуму. Поглиблення кризи сім'ї знижує її виховний потенціал; інтенсивна інформатизація суспільства кардинально перебудовує простір дитинства, впливає на психологію взаємодії особистості з навколишнім світом. Глобальні екологічні проблеми, міжнаціональні конфлікти, загострення протиріч на релігійному ґрунті, хвиля тероризму – усе це посилює навантаження на психіку зростаючої особистості, деформує її духовну сферу, утруднює позитивну соціалізацію. Зростає кількість дітей, які зазнають фізичного насильства, у тому числі вдома; широко розповсюджені алкогольні традиції, авторитарний стиль спілкування в сім'ї. Недостатньою залишається педагогічна культура батьків, високими є показники соціального сирітства.

Ці зміни суспільного життя позначаються на умовах життєдіяльності людей, їхньому включенні в соціальні процеси, на виховному потенціалі середовища, можливостях, способах і формах передачі соціального досвіду підростаючому поколінню. Вони негативно впливають на систему ціннісних орієнтацій, світогляд і життєві пріоритети громадян. Сім'я і школа як основні інститути соціалізації та виховання дитини виявляються неспроможними узгоджено відповісти на запитання про призначення людини в нових умовах життя. Це призводить до зниження авторитету батьків і педагогів в очах дітей і молоді. Соціальна стратифікація негативно позначилася на міцності сім'ї, засадах сімейного виховання, можливостях здійснення соціального

контролю за дитиною з боку сім'ї та суспільних інститутів. Соціальний досвід сучасних дітей та учнівської молоді є недостатньо конструктивним, часто базується на культі сили, грошей, споживацькому ставленні до життя. Такий досвід значною мірою формується під впливом проблемного поля, створеного засобами масової інформації.

Книжкова дитяча продукція виявляється недоступною для соціально незахищених верств населення. Зростає соціальна роль бібліотечної мережі, яка володіє фізично зношеним фондом. Утрачено культурне сприйняття театрального мистецтва, репертуарна політика не сприяє гуманістичній спрямованості виховання. Мистецтво все більш стає засобом релаксації. Основне місце в дозвіллі учнівської молоді посідає комп'ютер. Загалом він позитивно впливає на академічну успішність школярів. Проте незбалансоване віртуальне спілкування з ним розвиває в особистості опосередковане сприйняття світу, руйнує інтуїцію, формує ситуацію відчуження від етнічного коріння. Сьогодні кількість дитячих передач надзвичайно низька, на українському телебаченні домінують сцени насильства та еротики. Зруйновано систему кінопрокату, мережу дитячих кінотеатрів.

Незважаючи на зростання суспільної активності дітей і молоді, участь підлітків у соціально значущій діяльності залишається недостатньою. Заклади освіти ще не повною мірою використовують нові форми реалізації виховного потенціалу дитячого і молодіжного руху. Практично не знижується кількість правопорушень неповнолітніх. Тривогу викликає зловживання учнівською молоддю алкоголем, наркотичними засобами, психотропними речовинами. Залишається незадовільним кадрове забезпечення виховного процесу. Уведення до штатних розписів закладів освіти посад психологів і соціальних педагогів відбувається повільно.

Сучасне виховання має відігравати випереджальну роль у демократичному процесі, ставати засобом відродження національної культури, припинення морально-духовної деградації, стимулом пробудження таких якостей, як совість, патріотизм, людяність, почуття власної гідності, творча ініціатива, підприємливість тощо; гарантом громадянського миру і злагоди в суспільстві. З огляду на це діяльність усіх інститутів соціалізації му-

силь будуватися так, щоб сприяти ставленню особистості як творця і проектувальника власного життя, гармонізації та гуманізації відносин між нею та довкіллям.

3. Поняттєвий апарат програми

Виховання: процес залучення особистості до вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого позитивного природного потенціалу та розвитку творчого ставлення до життя.

Вихованець: суб'єкт виховного процесу, який свідомо привласнює морально-духовні цінності, на їхній основі плекає власні особистісні надбання, приймає самостійні рішення, покладає на себе відповідальність, здійснює свідомі життєві вибори.

Вихованість: результат виховання, який виявляється в соціально прийнятній поведінці вихованця, його прагненні до духовно-моральної самореалізації.

Вихователь: у широкому розумінні – особа або організація, яка здійснює виховання; у вузькому значенні – посадова особа, яка займається вихованням дітей та молоді в навчальних закладах і відповідає за процес соціального розвитку та культурної діяльності.

Виховний процес: співробітництво вихователя і вихованця, спрямоване на освоєння ним вироблених людством культурних цінностей, створення базису особистісної культури, формування системи ціннісних ставлень до світу та самого себе.

Виховуюче навчання: організація процесу навчання, яка забезпечує органічний взаємозв'язок між життєво важливими знаннями, уміннями і навичками та досвідом морально-творчої діяльності особистості, емоційно-ціннісним ставленням до світу та самої себе.

Вчинок: основна особистісна форма й одиниця поведінки, акт моральнісного самовизначення, яким особистість виявляє і формує своє ставлення до суспільства, людей, самої себе, природи, діяльності, мистецтва.

Гуманізація виховного процесу: організація виховання на засадах людяності, визнання цінностей людської особистості, її права на вільний розвиток та реалізацію своїх здібностей.

Диспозиція: готовність особистості до певної соціальної поведінки, до дій в певній послідовності тим чи іншим способом.

Духовні цінності: витвори людського духу, зафіксовані в здобутках культури, науки, моралі, мистецтва.

Життєва компетентність: здатність молодого людини ефективно розв'язувати проблеми, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, діяти адекватно вимогам соціуму та відповідно до власної природи.

Моральність: об'єктивована мораль, особливий вид практичної діяльності особистості, який мотивується моральними ідеалами, переконаннями, принципами.

Морально-духовний розвиток: процес оволодіння особистістю гуманістичними моральними цінностями, які становлять стрижень її духовної культури.

Норма особистісна: умовний культурно-історичний стандарт припустимої індивідуальної своєрідності виховання, який передбачає певну форму його буття, стиль життя, міру самореалізації; визначається життєвою позицією, її рухом до досягання власної сутності, свого призначення.

Особистість: суспільна істота, яка вільно та відповідально визначає свою позицію серед інших, здатна до свідомих соціальних дій, самостійного вибору та прийняття життєво доцільних рішень.

Позиція: система ставлень особистості до явищ, людей, об'єктів; їхня оцінка, заснована на індивідуальному досвіді, моральних принципах і переконаннях.

Розвиток особистості: послідовні кількісні зміни свідомості та поведінки особистості від народження і до кінця життя, становлення людини як суб'єкта культури і життєтворчості.

Самовиховання: активізація особистістю власних зусиль, спрямованих на видозміну і вдосконалення своєї моральної свідомості та поведінки.

Соціально-правовий захист дітей: система організаційно-правових, фінансово-економічних, соціально-культурних, інформаційно-просвітницьких заходів державних і громадських організацій, спрямованих на зменшення впливу на дитину негативних факторів соціального ризику, забезпечення для неї гарантованих, мінімально достатніх умов життєдіяльності.

Соціалізація: процес соціального розвитку особистості, формування її соціальних якостей; результат виховання дітей і уч-

нівської молоді, який здійснюється в ході їхньої діяльності та спілкування з іншими людьми.

Стиль життя: індивідуальний спосіб здійснення особистісно обраного нею життєвого шляху; сукупність зразків поведінки які фіксують стійкі риси, манери, звички, смаки, схильності й способи здійснення життя.

Цінність: опосередкований культурою еталон належного в досягненні актуальних потреб.

Ціннісна система: складно побудований регулятор особистості, який відображає у своїй структурі та змісті особливості її духовно-практичної діяльності.

Ціннісні орієнтації: спрямованість інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей; способи диференціації нею об'єктів і явищ за їхньою значущістю для себе.

4. Мета, завдання та принципи виховання

Метою виховання є становлення громадянина України, патріота своєї країни, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову і соціальну державу, здатного виявляти національну гідність, орієнтуватися у своїх обов'язках і правах, цивілізовано відстоювати їх, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві, поводитися компетентно, бути конкурентоспроможним, успішно само реалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій культури.

Мета виховання конкретизується в системі таких виховних завдань, як:

- забезпечення сприятливих умов для самореалізації особистості відповідно до її інтересів і суспільних вимог;
- реалізація індивідуального підходу до особистості, відмова від уніфікації в процесі виховання, від орієнтації на "усередненого" вихованця;
- сприяння набуттю дітьми та учнівською молоддю соціального досвіду, успадкуванню ними духовних надбань українського народу;
- виховання національної свідомості, любові до рідної землі, родини, свого народу, держави;
- формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови як духовного коду нації;

- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, старших за себе, турбота про молодших і хворих;
- виховання правової культури, поваги до конституції, законодавства України, державної символіки;
- культивування кращих рис української ментальності—працелюбності, свободи, зв'язку з природою, поваги до жінки, толерантності;
- формування почуття господаря: господарської відповідальності, підприємливості, ініціативності, свідомого ставлення до життя в умовах ринкових відносин;
- охорона й зміцнення фізичного, психічного та духовного здоров'я;
- забезпечення базової культури, розвиток естетичних потреб і почуттів;
- формування екологічної культури, гармонізація відносин особистості з природою;
- спонукання зростаючої особистості до протидії проявам аморальності, правопорушенням, бездуховності, анти громадянській діяльності.

Основні принципи виховання

– *Принцип національної спрямованості виховання* передбачає формування у дітей та учнівської молоді національної самосвідомості, любові до рідної землі, свого народу, шанобливого ставлення до його культури; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися своєю належністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави.

– *Принцип культуровідповідності*. Базуючись на набутому протягом історії морально-етичному досвіді людства, вихованець і педагог стикаються з проблемами, розв'язання яких вимагає творчого підходу. Проблематизація моральної культури є джерелом особистісного розвитку дитини, умовою привласнення нею загальнокультурних надбань. Виховання здійснюється як культуротворчий процес, спрямований на формування базової культури особистості.

– *Принцип гуманізації виховного процесу* означає, що вихователь зосереджує свою увагу на дитині як вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості й можливості, не

форсує її розвитку, спонукає до самостійності, задовольняє базові потреби дитини (у розумінні, визнанні, прийнятті, справедливому ставленні до неї); виробляє індивідуальну програму її розвитку; стимулює свідоме ставлення до своєї поведінки, діяльності, життєвих виборів.

– *Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії.* Учасники виховного процесу виступають повноправними партнерами в процесі спілкування, беруть до уваги точку зору один одного, визнають право на її відмінність від власної, узгоджують свої позиції. Вихователь уникає жорстких приписів, не ставиться до вихованця як до пасивного об'єкта своїх впливів; рахується з його психічним станом, життєвим досвідом, системою звичок і цінностей; вдається до продуктивних виховних дій; виявляє професійну творчість та індивідуальність.

– *Принцип цілісності* означає, що виховання організовується як системний педагогічний процес; спрямований на гармонійний та різнобічний розвиток особистості, на формування в неї цілісної картини світу; передбачає забезпечення наступності напрямів та етапів виховної роботи на різних освітніх рівнях; охоплює всі сфери життєдіяльності дітей та учнівської молоді; здійснюється в різних соціальних інститутах, у навчальній та поза навчальній діяльності.

– *Акмеологічний принцип.* Вихователь орієнтує виховний процес на найвищі морально-духовні досягнення й потенційні можливості вихованця; створює умови для досягнення життєвого успіху особистості; розвитку її індивідуальних здібностей. Напрями виховної роботи втілюються у відповідних результатах – міцно й органічно засвоєних загальнолюдських і національних цінностях, стратегії життя, яка передбачає постійний рух до здійснення все нових соціально значущих задумів.

– *Принцип особистісної орієнтації* означає, що загальні закони психічного розвитку виявляються у кожній дитини своєрідно і неповторно. Педагог культивує у зростаючій особистості почуття самоцінності, впевненості в собі, визнає її право на вільний розвиток і реалізацію своїх здібностей; надає їй право почуватися індивідуальністю; спрямовує зусилля на розвиток світогляду, самосвідомості, культури потреб, емоційної сприйнятливості, відповідальної поведінки.

– *Принцип життєвої смислотворчої самодіяльності* передбачає становлення особистості як творця і проектувальника свого життя, який вміє приймати самостійні рішення і нести за них відповідальність, повноцінно жити й активно діяти в динамічних життєвих умовах, постійно самовдосконалюватися, адекватно і гнучко реагувати на соціальні зміни.

– *Принцип полікультурності* передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування у дітей та учнівської молоді відкритості, толерантного ставлення до відмінних від національних ідей цінностей, культури, мистецтва, вірувань; здатності диференціювати спільне й відмінне в різних культурах, сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської.

– *Принцип технологізації*. Виховний процес передбачає послідовні науково-обґрунтовані дії педагога та відповідно організовані ним дії вихованців, підпорядковані досягненню спеціально спроектованої системи виховних цілей, що узгоджуються з психологічними механізмами розвитку особистості. Побудований таким чином виховний процес має ознаки проєктивності й гарантує позитивну розвивальну динаміку.

Зазначені принципи становлять певну систему, кожний входить до неї важливою складовою, взаємопов'язаний з іншими. Їхнє органічне поєднання виступає запорукою ефективного виховного процесу.

– *Принцип соціальної відповідності* обумовлює необхідність узгодженості змісту і методів виховання реальній соціальній ситуації, в якій організовується виховний процес. Завдання виховання зорієнтовані на реальні соціально-економічні умови і передбачають формування у дітей готовності до ефективного розв'язання життєвих проблем. Умовами реалізації даного принципу є: взаємозв'язок виховних завдань і завдань соціального розвитку демократичного суспільства; координація взаємодії соціальних інститутів, які впливають на особистість; забезпечення комплексу соціально-педагогічної допомоги і захисту дітей; орієнтація педагогічного процесу на реальні можливості соціуму, урахування його найрізноманітніших чинників.

– *Принцип превентивності*. Виховні впливи держави, усіх виховних інститутів, ураховуючи інтереси особистості та суспільства, спрямовуються на профілактику негативних проявів поведінки дітей та учнівської молоді, на допомогу та їхній захист, вироблення імунітету до негативних впливів соціального середовища. При цьому має забезпечуватися система заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього характеру, спрямованих на формування позитивних соціальних настанов, запобігання вживанню наркотичних речовин, різних проявів деструктивної поведінки, відвернення суїцидів і формування навичок здорового способу життя, культури статевих стосунків.

5. Виховний потенціал навчального процесу

Умовою повноцінного становлення особистості виступає доцільно організований навчальний процес. Виховання і навчання є двома взаємопов'язаними сторонами єдиного педагогічного процесу, які доповнюють одна одну. Виховання як діяльність, спрямована передусім на формування мотиваційно-ціннісної сфери особистості, має узгоджуватися з навчанням як процесом збагачення пізнавальних можливостей особистості. Єдність виховання і навчання обумовлена спрямованістю обох процесів на формування соціальної зрілості особистості, реалізацію її творчих здібностей.

Доцільно організоване за змістом і формою навчання містить у собі потужний виховний потенціал: вводить особистість у світ світоглядних ідей, формує соціальні настанови та ціннісні орієнтації, розвиває гуманістичну спрямованість особистості, її духовні та матеріальні потреби: знайомить із зразками моральної поведінки, з формами спільної діяльності та спілкування особистості з колективом.

Освітній процес організовується таким чином, щоб питома вага навчальної інформації про навколишній світ гармонійно поєднувалася з інформацією, пов'язаною з особистісним становленням, з процесом удосконалення моральної свідомості й поведінки дітей та учнівської молоді. Доцільно організований і гуманістично спрямований виховний процес сприяє реалізації навчальних завдань – формуванню цілісної картини світу, збагаченню морального досвіду дитини, уявлень про зв'язок навколишнього світу і внутрішнього життя особистості.

Центральним механізмом формування конструктивної та гуманістично спрямованої педагогічної взаємодії виступає особистісне спілкування вихователя з вихованцем. Таке спілкування спрямовується на організацію продуктивної спільної діяльності, зближення ціннісно-смыслових позицій учасників діалогу.

Моральний розвиток особистості в процесі навчання насамперед пов'язується з оптимальним використанням навчального змісту. При цьому має йтися про навчальний зміст як проекцію духовної культури, а не розчленування його на гуманітарний і природничо-науковий з виявленням міри морально розвивальних можливостей кожного.

Ідею навчального змісту як засобу морального розвитку школярів доцільно реалізовувати як створення його особистісної форми в контексті організації навчальної діяльності розвиненої особистості. За особистісної форми навчального предмета він подається як історія розвитку інтелектуальних і особистісних надбань творців певних культурних цінностей. При цьому ті чи інші ідеї, закономірності, поняття пропонуються не у формально-абстрактному вигляді, а через життя особистостей – творців цих культурних здобутків. Учень, вступаючи у спілкування з конкретною історичною постаттю, за відповідного педагогічного керівництва оволодіває поряд із науковими знаннями та вміннями і системою морально-духовних цінностей.

При цьому педагог як розвинена особистість, постійно здійснюючи виховний діалог засобами морально збагаченого знання, культивує міжособистісну навчальну взаємодію з учнями, ставиться до них справедливо, поважає особистість кожного незалежно від їхніх навчальних невдач чи вчинкових прорахунків; виявляє почуття любові до них, поступово виховує відповідне емоційне переживання щодо тієї чи іншої особи. У процесі особистісно-комунікативної взаємодії вихователь і вихованець спільно розв'язують моральні завдання, мета яких – свідоме прийняття зростаючою особистістю певних морально-духовних цінностей, її самовдосконалення.

Високим виховним потенціалом володіє колектив однолітків. Унікальні виховні можливості такого колективу виявляються в блокуванні агресивних проявів вихованців, в емоційному захисті особистості, у створенні вихованцю простору для самореалі-

зації, у сприянні особистісній ідентичності, у презентації себе іншим. Педагог, ураховуючи цей фактор, інтенсивно впроваджує різні варіанти сумісної навчальної діяльності однолітків: від постановки спільних завдань і від знаходження способів їхнього розв'язання і до взаємодопомоги в закріпленні способів дій, взаємоконтролю і взаємооцінки.

Дієвим засобом виховання особистості в навчальному процесі виявляється цілеспрямоване створення ситуацій, за яких в учнів виникає стійка орієнтація на продуктивні діяльнісні чи поведінкові взаємини. Вони виникають за умови глибокого і різнобічного пізнання учнем ровесника насамперед як особистості з усією різноманітністю та індивідуальністю його схильностей, очікувань, почуттів та інтересів. Пізнання цих складових внутрішнього світу учня відбувається в контексті його навчальної діяльності. Систематичне вправлення учнів у такому підході до пізнання й оцінювання один одного та в особистісній взаємодопомозі приводить до виникнення у них спрямованості на іншу людину як значущу особистість.

Діяльність учасників таким чином організованого навчального процесу спрямовується на забезпечення сприятливих умов різнобічного та гармонійного розвитку особистості, її соціально-педагогічної підтримки, зміцнення фізичного й психологічного здоров'я, реалізації творчого потенціалу, формування ціннісного ставлення до світу та самої себе.

6. Зміст виховання

Сучасний зміст виховання в Україні становить науково обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, самої себе, праці, природи, мистецтва. Система цінностей і якостей особистості розвивається і виявляється через її власні ставлення. Цей процес передбачає поєднання інтересів *особистості* – вільного саморозвитку і збереження своєї індивідуальності; *суспільства* – саморозвиток особистості має здійснюватися на моральній основі; *держави, нації* – діти мають зростати національно свідомими громадянами, патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі.

Ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави виявляється в таких якостях, як патріотизм, національна самосвідомість, правосвідомість, політична культура та культура міжетнічних стосунків.

Патріотизм особистості – це любов до свого народу, повага до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини, досконале володіння українською мовою. Національна самосвідомість включає: особисту ідентифікацію із своєю нацією, віру в її духовні сили та майбутнє; волю до праці на користь народу; уміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку; систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією.

Розвинена правосвідомість виявляється в усвідомленні особистістю своїх прав, свобод, обов'язків, свідомому ставленні до законів і державної влади. Політична культура включає формування політичної компетентності, лояльного і водночас вимогливого ставлення громадян до держави, її установ, органів влади, здатність брати активну участь у політичному житті України. Культура міжетнічних відносин передбачає наявність у дітей та учнівської молоді полікультурної компетентності, поваги до прав людини; інтересу до представників інших народів; толерантне ставлення до їхніх цінностей, традицій, мови, вірувань; уміння йти на компроміси з різними етнічними та релігійними групами заради соціального миру.

Реалізація мети і завдань виховання ціннісного ставлення до суспільства і держави передбачає орієнтацію на особистість як прогресивну систему ціннісних стосунків. У дошкільному та молодшому шкільному віці важливо формувати здатність дитини пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого угруповання; як учня, жителя міста чи села; виховувати в неї любов до рідного дому, школи, вулиці, своєї країни, її природи, рідного слова, побуту, традицій. У підлітковому віці виховується духовно осмислений, рефлексивний патріотизм, який поєднує любов до свого народу, нації, Батьківщини з почуттям поваги до інших народів, своїх і чужих прав і свобод.

У старшому шкільному віці пріоритетними рисами ціннісного ставлення до Батьківщини є відповідальність і дієвість. Старшок-

ласники не лише ідентифікують себе з українським народом, але й прагнуть жити в Україні, пов'язати з нею свою долю, служити Вітчизні на шляху її становлення як суверенної й незалежної, демократичної, правової й соціальної держави; трудитися на її благо, захищати її; поважати Конституцію і виконувати норми Закону; бережно ставитися до етноетичної культури народу України; володіти рідною та державними мовами; визнавати пріоритети прав людини, поважати свободу, демократію, справедливість.

Ціннісне ставлення до людей виявляється в моральній активності особистості, прояві чуйності, чесності, правдивості, працелюбності, справедливості, гідності, милосердя, толерантності, совісті, миролюбності, доброзичливості, готовності допомогти іншим, обов'язковості, добросовісності, ввічливості, делікатності, тактовності; умінні працювати з іншими; здатності прощати і просити пробачення протистояти виявам несправедливості, жорстокості. Показником моральної вихованості особистості виступає єдність моральної свідомості та поведінки, єдності слова і діла, наявність активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції.

Характер ставлення особистості до соціального довкілля змінюється з віком. У старшому дошкільному та молодшому шкільному віці дитина оволодіває елементарним умінням і навичками підтримки та збереження міжособистісної злагоди, попередження та мирного розв'язування конфліктів; здатністю брати до уваги думку товаришів та опонентів; орієнтацією на дорослого як носія суспільних еталонів і морального арбітра. У підлітковому віці зростає цінність дружби з однолітками, відбуваються емансипація від безпосереднього впливу дорослих, розширюється сфера соціального спілкування, засвоюються соціальні цінності, формуються соціальні мотиви поведінки, виникає критичне ставлення як регулятор поведінки. В юнацькому віці збільшується кількість виконуваних старшокласником соціальних ролей, зростають вимоги до відповідальності за дії та вчинки, формуються мотиви самовизначення, удосконалюється вміння керуватися свідомо поставленою метою, зростає роль самостійних форм діяльності; формуються ціннісні орієнтації на суспільну активність.

Ціннісне ставлення до себе виступає важливою умовою сформованості у дітей та учнівської молоді активної життєвої позиції й

передбачає сформованість у зростаючої особистості вміння цінувати себе як носія фізичних, духовно-душевних і соціальних сил.

Ціннісне ставлення до свого фізичного "Я" характеризує вміння особистості позитивно оцінювати свою зовнішність, тілобудову, поставу, розвиток рухових здібностей, фізичну витривалість, високу працездатність, функціональну спроможність, швидке відновлення сил після фізичного навантаження, статеву належність, гігієнічні навички, корисні звички, стан свого здоров'я, турботу про безпеку власної життєдіяльності, здоровий спосіб життя, активний відпочинок, вольові риси особистості.

Процес формування ціннісного ставлення до свого здоров'я та здорового способу життя передбачає врахування вікових особливостей вихованців.

Основним завданням виховання дошкільників і молодших школярів є формування в них уявлень про здоров'я, здоровий спосіб життя, руховий режим, корисні звички, особисту гігієну, правильну поставу, загартування, регулярні заняття фізичними вправами, фізичні навантаження, розвиток фізичних якостей. Основними завданнями виховання учнів середнього шкільного віку є формування свідомого ставлення до свого здоров'я та здорового способу життя, підтримка життєвої енергії, хорошого настрою, зібраність, фізична готовність до навчання, володіння рухами, задоволеність особистою фізичною підготовленістю, вміння цікаво проводити вільний час, висока рухова активність, наявність позитивних звичок. Основним завданням фізичного виховання учнів старшого шкільного віку є формування умінь і навичок зміцнення свого здоров'я, вміння вести здоровий спосіб життя, розвивати свої фізичні якості, попереджати шкідливі звички, дотримуватися оптимального рухового режиму, повноцінно відпочивати, самостійно займатися фізичними вправами.

Ціннісне ставлення до свого фізичного "Я" передбачає виховання у дітей та учнівської молоді культури пізнання власного внутрішнього світу – думок, переживань, станів, намірів, прагнень, цілей, життєвих перспектив, ідеалів, цінностей, ставлень. Важливо навчити зростаючу особистість приймати себе такою, якою вона є, орієнтуватися у своїх позитивних і негативних якостях, сприяти формуванню в неї реалістичної Я-концепції, готовності та здатності до самовдосконалення, конструктивної само-

критичності. У дошкільному та молодшому шкільному віці основним завданням є виховання у дітей інтересу до свого внутрішнього життя, здатності концентрувати на ньому свою увагу; у підлітковому віці у школярів виховується вміння спостерігати за собою, аналізувати перебіг своїх думок і переживань, зіставляти з ними свої вчинки; у старшому шкільному віці актуалізується виховання самоповаги, звички адекватно оцінювати власні стани, настрої, мрії, плани, стратегії, уміння регулювати їх.

Виховуючи зростаючу особистість, педагог бере до уваги, що її ціннісне ставлення до свого соціального "Я" виявляється в здатності орієнтуватися в нових умовах життя, пристосовуватися та конструктивно на них впливати; у визначенні свого статусу в соціальній групі, налагодженні спільної праці з дорослими та однолітками, умінні попереджати конфлікти, виходити з них з найменшими втратами, у справедливому і людяному поведженні стосовно партнерів із спілкування.

Характер ціннісного ставлення особистості до свого соціального "Я" суттєво змінюється з віком. У дошкільному віці актуальними завданнями соціального розвитку є гармонізація процесів адаптації та первинної соціалізації, формування комунікативних навичок, виховання елементарних форм відповідальної поведінки особистості. Організуючи процес виховання, педагог ураховує, що в молодшому шкільному віці розвивається рефлексія, формується вміння оцінювати себе як предмет змін. У підлітковому віці інтенсивно розвивається прагнення до самоствердження, з'являється хворобливе переживання неспіху, зростає роль самооцінки в регуляції поведінки. В юнацькому віці актуалізується потреба в самовизначенні (у тому числі й професійному), оцінці своїх здібностей і можливостей; виникає свідоме ставлення до визначення смислу життя та свого місця в ньому. У процесі виховання педагог бере до уваги вікові особливості соціального розвитку особистості.

Ціннісне ставлення до природи формується в процесі екологічного виховання і виявляється в таких ознаках: в усвідомленні цінності природи в житті людини, самоцінності природи; почутті особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них; здатності особистості гармонійно співіснувати з природою; поводитися компетентно, екологічно без-

печно; у критичній оцінці споживацько-утилітарного ставлення до природи, яке призводить до порушення природної рівноваги, загостренні екологічної кризи; умінні протистояти проявам такого ставлення доступними способами; активній участі в практичних природоохоронних заходах; здійсненні природоохоронної діяльності з власної ініціативи; посиленому екологічному просвітництві. Ціннісне ставлення до природи і сформована на його основі екологічна культура є обов'язковою умовою сталого розвитку суспільства, узгодження економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку.

У виховному процесі слід урахувати, що ставлення вихованців до природи має специфічні вікові особливості.

Для дошкільного віку характерне прагматичне ставлення до природи, обумовлене бажанням привласнити об'єкти природи, які водночас сприймаються як суб'єкти, наділені власним внутрішнім світом. Учня початкової школи властиве непрагматичне ставлення до природи. Природні об'єкти сприймаються ними як "значущі інші", вони прагнуть до спілкування з ними. Ставлення до природи учнів основної школи характеризується суперечливістю.

У молодшому і середньому підлітковому віці природа розглядається як об'єкт охорони, а не користі, ступінь психологічної близькості з об'єктами природи вищий, ніж з усіма "значущими іншими". У старшому підлітковому віці з'являється установка користі, однак прагматичні установки не рідко поєднуються з природоохоронними мотивами. Старшокласникам властиве сприйняття природи як об'єкта, ставлення до неї обумовлено більше естетичними мотивами, ніж постановами користі. У цьому віці остаточно складається структура ставлення до природи, власлива дорослим. Під впливом виховання у старшокласників природа займає вищі позиції в ієрархії цінностей, ніж у дорослих.

Важливою складовою змісту виховання особистості є розвиток ціннісного ставлення до праці, яке передбачає усвідомлення дітьми та учнівською молоддю соціальної значущості праці, розвинену потребу в трудовій активності, ініціативність, схильність до підприємливості; розуміння економічних законів і проблем суспільства та шляхів їхнього розв'язання, готовність до творчої діяльності, конкурентоспроможності й самореалізації в

умовах ринкових відносин, сформованість працелюбності й мобільності як базових якостей особистості.

Трудове виховання є системою виховних впливів, мета яких полягає в морально-психологічній підготовці учнів до майбутньої професійної діяльності. Високий рівень її розвитку передбачає оволодіння особистістю загальними основами наукової організації праці, умінням визначати мету, розробляти реальний план її досягнення, організовувати своє робоче місце, раціонально розподіляти сили і засоби з метою досягнення бажаного результату з мінімальними витратами, аналізувати процес і результат власних трудових зусиль, вносити необхідні корективи.

Завданнями трудового виховання дошкільника є формування елементарних форм цілепокладання, уміння планувати свої дії, долати труднощі на шляху до мети, діяти самостійно та цілеспрямовано, радіти результатам індивідуальної та спільної з іншими діяльності, виявляти працелюбність як базову якість особистості. До основних виховних завдань початкової школи належать: формування в учнів уявлення про важливість праці для суспільства і для них самих, ознайомлення з різними видами праці, світом професій та якостями особистості, необхідними сучасному працівнику; культивуванні ставлення до навчання як до серйозної праці, що вимагає значних зусиль; оволодінні основами самообслуговування, ручної та художньої праці, навичками роботи на пришкільній ділянці, з благоустрою території класної кімнати, школи, вулиці тощо. Трудове виховання учнів основної школи спрямовується на розвиток свідомого ставлення до праці, знайомство з працею людини в різних галузях економіки, формування вміння працювати в колективі, становлення професійних інтересів, формування реального образу "Я". Одним із результатів трудового виховання і професійної орієнтації на цьому етапі є вибір учнем напряду майбутньої трудової діяльності та профілю навчання в старшій школі. У підлітковому віці формується свідоме ставлення до власних інтересів, здібностей, суспільних цінностей, пов'язаних з вибором професії та свого місця в суспільстві; виховується ставлення до майбутньої професійної діяльності як засобу апробації власних сил, розкриття своїх можливостей, самореалізації, формування адекватного образу "Я"; систематизуються знання щодо сучасних про-

фесій та потреб суспільства. Головними завданнями навчально-виховної роботи із старшокласниками є формування в них здатності до усвідомленого вибору майбутньої професії, розвиток загально-трудових і професійно важливих якостей особистості.

Специфічними формами трудового виховання є взаємодія середніх навчальних закладів з вищими, спрямована на підготовку випускників шкіл до набуття професій, які вимагають вищої освіти; залучення до педагогічно доцільної та суспільно корисної продуктивної праці (участь у трудових об'єднаннях, самообслуговуванні, шкільних малих підприємствах та кооперативах тощо).

Ціннісне ставлення до мистецтва формується в процесі естетичного виховання і виявляється у відповідній ерудиції, широкому спектрі естетичних почуттів, діях і вчинках, пов'язаних з мистецтвом. Особистість, якій властиве це ставлення, володіє системою елементарних мистецьких знань, адекватно сприймає художні твори, здатна збагнути та виразити власне ставлення до мистецтва, прагне та вміє здійснювати творчу діяльність у мистецькій сфері.

Естетичне виховання спрямовується на розвиток у зростаючої особистості широкого спектра почуттів – здатності збагнути та виразити власне ставлення до мистецтва. Важливим є сприймання довкілля як естетичної цінності; ерудиція в галузі мистецтва (володіння системою елементарних мистецьких знань, понять, термінів, адекватне сприйняття художніх творів, творча діяльність у мистецькій сфері), власний погляд на світ, здатність радіти як ознаки духовної зрілості.

Використовуючи мистецтво як основний чинник естетичного виховання, педагог ураховує вікові особливості дітей: інтерес дошкільників до різних видів мистецтва, уміння передавати свої життєві враження художніми образами, диференціювати твори за їхнім характером; відкритість учнів початкової школи до сприймання художніх творів, ураховує їхню емоційну мобільність і готовність з насолодою виконувати творчі завдання; концентрацію підлітків на пізнанні свого внутрішнього світу, а отже, використання мистецтва як засобу духовного становлення, що проходить шлях від почуттєвого сприймання до осмислених естетичний дій; усвідомлення старшокласниками (віку, коли почуття набувають якісно нового характеру, переживання стають змістовнішими і відіграють чималу роль в емоційному

сприйнятті життя) того факту, що мистецтво безпосередньо пов'язано з життям народу, з його культурою.

7. Технологія виховного процесу

Виховання є цілеспрямованим за своїм характером процесом, зміст та організація якого визначаються метою як очікуваним ідеальним результатом. Діяльність педагога, спрямована на виховання зростаючої особистості –процедура технологічна, обумовлена необхідністю досягнення актуальних для певних життєвих обставин та особливостей виховання цілей. Мета виховання поетапно конкретизується, виділяються проміжні виховні цілі, проєктуються дії педагога і вихованців як суб'єктів життєдіяльності. Технологія виховного процесу фіксує доцільні кроки учасників освітнього процесу, підпорядковується виховній меті. Технологічний підхід уможливорює процес активізації, інтенсифікації, оптимізації виховної діяльності за умов збереження унікальності внутрішнього світу та індивідуального досвіду вихованців.

Технологія виховного процесу є послідовним розгортанням педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на досягнення конкретної виховної мети в педагогічній системі та її підструктурах. Педагогічний процес формує зростаючу особистість в міру того, як спрямовує її власну діяльність, а не підміняє її. Спроба вихователя "внести" у виховання моральні норми, міняючи його власну діяльність з оволодіння ними, підриває самі основи морального виховання особистості. Залучаючи дітей до самодіяльності, перетворює їх на суб'єктів виховної діяльності. Педагог створює умови, за яких моральна цінність зачіпає вихованця "за живе", продукує рефлексивний процес, надає цінності високої значущості, особистісного смислу.

Складовими виховних технологій є форми організації (індивідуальні, групові, колективні), методи як способи впливу на дітей та учнівську молодь, прийоми та засоби виховання. Виховні технології ґрунтуються не на механізми зовнішнього підкріплення (заохочення й покарання), а на рефлексивно – вольових механізмах, співпереживанні та позитивному емоційному оцінюванні, які апелюють, насамперед, до самосвідомості та творчого ставлення вихованців до суспільних норм і цінностей.

Сфера виховання є відкритою до пошуку альтернативних (відносно того, що вже стало традиційним) способів виховання. Вони

асоціюються з новими моделями виховних систем шкіл, тими підходами до розв'язання виховних проблем, які вважаються інноваційними, прогресивними. Використання виховної технології є завжди вибором стратегії, принципів, системостворювальних чинників взаємодії вихователя і вихованців, а також вибором тактики та стилю виховної роботи з ними. Високий суб'єктивний компонент виховних технологій, пріоритет унікальності кожної особистості вимагає відповідального ставлення до технологізації виховного процесу, високого професіоналізму педагога.

До найбільш ефективних належать інтерактивні технології, з допомогою яких педагог у ході спілкування з вихованцем інтерпретує життєві події, впливає на конструювання ним своїх особистісних дій, сприяє активізації діяльності, навчає самоконтролю та саморегуляції. У навчально-виховному процесі все ширше використовуються активні форми і методи роботи: тренінги, рольові ігри, мозкові штурми, диспути, дебати, аналіз ситуацій, різноманітні вправи тощо.

Використання інтерактивних технологій створює соціально-педагогічні умови, сприятливі для позитивних змін у знаннях, навичках і вчинках вихованців, їхньому ставленні до соціальних явищ, здоровому способі життя, правовому захисті; для активізації просвітницької роботи, попередження негативних явищ у молодіжному середовищі через надання повноважень самим неповнолітнім, виявлення серед них позитивних лідерів, спонукання осіб з "груп ризику" до переорієнтації лідерських якостей з негативних на позитивні, підвищення їхньої соціальної компетентності в питаннях попередження та подолання негативних явищ, формування відповідальної поведінки. Ефективним є застосування інтерактивних технологій для профілактики наркоманії, ВІЛ/СНІДу та інфекцій, що передаються статевим шляхом.

Упровадження інтерактивних технологій здійснюється в таких напрямках:

- під час викладання предметів гуманітарного та природничого циклів;
- у процесі позакласної й позашкільної виховної роботи та в роботі з батьками;
- через загальноосвітні та позашкільні навчальні заклади, соціальні служби, спеціальні заклади;

- через взаємодію з дитячими і молодіжними громадськими організаціями;
- через діяльність учнівського самоврядування;
- через законодавчу політику в галузі освіти, охорони здоров'я, соціальної діяльності щодо виховної роботи з учнівською молоддю.

8. Виховання в різних соціальних інститутах

8.1. Родинно-сімейне виховання

Сім'я є першим соціальним інститутом, відповідальним за виховання зростаючої особистості. Особливість виховних впливів сім'ї полягає в емоційному характері взаємин її членів між собою та з дитиною, у переважанні інтимного спілкування над діловим, у тривалості життєвих зв'язків дитини з батьками. Сім'я покликана створити сприятливі умови для розвитку емоційного життя дитини, становлення в неї почуття самоцінності, упевненості в собі, компетентності в різних сферах життєдіяльності.

Виховання в сім'ї здійснюється завдяки застосуванню специфічних форм і методів впливу і спрямовується на особистісний розвиток дитини та її соціалізацію. У родині як першому мікросоціальному середовищі визначаються соціальний статус дитини, її права й обов'язки, виникає прихильність до рідних, закладається підґрунтя для становлення світогляду, переконань дитини, ціннісних орієнтацій, морально-етичних ідеалів, естетичного смаку, уподобань, соціальної поведінки, трудових навичок.

Усталеними віками цінностями сімейного життя є: гуманне ставлення до людей (добродушність, доброзичливість, піклування про молодших і старших членів сім'ї, бажання надавати допомогу слабшим і хворим), працелюбність, поважне ставлення до праці людей та її результатів, демократичність відносин, гармонійність стосунків представників різних поколінь.

Важливим аспектом родинно-сімейного виховання є виховання пошани до предків, дотримання народних звичаїв, збереження та збагачення традицій, посилення національно-ціннісних орієнтирів: формування національної свідомості та самосвідомості, любові до рідної землі, народу, відданості Україні; толерантного ставлення до всіх народів, що проживають в Україні; виховання мовної культури.

Сім'я виховує дітей та учнівську молодь на християнських цінностях, які виступають універсальними моральними орієнтирами, невід'ємною частиною культури української сім'ї, гуманістичними засадами, значення і суть яких розкриваються завдяки виховному впливу батьків на духовний світ дитини через її почуттєво-емоційну сферу.

Виховання громадянина в сім'ї здійснюється специфічними для родини формами і методами, в яких поєднується особистісний приклад батьків, усвідомлення і розуміння дітьми належності до рідної землі, держави, сім'ї, роду; дотримання традицій і звичаїв, відповідальності за долю своєї країни, її збереження, розвиток, примноження добробуту. Виховання громадянина в сім'ї досягається розвитком патріотичних почуттів і знаннями Конституції й законодавства України, бажанням бути корисним своїй Батьківщині.

Устроєм свого життя сім'я запобігає негативному ставленню дітей до праці, проявам безвідповідальності й безгосподарності, порушенню трудової дисципліни, утриманству і лінощам, крадіжкам і нівеченню суспільної та приватної власності, варварському, нецивілізованому ставленню до природних багатств. Сім'я забезпечує дітям повноцінний фізичний розвиток, міцне здоров'я, фізичну досконалість і привчає їх до свідомого ставлення і зміцнення свого здоров'я як необхідної умови підготовки до суспільної корисної праці, служби в армії й захисту Батьківщини.

Родина лише їй притаманними засобами формує у дітей розуміння та особистісне ставлення до сенсу і мети життя, виховує толерантне ставлення до інших культур і традицій; розвиває моральні якості, спонукає дітей до самовдосконалення; залучає синів і доньок до мистецтва та світової культури; формує моральну свідомість через включення в педагогічно доцільне родинне спілкування, у життя, наповнене добродійними справами; виховує у дітей готовність до творчої праці в умовах ринкових відносин; формує бережливе ставлення до суспільної й приватної власності, природних багатств, прагнення примножити їх власною працею.

Вплив сім'ї на виховання особистості суттєво залежить від вікових особливостей дитини. У молодшому шкільному віці батьки спрямовують свої зусилля на формування здатності дитини до емпатії, засвоєння нею морально-етичних правил поведінки, ви-

ховання базових якостей особистості, найпростіших форм соціальної компетентності. Важливу роль відіграють батьки в статевому та тендерному вихованні дітей підліткового віку, формуванні у дівчат цнотливості, дівочої гідності, уміння володіти своїми почуттями; у хлопців—чоловічої гордості, мужності, великодушності, поваги до жінок, готовності оберігати дівочу честь і гідність. В юнацькому віці особливу увагу батьки приділяють проблемі самовизначення особистості, розвитку її професійних інтересів, свідомому ставленню до життєвих виборів, активній за формою та моральній за змістом громадянській позиції.

Повноцінне виховання особистості в сім'ї вимагає розв'язання державою низки завдань:

- визначення пріоритету інтересів сім'ї як найважливішої складової демократичного суспільства, гаранту його стабільності та прогресу;
- створення сприятливих умов для зміцнення сім'ї, охорони прав матері та батька;
- матеріальне та моральне заохочення і підтримка материнства і батьківства;
- підтримка молодोї сім'ї, забезпечення їй достатнього життєвого рівня;
- охорона дитинства; дотримання положень, заявлених Конвенцією ООН про права дитини.

9. Взаємодія державних органів управління і системи освіти з дитячими та молодіжними громадськими організаціями й об'єднаннями

Дитячі та молодіжні громадські організації й об'єднання є важливим суспільним інститутом, здатним здійснювати виховну функцію в сучасних умовах України. Взаємодія з дитячими та молодіжними громадськими організаціями й об'єднаннями, є одним із пріоритетів у виховній роботі державних органів управління і закладів освіти. Така взаємодія обумовлена спільністю основних цілей, прагненням розвивати самодіяльність та ініціативу дітей і підлітків, єдиним часовим простором, в якому здійснюється їхня діяльність, новою соціально значущою роллю, яку починають відігравати сьогодні дитячі та молодіжні громадські організації й об'єднання.

Сучасні дитячі та молодіжні організації й об'єднання утверджують себе як суб'єкти виховного процесу. Вони потрібні дітям для вияву самостійності, посиленої реальної участі в житті суспільства, задоволення потреб у спілкуванні з ровесниками, дорослішання та самоствердження в суспільно значущій діяльності.

Полею спільної виховної діяльності державних органів управління і системи освіти з дитячими та молодіжними громадськими організаціями й об'єднаннями є: широке і різнобічне включення особистості до системи громадських суспільних зв'язків; організація життєдіяльності, яка задовольняє основні потреби в розвитку особистості; її захист від імовірних негативних впливів соціального середовища.

Напрямами взаємодії, актуальними для даного етапу розвитку суспільства, виступають:

- допомога дитині в адаптації до інтенсивних суспільних змін, у віднайденні надійної життєвої опори, що базується на духовних цінностях, осмисленні себе і свого місця в житті, набутті впевненості у своїх силах;
- сприяння в отриманні дітьми та учнівською молоддю доступу до знань і навичок;
- виховання у зростаючої особистості чуття власної причетності до розвитку суспільства, держави;
- створення умов для усвідомлення дітьми та учнівською молоддю значущості індивідуальної ініціативи;
- допомога в оволодінні навичками співробітництва з представниками інших культур, різних статевовікових груп;
- надання інформації щодо шляхів розв'язання проблеми особистих взаємин, пов'язаних із вживанням тютюну, алкоголю, наркотиків;
- сприяння в набутті досвіду вирішення ситуацій соціального неуспіху.

Першочерговими завданнями державних органів управління та системи освіти є: надання можливостей дитячим і молодіжним організаціям і об'єднанням брати участь у формуванні державної дитячої та молодіжної політики; створення умов для успішної взаємодії закладів освіти з дитячими та молодіжними громадськими організаціями й об'єднаннями; утвердження позитивного ставлення до дитячих і молодіжних дитячих організацій

і об'єднань з боку вчителів, батьків, учнів, громадськості; удосконалення нормативно-правових аспектів взаємодії; забезпечення фінансової підтримки державою дитячого руху; організаційна та педагогічна підтримка взаємодії.

Шляхами реалізації програми взаємодії державних органів управління дитячими та молодіжними громадськими організаціями є:

- широке обговорення проблеми співпраці органів управління освіти з дитячими і молодіжними громадськими організаціями та об'єднаннями, використання можливостей їхнього виховного ресурсу;
- включення проблематики діяльності дитячих і молодіжних громадських організацій та об'єднань до дослідницьких програмі планів навчальних закладів, науково-дослідних інститутів, системи підвищення кваліфікації;
- вивчення міжнародного та вітчизняного досвіду становлення дитячого руху, динаміки його відродження та висвітлення питання у фахових виданнях, науково-практичних конференціях;
- підготовка спеціалістів з координації взаємодії державних органів управління, системи освіти з дитячими та молодіжними громадськими організаціями й об'єднаннями;
- включення до програм підвищення кваліфікації керівників навчальних закладів різних типів тематики, пов'язаної з діяльністю дитячих і молодіжних громадських організацій;
- розробка навчально-методичного забезпечення процесу підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів для роботи з дитячими та молодіжними громадськими організаціями.

10. Виховання в територіальній громаді

Виховна робота в територіальній громаді спрямовується на профілактику соціального сирітства, основною причиною й умовою поширення якого є нестабільна і недієздатна в соціальному і психолого-педагогічному аспектах сім'я. Педагогічна неспроможність певної частини сімей виявляється в низькому рівні культури, втраті традицій, послабленні або відсутності зв'язків поколінь, бездоглядності дітей, порушенні їхніх прав і жорсткому поводженні з ними. Індиферентне ставлення громади до таких явищ значною мірою зумовлено порушенням функції соціального

контролю, процесами урбанізації й глобалізації, фактичною відсутністю системи виховної роботи за місцем проживання.

Технології виховної роботи в територіальній громаді передбачають: профілактику правопорушень і злочинності в дитячому та молодіжному середовищах; корекцію і реабілітацію педагогічно-занедбаних, безпритульних дітей, жертв різних видів насилля; соціально-педагогічну роботу з неблагополучними сім'ями та молоддю; соціальну підтримку дітей-сиріт та учнівської молоді з особливими потребами; розширення і зміцнення інституту прийомних сімей і будинків сімейного типу; соціально-педагогічний супровід обдарованих дітей і багатодітних сімей; соціально-педагогічний патронат молодих сімей; соціальну адаптацію і соціальну реабілітацію, формування життєвої компетентності особистості, ресоціалізацію неповнолітніх, які повернулися з місць позбавлення волі.

Процес ресоціалізації передбачає формування законослухняної поведінки, становлення активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції, відновлення і розвиток соціально корисних якостей і відносин, гармонізацію процесу соціальної адаптації неповнолітніх, звільнених з пенітенціарних установ, попередження рецидивної злочинності.

Активізація виховної роботи в територіальній громаді піднімає престиж і посилює відповідальність за її результати соціальних педагогів, соціальних психологів, соціальних працівників. Для забезпечення різних напрямів виховної роботи в територіальній громаді створюються спеціальні програми, в яких чітко окреслено цілі, завдання, зміст і форми.

Поширення потребують перевірені практикою ефективні форми виховної роботи в територіальній громаді, зокрема: центри соціальних служб для молоді; служби соціального супроводу неповнолітніх і молоді, які повернулися з місць позбавлення волі; служби соціальної підтримки сімей "Родинний дім", інші родинні клуби; школи молодих батьків; консультативні пункти; служби психологічної допомоги, у тому числі "Телефон довіри"; кризові й реабілітаційні центри; школи правових знань; громадські приймальні; культурно-розважальні заходи, які пропагують духовні цінності й здоровий спосіб життя.

Організація такої роботи потребує глибокого вивчення сім'ї та її проблем, а також молодіжного середовища, його субкультури; застосування інтерактивних методів виховної роботи; реалізації комплексного підходу. Спеціально організована виховна робота в територіальній громаді охоплює не лише батьків і дітей, але й спрямовується на підвищення фахового рівня спеціалістів. Їхнє навчання здійснюється за спеціальними тренінговими програмами в майстер-класах фахівців з проблем виховання, на семінарах, конференціях, "круглих столах".

До створення і реалізації виховних програм у територіальній громаді залучаються:

- органи державної влади на регіональному і місцевому рівнях;
- управління освіти, керівники загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів;
- управління у справах захисту населення;
- органи місцевого самоврядування;
- служби у справах неповнолітніх;
- управління охорони здоров'я та Червоного Хреста;
- засоби масової інформації;
- диспансери (наркологічний, психоневрологічний, венерологічний);
- громадські організації;
- благодійні фонди;
- підприємства, розміщені на території громади;
- інші зацікавлені юридичні та фізичні особи.

Основна мета виховної роботи в територіальній громаді – створення цілісного виховуючого середовища, підвищення його виховного потенціалу, активізації процесу виховання особистості як суб'єкта життєтворчості.

11. Забезпечення умов реалізації Програми

11.1. Розвиток нормативно-правової бази

Недостатня орієнтація законодавства України на виховання дітей та учнівської молоді актуалізує необхідність розширення його змістовного наповнення та правового забезпечення. Законодавство має визначати правові межі сфери виховання дітей та учнівської молоді (стратегію та принципи виховних систем; баланс сімейного і суспільного виховання; співвідношення релі-

гійного і світського виховання; характер експертизи і контролю процесу та результатів виховання; розмежування повноважень у розробці та реалізації програм виховання підростаючого покоління тощо). Важливо законодавчо визначити напрями впливу на дітей та учнівську молодь, які шкодять їхньому благополуччю, захистити особистість від руйнівної інформації.

Доцільно створити нову концепцію правового виховання дітей та учнівської молоді, розробити основи законодавства про виховання підростаючого покоління в Україні; здійснити соціально-правову експертизу рішень органів влади з точки зору їхнього впливу на процеси виховання дітей та учнівської молоді.

11.2. Робота з керівними і педагогічними кадрами

Забезпечення готовності фахівців системи освіти до розв'язання сучасних проблем виховання дітей та учнівської молоді є ключовим питанням реалізації даної Програми.

Підготовка керівних і педагогічних кадрів до організації виховної діяльності вимагає відповідних змін. Необхідно поліпшити у педагогічних навчальних закладах якість викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу, розробити сучасне програмно-методичне забезпечення для фахівців-організаторів позакласної й позашкільної діяльності, удосконалити систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації практичних психологів і соціальних педагогів.

11.3. Наукове забезпечення

Наукове забезпечення Програми здійснюється установами й організаціями Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України. АПН України і МОН України спільно окреслюють напрями фундаментальних досліджень і прикладних проектів, спрямованих на реалізацію Програми, визначають шляхи розв'язання завдань, основними з яких є:

- здійснення послідовного системного аналізу реальної практики виховання дітей та учнівської молоді в різних регіонах, яка враховує їхні етнокультурні особливості;
- розробка прогностичної моделі особистості випускника 12-річної школи;
- визначення теоретичних засад проектування вірогідних стратегій соціальної та індивідуальної поведінки людини в ситуації невизначеності;

- створення програми спільної діяльності державних і громадських організацій;
- визначення теоретико-методологічних основ виховання дітей та учнівської молоді в сучасних умовах;
- здійснення моніторингу рівня розвитку виховних систем;
- визначення стратегії здійснення соціально-педагогічної експертизи стану виховання особистості в сучасному освітньому просторі;
- створення інноваційного комплексу технологій оптимізації виховного процесу на різних освітніх рівнях;
- створення моделі комп'ютерної інформаційно-аналітичної системи "Виховання дітей та учнівської молоді в Україні";
- забезпечення підтримки інноваційної виховної практики різних навчальних закладів, розробки й реалізації ефективних виховних систем.

Виконавці проектів визначаються на конкурсній основі.

11.4. Програмно-методичне та інформаційне забезпечення

На виконання Програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні в усіх типах навчальних закладів та установах необхідно створити і впровадити конкретну програму розвитку системи виховання, її інформаційного і методичного забезпечення. Основними напрямками цієї роботи є:

- розробка навчально-методичного супроводу становлення і розвитку виховних систем, окремих напрямів виховання в дошкільних, загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах, дитячих громадських організаціях;
- створення програмно-методичних комплексів психолого-педагогічної підтримки розвитку особистості, процесів її соціальної інтеграції; підготовка програм підвищення кваліфікації керівників і організаторів виховної діяльності в навчальних закладах;
- здійснення експертизи змісту програм виховання особистості, виховного потенціалу підручників і проектів виховних систем загальноосвітніх навчальних закладів;
- розширення видавничої діяльності щодо випуску інформаційно-методичної літератури з проблем виховання дітей та учнівської молоді в сучасних умовах;
- проведення конференцій, семінарів, проблемних обговорень з питань виховання особистості в сучасних умовах;

- формування інформаційно-аналітичного банку даних з усіх аспектів виховання дітей та молоді, що включає: інноваційні програми, конкретні приклади досвіду реалізації програм виховання; рекомендації щодо взаємодії навчальних закладів із сім'єю, іншими соціальними інститутами; аналіз результатів соціально-педагогічних і психологічних досліджень з проблем виховання;

- розширення співробітництва із засобами масової інформації щодо утвердження гуманістичних основ виховання, пріоритету загальнолюдських і національних цінностей.

Виконавці заходів визначаються переважно на конкурсній основі.

11.5. Взаємодія закладів освіти

з неурядовими і громадськими організаціями

Взаємодія закладів освіти із зацікавленими неурядовими і громадськими організаціями з питань виховання дітей та учнівської молоді здійснюється і забезпечується Комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді при Науково-методичній раді МОН України. Така взаємодія передбачає:

- розробку комплексної міжвідомчої програми з питань виховання дітей та учнівської молоді;

- координацію діяльності органів управління освітою з неурядовими організаціями;

- підтримку виховних і ініціатив неурядових організацій, громадських дитячих і молодіжних об'єднань;

- поширення досвіду і спільне проведення конференцій, семінарів з різних напрямів виховання;

- створення міжвідомчих комісій як засобу становлення державної системи виховання юних громадян; створення регіональних волонтерських центрів виховання дітей та учнівської молоді.

Управління освіти державного, регіонального та місцевого рівнів, навчальні заклади всіх типів і форм власності з метою урізноманітнення та інтенсифікації культурного і творчого життя дітей та учнівської молоді налагоджують співробітництво з міжнародними організаціями, які функціонують на території України, зокрема з:

- Міжнародним дитячим надзвичайним фондом Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), який сприяє суттєвим змінам в уявленні про виживання і розвиток дітей, спрямовує зусилля на

досягнення прогресу і миру, благополуччя дітей, задоволення їхніх інтересів;

- Християнським Дитячим Фондом, діяльність якого сприяє поліпшенню становища дітей та молоді в Україні шляхом розробки і реалізації програм, надання соціальних послуг, навчання спеціалістів і волонтерів соціальної роботи, розвитку міжнародного співробітництва в партнерстві з державними та недержавними структурами.

12. Шляхи та очікувані результати реалізації Програми:

На державному рівні:

- удосконалення нормативно-правової бази з питань виховання;
- консолідація зусиль державних установ і різних відомств у вихованні морально-духовної, життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал;
- здійснення управління процесом виховання та контролю за діяльністю підвідомчих структур у частині виконання діючого законодавства України, відповідних Указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України;
- подальша демократизація державного управління процесом виховання;
- підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних працівників з виховної діяльності;
- модернізація вищої та післядипломної педагогічної освіти з урахуванням сучасних вимог і потреб виховання підростаючої особистості;
- організація системного моніторингу динаміки розвитку змін в організації та оцінці ефективності процесу виховання дітей та учнівської молоді в різних регіонах і типах навчальних закладів України.

На рівні місцевих органів управління освітою:

- піднесення ролі виховання в педагогічному процесі навчальних закладів усіх типів і форм власності;
- організація навчально-методичного забезпечення учасників виховного процесу, удосконалення професійної компетентності педагогічних працівників та їхній соціальний захист;

- залучення і координація зусиль різних соціальних інститутів у процесі виховання дітей та учнівської молоді;
- створення необхідних умов для виховання дітей та учнівської молоді, розвитку їхніх здібностей, професійного самовизначення;
- кадрове забезпечення, фінансування та сприяння реалізації державних і регіональних програм виховання дітей та учнівської молоді;
- координація дій педагогічних колективів, сім'ї, громадськості з питань виховання учнів;
- правове та психологічне забезпечення виховного процесу з дітьми-сиротами та дітьми з дисфункційних сімей;
- забезпечення ефективності профілактики девіантної поведінки дітей та учнівської молоді, дитячої безпритульності, правопорушень, попередження та подолання вживання наркотичних речовин, профілактики ВІЛ/СНІДу;
- сприяння створенню і розвитку дитячих і молодіжних громадських організацій як осередків самореалізації особистості;
- розвиток регіональних та інших систем виховання, які враховують територіальні, соціальні та національні особливості й спрямовані на духовно-моральний розвиток особистості.

На рівні навчального закладу:

- підвищення професійної компетентності педагогів у здійсненні процесу виховання;
- активізація творчого потенціалу педагогів у доборі методів, форм, засобів і технологій виховання;
- розширення спектра суб'єктів виховання;
- наукове та організаційно-методичне забезпечення процесу виховання;
- посилення відповідальності суб'єктів виховання за здійснення даного процесу;
- забезпечення єдності навчання і виховання як двох взаємозалежних складових системи освіти;
- посилення ролі сім'ї у вихованні дітей, зміцнення взаємодії сім'ї та навчальних закладів;
- поєднання організаційно-педагогічної, родинно-сімейної, національно-культурної та просвітницької діяльності вчителів, батьків, учнів, громадськості.

13. Організація, координація і контроль виконання Програми

Організація, координація і контроль виконання Програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні (2004–2013) покладено на Міністерство освіти і науки України, органи управління освіти різних рівнів. Спільно з Академією педагогічних наук України вони:

- розробляють заходи, спрямовані на реалізацію Програми протягом десяти років;
- здійснюють системний моніторинг динаміки змін в організації та оцінці ефективності виховної діяльності в різних регіонах України та типах навчальних закладів;
- аналізують хід виконання розробленої програми дій з реалізації Програми і вносять пропозиції щодо її корекції;
- здійснюють інформаційне та методичне забезпечення реалізації Програми;
- забезпечують взаємодію зацікавлених міністерств, відомств, організацій тощо.

Академія педагогічних наук України здійснює науково-дослідну та експериментальну роботу з окреслених Програмою напрямів виховання, з апробації та впровадження інноваційних виховних технологій та сучасних методик.

Програма реалізується за рахунок коштів поточного фінансування системи освіти України в межах бюджетів відповідних рівнів.

[Джерело: Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. (Схвалена Постановою Президії академії педагогічних наук України 01.07.2004 р. N 1-7/6-98) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

(Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України
№641 від 16.06.15 р.)

Вступ

Сьогодні Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно велике значення для подальшого визначення своєї долі, долі своїх сусі-

дів, подальшого світового порядку на планеті. У сучасних важких і болісних ситуаціях викликів і загроз і водночас великих перспектив розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері пріоритетним завданням суспільного поступу, поряд з забезпеченням своєї суверенності й територіальної цілісності, пошуками шляхів для інтегрування в європейське співтовариство, є визначення нової стратегії виховання як багатомпонентної та багатовекторної системи, яка великою мірою формує майбутній розвиток Української держави.

Серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне, громадянське виховання як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть державу (*patria*) як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін.

Інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, європоцентричність, пробудження громадянської й громадської ініціативи, виникнення різних громадських рухів, розповсюдження волонтерської діяльності, які накладаються на технологічну і комунікативну глобалізацію, міграційні зміни всередині суспільства, ідентифікаційні й ідентифікаційні процеси в особистісному розвитку кожного українця, відбуваються на тлі сплеску інтересу і прояву патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу.

Тому нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має давню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони вже ввійшли до освітнього і загально виховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їхнього переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політич-

ної нації. Важливу роль у просвітницькій діяльності посідає відновлення історичної пам'яті про тривалі державницькі традиції України.

Серед них Київська Русь, Велике князівство Литовське, Військо Запорізьке, Гетьманщина, Українська Народна Республіка, Гетьманат Павла Скоропадського, Західноукраїнська Народна Республіка, Карпатська Україна та інші українські визвольні проекти. На особливу увагу заслуговує формування української політичної культури в часи Речі Посполитої та Австро-Угорщини, нове осмислення ролі Кримського Ханату як держави кримсько-татарського народу включно з тривалим воєнним протистоянням і плідною військовою та культурною співпрацею.

Особливого значення набуває ознайомлення з історією героїчної боротьби українського народу за державну незалежність протягом свого історичного шляху, зокрема в ХХ–ХХІ ст. це ОУН, УПА, дисидентський рух, студентська Революція на граніті, Помаранчева революція, Революція Гідності та ін.

Важливим завданням є розгляд порівняльно-історичних відомостей про переривання державності в інших європейських країнах, які сьогодні представлені потужними європейськими націями. Спеціального розгляду потребують історичні обставини, що призводять до переривання державницької традиції.

Разом із тим, національно-патріотичне виховання не повинно прищеплювати ідеї культурного імперіалізму, тобто способу споглядання світу лише очима власної культури. Ця Концепція виходить з ідеї об'єднання різних народів, національних та етнічних груп, які проживають на території України, довкола ідеї української державності, українського громадянства, що виступають загальними надбаннями, забезпечують їхній всебічний соціальний та культурний розвиток. Українська держава заперечує будь-які форми дискримінації, підтримуючи всі мови і культури, що зазнали такої дискримінації в часи колоніальної залежності України.

Нажаль, до сьогодні українська освіта не мала переконливої і позитивної традиції, досвіду щодо виховання патріотизму в дітей та молоді, у попередні часи боялися взагалі терміна "національний", а "патріотичне виховання" сприймали винятково в етнонародному або нерадянському вимірі.

Протягом останніх десятиліть було розроблено низку концепцій:

- Концепція національної системи виховання (1996);

- Концепція національно-патріотичного виховання (2009);
- Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013–2017 рр.;
- Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012).

Проте жодна з них не була розгорнута і не втілилася в конкретні кроки з реалізації через зміну векторів розвитку держави і відповідно, освітньої політики, через різні уявлення правлячих еліт на ідеологію і напрями розвитку освіти.

На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денационалізації, втрати державної незалежності та потрапляння до сфери впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей:

- повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);
- участь у громадсько-політичному житті країни;
- повага до прав людини;
- верховенство права;
- толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних і національно-мобілізованих особливостей;
- рівність усіх перед законом;
- готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Отже, враховуючи всі обставини, виникає гостра потреба в розробленні концепції, яка б визначала нову стратегію цілеспрямованого й ефективного процесу виховання суб'єкта громадянського суспільства, громадянина-патріота України.

1. Мета та завдання національно-патріотичного виховання дітей та молоді

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до

Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Патріотичне виховання – складова національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави.

Складовою частиною патріотичного виховання, а в часи воєнної загрози – пріоритетною, є військово-патріотичне виховання, зорієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту Вітчизни, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу в Збройних Силах України як особливого виду державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України і покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози. Робота з військово-патріотичного виховання учнівської молоді має проводитися комплексно, в єдності всіх його складників спільними зусиллями органів державного управління, а також освітніх закладів, сім'ї, громадських організацій та об'єднань, Збройних Сил України, інших силових структур. Системна організація військово-патріотичного виховання молоді має бути спрямована на підготовку її до оволодіння військовими професіями, формування психологічної та фізичної готовності до служби в Збройних Силах, задоволення потреби підростаючого покоління в постійному вдосконаленні своєї підготовки до захисту Вітчизни.

Мета патріотичного виховання конкретизується через систему таких виховних завдань:

- утвердження в свідомості й почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;

- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до солдата як до захисника вітчизни, героя;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- сприяння набуттю дітьми та молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися із соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів і захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;
- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;
- формування мовленнєвої культури;
- спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму.

2. Принципи патріотичного виховання

Патріотичне виховання спирається на загально педагогічні принципи виховання, такі як дитиноцентризм, природовідповідність, культуровідповідність, гуманізм, урахування вікових та індивідуальних особливостей. Водночас патріотичне виховання має власні принципи, що відображають його специфіку. Серед них:

- *принцип національної спрямованості*, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливого ставлення до його культури; поваги до культури всіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися належністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;

- *принцип самоактивності й саморегуляції* забезпечує розвиток у вихованця суб'єктних характеристик; формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень; виробляє громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях і вчинках;

- *принцип полікультурності* передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування у дітей та учнівської молоді відкритості, толерантного ставлення до відмінних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірувань інших народів; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської;

- *принцип соціальної відповідності* обумовлює потребу узгодження змісту і методів патріотичного виховання з реальною соціальною ситуацією, в якій організовується виховний процес, і має на меті виховання у дітей і молоді готовності до захисту вітчизни та ефективного розв'язання життєвих проблем;

- *принцип історичної та соціальної пам'яті* спрямований на збереження духовно-моральної й культурно-історичної спадщини українців і відтворює її в реконструйованих і осучаснених формах і методах діяльності;

- *принцип міжпоколінної наступності*, який зберігає для нащадків зразки української культури, етнокультури народів, що живуть в Україні.

3. Шляхи реалізації патріотичного виховання дітей та молоді

3.1. Удосконалення нормативно-правової бази патріотичного виховання молоді:

- підготовка нормативно-правових документів з питань національно-патріотичного виховання молоді, внесення відповідних змін до законодавства;

- розроблення державних і громадських заходів з інформаційної безпеки, спрямованих на запобігання негативним наслідкам впливу інформаційної війни;

- розроблення порядку державного фінансування заходів, спрямованих і на національно-патріотичне виховання молодих людей;

- підготовка комплексної програми військово-патріотичного виховання та нормативно-методичного забезпечення її реалізації з метою виховання здорового підростаючого покоління, готового захищати національні інтереси та територіальну цілісність України;
- вироблення науково-теоретичних і методичних засад патріотичного виховання молоді: включення проблематики патріотичного виховання молоді до дослідницьких програм і планів наукових і навчальних закладів (через світову історію можна показати, як державність поновлювали інші народи, зокрема чехи та поляки; через зарубіжну літературу показати, як ці народи утверджували свою ідентичність; через дисципліни природничо-наукового циклу розкрити здобутки українців у науці й техніці, якими слід пишатися тощо, бо тільки цілісна і системна картина гарантуватиме досягнення мети Концепції);
- вивчення потреб молоді, зокрема шляхом проведення соціологічних досліджень;
- забезпечення активної участі сім'ї та родини в розвитку фізичного і морального здоров'я, патріотично налаштованої зростаючої особистості.

3.2. Діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері національно-патріотичного виховання:

- проведення заходів спрямованих на реалізацію патріотичного виховання в закладах системи освіти, культури, спорту;
- підтримка та сприяння волонтерським проектам, іншій громадській діяльності та самоорганізації українських громадян, спрямованої на заохочення молоді до благодійних соціальних, інтелектуальних і творчих ініціатив і проектів на благо України;
- створення умов для популяризації кращих здобутків національної культурної й духовної спадщини, героїчного минулого і сучасного українського народу, підтримки професійної й самодіяльної творчості;
- активне залучення до патріотичного виховання дітей та молоді учасників бойових дій на Сході України, членів сімей Героїв Небесної Сотні, бійців АТО та їхніх сімей, діячів сучасної культури, мистецтва, науки, спорту, які виявляють активну громадянську і патріотичну позицію;
- залучення молоді до участі в збереженні й підтримці єдності українського суспільства, у громадському русі задля громадянського миру і злагоди;

- сприяння спортивній і фізичній підготовці, спрямованій на утвердження здорового способу життя молодих громадян з урахуванням принципів національно-патріотичного виховання;
- налагодження співпраці з військовими формуваннями України як мотивація готовності до вибору військових професій;
- сприяння роботі клубів за місцем проживання, центрів патріотичного виховання та інших громадських організацій, які здійснюють патріотичне виховання молоді;
- активізація виховної роботи з дітьми та молоддю засобами всеукраїнської дитячої військово-патріотичної гри "Сокіл" ("Джура");
- удосконалення підготовки та перепідготовки кадрів, які займаються питаннями національного і патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти, культури, спорту.

3.3. Співпраця органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадянським суспільством:

- активне залучення до національно-патріотичного виховання дітей та молоді дитячих і молодіжних громадських організацій (об'єднань), використання їхнього досвіду, потенціалу, методів роботи у вихованні патріотів України;
- організаційна та фінансова підтримка на конкурсній основі програм, проєктів громадських організацій, спрямованих на національно-патріотичне виховання дітей та молоді;
- доручення батьківської громадськості до популяризації кращого досвіду патріотичного виховання; посилення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади стосовно національно-патріотичного виховання молоді.

3.4. Інформаційне забезпечення національно-патріотичного виховання дітей та молоді:

- організація в теле-, радіопрограмах, Інтернет-ресурсах та в друкованій пресі постійно діючих рубрик, що популяризують українську історію, боротьбу українського народу за незалежність, мову та культуру, досвід роботи з національно-патріотичного виховання різних соціальних інституцій; підтримка україномовних молодіжних засобів масової інформації;
- запобігання пропаганді в засобах масової інформації культу насильства, жорстокості й бездуховності, поширення порнографії та інших матеріалів, що суперечать загальнолюдським та

національним духовним цінностям, заперечують суверенність Української держави;

- виробництво кіно- і відеофільмів, підтримка видання науково-популярної, наукової, художньої літератури національно-патріотичного спрямування;

- підготовка інформаційної та науково-популярної літератури для батьків з питань патріотичного виховання дітей та молоді сім'ї; висвітлення в засобах масової інформації кращого досвіду родинного виховання;

- здійснення заходів щодо розширення фактографічної бази історичних подій, публікація розсекречених архівних документів, видання історичної науково-популярної літератури, довідкових матеріалів про здобутки України за роки незалежності, книг патріотичної спрямованості.

Процес патріотичного виховання дітей і молоді повинен мати випереджувальний характер, відповідати віковим і сенситивним періодам розвитку дитини та особистісним характеристикам.

4. Етапи впровадження національно-патріотичного виховання дітей та молоді

На *першому етапі* (2015) планується:

- створення нормативно-правового підґрунтя, інформаційно-методичного забезпечення для здійснення національно-патріотичного виховання дітей та молоді;

- створення Центру патріотичного виховання в підпорядкуванні Міністерства освіти і науки України;

- створення інформаційного ресурсу, присвяченого цій тематиці.

На *другому етапі* (2016–2017) передбачається:

- розроблення програм, навчально-методичних посібників з предметів гуманітарно-соціального спрямування для дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних і вищих освітніх закладів, спрямованих на патріотичне виховання дітей та молоді;

- підготовка та видання науково-методичних посібників і методичних рекомендацій з організації виховних заходів, роботи клубів, центрів патріотичного виховання тощо.

- На *третьому етапі* (2018–2019) забезпечується:

- проведення моніторингу системи патріотичного виховання дітей та молоді за допомогою соціологічних опитувань, анкетування, психологічного тестування;

- проведення науково-методичних конференцій, створення банку передового педагогічного досвіду на інформаційному веб-ресурсі;
- аналіз здобутого, установлення досягнень і викликів, корекція навчально-виховних впливів з урахуванням результатів моніторингу.

5. Очікувані результати:

У результаті впровадження системи національно-патріотичного виховання очікується:

- забезпечення у молодого покоління розвинутої патріотичної свідомості й відповідальності, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про спільне благо, збереження та шанування національної пам'яті;
- зацікавленість молоді щодо служби в Збройних силах України, готовність до захисту України та виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, з метою становлення її як правової, демократичної, соціальної держави;
- збереження стабільності в суспільстві, соціальному та економічному розвитку країни, зміцнення її обороноздатності та безпеки;
- створення ефективної виховної системи національно-патріотичного виховання молоді
- консолідація зусиль суспільних інституцій у справі виховання підростаючого покоління.

Необхідною умовою втілення Концепції в практику є широке обговорення її положень і завдань, проведення конференцій, круглих столів, семінарів, що будуть актуалізувати порушені цією Концепцією питання і завдання та спонукатимуть до розроблення конкретних заходів з їхньої реалізації.

[Джерело: Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до планування виховної роботи
зі студентами у вищих навчальних
закладах освіти III–IV рівнів акредитації
(Лист МОН України № 1/9-303 від 03.08.98 р.)

Становлення української державності, інтеграція в європейське та світове співтовариство, відмова від тоталітарних методів управління державою і побудова демократичного суспільства передбачають орієнтацію на людину, націю, пріоритети національної культури, визначають основні напрями реформування навчання та виховання.

Зазначені вище пріоритети в державі відкривають нові підходи до здійснення виховної діяльності зі студентською молоддю. Робота має бути диференційована за рівнями її реалізації, пристосована до відповідних місцевих умов з урахуванням історично-культурних традицій регіону та вікових особливостей молоді. Разом із тим, є багато проблем, які не сприяють формуванню здорової духовності студентів. Катастрофічно знижується інтерес до класичної літератури, серйозної музики, театру; викликає занепокоєння активізація неорелігійних організацій, які намагаються залучити до себе молодь. Зростає криміногенна ситуація, рівень злочинності, гостро постає проблема наркоманії, токсикоманії, збільшується кількість випадків захворювання на СНІД. Моральне зубожіння, загальнокультурне невігластво та бездуховність – це докір усім нам.

Спонукаючи студентів до активної протидії проявам аморальності, правопорушенням, бездуховності, антигромадянській діяльності – справа, яка потребує серйозної підготовки і кропіткої праці всіх, хто причетний до освіти і виховання.

Ураховуючи зазначене вище, слід визначити нові підходи, форми організації посилення виховної роботи, відродження її ролі як найголовнішого напрямку діяльності вищих навчальних закладів, професорсько-викладацького складу, студентської громадськості. Перебудова виховного процесу у вищій школі вимагає приведення в дію як нових форм впливу на студента, так і активізації старих найбільш ефективних форм навчально-

виховного процесу, відпрацювання нових методик і стилю виховання. Виховний процес у вищих закладах освіти III–IV рівнів акредитації має здійснюватись за найактивнішої участі самих студентів. Це передбачає співпрацю викладача-наставника, куратора і студента.

При розробці річного плану виховної роботи вищого закладу освіти слід керуватися такими нормативно-правовими документами:

- Конституція України;
- Загальна декларація прав людини;
- Закон України "Про освіту";
- Закон України "Про мови в Український РСР";
- Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття);
- регіональні програми практичної реалізації Державної національної програми "Освіта" (Україна XXI століття);
- Указ Президента України №832/95 від 12.09.95 р. "Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні";
- Постанова Кабінету Міністрів України № 1074 від 05.09.96 р. "Про затвердження Положення про державний вищий заклад освіти";
- Концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні (вища школа);
- Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти;
- Рекомендації Всеукраїнського семінару заступників ректорів з гуманітарної освіти та виховання в закладах освіти III–IV рівнів акредитації (Київ, 9–11 листопада 1997 р.);
- Інформаційно-методичний лист №1/9-280 від 09.07.98 р. "Про підготовку до 1998/99 навчального року вищих навчальних закладів "та іншими нормативно-правовими документами і методичними рекомендаціями.

Для організації виховання студентів у навчальному процесі ректорат, усі кафедри спрямовують зусилля на те, щоб кожна лекція, практичне чи семінарське заняття мали виховну спрямованість, а викладання будь-якої дисципліни виховувало б у студентів не лише професійні якості, але й сприяло засвоєнню загальнолюдських норм моралі, виховувало почуття патріотизму, громадянської та національної гідності, активну життєву позицію в процесі державобудування.

Необхідно посилити увагу до викладання соціально-гуманітарних дисциплін. Вивчення соціально-гуманітарних дисциплін забезпечує гуманістичну спрямованість освіти, сприяє формуванню творчого потенціалу майбутніх спеціалістів, оволодінню досягненнями української та світової культури, формуванню у студентів наукового підходу до гуманізації науки і освіти. Виховання здійснюється як під час навчального, так і поза навчального процесу.

Міністерство освіти України рекомендує відродити інститут кураторів, студентське самоврядування у вищому закладі. Студентське самоврядування у вищому закладі освіти має функціонувати з метою забезпечення виконання студентами своїх обов'язків і захисту їхніх прав і сприяти гармонійному розвитку особистості. Студентське самоврядування має здійснюватися на рівні академічної групи, факультету, гуртожитку вищого закладу освіти. Залежно від типу та специфіки вищого закладу освіти студентське самоврядування може здійснюватися і нарівні факультету, курсу, студентського містечка, іншого структурного підрозділу закладу.

Також слід звернути увагу на поліпшення організаційно-виховної роботи в студентських гуртожитках. Доцільно відновити таку форму роботи, як огляд-конкурс на кращу кімнату, яку мають проводити виховні та студентські ради. Стан роботи в гуртожитках повинен контролюватися централізовано ректором та обговорюватися на засіданнях або на радах з деканами факультетів.

Кураторам академічних груп необхідно звернути увагу на належне виконання наказу Міністерства освіти України "Про вдосконалення керівництва виховною роботою в навчально-виховних закладах Міністерства освіти України" №395 від 04.11.93 р.

До структури загального річного плану виховної роботи вищого навчального закладу доцільно ввести такі розділи:

1. Організаційно-методичне забезпечення виховного процесу (формування плану виховної роботи закладу освіти, факультетів; організація контролю за їхнім виконанням);
2. Видання методичної літератури для наставників, кураторів, студентських груп, органів студентського самоврядування;
3. Тематика засідань ради виховної роботи, органів студентського самоврядування;
4. Основні напрями виховання (національне, громадянсько-патріотичне, правове, трудове, морально-етичне, естетичне, фізичне, статеве, екологічне);

5. Робота з іноземними студентами;
6. Матеріально-технічне та фінансове забезпечення виховного процесу.

7. Плани на рік, що складаються на кафедрах, факультетах, формують загальний річний план виховної роботи вищого навчального закладу, який затверджується керівником закладу. Безпосереднє керівництво та організаційно-методичне забезпечення виховною роботою здійснює проректор з гуманітарної освіти та виховання. На засіданні кафедр, факультетів, Вченої ради закладу періодично заслуховується та аналізується виконання виховних заходів.

[Джерело: Методичні рекомендації до планування виховної роботи зі студентами у вищих навчальних закладах освіти III–IV рівнів акредитації. (Лист МОН України № 1/9-303 від 03.08.98 р.). [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

"Про організацію управління виховним процесом у вищих закладах освіти"

(Лист МОН України № 1/11-61 від 12.01.99 р.)

Запорукою успішної розбудови Української держави, подолання загальної кризи в суспільстві є духовне відродження народу. Майбутнє української нації залежить від змісту цінностей, що закладаються у світоглядні орієнтації молодих людей та від того, якою мірою духовність стане основою їхнього життя.

Науково-теоретичні, методологічні засади національного виховання втілено в Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти, прийнятої Міністерством освіти України в лютому 1996 р. Вона стала практичним документом в організації виховної роботи серед студентства у вищих закладах освіти.

Основні завдання, які покликані вирішувати вищі заклади освіти, впливають із головної мети виховання, а саме:

- підготовка свідомої інтелігенції, оновлення із збагачення інтелектуального генофонду нації;
- вироблення чіткої громадянської позиції, прищеплення молодим людям віри у верховенство Закону, який є єдиною гарантією свободи;

- створення умов для розвитку загальної культури студентства, збагачення його естетичного досвіду;
- формування у молодих людей потреби в здоровому способі життя, зміцнення престижності здоров'я.

Досвід перших років реалізації Концепції в ряді вищих навчальних закладів освіти, зокрема в Київському державному торгівельно-економічному університеті, Національній академії аграрних наук, Київському національному лінгвістичному університеті, Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника, Вінницькому національному технічному університеті, Черкаському національному університеті ім. Богдана Хмельницького, Рівненському державному гуманітарному університеті, а також у Черкаському комерційному технікумі, Львівському економічному бізнесколеджі, Борщівському агротехнічному коледжі Тернопільської області, Київському педагогічному коледжі ім. К. Д. Ушинського свідчить, що лише спільними зусиллями професорсько-викладацьких і педагогічних колективів, ректоратів, вчених і педагогічних рад, наставників за участю студентських організацій, об'єднань, клубів, фондів тощо можливе досягнення поставлених завдань.

Для організації виховного процесу у вищих закладах освіти створюється відповідна інфраструктура.

Відповідно до Положення про державний вищий навчальний заклад (затверджене постановою Кабінету Міністрів України

№ 1074 від 5 вересня 1996 р.) для вирішення основних питань діяльності вищого закладу освіти створюються відповідні органи: робочі – ректорат, деканати – для вищих закладів освіти III–IV рівнів акредитації, адміністративна рада – для вищих закладів освіти I–II рівнів акредитації та дорадчі: вчена рада, педагогічна рада. З метою забезпечення виконання студентами своїх обов'язків і захисту їхніх прав у вищих закладах освіти функціонують органи студентського самоврядування (на рівні академічних груп, факультетів, гуртожитків, вищого закладу освіти, а також, за необхідності, на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка). Практика організації виховного процесу у вищих закладах освіти України розширила дану структуру, доповнивши її таки ми суб'єктами:

- проректор з гуманітарної освіти та виховання (проректор з навчально-виховної роботи; із соціально-психологічної роботи; з виховної роботи та студентських справ; з виховної роботи);

- відділ (сектор) навчально-виховної роботи (відділ позанавчальної роботи; методичний центр з виховної роботи; заступник (помічник) проректора з виховної роботи);
- заступники деканів факультетів з виховної роботи;
- рада наставників факультетів;
- рада наставників студентських груп (постійно діючий психолого-педагогічний семінар наставників студентських груп);
- студентський профком;
- рада студентського самоврядування гуртожитків (старостат);
- рада студентського самоврядування факультетів (студентські деканати, студентські навчальні (наукові) частини).

Пріоритетним напрямом в організації виховного процесу вищої школи має стати індивідуальний підхід до виховання особистості студентів, стимулювання їхніх внутрішніх зусиль до саморозвитку і самовиховання, духовного пошуку, створення виховуючого середовища, широке прилучення студентів до здобутків духовної й моральної культури нації.

Саме тому віднесемо до суб'єктів організації виховного процесу Центри культурології та організації змістовного дозвілля; клуби за інтересами, бібліотеки, колективи художньої самодіяльності; ради музеїв, кабінетів; студентські спортивні об'єднання, товариства, клуби; Центри психологічної адаптації, кімнати психологічного розвантаження тощо.

Організація виховного процесу у вищій школі передбачає забезпечення системного, людинознавчого та особистого підходів з урахуванням традицій регіонів, специфіки вищого закладу освіти, факультету, спеціалізації. Для цього, а також з метою науково обгрунтованої, виваженої організації виховного процесу у вищій школі створюються центри (лабораторії) соціологічних досліджень, групи соціологічного аналізу, творчі експериментальні групи тощо.

Організуючим початком життєдіяльності студентського колективу є планування навчально-виховного процесу, головне завдання якого – допомогти студентові в становленні та розвитку власної особистості, формування громадянина і майбутнього спеціаліста. Наказом Міністерства освіти України № 217 від 19.06.97 р. затверджено Методичні рекомендації щодо організації й проведення виховної роботи у вищих закладах освіти I–II рівнів

акредитації (див. "Інформаційний збірник Міністерства освіти України", № 19, 1997 р.) та Методичні рекомендації до планування виховної роботи зі студентами у вищих закладах освіти III–IV рівнів акредитації (див. "Інформаційний збірник Міністерства освіти України", № 17–18, 1998 р.).

Забезпечити високу ефективність виховного процесу у вищій школі – це не лише створити чітку організаційно-функціональну структуру його, не лише розробити конкретний план організації та проведення виховної роботи всіх складових даної структури, але й визначити функції кожної з них.

Досвід діяльності колективів названих вище закладів освіти підтвердив доцільність розширення функціональних обов'язків окремих суб'єктів виховного процесу, а саме:

1) забезпечує консультативно ректор (директор):

- організує допомогу студентським деканатам, педагогам-наставникам (класним керівникам) в організації поза аудиторної роботи зі студентами;

- забезпечує високий рівень інформаційного забезпечення управління виховним процесом, упорядковує систему зворотної інформації про стан виховання студентів;

- організує інформаційно-комп'ютерну систему управління;

- визначає повноваження членів адміністративно-управлінського апарату та органів громадського самоврядування в системі управління виховним процесом з метою уникнення дублювання;

- створює сприятливі умови для всіх суб'єктів організації виховного процесу (поліпшення матеріально-технічної бази, раціональне розміщення виховних осередків, художньо-естетичне оформлення приміщень тощо);

- визначає конкретні завдання з виховної роботи на основі вивчення рівня вихованості студентів;

2) рада з організації виховної роботи:

- розробляє організаційно-функціональну структуру управління виховним процесом, визначає функціональні обов'язки суб'єктів управління і подає на затвердження ректорату (директору) закладу освіти;

- забезпечує (спільно із Вченою радою, педагогічною радою) наукове обґрунтування нової системи управління виховним процесом у вищому закладі освіти;

- методичне керівництво студентським самоврядуванням;

- організує консультативно-методичні центри при кафедрах (відділеннях – у вищих закладах освіти І–ІІ рівнів акредитації) соціально-гуманітарних наук;

3) відділ навчально-виховної роботи:

- забезпечує системно-цільовий підхід до планування виховної роботи;

- організує вивчення деканами, заступниками деканів, завідуючими кафедрами (відділеннями) соціально-гуманітарних дисциплін теоретичних основ управління виховним процесом шляхом індивідуальних і колективних форм консультативної роботи;

4) організує постійно діючий семінар-практикум наставників студентських груп, голів студентських рад з питань підготовки до управління виховним процесом; студентська рада (студдеканат):

- проводить заходи щодо організації студентського дозвілля;

- співпрацює з молодіжними громадськими організаціями та рухами (відповідно до чинного законодавства);

- сприяє розвитку ініціативи і самодіяльності студентів, залучає їх до активної участі в громадському житті (спираючись на діяльність студентських організацій);

- сприяє впровадженню норм здорового способу життя студентів, що проживають у гуртожитках.

Організація виховного процесу у вищій школі є особливе і складне завдання, розв'язання якого вимагає, з одного боку, пошуку і приведення в дію нових форм впливу на студентів, відпрацювання нових методик, а з іншого – активізація традиційних видів діяльності, збереження досягнень минулого. Виховання у вищій школі має носити творчий характер, орієнтуючись на проблеми, пов'язані із специфікою закладу освіти, специфікою регіону, в якому він є. Особлива роль при цьому відводиться вищим педагогічним закладам освіти, які готують педагогів, учителів, вихователів, бо вони мають бути не просто досвідченими спеціалістами, а людьми творчими, духовно багатими, із демократичним і гуманістичним світобаченням. В ідеальній перспективі вищі заклади освіти повинні стати школою саморозвитку, самоуправління, самодисципліни, свідомої відповідальності, співробітництва та творчості викладачів і студентів.

[Джерело: Методичні рекомендації "Про організацію управління виховним процесом у вищих закладах освіти". (Лист МОН України № 1/11-61 від 12.01.99 р.). [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

ЕТИЧНИЙ КОДЕКС УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ

(Ухвалений на конференції трудового колективу
КНУ імені Тараса Шевченка. Протокол №2 від 27.12.2017 р.)

Преамбула

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (далі Університет) – класичний багатогалузевий університет, який має давні традиції академічної освіти, науки і культури, що покладає на нього особливу місію в житті українського суспільства.

Усвідомлюючи виклики сучасного світу щодо розвитку знань, науки, підвищення якості освіти, вимоги суспільства до університету як творчого осередку спілкування викладачів, дослідників, студентів та громадськості, джерела високих моральних стандартів,

обстоюючи активну громадянську позицію, діючи на засадах самоорганізації та саморегулювання,

сповідуючи цінності, зазначені на гербі Університету – Корисність, Честь і Слава (Utilitas, Honor et Gloria),

керуючись Законом України "Про вищу освіту", Статутом Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Великою хартією європейських університетів, Бухарестською Декларацією етичних цінностей і принципами вищої освіти в Європі, університетська спільнота Київського національного університету імені Тараса Шевченка на Конференції трудового колективу ухвалила "Етичний кодекс університетської спільноти Київського національного університету імені Тараса Шевченка" (далі Кодекс).

Кодекс розроблено на основі українського та світового досвіду етичної нормотворчості, рекомендацій експертів з урахуванням пропозицій трудових колективів структурних підрозділів Університету та погоджено з органами студентського самоврядування, профспілкових та інших громадських організацій.

1. Визначення понять, які закладено в основу Етичного кодексу

Університетська спільнота – професорсько-викладацький склад, адміністрація Університету та його структурних підрозділів, наукові працівники, слухачі підготовчих відділень, студенти

нти, аспіранти, докторанти, навчально-допоміжний персонал, працівники адміністративно-господарської частини.

Академічна спільнота – усі члени університетської спільноти, які беруть участь в освітній та науковій діяльності Університету.

Навчально-допоміжний персонал – працівники адміністративно-господарської частини, допоміжний склад кафедр, факультетів, інститутів, навчальних та науково-дослідницьких лабораторій, працівники господарських підрозділів, відділу кадрів, бухгалтерії, бібліотек та інших підрозділів.

Університетський простір – це територія усіх структурних підрозділів Університету та поза ними, де особа діє як член університетської спільноти.

2. Етичні принципи

Члени університетської спільноти у своїй діяльності керуються такими принципами:

❖ *академічна свобода* – самостійність, незалежність± членів університетської спільноти у здобуванні й поширюванні знань та інформації, проведенні наукових досліджень і застосуванні їх результатів.

❖ *академічна доброчесність* – обстоювання чесності, справедливості, поваги, відповідальності, дотримання етичних принципів та визначених законом правил у навчанні, викладанні, у науковій (творчій) діяльності для утвердження довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень, зокрема:

- чесності у викладанні та навчанні, у наукових дослідженнях, у пошуку істини, у здобуванні знань;

- довіри та сприяння вільному обмінові ідеями для створення можливостей кожному найповніше розкрити свій потенціал;

- об'єктивності в оцінюванні знань студентів, у дослідницькій роботі, у науково-організаційній діяльності, пов'язаній з присутженням освітніх і наукових ступенів;

- самоповаги та поваги до людської гідності;

- поширення академічної доброчесності у викладанні, навчанні й дослідницькій діяльності;

- дотримання авторських прав та прав на інтелектуальну власність;

- неприпустимості практики плагіату в будь-якому вияві;

- відкритості результатів наукових досліджень.

3. Етичні норми діяльності членів університетської спільноти

3.1. Етичні норми діяльності професорсько-викладацького складу та наукових працівників і докторантів

Визначальний статус професорсько-викладацького складу в університетському просторі зумовлює характер його діяльності, кожен напрям якої має моральну вагу.

Професорсько-викладацький склад, наукові працівники та докторанти повинні дотримуватися етичних норм діяльності

як викладачі:

- здобувати, примножувати, зберігати і поширювати наукові знання;
- розвивати й удосконалювати свою освітню майстерність;
- всебічно сприяти розвитку та чистоті української мови, забезпечувати її функціонування в освітньому процесі, в науковій діяльності, в усіх сферах життя Університету;
- власним прикладом сприяти формуванню академічної культури студентів;
- сумлінно виконувати обов'язки викладача, науковця та наставника;
- бути чесними та об'єктивними в оцінюванні знань і досягнень студентів;
- дотримуватися правил етичної поведінки з колегами і студентами;
- не допускати будь-якої дискримінації членів університетської спільноти;
- не допускати публічного коментування чи заочного обговорення приватного життя або особистих якостей студентів, викладачів, адміністрації чи інших співробітників;
- дбати про патріотичне, правове, екологічне та культурно-естетичне виховання студентів; мотивувати студентів до навчання;
- визнавати пріоритетність роботи в Університеті перед іншими видами фахової діяльності поза межами Університету;

як науковці:

- обстоювати інтелектуальну чесність та нетерпимість до порушення принципів академічної доброчесності;
- дбати про особисту та університетську наукову репутацію; підвищувати наукову компетентність;

- розвивати українську наукову й фахову термінологію, уникати надмірного вживання іншомовних назв;
- нести моральну відповідальність за вибір тем, методів дослідження, за перебіг дослідницької роботи та за її результати;
- бережливо й обачно ставитися до довкілля, своїми діями чи бездіяльністю не допускати завдання шкоди екології;
- відкрито й об'єктивно висловлюватися про наукові чи етичні проблеми, пов'язані з дослідницькими проектами та їх упровадженням;

як колеги:

- дотримуватися правил етичної поведінки;
- бути об'єктивними у професійному оцінюванні колег;
- поважати особистісний простір колег;
- допомагати іншим членам університетської спільноти у скрутних життєвих обставинах.

3.2. Етичні норми діяльності слухачів підготовчих відділень, студентів та аспірантів

Реалізуючи своє право на якісну освіту, слухачі підготовчих відділень, студенти та аспіранти усвідомлюють свої морально-етичні зобов'язання дотримуватися правил академічної доброчесності, зокрема,

у навчанні:

- дотримуватися принципів чесності, довіри, справедливості, поваги, відповідальності;
- обстоювати цінності академічної доброчесності та дотримуватися її правил в усіх видах діяльності в університетському просторі та за його межами;

в особистій поведінці:

- дотримуватися етичних норм спілкування та співпраці в університетському просторі та за його межами;
- усвідомлювати неприпустимість публічного коментування приватного життя чи особистих якостей студентів, викладачів та інших членів університетської спільноти.

3.3. Етичні норми діяльності адміністрації

- Адміністрація в особі ректора, проректорів, керівників структурних підрозділів та їхніх заступників дотримується таких норм:

- забезпечувати умови для утвердження та дотримання етичних принципів в університетському просторі;
- виявляти однакову повагу і ввічливість до всіх членів університетської спільноти;
- дбати про логічність, прозорість, чітку критеріальність своїх рішень та адміністративних дій;
- запобігати конфліктним ситуаціям, а в разі їх виникнення – розв'язувати на основі неупередженого, прозорого та докладного вивчення;
- не ухвалювати рішень на основі неперевіреної інформації або інформації, одержаної з анонімних джерел;
- не допускати перевищення посадових повноважень.

3.4. Етичні норми діяльності навчально-допоміжного персоналу

- Навчально-допоміжний персонал розуміє специфіку роботи в Університеті як в осередку освіти, науки і духовності та усвідомлює необхідність:
 - бути чесними, порядними і відповідальними у виконанні своїх функціональних повноважень;
 - дотримуватися умов конфіденційності в користуванні фаховою інформацією;
 - бути ввічливими і виявляти повагу до всіх членів університетської спільноти;
 - створювати в межах своїх фахових повноважень сприятливі умови для роботи працівників та навчання і громадської діяльності студентів Університету;
 - не допускати публічного коментування приватного життя чи особистих якостей інших членів університетської спільноти.

Члени університетської спільноти повинні бути патріотами Університету, обстоювати його честь і гідність, підтримувати та примножувати його традиції. Виступаючи в публічному просторі як приватні особи, бути чесними й виваженими та усвідомлювати відповідальність, що громадськість може формувати думку про Університет зі слів, оцінок і вчинків його представників.

4. Неприпустимість порушення етичних принципів і норм членами університетської спільноти

4.1. Порушенням є недотримання академічної свободи та доброчесності, зокрема:

- свідоме поширення хибної чи упередженої інформації щодо наукових досліджень;
- спотворення дослідницьких даних;
- використання наукових та навчально-освітніх матеріалів з недоброчесною метою;
- штучне обмеження академічної свободи членів університетської спільноти;
- використання даних чужих досліджень, методів, гіпотез і положень інших учених, чужих текстів (повністю або частково) без належного зазначення автора та джерела;
- внесення до списку авторів наукової чи навчально-методичної праці прізвищ осіб, які безпосередньо не брали участі в одержанні результатів;
- підроблювання або спотворення даних чи цитат у будь-якій сфері академічної діяльності, підроблювання підписів у документах, зокрема у звітах, угодах, залікових книжках, заявах тощо;
- підготовка на замовлення і/чи продаж академічних текстів (контрольних, курсових, кваліфікаційних робіт, дисертацій і навчальної літератури);
- привласнення академічних текстів, виконаних іншими особами на замовлення.

4.2. У взаємодії з членами університетської спільноти неприпустимі:

- наклеп, зловмисне завдання шкоди репутації членів університетської спільноти;
- свідоме невиконання посадових обов'язків, прихована протидія виконанню посадових обов'язків іншими членами університетської спільноти;
- невинуваті дії, які завдають шкоди іншим членам університетської спільноти чи майну Університету та перешкоджають здійсненню навчального процесу, проведенню наукових досліджень;
- дискримінація членів університетської спільноти за віком, громадянством, місцем проживання, статтю, кольором шкіри,

соціальним і майновим станом, національністю, мовою, походженням, фаховою належністю, станом здоров'я, віровизнанням та іншими особливостями;

- насильство, агресія, сексуальні домагання.

4.3. Дії, які завдають шкоди репутації Університету:

- отримання чи пропонування незаконної винагороди або матеріальної вигоди за надання переваг у навчанні, наукових дослідженнях, посадовому просуванні тощо;

- вживання в університетському просторі ненормативної лексики, інші порушення загальноновизнаних норм поведінки;

- використання без відповідного дозволу університетської символіки в приватних чи публічних заходах, що не пов'язані з діяльністю Університету, з метою отримання матеріальної або нематеріальної вигоди;

- оприлюднення в засобах масової інформації та в соціальних мережах неперевіреної, неточної або неправдивої інформації особистого чи академічного характеру про Університет та членів його спільноти.

5. Дотримання Кодексу членами університетської спільноти

Члени університетської спільноти зобов'язані визнавати принципи та норми Етичного кодексу і в своїй діяльності неухильно його дотримуватися. Це зобов'язання засвідчується особисто при зарахуванні на посаду чи вступі на навчання.

Незнання або нерозуміння принципів і норм Кодексу не є виправданням неетичної поведінки представника університетської спільноти.

5.1. Відповідальність за порушення етичних принципів і норм

Порушення етичних принципів і норм передбачає відповідальність члена університетської спільноти, залежно від характеру і змісту порушень, а також ступеня їх умисності.

5.2. Процедура розгляду порушень

Розгляд порушень забезпечує керівник відповідного підрозділу Університету, до штатного складу якого належить звинувачена в порушенні особа чи група осіб.

Будь-який член університетської спільноти може поскаржитися на порушення етичних принципів чи норм, зафіксованих у Кодексі, зокрема письмово звернутися до керівника відповідного

підрозділу, навівши докази фактів, викладених у скарзі. Керівник у встановленому порядку організовує розгляд справи по суті.

Незначні порушення – це порушення, які не завдають значних репутаційних втрат іншим членам університетської спільноти та Університетові загалом і спричинені браком досвіду чи недостатнім розумінням принципів та норм академічної доброчесності.

До грубих порушень належать повторно вчинені незначні порушення, а також порушення, що завдають значної шкоди іншим членам університетської спільноти та/чи репутації Університету.

У випадку грубого порушення етичних принципів чи норм, зафіксованих у Кодексі, керівник відповідного підрозділу уповноважений ініціювати розгляд справи на Комісії з етики.

5.3. Комісія з етики

Комісія з етики складається з дев'яти осіб: трьох представників професорсько-викладацького складу та наукових працівників, двох представників студентів, одного представника аспірантів та докторантів, одного представника адміністрації та двох представників навчально-допоміжного персоналу.

До роботи Комісії з етики, крім її учасників, можуть бути залучені внутрішні чи зовнішні експерти з питань, що розглядаються, без права участі в голосуванні.

Склад Комісії затверджує Вчена рада Університету. Діяльність Комісії з етики регулюється спеціальним Положенням, розробленим на основі Етичного кодексу і затвердженим Вченою радою Університету.

Висновки Комісії з етики мають рекомендаційний характер і керівництво Університету чи його підрозділу може брати їх до уваги, ухвалюючи рішення щодо порушника Етичного кодексу.

6. Прикінцеві положення

Кодекс ухвалений на Конференції трудового колективу Університету та відкритий до змін.

Пропозиції щодо змін і доповнень до Кодексу, які може вносити кожний член університетської спільноти через відповідне звернення, розглядає Комісія з етики і виносить на обговорення університетської спільноти з подальшим затвердженням нової редакції Кодексу.

Зміни та доповнення вносяться до Кодексу на підставі рішення Конференції трудового колективу.

[Джерело: Етичний кодекс університетської спільноти (Ухвалений на конференції трудового колективу КНУ імені Тараса Шевченка. Протокол №2 від 27.12.2017 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/ethical-code/Ethical-code-of-the-university-/community.pdf>].

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ТА МОВНА ПІДГОТОВКА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКА УНІВЕРСИТЕТУ

(Ухвала Вченої ради Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 02 квітня 2018 року)

Заслухавши та обговоривши доповідь голови Постійної комісії з гуманітарних питань Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – Постійна комісія) проф. Г.Ф. Семенюка "Національно-патріотичне виховання студентської молоді та мовна підготовка як важливий чинник формування фахової компетентності випускника Університету", Вчена рада КНУ імені Тараса Шевченка (далі – Університет) відзначає, що в Університеті проводиться активна і багатостороння робота у сфері національно-патріотичного, етичного та культурно-естетичного виховання студентів. Основними осередками цієї роботи є факультети/ інститути як структурні підрозділи Університету і Молодіжний центр культурно-естетичного виховання. Організаторами й координаторами виступають Центр комунікацій, Рада ветеранів, Студентський парламент, інші громадські організації, об'єднання та клуби Університету, профільні заступники деканів факультетів/ директорів інститутів та кафедри як основні ланки науково-педагогічної діяльності в Університеті.

Проблема національно-патріотичного виховання студентської молоді й мовної підготовки як важливого чинника формування

фахової компетентності випускника Університету була актуалізована появою відразу кількох документів найвищих органів влади України, зокрема, Указу Президента України "Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки" від 13.10.2015 р., Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2016–2020 роки" від 18.02.16 р., Постанови Верховної Ради України Про рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему: "Ціннісні орієнтації сучасної української молоді" від 23.02.2017 р., а також Закону України "Про освіту", прийнятого 05.09.2017 р.

Постійна комісія, проаналізувавши стан національно-патріотичного виховання в Університеті та мовної підготовки майбутніх фахівців, відзначила, що на всіх факультетах/ в інститутах упродовж аналізованого періоду відбувалися різнопланові заходи, спрямовані на виховання молоді та розкриття її творчого потенціалу.

Переважає більшість ініціатив, особливо молоді, мали мистецько-художнє спрямування і відповідали реаліям часу, життєвим потребам, зацікавленням студентів.

Студентський парламент зреалізував проекти, зокрема:

- організація на базі Університету міжнародного конкурсу "Тарас Шевченко єднає народи";
- участь в організації спортивного (інклюзивного) проекту "Світ рівних можливостей", інших спортивних заходів спільно з кафедрою фізичного виховання та спорту Навчально-спортивного комплексу Університету;
- організація зустрічей та екскурсій школярів і ліцеїстів до Історичного та Зоологічного музеїв Університету;
- спільні з Київською міською організацією Товариства Червоного Хреста України майстер-класи з надання першої медичної допомоги організували навчальні курси для студентів та співробітників Університету з першої домедичної допомоги;
- створено "Школу вожатих КНУ" (за три літні місяці близько 100 студентів Університету працювали в дитячих оздоровчих центрах по всій Україні, зокрема в "Славутичі", "Артеку", "Любичі" та інших).

Університетська молодь активно долучалась до міжнародних і всеукраїнських освітніх, культурних й спортивних заходів:

- програма "Навчай для України" – 6-тижневий інтенсивний курс з педагогіки і лідерського розвитку, що передбачає працевлаштування в одній із сільських шкіл;
- участь студентів Університету в організації "Євробачення – 2017".

Пріоритетними напрямками були:

- морально-етичне та національно-патріотичне виховання;
- стимулювання професійного зростання;
- конференції, круглі столи, громадянські форуми, зустрічі з видатними людьми;
- соціальні волонтерські та благодійні проекти;
- культурно-масова та спортивна робота.

Мистецькі заходи Молодіжного центру культурно-естетичного виховання стали доказом плідної співпраці творчих колективів Університету та студентського активу факультетів/інститутів:

- святкування 100-ї річниці виконання всесвітньо відомого твору М. Леонтовича "Щедрик";
- театральний проект "Голод 33" і щорічна культурна акція "Свічка пам'яті";
- мистецький проект-перформанс "Свідок Чорнобиля";
- драматична вистава "Баговутівська, 41";
- театральна постановка пам'яті загиблим у війні в Афганістані;
- тематичні концерти до Дня українського козацтва.

Університетська народна хорова капела "Дніпро" у 2017 році взяла участь у проекті Міністерства культури України – записі диску всіх творів українських композиторів на слова Тараса Шевченка. Народний фольклорно-етнографічний ансамбль "Веснянка" імені Володимира Нероденка є активним учасником міжнародних фольклорних фестивалів. У 2017 році він успішно виступив в Італії та Туреччині.

Колективи Молодіжного центру культурно-естетичного виховання є постійними учасниками та співорганізаторами заходів, присвячених вшануванню пам'яті героїв Майдану – Небесної Сотні; беруть активну участь у волонтерській роботі зі збору допомоги військовим на Сході України; відвідують з концертними виступами українських військових, які перебувають після поранень на лікуванні й реабілітації у військових госпіталях Києва та Київської області.

Значну роботу з національно-патріотичного виховання студентської молоді проводить Рада ветеранів Університету. Традиційно, ушановуючи загиблих у Другій світовій війні, на Майдані Незалежності, в АТО, представники трудового колективу Університету покладали квіти до Пам'ятного знака, що на фасаді Головного корпусу, скульптури-символу "Навала" в Ботанічному саду, Пам'ятного Хреста Героям Крут, Меморіалу Героям Небесної Сотні.

За ініціативи Ради ветеранів Університету і безпосередньо професора Кирилюка Ф.М. відбувся Перший громадянський форум Університету на тему "Відчуття єдиної університетської родини" і Другий – на тему "В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля", в яких узяли участь також Первинна профспілкова організація Університету, Рада молодих учених, Студентський парламент Університету. Ухвалено важливі рішення і заплановано корисні кроки, в тому числі й у виховній роботі, **але виконавська дисципліна нівелює всі організаційні зусилля**, тому що більшість із запланованого на зазначених форумах так і не виконано.

Варто відзначити активну патріотично-виховну роботу Музею історії Університету, у якому представлені змістовні експозиції, унікальні матеріали. У листопаді 2017 року в музеї були організовані спільно з історичним факультетом тематичні фотодокументальні виставки, присвячені Дню Гідності і Свободи.

Корисною своїм виховним ефектом є практика відкриття пам'ятників, меморіальних дошок, барельєфів на університетських корпусах для увічнення пам'яті видатних діячів Університету. У коридорах Головного корпусу та ІФ розміщено портретні галереї видатних філософів, юристів, учених-природничників, літературознавців, письменників, лінгвістів, істориків, державотворців.

Прикладом громадянської свідомості й патріотичного духу студентів Університету, а також наступності поколінь є меморіальні стенди захисникам Вітчизни у Другій світовій війні та Героям Небесної Сотні, розміщені в Головному корпусі біля зали Вченої ради, а також дві іменні аудиторії, відкриті в інституті філології на честь героїв – захисників України.

До сторіччя створення в Університеті україністичних кафедр здійснено видання праці "Некрополь філологів – викладачів Київського Свято-Володимирівського та Шевченківського університету".

Практично в кожному корпусі Університету є іменні аудиторії видатних професорів, учених-педагогів. В інституті філології два роки тому відкрито ретро-аудиторію, яка відтворює інтер'єр університетського навчального приміщення 30-х – 50-х років 20-го століття. Заплановано відкриття музею Олеся Гончара з експонатами, переданими в дарунок родиною письменника. Призначення таких осередків – зберігати дух і тепло, які плекаються в Університеті зусиллями багатьох поколінь.

Важливою подією, зокрема в утвердженні в колективі Університету морально-етичних та національно-патріотичних цінностей, академічної доброчесності та відповідальності стало прийняття на конференції трудового колективу у 2017 році "Етичного кодексу університетської спільноти".

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості студентства повинне здійснюватися на прикладах вікової боротьби українського народу за самовизначення і творення власної держави, зокрема:

- на засадах ідей свободи, соборності та державності, успадкованих із часів княжої доби, героїчного козацтва, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки, Української повстанської армії, учасників дисидентського руху в Україні;
- на шанобливому ставленні до жертв голодомору, сталінських репресій, політичних ув'язнень, депортацій тощо;
- на прикладах мужності та героїзму учасників новітніх революційних подій 2004, 2013–14 рр., захисників українських земель у Донецькій та Луганській областях, добровольчих військових формувань та волонтерського руху, спрямованого на протидію зовнішній агресії та тероризму.

Як відомо, мова, історична пам'ять, спільна культура і релігійно-духовна єдність – це наріжні камені, які роблять населення народом, а націю – успішною і сильною. Тому як ніколи актуальною є потреба в формуванні в молоді національних цінностей як світоглядних засад української ідентичності.

Державотворчий статус української мови визначає принципи її вивчення та застосування в університетській освіті як дієвого механізму формування свідомості сучасної студентської молоді, виховання громадянина й патріота, конкурентного фахівця. Молодь є основним обладійливим чинни-

ком української перспективи, тому створення умов для її розвитку і державотворчої діяльності має стати нашим основним завданням.

Не викликає сумнівів, що українська мова є обов'язковим компонентом сучасної університетської освіти, необхідним складником навчальних планів і програм із підготовки фахівців усіх академічних напрямків, адже саме державна мова в університетському освітньому просторі не тільки забезпечує студента необхідним термінологічним інструментарієм, але й виховує громадянина.

Прийнятий у 2017 році Закон України "Про освіту" в ст.7 містить таку норму: **"Заклади освіти забезпечують обов'язкове вивчення державної мови – в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність у вибраній галузі з використанням державної мови"**.

На жаль, реальний стан університетських програм із підготовки бакалаврів, магістрів і аспірантів не завжди включає компонент необхідного для сучасного фахівця з державницьким мисленням – знання української мови (виняток становлять окремі факультети – філософський, юридичний, деякі інші підрозділи, але здебільшого у формі факультативів). На сьогодні вивчення мови майбутньої фахової й державотворчої діяльності (а заодно – й історії країни) залежить від рішення факультетів/ інститутів або студента, попри лист Міністерства освіти і науки України (№1.3.120 від 11.03.2015 року) про "необхідність забезпечити викладання дисциплін, що формують компетентності з історії та культури України, філософії, української мови із загальним обсягом не менше 12 кредитів ЄКТС, якщо відповідні дисципліни не є профільними".

Україноцентризм – єдиний принцип, який повинен домінувати і бути реалізований у всіх сферах суспільного, наукового, публічного і державного життя, який передбачає функціонування української мови як основної національної цінності і носія свідомості етносу.

Тому Постійна комісія вважає за необхідне пропонувати Науково-методичному центру організації навчального процесу **закріпити в навчальних планах українську мову та історію України як дисципліни обов'язкового вивчення, а не давати на вибір студентам "широкий перелік гуманітарних дисциплін"**; при цьому вимагати від профільних кафедр якісного й

сучасного викладання цих дисциплін, відповідно до фахової специфіки аудиторії.

Ще одним аспектом громадянського та національно-патріотичного виховання є **інститут кураторів**.

Саме від куратора студент очікує й отримує життєву пораду, консультацію, підтримку в важку хвилину, строге зауваження, коли для цього є підстава. Тому Постійна комісія вважає за доцільне рекомендувати керівництву Університету відновити інститут кураторства для студентів молодших курсів із облікуванням цього виду роботи в академічному навантаженні педагогів. Важливою також є функція заступників деканів факультетів/директорів інститутів з виховної роботи для належного виконання згаданих вище програмових документів Кабміну, Верховної Ради та указів Президента України.

Зважаючи на сучасні суспільні процеси та виклики, що постають перед країною, Вчена рада Університету вважає за необхідне зосередити увагу колективів факультетів/інститутів на необхідність посилення національно-патріотичного виховання студентської молоді та її підготовку з державної мови для забезпечення необхідної фахової компетентності.

Зважаючи на зазначене вище, **Вчена рада ухвалює:**

1. Доповідь голови Постійної комісії Вченої ради з гуманітарних питань проф. Г. Ф. Семенюка "Національно-патріотичне виховання студентської молоді та мовна підготовка як важливий чинник формування фахової компетентності випускника Університету" взяти до відома, обговорити її на засіданнях вчених/педагогічних рад факультетів/інститутів, коледжів.

Відповідальні: декани факультетів/директори інститутів, коледжів.

Термін виконання: до 01 липня 2018 року.

2. Рекомендувати вченим радам факультетів/інститутів розглянути питання про викладання дисциплін, які формують компетентності з української мови та історії України, і про підвищення кваліфікації викладачів цих дисциплін на неспеціальних факультетах/в інститутах. Відповідним кафедрам інституту філології та історичного факультету програми зазначених навчальних дисциплін обов'язково узгоджувати з навчальними часинами тих підрозділів, для яких вони розроблені.

Відповідальні: проректор з науково-педагогічної роботи В. А. Бугров, голова Постійної комісії Вченої ради з питань

організації освітнього процесу професор Л. І. Остапченко, директор інституту філології Г. Ф. Семенюк, декан історичного факультету І. К. Патриляк, директор НМЦ ОНП Університету А. П. Гожик, декани факультетів/ директори інститутів, директори коледжів, завідувачі відповідних кафедр.

Термін виконання: до 01 вересня 2018 року.

3. Ректорату, Центру виховної роботи, Раді ветеранів разом з Центром комунікацій, Постійною комісією, Молодіжним центром культурно-естетичного виховання, Студентським парламентом (за згодою) розробити й затвердити Концепцію національно-патріотичного виховання студентської молоді Київського національного університету імені Тараса Шевченка на 2018–2022 рр., а також план заходів щодо її реалізації.

Відповідальні: перший проректор О. К. Закусило, голова Ради ветеранів Ф. М. Кирилюк, директор МЦКЕВ Університету Н. С. Максименко, директор Центру комунікацій О. Л. Добржанська, голова Постійної комісії Вченої ради з гуманітарних питань проф. Г. Ф. Семенюк, голова Студентського парламенту Університету С. О. Гречка, декани факультетів/ директори інститутів.

Термін виконання: до 31 жовтня 2018 року.

4. Практикувати включене навчання студентів Університету упродовж 1–3 місяців у ВНЗ України; активізувати на факультетах/ в інститутах процеси дистанційного й безпосереднього спілкування у формі семінарів, форумів, літніх фахових і галузевих студій студентів Університету зі студентською молоддю Донецької, Луганської областей, АР Крим, зокрема з ВНЗ, переміщених із тимчасово окупованої території.

Відповідальні: проректор з науково-педагогічної роботи В. А. Бугров, директор НМЦ ОНП А. П. Гожик, декани факультетів/директори інститутів, студентські парламенти факультетів/інститутів, коледжів, голова Студентського парламенту Університету С. О. Гречка.

Термін виконання: протягом навчального року.

5. Рекомендувати кафедрам та безпосередньо викладачам, які забезпечують в Університеті викладання дисципліни "Вступ до університетських студій", висвітлювати у навчальному курсі зміст документів, які регламентують діяльність і взаємовідносини членів університетської спільноти, зокрема "Статут Київського національного університету імені Тараса Шевченка", "Ети-

чний кодекс університетської спільноти" і "Концепцію національно-патріотичного виховання студентської молоді Київського національного університету імені Тараса Шевченка".

Відповідальні: проректор з науково-педагогічної роботи В. А. Бугров, декани факультетів/директори інститутів, коледжів.

Термін виконання: протягом 2018/2019 навчального року.

6. Звернути увагу керівництва інституту філології та історичного факультету, а також завідувачів відповідних кафедр Університету на необхідність посилення уваги до організації навчального процесу і підвищення вимогливості до вивчення української мови та історії України не тільки українськими студентами, а й студентами – громадянами зарубіжних країн.

Відповідальні: проректор з науково-педагогічної роботи В. А. Бугров, директор інституту філології проф. Г. Ф. Семенюк, декан історичного факультету проф. І. К. Патриляк, начальник підготовчого відділення Г. О. Усатенко, завідувачі відповідних кафедр (персонально).

Термін виконання: протягом навчального року.

7. Відновити в підрозділах Університету інститут кураторства для активізації соціокультурної та національно-патріотичної роботи зі студентством. Для цього затвердити "Положення про куратора академічної групи" та розробити відповідні нормативні документи з обліку кураторської роботи та включення її до педагогічного навантаження викладача.

Відповідальні: проректор з науково-педагогічної роботи В. А. Бугров, директор НМЦ ОНП А. П. Гожик, директор Центру комунікацій О. Л. Добржанська, декани факультетів/директори інститутів, голова Студентського парламенту Університету С. О. Гречка.

Термін виконання: до 31 жовтня 2018 року.

8. Інформацію про хід виконання ухвали заслухати у квітні 2019 року.

9. Контроль за виконанням цієї ухвали покласти на першого проректора О. К. Закусила.

[Джерело: "Національно-патріотичне виховання студентської молоді та мовна підготовка як важливий чинник формування фахової компетентності випускника Університету". (Ухвала Вченої ради Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 02 квітня 2018 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univ.kiev.ua].

КОНЦЕПЦІЯ

національно-патріотичного виховання

у Київському національному університеті

імені Тараса Шевченка

(Затверджена вченою радою університету 01.04.2019 р.)

Концепцію національно-патріотичного виховання у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (далі – Концепція) розроблено відповідно до Конституції України, Закону України "Про освіту" від 5 вересня 2017 року, Закону України "Про вищу освіту" від 1 липня 2014 року, Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580/2015, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, затвердженої наказом МОН України від 16.06.2015 р. № 641, Статуту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Етичного кодексу університетської спільноти Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (далі – Університет) є осередком, де формується українська ідентичність, громадянська свідомість, виховується професійно-інтелектуальна та культурно-мистецька еліта України. Тому разом з науковою і освітньою діяльністю тут ведеться велика виховна робота з формування фахівців у галузі науки, освіти й культури, політичних і громадських діячів, волонтерів, воїнів-захисників Батьківщини.

Серед напрямів виховання, що найповніше відповідають нагальним вимогам і викликам сучасності, першорядними є ті, що спираються на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити, готовності до змін.

Мета і завдання національно-патріотичного виховання

Національно-патріотичне виховання – це комплексна система і цілеспрямована діяльність щодо формування у молодого поко-

ління високої патріотичної свідомості, почуття любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, сприяння об'єднанню суспільства, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку держави.

Складовою частиною національно-патріотичного виховання, а в часи воєнної загрози пріоритетною, є військово-патріотичне виховання, зорієнтоване на формування готовності до захисту Вітчизни, розвиток бажання здобувати військові професії, усвідомлювати службу у Збройних Силах України як особливий і почесний вид служіння державі. Зміст військово-патріотичного виховання визначається національними інтересами України і покликаний забезпечити активну участь громадян у захисті держави перед зовнішніми загрозами. Системна організація військово-патріотичного виховання молоді має бути спрямована на підготовку її до оволодіння військовими професіями, формування психологічної та фізичної готовності до служби в Збройних Силах, задоволення потреби молоді у постійному вдосконаленні своєї підготовки до захисту вітчизни.

Мета національно-патріотичного виховання конкретизується в таких виховних завданнях:

- утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби, культивування ставлення до військовослужбовця як до захисника Батьківщини;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю.

Ціннісні засади національно-патріотичного виховання

- Людина – її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека – найвища соціальна цінність;
- повага до прав і свобод людини;
- єдність національного і загальнолюдського;
- гуманізм, толерантність, демократизм;
- любов до рідної землі і свого народу;
- повага до державних символів України – Державного Герба України, Державного Прапора України, Державного Гімну України;
- утвердження української мови як основного чинника самобутності українського народу та його державності;
- шанобливе ставлення до історії українського народу, його національної пам'яті;
- готовність захищати територіальну цілісність України і її державний суверенітет.

Принципи національно-патріотичного виховання

Національна спрямованість виховання – формування національної ідентичності, почуття патріотизму, утвердження в освітньо-науковій практиці української мовленнєвої культури, участь у розбудові своєї країни і готовність захищати її.

Утвердження української культури як невід'ємної частини європейського та світового культурного надбання, розуміння національної та світової культур як єдиного процесу.

Збереження історичних і культурних традицій українського народу – зв'язок виховання з історією народу, його мовою та мистецтвом; духовна єдність і наступність поколінь, історична і соціальна пам'ять, спрямована на збереження духовної спадщини народу; шанобливе ставлення до культури, традицій і звичаїв народів, що історично населяють Україну.

Збереження і розвиток найкращих традицій Університету, його освітніх і наукових здобутків, повага до символів Університету, єдність навчання і виховання у процесі формування особистості, спрямування зусиль на зміцнення престижу Університету в Україні й за кордоном.

Реалізація принципів національно-патріотичного виховання в Університеті

В основі національно-патріотичного виховання в Університеті є історія становлення Української державності. Українського козацтва, героїка визвольних рухів, досягнення в політиці, освіті, науці, культурі та спорті, університетські традиції, шанування пам'яті видатних випускників – борців за становлення держави, діячів науки, культури, мистецтва, політики.

Виховний процес в Університеті реалізується через:

- утвердження в свідомості особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- пропагування моральності як основи громадянського суспільства;
- виховання правової культури та правової активності університетської спільноти;
- формування у свідомості університетської молоді військово-патріотичного обов'язку, зокрема готовності захищати Вітчизну в лавах Збройних Сил, необхідності обстоювати ідеали свободи та державності України;
- висвітлення визвольної і державотворчої ролі українських військових формувань – гетьманського козацького війська, Січових стрільців; військ Української Народної Республіки, Героїв Крут, воїнів Української Повстанської Армії, захисників Вітчизни від зовнішніх загарбників у часи Другої світової війни; Збройних Сил України в сьогоdnішніх умовах;
- утвердження мовної свідомості та мовленнєвої культури, повсюдне вживання української мови в університетському просторі;
- популяризація найкращих зразків української культури та духовної спадщини шляхом залучення молоді до художньої творчості, виявлення мистецьких талантів;
- культивування професіоналізму, високої мотивації до праці як основи конкурентоспроможності громадянина;
- виховання суспільної еліти, здатної взяти на себе відповідальність за формування громадянського суспільства, утвердження України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної і правової держави;

- створення умов для громадянської активності та студентського самоврядування;
- зміцнення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, людей поважного віку, турбота про осіб з інвалідністю;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур, традицій;
- забезпечення національно-патріотичної спрямованості локальних інформаційних ресурсів Університету.

Досягнення мети національно-патріотичного виховання в Університеті здійснюється через:

- використання в освітньому процесі матеріалів національно-патріотичного змісту;
- залучення студентів до участі в творчих колективах, гуртках, спортивних секціях;
- відвідування в процесі поза аудиторної роботи музеїв Університету, численних музеїв та історико-культурних осередків Києва;
- популяризацію прикладів відданого служіння рідній країні університетських учених, студентів та випускників, через особисте спілкування з видатними представниками університетської спільноти на лекціях, конференціях, симпозіумах, круглих столах, творчих зустрічах, інших академічних зібраннях.

Конкретні заходи, спрямовані на реалізацію положень цієї Концепції, здійснюються в установленому порядку структурними підрозділами Університету за активної участі органів студентського самоврядування, Ради ветеранів, Молодіжного центру культурно-естетичного виховання, колективу Військового інституту, кафедри фізичного виховання та спорт, інших спілок та об'єднань Університету.

[Джерело: Концепція національно-патріотичного виховання у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. (Ухвалена Вченою радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 01 квітня 2019 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univ.kiev.ua].

ІНСТИТУТ КУРАТОРСТВА: реалізація навчально-виховного процесу в КНУ імені Тараса Шевченка

(Ухвала Вченої ради Київського національного університету
імені Тараса Шевченка від 4 листопада 2019 року)

Заслухавши та обговоривши доповідь керівника Центру виховної роботи І. В. Кондратьєвої "Інститут кураторства: реалізація навчально-виховного процесу в КНУ імені Тараса Шевченка" вчена рада відзначає, що організація виховної роботи в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (далі Університет) є невід'ємною частиною освітнього процесу Діяльність інституту кураторства регламентується основними державними документами України, а саме: Законом України "Про освіту", "Про вищу освіту", "Концепцією виховання дітей та молоді у національній системі освіти", "Національно. Доктриною розвитку освіти України у XXI столітті", відповідними інструктивно-методичними документами МОН України та положеннями, розробленими на рівні навчального закладу, зокрема Університету. Етичним кодексом університетської спільноти, Концепцією національно-патріотичного виховання у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Завдання інституту кураторства визначається метою виховної роботи у ЗВО і характеризується багатовекторністю напрямів, спрямованих на формування громадських, соціально-культурних і професійних якостей майбутнього фахівця, залучення студентів до наукової роботи, творчої діяльності та духовних надбань українського народу, виховання патріотизму. Робота куратора групи передбачає створення здорового морально-психологічного клімату в колективі, спонукає студентів до активної громадської позиції, творчих ініціатив, протидії антисоціальним і анти культурним явищам, підтримує саморозвиток особистості, її самостійність.

На сучасному етапі реформування вищої освіти куратор (тьютор, наставник) головна фігура в реалізації програм виховної роботи у студентській групі. Куратор – це наставник і орга-

нізатор, вихователь і консультант для студентів академічної групи. Згідно зі своїми функціональними обов'язками куратор у своїй діяльності реалізує конкретні виховні функції: аналітичну, організаторську, комунікативну та соціальну.

Інститут кураторства особливо активно функціонує в ННІ "Інститут геології", на географічному, економічному, механіко-математичному, фізичному факультетах, на факультеті інформаційних технологій, комп'ютерних наук та кібернетики, психології. Але його діяльність станом на сьогодні не регламентована Положенням про інститут кураторства, затвердженим Вченою радою Університету, тобто не завершений процес інституціоналізації і відсутні правові підстави інституту кураторства.

Упродовж кількох років в Університеті існує і позитивно себе зарекомендував проект "Студентський куратор", створений за ініціативи Студентського парламенту. Він успішно реалізується зі студентами першого курсу. У вересні цього року на базі економічного факультету відбулася презентація психологічної служби Університету. У жовтні відбувся "круглий стіл" "Політика зі збереження психічного здоров'я в закладі вищої освіти". Питання та проблеми, розглянуті під час цих заходів, підтвердили актуальність створення інституту кураторства в Університеті: існують проблеми психологічної адаптації студентів до реалій сучасної України (війна, проблеми внутрішньо переміщених осіб тощо). В сучасних умовах виховна ефективність має досягатися куратором за умови цілісного педагогічного процесу з урахуванням психолого-педагогічних особливостей, їх переміщення зі сфери зовнішніх впливів у сферу внутрішніх стимулів діяльності, коли виховання на кожному етапі розвитку особистості студента переростає у його самовиховання.

Зважаючи на вищезазначене Вчена рада Університету ухвалює:

1. Доповідь керівника Центру виховної роботи І. В. Кондрацької "Інститут кураторства: реалізація навчально-виховного процесу в КНУ імені Тараса Шевченка" взяти до відома та обговорити її на засіданнях вчених рад факультетів/інститутів,

кафедр, в інших структурних підрозділах, що забезпечують навчальний і виховний процес.

Відповідальні: заступники деканів факультетів/директорів інститутів з навчально-виховної роботи, голови студентських парламентів факультетів/інститутів.

Термін виконання: до 16 грудня 2019 року.

2. Створити тимчасову комісію Вченої ради Університету, доручивши їй розробити і подати на розгляд Вченої ради Положення про інститут кураторства.

Відповідальні: перший проректор О. К. Закусило, керівник Центру виховної роботи І. В. Кондратьєва.

3. Підготувати і подати на затвердження ректору Університету пропозиції щодо психологічного супроводу роботи кураторів академічних груп.

Відповідальні: керівник Центру виховної роботи І. В. Кондратьєва, директор психологічної служби К. І. Бояршинова.

Термін виконання: до 1 березня 2020р.

4. Розробити і впроваджувати заходи з посилення інформування студентів про всі події, які відбуваються на факультетах/ в інститутах, в усіх сферах діяльності Університету. ВПЦ "Київський університет", Центру комунікацій, Прес-центру Університету постійно висвітлювати інформацію про кращих кураторів та заходи, які проводяться кураторами академічних груп факультетів/інститутів, сприяти популяризації інституту кураторства та проекту "Студентський куратор". Створити окрему рубрику в газеті "Київський університет" та на сайті Університету.

Відповідальні: Директор Центру комунікацій О. Л. Добржанська, керівник прес-центру Н. А. Міщерська, провідний редактор видання "Київський університет" Л. Г. Кіт, куратори академічних груп.

Термін виконання: постійно.

5. Заступникам деканів факультетів/директорів інститутів з виховної роботи надати у ВПЦ "Київський університет", Центр комунікацій, прес-центр Університету інформацію про роботу кращих кураторів.

Термін виконання: постійно.

6. Інформацію про стан виконання ухвали заслухати на засіданні ректорату у листопаді 2020 року.

7. Контроль за виконання цієї ухвали покласти на першого проректора О. К. Закусила.

[Джерело: Інститут кураторства: реалізація навчально-виховного процесу в КНУ імені Тараса Шевченка. (Ухвала Вченої ради Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 4 листопада 2019 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univ.kiev.ua].

ПОЛОЖЕННЯ про кураторство Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Введено в дію наказом в.о. ректора №220-32
від 7 квітня 2021 року)

З метою надання студентам Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – Університет) всебічної допомоги в процесі здобуття освіти, їхньої адаптації до умов навчання, органічного входження до університетської спільноти, створення умов для здобуття знань, вмінь, навичок, компетентностей, розвитку індивідуальних якостей особистості функціонує кураторство.

Положення про кураторство Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – Положення) визначає єдині засади організації, правовий статус та умови діяльності куратора академічної групи.

1. Загальні положення

1.1. Куратор академічної групи (далі – куратор) – науково-педагогічний працівник Університету, індивідуальним планом якого на відповідний навчальний рік передбачено кураторство як вид організаційної роботи.

1.2. Кураторство – вид організаційної роботи науково-педагогічного працівника Університету, спрямований на координацію дії студентів як усередині академічної групи, так і зі структурними підрозділами Університету в процесі здобуття освіти, входження до університетської спільноти, створення необхідних умов для набуття освітніх і фахових компетентностей, сприяння розвитку позитивних якостей особистості.

1.3. Куратор в своїй діяльності керується Конституцією України, Законами України "Про освіту", "Про вищу освіту", іншими нормативно-правовими актами, Статутом Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Положенням про організацію освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Концепцією національно-патріотичного виховання в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Етичним кодексом університетської спільноти Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Положенням про студентське містечко та студентський гуртожиток Київського національного університету імені Тараса Шевченка, цим Положенням та іншими локальними нормативно-правовими актами.

2. Організація роботи куратора

2.1. Науково-педагогічні працівники кафедри зазвичай закріплюються як куратори за академічними групами, які за спеціалізацією відповідають профілю відповідної кафедри.

2.2. Кандидатури кураторів визначаються на засіданнях кафедр і затверджуються розпорядженням керівника структурного підрозділу Університету при плануванні освітнього процесу на наступний навчальний рік. Декани факультетів/директори інститутів, їхні заступники, завідувачі кафедр, вчені секретарі та сумісники кураторами академічних груп не призначаються.

2.3. Кураторство визначається як вид організаційної роботи в індивідуальному плані науково-педагогічного працівника на навчальний рік і вноситься до його відповідного розділу із зазначенням конкретних підсумкових результатів. Індивідуальний план науково-педагогічного працівника Університету затверджується на засіданні кафедри та підписується завідувачем кафедри.

2.4. Науково-педагогічний працівник звітує про виконання функцій куратора на засіданнях кафедри щороку в межах звіту про виконання передбачуваних його індивідуальним планом навчального навантаження, методичної, наукової та організаційної роботи (в розділі "Організаційна робота").

2.5. Обсяг часу на виконання функцій куратора науково-педагогічний працівник розподіляє впродовж року між іншими видами організаційної та методичної роботи відповідно до потреби.

2.6. Кураторська діяльність є підставою для зменшення загального обсягу навчального навантаження організаційної роботи науково-педагогічного працівника щодо середнього показника по кафедрі.

2.7. Координацію роботи кураторів здійснює Центр виховної роботи Університету, визначивши відповідальних осіб на кожному факультеті/інституті.

3. Завдання куратора

Завданням кураторської діяльності науково-педагогічного працівника є сприяння адаптації студентів до умов та вимог до здобуття університетської освіти, зокрема:

- роз'яснення принципів організації освітнього процесу в Університеті, ознайомлення з положеннями Статуту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, правилами внутрішнього розпорядку, правилами проживання в гуртожитку, наказами і розпорядженнями ректора щодо організації освітнього процесу тощо;

- консультаційна допомога щодо організації науково-дослідницької роботи, реалізації студентами права на вільний вибір навчальних дисциплін, відповідальності за рівень своїх професійних знань та навичок, добору форм самоосвіти і самовиховання;

- ознайомлення з історією та традиціями Університету, допомога в організації самостійної роботи, інформування про важливі факультетські/інститутські, університетські заходи та можливі форми участі в них;

- сприяння формуванню академічної доброчесності, громадянської свідомості, колективної взаємодії, підтриманню наукових та освітніх традицій факультету/інституту й Університету, популяризації університетських наукових шкіл, діяльності видатних університетських учених минулого і сучасності, розвитку позитивних особистісних рис, критичного мислення, усвідомленню переваг здорового способу життя;

- заохочувати до участі в роботі органів студентського самоврядування, проведення на факультетах/в інститутах культурно-мистецьких, спортивних, розважальних та інших заходів;

- сприяння успішній самореалізації, підвищенню інтелектуального, духовного потенціалу, позитивної мотивації до майбутньої професії.

4. Основні обов'язки куратора

4.1. Скласти і подавати на затвердження на засіданні кафедри план роботи куратора академічної групи, який зберігається в індивідуальному плані роботи науково-педагогічного працівника.

4.2. Координувати взаємодію студентів зі структурними підрозділами факультетів/інститутів, Університету.

4.3. Сприяти адаптації студентів молодших курсів до навчання в Університеті, формуванню колективу академічної групи.

4.4. Інформувати студентів про особливості організації освітнього процесу в Університеті та ознайомлювати їх з нормативно-методичними матеріалами, що його регламентують.

4.5. Надавати рекомендації студентам щодо формування індивідуальних навчальних планів й організації самостійної роботи.

4.6. Сприяти участі студентів академічної групи в наукових, культурних та інших заходах, що проводяться в Університеті.

4.7. Сприяти формуванню у студентів професійної та корпоративної етики і академічної доброчесності, громадянської свідомості, поваги до історії й традицій Університету.

4.8. Мотивувати студентів до активної навчально-просвітницької, науково-дослідної та культурно-масової роботи.

4.9. Виховувати у студентів почуття відповідальності за збереження технічного обладнання, іншого майна в навчальних корпусах, гуртожитках, інших приміщеннях Університету.

4.10. Дотримуватися морально-етичних норм у спілкуванні зі студентами, не поширювати конфіденційну інформацію, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням функцій куратора.

5. Основні права куратора

5.1. Самостійно обирати форми (у тому числі з використанням дистанційних технологій), методи та прийоми роботи зі студентами в межах чинного законодавства, Статуту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Етичного кодексу університетської спільноти.

5.2. Брати участь в обговоренні і вирішенні питань щодо кожного студента і студентської групи загалом, вносити пропозиції з удосконалення освітнього процесу, поліпшення умов проживання, побуту та відпочинку студентів.

5.3. Вносити пропозиції щодо заохочення студентів за успішне навчання, активну участь у громадському житті факультету/інституту, Університету, держави.

5.4. Брати участь у вирішенні питань призначення соціальних виплат, поселення в гуртожиток, розв'язанні конфліктних ситуацій, пов'язаних зі студентами академічної групи.

5.5. Організовувати за потреби надання студентам психологічної консультації співробітниками психологічної служби Університету.

5.6. У здійсненні кураторських функцій співпрацювати з громадськими організаціями, діяльність яких не має політичного або релігійного характеру.

6. Показники якості роботи куратора

6.1. Показником ефективної роботи куратора є адаптація студентів до умов навчання, навчальна успішність студентів академічної групи, їхня активна участь у факультетських/інститутських чи університетських заходах науково-освітнього, громадсько-патріотичного, культурно-естетичного спрямування.

6.2. Кураторську роботу науково-педагогічних працівників обов'язково аналізують і визначають її ефективність на окремому засіданні кафедри з урахуванням оцінки академічної групи. Якісне та продуктивне виконання обов'язків куратора враховується при переукладанні контракту з науково-педагогічним працівником.

[Джерело: ПОЛОЖЕННЯ про кураторство Київського національного університету імені Тараса Шевченка. (Введено в дію наказом в.о. ректора №220-32 від 7 квітня 2021 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univ.kiev.ua].

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА, ЇЇ ЗМІСТ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ

Макаренко А. С. ДЕЯКІ ВИСНОВКИ З МОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ. ПРО МІЙ ДОСВІД

Деякі висновки з мого педагогічного досвіду

...Даю вам слово честі, я себе не вважав і не вважаю за хоч трохи талановитого педагога. Кажу вам це відверто. Але я працював багато, вважав і вважаю себе працездатним, я прагнув оволодіти цією майстерністю, спершу навіть не вірив, та чи є така майстерність, та чи треба говорити про так званий педагогічний талант. Але хіба ми можемо покластися на випадковий розподіл талантів? Скільки в нас таких особливо талановитих вихователів? І чому повинна терпіти дитина, яка потрапила до не талановитого педагога? І чи можемо ми будувати виховання всього нашого...дитинства і юнацтва в розрахунок на талант? Ні. Треба говорити тільки про майстерність, тобто про справжнє знання виховного процесу, про виховне уміння. Я на досвіді переконався, що вирішує питання майстерність, основана на вмінні, на кваліфікації.

Але й тут я дійшов деяких, якщо хочете, нових переконань. Вважаю, що наших педагогів у вузах, де вони вчаться, треба інакше виховувати. Для мене в моїй практиці, як і для вас, багатьох досвідчених учителів, стали вирішальними такі "дрібниці": як стояти, як сидіти, як підвестися зі стільця з-за столу, як підвищити голос, усміхнутися, як подивитися. Нас цього ніхто не навчав, а цього можна і треба навчати, і в цьому є і повинна бути велика майстерність. Тут ми потрапляємо в ту сферу, яка всім відома в драматичному або навіть у балетному мистецтві: це мистецтво постановки голосу, мистецтво тону, погляду, повороту. Усе це потрібно, і без цього не може бути хорошого вихова-

теля. І є чимало таких ознак майстерності, прямих звичок, засобів, які кожний педагог, кожний вихователь повинен знати.

У нас у школах, ви самі знаєте, іноді в одного вчителя добре сидять на уроках, а в іншого – погано. І це зовсім не тому, що один талановитий, а другий – ні, а просто тому, що один майстер, а другий – ні.

І треба виховувати педагогів, а не лише давати їм освіту. Яку б освіту ми не давали педагогові, але коли ми його не виховуємо, то, природно, можемо розраховувати тільки на його талант.

...Я переконаний, що добре сказане дітям ділове, міцне слово має величезне значення, і, можливо, у нас так багато ще помилок в організаційних формах саме тому, що ми ще й говорити часто з дітьми по-справжньому не вміємо. А треба вміти сказати так, щоб вони у вашому слові відчули вашу волю, вашу культуру, вашу особистість. Цього треба вчитися.

...Я не говорив, що в мене немає майстерності. Я казав, що в мене немає таланту, а майстерності я домігся. Майстерність – це те, чого можна домогтися, і як може бути відомий майстер-токарь, чудовий майстер-лікар, так повинен і може бути чудовим майстром педагог...Я певен, що всі ми з вами – люди однакові. Я працював 32 роки, і кожний учитель, який працював більш чи менш тривалий час, майстер, якщо він не ледар. І кожний із вас, молодих педагогів, буде неодмінно майстром, якщо не покине нашої справи, а наскільки він оволодіває майстерністю – залежить від власної наполегливості.

[Джерело: Макаренко А. С. Твори: в 7 т. К.: Рад. шк., 1954. Т. 5. С. 214–215, 222–225].

Про мій досвід

...Педагогічна майстерність – зовсім не пусте діло. У педагогічних вузах цією педагогічною майстерністю і не пахне. Там і не знають, що таке педагогічна майстерність. Склався такий стан, коли цю майстерність кожен має право назвати кустарною, і це буде правильно.

Я теж багато морочився над цим питанням і тим більше морочився, що ніколи не вважав себе за талановитого вихователя і, по совісті кажу, що не вважаю й тепер, бо інакше мені не довелося б так багато працювати, помилятися і страждати.

Я й тепер глибоко переконаний, що я швидше звичайний педагог, середній педагог. Це дуже скидається на правду. Але я домогся педагогічної майстерності, а це важлива річ.

Майстерність вихователя не є якимось особливим мистецтвом, що вимагає таланту, але це спеціальність, якої треба навчитись, як треба навчати лікаря його майстерності, як треба навчати музиканта. Кожна людина, якщо вона не каліка, може бути лікарем і лікувати людей, і кожна людина, якщо вона не каліка, може бути музикантом. Хто – краще, хто – гірше. Це залежатиме від якості інструмента, навчання і т.д. А в педагога такого навчання немає.

Що таке майстерність? Я схильний відокремлювати процес виховання від процесу освіти. Я знаю, що проти цього заперечить кожний спеціаліст-педагог. Але вважаю, що процес виховання може бути виокремлений, і може бути виокремлена майстерність вихователя.

Можна і треба розвивати зір, просто фізичний зір. Це конче потрібно для вихователя. Треба вміти читати на людському обличчі, на обличчі дитини, і це читання може бути навіть описане в спеціальному курсі. Нічого мудрого, нічого містичного немає в тому, щоб по обличчю дізнаватися про деякі ознаки душевних порухів.

Педагогічна майстерність полягає і в постановці голосу вихователя, і в умінні керувати своїм обличчям.

Сьогодні ваш шановний директор при мені розмовляв з одним хлопчиком. Не кожний зможе так розмовляти. Я не буду йому лестити і говорити, що тут великий талант, але тут мала місце майстерність. Він сердито розмовляв з хлопчиком, і хлопчик бачив гнів, обурення, саме те, що було потрібно в цьому випадку. А для мене це була майстерність. Я бачив, що директор чудово грає.

...А у вихователя ця майстерність виявляється на кожному кроці. І вона виявляється зовсім не в парному становищі, коли я – вихователь і ти – мій учень. Парне становище – не так важливо, як те, що вас оточує.

Ваше ставлення як вихователя має значення навіть у тому разі, коли на вас ніхто не дивиться. І це не містика.

Я сиджу в кабінеті сам. Усі комунари на роботі й у школі. Я на когось розсердився, мені щось треба зробити. Моє обличчя набирає певного виразу, і це на всіх відбивається. Забіжить

один, подивиться на мене, шепне іншому, навіть мимохідь, і щось стане на своє місце.

Це не означає, що від настрою однієї особи залежить настрої всіх дітей, але треба вміти керувати своїм настроєм.

Якщо ви будете в цьому ж кабінеті плакати й ридати, це теж буде всім відомо і справить певний вплив.

Це позначається на всіх дрібницях: чи голитесь ви щодня чи ні, чи чистите черевики щодня чи ні.

Вихователь, який витягає з кишені чорну зібгану хусточку, — це вже не вихователь...

[Джерело: Макаренко А. С. Твори: в 7 т. К.: Рад. шк., 1954. Т. 5. С. 246–248].

Сухомлинський В. О. СТО ПОРАД УЧИТЕЛЕВІ

Що таке покликання до праці вчителя? Як воно формується?

Як і всяка кваліфікована, цілеспрямована, планомірна й систематична праця, виховання людини є професією, спеціальністю. Але це особлива професія, яку не порівняєш ні з якою іншою справою. Вона має низку специфічних властивостей і характеристик:

а) Ми маємо справу з найскладнішим, неоцінним, найдорожчим, що є в житті, — з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя.

б) Кінцевий результат педагогічної праці можна побачити не сьогодні, не завтра, а через дуже тривалий час. Те, що ви зробили, сказали, зуміли прищепити дитині, інколи виявляється через п'ять-десять років.

в) На дитину впливає багато людей і явищ життя, на неї впливають мати, батько, шкільні товариші, так зване вуличне середовище, прочитані книжки й переглянуті кінофільми, про які ви й не знаєте, зовсім непередбачена зустріч з людиною і т. ін. Вплив на дитину може бути позитивним і негативним. Трапляються сім'ї, в яких важка, гнітюча обстановка накладає не-

згладимий відбиток на все життя людини. Місія школи, і наше з вами найважливіше завдання, дорогий колего, – боротися за людину, подолати негативні впливи і давати простір позитивним. А для цього необхідно, щоб особистість учителя найбільш яскраво, дієво і благотворно впливала на особистість учня. "Людська природа настільки багата, сильна й еластична, – писав Д. І. Писарев, – що вона може зберігати свою свіжість і свою красу серед найгнітючішого неподобства навколишньої дійсності". Але людська природа може розкритися повною мірою лише тоді, коли в дитини є розумний, умілий, мудрий вихователь.

г) ...Найважливіші інструменти нашого впливу на духовний світ школяра – слово вчителя, краса навколишнього світу й мистецтва, створення обставин, у яких найяскравіше виражаються почуття – весь емоційний діапазон людських відносин.

...Така специфіка педагогічної роботи. У чому ж полягає покликання до неї, які об'єктивні дані необхідні для неї, як виховувати, утверджувати, розвивати й відшліфовувати це покликання?

Невикорінною духовною потребою будь-якої людини є спілкування з людьми, у спілкуванні з ними вона знаходить радість і повноту життя. Але в одних через різні обставини ця потреба дуже мало розвинена, а в інших вона є ніби рисою характеру, яка домінує над іншими рисами. Є люди, як кажуть, "з природи" своєї відлюдкуваті, замкнені, мовчазні, вони прагнуть більше до самотності або до спілкування з вузьким колом друзів (природа, звичайно, тут ні при чому – вирішальне значення має виховання, особливо в роки раннього дитинства). Якщо спілкування з багатолюдним колективом завдає вам головного болю, якщо вам краще працювати на самоті або з двома-трьома друзями, ніж поряд з великою групою товаришів, – не обирайте своєю професією вчительську працю.

Учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється. Прекрасна риса – повсякчас відкривати в людині нове, дивуватися новому, бачити людину в процесі її становлення – один із тих коренів, які живлять покликання до педагогічної праці. Я твердо переконаний, що цей корінь закладається в людині в дитинстві й отрочстві, закладається і в сім'ї, і в школі. Він закладається турботами старших – батька, матері, вчителя, – які виховують дитину в дусі любові до людей, поваги до людини.

У вас зародилася мрія стати вчителем. Перевірте, випробуйте себе... Ось перед вами сорок малят – з першого погляду вони здадуться вам дуже схожими одне на одного навіть зовнішніми рисами, але вже на третій, четвертий, п'ятий день, після кількох зустрічей із дитячим колективом, після кількох походів у ліс, у поле ви переконаєтеся, що кожна дитина – це цілий світ, неповторний і своєрідний. Якщо цей світ відкриється перед вами, якщо в кожній дитині ви відчуєте її індивідуальність, якщо у ваше серце постукають радощі й прикрощі кожної дитини й відізвуться вашими думками, турботами, тривогами, – сміливо обирайте свою професією благородну вчительську працю, ви знайдете в ній радість творчості. Тому що творчість у нашій праці (я ще зупинюся на цьому) – це насамперед пізнання людини, подив перед багатогранністю й невичерпністю людського.

Якщо ж чотири десятки дітей здадуться вам похмуро одноманітними, якщо ви насилу запам'ятовуватимете їхні обличчя й імена, якщо кожна пара дитячих очей не розповість вам чогось глибоко особистого, неповторного, якщо за дзвінким голосом дитини, що пролунав десь у глибині саду, ви не пізнаєте, – не пізнаєте і через тиждень, і через місяць, – хто це кричить і що в цьому крикові, – сім разів, як кажуть, подумайте, а потім вирішуйте, чи бути вам учителем. Тому що немає жодної педагогічної закономірності, немає жодної істини, яка була б абсолютно *однаково застосовна* до всіх дітей. Тому що практична педагогіка – це знання й уміння, не тільки доведені до ступеня майстерності, а й підняті до рівня мистецтва. Тому що виховувати людину – це передусім знати її душу, бачити й відчувати її індивідуальний світ.

"Якби в моїх руках була влада, я відрізав би язика всякому, хто говорить, що людина невинувата", – ці слова великого мислителя Абая Кунанбаєва глибоко запали мені в душу, вони загоряються переді мною вогненними літерами щоразу, коли я думаю про педагогічне покликання, коли доводиться говорити з молодим учителем про його радощі й прикрощі, успіхи й невдачі. Безмежна віра в людину, у добре начало в ній – ось що повинно жити у вашій душі, якщо ви думаєте присвятити своє життя благородній учительській праці. Віра не в якусь абстрактну людину, – такої в природі немає, – а в нашу... дитину.

Наріжний камінь педагогічного покликання – це глибока віра в можливість успішного виховання кожної дитини. Я не вірю в те, що є невинуваті діти, підлітки, юнаки, дівчата. Адже перед нами істота, якій тільки відкривається світ, і від нас залежить зробити так, щоб ніщо не пригнітило, не знівечило, не вбило в маленькій людині гарного, доброго, людського. Тому кожний, хто вирішує присвятити своє життя вихованню людини, повинен бути терплячим до дитячих слабкостей, які, коли уважно до них придивитися і вдуматися в них, коли пізнати їх не тільки розумом, а й серцем, – виявляються дуже незначними, такими, що не варті ні гніву, ні обурення, ні покарання. Не зрозумійте мене так, що я проповідую загальну терпимість, абстрактну терпимість, закликаю вчителя терпляче "нести хрест". Мова йде зовсім про інше: про мудру здатність старшої людини – матері, батька, вчителя – розуміти й відчувати найтонші спонукальні мотиви й причини дитячих вчинків. Розуміти й відчувати саме те, що це дитячі вчинки. Не ставити дитину на одну дошку з собою, не ставити їй таких вимог, як до дорослих, але й самому не ставати дитиною, не опускаючись до рівня дитини, розуміючи разом з тим складність *дитячих* вчинків і відносин у дитячому колективі.

Якщо у вас викликає досаду й серцебиття кожна дитяча витівка, якщо вам здається: ось вони, діти, вже дійшли краю, ось треба робити щось таке надзвичайне, вживати якихось "пожежних" заходів, – сім разів зважте, чи бути вам педагогом. Вам не стати вихователем, якщо у вас будуть нескінченні конфлікти з дітьми. Уміння погасити конфлікт насамперед розумінням того, що ви маєте справу з дитиною, – це вміння виростає з глибокого кореня, який живить педагогічне покликання, з розуміння й відчуження того, що дитина – істота, яка повсякчас змінюється.

Є ще одна риса, без якої, по-моєму, неможливе педагогічне покликання. Я назвав би цю рису гармонією серця й розуму. Навряд чи є інші професії, крім професії педагога й лікаря, які вимагали б стільки сердечності. У вас може бути не тільки сорок вихованців. Якщо ви викладаєте в старших класах, у вас буде сто – сто п'ятдесят вихованців. І кожному треба дати частинку свого серця, для радощів і прикростей кожного треба знайти місце у своєму серці. Чуйність, сердечна турбота про людину – це плоть і кров педагогічного покликання. Учителів не можна

бути холодною, байдужою людиною. Холодна безпристрасність і скрупульозне зважування всього, що відбувається, побоювання допуститися неточності в дотриманні всіляких регламентацій викликає в дітей насторожене ставлення до вчителя, недовіру. Занадто безпристрасного вчителя діти не люблять, вони ніколи не розкривають перед ним свого серця.

За будь-яких обставин робіть так, як велить перше сердечне поривання, – воно завжди найбагородніше. Але водночас учителеві треба вміти контролювати свої сердечні поривання розумом, не піддаватися емоційній стихії. Особливо важливо це тоді, коли треба ухвалювати рішення у зв'язку з помилковими, необачними, одним словом, неправильними вчинками ваших учнів. Мистецтво та майстерність педагога саме й полягає в умінні поєднувати сердечність з мудрістю.

...Дорогий мій колего, щоб стати справжнім вихователем, треба пройти цю школу сердечності – протягом тривалого часу *пізнавати серцем* усе, чим живе, що думає, з чого радіє й чим засмучується ваш вихованець. Це одна з найтонших речей у нашій педагогічній справі. Якщо ви наполегливо оволодіваєте нею, ви будете справжнім майстром.

[Джерело: Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. К.: Рад. шк., 1976. Т. 2. С. 420–425].

Кузьміна Н. В. **НАРИСИ ПСИХОЛОГІЇ ПРАЦІ ВЧИТЕЛЯ**

Сутність педагогічної творчості.

Педагогічна діяльність є процесом розв'язання нескінченної низки педагогічних задач, підпорядкованих загальній кінцевій меті – формуванню особистості... людини, її світогляду, переконань, свідомості, поведінки. Відмінності в структурі діяльності вчителів у кінцевому підсумку виражаються у способах розв'язання цих задач.

Задачі, які доводиться розв'язувати вчителеві, можна поділити на стратегічні, визначені подальшою перспективою, і тактичні, висунуті конкретною ситуацією. Успіх педагогічної діяльності

залежить від того, як учитель вміє співвідносити вирішення тактичних і стратегічних задач, підпорядковувати перші другим...

Особливістю педагогічної діяльності є те, що вона проводиться постійно, день у день, результати її виявляються не відразу. Інженер-конструктор, архітектор, письменник, композитор, художник, робітник будь-якого фаху бачать мету своєї діяльності матеріалізованою і можуть співвідносити свій задум із результатом. Учитель завжди бачить тільки часткові підсумки діяльності, і втілені вони в системі знань, умінь і навичок учня, у його звичках, учинках, оцінка яких завжди дуже відносна.

Специфіка мети педагогічної діяльності зумовлює її труднощі; потрібні певні зусилля, щоб конкретно, візуально уявити її собі. Кінцева мета досягається через вирішення довгої низки завдань: через уроки, організацію різноманітної діяльності учнів, контроль, перевірку й оцінку їхньої діяльності. Кожна свідома педагогічна дія теж має свою мету. Критерієм правильності виступає просування вчителя й учнів до кінцевої мети діяльності. Та часом в окремих учителів відбувається підміна кінцевих цілей другорядними, зміщення цілей, зміна акцентів у діяльності і порушення в педагогічному процесі... Якщо вчитель пам'ятає, що вся його діяльність кінець кінцем має служити всебічному розвитку особистості людини, він більш цілеспрямовано, прямими шляхами, з меншою кількістю помилок досягає позитивного результату.

Оскільки вчитель постійно має справу з вирішенням практичних завдань, доречний висновок, що практична педагогічна діяльність потребує здатності практично мислити... Якщо говорити про педагогічну діяльність, то завданнями теоретичного мислення будуть: вироблення принципів підходу до педагогічних задач і способів їх розв'язання, систематизація спостережень і формулювання для себе правил діяльності...

Про рівень педагогічної майстерності вчителя можна робити висновок: якою мірою вирішення практичних педагогічних завдань ґрунтується на теоретичному осмисленні власної діяльності...

...Загальні принципи, правила та закономірності виховання, освіти і навчання накладають на діяльність кожного вчителя особливі відтінки. Найкраще він справляється із тими завданнями, у вирішенні яких спирається на найсильніші сторони своєї особис-

тості. День у день аналізуючи особливості своєї діяльності, він виробляє певні принципи і правила її реалізації. Майстерність визначається вмінням узагальнювати власну практику і виявляти для себе, якою повинна бути послідовність педагогічних дій.

Розв'язання педагогічної задачі починається з аналізу педагогічної ситуації. Наприклад, отримавши новий клас і ставлячи перед собою завдання зробити його дружним колективом, учитель аналізує, що являє собою колектив зараз, яка історія його попереднього розвитку, який склад учнів та батьків...

Аналіз завершується синтезом, якою повинна бути послідовність педагогічних дій для розв'язання педагогічної задачі. Причому в майстра заходи завжди спрямовані не на саме явище, а на усунення причин, що його породили. Розв'язання педагогічних задач вимагає від учителя складної аналітичної діяльності розуму. Багато хто з учителів обходить цей етап, ухвалюючи перше, що потрапило під руку, рішення найчастіше залежно від настрою...

...Педагогічна діяльність майстрів також ґрунтується на розрахунку і вмінні виділити основні ланки. Передбачення можливих наслідків базується на знанні індивідуальної й колективної психології дітей. Уже народження задуму розв'язання задачі, як правило, співвідноситься із засобами й методами, що є в розпорядженні вчителя. Чим краще він знає педагогічну теорію, прискіпливіше вивчає досвід своїх товаришів, чим систематичніше аналізує й узагальнює результати власної діяльності, тим у нього більше можливостей обрати найефективніші засоби й методи...

Творчий підхід до розв'язання педагогічних задач учитель може виявляти з перших кроків самостійної роботи в школі. Однак способи розв'язання педагогічних задач у вчителя-початківця інші, ніж у майстра... Спостереження показали, що немайстер не вміє передбачати багато з того, що може з'явитися в дитячому колективі. Труднощі виникають перед ним несподівано, і він інколи... губиться. Майстер передбачає труднощі і прагне їх відвернути, виступаючи в ролі керівника й організатора... Немайстер сприймає кожну педагогічну задачу окремо й вирішує її як самостійну, не пов'язану з іншими. Майстер бачить педагогічні задачі в діалектичному поєднанні з іншими і вирішує з далеким прицілом. Немайстер, розв'язуючи педагогічні задачі, виступає головною дійовою особою, не вміє зробити

колектив активним і відповідальним за справи в ньому. Майстер уміє передати ініціативу колективу, вчасно відійти в тінь, організувати вплив загальношкільних традицій, шкільного колективу, шефів, батьків та класний колектив таким чином, що учні сприймають певні вимоги до себе як природний хід життя. Немайстер передусім звертає увагу на тих, хто "випадає" з колективу, і лише власні зусилля спрямовує на те, щоб упоратися з ними. Майстер працює з усім колективом, але не випускає з поля зору й окремих учнів. При цьому його зусилля спрямовані на те, щоб організувати вплив колективу на окремих учнів...

Відмінності в структурі діяльності немайстра й учителя-майстра полягають не тільки в способі розв'язання педагогічних задач, а й у визначенні, які з них є вузловими. Немайстер не знає, якою повинна бути послідовність педагогічних дій. Майстер, звісно, знає, які дії спричиняються до позитивного результату. Плануючи свою роботу, він передусім орієнтується на мету діяльності. Він знає, чого прагне досягти з класом упродовж року і до кінця навчання дітей та як цього можна домогтися...

Ясне усвідомлення мети робить ясними й вимоги. Перспектива дає змогу краще планувати повсякденну діяльність. Немайстер часом обмежується поверховим знанням дітей і випадкове в їхній поведінці сприймає за суттєве. Майстер вивчає особливості колективу, з яким має справу, інтереси, професійну спрямованість своїх нових учнів, особливості сім'ї, історію розвитку стосунків окремих учнів із класним колективом, ураховує психологічні умови роботи з новим класом: який вік учнів, яку практичну допомогу треба надати їм у самовизначенні. Немайстер звертається до батьків, як правило, у тих випадках, коли погано з дисципліною або успішністю. Майстер приділяє роботі з батьками велику увагу... Немайстер інколи стихійно доходить позитивних результатів. Майстер є організатором перемоги.

...Діалектичність, варіативність, мінливість – стійка риса системи діяльності майстрів. Спільним для вчителя-початківця, що творчо працює, і вчителя-майстра є постійний пошук, який поєднується з невтомним самовдосконаленням, самовихованням...

Оволодіння педагогічною майстерністю відбувається в процесі подолання труднощів педагогічної діяльності і вивчення її об'єкта. При цьому задачі, з якими доводиться справлятися вчи-

телеві, є не однаковими за своїм значенням і за напруженням, яких вони вимагають від педагога.

[Джерело: Кузьміна Н. В. Очерки психологии труда учителя. Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1967. С. 54–62].

ПОЛОЖЕННЯ

про підвищення кваліфікації та стажування

педагогічних і науково-педагогічних

працівників вищих навчальних закладів

(Затверджене наказом Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України №48 від 24.01.13 р.)

I. Загальні положення

1.1. Це Положення розроблено відповідно до Законів України "Про освіту", "Про вищу освіту", "Про наукову і науково-технічну діяльність" і визначає порядок підвищення кваліфікації та стажування (далі – навчання) педагогічних і науково-педагогічних працівників (далі – працівник) вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації незалежно від форм власності та підпорядкування(далі – заклад-замовник).

Працівники навчаються у вищих навчальних закладах, відповідних наукових, освітньо-наукових установах та організаціях як в Україні, так і за її межами (далі – заклад-виконавець).

Метою навчання працівників є вдосконалення професійної підготовки особи шляхом поглиблення і розширення її професійних знань, умінь і навичок, набуття особою досвіду виконання додаткових завдань та обов'язків у межах спеціальності.

1.2. Основними завданнями навчання працівників є:

- оновлення та розширення знань, формування нових професійних компетентностей в психолого-педагогічній, науково-дослідній, організаційно-управлінській діяльності;
- засвоєння інноваційних технологій, форм, методів і засобів навчання;
- набуття досвіду формування змісту навчання з урахуванням його цільового спрямування, посадових обов'язків працівників,

здобутої освіти, досвіду практичної роботи та професійної діяльності, їхніх інтересів і потреб;

- вивчення педагогічного досвіду, сучасного виробництва, методів управління, ознайомлення з досягненнями науки, техніки і виробництва та перспективами їхнього розвитку;

- розроблення пропозицій щодо вдосконалення навчально-виховного процесу, упровадження в практику навчання кращих досягнень науки, техніки і виробництва;

- застосування інноваційних технологій реалізації змісту навчання, що передбачає його диференціацію, індивідуалізацію, запровадження дистанційних, інформаційно-комунікативних технологій навчання.

1.3. Заклад-замовник забезпечує навчання працівників не рідше одного разу на п'ять років зі збереженням середньої заробітної плати.

У разі навчання з відривом від основного місця роботи працівники мають право на гарантії й компенсації, передбачені законодавством України.

Навчання працівників може здійснюватися також у вищому навчальному закладі, в якому вони працюють відповідно до цього Положення.

1.4. Навчання працівників здійснюється на підставі договорів, що укладаються між закладом-замовником і закладом-виконавцем.

1.5. Фінансування витрат, пов'язаних з навчанням працівників, здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством України, а також за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб.

II. Види, форми та організація навчання працівників

2.1. Навчання працівників здійснюється за такими видами:

- довготермінове підвищення кваліфікації;
- короткотермінове підвищення кваліфікації (семінари, семінари-практикуми, семінари-наради, семінари-тренінги, тренінги, вебінари, "круглі столи" тощо).

2.2. Навчання працівників здійснюється відповідно до затвердженого керівником закладу-замовника плану-графіка за

денною, вечірньою, заочною та дистанційною формами навчання. Форми навчання можуть поєднуватись відповідно до Законів України "Про освіту" та "Про вищу освіту".

Форми навчання встановлюються закладами-виконавцями залежно від складності навчальних програм, їхньої мети та змісту з урахуванням потреб закладу-замовника.

2.3. Навчання працівників здійснюється за навчальними планами та програмами, розробленими предметними (цикловими) комісіями, кафедрами, іншими структурними підрозділами (далі

- структурні підрозділи), ухваленими педагогічними (вченими) радами і затвердженими керівниками закладів. Якщо навчання здійснюється в організаціях і на підприємствах, навчальні плани та програми визначаються договором між закладом-замовником і закладом-виконавцем.

2.4. Організація навчання працівників здійснюється відповідним структурним підрозділом закладу-замовника, який:

- завчасно інформує працівників, інші структурні підрозділи про заклади-виконавці та програми підвищення кваліфікації (стажування);

- розміщує відповідну інформацію на інформаційних стендах, офіційному веб-сайті;

- веде облік працівників, що підлягають навчанню;

- розробляє щорічну плани-графіки навчання;

- здійснює інші організаційні заходи щодо навчання працівників.

2.5. Працівники, які відповідно до плану-графіка проходять навчання, подають до структурного підрозділу такі документи:

- заяву про направлення на підвищення кваліфікації (стажування) за формою, наведеною в дод. 1 до цього Положення, погоджену з керівником структурного підрозділу, головним бухгалтером і керівником закладу-замовника;

- витяг з протоколу засідання структурного підрозділу закладу-замовника щодо навчання;

- направлення на підвищення кваліфікації (стажування) педагогічного (науково-педагогічного) працівника за формою, наведеною в дод. 2 до цього Положення;

- індивідуальний план підвищення кваліфікації (стажування) за формою, наведеною в дод. 3 до цього Положення, що містить інформацію про мету, завдання, термін, зміст навчання, очікувані результати.

Обробка персональних даних працівників здійснюється відповідно до вимог Закону України "Про захист персональних даних".

2.6. Направлення на навчання здійснюється за наказом керівника закладу-замовника відповідно до плану-графіка та договору.

2.7. Зарахування на навчання здійснюється за наказом керівника закладу-виконавця на підставі направлення на підвищення кваліфікації (стажування) педагогічного (науково-педагогічного) працівника.

2.8. Направлення на навчання працівників за межі України здійснюється відповідно до Положення про навчання студентів та аспірантів, стажування наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах і наукових установах за кордоном, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 411 від 13 квітня 2011 р., а також фізичними і юридичними особами на підставі договорів, укладених з іноземними вищими навчальними закладами, науковими та іншими установами.

2.9. Науково-методичне забезпечення навчання працівників здійснюється структурними підрозділами закладів-виконавців.

2.10. На час навчання працівники забезпечуються гуртожитком. Умови проживання зазначаються в договорі про навчання.

У разі відсутності гуртожитку відшкодування витрат, пов'язаних з наймом житлового приміщення, проводиться в порядку, установленому постановою Кабінету Міністрів України № 98 від 2 лютого 2011 р. "Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів".

2.11. Керівник закладу-виконавця організовує і контролює навчальний процес працівників.

2.12. Безпосереднє керівництво навчанням працівників здійснюється фахівцями закладу-виконавця.

Оплата праці осіб, які залучаються до навчання працівників, визначається відповідно до чинного законодавства або договором між закладом-замовником і закладом-виконавцем і не може бути меншим, ніж розмір ставок погодинної оплати праці працівників усіх галузей економіки за проведення навчальних занять.

III. Зміст навчання працівників

3.1. Навчання за програмою довготермінового підвищення кваліфікації спрямовується на оволодіння, оновлення та поглиблення працівниками спеціальних фахових, науково-методичних, педагогічних, соціально-гуманітарних, психологічних, правових, економічних та управлінських компетентностей, у тому числі вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду, що сприяє якісному виконанню ними своїх посадових обов'язків, розширенню їхньої компетенції тощо.

3.2. Навчання за програмами короткотермінового підвищення кваліфікації—семінарів, семінарів-практикумів, семінарів-нарад, семінарів-тренінгів, тренінгів, вебінарів, "круглих столів" тощо передбачає комплексне вивчення сучасних та актуальних наукових проблем галузі освіти, науки, педагогіки, відповідних нормативно-правових актів, вітчизняного та зарубіжного досвіду, підвищення рівня професійної культури тощо.

Навчальні програми семінарів-тренінгів і тренінгів спрямовані на формування, розвиток і вдосконалення особистісних професійних компетентностей (організаторських творчих, лідерських, комунікативних тощо), підвищення ефективності професійної діяльності в галузі освіти.

3.3. Стажування здійснюється з метою формування і закріплення на практиці професійних компетентностей, здобутих у результаті теоретичної підготовки, щодо виконання завдань і обов'язків на займаній посаді або посаді вищого рівня, засвоєння вітчизняного та зарубіжного досвіду, формування особистісних якостей для виконання професійних завдань на новому, більш високому якісному рівні в межах певної спеціальності.

3.4. Зміст навчальних планів і програм формується з урахуванням галузевої специфіки та наукового спрямування працівників і визначається:

- вимогами суспільства щодо забезпечення вищих навчальних закладів висококваліфікованими фахівцями;
- сучасними вимогами щодо форм, методів і засобів професійної діяльності працівників;
- державними та галузевими стандартами вищої освіти;
- досягненнями в напрямках соціальної, психологічної, управлінської, економічної, правової, технологічної підготовки тощо.

Навчання забезпечує поєднання теоретичного матеріалу з практичною спрямованістю у вирішенні конкретних завдань і проблем розвитку вищих навчальних закладів.

3.5. Навчальні плани та програми довготермінового підвищення кваліфікації розробляються структурними підрозділами, які здійснюють навчання, ухвалюються педагогічними (вченими) радами і затверджуються керівниками закладів-виконавців.

Якщо навчання здійснюється в організаціях і на підприємствах, навчальні плани та програми довготермінового підвищення кваліфікації визначаються договором між закладом-замовником і закладом-виконавцем.

Навчальний план довготермінового підвищення кваліфікації передбачає аудиторні заняття, самостійну навчальну роботу працівників і форми проведення підсумкового контролю.

3.6. Навчальні плани та програми короткотермінового підвищення кваліфікації розробляються структурними підрозділами, які здійснюють навчання, ухвалюються педагогічними (вченими) радами і затверджуються керівниками закладів-виконавців.

3.7. Якщо навчання здійснюється в організаціях і на підприємствах, навчальні плани та програми короткотермінового підвищення кваліфікації визначаються договором між закладом-замовником і закладом-виконавцем.

3.8. Стажування здійснюється за індивідуальним навчальним планом, що розробляється структурним підрозділом, який здійснює навчання, і затверджується керівником закладу-виконавця.

Навчальними планами закладів-виконавців визначаються форми підсумкового контролю за результатами навчання працівників.

IV. Строк і періодичність навчання працівників

4.1. Строк навчання працівників визначається навчальними планами та програмами, обсягом навчального часу (в академічних годинах, національних кредитах і кредитах ECTS) і встановлюється закладом-виконавцем відповідно до вимог законодавства за погодженням із закладом-замовником залежно від форм та видів навчання.

4.2. Строк довготермінового підвищення кваліфікації за обсягом годин навчальної програми становить не менше 108 ака-

демічних годин (два національні кредити або три кредити ECTS): 72 години аудиторних і 36 годин самостійної навчальної роботи або в іншому співвідношенні в межах від однієї третини до двох третин загального обсягу академічних годин.

Періодичність довготермінового підвищення кваліфікації встановлюється закладами-замовниками залежно від потреби, але не рідше ніж один раз на п'ять років.

4.3. Строк короткотермінового підвищення кваліфікації за обсягом годин навчальної програми становить менше 108 академічних годин (один національний кредит або два кредити ECTS) з розподілом загального обсягу годин на аудиторні й самостійну навчальну роботу у співвідношеннях, зазначених у пункті 4.2 цього розділу.

4.4. Періодичність короткотермінового підвищення кваліфікації встановлюється закладом-замовником.

4.5. Строк стажування працівників визначається закладом-замовником з урахуванням обсягу годин навчальної програми, її мети та завдання за погодженням з керівником закладу-виконавця і становить не більше 32 національних кредитів (48 кредитів ECTS).

4.6. Строк навчання працівників за межами України встановлюється відповідно до вимог законодавства та на підставі договорів, укладених з іноземними вищими навчальними закладами, науковими, освітньо-науковими та іншими установами.

V. Результати навчання працівників

5.1. Завершення навчання працівників засвідчує підсумковий контроль і відповідний документ про післядипломну освіту.

5.2. Для проведення підсумкового контролю довготермінового підвищення кваліфікації наказом керівника закладу-виконавця створюється атестаційна комісія.

До складу атестаційної комісії входять голова і члени – представники закладу-замовника, закладу-виконавця, роботодавці відповідної галузі господарства, педагогічні й науково-педагогічні та наукові працівники інших вищих навчальних закладів, наукових установ тощо.

Керівник закладу-виконавця забезпечує діяльність атестаційної комісії.

5.3. Підсумковий контроль за результатами довготермінового підвищення кваліфікації здійснюється на підставі оцінки рів-

ня професійних компетентностей працівників, набутих під час навчання за відповідними навчальними планами та програмами.

5.4. На підставі рішення атестаційної комісії заклад-виконавець видає працівникам, які пройшли підсумковий контроль, документ про післядипломну освіту.

5.5. При незадовільних результатах підсумкового контролю працівник не раніше ніж через місяць має право на повторне проходження підсумкового контролю за результатами довготермінового підвищення кваліфікації.

5.6. При стажуванні форми підсумкового контролю відповідно до навчальної програми стажування визначаються закладом-виконавцем.

5.7. Працівникам, які пройшли стажування, короткотермінове підвищення кваліфікації, видається відповідний документ про післядипломну освіту.

5.8. Працівники, які пройшли довготермінове підвищення кваліфікації (стажування), протягом двох тижнів складають звіт про підвищення кваліфікації (стажування) за формою, наведеною в дод. 4 до цього Положення.

5.9. Звіт про підвищення кваліфікації (стажування) заслуховується або розглядається на засіданні структурного підрозділу закладу-замовника, на якому розглядається питання про його затвердження або відхилення, даються висновки, відповідні рекомендації (за потреби).

Відповідний запис заноситься до звіту про підвищення кваліфікації (стажування) працівника, який підписується працівником, керівником структурного підрозділу та затверджується керівником закладу-замовника.

Результати підвищення кваліфікації (стажування) враховуються при проходженні чергової атестації педагогічних, науково-педагогічних працівників.

5.10. Структурний підрозділ закладу-замовника, що здійснює організацію та координацію навчання працівників, вносить пропозиції керівнику щодо подальшого використання результатів підвищення кваліфікації (стажування) працівників в організації навчально-виховного процесу та наукової діяльності закладу-замовника.

5.11. Копії документів про післядипломну освіту зберігаються в предметних (циклових) комісіях, на кафедрах, в інших

структурних підрозділах закладів-замовників і в особовій справі працівника і використовуються для підготовки звіту про проведення роботи за результатами календарного року.

[Джерело: Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів. (Затверджене наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 48 від 24.01.13 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

ПОРЯДОК ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ І НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

(Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України
від 21 серпня 2019 р. № 800)

Загальна частина

1. Цей Порядок визначає процедуру, види, форми, обсяг (тривалість), періодичність, умови підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів освіти і установ усіх форм власності та сфер управління, включаючи механізм оплати, умови і процедуру визнання результатів підвищення кваліфікації.

Особливості організації підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, що не суперечать цьому Порядку, визначаються:

- у приватних і корпоративних закладах освіти – їх засновниками або уповноваженими ними органами;
- у закладах спеціалізованої освіти, закладах із специфічними умовами навчання, закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання – державними органами, до сфери управління яких належать такі заклади освіти.

Підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів освіти і установ (далі – заклади освіти) забезпечується їх засновниками (або уповноваженими ними органами) та органами управління відповідних закладів освіти у межах повноважень та відповідно до законодавства.

2. Педагогічні і науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати свою кваліфікацію.

3. Метою підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників є їх професійний розвиток відповідно до державної політики у галузі освіти та забезпечення якості освіти.

4. Система внутрішнього забезпечення якості освіти закладів освіти, сформована у порядку, визначеному законодавством, включає в себе підвищення кваліфікації.

5. Педагогічні та науково-педагогічні працівники можуть підвищувати кваліфікацію в Україні та за кордоном (крім держави, що визнана Верховною Радою України державою-агресором чи державою-окупантом).

6. Педагогічні і науково-педагогічні працівники можуть підвищувати кваліфікацію за різними формами, видами.

Формами підвищення кваліфікації є інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева), дуальна, на робочому місці, на виробництві тощо. Форми підвищення кваліфікації можуть поєднуватись.

Основними видами підвищення кваліфікації є:

- навчання за програмою підвищення кваліфікації, у тому числі участь у семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо; стажування.

Окремі види діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників, зазначені у пункті 26 цього Порядку, можуть бути визнані як підвищення кваліфікації.

7. Педагогічні та науково-педагогічні працівники самостійно обирають конкретні форми, види, напрями та суб'єктів надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації (далі – суб'єкти підвищення кваліфікації).

8. Обсяг (тривалість) підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників установлюється в годинах та/або кредитах Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі – ЄКТС, (один кредит ЄКТС становить 30 годин) за накопичувальною системою.

Підвищення кваліфікації педагогічними і науково-педагогічними працівниками здійснюється згідно з планом підвищення кваліфікації закладу освіти на певний рік, що формується, затверджується і виконується відповідно до цього Порядку.

Педагогічні і науково-педагогічні працівники мають право на підвищення кваліфікації поза межами плану підвищення кваліфікації закладу освіти на відповідний рік згідно з цим Порядком.

9. Суб'єктом підвищення кваліфікації може бути заклад освіти (його структурний підрозділ), наукова установа, інша юридична чи фізична особа, у тому числі фізична особа – підприємець, що провадить освітню діяльність у сфері підвищення кваліфікації педагогічних та/або науково-педагогічних працівників.

Суб'єкт підвищення кваліфікації може організовувати освітню діяльність у сфері підвищення кваліфікації за місцем провадження власної освітньої діяльності та/або за місцем роботи педагогічних та/або науково-педагогічних працівників, за іншим місцем (місцями) та/або дистанційно, якщо це передбачено договором та/або відповідною програмою.

Педагогічні та науково-педагогічні працівники можуть підвищувати кваліфікацію у різних суб'єктів підвищення кваліфікації.

10. Програма підвищення кваліфікації затверджується суб'єктом підвищення кваліфікації та повинна містити інформацію про її розробника (розробників), найменування, мету, напрям, зміст, обсяг (тривалість), що встановлюється в годинах та/або в кредитах ЄКТС, форму (форми) підвищення кваліфікації, перелік компетентностей, що вдосконалюватимуться/набуватимуться (загальні, фахові тощо).

Програма також може містити інформацію про:

- розподіл годин за видами діяльності (консультація; аудиторна, практична, самостійна і контрольна робота тощо);
- особу (осіб), які виконують програму (рівень вищої освіти, категорія, науковий ступінь, педагогічне/вчене звання, місце та/або досвід роботи тощо);
- строки виконання програми;
- місце виконання програми (за місцезнаходженням суб'єкта підвищення кваліфікації та/або за місцезнаходженням замовника тощо), очікувані результати навчання;
- вартість (у разі встановлення) або про безоплатний характер надання освітньої послуги;
- графік освітнього процесу;
- мінімальну та максимальну кількість осіб в групі;
- академічні, професійні можливості за результатами опанування програми;

- можливість надання подальшої підтримки чи супроводу;
- додаткові послуги (організація трансферу, забезпечення проживання і харчування, перелік можливих послуг для осіб з інвалідністю тощо);
- документ, що видається за результатами підвищення кваліфікації тощо.

Обсяг (тривалість) програми підвищення кваліфікації визначається відповідно до її фактичної тривалості в годинах без урахування самостійної (позааудиторної) роботи або в кредитах ЄКТС з урахуванням самостійної (позааудиторної) роботи.

Суб'єкти підвищення кваліфікації можуть розробляти програми підвищення кваліфікації на основі типових програм підвищення кваліфікації, що затверджуються МОН.

Суб'єкти підвищення кваліфікації забезпечують відкритість і доступність інформації про кожну власну програму підвищення кваліфікації шляхом її оприлюднення на своїх веб-сайтах.

11. Стажування здійснюється за індивідуальною програмою, що розробляється і затверджується суб'єктом підвищення кваліфікації.

Індивідуальна програма стажування повинна містити інформацію про її обсяг (тривалість) та очікувані результати навчання. Індивідуальна програма стажування може містити також іншу інформацію, що стосується проходження стажування педагогічним та/або науково-педагогічним працівником.

Між закладом освіти, працівник (працівники) якого проходить (проходять) стажування, та суб'єктом підвищення кваліфікації укладається договір, що передбачає стажування одного чи декількох працівників. У такому випадку індивідуальна (індивідуальні) програма (програми) є невід'ємним (невід'ємними) додатком (додатками) до договору.

За пропозицією однієї із сторін договору, до нього можуть вноситися зміни (уточнення) шляхом укладення відповідної додаткової угоди (дodatка до угоди).

Стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників може здійснюватися в закладах освіти, установах, організаціях та на підприємствах.

Стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів освіти (крім закладів вищої і післядипломної освіти) може

здійснюватися в закладі освіти за місцем роботи працівника або в іншому закладі освіти. Керівником такого стажування призначається педагогічний або науково-педагогічний працівник, який працює у суб'єкта підвищення кваліфікації за основним місцем роботи, має науковий ступінь та/або вчене, почесне чи педагогічне звання (крім звання "старший вчитель") та/або успішно пройшов сертифікацію в установленому законодавством порядку.

Стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів вищої і післядипломної освіти може здійснюватися в закладі освіти за місцем роботи працівника, іншому закладі освіти або науковій установі. Керівником такого стажування призначається науково-педагогічний чи науковий працівник, який працює у суб'єкта підвищення кваліфікації за основним місцем роботи, має науковий ступінь та/або вчене звання і не менше десяти років досвіду роботи на посадах науково-педагогічних чи наукових працівників.

Стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників у інших суб'єктів підвищення кваліфікації здійснюється під керівництвом працівника, який має відповідний досвід роботи та кваліфікацію (далі – керівник стажування).

Оплата праці керівника стажування у інших суб'єктів підвищення кваліфікації визначається такими суб'єктами підвищення кваліфікації самостійно або на підставі укладених договорів про стажування педагогічних та/або науково-педагогічних працівників.

Один день стажування оцінюється у 6 годин або 0,2 кредиту ЄКТС.

13. За результатами проходження підвищення кваліфікації педагогічним та науково-педагогічним працівникам видається документ про підвищення кваліфікації, технічний опис, дизайн, спосіб виготовлення, порядок видачі та обліку якого визначається відповідним суб'єктом підвищення кваліфікації.

Перелік виданих документів про підвищення кваліфікації оприлюднюється на веб-сайті суб'єкта підвищення кваліфікації протягом 15 календарних днів після їх видачі та містить таку інформацію:

- прізвище та ініціали (ініціал імені) педагогічного або науково-педагогічного працівника, який пройшов підвищення кваліфікації

ліфікації;

- форму, вид, тему (напряму, найменування) підвищення кваліфікації та його обсяг (тривалість) в годинах або кредитах ЄКТС;

- дату видачі та обліковий запис документа про підвищення кваліфікації.

У документі про підвищення кваліфікації повинні бути зазначені:

- повне найменування суб'єкта підвищення кваліфікації (для юридичних осіб) або прізвище, ім'я та по батькові (у разі наявності) фізичної особи, яка надає освітні послуги з підвищення кваліфікації педагогічним та/або науково-педагогічним працівникам (для фізичних осіб, у тому числі фізичних осіб – підприємців);

- тема (напряму, найменування), обсяг (тривалість) підвищення кваліфікації у годинах та/або кредитах ЄКТС;

- прізвище, ім'я та по батькові (у разі наявності) особи, яка підвищила кваліфікацію;

- опис досягнутих результатів навчання;

- дата видачі та обліковий запис документа;

- найменування посади (у разі наявності), прізвище, ініціали (ініціал імені) особи, яка підписала документ від імені суб'єкта підвищення кваліфікації та її підпис.

Документи про підвищення кваліфікації (сертифікати, свідоцтва тощо), що були видані за результатами проходження підвищення кваліфікації у суб'єктів підвищення кваліфікації – нерезидентів України, можуть містити іншу інформацію, ніж визначено цим пунктом, та потребують визнання педагогічною (вченою) радою закладу освіти згідно з цим Порядком.

Особливості підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів вищої та післядипломної освіти

21. Педагогічні та науково-педагогічні працівники закладів вищої та післядипломної освіти підвищують свою кваліфікацію згідно з цим Порядком не рідше одного разу на п'ять років.

Педагогічні (вчені) ради закладів вищої та післядипломної освіти самостійно визначають організаційні питання планування та проведення підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, які працюють у таких закладах за основним місцем роботи, з урахуванням вимог цього Порядку.

Результати підвищення кваліфікації враховуються під час проведення атестації педагогічних працівників закладів вищої та післядипломної освіти, а також під час обрання на посаду за конкурсом чи укладення трудового договору з науково-педагогічними працівниками таких закладів.

22. Педагогічні та науково-педагогічні працівники закладів вищої та післядипломної освіти можуть підвищувати свою кваліфікацію згідно з цим Порядком у закладі освіти, в якому вони працюють.

Результати підвищення кваліфікації не потребують визнання вченою (педагогічною) радою.

23. Обсяг підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів вищої і післядипломної освіти протягом п'яти років не може бути меншим ніж шість кредитів ЄКТС.

Керівник, заступник керівника закладу вищої, післядипломної освіти, керівник, заступник керівника факультету, інституту чи іншого структурного підрозділу, керівник кафедри, завідувач аспірантури, докторантури закладу вищої освіти, які вперше призначені на відповідну посаду, проходять підвищення кваліфікації відповідно до займаної посади протягом двох перших років роботи. Обсяги такого підвищення кваліфікації визначаються педагогічною (вченою) радою відповідного закладу освіти.

Визнання результатів підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників

24. Результати підвищення кваліфікації у суб'єктів підвищення кваліфікації, що мають ліцензію на підвищення кваліфікації або провадять освітню діяльність за акредитованою освітньою програмою, не потребують окремого визнання чи підтвердження.

Результати підвищення кваліфікації у інших суб'єктів підвищення кваліфікації визнаються рішенням педагогічної (вченої) ради відповідного закладу освіти.

Порядок визнання результатів підвищення кваліфікації педагогічних та/або науково-педагогічних працівників закладів освіти встановлюється педагогічними (вченими) радами відповідних закладів освіти.

25. Педагогічний або науково-педагогічний працівник протягом одного місяця після завершення підвищення кваліфікації

подає до педагогічної (вченої) ради закладу освіти клопотання про визнання результатів підвищення кваліфікації та документ про проходження підвищення кваліфікації.

У разі підвищення кваліфікації шляхом інформальної освіти (самоосвіти) замість документа про підвищення кваліфікації подається звіт про результати підвищення кваліфікації або творча робота, персональне розроблення електронного освітнього ресурсу, що виконані в процесі (за результатами) підвищення кваліфікації та оприлюднені на веб-сайті закладу освіти та/або в електронному портфоліо педагогічного або науково-педагогічного працівника (у разі наявності). Форму звіту визначає відповідний заклад освіти.

Клопотання протягом місяця з дня його подання розглядається на засіданні педагогічної (вченої) ради закладу освіти. Вчена рада закладу вищої освіти може доручити розгляд таких питань педагогічним (вченим) радам структурних підрозділів.

Для визнання результатів підвищення кваліфікації педагогічна (вчена) рада заслуховує педагогічного або науково-педагогічного працівника щодо якості виконання програми підвищення кваліфікації, результатів підвищення кваліфікації, дотримання суб'єктом підвищення кваліфікації умов договору та повинна прийняти рішення про:

- визнання результатів підвищення кваліфікації;
- невизнання результатів підвищення кваліфікації.

У разі невизнання результатів підвищення кваліфікації педагогічна (вчена) рада закладу освіти може надати рекомендації педагогічному або науково-педагогічному працівнику щодо повторного підвищення кваліфікації у інших суб'єктів підвищення кваліфікації та/або прийняти рішення щодо неможливості подальшого включення такого суб'єкта підвищення кваліфікації до плану підвищення кваліфікації закладу освіти до вжиття ним дієвих заходів з підвищення якості надання освітніх послуг.

Результатом підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників у суб'єктів підвищення кваліфікації, що мають ліцензію на підвищення кваліфікації або провадять освітню діяльність за акредитованою освітньою програмою, може бути присвоєння їм повних та/або часткових професійних та/або освітніх кваліфікацій у встановленому законодавством порядку.

26. Окремі види діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників (участь у програмах академічної мобільності,

наукове стажування, самоосвіта, здобуття наукового ступеня, вищої освіти можуть бути визнані як підвищення кваліфікації відповідно до цього Порядку.

Процедура зарахування окремих видів діяльності, їх результатів та обсяг підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти визначаються педагогічними (вченими) радами відповідних закладів освіти.

27. Участь педагогічних та науково-педагогічних працівників у програмах академічної мобільності на засадах, визначених Законами України "Про освіту", "Про вищу освіту", Положенням про порядок реалізації права на академічну мобільність, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 579 (Офіційний вісник України, 2015 р., № 66, ст. 2183), та іншими актами законодавства, визнається педагогічними (вченими) радами відповідних закладів як підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників.

Обсяг підвищення кваліфікації шляхом участі педагогічного або науково-педагогічного працівника у програмі академічної мобільності зараховується в межах визнаних результатів навчання, але не більше ніж 30 годин або один кредит ЄКТС на рік.

28. Наукове стажування науково-педагогічних працівників закладів вищої і післядипломної освіти, що здійснюється відповідно до статті 34 Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність", може бути визнане вченими радами відповідних закладів як підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

Один тиждень наукового стажування науково-педагогічних працівників закладів вищої і післядипломної освіти зараховується як підвищення кваліфікації в обсязі 30 годин або одного кредиту ЄКТС.

29. Результати інформальної освіти (самоосвіти) педагогічних або науково-педагогічних працівників, які мають науковий ступінь та/або вчене, почесне чи педагогічне звання (крім звання "старший вчитель"), можуть бути визнані педагогічними (вченими) радами відповідних закладів як підвищення кваліфікації педагогічних або науково-педагогічних працівників.

Обсяг підвищення кваліфікації шляхом інформальної освіти (самоосвіти) зараховується відповідно до визнаних результатів навчання, але не більше 30 годин або одного кредиту ЄКТС на рік.

30. Здобуття першого (бакалаврського), другого (магістерського) рівня вищої освіти, третього (освітньо-наукового/освітньо-творчого) рівня або наукового рівня вищої освіти вперше або за іншою спеціальністю у межах професійної діяльності або галузі знань визнається як підвищення кваліфікації педагогічних або науково-педагогічних працівників.

Заклади вищої освіти, які здійснюють підготовку здобувачів за державним (регіональним) замовленням, можуть надавати направлення на навчання за державним (регіональним) замовленням педагогічним (науково-педагогічним) працівникам закладів освіти та науково-методичних установ за заочною або вечірньою формою здобуття освіти в межах вакантних місць відповідної спеціальності (спеціалізації) та курсу (року навчання) в разі відсутності на них здобувачів вищої освіти, які навчаються за кошти фізичних (юридичних) осіб і мають право на переведення на місця державного (регіонального) замовлення відповідно до законодавства.

Обсяг підвищення кваліфікації шляхом здобуття наукового ступеня, рівня вищої освіти зараховується відповідно до встановленого обсягу освітньо-професійної (освітньо-наукової, освітньо-творчої) програми у годинах або кредитах ЄКТС, за винятком визнаних (зарахованих) результатів навчання з попередньо здобутих рівнів освіти.

Фінансування підвищення кваліфікації

32. Джерелами фінансування підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників є кошти державного, місцевих бюджетів, кошти фізичних та/або юридичних осіб, інші власні надходження закладу освіти та/або його засновника, інші джерела, не заборонені законодавством.

У разі підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників за рахунок коштів державного або місцевого бюджету, інших коштів, затверджених у кошторисі закладу освіти на підвищення кваліфікації, укладення договору між керівником закладу освіти та суб'єктом підвищення кваліфікації із зазначенням джерела фінансування підвищення кваліфікації є обов'язковим.

33. За рахунок коштів, передбачених у кошторисах закладів освіти, здійснюється фінансування підвищення кваліфікації в обсязі, встановленому законодавством, і відповідно до плану підвищення кваліфікації:

- педагогічних та науково-педагогічних працівників, які працюють у таких закладах за основним місцем роботи; педагогічних та науково-педагогічних працівників, які забезпечують надання загальної середньої освіти, працюючи за сумісництвом у закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти.

34. Самостійне фінансування підвищення кваліфікації здійснюється:

- педагогічними і науково-педагогічними працівниками закладів освіти, які працюють у таких закладах за основним місцем роботи і проходять підвищення кваліфікації поза межами плану підвищення кваліфікації закладу освіти; іншими особами, які працюють у закладах освіти на посадах педагогічних або науково-педагогічних працівників за суміщенням або сумісництвом.

35. На час підвищення кваліфікації педагогічним або науково-педагогічним працівником відповідно до затвердженого плану з відривом від виробництва (освітнього процесу) в обсязі, визначеному законодавством, за педагогічним або науково-педагогічним працівником зберігається місце роботи (посада) із збереженням середньої заробітної плати.

Витрати, пов'язані з підвищенням кваліфікації, відшкодовуються у порядку, визначеному законодавством.

35. Факт підвищення кваліфікації педагогічного або науково-педагогічного працівника підтверджується актом про надання послуги з підвищення кваліфікації, який складається в установленому законодавством порядку, підписується керівником закладу освіти або уповноваженою ним особою та суб'єктом підвищення кваліфікації. Такий акт є підставою для оплати послуг суб'єкта підвищення кваліфікації згідно з укладеною угодою щодо підвищення кваліфікації.

[Джерело: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 800 "Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників". [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua].

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНІКА ВИКЛАДАЧА

Кузьмінський А. І. ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНІКА, ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПРОЯВУ В ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

*Педагогічна техніка, особливості її прояву
в діяльності викладача вищої школи*

Важливе місце в структурі професійної діяльності викладача вищої школи, в становленні його педагогічної культури, майстерності посідає такий змістовий модуль, як педагогічна техніка. Поняття "педагогічна техніка" з'явилося порівняно недавно. Слово "техніка" необхідно розуміти у його первісному значенні. Грецьке *technike* означає вправний, досвідчений, умілий. Стародавні греки *techne* називали мистецтво, майстерність. Сучасні словники так розкривають сутність означеного поняття: "Техніка. 1. Сукупність засобів і знарядь праці, що застосовуються в суспільному виробництві та призначені для створення матеріальних цінностей. <...> . Сукупність прийомів, навичок, що застосовуються в певній діяльності, певному ремеслі, мистецтві. ...Володіння такими прийомами, навичками, професійне вміння, майстерність, вправність".

Подібні тлумачення слова "техніка" порушують звичне розуміння цього поняття, пов'язане безпосередньо з машинами, механізмами, й наближають до вживання його в нематеріальній сфері діяльності. Ми виходимо з тлумачення "техніки" як сукупності засобів, прийомів, навичок, які використовуються у навчально-виховній роботі.

Педагогічна техніка – це сукупність раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки педагога, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи з окремим індивідом чи колективом відповідно

до поставленої мети навчання та виховання з урахуванням конкретних об'єктивних і суб'єктивних умов.

Важливими вимогами педагогічної техніки є:

1. мистецтво одягатися з урахуванням особливостей професійної діяльності;
2. володіння своїм тілом: уміння ходити, сидіти, стояти;
3. володіння мімікою, жестами;
4. сформованість мовленнєвої культури: правильне професійне дихання, чітка дикція, належні темп і ритм, логічна побудова висловлювань тощо;
5. вироблення оптимального стилю в навчально-виховній діяльності;
6. уміння вправно й доцільно здійснювати окремі дидактичні операції (писати на дошці, користуватися технічними й наочними засобами навчання, ставити запитання, слухати відповіді, оцінювати навчальну діяльність студентів і т. ін.);
7. здатність керувати своїм психічним станом і станом вихованців.

[Джерело: Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи. Навчальний посібник. К.: Знання, 2005, С. 159–154. 486 с.].

Сухомлинський В. О. СТО ПОРАД УЧИТЕЛЕВІ

2. Про здоров'я і повноту духовного життя вчителя. Кілька слів про радість праці

...Серцеві й нервові розлади, ослаблення серця – якраз із цього боку непомітно підкрадається до вчителя недуга, яка не тільки обмежує, а часто-густо й зовсім припиняє його творчу працю, змушує передчасно йти "на спочинок". Учителеві треба берегти серце й нерви. Працювати нам треба так, щоб до 60-річного віку бути здоровим, життєрадісним. Важко уявити собі щось трагічніше для вчителя, ніж відчувати себе повним розумових сил, задумів і безсилим фізично.

Але як берегти серце й нерви? Не відвертатися ж від усього того, що вимагає особистого емоційного ставлення, не виховува-

ти ж у собі байдужість. Тут насамперед треба враховувати специфічні професійні умови нашої праці. Наша робота – це робота серця й нервів, це буквально щоденна й щогодинна витрата величезних душевних сил. Наша праця – це повсякчасна зміна ситуацій, що викликає то посилене збудження, то гальмування. Тому вміння володіти собою, тримати себе в руках – одне з найнеобхідніших умінь, від якого залежать і успіх діяльності педагога, і його здоров'я. Невміння правильно гальмувати щоденні й щогодинні збудження, невідання володіти ситуаціями – ось що передусім висотує серце, виснажує нервову систему вчителя.

Але як же виховувати в собі це вміння? Насамперед треба знати своє здоров'я, знати особливості своєї нервової системи й серця. Нервова система людини за самою природою своєю дуже гнучка, і вчителеві треба вміти довести цю гнучкість до ступеня мистецтва влади над емоціями. Я виховував у собі це вміння тим, що не допускав, щоб проросло насіння таких негативних моментів, як похмурість, перебільшення чужих вад, гіперболізація "ненормальних" дитячих намірів і дій – це важко передати словами, але це великий недолік нашої культури, технології педагогічної праці – погана звичка вимагати від дитини те, що можна вимагати тільки від дорослого, робити маленьку дитину чи то резонером, чи то байдужим вмістилищем істин і повчань. Я завжди прагну не викликати в собі збудження, не нагнітати його, а давати йому розрядку. Що для цього потрібно, як уникнути повсякчасного примушування стримувати самого себе? Найрадикальнішими засобами є, по-перше, спрямування енергії всього колективу, зокрема й учителя, на справу, яка вимагає духовної єдності, колективної творчості, трудової зосередженості всіх і кожного, взаємного обміну інтелектуальними цінностями. Досвід переконав мене, що саме така колективна діяльність ніби розслабляє ті пружини, які вчитель часто змушений стискувати, щоб загальмувати збудження, не дати вирватися назовні роздратуванню. Якщо не послаблювати ці пружини, якщо стискувати, як кажуть, серце в кулак, воно висотується, роздратовується, стає надто неспокійним, невірноваженим стражем емоційних небезпек, які виникають у нашій праці щоразу, коли чи то дається повна воля почуттям, чи то, навпаки, почуття гасяться, пригнічуються.

Я пішов з дітьми до лісу. Є в нашому колективі маленький такий, пустотливий, жвавий, рухливий, як ртуть, кирпатий, веснянкуватий, синьоокий Юрко. У той час, коли діти, зібравшись на галявині, слухали моє напучення: куди ми підемо далі, як не загубитися й не заблукати в лісі, Юрко побіг у лісову гущавину, заховався десь у яру і – чути вже всім нам – гукає... З першого погляду може здатися, що хлопчик усе це чинить з недобрим наміром: внести розлад у наш лісовий похід. Але – кажу я сам собі – не можна перебільшувати дитячих намірів. Адже Юрко – маленька дитина, другокласник, і не може бути в нього таких далекосяжних намірів. Ось я не буду нервуватися, не буду сердитися й дратуватися, а влаштую з усього цього дуже цікаву гру. "Давайте, діти, замовкнемо й заховаємося від Юрка. Не ми його, а він нас шукатиме". Тихенько, щоб і трава під ногами не шелестіла, ми пробираємося до відомої тільки мені лісової печери, ховаємося в ній. Діти із захопленням розглядають своє сховище. Юрко гукнув кілька разів і замовк. Ось він уже в іншому місці – наслідую пісню іволги, наближається до тієї галявини, де ми сиділи. Ось він гукнув, і в його голосі я вже почув тривогу. Ось він уже на галявині. Уже не гукає й не наслідую співу птахів, а стурбовано кличе нас: "Де ви? Відгукніться!".

Замість того щоб примушувати себе стримувати збудження, знайдіть діяльність, яка покаже зовсім в іншому світлі те, що викликає збудження, роздратування, змушує тримати пружину гальмування в стиснутому стані. Зробіть неприємне, дратівливе – смішним, і ви станете володарем думок і почуттів колективу.

Другий засіб знімати збудження й роздратування, послабити пружину гальмування – це гумор. Найнапруженішу ситуацію, яка здатна викликати інколи дуже тривале роздратування, можна розрядити, якщо ви маєте почуття гумору. Веселого, бадьорого, нерозпачливого вчителя діти люблять і поважають уже тому, що й вони – народ веселий, який володіє почуттям гумору. Вони вміють у кожному вчинку, у кожному життєвому явищі бачити рисочку смішного. Уміння незлобливо, доброзичливо висміювати негативне, жартом підтримувати й заохочувати позитивне – важлива риса хорошого вчителя й хорошого учнівського колективу.

Відсутність в учителя почуття гумору зводить мур взаємного нерозуміння: учитель не розуміє дітей, діти не розуміють учите-

ля. Свідомість того, що діти тебе не розуміють, дратує вчителя, і це роздратування – той стан, з якого вчитель часто не знаходить виходу. Повірте, дорогий мій колего, що добра половина конфліктів, які роз'їдають живе тіло школи, отруюють життя учнівському колективові, виникає через взаємне нерозуміння...

3. Як запобігти виснаженню нервових сил у процесі повсякденної діяльності

...Створюйте світлі, життєрадісні мелодії в музиці дитинства, від якої залежать ваше здоров'я, сила вашого духу, стан вашого серця. Ваш рояль і ваш нотний зошит, де ви пишете музику дитинства, ваша диригентська паличка, яка керує мелодіями, – це дуже проста і водночас дуже складна річ – оптимізм. Пам'ятайте, що немає серед дітей, підлітків, юнаків і дівчат зловмисників, а якщо і з'являються інколи такі – один на тисячу, на десять тисяч осіб, – то творить їх зло, а виліковують добро, людяність і знову-таки чарівна скрипка й чарівна диригентська паличка – оптимізм.

Немає в дитини нічого такого, що вимагало б від педагога жорстокості. А якщо й виникають вади в дитячій душі, то це зло виганяється насамперед добром. Це не проповідь непротивлення злу, а реальний погляд на світ дитинства. Мені неапатична скрипуча підозріливість щодо дітей, неапатична формалістична регламентація вимог і заборон. Це не проповідь нехлюйства й "вільного виховання", а тверда переконаність у тому, що добро, ласка, любов – відносно дитини – не абстрактні добро, ласка й любов, а людяні, реальні, пройняті вірою в людину, це могутня сила, здатна утвердити в людині все прекрасне, зробити її ідеальною. Я не повірю в те, що дитина, яку правильно виховують, може стати хуліганом, дармоїдом, циніком, істотою брехливою та розбещеною.

Оптимізм, віра в людину – невичерпне джерело творчої енергії, нервових сил, здоров'я вихователя й вихованця. Не давайте прорости у своїй душі насінню зневіри в людині, підозріливості. Невіра в людину, хоч якою маленькою, незначною вона була б спочатку, розростається в те, що я – оскільки тут ідеться про здоров'я фізичне й душевне – назвав би страшною раковою пухлиною недоброзичливості. Недоброзичливість – небезпечна недуга душі, яка позначається і на серці, і на нервах. Вона, ця недуга, закриває очі педагога пеленою, через яку він не бачить у людині доброго. Недоброзичливість – це химерні окуляри, ске-

льця яких зменшують добре до мікроскопічних розмірів і роблять невидимим, а погане збільшують до потворних розмірів, до того, що воно закриває найтонші рисочки людського. Розлад здоров'я в педагога починається, мій юний друже, з того, що він дозволяє розростися недоброзичливості, підживлюючи її намірами і вчинками, які нічого спільного не мають з оптимістичною вірою в людину. Недоброзичливість – мати озлобленості, а озлобленість – це вже, образно кажучи, гостра коліючка, яка постійно робить уколи в найчутливіші куточки серця, виснажує душу, ослаблює нерви.

Більш як вогню бійтеся навіть найменшої зловтіхи. Вам – нехай цього не було ніколи -- вдалося, припустимо, "пробрати" школяра, зачепити його за живе: ви записали в щоденник про його поганий вчинок, і десь у глибині вашої свідомості заворушилася радісна думка: ось прочитає батько мій запис, він вимогливий, батько твій, дасть він тобі... Мигцем глянувши в сумні очі дитини, ви не збентежилися, а залишилися спокійним. Зрозумійте, дорогий друже, що з таких ось хвилин починається ваше велике лихо: у глибині вашого серця оселяється зловтіха. Вона здається спершу невинним, слабеньким звірятком, а насправді – подібна до отруйної змії. Зловтіха, у свою чергу, породжує нетерпимість, зловтішне серце стає глухим і німим, воно не вловлює тонких порухів дитячої душі; зловтішна людина бачить зло і зловмисність там, де йдеться про звичайні дитячі пустощі. Нетерпимість до дитячих витівок, пустощів робить учителя холодним резонером, безпристрасним наглядцем, не навислим дітям. І вони платять йому за дріб'язкові причіпки тим, що прагнуть вивести його з рівноваги, "насолити" йому. Якщо вже почалося це, серце педагога поступово згоряє від того, що йому щомиті доводиться затамовувати свою озлобленість. Бійтеся цього, як великого нещастя, мій друже. Якщо вам не пощастило уникнути цього, ви станете жовчною, дратівливою, похмурою істотою, праця перетвориться для вас на каторгу, у вас з'явиться сто виразок і сто вад.

Доброзичливість, розумна доброта – ось що має стати атмосферою життя дитячого колективу, головним тонусом взаємин педагога та дітей. Яке це прекрасне слово й водночас яке це глибоке, складне, багатогранне людське ставлення – доброзич-

ливість. Якщо вона взаємна, – людина відкривається перед людиною всіма глибинами своєї душі.

Я тисячу разів говорив і твердитиму до смерті, що взаємна доброзичливість учителя й дітей – це ті найтонші нитки, які єднають серця її завдяки яким – запам'ятайте, це надзвичайно важливо в нашій педагогічній праці – людина розуміє людину без слів, людина відчуває найтонші порухи душі іншої людини. Багато років праці у школі твердо переконали мене, що коли я доброзичливий до дітей і виховав у них доброзичливість, вони бережуть моє серце й мої нерви, розуміють, коли мені тяжко на душі, коли мені важко навіть говорити. Відчуваючи мій сьогоднішній стан, відчуваючи, що в мене дуже тяжко на душі, діти навіть говорять тихо, уникають галасу, прагнуть дати мені якнайбільше спокою і на уроках, і на перервах. У цьому взаємному відчутті серця, в умінні читати в душі людини – невичерпне джерело вашого здоров'я, мій дорогий колего. Але тут ми вступаємо в цілком особливу сферу шкільного життя – у сферу, про яку дуже мало говорять, але про яку треба багато й розумно говорити. Йдеться про саму суть доброзичливості як про один з найважливіших аспектів емоційного виховання.

[Джерело: Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. К: Рад. шк., 1979. Т. 2. С. 426–432].

Дейл Карнегі. ЯК ВИРОБЛЯТИ ВПЕВНЕНІСТЬ У СОБІ І ВПЛИВАТИ НА ЛЮДЕЙ, ВИСТУПАЮЧИ ПУБЛІЧНО

Розділ шостий. Секрет хорошого виступу

...У кожному виступі є дещо, окрім слів, – і це дещо має значення. Це відбиток індивідуальності. "Річ не в тому, що ви говорите, скільки в тому, як ви це говорите".

Одного разу я сидів на концерті поруч із молодою жінкою, яка під час виступу Падеревського стежила по нотах за виконанням мазурки Шопена. Вона була вражена. Вона не могла зрозуміти. Він брав точнісінько ті ж ноти, що брала вона, коли грала цей твір, але її виконання було звичайним, а його – на-

тхненням, різноманітним, він зачаровував аудиторію. Річ не лише в тих нотах, котрі він брав, а в почутті, в артистичності, в особистій привабливості, яку він вкладав у гру, і в цьому була різниця між посередністю і генієм.

"...У мовленні мають значення три речі, – зауважив одного разу з веселим цинізмом лорд Морлі, – хто говорить, як говорить і що говорить. І з цих трьох речей найменше значення має третя". Це перебільшення? Так, але крізь нього проглядає істина.

Едмунд Берк писав промови настільки досконалі за логікою, аргументацією і побудовою, що їх тепер вивчають як класичні зразки в половині коледжів його країни, але Берк був нікудишнім оратором. У нього не було здібностей виголошувати свої перли, робити їх цікавими й переконливими. Тому в палаті общин його називали "обіднім дзвоном". Коли він піднімався на трибуну, члени палати починали кашляти, човгати ногами і юрбами покидали зал.

...А для хорошого виступу найголовніше – саме відчуття контакту з аудиторією. Слухачі повинні відчувати, що певне послання йде від голови й серця оратора до їхньої свідомості й сердець.

...Сучасна аудиторія – чи п'ятнадцять чоловік на діловій нараді, чи тисяча людей під тентом – хоче, щоб оратор говорив так само просто, як і в особистій розмові, і, взагалі, у тому ж стилі, наче він веде розмову з однією людиною.

У тому ж стилі, але не з такою силою, бо його навряд чи почувуть. Щоб здаватися природним, він повинен, виступаючи перед сорока слухачами, витратити значно більше енергії, ніж говорячи з однією людиною. Так само, як статуя, що на даху будинку, повинна бути величезних розмірів, аби спостерігач на землі сприймав її як фігуру звичайної величини.

...Саме це потрібно аудиторії: "природна манера говорити", трохи афектована.

...І єдиний у світі спосіб набути цієї афектованої природності – практикуватися. І коли ви практикуєтеся й помічаєте, що говорите скуто, зупиніться і різко скажіть собі: "Слухай, що трапилося? Опам'ятайся. Стань людиною!" А потім оберіть кого-небудь в аудиторії, когось, хто сидить позаду, людину із найзвичайнішої зовнішністю, яку лише зможете знайти, і говоріть, звертаючись до неї. Забудьте про те, що в приміщенні є інші люди. Ведіть

бесіду з цією людиною. Уявіть собі, що вона поставила вам запитання, а ви на нього відповідаєте. Якщо б вона встала і звернулася до вас і вам довелося б відповідати їй, це відразу ж і неодмінно змусило б вас говорити в тоні особистої бесіди, природніше, простіше. Тому уявіть собі, що саме так воно і є.

Ви можете застосувати такий метод: справді ставити запитання і відповідати на них. Наприклад, у середині виступу скажіть: "Ви хочете знати, як я доведу це? У мене є переконливі докази, ось вони..." А потім почніть відповідати на уявне запитання. Такі речі можна робити дуже природно. Це порушить монотонність викладу, зробить виступ дохідливішим, приємнішим і жвавішим.

Щирість, піднесеність і глибока переконаність теж допоможуть вам. Коли людина в полоні своїх почуттів, зовні виявляється її істинна сутність. Перешкоди зникають. Полум'я її емоцій спалює всі бар'єри. Вона говорить невимушено і природно.

Таким чином, обговорюючи питання про стиль викладу матеріалу, ми доходимо висновку, на якому вже неодноразово наголошували: у виступи треба вкладати душу.

...Існують чотири засоби, які всі ми несвідомо використовуємо в серйозній розмові. Але чи застосовуєте ви їх, виступаючи публічно? Більшість людей цього не робить.

а) Чи виділяєте ви важливі слова у фразі і чи підпорядковуєте їм менш важливі? Чи вимовляєте всі слова, зокрема прийменники й сполучники, майже однаково, чи вимовляєте фразу, посилюючи на чомусь голос?..

б) Чи вібрає ваш голос, періодично підвищуючись і знижуючись, подібно до голосу маленької дитини, коли вона розмовляє?

в) Чи змінюєте ви темп свого мовлення, швидко вимовляючи слова, які не мають важливого значення, і витрачаючи більше часу на ті, котрі ви хотіли б виділити?

г) Чи робите ви паузи перед висловлюванням важливих для вас думок і після них?

Розділ восьмий. Як починати виступ. Резюме

1. Початок виступу – найбільша складність, але водночас він винятково важливий, оскільки в цей момент розум слухачів свіжий і на нього порівняно легко вплинути. Якщо покладатися на

випадковість, то це може спричинити надто серйозні наслідки; початок виступу треба ретельно готувати заздалегідь.

2. Вступ повинен бути коротким і містити не більше одного чи двох речень. Часто можна взагалі обійтися без нього. Починайте просто із суті вашого виступу, витративши на це мінімальну кількість слів. Ніхто не стане заперечувати проти цього.

3. Новачки схильні розпочинати виступи або з гумористичної розповіді, або з вибачення. І те, й друге зазвичай буває невдалим. Лише дуже небагато людей – дуже, дуже, дуже небагато – можуть з успіхом розповісти смішний анекдот... Ніколи не вибачайтесь, бо, як правило, це ображає ваших слухачів і дратує їх. Говоріть саме те, що плануєте сказати, скажіть це швидко і сідайте на місце.

4. Оратор може завоювати увагу аудиторії такими способами:

- а) пробудити допитливість слухачів;
- б) просто повідавши цікаву історію;
- в) розпочавши з конкретної ілюстрації;
- г) використавши якийсь предмет;
- д) поставивши запитання;
- є) розпочавши з якоїсь особливої цитати;
- ж) показавши, що тема виступу пов'язана з життєво важливими інтересами слухачів;
- з) почавши з надзвичайних фактів.

5. Не розпочинайте вашого виступу надто формально. Не виявляйте, що ви особливо ретельно його готували. Він повинен мати вигляд вільного, мимовільного, природного. Цього можна досягти, заговоривши про те, що тільки-но відбулося, чи про що тільки-но говорилося.

Розділ дев'ятий. Як закінчувати виступ. Резюме

1. Кінцівка промови справді є її найважливішим стратегічним елементом. Те, що сказано в кінці, слухачі, зазвичай, будуть довше пам'ятати.

2. Не закінчуйте свого виступу словами: "Ось приблизно все, що я хотів сказати з цього питання. Отже, мабуть, я на цьому закінчу". Закінчуйте, але не говоріть про те, що ви закінчуєте.

3. Ретельно підготуйте кінцівку вашої промови заздалегідь... Прорепетируйте її. Знайте майже дослівно, як ви хочете завер-

шити свій виступ. Плавно закінчуйте свою промову. Не залишайте її незавершеною і розбитою, наче зазубрений камінь.

4. Ось сім варіантів кінцівки:

а) резюмувати, знову повторити і стисло викласти основні положення, яких ви торкнулись у своєму виступі;

б) закликати до дії;

в) зробити слухачам доречний комплімент;

г) викликати сміх;

д) процитувати слушні поетичні рядки;

е) використати цитату з Біблії.

5. Підготуйте хороший початок і хороший кінець виступу і зробіть так, щоб вони були пов'язані між собою. Завжди припиняйте свій виступ раніше ніж ваші слухачі захочуть цього. Пам'ятайте: "Після піка популярності дуже швидко настає пересичення".

[Джерело: Карнеги Дейл. Как вырабатывать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично. М.: Прогрессе, 1989. С. 302, 305, 312–316; 367–371, 374, 419–420; 435–436].

Станіславський К. С. РОБОТА АКТОРА НАД СОБОЮ

Частина II. Робота над собою у творчому процесі втілення

V. Дикція та спів

...Я розповім вам про свою роботу над звуком і над дикцією, яку виконав протягом свого артистичного життя...

Моїм шуканням сприяла та обставина, що останніми роками мені довелося багато попрацювати в опері. Зустрічаючись там зі співаками, я розмовляв з ними про вокальне мистецтво, слухав звуки добре поставлених голосів, знайомився з їхніми найрізноманітнішими тембрами, навчився розрізняти горлові, носові, головні, грудні, потиличні, гортанні та інші відтінки звука. Все це відбивалося в моїй слуховій пам'яті. А головне те, що я зрозумів перевагу голосів, поставлених "г/ маску", тобто в передню частину обличчя, де розміщені тверде піднебіння, носові порожнини, гайморова порожнина та інші резонатори.

Співаки говорили мені: "Звук, що кладеться на зуби або посилюється "в кістку", тобто в череп, набуває металу і сили". А ті

звуки, що йдуть у м'які частини піднебіння або в голосову щілину, резонують, як у ваті.

Крім того, з розмови з одним співаком я пізнав іншу важливу таємницю постановки голосу. Видихаючи під час співу, треба відчувати два струмені повітря, що одночасно йдуть з рота і з носа. При цьому здається, що вони, виходячи назовні, з'єднуються в одну спільну звукову хвилю перед самим обличчям співака.

Другий співак сказав мені: "Я ставлю звук під час співу точнісінько так, як це роблять хворі або сонні, коли вони стогнуть із закритим ротом. Спрямувавши в такий спосіб звук у маску та в носові порожнини, я *відкриваю рота і продовжую мугикати, як перше*. Але цього разу колишній стогін перетворюється на звук, що вільно виходить назовні і резонує в носових порожнинах або в інших верхніх резонаторах маски".

Усі ці способи я перевіряв на власному досвіді, шукаючи той характер звука, який мені вчувався...

Під час цих шукань я цілком випадково помітив, що коли хочеш вивести звук у саму маску, то *нахиляєш голову й опускаєш підборіддя*.

Таке положення допомагає пропускати поту якомога далі вперед. Чимало співаків визнали цей спосіб і схвалили його...

Під час нової постановки голосу, яку я розробляв у собі, відкриті звуки голосних спрямовувалися щоразу в одне місце у верхньому твердому піднебінні, біля самих коренів зубів, і відбивалися десь у носових порожнинах передньої частини маски.

У подальших спробах з'ясувалося: що вище йде голос, переходячи в штучно закриті ноти, то більше упирання звука переміщується вгору і в передню частину маски, в носові порожнини...

Виявляється, для того, щоб позбутися затискання на високій ноті, треба ставити гортань і зів так само, як це робиться, коли ми позіхаємо. При цьому горло природно розправляється і в такий спосіб ліквідується небажане затискання. Завдяки новому секрету мої верхні ноти розправилися, звільнилися від затискання і набули металевого звучання. Я почувався щасливим.

[Джерело: Станіславський К. С. Робота актора над собою. К.: Мистецтво, 1953. Ч. 1–2. С.479–486].

МОВЛЕННЯ ВИКЛАДАЧА ЯК ЗАСІБ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАЦІ

Гошовська В. А.

МОВА І МОВЛЕННЯ. МОВА І МИСЛЕННЯ

МОВА І МОВЛЕННЯ. МОВА І МИСЛЕННЯ. Мова нерозривно пов'язана з такими явищами як мовлення та мислення. Зв'язок мови із мисленням зумовлений необхідністю сформувати думку і донести її до реципієнта. У трактуванні зв'язку мови та мислення існують дві протилежні і однаково неправильні тенденції: відривання мови від мислення і мислення від мови і їх отождошення. Нині поширена концепція, за якою мова і мислення пов'язані між собою діалектичними співвідношеннями й утворюють взаємозумовлену єдність, але не тотожність. Так, скажімо, ряд мовознавців та психологів говорили про можливість несловесного мислення, або поряд зі словесним допускали інші форми мислення. Та й саме словесне мислення зводиться не лише до звукових, а й до інших образів: зорових, жестових, тактильних тощо. Іншим важливим питанням є співвідношення мови і мовлення. Майже всі лінгвісти, які визнають дихотомію "мова-мовлення", вважають мову потенцією, знанням або системою знаків, а мовлення – реалізацією, маніфестацією цієї потенції. Мова не зберігається в мовленні, а реалізується, виявляється, об'єктивується в ньому. Реалізуючись у мовленні, мова виконує своє комунікативне призначення. Мовлення вводить мову в контекст уживання. Певною мірою мова відноситься до мовлення як ідеальне до матеріального. Мова являє собою щось стабільне і загальноприйняте, тоді як мовлення є okazіональним (випадковим), рухливим. Іншими словами, мовлення відображає мовну компетенцію індивіда, його досвід, є своєрідним видом вільної творчої діяльності індивіда. Мовлення розгортається в часі і реалізується в просторі, тоді як мова не має цих ознак. Мовлення безконечне, система мови кінцева. Втім, за ознакою

бути сполучним елементом в синхронічному та діяхронічному планах (тобто між елементами одного рівня та між різними рівнями), поняття мови набуло широкого розповсюдження не лише як засобу комунікації між людьми. Сьогодні говорять про мову знаків, мову жестів, мову кольорів, мову програмування. Тобто саме поняття мови перетворилося на універсалью, що має характер всеохопності та позначає код, зрозумілий втаємниченим", тобто представникам однієї культури, професії, особам, які мислять однаковими категоріями. Тому шкода, що в умовах технічного прогресу та повсюдної комп'ютеризації нашого сьогодення ми забуваємо, що ні механізми, ні надсучасні винаходи не здатні дати нам те, що не просто полегшить наше життя, а внесе в нього унормованість і психологічну стабільність. Такі трансформації підвладні лише природнім факторам, яким, без сумніву, і є мова.

[Джерело: Гошовська В. А. Мовна політика в Україні: навчально-методичні матеріали / В. А. Гошовська; уклад. А. В. Фоменко, Ю. В. Стрілецька. К.: НАДУ, 2013. 36 с.].

Сухомлинський В. О.

РОЗМОВА З МОЛОДИМ ДИРЕКТОРОМ

Педагогічна культура вчителя

...Із чого складається педагогічна культура?..

В учителя, який володіє цим справжнім багатством, виклад матеріалу виливається ніби в розмірковування, спрямоване до співрозмовника – учня. Вчитель не виголошує істини, а розмовляє з підлітками, юнаками і дівчатами: ставить запитання, запрошує замислитися над цими запитаннями. Аналізуючи такий урок, ви відчуваєте, що між учителем та учнем встановився тісний контакт, потік думки вчителя захоплює і вас, директора, і ви вже забуваєте, що прийшли на урок перевірити роботу вчителя, ви почуваетесь учнем, ви разом з п'ятнадцятирічними підлітками радієте, відкриваючи істину – в думці даючи відповідь на запитання, поставлене вчителем...

А що ви відчуваєте на уроці, коли між учителем та учнями немає контакту, коли вчитель уткнувся в поурочний план, а діти розглядають стелю або хмаринку, що пливе на небі? Вам незруч-

но перед учнями, незручно і за вчителя, і за себе, і за педагогіку. Ви не раді, що прийшли на урок...

Є ще один бік педагогічної культури, про який не можна говорити без тривоги, – це мовна культура вчителя. Років двадцять тому, спостерігаючи, як сприймають діти виклад нового матеріалу на уроці в одного вчителя, я звернув увагу на те, що, слухаючи виклад матеріалу, діти дуже втомлюються, з уроку йдуть просто виснажені. Я почав уважніше вслухатися у слова вчителя (він викладав біологію) і жажнувся. Його мова була настільки хаотична, логічно непослідовна, смисл того, що викладалося, настільки неясний, що дитині, яка вперше сприймала те чи те поняття, треба було напружувати зусилля, щоб зрозуміти хоч що-небудь. Ось чому втомлювалися діти.

Чому ж мені, директорові школи, це не впало в око відразу? Тому, що я слухав добре відомий мені матеріал; мені досить було натяків – я, по суті, заповнював прогалини у викладі вчителя своїми думками. На кількох уроках я дослівно записав виклад, прочитав на засіданні педагогічної ради, попросив товаришів: подумаймо, що може зрозуміти людина, яка не має уявлення про предмет викладу. Уявіть собі, що ви нічого не знаєте ні про хлорофіл, ні про вуглекислоту, ні про фотосинтез. Що ви можете зрозуміти з того, що я прочитав?

Боляче, важко було відповісти на це запитання, але відповідь була одна: нічого не можна зрозуміти. І якщо на наступному уроці виявляється, що учні все-таки щось знають, а відмінники знають матеріал відмінно, то це тільки завдяки працьовитості дітей, їхній старанності, але ж якою ціною здобуваються ці знання? Ціною здоров'я дітей: адже знання вони дістають, по суті, не на уроці від учителя, а самостійно, працюючи над підручником...

Проблема мовної культури поряд з іншими такими ж важливими проблемами стала з того часу предметом великої турботи колективу. Ми працюємо над цією проблемою двадцять п'ять років.

Перше завдання, що поставив перед собою колектив, це аналіз уявлень і понять, які потрібно розкривати перед учнями. Почали ми із системи уявлень і понять про неживу і живу природу – це треба знати всім учителям початкових класів, усім викладачам як природничого, так і гуманітарного циклу...

Ми почали вчитися описувати словом те, що можна бачити, спостерігати, і поступово перейшли до понять, пов'язаних із

предметами і явищами, які безпосередньо не сприймаються органами чуття. Потім перейшли до поглибленого аналізу тексту підручника: визначали логічну послідовність, причинно-наслідкові, якісні, часові зв'язки. Виявилося, що підготовка до викладу, дидактична обробка матеріалу – це передусім єдність логічного мислення і мовної культури вчителя.

[Джерело: Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. К.: Рад. шк., 1997. Т. 4. С. 450–452, 462–464].

Сухомлинський В. О. **СТО ПОРАД УЧИТЕЛЕВІ**

Як добитися, щоб слово вихователя доходило до серця вихованця

Ми прагнемо того, щоб у материнській школі в дитини виховувалося ніжне, чутливе, чуйне серце. Щоб дитина пізнавала навколишній світ не тільки розумом, а й серцем. Щоб дитина брала близько до серця і те, що хтось зламав гілку на дереві, і те, що маленьке пташеня випало з гнізда й безпорадно борсається в траві, і те, що в саду з'явилося невідомо ким викинуте нічیه кошеня. Ми не одну годину присвячуємо розповідям батькові й матері, як практично створити умови для такого самопрояву дитини, щоб вона завжди, коли це треба, виявила своє співчуття, когось пожаліла, когось приголубила, когось захистила, про когось турбувалася, комусь віддавала своє серце, за чимось горювала, через щось перестраждала. Мова йде, мій друже, про найтонші різці майстрів-скульпторів – матері й батька, про наймайстерніші їх руки. Пропрацювавши третину століття в школі, я переконався, що починати виховувати почуття тільки тоді, коли дитина вже прийшла до школи, доторкатися мені, педагогові, до незайманого ні матір'ю, ні батьком мармуру – пізно. Якщо в сім'ї дитина не дістала емоційного виховання, вона не може пізнавати світ і сприймати слово вихователя серцем, їй буде доступний логічний зміст того, що вона чує, читає, – а емоційний, душевний підтекст для неї виявиться недоступним. Це одна з найскладніших проблем шкільно-сімейного виховання. Чому часом трапляється так, що вже через кілька днів після

початку шкільного життя дитина зовсім не реагує на добре слово вчителя? Чому вчитель змушений удаватися до крику й стуку кулаком по столу? Чому через місяць після початку навчання дитину вже ставлять у куток, карають, але й це не допомагає? Корінь зла – в невихованості почуттів. Якщо ви, мій друже, прагнете того, щоб ваші майбутні вихованці чутливо прислухалися до кожного вашого слова, відчували слово, – дбайте про багатство емоційних відносин у сім'ї. Сердечна самотність так само небезпечна для моральності, як і відсутність людського оточення для думки. Дбайте про те, щоб дитина була з кимось зв'язана узами взаємного обов'язку, взаємного потягу, поваги, турботи. Моральність вашого майбутнього вихованця великою мірою залежить від того, чи віддає він комусь частинку своєї душі, чи живе відлюдне у власному світі, своїми вузькими турботами і своїми обмеженими інтересами. Індивідуалізм починається з невихованості почуттів. Побувайте в сім'ї свого майбутнього вихованця (за три роки можна побувати в кожній дитини хоч би два-три рази), відчуйте, що приносить дитині радість: тільки те, що дають їй старші, чи й те, що вона робить власними маленькими силами для інших. Якщо єдиним джерелом її радості є споживання благ, створених батьком і матір'ю, це дуже погано; вихованець ваш прийде до школи безсердечним. Поговоріть з батьками – і з батьком, і з матір'ю, – подумайте разом, як відкрити хлопчикові чи дівчинці інші джерела радості: посаджені ними дерево чи кущ троянди в саду, маленький виноградник для людей, створені ними акваріум, бібліотечка, куточок краси, в якому б відпочивали мати й батько. Знайте, що, турбуючись про це, ви облагороджуєте дитяче серце, готуєте ґрунт для морального, розумового, естетичного, емоційного виховання в шкільні роки. Турбуючись про виховання в дошкільні роки благородних почуттів, не допускайте, щоб до дитини застосовувались фізичні засоби впливу. Немає нічого шкідливішого й лиховіснішого, ніж "сильні", вольові засоби. Ремінець і запотиличник, замість розумного, ласкавого, доброго слова, – це іржава сокира, замість тендітного, ніжного, гострого різця скульптора. Фізичні покарання є насильством не тільки над тілом, але й над духом людини; ремінець робить нечутливою не тільки спину, але й серце, почуття. Той, хто звик дома до ремінця й запотиличника, у шкоді глухий до доброго слова. Я знаю дітей, яких биття і шмагання

зробили безсердечними й жорстокими. Тому, кого б'ють, самому хочеться бити; той, хто в дитинстві хоче бити, ставши дорослим, захоче вбити – злочини, вбивства, насильство своїми коренями сягають дитинства. Я вже протягом десяти років читаю лекції в дошкільному відділі педагогічної школи для батьків; роки цієї дуже потрібної виховної роботи переконали мене в тому, що до свідомості й серця матері і батька дуже важливо донести таку істину: маленька зернинка, посіяна в людській душі в роки раннього дитинства, стає в зрілі роки могутнім деревом. Усе залежить" від того, яку зернину посіяно і в який ґрунт. Я не мав би права носити імені народного вчителя, якби за три роки до вступу дитини в школу не зумів добитися того, щоб її серце стало чутливим, ніжним, добрим, непримиренним до зла й неправди, щоб воно не тільки вміло любити добро, але й ненавиділо зло.

Разом з тим, якщо ви хочете, щоб кожний ваш вихованець став справжньою людиною, навчіть батьків виховувати дітей у праці з п'яти, з чотирьох років. Не бійтеся, як би не примусити дітей трудитися надто рано. Хто боїться – "Ой, як рано!" – той одної чудової миті з болем переконається, що вже пізно. Ми вважаємо своїм святим обов'язком надихати матерів і батьків на те, щоб їхні 5–6-річні діти весною посадили Яблуню Матері, Виноград Матері, Яблуню Батька, Виноград Батька, Яблуню Бабусі, Виноград Бабусі, Яблуню Дідуся, Виноград Дідуся. Маленькі діти чудово справляються з цією роботою, якщо, звичайно, їм допомагають старші брати й сестри. Потім діти турботливо доглядають яблуні й кущі винограду, їхня мрія – принести радість матері, батькові, дідусеві, бабусі, почастувати їх плодами. Ось у всьому цьому й полягає, образно кажучи, емоційна оранка під слово вчителя. Для того, хто до вступу в школу пережив ні з чим незрівнянне почуття – приніс матері плоди винограду, вирощені власними руками, – слово мама звучить зовсім не так, як для того, хто знає тільки радість споживання. Знайте, мій друже, що лише ту дитину, яка пізнала радість творення, можна виховати ласкою, добром, виховати без крику, без покарання.

У читача може виникнути сумнів: чи посилено все це вчителів? Чи може він справитися з поточною роботою, спрямованою на виховання школярів, і з підготовкою до школи тих, кому зараз чотири, п'ять, шість років?

Я відповім ось що: у своїй роботі ми не робимо нічого, що не давало б практичної віддачі, тобто кінець кінцем не полегшувало б нашої великотрудної роботи. У тому й справа, що всі ці турботи про виховання дошкільнят окупляться сторицею. Завдяки саме цим турботам нам легше працювати, ми не знаємо багатьох труднощів, які в інших школах – я це знаю – буквально не дають можливості організувати нормальний навчально-виховний процес. У нас нема таких явищ, як недисциплінованість учнів, небажання вчитися. Ми практично не знаємо покарань у тій формі, в якій вони в школах застосовуються. Це досягнуто не завдяки чомусь одному. Але винятково важливу роль – як джерело цих успіхів – відіграє наша спільна робота із сім'єю. І не те, що ми диктуємо в сім'ї: робіть ось так, беззаперечно виконуйте наші вимоги. Справа якраз у тому, що ми, як два скульптори, що працюють поряд, маємо однакове уявлення про ідеал і працюємо в одному напрямі. У гармонії ж творення людини надзвичайно важливо, щоб у двох скульпторів не було протилежних позицій.

[Джерело: В. О. Сухомлинський. Сто порад учителям. Вибрані твори в п'яти томах. Том другий. Видавництво "Радянська школа", 1976, с. 539–542].

***Бабич Н. Д.* ОСНОВИ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ**

Розділ І. Культура мовлення в житті людини

Труднощі починаються з першої хвилини перебування в класі. Потрібно підготувати учнів до роботи. І як запитати: "хто черговий чи хто черговий?" (черговий!). "Яке було домашнє завдання чи завдання?" (завдання!) Або: "Що було дано, завдано чи задано додому?" (задано!). А як правильно сказати: "розкрийте, розгорніть чи відкрийте зошити (книжки)?" (відкрийте), "покладіть, положіть чи поставте ручки?" (покладіть); "витріть, стеріть чи зітріть дошку чи з дошки" (витріть дошку, але зітріть з дошки!); "підніміть, підійміть, здійміть чи піднесіть руку?" (піднесіть!); ... "слухайте перше питання чи запитання?" (запитання!); "переверніть чи перегорніть сторінку?" (перегорніть!) та багато іншого. Потрібно зробити зауваження – і чуємо: "не мішай!" (не заважай!); "не списуй у товариша" (від товариша);

"у тебе нечітка уява про події" (уявлення), "відповідь невірна" (неправильна); "тихше!" (тихо!); "замовчте" (замовкніть!) та ін. А ось підсумовують і задають домашнє завдання: "другим разом" (іншим разом), "це підготує хтось другий" (інший), "слідуючий урок" (наступний), "на домашнє читання" (читання) і т. д. Стереотипів у вчительській мовній практиці є чимало, але вони повинні бути точними, відповідати чинним нормам...

У наш час говорять не лише про мовний етикет, а й про мовний стиль учителя. Його визначальними рисами є відповідність чинним мовним нормам, бездоганне володіння позамовними засобами (мімікою, жестом, правилами членування мовного потоку, темпом мовлення, тембром звука), "секретами" виразного читання...

Розділ II. Основні комунікативні ознаки культури мовлення

...Основними комунікативними ознаками культури мовлення є: *правильність, точність, логічність, багатство (різноманітність), чистота, доречність, достатність (поняття кількості мовлення), ясність, виразність, емоційність*. Звичайно, усі ці ознаки й підпорядковуються одній глобальній правильності, бо залежать від того, порушені чи не порушені у мовленні (не в загальнонародному, а в індивідуальному) правила: організації мовної системи, логіки чи психології, естетики чи етики. Отже, культура мовлення – це культура мислення й культура суспільних (соціальних) і духовних стосунків людини.

Правильність мовлення. Правильність – одна з визначальних ознак культури мовлення... За тлумаченням сучасних словників, правильний: 1) який відповідає дійсності; 2) який відповідає встановленим правилам, нормам; 3) безпомилковий (СУМ. – Т. 7. – С. 503)...

Норма (мовна) визначає літературну мову. Мовні норми – "це прийняті в суспільно-мовленнєвій практиці освічених людей правила вимови, граматичні та інші мовні засоби, правила слововживання", орфографічні правила для писемного мовлення. Отже, норми – категорія історична, змінна. Вони тісно пов'язані з системою конкретної мови, історично і соціально зумовлені...

...Щоб говорити правильно, треба перш за все добре знати структуру мови, бо саме нею зумовлюються чинні норми. Але говорити правильно ще не означає говорити добре – для доброго мовлення необхідне й уміння обрати в конкретній ситуації спіл-

кування найбільш доречний, стилістично й експресивно виправданий варіант (якщо він існує) літературної норми. Норма хоча й обов'язкова вимога, та якби вона не відзначалася рухливістю, то перетворила б людську мову на щось подібне до робота...

Точність мовлення. Точність – одна з головних ознак культури мовлення... Точність зумовлюється, по-перше, знанням об'єктивної дійсності, спостережливістю мовця, по-друге, його вмінням співвіднести свої знання мови з цією спостереженою об'єктивною дійсністю...

...Точність – це чемність, ввічливість і в побуті, і в науці, і в художньому слові. Вважаємо, що точність мовлення, у свою чергу, сприяє пізнанню дійсності – прагнення до точності спонукає мовця всебічно вивчати й об'єктивну дійсність, і суб'єктивні враження від неї. Той, хто поважає співрозмовника і не хоче бути перед ним некомпетентним, не дозволить собі знати предмет поверхово.

Таким чином, точність досягається: 1) знанням предмета мовлення (адже спочатку ми пізнаємо реальний світ, а потім висловлюємося про результати свого пізнання: пізнавальна здатність людини залежить і від її досвіду, і від набутих знань у відповідній галузі та в мові); 2) знанням мови, мовної системи усіх її рівнів, оволодінням стилістичними ресурсами, мовними засобами вираження емоційності та ін.; 3) умінням узгодити знання про предмет зі знанням мови (тобто вмінням обрати найточнішу для конкретної ситуації спілкування назву предмета, явища, процесу тощо).

Звичайно ж, точність реалізується передусім лексичними ресурсами мови, тобто виявляється на рівні слововживання, але без контексту її не досягти. Найбільше можливостей для точного співвідношення предмета і його назви мають: синоніми, омоніми, пароніми, полісемантичні слова. Значні труднощі в застосуванні викликають слова іншомовні, професійні, архаїзми та фразеологізми...

Логічність мовлення. У розмовно-побутовому мовленні ми нерідко чуємо такі фрази: "О, це логічно!", "Що ти?! Це ж нелогічно!" І розуміємо, що в другому випадку йдеться про щось не до кінця продумане, про неврахування причинно-наслідкових зв'язків, недоречність, тобто про невідповідність між думкою, висловленою засобами мови, й об'єктивною дійсністю...

Висновок: логічний – це мислительний. Словники дають такі тлумачення слова *логічний*: 1. Стосується логіки (науки про за-

кони і форми мислення). 2. У якому є внутрішня закономірність; розумний, послідовний...

Логічне мовлення, в якому: 1) сполучення одного слова з іншим несуперечливе (одне судження правильне, друге хибне, третього не дано); 2) слова розміщуються в логічній послідовності, котра відповідає думці і при котрій не виникає смислових непорозумінь (унаслідок актуального членування фрази – безпомилкового виділення комунікативного центру і периферійних інформаційних опор); 3) не порушені смислові, структурні, інтонаційні та експресивні зв'язки в межах цілого тексту, що ним передається зв'язок несуперечливих суджень...

Багатство (різноманітність) мовлення. Звісно, "багатство" й "різноманітність" не є абсолютними синонімами. Ці слова не фіксуються синонімічними словниками, а тлумачні подають такі значення, які могли б стосуватися якісної оцінки мовлення: *Багатство*. – 3. Чого. Велика кількість, багатоманітність (СУМ. – Т. 1. – С. 83). *Різноманітність*-властивість за значенням *різноманітний*. *Різноманітний*. – 2. Сповнений багатства, неоднорідний за змістом, формою та ін.; багатогранний (СУМ. – Т. 8. – С. 568)...

Мова народу – багата й різноманітна, а мовлення індивідуальне може бути багатим чи бідним, одноманітним чи різноманітним. Розвиток і збагачення мови залежать від мовотворчості народу, а розвиток і збагачення індивідуального мовлення – від опанування мовного багатства, засвоєння його з уст народу, з художньої і публіцистичної літератури, з нормативної граматики тощо. Сьогодні добре освічена людина застосовує 6–9 тис. слів у мовленні, у мові Т. Шевченка й О. Пушкіна – понад 20 тис. слів, у перекладних і тлумачних словниках – понад 130 тис. слів, у народній скарбниці – 200 тис. слів.

За яких умов можна досягти багатства й різноманітності мовлення? По-перше, якщо засвоїти як активний запас якомога більшу частину загальнонародного словника літературної мови; по-друге, якщо виробити навички вмілого, творчого, стилістично обгрунтованого використання різноманітних структур словосполучень і речень; по-третє, якщо оволодіти запасом типових інтонацій, за допомогою яких можна видозмінювати мовлення; по-четверте, якщо постійно прагнути до активної самостійної роботи власного мислення, тобто не допускати лінощів думки; по-п'яте, якщо впродовж життя за характером своєї практичної

діяльності потребувати активізації нових засобів мови; пошосте, якщо вважати одноманітність мовлення неестетичним, а його бідність – неетичним стосовно співрозмовника.

Таким чином, джерелами багатства й різноманітності мовлення є лексичні, фразеологічні, словотворчі, граматичні, стилістичні ресурси мови, які склалися у процесі мовної практики всіх попередніх поколінь носіїв цієї мови і які збагачуються з розвитком суспільства. І чим рідше в певному тексті ("мовленевому просторі") повторюються одні й ті ж знаки, комбінації знаків, тим мовлення багатше...

Лексичне і фразеологічне багатство мовлення, тобто мовлення без повторів, твориться синонімічними рядами: чим повніший синонімічний ряд, тим більша можливість вибору, що відповідає змісту й меті висловлювання. Важливо, щоб мовець володів синонімічними ресурсами мови у всіх її стильових різновидах (синоніміка побутової, термінологічної, ділової та іншої лексики і фразеології) та в усіх її лексико-граматичних класах слів (іменникова, прикметникова, дієслівна, прислівникова, займенникова синоніміка, синоніміка фразеологізмів). Окрім того, слід урахувати внутрішньорівневу синонімію (наприклад, у літературній мові) і міжрівневу (наприклад, у літературній мові та діалектах), яка має стилістичне застосування в розмовному, художньому, частково і в публіцистичному стилях (порівняйте: *насміхатися – кепкувати – кпити – кеп чинити* – діалектне *сміха правити*).

Багатство лексики – це й багатство значень, а не лише лексем. Тому засвоїти всі можливі значення багатозначних слів – головна вимога до мовця...

Чистота мовлення. Чистота мовлення тісно пов'язана з правильністю і нормативністю: якщо у мовленні немає порушень лексичних, стилістичних, орфоепічних та інших норм, воно вважається чистим. Отже, чисте мовлення – це таке, де немає нелітературних елементів. Чистота виявляється, на наш погляд, у трьох аспектах: в орфоепії – правильна літературно-нормативна вимова, відсутність інтерферентних явищ, так званого акценту, у слововживанні – відсутність позалітературних елементів – діалектизмів, вульгаризмів, канцеляризмів, плеоназмів, макаронізмів, штампів, слів-паразитів; в інтонаційному аспекті – відповідність інтонації змістові та експресії висловлення, відсутність брутальних, лайливих, лицемірних ноток...

Утрата контролю над власним мовленням може призвести до появи *слів-паразитів*: *так сказати, так би мовити, значить, ну, як це, розумієш, знаєш*. Ці слова не тільки нічого не виражають, а й можуть беззмістовністю спотворити смисл фрази (наприклад: "Він, так би мовити, хороша людина", "Хай, значить, скаже"). За словом має стояти думка – якщо мислиш добре, то й говоритимеш добре.

Чистота мовлення – це його естетичність, а краса ніколи не втомлює, не набридає, зокрема тому, що вона змінюється відповідно до потреб спілкування...

Доречність мовлення. Пригадаймо, як часто ми кажемо: "До речі, варто би..." або "це доречно", "це недоречно". Який зміст укладаємо в поняття "доречний?" Доречний – це такий, що відповідає ситуації спілкування, організовує мовлення відповідно до мети висловлювання. Отже, доречність – це ознака культури мовлення, яка організує його точність, логічність, виразність, чистоту, вимагає такого добору мовних засобів, що відповідають змістові та характерові експресії повідомлення...

Розділ III. Виразність як ознака культури мовлення

У мові є невичерпні ресурси виражальних засобів, серед яких насамперед слід виокремити виражальні засоби художнього мовлення і виражальні засоби звукового мовлення. До перших належать тропи, слова звукового і зорового зображення, емоційно-оцінна лексика, синтаксичне конструювання тексту і т. д., до інших – сила виділення синтаксично вагомого слова, видозміни голосу, зупинки в мовленні, темп мовлення, емоційна тональність, що передає настрій, оцінку сприйнятого, моделює перспективу сприйняття та ін...

Виразність мовлення й структурно-інтонаційна організація тексту. Виразним вважаємо мовлення, яке за допомогою відповідних засобів та способів викликає особливий інтерес, посилену увагу співрозмовника до змісту і форми мовлення, виробляє відповідну інтелектуальну, психологічну чи емоційну реакцію на почуте (прочитане).

Цікавість до уроку, лекції, бесіди, художнього чи сценічного твору пояснюється різними причинами: темою (її новизною, актуальністю), психологічною настановою автора (навіть його особистістю та особистістю інтерпретатора), характером доказовості, логічністю викладу...

Логічна виразність. Логічна виразність пов'язана зі змістом висловлювання і досягається інтонаційним виділенням тієї частини фрази, яка виражає головну думку. Така виразність мовлення залежить не тільки від розміщення основних і побічних логічних наголосів, а й від сурядного чи підрядного зв'язку ідей, тверджень, від запитань і відповідей (результатів думки)...

Знак питання потребує особливого підвищення тону того слова, на яке падає логічний наголос і яке містить суть запитання. Ствердна відповідь на запитання, коли вона виражається фразою, починається пониженням тоном, потім тон зростає, а далі спадає. Якщо ж відповідь однослівна, то наголошений голосний у цьому слові дещо подовжується.

Лапки вказують: слова, узяті в них, належать іншій особі (тоді вони потребують тону власного, нового щодо тону фрази) що ці слова мають приховане значення (тоді вони вимагають підкреслювальної інтонації). Вважаючи, що кожна частина речення, яка міститься між двома розділовими знаками, – це мовленнєвий такт, О. Е. Озаровська справедливо наголошувала: у кожному такому такті не може бути більше одного логічного наголосу.

На думку методистів, найбільше зниження тону позначають крапкою, менше зниження – двокрапкою, ще менше – крапкою з комою, найменше – комою. Двокрапка як знак логічного поділу мовлення майже не відрізняється за розміром паузи від крапки з комою, інтонація обох частин, на які вона ділить фразу, рівна, тон пояснювальний, тлумачний...

Три крапки (введені у XIX ст.) передають на письмі несподівану або зумисну перерваність мовлення, незакінченість думки через невпевненість або незнання мовцем цього кінця. Це, власне, не розділовий знак, а знак колориту. Пауза при ньому така ж значна, як і при крапці, або навіть довша.

Тире означає паузу на місці пропущеного слова або паузу перед уточнювальним словом чи реченням, при вставному реченні. У цих випадках тире відповідно до паузи та інтонування фрази буде дорівнювати дещо посиленій комі, комам з інтонуванням вставного речення...

Інтонаційна виразність. Інтонація – це видозміни висоти звучання, сили, тембру голосу, членування мовлення паузами (логічними, психологічними, граматичними, логіко-граматичними) у процесі розгортання мовлення...

Партитура тексту. Партитура тексту – програма дій виконавця будь-якого тексту, складена за допомогою загальноприйнятих умовних знаків.

Перш ніж виголосити чужий текст, треба вчитатися в нього, вслухатися у власний внутрішній голос, яким промовляється написане. Ця робота значно полегшується, якщо текст підготувати для виконання, тобто розмітити на ньому логічні та інші наголоси, зміни інтонації, паузи і т. д. Для цього текст пишуть з берегами зліва та справа і застосовують спеціальну систему знаків, наприклад, таку:

’/ – Акцент, словесний наголос.

_____ – Логічний, фразовий наголос (горизонтальна лінія під словом). Якщо слово має наголос-норму, то лінія буде суцільною (_____), якщо наголос ослаблений, то лінія пунктирна (-----), якщо ж він буде відчутно посилений, то підкреслимо таке слово подвійною лінією.

/ – Пауза коротка.

// – Пауза середня.

/// – Пауза довга.

↗ – Підвищення тону, так звана мелодія злету, засвідчує розвиток думки, її продовження.

↘ – Зниження тону, так звана мелодія спаду, вказує на завершеність, виконаність думки.

Ці стрілки можуть писатися через усе слово (часом і групу слів) або над чи під голосною інтонаційно виділеного слова (Тому? Тому!).

Як відомо, гарним вважають той голос, який однаково легко може злетіти або впасти в тоні.

Λ – Інтонаційний перелом, порівняйте *Т V*. Цей знак поєднує здебільшого два суміжні слова.

∩ – Мелодійна хвиля, вказує на інтонаційне поєднання двох слів, необхідність вимови їх "одним подихом".

∧ – Вказівка на інтонаційну незавершеність попередньої частини фрази (рядка вірша) та інтонаційний зв'язок "ї з наступною частиною (рядком строфи).

┌ – Уповільнення (розтягування) вимови.

–" – Пришвидження вимови.

Це вказівки стосовно темпу вимови слів або групи слів. Сильніше впливає мовлення, що відзначається контрастністю темпу, тобто якому властива раціональна й емоційно зумовлена заміна прискорення уповільненням і навпаки...

(?) – Звичайна мелодія запитання, ставиться біля питального слова.

(!) – Звичайна мелодія оклику.

<> – Виділення особливим тоном, відмінним від тональності інших елементів тексту (наприклад, виділення вставних чи вставлених слів).

"" – Виділення іронічною інтонацією, інакомовлення з певною емоційно-експресивною метою.

([:] –) – Заміна авторських розділових знаків (отже, і заміна інтонації). Авторський знак береться в дужки квадратні, поряд ставиться потрібний знак, і все це береться в дужки круглі.

Швидко,

повільно,

прискорюючи,

сповільнюючи – словесні зауваження про темп читання. Записуються на берегах справа.

...Варто завжди пам'ятати такі визначення: пауза – виразник розуму в мовленні, мелодія – виразник почуття, наголос – виразник волі, темп – виразник життя в мовленні, його дихання...

[Джерело: Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Л.: Світ, 1990. с. 25–28, 62, 66, 69, 92, 95, 105–107, 116–117, 125–126, 128, 132, 141, 191–194, 198, 200–202].

Брус М. П. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ, ЇЇ ОЗНАКИ. МОВНА НОРМА І ВАРІАНТНІСТЬ

4. Культура мовлення, її ознаки. Мовна норма і варіантність

Культура мовлення – це володіння літературними нормами на всіх мовних рівнях, в усній та писемній формах мовлення, вміння користуватися мовностилістичними засобами й прийомami відповідно до умов і цілей спілкування. Ознаками культури мовлення є правильність (дотримання в конкретну історичну

епоху діючих правил, за допомогою яких створені норми), точність (відповідність вживаних слів їх мовним значенням), логічність (володіння прийомами розумової діяльності, знання законів логіки), змістовність (вміння продумувати тему й основну думку висловлювання, розкривати тему повністю), послідовність (вміння говорити зв'язно, логічно, не переходити з одного на інше), доречність (вибір мовних засобів відповідно до змісту та характеру повідомлення), виразність (добір мовних засобів, що викликають діяльність уяви), образність (вміння добирати висловлювання для емоційного впливу на слухачів), чистота (використання тільки літературних мовних засобів), багатство (вираження думки, певного граматичного значення різними способами і засобами) та інші. Невід'ємною ознакою культури мовлення є нормативність. Норма – це сукупність загальноновизнаних мовних засобів, що вважаються правильними та зразковими на певному історичному етапі. Норма тісно пов'язана з поняттям правила. Однак норма – це не сукупність правил: правила відображають у свідомості реальні мовні норми. Нормативність мови виявляється на рівні орфоепії, акцентуації, лексики, морфології, синтаксису, орфографії, пунктуації, словотвору, стилістики. Норми не становлять абсолютно однакових сукупностей ознак, властивих функціонуванню одиниць відповідних мовних рівнів. Характерною для літературної мови є варіантність норм. Варіантність – це здатність мовних одиниць різними формами передавати той самий зміст. Наприклад, на морфологічному рівні: буду писати і писатиму, вищий і більш високий.

[Джерело: Брус М. П. Українське ділове мовлення : Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей / Марія Брус. Третє доповнене видання. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2014. 306 с.].

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ В СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА

Огієнко І. І.

СТУДЕНТИ ВИЩИХ ШКІЛ І РІДНА МОВА

1. Студентство вищих шкіл – то найкращий цвіт нації, то найміцніший її ґрунт, на якому вона зростає.

2. Студентство вищих шкіл мусить бути одним із найсильніших двигунів розвою і консервації своєї соборної літературної мови.

3. Кожний студент вищої школи, якого б фаху він не навчався, мусить знати найперше свою соборну літературну мову й вимову, свій соборний правопис. Особливо ж мусять вони плекати вивчення складні своєї мови і пишатися її добрим знанням.

4. Конечний обов'язок студента – добре знати Науку про рідномовні обов'язки й віддано працювати над її наказами та для проведення її в життя.

5. Студент вищої школи, де б він не вчився, мусить конче вчитися й зі своїх рідномовних підручників.

6. Студент вищої школи, де б він не вчився, мусить добре знати рідномовну термінологію свого фаху.

7. Студент, що не знає своєї соборної літературної мови, чинить тим злочин супроти свого народу й стає йому зайвий, бо не має найсвятішого почуття – почуття одности нації.

8. Громадянство мусить уживати всіх заходів, щоб виховувати серед свого студентства глибоке й міцне почуття всенаціональної одности як основи соборної літературної мови.

9. Студенти вищих шкіл, особливо гуманітарних і богословських відділів, мусять збирати діалектологічний матеріал для вивчення своєї рідної мови.

10. Кожен студент вищої школи, якого б фаху він не був, мусить конче працювати в "Гуртку плекання рідної мови" бодай два роки.

11. Кожний студент вищої школи мусить поставити собі за святий обов'язок заснувати в своїй місцевості "Гурток плекання рідної мови".

12. Студенти вищих шкіл обов'язані щорічно уряджувати врочисте "Свято рідної мови".

[Джерело: Іван Огієнко. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: Українська академія друкарства, вид-во "Фенікс", 1995. С. 31–32].

Гриценко Т. Б.

СПІЛКУВАННЯ ЯК КОМУНІКАЦІЯ

1.3. Спілкування як комунікація

Спілкування є однією з центральних проблем, через призму якої визначають питання сприймання й розуміння людьми одне одного, лідерство і керівництво, згуртованість і конфліктність, міжособистісні взаємини та ін. Із розуміння ролі й знання механізмів спілкування виник менеджмент як функція з керівництва людьми і галузь людського знання, що допомагає здійснити цю функцію. Менеджер, керівник витрачає на спілкування 50–90 % робочого часу, щоб реалізувати свою роль у міжособистісних взаєминах, інформаційному обміні та процесі прийняття рішень і виконання управлінських функцій планування, організації та контролю.

Спілкуючись, люди обмінюються інформацією, узагальненнями, думками, почуттями. Тому спілкування – це:

- комунікація, приймання і передавання інформації;
- взаємодія, взаємовплив, обмін думками, цінностями, діями;
- сприймання та розуміння одне одного, тобто пізнання себе та іншого.

Спілкування – це міжособистісна та міжгрупова взаємодія, в основі якої лежить пізнання один одного і обмін певними результатами психічної діяльності (інформацією, думками, почуттями, оцінками і т.д.).

Спілкування – взаємодія двох або більше людей, яка спрямована на узгодження та об'єднання зусиль з метою налагодження взаємин і досягнення загального результату.

Спілкування, або ж комунікативна взаємодія людей, відбувається переважно у вербальній (словесній) формі – у процесі мовного обміну інформацією. Його особливість полягає в тому, що воно за формою і змістом спрямоване на іншу людину, включене в комунікативний процес, є фактом комунікації. Вербальна комунікація може бути спрямована на окрему людину, певну групу (чи навіть не мати конкретного адресата), але в будь-якому разі вона має діалогічний характер і являє собою постійні комунікативні акти.

У процесі спілкування мовлення виконує також інформативну функцію. Виділяють інформацію інструментальну, що стосується безпосередньо засобів розв'язання певного завдання, та експресивну, що торкається оцінок, самооцінок, емоційних зв'язків між членами групи (тобто цей вид інформації має соціально-емоційний характер). Інструментальна інформація більше пов'язана з регуляцією власне діяльності. За допомогою експресивної інформації активно регулюється взаємодія між членами групи. Між цими двома видами інформації важко провести чітке розмежування.

Мовлення є засобом емоційного впливу, який стимулює або гальмує дію людини. Емоційно-позитивний вплив (заохочення) та емоційно-негативний вплив (покарання) регулюють спільні дії партнерів. Це сприяє кращому розумінню ситуативних цілей, поліпшує ефективність групової діяльності. Без застосування комунікативних категорій схвалення та несхвалення неможлива ніяка координація спільної діяльності.

Акт вербальної комунікації – це діалог, що складається з промовляння та слухання. Уміння промовляти досліджує спеціальна наука – риторика. Викладається спеціальна дисципліна – ораторське мистецтво.

У сучасній літературі з питань спілкування велика увага приділяється вмінню слухати. Результати досліджень показують, що достатніми навичками вміння слухати володіє небагато людей. І. Атватер вказує на те, що слухати дуже важко. Ми, насамперед, зайняті власним мовленням. Крім того, якщо людина в процесі діалогу замовкла, то це ще не означає, що вона слухає. Слухання – активний процес, що вимагає уваги. Але уточнюючи, оцінюючи чи аналізуючи інформацію під час діалогу, людина більше уваги приділяє своїм справам, ніж тому, що їй говорять. Особливо це виявляється в ситуаціях конфліктного спілкування.

У діалозі людину частіше цікавить те, чи зрозумів її інший, ніж те, чи зрозуміла вона його. Це деформує процес спілкування. Найкращий метод уникнути цього – нерефлексивне слухання – умовно-пасивне слухання (слухати і не втручатися в мовлення співрозмовника, але залежно від ситуації під час нерефлексивного слухання можна виявляти підтримку, схвалення, розуміння за допомогою мінімальних реплік типу "так", "розумію", "це цікаво", що допомагають продовжити бесіду). Такі нейтральні слова знімають напруження.

Нерефлексивне слухання доцільно застосовувати в таких ситуаціях:

- коли співрозмовник висловлює своє ставлення до якоїсь події. Психотерапевти застосовують цей метод на початку бесіди. Доцільно використовувати його у співбесіді під час зарахування на роботу, коли потрібно більше дізнатися про людину, та при проведенні переговорів;

- у напружених ситуаціях, коли співрозмовник прагне обговорити наболілі питання, коли він відчуває себе скривдженим або вирішує важливу проблему;

- коли співрозмовникові важко викладати свої проблеми;

- коли треба стримати емоції в бесіді з людиною, яка обіймає високу посаду.

Нерефлексивне слухання навряд чи доцільне в ситуаціях, коли:

- у співрозмовника немає бажання вести розмову;

- коли наше бажання слухати й зрозуміти сприймається як згода, співучасть;

- коли цей метод суперечить інтересам співрозмовника й заважає йому самовиразитися.

Інший метод – рефлексивне слухання. Він полягає в налагодженні зворотного зв'язку із співрозмовником, для того щоб контролювати точність сприймання інформації. Іноді цей метод називають активним слуханням, оскільки він передбачає активніше використовувати вербальну комунікацію для підтвердження розуміння інформації. Метод рефлексивного слухання допомагає з'ясувати наше розуміння почутого для критики та уточнення.

Рефлексивне слухання необхідне для ефективного спілкування у зв'язку з обмеженнями й труднощами, що виникають у процесі спілкування. Які це труднощі?

Йдеться, насамперед, про багатозначність більшості слів. Іноді важко з'ясувати, що конкретно має на увазі людина, коли вживає певне слово. Не завжди їй вдається висловити свою думку так, щоб її правильно зрозуміли. Уточнення може призвести до зворотного результату. Іноді люди починають розмову не безпосередньо з проблеми, а зі вступу, з якого важко встановити конкретні наміри. Чим менше людина впевнена в собі, тим важче їй розкрити головне. Усе це свідчить про потребу в умінні слухати рефлексивно, тобто з'ясовувати реальний зміст бесіди. Виділяють чотири види рефлексивних відповідей, які використовуються під час бесіди: з'ясування, перефразування, відображення почуттів та резюмування.

З'ясування – це звернення до співрозмовника за уточненнями. Воно проводиться за допомогою відкритих і закритих запитань.

Закриті запитання вимагають відповіді типу "так" чи "ні". Відкриті змушують дати розгорнуту або уточнюючу відповідь. Доцільніше користуватися переважно відкритими запитаннями, тому що закриті переключають співрозмовника з позиції пояснюючого на позицію власного захисту, а це може загострити конфліктну ситуацію.

Мета перефразування – власне формулювання почутої інформації, особливо коли інформація здається нам зрозумілою. Власне формулювання почутого підсилює адекватність змісту бесіди.

Відображення почуттів акцентує увагу на емоційному стані співрозмовника, його ставленні до змісту бесіди. Хоча різниця між почуттями та змістом повідомлення певною мірою відносна і її не завжди можна чітко визначити, але у випадках, коли співрозмовник побоюється негативної оцінки, він може приховувати своє ставлення до певних подій, фактів.

Резюмування можна застосовувати під час тривалих бесід. Його функція – підбити підсумки бесіди або поєднати окремі її фрагменти в єдиний змістовий контекст.

[Джерело: Гриценко Т. Б. Етика ділового спілкування. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 344 с.]

Кан-Калік В. А.
ВЧИТЕЛЮ ПРО ПЕДАГОГІЧНЕ
СПІЛКУВАННЯ

- 1. Педагогічне спілкування як творчий процес*
- 2. Педагогічне спілкування – різновид професійного спілкування*

Можна з упевненістю сказати, що через спілкування в педагогічному процесі створюється невлловима, але надзвичайно важлива система виховних взаємовідносин, яка сприяє ефективності навчання й виховання. Для багатьох педагогів очевидна істина: ставлення до вчителя діти часто переносять на предмет, який він викладає. Це неодноразово доведено психолого-педагогічними дослідженнями. У педагогічному процесі взаємини первинні, як первинна матерія, на них будується багатоскладова піраміда навчання і виховання, ними живиться, крізь них іде постійне сходження педагога до дітей, вони роблять дітей співтворцями власної особистості. І все ж ці взаємовідносини, їхні моральні, психологічні, технологічні поверхи не завжди усвідомлюються педагогами як дієвий засіб удосконалення їхньої діяльності. Вихід із цієї ситуації лише один – цілеспрямоване вивчення основ комунікативної діяльності вчителя...

Спілкування притаманне всім видам людської діяльності. Але є такі види праці, де воно з чинника, що супроводжує діяльність, перетворюється на категорію кардинальну, професійно значущу. Інакше кажучи, спілкування виступає не як форма звичайної людської взаємодії, а як категорія функціональна. Саме функціональним і професійно значущим є спілкування в педагогічній діяльності. Воно виступає як інструмент впливу, звичайні умови і функції спілкування отримують тут додаткове "навантаження", оскільки з аспектів загальнолюдських переростають у компоненти професійно-творчі...

Професійно-педагогічне спілкування – це система (способи і навички) органічної соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, зміст якої – обмін інформацією, здійснення виховного впливу, організація взаємовідносин за допомогою комунікативних засобів. Причому педагог виступає як активатор цього процесу, організовуючи його й управляючи ним...

Найпоширеніша помилка, якої припускаються учителі-початківці, – невміння організувати спілкування цілісно. Наприклад, плануючи урок передусім як передачу інформації, педагог не завжди замислюється над іншими комунікативними функціями. Як наслідок, і конспект уроку складено, і наочні матеріали дібрано, й учитель добре володіє матеріалом, а урок "не клеїться", немає контакту з класом, точніше, немає цілісного процесу педагогічного спілкування. Реалізується лише інформативно-комунікативна функція спілкування, не підкріплюючись "прошарком" взаємовідносин...

4. Комунікативна задача

...Процес професійно-педагогічного спілкування являє собою розв'язання педагогом безлічі комунікативних задач, що змінюються і розвиваються...

Уявіть собі, що потрібно організувати якийсь педагогічний вплив: пояснити новий матеріал, зробити зауваження. Ми, перше, аналізуємо ситуацію, по-друге, перебираємо можливі варіанти розв'язку, причому робимо це, як правило, оперативно (у цьому також виявляється специфіка педагогічної комунікації), обираємо оптимальний метод і лише потім організуємо вплив. І хоч перші дві стадії часом не усвідомлюються, вони завжди є: свідомо чи несвідомо ми повинні знайти адекватну обраному методові впливу систему спілкування, через яку й організовується педагогічний вплив. Інакше кажучи, після розв'язання загальної педагогічної задачі, вибору методу впливу ми повинні створити на їхній основі комунікативну задачу для організації безпосереднього впливу.

Комунікативна задача є похідною щодо педагогічної задачі, бо впливає з останньої й визначається нею. Можна сказати, що комунікативна задача є та сама педагогічна задача, але перекладена мовою комунікації. Водночас комунікативна задача, реалізуючи задачу педагогічну, має допоміжний, інструментальний характер. Ось чому, організуючі конкретний педагогічний вплив, необхідно чітко уявляти способи його комунікативної реалізації. Педагогічна практика нерідко свідчить про те, що педагог, обираючи правильний метод впливу й об'єктивно оці-

нюючи ситуацію, часом не може комунікативно забезпечити сам вплив, тобто реалізувати певну систему спілкування практично.

Система професійно-педагогічного спілкування

1. Структура спілкування

...Професійно-педагогічне спілкування має певну структуру, що відповідає загальній логіці педагогічного процесу.

Якщо орієнтуватися на те, що педагогічний процес має такі стадії: задум, втілення задуму, аналіз та оцінка, то можна виокремити відповідні їм етапи професійно-педагогічного спілкування.

1. Моделювання педагогом майбутнього спілкування з класом у процесі підготовки до уроку (прогностичний етап).

2. Організація безпосереднього спілкування з класом (початковий період спілкування).

3. Управління спілкуванням у педагогічному процесі.

4. Аналіз здійсненої системи спілкування і моделювання на подальшу діяльність нової системи спілкування.

Усі ці етапи утворюють загальну структуру процесу професійно-педагогічного спілкування.

Важливим етапом педагогічного спілкування є його *моделювання* (I етап). ...Давайте пригадаємо, як утворюється процес підготовки до уроку: ми працюємо над конспектом, добираємо необхідний матеріал, плануємо... наче працюємо самі, у себе за письмовим столом. Але хоч який би вид подальшої діяльності планувався-опитування, пояснення нового матеріалу, бесіда, розв'язання проблеми – у думці вчителя виникає клас, окремі учні. Інакше кажучи, відбувається комунікативне прогнозування майбутньої діяльності.

На цьому етапі здійснюється своєрідне планування комунікативної структури уроку, заходів, які відповідають дидактичній меті уроку, педагогічній і моральній ситуації в класі, творчій індивідуальності педагога, особливостям окремих учнів і класу загалом...

Велике значення в навчальному процесі має організація *безпосереднього* спілкування з класом у початковий період контакту з ним (2 етап). Цей період умовно можна назвати "комунікативною атакою", під час якої завойовується ініціатива у спілкуванні й цілісна комунікативна перевага, що дає змогу надалі управляти спілкуванням з класом.

Управління спілкуванням (3 етап) – важливий елемент професійної комунікації. Власне управління являє собою той аспект педагогічного спілкування, що надає йому професійного характеру...

Сучасні соціально-психологічні дослідження показують, що людина по-різному бере участь у процесі спілкування: по-перше, може бути ініціатором, по-друге, суб'єктом, по-третє, у різних ситуаціях стає активним або пасивним учасником взаємодії. Своєрідність професійно-педагогічного спілкування полягає в тому, що ініціатива тут виступає як спосіб управління спілкуванням і, відповідно, цілісним навчально-виховним процесом...

Чи існують якісь стійкі й перевірені способи завоювання ініціативи у спілкуванні? У цьому плані можна порекомендувати:

- оперативність в організації початкового контакту з класом;
- оперативний перехід від організаційних процедур (привітання, садження тощо) до ділового й особистісного спілкування;
- відсутність проміжних зон між організаційними і змістовими моментами на початку взаємодії;
- оперативне досягнення соціально-психологічної єдності з класом, формування почуття "ми";
- уведення особистісних аспектів у спілкуванні з дітьми;
- подолання стереотипних і ситуативних негативних установок у ставленні до окремих учнів;
- організація цілісного контакту з усім класом;
- звернення із завданнями і запитаннями, які вже в перший момент взаємодії здатні мобілізувати колектив;
- скорочення заборонних педагогічних вимог і розширення позитивно орієнтованих;
- увага до зовнішності: охайність, підтягнутість, зібраність, активність, доброзичливість, чарівність та ін.;
- використання мовних і немовних засобів взаємодії – активне залучення міміки, мікроміміки, контакт очей тощо;
- уміння "транслявати" в клас власну прихильність до дітей, дружнє ставлення;
- віднайдення яскравих, привабливих цілей діяльності й показ способів їхнього досягнення;
- розуміння ситуаційної внутрішньої налаштованості учнів, урахування цього стану, передача учням власного розуміння;

- досягнення загального ситуативного взаєморозуміння, яке формує в учнів потребу взаємодії з учителем.

Розділ V. Стиль професійно-педагогічного спілкування

1. Стиль педагогічного спілкування та його види

Підстилем спілкування ми розуміємо індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії педагога і учнів. У стилі спілкування виявляються: а) особливості комунікативних можливостей учителя; б) характер стосунків педагога і вихованців; в) творча індивідуальність педагога; г) особливості учнівського колективу. Причому необхідно підкреслити, що стиль спілкування педагога з дітьми – категорія соціально і морально насичена. Вона втілює в собі соціально-етичні установки суспільства і вихователя як його представника. Установлено найпоширеніші стилі педагогічного спілкування. Мабуть, найбільш плідним є спілкування *на основі захопленості спільною творчою діяльністю*.

В основі цього стилю єдність високого професіоналізму педагога і його етичних установок. Адже захопленість спільним з учнями творчим пошуком результат не тільки комунікативної діяльності вчителя, а й у більшості випадків його ставлення до педагогічної діяльності в цілому...

Досить продуктивним є і стиль педагогічного спілкування *на основі дружнього ставлення*. Такий стиль спілкування можна розглядати як передумову успішної спільної навчально-виховної діяльності. Певною мірою він ніби підготовлює означений вище стиль спілкування. Адже дружнє ставлення найважливіший регулятор спілкування взагалі, а ділового педагогічного спілкування особливо. Це стимулятор розвитку і творчих взаємин педагога з учнями. Дружнє ставлення і захопленість спільною справою стилі спілкування, тісно пов'язані між собою. Захопленість загальною справою джерело дружнього ставлення і водночас дружнє ставлення, помножене на зацікавленість роботою, народжує спільний захопливий пошук...

Досить поширеним є *спілкування-дистанція*. Цей стиль спілкування використовують як досвідчені педагоги, так і початківці. Суть його полягає в тому, що в системі взаємовідносин педагога і

вихованців обмежувачем виступає дистанція. Але й тут потрібно дотримуватися міри. Гіпертрофована дистанція веде до формалізації всієї системи соціально-психологічної взаємодії вчителя і учнів і не сприяє виникненню справді творчої атмосфери.

У чому ж популярність цього стилю спілкування? Річ у тім, що вчителі-початківці нерідко вважають, ніби спілкування-дистанція допомагає їм відразу утвердити себе, і тому використовують цей стиль певною мірою як засіб самоствердження в учнівському та педагогічному середовищі. Але в більшості випадків використання цього стилю спілкування в чистому вигляді спричиняє педагогічні невдачі...

Спілкування-дистанція значною мірою є перехідним етапом до такої негативної форми спілкування, як *спілкування-залякування*. Цей стиль спілкування, до якого також іноді звертаються молоді вчителі, пов'язаний переважно з невмінням організувати продуктивне спілкування на основі захопленості спільною діяльністю. Адже таке спілкування сформувати важко, і молодий учитель нерідко йде по лінії найменшого опору, обираючи спілкування-залякування або дистанцію в крайньому її вияві...

У творчому стосунку спілкування-залякування взагалі безперспективне. Власне, воно не тільки не створює комунікативної атмосфери, що забезпечує творчу діяльність, а, навпаки, регламентує її, бо орієнтує дітей не на те, що треба робити, а на те, чого робити не можна, позбавляє педагогічне спілкування приязні, на якій будується взаєморозуміння, таке необхідне для спільної творчої діяльності.

Не менш негативну роль у роботі з дітьми відіграє і *спілкування-загравання*, знову-таки характерне переважно для молодих учителів і пов'язане з невмінням організувати продуктивне педагогічне спілкування. По суті, цей стиль спілкування відповідає прагненню завоювати хибний, дешевий авторитет у дітей, що суперечить вимогам педагогічної етики.

[Джерело: Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении: Книга для учителя. М. : Просвещение, 1987. С. 9–21, 26–33, 97–100].

Кан-Калик В. А.
ТЕХНІКА ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Для вироблення свого стилю спілкування можуть послугувати типові моделі спілкування педагогів з учнями на уроці.

Модель перша. Умовно її можна назвати "Монблан", оскільки педагог, подібно до гірської вершини, підноситься над класом. Він перебуває у світі знань, науки, захоплений ними, але перебуває на недосяжній висоті. Тут система спілкування складається так: педагог ніби відсторонюється від учнів. Зрозуміло, що такий учитель мало цікавиться особистістю дитини і своїми взаєминами з ним, зводячи власні педагогічні функції тільки до повідомлення інформації. Ця позиція, як свідчать спостереження, вельми характерна для деяких учителів-початківців, які, отримавши у ВНЗ фундаментальні знання, захоплені і пишаються ними. Така модель спілкування породжує відсутність психологічного контакту між педагогом і дітьми, формалізує всю систему навчально-виховного процесу, формує пасивну позицію учнів, ліквідує пізнавальну ініціативу, заперечує педагогічне управління навчально-виховним процесом.

Модель друга. Її можна було б назвати "Китайський мур". Зміст такої досить поширеної моделі спілкування полягає в тому, що між педагогами та дітьми як невидимий обмежувач у взаєминах виступає дистанція, що її педагог установлює між собою та учнями. Як обмежувачі найчастіше застосовуються: підкреслення педагогом своєї переваги над учнями, прагнення повідомляти інформацію, а не навчати, прагнення до утвердження ситуації безперечної "підпорядкованості", поблажливе ставлення до учнів.

Результатом дії моделі "Китайський мур" може бути: відсутність міжособистісної взаємодії між педагогом та дітьми; слабкий зворотний зв'язок у навчально-виховному процесі, відсутність навчальної ініціативи учнів; байдужість школярів до вчителя; слабкий контакт між учнями та педагогічним колективом.

Модель третя – "Локатор". Її сутність у тому, що вчитель будує стосунки з дітьми вибірково. Зокрема, він нерідко концентрує свою увагу на групі учнів (сильних чи, навпаки, слабких), залишаючи поза увагою решту. Варіанти цієї моделі можуть бути

різними: вчитель захоплений учнями, які цікавляться його предметом, опитує їх на уроці, дає їм спеціальні завдання, залучає до гуртків та факультативів, не виявляючи уваги до решти; вчитель заклопотаний слабкими учнями, постійно працює з ними, зустрічається після уроків, дає різноманітні завдання і при цьому випускає з уваги ренту школярів, вважаючи, що вони впораються самотужки; вчитель працює тільки з активною групою школярів, які піднімають руки, беруть участь в перебігу уроку, відповідають на запитання, самі цікавляться, а не-ініціативних школярів до навчально-виховного процесу не залучає.

Внаслідок дії такої моделі на уроці не створюється цілісна і непервна система спілкування, вона підміняється фрагментарною, ситуативною взаємодією.

Модель четверта – "Робот". Це педагог, котрий цілеспрямовано і послідовно діє на основі задуманої програми, не звертаючи уваги на обставини, що вимагають змін у спілкуванні.

Такий педагог нібито все робить правильно: у нього є обґрунтований план дій, правильно сформульовано педагогічні завдання, визначено логіку їх вирішення. Проте він не розуміє, що педагогічна дійсність постійно змінюється, виникають нові й нові обставини, умови, які повинні негайно вловлюватися через систему спілкування і викликати відповідні зміни в методиці і соціально-психологічному аранжуванні виховання та навчання. В чому небезпека такої моделі педагогічного спілкування? По-перше, у ході навчально-виховного процесу утворюються ніби два рівні: перший – ідеальний, спланований і другий – реальна педагогічна дійсність; по-друге, учні починають розуміти формальний характер тих чи тих педагогічних впливів, відчувають, що вчитель не реагує на змінену педагогічну ситуацію; по-третє, сплановані види і форми роботи, що не відповідають реальним педагогічним завданням, залишаються не здійсненими, дають низький педагогічний ефект, навіть якщо фактично реалізовані на уроці.

Модель п'ята – "Я сам". Сутність цього способу педагогічної взаємодії полягає в тому, що вчитель робить себе головним, а часом і єдиним ініціатором педагогічного процесу, знищуючи в корені всі інші форми навчальної ініціативи. Тут усе йде від педагога: запитання, завдання, судження тощо. До чого веде такий стиль взаємодії? Педагог перетворюється на єдину рушійну силу

виховного процесу, що перевантажує його, змушує перейматися всім, отже, не дає повною мірою робити головне; гаситься особиста ініціатива учнів, а отже, не формуються мотиви і потреби особистості; губиться психологічний сенс взаємодії педагога і дітей, оскільки вони орієнтуються тільки на однобічну активність педагога й усвідомлюють себе лише як виконавці; знижуються можливості творчого характеру навчання і виховання, бо школярі переважно очікують вимог та інструкцій і в результаті не підготовлені до творчої поведінки під час уроку.

Модель шоста – "Гамлет". ...Характеризується постійними сумнівами, що мучать учителя під час взаємодії з дітьми: чи правильно його зрозуміють, чи адекватно сприймуть те чи те зауваження, чи не образяться тощо. Через це педагог стурбований не стільки змістовим боком взаємодії, скільки аспектом стосунків, які набувають для нього гіпертрофованого значення.

Модель сьома – "Друг". У цьому разі в системі взаємин переважають дружні стосунки, що, безумовно, є важливо. Однак, якщо лише на них базується педагогічне спілкування, то воно може втратити діловий контекст і набути особистісного сенсу. Зупинятися на такому варіанті було б неправильно.

Модель восьма – "Тетерук". ...Педагог у процесі взаємодії з учнями чує тільки себе: під час пояснення нового матеріалу, під час опитування учнів, у ході індивідуальних бесід з дітьми. Учитель занурений у свої думки, ідеї, педагогічні завдання, але не завжди відчуває партнерів у спілкуванні, не спрямований на дітей, не усвідомлює, "як слово наше відізнеться".

Небезпека такої моделі спілкування в тому, що тут губиться такий значущий для навчання і виховання зворотний зв'язок у спілкуванні, без якого важко ефективно керувати навчально-виховним процесом.

Наслідки дії цієї моделі спілкування такі: навколо вчителя на уроці створюється своєрідний психологічний вакуум; педагог не здатний оперативно сприймати та інтерпретувати соціально-психологічну атмосферу на уроці; плануючи методичну структуру уроку, вчитель не може враховувати ймовірне сприйняття матеріалу учнями; навчально-виховний ефект взаємодії з учнями знижується через недостатній особистісний вплив педагога на них.

Можна виокремити інші моделі спілкування, що мають місце в практиці взаємодії вчителя з дітьми. Ми наводимо тут лише виразно негативні, яких слід уникати...

Братися до роботи з комунікативного самовдосконалення доцільно не наодинці, а з групою колег, що, безсумнівно, сприятиме успіху.

[Джерело: Кан-Калик В. А. Техника педагогического общения // Учителю о педагогической технике / Под ред. Л. И. Рувинского. М.: Просвещение, 1987. С. 32–48].

Риданова І. І.

ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ СПІЛКУВАННЯ

Розділ І. Педагогіка спілкування як інновація

Шлях педагогіки від прямого насилля над дитиною, виправдання авторитарності і репресивності до рівнопартнерського співробітництва і співтворчості не був простим і прямолінійним. Часом педагогіка лише виряджалася в тогу гуманності, зберігаючи свою авторитарність...

Саме поняття гуманістичної педагогіки вирізняється складністю і неоднозначністю. Далеко не кожного сучасного вчителя, який виявляє у спілкуванні з дітьми елементарну вихованість і людяність, можна зарахувати до її принципових прихильників. Дотримання певних морально-етичних норм і правил становить, безперечно, важливий, але часто лише поверхневий, зовнішній прошарок взаємодії з учнями.

Гуманістична педагогіка переймається науковим обґрунтуванням освітньо-виховних систем і технологій, у яких найвища цінність – особистість дитини. Предметом педагогіки спілкування як її складової є управління системами рольової і міжособистісної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу...

Різняться гуманістична й авторитарна педагогіки характером взаємодії з дитиною. Домінанта авторитарності – ставлення до дитини як до об'єкта виховання і навчання. Наслідком цього є екстенсифікація зовнішніх впливів. У гуманістичній педагогіці дитяча особистість сприймається як суб'єкт спілкування. Тому

зусилля вчителя спрямовані на організацію діалогу, стимулювання особистісного саморозвитку і саморегуляції...

Розділ III. Взаємовідносини

...Що розуміють під виховними взаємовідносинами? Одним із перших вітчизняних учених, хто спробував відповісти на це запитання, був В. М. М'ясищев. Саму особистість він розглядав як вищу систему ставлень людини до світу, людей і самого себе, а міжособистісні відносини – як міжсуб'єктні зв'язки, що різняться вибірковістю і динамізмом розвитку.

Взаємовідносини формуються в безпосередній взаємодії "**віч-на^ віч**" – на уроці, на перерві, на екскурсії і дитячому ранку, тобто в ситуаціях формального, регламентованого, і неформального, вільного, спілкування. Вони є внутрішньою стороною педагогічної взаємодії (яка не завжди зрима), відбиваючи потрібно-мотиваційну сферу особистості вчителя й учнів.

Учителеві доводиться вступати з дітьми у взаємини різного рівня. Як посадова особа – предметник чи класний керівник – він реалізує **функціонально-рольові взаємини**, що відповідають заведеному в школі регламенту. Цьому рівню притаманна чітко виражена нерівність стосунків, бо суть професійної ролі вчителя полягає в тому, щоб бути керівником, ініціатором навчально-виховної взаємодії, а соціальна роль учня зобов'язує виконувати вимоги вчителя. Незбіг прав та обов'язків учителя й учнів, асиметричність їхніх позицій у діловому спілкуванні, звісно, сприймається обома сторонами як норма, що забезпечує чітку організацію спільної діяльності...

Не заперечуючи значення функціонально-рольових відносин, які надають навчально-виховній взаємодії **необхідної впорядкованості**, формують у дітей необхідні **навички ділового спілкування**, слід підкреслити особливі виховні потенції, які закладені в **міжособистісних відносинах**.

На відміну від функціонально-рольових взаємин, в яких домінує раціональне начало, вони **емоційні**. Бажає того вчитель чи ні, його особистість викликає в дітей певний емоційний відгук. Він може подобатися чи не подобатися, приваблювати чи відштовхувати. Діапазон почуттів, пережитих школярами, великий: від байдужості, простого прийняття, симпатії, любові до недовіри, антипатії, ненависті і презирства.

Різними можуть бути **інтенсивність і стійкість** переживання: глибока індиферентність і бурхливо виявлена агресивність, усталено рівний вияв симпатії чи постійна тривога, недовіра. Почуття, які навіює школярам особистість учителя, відбиваються на інтенсивності навчально-виховної взаємодії, у кінцевому підсумку зумовлюючи її якісний рівень.

У наш час спостерігається виняткова однастайність у визнанні **пріоритетності суб'єкт-суб'єктних, рівнопартнерських відносин над суб'єкт-об'єктними, субординованими, ієрархічними**. І теоретику, і практику зрозуміло, що лише в атмосфері співробітництва предмет навчання стає особистісно значущим, а поведінка взаємодіючих сторін – позитивно вмотивованою. Але декларувати прихильність суб'єкт-суб'єктній педагогіці виявилося значно легше, ніж реалізувати її в щоденній навчально-виховній взаємодії з дітьми.

Річ у тім, **що управлінню** міжособистісними взаєминами протипоказане **насилля**. Учителеві, привченому до жорстокої, директивної організації навчально-виховного процесу, використання традиційних шкільних покарань, важко спілкуватися з дітьми по-іншому. Однак без його кардинальної переорієнтації гуманізація і демократизація школи залишається лише добрим побажанням, бо головним у цьому процесі є **олюднення взаємовідносин**.

Розділ IV. Культура мовленнєвої поведінки вчителя

Розгортання спілкування вчителя з учнями починається з першої **ініціативної** репліки, яка виконує функцію мовленнєвого стимулу і носія теми бесіди. Розрізняють такі основні **типи висловлювань: етикетні формули** – вітання, вияв вдячності, вибачення тощо; **запит інформації** (запитання, прохання); **вияв емоцій**; інформування, коментування обставин спілкування; **фактичні висловлювання**, які не є серйозною інформацією, а спрямовані на підтримку розмови...

Сучасне вчительство переважно орієнтоване на демократичний стиль спілкування з учнями. Але в повсякденній практиці рівнопартнерство часто залишається декларативним. Характерними **ознаками вчительського домінування** в діалозі виступають:

- 1) зловживання тривалими і гучноголосими висловлюваннями;
- 2) нав'язування власної думки і готових рішень;
- 3) небажання до кінця вислухати і зрозуміти співрозмовника;

- 4) прагнення поставити того, хто не згоден, "на місце";
- 5) зловживання зауваженнями, які гальмують мовну активність партнера.

Досить складним видом мовленнєвої діяльності вчителя є **суперечка**, у процесі якої йому доводиться заперечувати комусь, доводити щось. Лише висока культура цього виду діалогу страхує від небезпеки перетворити його на сварку, тобто на стан взаємної ворожнечі...

Культура суперечки забезпечується дотриманням таких педагогічних правил:

1. Сприйняття незгоди учнів як природної реакції, наслідку критичного ставлення до інформації.

2. Децентрація, тобто погляд на суперечливе питання очима опонента.

3. Урахування глибинних мотивів конфронтації учнів (потреби в особистісному самоствердженні, підвищенні статусу серед ровесників, образи, емоційного збудження, стану психологічного дискомфорту тощо).

4. Вияв незмінної доброзичливості у ставленні до опонента, незважаючи на репутацію і статус.

6. Підкреслена коректність під час гострих моментів конфронтації, вияву принизливої нестриманості учнів...Зацікавлене і шанобливе ставлення до будь-якої думки, навіть абсурдної, піклування про збереження і підвищення престижу кожного учня. Критична оцінка конкретних дій, а не особистості в цілому ("Цей учинок здається мені негарним", а не "Ти завжди прагнеш зірвати урок, тому що нероба" та ін.).

7. Контроль за емоційною тональністю суперечки, щоб попередити переростання її у сварку.

8. Захищаючи свої думки, учитель використовує узвичаєні етикетні норми ("Мені здається", "Подумаємо разом", "Можливо, я помиляюся" і т. д.), виявляє готовність визнати помилки, вибачитися за недоречність.

9. Готовність виконати прохання учнів, ураховуючи їхні інтереси, потреби, обрати компромісні рішення.

10. Підкреслення того, що зближує з учнями.

11. Терплячість, поступливість у дрібницях.

12. Стимулювання самооцінки учнів ("А що ти думаєш про себе?").

13. Дисциплінування класу за допомогою непрямих впливів – переведення уваги, жарту тощо.

14. Домінування експресії оптимізму.

Показниками низької культури діалогу з учнями можна вважати:

1. Обмеження свободи висловлювання думок, особливо тих, що різняться з думкою вчителя ("Досить дискутувати про незаперечне", "Тобі ще рано мати свої погляди. Для цього потрібно хоча б пристойно вчитися").

2. Орієнтація лише на заплановані цілі ("Знову ти в нас, Кокарев, забираєш час пустопорожніми запитаннями! Я нічого не встигаю зробити", "Не відволікай нас, Семенова, своїми безглуздими запитаннями!").

3. Акцентування на тому, що роз'єднує з учнями ("Як ти можеш так думати, Гаврилова? Твоя незгода видає з головою незнання матеріалу").

4. Дріб'язкова нетерпимість, прискіпливість ("Як ти сидиш, Ігнат'єва! Поклади руки на парту", "Як можна не знати таких простих речей?").

5. Дисциплінування через тиск, пряму догану ("Досить показувати, який ти розумний", "Тобі, Веремієва, краще б помовчати і згадати про отриману двійку!").

6. Погрози ("Спробуйте не виконати це завдання!").

7. Докори ("Скільки разів нагадувала, а ти ...", "Я тебе попереджала, та ти не хотів слухати! ...").

8. Приниження гідності ("Такого ледачого учня в мене ще не було", "Ну подивіться на цього "професора"! Краще б підстригся!").

9. Висміювання ("Діти, кого нагадує Лазарев? Санчо Панса, правда? Такий же товстий і ледачий").

10. Демонстрація своєї зверхності в різній формі: прямій ("У тебе що, у голові дві звивини?"), пом'якшеній ("Ти наче тямущий, Гальперін, а говориш нісенітницю"), прихованій ("Тут немає в чому сумніватися, Никифорова, кожній нормальній людині це ясно!").

11. Посилання на свій статус і життєвий досвід як аргумент у суперечці ("Я працюю в школі 20 років, як ти можеш сумніватися в моїх знаннях?").

12. Менторство ("Запам'ятай, Хламова, так культурні люди не поведуться", "Сором, сором не знати елементарних речей").

13. Використання лестощів, показної доброти, усмішки, пестливого вокатива (Наталонько, Сергійку) або обману, залякування з маніпулятивною метою для отримання власної вигоди, досягнення егоїстичних цілей.

14. Домінування експресії песимізму ("Нічого ви не вмієте. І що мені з вами робити?", "Не уявляю, як ви складете іспити").

Як бачимо, ведення комунікативного діалогу з учнями потребує від учителя високої культури...

[Джерело: Риданова И. И. Основи педагогтики общения. Минск.: Беларус. павука, 1998. С. 9–10, 64–65, 71, 108, 112–115].

Щуркова Н. Є. **ПРАКТИКУМ З ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ**

Тема 5. Специфіка і функції педагогічного спілкування

...Спілкування – взаємодія суб'єктів, у процесі якої відбувається взаємна трансляція "Я" суб'єктів. Спілкування перетворює духовне надбання однієї людини на загальне надбання суб'єктів спілкування. У цьому внутрішньому збагаченні й полягає величезне значення спілкування. А його відсутність розуміється як збіднення внутрішнього світу людини, позбавленої можливості пізнати інші, ніж у її особистій структурі, стосунки, переживання, ідеали.

Педагог організовує спілкування. Педагог навчає дітей спілкування. Спілкування як вид діяльності має посідати у системі виховання дуже важливе місце. Якщо додати, що щастя або нещастя людини багато в чому визначаються характером спілкування з людьми, а точніше, його наявністю або відсутністю, то значущість проблеми виховного плану виявиться ясніше.

Але складність спілкування доти не виявиться, доки не буде проведено міні-дослідження.

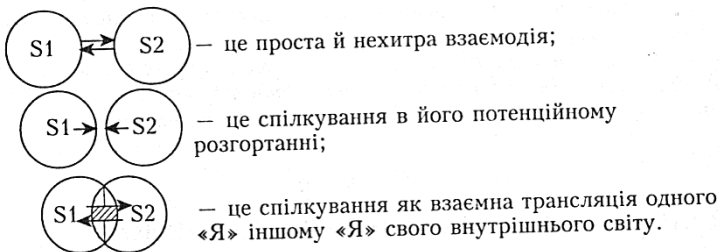
Двоє розмовляють (тема бесіди задається ззовні студійцями або викладачем). Спостерігачі дають характеристику: це явище – взаємодія чи спілкування? При цьому увага акцентується на

суттєвій ознаці спілкування, а саме: присутності моменту транслявання свого "Я" іншій людині.

У ході обговорення народжується думка про умови перетворення взаємодії у спілкування. Такою умовою виступає здатність **"бачити і слухати"** іншу людину, тобто здійснювати духовні зусилля, сприймаючи її як інший світ. Перевіримо здатність усіх студійців сприймати інше "Я": запропонуємо прослухати початок якоїсь пісні, наприклад, популярної пісні Ю. Лози "Пліт", а потім сказати: "Я розумію тебе, Юрію Лоза, ти говориш...".

Велика кількість версій, які прозвучать у студії, проілюструють наше вміння чути інше "Я". Наявність автономії внутрішнього світу, несхожості, неоднозначності виявів зовнішнього і внутрішнього перетворюють процес сприймання іншого "Я" в мистецтво – тонке і складне.

...Визначимо **форми** спілкування: вербальні (слова, які посилаємо партнерові), мімічні (вираз обличчя, погляд), тактильні (дотик рук, обіймання, потиск рук), пластичні (поза, жести, рухи, темпоритм), предметні (через предмет, що передається, вручається, відбирається, розглядається тощо), дієві (дії, що досягають певного результату для партнера).

...Основні функції спілкування. Вихідна функція – відкриття партнера на спілкування: пробудити бажання вийти на спілкування, зняти психологічні затиски, зняти страх перед невідомістю; переконати партнера в його вільному виборі характеру спілкування, підвищити самооцінку і впевненість у собі, а також переконати в позитивному ставленні до нього іншої людини.

Функція **відкриття** партнера на спілкування відіграє вирішальну роль на початковому етапі спілкування: воно відбувається або ні. Але якщо все-таки відбулося (початок спілкування), його слід підтримувати, бо воно легко згасає через невміння спілкуватися.

Друга функція спілкування й покликана підтримувати партнера в його виході на спілкування, взяти частину його труднощів на себе, залучити до співучасті партнера: надаючи йому допомогу, виявляючи інтерес до його внутрішнього світу, схвалюючи його і стимулюючи активний вияв властивих лише йому особливостей.

Функція **співучасті** виконує центральну роль: через співучасть партнерам удається, по-перше, увійти у внутрішній світ іншого, проживаючи його духовні події, а по-друге, частину свого "Я" розкрити перед іншими. Ця функція забезпечує механізм транслявання одного "Я" іншому "Я".

Педагогічне спілкування – спілкування педагога з дітьми, у процесі якого обов'язково реалізується третя функція спілкування – функція піднесення особистості. Цієї третьої функції ми не знаходимо як постійної величини (константи) у спілкуванні дорослих, дітей, співробітників, друзів, сусідів, пасажирів, пішоходів та інших, хоча не виключаємо, що хтось із названих виявиться розумним та витонченим співрозмовником і реалізує функцію піднесення.

Функція **піднесення** – такий вплив на вихованця, при якому вихованцеві вдається в ході взаємодії зберегти рівень сучасної культури спілкування і завдяки духовним і фізичним зусиллям здійснити сходження до духовних новоутворень. Сприяти сходженню – означає сприяти здійсненню дитиною найвищого, на що вона поки що здатна: бути добрішою, сміливішою, рішучішою, уважнішою та ін. Спілкування з педагогом (педагогічне спілкування) – та сама школа, тільки школа життя, школа спілкування з людьми, школа взаємодії зі світом людини, який треба поважати. Хотілося б сказати, що акт спілкування з педагогом – рух до шляхетності, сходження до шляхетності.

Тема 6. Професійне вміння педагога в роботі з дітьми

..."Відкриття" дітей на спілкування педагог здійснює за допомогою свого пластичного образу. Пластична поза, якої набу-

ває людина під час спілкування, містить у собі велику кількість інформації: яка її установка на спілкування, у якому стані вона перебуває, чи налаштована вона на спілкування, чи для неї це формальний акт діяльності, чи щира вона в тому, що говорить, і т. д. За допомогою пластичної мови передається від 55 відсотків до 80 відсотків інформації, яка прочитується легко і не потребує уточнення або розшифрування.

Можна запропонувати студійцям програти кілька пластичних етюдів. Наприклад, людина прибере позу "лева" (руки розставлені ширше плечей і спираються на стіл), "войовничого півня" (руки заведені за спину і зімкнуті у зап'ястку, одна нога трохи попереду другої), "подвійного замка" (людина сидить на стільці, схрестивши руки і ноги, відкинувшись назад на спинку стільця) та ін. Поспостерігаємо за тим, який характер спілкування буде обирати людина залежно від її пози. Разом із цим запропонуємо й інший конструктивний варіант "відкритої" постави (руки опущені вздовж тулуба або трохи зігнуті в ліктях, долоні розкриті, тулуб трохи нахилений уперед, одна нога трохи попереду, друга – трохи ззаду, жести плавні) і поспостерігаємо за тим, як змінюється характер спілкування.

Друга група вміє, що забезпечує "відкриття" дітей на спілкування, пов'язана з усуненням ряду "бар'єрів" (фізичного, соціального, термінологічного).

Надмірна фізична наближеність сприймається партнером по спілкуванню як своєрідне вторгнення в його особистий простір, як виклик, як зазіхання на його інтереси, його територію, тому надмірне скорочення дистанції або діє пригноблююче, або драгує. Так само впливає на того, хто сидить, "нависла" над ним людина або людина, яка вдається до тактильного контакту, небажаного для співрозмовника... (тисне руку, тримає за лікоть, обнімає за плечі)...

Соціальний бар'єр може виникати внаслідок жорсткого відстоювання соціальної ролі одним з учасників спілкування (начальника щодо підлеглого, учителя щодо учнів)...

Термінологічний бар'єр також дуже широкий, і виникає він через те, що педагог володіє більш глибокими науковими знаннями порівняно з дітьми. Він легко оперує науковими поняттями, які невідомі і незрозумілі дітям. Якщо не давати пояснень

уведеним термінам, учні, не бажаючи виявляти своє невігластво, замикаються, уникають спілкування...

"Відкриттю" дітей у процесі спілкування сприяє вихід педагога на особистий контакт із ними.

Практична реалізація функції "співучасті" у процесі спілкування з дитиною досягається завдяки демонстрації прихильності через пластико-мімічну виразність... Демонструючи "співучасть" дитині, необхідно зуміти виявити до неї інтерес. Для цього треба навчитися слухати співрозмовника, тобто розуміти сенс сказаного і не перекручувати інформації, яка транслюється, ставити питання, а не висловлювати категоричні судження відкритого оцінювального плану...

Демонструючи "співучасть", педагог завжди повинен бути готовий прийти на допомогу дітям, але передусім цю допомогу необхідно запропонувати. Для цього можуть бути використані такі парадигми:

- "Давай допоможу...";
- "Дозволь мені допомогти тобі...";
- "Я була б щасливою..." (називається дія).

Функція "піднесення" дитини у процесі спілкування з нею забезпечується низкою операцій. Передусім це позитивне підкріплення (публічне оголошення хороших рис дитини за парадигмою – "Ти такий...", "У тебе такі...")...

Здійснюючи "піднесення" дитини, педагог сам звертається до неї по допомогу. Парадигми прохання про допомогу:

- "Дай...", "Допоможи...";
- "Дай, будь ласка, ...", "Допоможи, будь ласка, ...";
- "Чи не зміг би ти мені дати...", "Чи не зміг би ти мені допомогти...";
- "Я був би щасливим, якби..."

Ще одна операція забезпечує "піднесення" дитини – авансування успішної діяльності. Ця операція допомагає школяреві подолати страх у майбутній діяльності, повірити в себе і свої сили, повніше розкритися, оскільки, здійснюючи авансування, педагог допомагає створенню сприятливої психологічної атмосфери, в якій відбуватиметься дія...

[Джерело: Щуркова Н. Е. Практикум по педагогической технологии. М.: Пед. о-во России, 1998. С. 49–54, 58–63, 98–99].

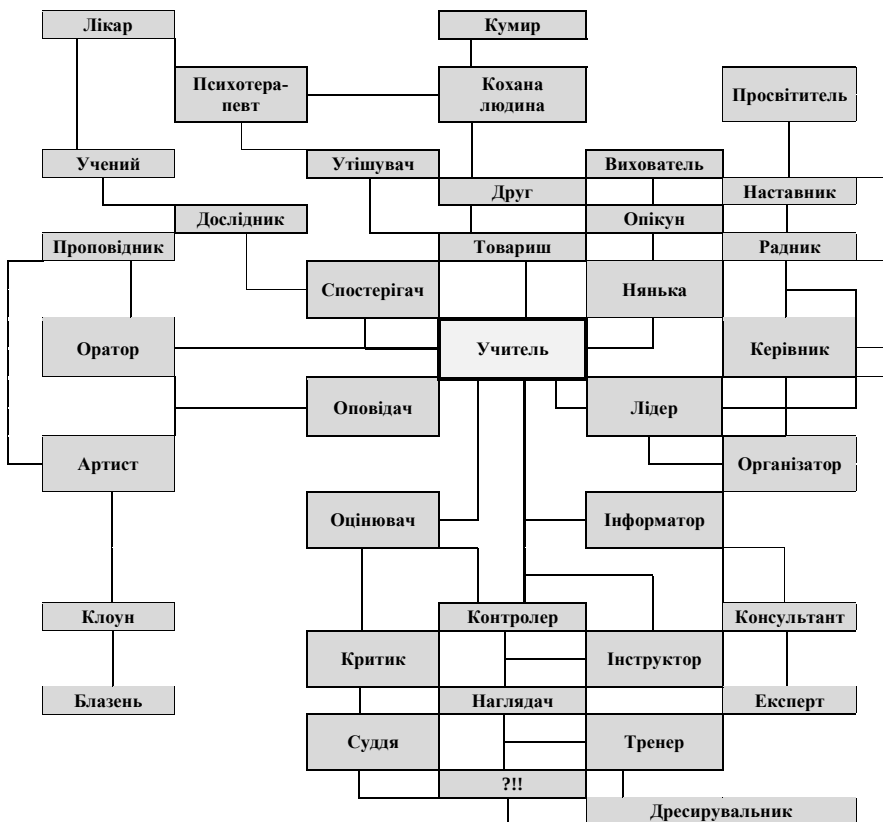
Леві В. Л. МИСТЕЦТВО БУТИ ІНШИМ

Лист 7. Роль і душа

Чи можна визначити, систематизувати, підрахувати, скільки ролей і які саме ви граєте у своєму житті?

Дуже важко. Практично неможливо. Життєві ролі мають безкінечну кількість імен та назв. Вони змінюються і рухаються, як саме життя...

Ви маєте працювати вчителем у середній школі. Роль Учителя зрозуміла, визначена, однозначна. Але подивіться, скільки вона містить у собі ролей прихованих, неявних, з якою безліччю інших має спорідненість, тяжіння:

Є над чим подумати, чи не так?.. Таке поле "тяжінь" чи "валентності" має будь-яка роль. Життєвий обсяг ролі, площа її волі, в якому вона непомітно чи помітно переходить в інші ролі, що, у свою чергу, мають свої простори, свої поля... Побудувавши таке поле для будь-якої ролі (Батько, Чоловік, Дружина, Лікар, Водій автобуса, Офіціант...), ви можете простежити доріжки, якими одна роль переходить в іншу, відшукати їхню верхню і нижню межу – цікава гра, в неї можна грати й на самоті, і з друзями, і під час тренінгу. У нашому прикладі верхня межа ролі "Учитель" проходить по ролях: "просвітитель, лікар, учений, проповідник". Нижня – "довідковий агент, дресирувальник, блазень, ексекUTOR"...

Зіставивши ці поля з конкретними людьми, котрі відомі вам у таких-то й таких-то ролях, ви побачите, що за ними можна конструювати портрети особистостей. Побачите й те, що людина завжди може бути як більшою, так і меншою за свою роль, що в кожній ролі можлива і творчість, і халтура...

Побудуйте ж таким чином і поля своїх головних життєвих ролей. Подумайте над тим, у яких площинах, у яких точках перебуваєте ви, ближче до яких меж і чому? У які точки бажано переміститися? ... Що цьому заважає і що сприяє?..

...Чому таких болісно сором'язливих, скутих, чому таких невпевнених у собі молодих і не надто молодих людей так багато? Та тому, що не виходять з ролі Оцінюваних, Тих, Що Екзаменуються, Що Розглядаються, Досліджуваних! Тому, що із завзятістю, гідною кращого застосування, виконують роль ЗАЦІКАВЛЕНИХ-У-СПРАВЛЕНОМУ-ВРА-ЖЕННІ!

Вихід – тільки в переході в протилежні ролі: Того, Хто Досліджує, Оцінює, Лікує, Того, Хто Діє. У ролі, де значення враження про свою персону тьмяніє перед значущістю самої справи. *До уваги невпевнених! Забудьте про слово "я". Будьте Режисерами для Інших, будьте Дослідниками і Лікарями!* (Але знати про це повинні тільки ви). Тоді ваша сором'язливість перейде в прекрасну Стриманість, непевність зміниться шляхетним Сумнівом...

Лист 8. Геній спілкування

...У мене професійна спеціалізація, що мимоволі змусила розвинути деякі риси, але вихідні задатки були швидше негатив-

ними. Саме це, до речі, і спонукало мене, ще з юності, передусім придивлятися до майстрів спілкування в усіх жанрах; а потім, коли я став лікарем з розладів спілкування (один із синонімів психотерапевта), мені знадобилися знання

‘Ідеться не про універсалів, яких не існує, а просто про надзвичайно здібних людей.

Й тих, у кого особливо добре виходить саме те, що не виходить у моїх пацієнтів. Оскільки ж до мого кабінету такі люди потрапляють не часто, кількісну нестачу довелося відшкодувати інтенсивним якісним вивченням. Хоч де б я був (а життя, траплялося, закидало в різні місця), я шукав цих геніїв. На сьогодні у моїй "людинотеці" їх налічується вже майже триста.

Що ж вам сказати?.. Обрати когось одного, дати портрет?.. Боюся, вийде занадто розтягнуто й неузагальнено. Люди ці різні, дуже різні... Краще, мабуть, спробую окреслити загалом головні ознаки, що їх вирізняють.

Плюс інтерес. Величезна цікавість, колосальна жадібність до людей. Звідси підвищена увага, і тонка спостережливість, і чудова пам'ять на все, що стосується Інших. Одна така людина здатна закидати матеріалом цілу письменницьку організацію. З незбагненною легкістю вживається в чужі долі, характери, обставини, живе життям Іншого, як своїм власним. Разюча людиномісткість. Зазначу іще, що кількісний ступінь товариськості в них не обов'язково високий. Не будемо плутати товариськість із комунікабельністю: товариськість – схильність спілкуватися, комунікабельність – здатність спілкуватися. Люди надтовариські, як правило, ті, хто компенсує недолік якості спілкування його кількістю. Геній комунікабельності – не найбільш товариська людина, але найкраща у спілкуванні.

Мінус тривожність. При всій жвавості і рухливості ця людина напрочуд спокійна. Центри страху немовби недорозвинені: немає не тільки зайвих, а начебто й цілком виправданих занепокоєнь, безтурботність до безалаберності. Чудово, однак, що принаймні в 90 випадках зі ста ця безтурботність виявляється мудрістю: так чи інакше, але з'ясовується, що турбуватися й не варто було: або нічого не трапиться, або те, що трапиться, неминуче... А з погляду тривожної людини, їм просто незрозуміло щастить. Супутні риси: відкритість сприйняття, легкість переключення

уваги, довірливість, свобода в поведженні, деякий авантюризм. Щиросердний спокій, як запах троянд, приваблює людей.

Плюс зворотний зв'язок. Ви ще тільки поглядаєте, а він глянув уже тричі і приймає ваш погляд як давнього знайомого. Ви ще тільки простягаєте руку, а він уже знає, яким буде рукостискання... Найважливіша властивість. У контакті. У саморегуляції – висока чутливість до змін. Реакції швидкі, точні, а напруженості немає. У розмові вловлює найменші зміни інтонації, дрібні, неусвідомлені рухи і реагує так, що співрозмовник зауважує тільки одне: бесіда йде гладко, приємно... Це те, що колись психіатри називали "синтонністю" – протилежність аутизму. Здатність легко, швидко перебудовуватися, чудова рухливість психіки – властивість природжена, але й така, що піддається тренуванню. Супутні риси: спритність, тактовність, дотепність, артистизм (див. нижче).

Плюс-мінус егоїзм. Чому "плюс-мінус"?.. Тому що "плюс зворотний зв'язок". Якщо егоїст, то вміє, як ніхто інший, прийняти свій егоїзм і тим, звичайно, небезпечний. Уміє поводитися так, що й сам егоїзм його привабливий – є такі натури з чарівністю егоїзму. Якщо альтруїст, то безнадричний і теж уміє добре ховатися в прозі буття...

Плюс артистизм. Багатство жестів та інтонацій, чудовий оповідач, імітатор і мім. Смак до подробиці, до соковитої деталі. Невичерпний ігровий азарт – азарт не картяра, а дитини, що жадає жити різними життями. Тому так легко даються всілякі перевтілення в життєвих ролях, тому такий різний з різними людьми (плюс – інтерес, плюс зворотний зв'язок...)... Рівень культурно-естетичного розвитку може бути різний, іноді жакливо низький, але чутливість до сподівань інших людей настільки висока, пластика поведження настільки чудова, що дисонанси не помічаються. Ці люди вміють, не подобаючись в окремому, подобатися загалом.

Плюс-мінус агресивність. При загальній добрودушності і прихильності (див. плюс симпатія) геній спілкування не позбавлений агресивності, що виявляється рідко, але влучно. Майстер мирних рішень і компромісів, він здатний, якщо є крайня необхідність, провести й болючий прийом – рішуче, могутньо, але без садистського надлишку. Ця резервна здатність утворює не-

обхідний у людських взаєминах підтекст сили і не менш приваблива, ніж найсолодша чарівність. Ідеться, звісно, не про фізичну силу. Виглядає це по-різному: то як особлива впевненість, то як незлостива жартівливість, то як жартівлива злостивість, то як дбайлива владність.

Плюс оптимізм. Риса обов'язкова, але не завжди відразу помітна. Оптимізм як переконання, як життєва установка, й оптимізм як стан, відчуття радості буття – речі різні, хоча і взаємозалежні. Різні й оптимізм зовнішній та оптимізм внутрішній.

Мінус упередженість. Усе та ж відкритість сприйняття, незатіненість. Відсутність забобонів. Цілковита несприйнятливність якихось сторонніх думок про людину, як і титулів та звань, що затіняють сутність.

Плюс передбачення. І в великому, і в малому – результати завжди інші. Оскільки з усякого окремого спілкування маестро отримує значно більше, ніж звичайна людина, його загальний досвід і людинопередбачувальна здатність досягають розмірів незрівнянних, часом таких, що вражають уяву. Один такий геній, в особі звичайної вчительки, колись напроорокував і мою долю, був я тоді зовсім маленьким хлопчиком... Фізіономіст, віщун, телепат – такі люди є, факт загальновідомий, але тема особлива. Зараз хочу звернути вашу увагу лише на одне: найкраще й ми з вами передбачаємо те, чим цікавимосся безкорисно.

Плюс симпатія. Я говорю "симпатія", щоб не говорити "любов". Ставлення до людей як до істот, які, не зважаючи ні на що, заслуговують на симпатію, характерне для всіх геніїв спілкування, навіть для тих з них, кому не можна дорікнути щодо зайвого альтруїзму. Мабуть, це їхня єдина упередженість. Зв'язок усього з усім очевидний. Без симпатії не може бути інтересу, без інтересу нізвідкіля взятися симпатії. Випромінювання доброзичливості повертається до них відбитим світлом. Додайте до цього ще і їхню спокійну, *що* не потребує доказів, упевненість у тім, що симпатії заслуговують вони самі (плюс зворотний зв'язок), і вам стане зрозуміло, чому ці люди майже завжди виявляються в симпатичному оточенні. Вони просто змушують людей бути симпатичними!..

[Джерело: Леви В. Искусство быть другим. М.: Знание, 1984. С. 75–93].

ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ ЯК СТРАТЕГІЯ ПОВЕДІНКИ ВИКЛАДАЧА. ПЕДАГОГІЧНІ КОНФЛІКТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

***Ортинський В. Л.* ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ**

Педагогічний такт – це педагогічно грамотне спілкування в складних педагогічних ситуаціях, уміння знайти педагогічно доцільний і ефективний спосіб впливу, відчуття міри, швидкість реакції, здатність швидко оцінювати ситуацію і знаходити оптимальне рішення.

Педагогічний такт також виявляється в умінні керувати своїми почуттями, не втрачати самовладання, емоційну врівноваженість у поєднанні з високою принциповістю та вимогливістю, з чуйним людським ставленням до студента. Він вимагає критичності і самокритичності в оцінці своєї праці, нетерпимості до шаблону, формалізму, застою думки і справи, до бюрократизму і пихи, поваги. Педагогічний такт реалізується через мову і стиль поведінки.

Сутність педагогічного такту полягає в педагогічно доцільному ставленні та впливі педагога на студентів у вмінні налагоджувати продуктивний стиль спілкування. К. Д. Ушинський, який володів справжнім педагогічним тактом, писав, що жоден педагог "ніколи не може стати хорошим вихователем практиком без такту. ...Ніяка психологія не спроможна заступити людині психологічного такту, який незамінний у практиці в силу того, що діє швидко і вміть... і який передбачає приязнь без удаваності, справедливість без причепливості, доброту без слабкості, порядок без педантизму і, головне, постійну розумову діяльність".

Основні показники педагогічного такту науково-педагогічного працівника:

- людяність без зарозумілості;

- вимогливість без брутальності та причепливості;
- педагогічний вплив без наказів, навіювань, попереджень, без приниження особистої гідності студента;
- вміння висловлювати розпорядження, вказівки та прохання без зухвалості, без зарозумілості;
- уміння слухати співрозмовника, не виявляючи байдужості та вищості;
- урівноваженість, самовладання і діловий тон спілкування, без дратівливості та сухості;
- простота в спілкуванні без фамільярності та панібратства, без показухи;
- принциповість і наполегливість без упертості;
- уважність, чутливість і емпатичність без їх підкреслення;
- гумор без посміху;
- скромність без удаваності.

Удосконаленню педагогічного такту ' науково-педагогічного працівника сприяє так званий соціальний інтелект, який трактують як особливу індивідуальну рису, що дає змогу розуміти студента, усвідомлювати мотивацію його поведінки, розпізнавати найсуттєвіші риси індивідуальності. Ця якість виявляється як:

- просоціальна спрямованість, готовність до співпраці, особиста зацікавленість у добробуті інших;
- соціальна ефективність як очікування успіху в розв'язанні міжособистісних проблем;
- емпатичний інтерес та особисте співчуття, які забезпечують декодування невербальних ознак емоційних переживань;
- адекватне визначення ціннісних аспектів ставлення до себе й до інших.

Отже, педагогічний такт виховують, його набувають разом з педагогічною культурою і він виявляється в педагогічній діяльності. Він є показником зрілості науково-педагогічного працівника як майстра своєї справи. Це великий засіб, за допомогою якого студентів можна перетворити на своїх співників чи, навпаки, суперників

[Джерело: Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: підручник. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2017. 498 с.]

Ушинський К. Д. ЛЮДИНА ЯК ПРЕДМЕТ ВИХОВАННЯ

Передмова

...Чи треба говорити про значення психології для педагога? Мабуть, треба, якщо і в нас так мало хто з педагогів звертається до вивчення психології. Звичайно, ніхто не має сумніву в тому, що головна діяльність виховання відбувається в галузі психічних і психофізичних явищ; але, звісно, розраховують у цьому випадку на той *психологічний такт*, який більшою чи меншою мірою властивий кожному, і гадають, що вже самого цього такту досить, щоб оцінити істину тих чи тих педагогічних заходів, правил та напучувань.

Так званий *педагогічний такт*, без якого вихователь, хоч би як він вивчав теорію педагогіки, ніколи не буде добрим вихователем-практиком, є, по суті, не більше, як такт *психологічний*, потрібний педагогові такою ж мірою, як і літераторові, поетові, ораторові, акторові, політикові, проповідникові, і, словом, усім тим особам, які так чи інакше мають намір впливати на душу інших людей. Педагогічний такт – це тільки особливе застосування такту психологічного, його спеціальний розвиток у галузі педагогічних понять. Але що ж таке самий цей психологічний такт? Не що інше, як більш чи менш темна напівсвідома збірка спогадів різноманітних психічних актів, пережитих ними самими. На підставі саме цих спогадів душі про свою власну історію людина вважає за можливе впливати на душу іншої людини й обирає для цього саме ті засоби, дієвість яких випробувала на самій собі. Ми не збираємося применшувати важливості цього психологічного такту, як це зробив Бенекє, який прагнув тим самим різко підкреслити необхідність вивчення своєї психологічної теорії.

Навпаки, ми скажемо, що жодна психологія не може замінити людині психологічного такту, у практиці незамінного вже тому, що він діє швидко, миттєво, тоді як положення науки пригадуються, обмірковуються й оцінюються повільно. Хіба можна уявити собі оратора, який згадував би той чи той параграф психології, прагнучи викликати в душі слухача співчуття, жах чи обурення? Так само і в педагогічній діяльності немає жодної змоги діяти за параграфами психології, хоч би як добре вони були вивчені. Але,

без сумніву, психологічний такт не є щось вроджене, а формується в людині поступово: в одних швидше, ширше і стрункіше, в інших повільніше, складніше й уривчастіше, що вже залежить від інакших властивостей душі, – формується в міру того, як людина живе і спостерігає, умисно чи без наміру, те, що діється в її власній душі. Душа людини пізнає сама себе лише в особистій діяльності, і знання душі про саму себе так само, як і знання її про явища зовнішньої природи, складаються зі спостережень. Чим більше буде цих спостережень душі над власною діяльністю, тим будуть вони настійніші і точніші, тим більший і кращий психологічний такт розвинеться в людині, тим цей такт буде повніший, правильніший, стрункіший. Із цього випливає вже само собою, що заняття психологією і читання психологічних творів, спрямовуючи думку людини на процес її власної душі, можуть дуже сприяти розвитку в неї психологічного такту.

[Джерело: Ушинський К. Д. Твори: В 6 т. К.: Рад. шк., 1952. Т. 4. С. 43–45, 47].

Макаренко А. С. **ПЕДАГОГІКА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ДІЇ**

...Я скажу, як я сам з вихованцями, з окремими особами працював як вихователь.

Щодо окремої особи, я віддавав перевагу і рекомендував іншим віддавати перевагу все ж таки атаці в лоб. Це означає, що коли хлопчик зробив поганий учинок, щось огидне, я йому так скажу:

– Ти зробив огидний учинок.

Той знаменитий педагогічний такт, про який так багато пишуть, має полягати в щирості вашої думки. Я не дозволяю собі нічого приховувати з того, що я насправді думаю. Це найбільш щиро, просто, легко і найбільш ефективно, але ж якраз не завжди можна говорити.

Я вважаю, що розмова найменше допомагає. Тому, коли раз побачив, що мої розмови не потрібні, я вже нічого не говорив.

Наприклад, хлопчик образив дівчинку. Я про це довідався. Чи треба про це говорити? Для мене важливо, щоб і без розмови він зрозумів, у чому річ. Я йому пишу записочку і передаю в конверті.

Треба сказати, що в мене були такі "зв'язківці". Це десятирічні хлопчики з очима складними, як у мухи: вони завжди знають, де кого можна знайти. Звичайно, такий зв'язківець – гарненький хлопчик – має велике значення. Я передаю йому конверт. У конверті написано:

"Тов. Євстигнєєв, прошу тебе зайти сьогодні об 11-й годині вечора"...

Іноді цей Євстигнєєв не витримає і зайде до мене не об 11-й годині вечора, а о 3-й годині дня.

– Антоне Семеновичу, ви мене кликали?

– Ні, не тепер, а об 11-й годині вечора. Він іде в загін. А там уже запитують:

– Що таке? Віддуватися?

– Віддуватися.

– А за що?

І до 11-ї години вечора його в загоні розчищать під горіх. Об 11-й він приходить до мене блідий, схвильований усім сьогоднішнім днем. Я його запитую:

– Ти зрозумів?

– Зрозумів.

– Іди.

– Більше нічого не треба.

В інших випадках я робив інакше. Я говорив зв'язківцеві:

– Негайно з'явитись!

І коли Викликаний приходив, я говорю все, що думаю. Якщо це вихованець важкий, який мені не вірить, який проти мене настроєний, недовіжливо до мене ставиться, я з ним не буду говорити. Я зберу старших, викличу його і в офіційному, привітному тоні буду з ним говорити. Для мене важливим є не те, що я кажу, а як інші на нього дивляться. Він на мене підводить очі, а на товаришів боїться дивитися. Я кажу:

– А далі товариші тобі розкажуть.

– І товариші розкажуть йому те, чого я їх раніше навчив, а він буде переконаний, що це вони самі придумали.

Іноді потрібна особлива система... Це все форми індивідуальної обробки. Особливо важливі такі форми, які йдуть від самого виховання. Зазвичай хлопець чи дівчинка приходять до мене і говорять:

– Мені треба поговорити з вами по секрету.

Це найбільш товариська і найкраща форма. Але в деяких випадках я дозволяв собі змінити фронтальну атаку і робив обхідний рух. Це тоді, коли проти особи обурений весь колектив. Тоді бити людину фронтально не можна, вона залишиться без захисту. Колектив проти неї, я проти неї, і людина може зламатися...

[Джерело: Макаренко А. С. Твори: В 7 т. К.: Рад. шк., 1954. Т. 5. С. 169–172].

Сухомлинський В. О. СЛОВО ВЧИТЕЛЯ В МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ

Слово вчителя – як інструмент впливу на думку вихованця, нічим не замінити. Мистецтво виховання передбачає насамперед мистецтво говорити, звертатися до людського серця. Я твердо переконаний, що багато шкільних конфліктів, які нерідко закінчуються великою бідою, починаються з невміння вчителя говорити з учнями...

Справжній майстер-вихователю дає моральну оцінку вчинкам, поведінці учнів не спеціально дібраним гострим, "крутим" слівцем, а насамперед емоційним відтінком звичайних слів. Візьмімо фразу: "Як недобре ти зробив...". Ці слова, сказані одним учителем, пробуджують у вихованця прикрість, глибокі докори сумління, навіть збентеження, а сказані іншим, вони не пробуджують жодних почуттів, сприймаються байдуже. Перший учитель, скажемо ми, відзначається емоційною культурою... У другого вчителя слово знелюднене, і його порожнечу він часто намагається заповнити криком. Скільки в школах "вихователів", які володіють лише однією нотою емоційної гами – обуренням!...

Довіра – найзрозуміліше для вихованця будь-якого віку виявлення поваги до його людської гідності. Не кажучи жодного слова про визнання моральних рис свого вихованця, вихователю своєю довірою не тільки заявляє про це визнання, а й начебто відкриває перед вихованцем перспективу подальшого морального розвитку...

Великого такту й обережності вимагає вибір справи, в якій виявляється довіра до вихованця. Ця справа повинна бути спра-

вжньою самоперевіркою, випробуванням совісті, нехай учень розкриє в ній свої вольові сили.

[Джерело: Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. К.: Рад. шк., 1977. Т. 5. С 321–322; 327–328].

Синиця І. О. ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ І МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ

Педагогічний такт і педагогічна майстерність учителя

Педагогічний такт – стара і водночас нова тема, як саме виховання, як сама педагогіка. Це найхарактерніша професійна ознака вчителя... Педагогічний такт для вчителя – це все одно, що голос для співака чи слух для музиканта. Нині в нас багато говорять про педагогічну майстерність. І це закономірно. Без різкого піднесення майстерності не можна впоратися з тими великими завданнями, які стоять перед нашою школою. А що таке педагогічна майстерність? Із чого вона складається?..

Пригадується такий випадок. Приїжджаю я в район і прошу повести мене на урок до досвідченого вчителя...

– Підіть до Одарки Петрівни, – радять мені у відділі народної освіти. – Правда, вона працює в нас недавно, але, судячи з її виступу на нараді вчителів, це дуже тямуща вчителька.

З радістю знайомлюся з нею. Справді, вона знає багато, методично добре освічена. Щоденник у неї складений бездоганно. Я наперед відчував насолоду від її уроку. Тут личило б якийсь відступ зробити, але скажу відразу. Коли урок закінчився, я не знав, що сказати вчительці. Ми мовчки розійшлися. Урок у неї був поганий. В Одарки Петрівни не було контакту з учнями. Вони ні в чому їй не допомагали. У класі відчувалася взаємна неприязнь. Вчителька часто переривала свою розповідь словами: "Дивіться сюди! Не крутись! Не оглядайся!" і т. д., намагаючись дошкулити учням за їхню неувважність, а ті, хто похмуро, а хто із зухвалою посмішкою, ігнорували вчительку, відповідали "не знаю" навіть на легкі запитання, де й знати було нічого. Учні, як легко було здогадатися, не любили вчительки, й, очевидно, саме тому евристична бесіда була невдалою...

Педагогічна майстерність – це не тільки висока і різнобічна загальна й методична освіта вчителя, а й уміння домогтися, щоб кожне його слово дійшло до учнів, було цілковито ними сприйняте, пережите і засвоєне. А досягти цього, не володіючи педагогічним тактом, учитель не зможе, "хоч би як вивчав він теорію педагогіки" (К. Д. Ушинський). Коли говорити про педагогічний талант, про педагогічне мистецтво, то, мабуть, насамперед треба мати на увазі вміння підійти до дітей, уміння встановити з ними контакт. Не кожному це вдається...

Педагогічний такт (давайте поки що визначимо його як підхід до учнів) потрібний і в навчанні, і у вихованні. Але у вихованні його роль особлива. У нетактовного вчителя діти ще зуміють чогось навчитися, хоч це й важке буде навчання. Але у вихованні нетактовний учитель не досягне нічого...

Що ж таке педагогічний такт?

Спочатку кілька слів про такт узагалі. Саме слово такт (від латинського *tactus*) уживається в значеннях дотик, відчуття, форма людських взаємовідносин. Такт – неодмінна умова співжиття між людьми, успішного спілкування між ними. Для тактовної людини характерне бажання в усьому діяти так, щоб дати найбільше добра і радості іншим людям. Тактовна людина "делікатна" (термін А. С. Макаренка) у взаєминах з іншими людьми, обережна, уважна. Вона намагається так поводитися в колективі, щоб ні недоречним словом, ні легковажним учинком нікого не образити, нікому не зіпсувати настрій... У навчанні й вихованні дуже важко без нього. Важко і вчителям, важко й учням. А нетактовний учитель ніби спеціально добирає недоречні жарти, грубі натяки, образливі слова і весь час псує настрій своїм вихованцям. Не люблять таких учителів учні, не користуються вони повагою і серед своїх колег. Безтактний учитель, як і безтактна людина взагалі, нічим не приваблює інших людей. А нерідко безтактні люди бувають просто нестерпними. У колективі через таких людей виникають конфлікти, створюються зайві напруження, нервозність.

Застосування загального такту в педагогіці, у навчанні і вихованні дітей, власне, і є педагогічним тактом. Тактовну людину, як відомо, характеризують такі риси її особистості, як ввіч-

ливість, привітність, кмітливість, дотепність, уважність, вибачливість, витримка, урівноваженість, почуття гумору. Ці самі риси особистості повинні бути і в тактовного педагога. До учнів треба ставитися так само ввічливо і з такою самою повагою, як і до дорослих, тільки ще більш уважно й обережно. Я це хочу особливо підкреслити, бо дехто вважає, що одна річ поводитися серед дорослих й інша річ – у колі учнів...

Проте загальний такт, у життєвому розумінні цього слова, і педагогічний такт – не одне й те саме. Не кожна вихована й культурна людина володіє педагогічним тактом. Педагогічний такт – це професійна риса учителя, скажімо, як лікарська етика в медичних працівників. Він є складовою педагогічної майстерності й набувається разом з педагогічною освітою і педагогічною практикою...

Перейдемо до розгляду визначення педагогічного такту. Таких визначень існує багато. Єдиного визначення, на якому сходилися б усі педагоги, на жаль, запропонувати вам не можу. Одна частина педагогів вважає, що педагогічний такт -- це природна здатність учителя впливати на учнів; друга – що це складова загальної культури поведінки вчителя; третя – що це відмінне знання свого предмета і методики його викладання. Певна доля істини є в кожному з цих підходів до педагогічного такту... Педагогічний такт, звичайно, нерозривно пов'язаний з усіма іншими рисами вчителя, але має і свою специфіку. Він правильно визначається як чуття (чуття доречності, доцільності і т. д.). Такі визначення ідуть ще від К. Д. Ушинського, який вважав педагогічний такт, по суті, психологічним тактом...

Частіше педагогічний такт визначається як дотримання розумної міри в усій навчально-виховній роботі з учнями. Втрачається міра – втрачається й педагогічний такт...

Педагогічний такт – спеціальне вміння

Педагогічний такт у широкому розумінні – це спеціальне професійне вміння вчителя, за допомогою якого він у кожному конкретному випадку застосовує до учнів найефективніший у даних обставинах засіб виховного впливу...

Так чи інакше, слово "вміння" трапляється майже в кожному визначенні, хоч, звичайно, під таким умінням розуміється не сума суто технічних чи академічних знань, способів, якими можна оволодіти, завчивши ряд правил та формул і натренував-

шись у практичному їх застосуванні. Уміння добирати найкращий спосіб впливу на дітей тісно пов'язане з характерологічними рисами вчителя, з його особистістю в цілому. Тому ми й говоримо, що це спеціальне, особливе вміння... Педагогічний такт тут визначається як "уміння вчителя швидко знаходити в кожному конкретному випадку своїх взаємин з учнями в процесі їх навчання і виховання правильний і тому найефективніший засіб впливу на їхню свідомість, почуття і волю, досягнення поставленої мети *без ризику нашкодити своєму авторитетові і втратити прихильне ставлення до себе учнів*" (І. С. Водейко).

Щоби володіти педагогічним тактом

Педагогічний такт як форма взаємин з учнями визначається багатьма сторонами особистості вчителя, його ідейними переконаннями, культурою поведінки, загальною і спеціальною освітою, запасом відповідних умінь і навичок. Оволодіти педагогічним тактом, не володіючи педагогічною майстерністю в цілому, неможливо. Педагогічний такт не застосовується через заучування, запам'ятовування і тренування. Він є наслідком творчості вчителя, показником гнучкості його розуму. Педагогічний такт учителя найменше піддається стереотипії...

Можна виділити й назвати окремі психологічні й педагогічні умови, які сприяють розвиткові педагогічного такту в кожного вчителя, незалежно від його індивідуальних особливостей.

Серед таких умов... — спостережливість за учнями, уважність до них, довіра, справедливість, витримка, самовладання та ін. Тут ми докладніше зупинимося на кожній із цих умов.

Спостережливість. Це одна з найважливіших професійних рис педагога. Спостережливість потрібна йому так само, як і письменникові чи акторові. Вона робить учителя володарем дум учнів. Спостережливий учитель може глибоко зазирнути у внутрішній світ своїх вихованців, зрозуміти їхній душевний стан, виділити їхні індивідуальні особливості. Це все дає йому можливість дібрати, як кажуть, ключ до серця учнів, передати їм свої почуття і помисли так, щоб учні сприйняли їх як власні думки й переживання...

У процесі активного спостереження за учнями вчитель може скористатись усними й письмовими відповідями учнів на окремі запитання, даними спеціальних бесід з ними тощо.

В окремих випадках дані спостереження можна доповнювати даними спеціальних експериментів (наприклад, щоб дослідити особливості пам'яті, уяви учнів, виявити їх можна в тій чи тій галузі знання і т. д.).

Можна знайти багато способів швидше і глибше познайомитися з учнями. Важливо зробити це вчасно, щоб учні не подумали, що ви неспостережливі.

У в а ж н і с т ь . Учні, як відомо, чутливі до того, як ставиться до них учитель, особливо тоді, коли вони люблять і поважають його. їх можуть образити не тільки окрик, незаслужений докір, несправедлива оцінка тощо, а й проста не уважність до них, небажання їх вислухати, зважити на їхні прохання, навіть підійти до них чи кинути погляд у їхній бік. Відомо, що деякі з них навмисне порушують дисципліну, щоб тільки привернути до себе увагу вчителя...

Ось учитель кілька разів обіцяв піти з учнями в музей, але так і не пішов, а тепер про це навіть не згадує. Іншим разом він обіцяв принести фотоальбом, який привіз із Москви, але все якось забуває це зробити. Ще кілька таких невиконаних обіцянок, і учні зовсім перестануть не тільки вірити учителеві, а й поважати його. Коли вже трапилося, що обіцянка залишилася невиконаною, учитель повинен переконливо пояснити учням важливість причини її невиконання або просто попросити в них пробачення.

Хоч у якій би формі виявилася не уважність до учнів, вона завжди негативно позначається на їхніх стосунках з учителем.

Д о в і р а . Педагогічний такт передбачає наявність в учителя повної довіри до внутрішніх сил учнів. Кожний з них незалежно від здібностей повинен бути впевненим, що успіх у навчанні залежить тільки від його бажання і старанності. До учнів і в навчанні, і у вихованні слід підходити, за висловом А. С. Макаренка, з оптимістичною гіпотезою, хай навіть з ризиком помилитися.

Діти ще не можуть самі правильно оцінювати свої сили і можливості. Вони вивчають себе за оцінками дорослих, зокрема за оцінками вчителів, яким вони довіряють більше, ніж собі. Тому вчитель повинен бути дуже обережним в оцінці їхніх здібностей...

С п р а в е д л и в і с т ь . На запитання, які риси вони найбільше цінують у своїх улюблених учителів, учні найчастіше відповідають: справедливість.

Справедливому вчителеві учні можуть пробачити й деяку його офіційність, сухість і навіть грубість. А якщо справедливий учитель ще й тактовний, веселий, привітний, то авторитет його в школі величезний...

Витримка і самовладання. Для педагогічного такту вчителя велике, а іноді й вирішальне значення мають такі його вольові риси, як витримка і самовладання. Звісно, це не означає, що вчитель мусить завжди, хоч що б там сталося, бути якимось незворушним, абсолютно спокійним. Він може інколи й "спалахнути", "вибухнути", як говорив А. С. Макаренко, але такі свої "спалахи" він завжди повинен контролювати. У стані, близькому до афекту, не кажучи вже про афект, дуже важко ухвалити рішення. Було б зайвим наводити приклади грубої безтактності, що її допускають учителі, втративши витримку і самовладання. Досить тільки сказати, що разом з утратою витримки і самовладання педагог нерідко втрачає весь свій авторитет в учнів, а то навіть і право на свою професію...

Ось так приблизно можна відповісти на запитання про те, що треба учителеві, щоб оволодіти педагогічним тактом.

[Джерело: Синиця І. О. Педагогічний такт і майстерність учителя. К.: Рад. шк., 1981. С. 18–19, 22–23, 25–27, 31, 37–39, 41, 43, 46, 50, 61–63, 65–66, 113–115].

Мовчан В. С. **ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ НАУКИ "ЕТИКА"**

1.2. Основні поняття науки "етика"

В етичній теорії склалося два основних поняття для означення феномена людяності: етика і мораль. Слово етика (*ethika*) давньогрецького походження. Склалося воно в культурі гомерівського періоду і означало злагоду, обладнаність стосунків, а також життя на засадах дотримання традицій та звичаєвості. Згодом Арістотель (384–322 рр. до н. е.) вживає два поняття: *ethikos* (етичний) та *ethika* (етика). Поняття "етичний" означає чесноти характеру, а поняття "етика" визначилося як галузь знання, що вивчає людські доброчесності. Слово "мо-

раль" (лат. – "*moralis*" – моральнісний) – пізнішого походження і склалося в культурі Давнього Риму для означення вдачі, характеру. Згодом на його основі виникло поняття "*moralitas*" – мораль. Воно означало цінність звичаєвості та традицій для стабільності стосунків між людьми. У сучасній науці поняття "етика" усталилося в значенні особливої галузі філософського знання, а мораль – основної проблеми етики.

Етична теорія має розгалужену систему понять, що відображають різні аспекти морального життя особи та суспільства. Так, поряд з поняттям мораль, в етиці склалося поняття моральність (рос. "нравственность"), уведене в систему етичного знання Гегелем (1770–1831).

Поняття "мораль" і "моральність" розкриваються як єдність протилежного і в русі через заперечення дають змогу простежити діалектику саморозвитку моральної свідомості в її суб'єкті – у світі людської особистості. Першою сходинкою в цьому русі є *звичаєва мораль*. Це феномен етнічної свідомості, сфера її компетенції – ментальне ціле (*mens* – розум, спосіб мислення, душевний склад). Гегель характеризує "традиційну" мораль як пов'язану з сім'єю, тобто таку, що підтримується кровно-родинними зв'язками.

Микола Гоголь у "Вибраних місцях із листування з друзями" називає традиційну мораль "племінною". Вона складається з конкретних типів людських спільнот і спрямована на задоволення потреби виживання та самозбереження ментального цілого. Звичаєва моральність є ґрунтом, на якому нашаровуються суспільні смисли, формуючи духовні структури людини. Вона базується на глибинних психічних процесах, пов'язаних з інстинктом виживання та самозбереження роду як умови виживання окремого індивіда. Оскільки вона визначалася як вагомий чинник виживання етносів, традиційна мораль – нерелексивна. Вона базується на дозволах та заборонах, що беззастережно дотримуються як "закони богів", згідно з принципом: "так було завжди". Вона не ставить особу перед необхідністю вибору вчинку. Сам факт осмислення вчинку означав би "відпадиння" від традиції. Нерелексивне ставлення до традиції – характерна риса усіх патріархальних суспільств (патріархальний побут, сімейні стосунки, вірування тощо). Дотриманням звичаєвості індивід демонструє середовищу свою злагоду з іншими і тим

підтримує та зберігає її. Ґрунтом звичаєвої моралі є *почуття*. Самоідентифікація окремого суб'єкта життєвості в межах традиції гарантує її безумовне дотримання.

Позитивною є роль звичаєвості, зокрема моральної: вона дозволяє зберігати етнічно-культурну своєрідність народів, те, що називають "неповторний образ народу".

Обмеженість її в тому, що традиційність стосунків та поглядів на цінності життя "консервує", обмежує дух, робить його ворожим до нового. Так, народи, що ведуть традиційний (патріархальний) спосіб життя, майже закриті для іншого типу досвіду уже на тій підставі, що він інший. Неподібність досвіду є підставою для його негативної оцінки. В мові деяких народів збігається смисл слів "свій" – "добрий"; "чужий" – "поганий".

Позитивна роль звичаєвої моральності в тому, що вона формує почуття духовної спорідненості з певним суспільним цілим: своїм етносом, народом. Отже, вона є ґрунтом цілісності духу окремої особи.

Обмеженість її в тому, що вона, оскільки зосереджена на збереженні ментального цілого, не містить у собі підстав для розвитку індивідуально-неповторної особистості – свідомого суб'єкта вибору. Більше того, вона ворожа до будь-яких вчинків, що виходять за межі вибору, санкціонованого середовищем. Згадаймо хоча б долю героїнь Шевченка. В поемах "Катерина" та "Слепая" розкрита трагічна доля жінок-покриток. Середовище жорстоко засудило їх за "несанкціонованість" почуття: вони наважилися покохати "чужих" і кохання поставили вище за традиційну цінність – сім'ю. Звичаєва моральна традиція ставить на чільне місце не почуття кохання (воно – ознака індивідуалізації відношення), а біологічне відтворення (сім'я) для примноження роду (народу).

З доби Реформації в європейській культурі усвідомлюється обмеженість звичаєвої моральності. Потреба розвитку активності та ініціативи особистості зумовила її гостру критику. Особливої гостроти вона набуває в творах Ф. Ніцше. У ХХ ст. цій проблемі значну увагу приділили З. Фрейд, Е. Фромм, М. Вебер.

І. Кант слушно твердив, що почуття, на які оперта звичаєвість, – ненадійний інструмент творення моральності. Консерватизм традиційної моральності, що не містить у собі потреби вибору вчинку (а отже і відповідальності за нього), заперечується *мораллю*.

Мораль – друга сходинка руху до самоусвідомлення себе суб'єктом моральності як з боку окремої особи, так і з боку суспільства. Мораль – явище більш високого розвитку духовності, – складний суспільний феномен. Це система норм, що відображають реально наявне та бажане в стосунках із позицій інтересів суспільства та людства. З одного боку, мораль фіксує реальний рівень розвитку людяності стосунків у конкретному соціумі в конкретний історичний період, тобто "тут" і "тепер". З іншого боку, вона містить у собі ідею досконалості стосунків та утверджує їх ідеал у конкретних образах (символах), що служать взірцем людяності як для людей певного часу, так і для людства в цілому. Такими образами моральності є герої – захисники роду (народу) або "подвижники духу" (захисники честі, гідності людини) тощо.

У моралі поняття "людина" розширює свої межі. Вона бачиться не у ментальному вимірі, а в її *суспільній* сутності. Мораль фіксує як бажане те, що відстоялось у практиці безпосередніх стосунків та розкрилося як найбільш адекватний спосіб реалізації сутності людини. В моралі людина поставлена у якісно відмінні від звичаєвих стосунки із суспільним світом. Вона набуває статусу *суб'єкта вибору* вчинків. Добровільний вибір між добром і злом створює простір свободи і покладає моральну відповідальність за вчинки. Тим самим особа опиняється перед необхідністю свідомого, зваженого ставлення до себе як суб'єкта свободи.

Третя сходинка в розвитку моралі – це *свідома моральність суб'єкта*, оперта на добровільність вибору вчинків та здатність нести відповідальність за них у разі непередбачених наслідків. Вона передбачає велику самодисципліну, внутрішню налаштованість на добро.

В добровільності вибору добра та завдяки йому моральна свідомість підноситься на новий щабель розвитку – до рівня моральної *самосвідомості*. Носієм її є *моральнісний* суб'єкт. При цьому заперечується розуміння моралі як зовнішньої необхідності. Остання із зовнішньої переходить у внутрішню. Отже, увесь процес розвитку моральності здійснюється як діалектичне заперечення. Звичаєва моральність зазнає заперечення мораллю, а та, в свою чергу, заперечується моральнісною самосвідомістю. Інакше кажучи, природна моральність (звичаєвість) зазнає заперечення з боку суспільної форми стосунків (мораль), що, в свою чергу, заперечується моральнісною самосвідомістю.

Єдність "природної" і соціальної форм стосунків утверджується у світі суб'єкта моральності як його суспільна сутність.

[Джерело: Мовчан В. С. Етика. Навчальний посібник. К.: Знання, 2007. С.18–27. 483 с.].

Чернокозова В. М., Чернокозов І. І. **ЕТИКА ВЧИТЕЛЯ. ПЕДАГОГІЧНА ЕТИКА**

Основні вимоги педагогічного такту

Що означає бути тактовним, володіти педагогічним тактом? Які вимоги ставляться до педагогічного такту?

На наш погляд, володіти педагогічним тактом означає вміти враховувати певну сукупність морально-педагогічних вимог, дотримання яких на практиці приводить до здійснення навчально-виховних завдань. Морально-педагогічні вимоги передбачають насамперед уміння вчителя щоразу бачити ту ситуацію, в якій людина відчуває потребу в особливій чуйності й увазі. Такі ситуації виникають:

а) коли ми самі буваємо змушені свідомо поставити людину в незручне становище, на яке вона заслужила, і нам треба тільки пом'якшити його, тобто дотримуватись якоїсь міри виниклої зніяковілості, щоб не підірвати поваги до людини;

б) коли ми ненавмисне поставили людину в незручне становище і маємо негайно виправити свою помилку або пом'якшити наслідки вчиненого;

в) якщо людина несамохить, випадково потрапила в становище, незручне тільки для неї особисто;

г) коли вона почуває себе ніяково, розгублено через свої індивідуальні особливості або незвичність обставин, труднощі яких заважають цій людині виконати завдання, що стоїть перед нею;

д) якщо за складних обставин людині треба надати допомогу, щоб зберегти її людську гідність, зменшити або пом'якшити її страждання...

Які чинники треба враховувати, щоб педагогічний такт виконав свою функцію?

Насамперед треба зважити на те, від кого і кому йде зауваження (дія, вчинок). Річ у тім, що зауваження має особливий вплив:

похвала або засудження сприймаються краще, якщо вони йдуть від педагога. Учитель повинен обов'язково враховувати це.

Дуже важливо також з'ясувати, можна виправити недолік чи ні, залежить це від самої людини чи від оточення.

Потрібно зважати й на те, наскільки вразлива людина, тобто враховувати її індивідуальні психологічні та фізичні особливості.

Слід брати до уваги й таке: привселюдно чи сам на сам робиться зауваження, бо залежно від цього воно сприймається по-різному. Важливо й те, перед ким саме зроблено зауваження, оскільки від цього залежить сила впливу слова.

Не можна не зважати й на конкретний душевний стан особистості: добрий настрій – важливий чинник у навчанні й роботі. Через те образити, принизити, скривдити людину, що працює, означає навмисне понизити її працездатність.

Отже, дотримування педагогічного такту можливе тільки за доброго, дбайливого ставлення вчителя до учнів. У цьому справжній вияв гуманності. Такт – це постійна увага до людини, яка опинилася в становищі, що може образити її гідність, честь, почуття, підірвати повагу до неї з боку людей, які її оточують. Він може бути як виявом активної форми поведінки, так і відповіддю на ситуацію, що склалася...

Нетактовність учителя та її наслідки

Нетактовність учителя є наслідком багатьох причин, а саме: його невміння зрозуміти іншу людину, поставити себе на її місце, уявити її думки та почуття. Найпоширенішими формами нетактовності є:

а) завдання душевних ран людям через підлив їхнього авторитету, створення атмосфери непорозуміння, відчуження і неприязні в межах формальної правильності, позірної ввічливості і моральності;

б) застосування будь-яких засобів впливу на учня як наслідок неспроможності вчителя, його невміння використати доцільніші, моральні методи;

в) формальний підхід до учня, нерозуміння мотивів його дій, необґрунтована оцінка вчинків;

г) будь-які дії, що пов'язані з виявом неприязні до учня, наслідком чого є неправильні вчинки дітей...

д) однобічність оцінки вчинків, небажання осмислити дії протилежної сторони і вислухати її думку.

[Джерело: Чернокозова В. М., Чернокозов І. І. Етика вчителя. Педагогічна етика. К.: Рад. шк., 1969. С. 74–76, 80–81].

ЕТИЧНИЙ КОДЕКС УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ

3. Етичні норми діяльності членів університетської спільноти

3.1. Етичні норми діяльності професорсько-викладацького складу та наукових працівників і докторантів

Визначальний статус професорсько-викладацького складу в університетському просторі зумовлює характер його діяльності, кожен напрям якої має моральну вагу.

Професорсько-викладацький склад, наукові працівники та докторанти повинні дотримуватися етичних норм діяльності

як викладачі:

- здобувати, примножувати, зберігати і поширювати наукові знання;
- розвивати й удосконалювати свою освітню майстерність;
- всебічно сприяти розвитку та чистоті української мови, забезпечувати її функціонування в освітньому процесі, в науковій діяльності, в усіх сферах життя Університету;
- власним прикладом сприяти формуванню академічної культури студентів; сумлінно виконувати обов'язки викладача, науковця та наставника;
- бути чесними та об'єктивними в оцінюванні знань і досягнень студентів; дотримуватися правил етичної поведінки з колегами і студентами;
- не допускати будь-якої дискримінації членів університетської спільноти;
- не допускати публічного коментування чи заочного обговорення приватного життя або особистих якостей студентів, викладачів, адміністрації чи інших співробітників;
- дбати про патріотичне, правове, екологічне та культурно-естетичне виховання студентів;

- мотивувати студентів до навчання;
- визнавати пріоритетність роботи в Університеті перед іншими видами фахової діяльності поза межами Університету.

як науковці:

- обстоювати інтелектуальну чесність та нетерпимість до порушення принципів академічної доброчесності;
- дбати про особисту та університетську наукову репутацію; підвищувати наукову компетентність;
- розвивати українську наукову й фахову термінологію, уникати надмірного вживання іншомовних назв;
- нести моральну відповідальність за вибір тем, методів дослідження, за перебіг дослідницької роботи та за її результати;
- бережливо й обачно ставитися до довкілля, своїми діями чи бездіяльністю не допускати завдання шкоди екології;
- відкрито й об'єктивно висловлюватися про наукові чи етичні проблеми, пов'язані з дослідницькими проектами та їх упровадженням.

як колеги:

- дотримуватися правил етичної поведінки;
- бути об'єктивними у професійному оцінюванні колег;
- поважати особистісний простір колег;
- допомагати іншим членам університетської спільноти у скрутних життєвих обставинах.

Члени університетської спільноти повинні бути патріотами Університету, обстоювати його честь і гідність, підтримувати та примножувати його традиції. Виступаючи в публічному просторі як приватні особи, бути чесними й виваженими та усвідомлювати відповідальність, що громадськість може формувати думку про Університет зі слів, оцінок і вчинків його представників.

4. Неприпустимість порушення етичних принципів і норм членами університетської спільноти

4.1. Порушенням є недотримання академічної свободи та доброчесності, зокрема:

- свідоме поширення хибної чи упередженої інформації щодо наукових досліджень;
- спотворення дослідницьких даних;

- використання наукових та навчально-освітніх матеріалів з недоброчесною метою;
- штучне обмеження академічної свободи членів університетської спільноти;
- використання даних чужих досліджень, методів, гіпотез і положень інших учених, чужих текстів (повністю або частково) без належного зазначення автора та джерела;
- внесення до списку авторів наукової чи навчально-методичної праці прізвищ осіб, які безпосередньо не брали участі в одержанні результатів;
- підроблювання або спотворення даних чи цитат у будь-якій сфері академічної діяльності, підроблювання підписів у документах, зокрема у звітах, угодах, залікових книжках, заявах тощо;
- підготовка на замовлення і/чи продаж академічних текстів (контрольних, курсових, кваліфікаційних робіт, дисертацій і навчальної літератури);
- привласнення академічних текстів, виконаних іншими особами на замовлення.

4.2. У взаємодії з членами університетської спільноти неприпустимі:

- наклеп, зловмисне завдання шкоди репутації членів університетської спільноти;
- свідоме невиконання посадових обов'язків, прихована протидія виконанню посадових обов'язків іншими членами університетської спільноти;
- невиправдані дії, які завдають шкоди іншим членам університетської спільноти чи майну Університету та перешкоджають здійсненню навчального процесу, проведенню наукових досліджень;
- дискримінація членів університетської спільноти за віком, громадянством, місцем проживання, статтю, кольором шкіри, соціальним і майновим станом, національністю, мовою, походженням, фаховою належністю, станом здоров'я, віровизнанням та іншими особливостями;
- насильство, агресія, сексуальні домагання.

4.3. Дії, які завдають шкоди репутації Університету:

- отримання чи пропонування незаконної винагороди або матеріальної вигоди за надання переваг у навчанні, наукових дослідженнях, посадовому просуванні тощо;

- вживання в університетському просторі ненормативної лексики, інші порушення загальновизнаних норм поведінки;
- використання без відповідного дозволу університетської символіки в приватних чи публічних заходах, що не пов'язані з діяльністю Університету, з метою отримання матеріальної або нематеріальної вигоди;
- оприлюднення в засобах масової інформації та в соціальних мережах неперевіреної, неточної або неправдивої інформації особистого чи академічного характеру про Університет та членів його спільноти.

5. Дотримання Кодексу членами університетської спільноти

Члени університетської спільноти зобов'язані визнавати принципи та норми Етичного кодексу і в своїй діяльності неухильно його дотримуватися. Це зобов'язання засвідчується особисто при зарахуванні на посаду чи вступі на навчання.

Незнання або нерозуміння принципів і норм Кодексу не є виправданням неетичної поведінки представника університетської спільноти.

5.1. Відповідальність за порушення етичних принципів і норм

Порушення етичних принципів і норм передбачає відповідальність члена університетської спільноти, залежно від характеру і змісту порушень, а також ступеня їх умисності.

5.2. Процедура розгляду порушень

Розгляд порушень забезпечує керівник відповідного підрозділу Університету, до штатного складу якого належить звинувачена в порушенні особа чи група осіб.

Будь-який член університетської спільноти може поскаржитися на порушення етичних принципів чи норм, зафіксованих у Кодексі, зокрема письмово звернутися до керівника відповідного підрозділу, навівши докази фактів, викладених у скарзі. Керівник у встановленому порядку організовує розгляд справи по суті.

Незначні порушення – це порушення, які не завдають значних репутаційних втрат іншим членам університетської спільноти та Університетові загалом і спричинені браком досвіду чи недостатнім розумінням принципів та норм академічної доброчесності.

До грубих порушень належать повторно вчинені незначні порушення, а також порушення, що завдають значної шкоди іншим членам університетської спільноти та/чи репутації Університету.

У випадку грубого порушення етичних принципів чи норм, зафіксованих у Кодексі, керівник відповідного підрозділу уповноважений ініціювати розгляд справи на Комісії з етики.

5.3. Комісія з етики

Комісія з етики складається з дев'яти осіб: трьох представників професорсько-викладацького складу та наукових працівників, двох представників студентів, одного представника аспірантів та докторантів, одного представника адміністрації та двох представників навчально-допоміжного персоналу.

До роботи Комісії з етики, крім її учасників, можуть бути залучені внутрішні чи зовнішні експерти з питань, що розглядаються, без права участі в голосуванні.

Склад Комісії затверджує Вчена рада Університету. Діяльність Комісії з етики регулюється спеціальним Положенням, розробленим на основі Етичного кодексу і затвердженим Вченою радою Університету.

Висновки Комісії з етики мають рекомендаційний характер і керівництво Університету чи його підрозділу може брати їх до уваги, ухвалюючи рішення щодо порушника Етичного кодексу.

[Джерело: Етичний кодекс університетської спільноти (Ухвалений на конференції трудового колективу КНУ імені Тараса Шевченка. Протокол №2 від 27.12.2017 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/ethical-code/Ethical-code-of-the-university-community.pdf>].

Навчальне видання

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ І ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА

Хрестоматія

УПОРЯДНИКИ: **БУГРОВ** Володимир Анатолійович
МАРУШКЕВИЧ Алла Адамівна
СПІЦИН Євгеній Сергійович

Редактор *Т. Мельник*

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"
Виконавець В. Гаркуша

Формат 60x84^{1/16}, Ум. друк. арк. 40,92. Наклад 100. Зам. № 222-10361.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Пс14.
Підписано до друку 06.09.2022

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"

Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.knu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02